This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN
174895-B
Neu-

Digitized by Google

168. F. 58.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z259005300

Digitized by Google

Digitized by Google

VIEK I DJELOVANJE

SV. CYRILLA I METHODA

SLOVJENSKIH APOŠTOLOV.

NACRTAO

Prof. Dr. FRANJO RAČKI.

U ZAGREBU.

TISKOM DRA. LJUDEVITA GAJA.

1857.

174895 B

Digitized by Google

Digitized by Google

PREUZVIŠENOMU I PRESVJETLOMU GOSPODINU

MIRKU OŽEGOVIĆU

BARLABAŠEVEČKOMU,

SJEDINJENIH BISKUPIJ SENJSKE I MODRUŠKE ILI KRBAVSKE BISKUPU,
NJEG. CES KRALJ. APOSTOLSKOGA VELIČANSTVA TAJNOMU SAVJETNIKU,
LEOPOLDOVA REDA KOMANDERU, AFRIKANSK. DRUŽTVA ZAČASTNOMU
PREDSJEDNIKU I T. D.

NARODNE KNJIGE NJEGOVATELJU,

SVOMU PREDOBROMU OTCU

POSVETJUJE

U SMIERNOJ PODANOSTI

PISAĆ.

Digitized by Google

Digitized by Google

PREUZVIŠENI GOSPODINE!

Sveti Cyrill i Method stekoše neprocienjene zasluge za slovjenski narod najviše kroz to, što ga ne samo preporodiše u Krstu; već i njegov jezik, koj „ot boga dobrě stvoren byst“ u crkvu uvedoše, a tiem narodnost njegovu višjom svetinjom pomazahu, udjelivši joj kriepost nebesne zaštite.

I *Tebi* promisao izručì dio naroda slovjenskoga. I *Ti* sliedeći stope njegovieh Apoštolov ne samo ravnaš ga apoštolskom vlastju, već uz njega cielim srdcem prionuv neumorno i darežljivo podupiraš svaki njegov pokret na narodnom polju. Crkva i narod dvie su zviezde, okolo kojih sav *Tvoj* život se miče.

Još jedno. Crkva, kojom mudro upravljaš, uzčuvala je kroz tolika stoljetja sve do danas narodan jezik u svome svetištu; uzčuvala je ujedno nekolebivu vjernost prama rimskoj stolici, kano dragocienu baštinu od slovjenskieh Apoštolov.

Digitized by Google

Sve ovo, i nespominjajući *Tvoje* prama meni nepretrgnute blagonaklonosti, kojoj imam zahvaliti sve što jesam, nuka me *Tvojoj Preuzvišenosti* posvetiti prvence svoga truda i preporučit ih u *Tvoju visoku zaštitu,* koja će sveudilj u poslovanju kriepiti

Tvoga štitjenika

Dra. Fr. Račkoga.

Digitized by Google

PREDGOVOR.

U novije doba počè se duševni život u Slovjenov u obće, a južnieh napose vrlo bujno razvijati tako, da niti inostranci nesmiju više oči zatvarati pred umnimi plodovi odavle proiztekavšimi. A za cviet toga radostnoga pojava ima se smatrati, što se tolikiem trudom okô davne prošlosti slovjenskoga naroda i njegovieh pojedinieh gran neumorno radi. Ovaj trud, što ga na žrtvenik čovječanstva mnogi prinašaju, jur do sada obilniem plodom urodì; pošto učenomu svietu toliko slovjenskieh spomenikov odkrije, kolikiem se nitko nebi bio nadao, koji — kô što obično — u svojoj učenosti samo tako zvane klasične narode za prosvetjene drži, a sve ine u davnoj prošlosti barbarstvom žigosa. Svega ovoga naravna posljedica jest: da u učenomu svietu probudi zvjedljivost pobližje upoznati se s onimi dusi, koji jurve u drevnosti slovjenski narod uzkrsnuše na duševni život; tè koji izza tolikieh nesretnieh viekov, izza jada i nevolje, opet s njim kosnuše, probudivši po drugi put u njemu duševni život, drugo uzkrsnutje.

Digitized by Google

Na žrtvenik slovjenskieh Apoštolov i ja evo stavljam taj maleni plod svoga truda jedino želeći, da se slovjenski čitatelj pobližje upozna sa svojimi po Bogu najvećimi dobročinci. Od njegova opet pravedna suda očekivam, da ovo djelo nebude suvišnim odsuditi, tiem manje pošto s jedne strane pomenute okolnosti naše dobe, a s druge pomenuta odkritja zahtjevaju ga.

Budi mi dozvoljeno na kratko progovoriti o osnovi i obliku cieloga djela.

Jedro i sriedište istoga jesu slovjenski Apoštoli; nu — o čiem se do sada malo mislilo — za upoznati se posvema s njimi, za uvažiti njihovo djelovanje, trud i težnju, triebalo je čitatelju kratkiem nacrtom narisati narod, med kojiem življahu i djelovahu, njegovu prošlost, odnošenje naprama inostranstvu, prosvetu i nabožni život; što sve izvedoh u prvom odsjeku.

U drugom sliedi istieh život, trud, nepogode, progoni, odvažnost, ljubav prama vjeri i narodu; a da se uvidi, na koliko djelovanje njihovo stezahu ili podupirahu razne okolnosti, pod kojieh uplivom poslovahu, imalo se bodrim okom obazrieti na njihov viek, koga osobito Jugoslovjenstvo vjekovaše.

U tjetjom odsjeku vidi se, kako trud njihov u crkvi i književnosti postadè svojinom, ne samo slovjenske grane, okô koje radiše, već čitavoga Slovjenstva; a navlaš kroz to postadoše „Slovjenski Apoštoli“.

Kô što će pazljivi štioc opaziti, u čitavom djelu nastojáh što točnie sama vrela sliediti. Pošto ih svagdje savjestno navadjam, nije mi potrebito o njima potanje progovoriti. Medjuto budi mi dozvoljeno nješto primjetnuti o istih, na koliko se tiču istog životopisa, tè spadaju u dobu, kada življahu slovjenski Apoštoli, ili što kašnje; a to imenito radi onieh, koji niesu dublje u stvar zavirili.

Digitized by Google

Medju ne slovjenskimi vreli najznamenitija za nas jesu:

α) Četiri poslanice pape Ivana VIII. na Methoda i Svatopluka, koje izim Baronia, Mansia itd. u novije doba najčišće izdà Boczek (Codex dipl. Moraviae tom. 1.) i Erben (Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae pars I. Pragae 1855). Uzprkos navalam Blumbergera, o istinitosti ovieh listin nitko više nemože dvojiti, pošto ih god. 1837 slavni Palacký sám izpisà u Rimu iz papinskieh regestah, a izpis sám vatikanski knjižničar Mons. Marini potvrdì. Ostale takodjè poslanice Ivana VIII., što ih napisà Ljudevitu, Karlomanu, knezu Muntimiru, Branimiru, Borisu i inim, kô što budemo na svome mjestu vidjeli, mogu mirno gledati u oči najstrožoj kritiki. Ali poslanica „Stephani papae ad Zventopolcum regem," koju Wattenbach godine 1847 nadjè u monastiru sv. Križa (Heiligenkreuz) pisanu, kô što misli, u XI. stoljetju, prem isti njezinu istinitost brani, jeste bezdvojbeno podmetnuta, i to vjerovatno od zloglasnoga Wichinga, o kojiem će se štioc u djelu dosta upoznati. (Sr. Wattenbach: Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen. Wien 1849. — Dr. Ginzel: Zur Geschichte der Slawenapostel u theol. Zeitschrift, Wien 1856, Bd. VII, Hft. 3, S. 362—380).

β) Od velike je takodjè važnosti Memorandum solnogradskoga Anonyma, napisan god. 873. Najbolje za sada izdanje jest Kopitarovo u Kloz. Glagoliti (Viennae 1836) l. LXXII—VI, pošto se on posluži s više rukopisi od XI—XIV. vieka.

γ) Pojedine crtice nalazimo u Konstantinova prijatelja i suvremenika, učenoga rimskoga knjižničara Anastasija (ad a. 872 i 875). Jer za svoje još doba naši Apoštoli bješe obću pozornost probudili: dogodi se, da djelateljnost njihovu njeki nacrtà u tako nazvanoj: „Vita cum Translatione

Digitized by Google

S. Clementis" ili prvoj „talijanskoj legendi". Nju je već u XI. stoljetju poznavao Leo Ostiensis. Kô što je obće mnjenje, sastavì nju suvremenik našieh Apoštolov Gauderich, biskup u Velletri. Vrlo stara jest takodjè druga ili moravska Legenda. Obe čitaju se kod Bollandistov (Acta SS. 9 Martii Vol. II, pag. 19 et seq.); a posljednju točno izdadè Dobrovský („Mährische Legende. Prag 1826"). Dočim ova vrela bave se oko života našieh Apoštolov

δ) „Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum" (edit. Miklosich. Vindobonae 1847), i učenika istieh nacrta nam osobito sljedeće zgode poslie smrti sv. bratje. Pisao ju je njeki Bugarin, suvremenik svet. Klimenta († 916); a nipošto sveti Theophilakt ochridski nadbiskup († 1107), kô što obično se mislilo. Ostale grčke ili latinske spomenike tude mukom mimoidem.

Ali mnogo svjetla prispjelo je našemu djelu iz slovjenskieh vrel. Inostranci mogoše se malo s istimi pomoći. Mimoišav Joana Exarcha bugarskoga (892—906) u Kalajdovića, Crnorizca Hrabra u Kalajdovića i Šafaříka, pojedine crtice, što ih nadjoše Grigorović, Vuk i ostali, kako budemo na svome mjestu navesti, pozornost štioca svratjamo na dvie legende priobćene Šafaříkom („Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. V Praze 1851), koje nam opisuju „Život sv. Konstantina i sv. Methoda". Ove do sad malo tko po svema upotrebì od slov. iztražitelj, izuzam gdjekoju crticu, koja mu bješe potrebita za što dokazáti; pa vendar mnogo svjetla iz njih sija. Tude mi netreba dokazivati istinitost i dobu njihovu, jer o njoj obširnije progovorih u Arkivu za jugoslov. povjestnicu knj. IV., l. 98—108, gdje dokazah, da bješe napisanè njekojiem učenikom našieh Apoštolov, a žitie sv. Konstantina vjerovatno samiem Klimentom veličkiem biskupom. Vèle važnu poslanicu Hadriana II., što sè nalazi u žitiu sv. Methoda, ništè u navedenom časopisu osumnjičiti, i podmetnutom

proglasiti Dr. Ginzel: ja mu se — kô što mislim — s uspjehom oprjeh, i oslabih njegove protudokaze u istomu Arkivu (l. 281—298); tamo indi svratjam štioca.

U ostalom rado priznajem trudove, osobito slovjenskih učenjakov, oko svojieh Apoštolov; tè se sa zahvalnostju koristim posljedkom njihovoga iztraživanja; amo spadaju osobito sjajni umovi u slov. književnosti, neumrli: Dobrovský, Šafařík, Kopitar, Schlözer, Pogodin, Filaret, Miklošić, Sreznjevski, Grigorović i ostali.

Pisah u Senju na dan sv. Cyrilla i Methoda 1857.

Dr. Franjo Rački

Digitized by Google

„Велика столпа церкви христовои бысть, небесная человека и земная аггела, во плоти безплотное житїе стазаста... Словѣнскоу же азыкоу, въ нѣразоумїи и мрацѣ грѣховнѣ соущоу.. ѩвленъ бысть пастырь и оучитель.. того же пречестъни персты доуховныя органы основаша и златозарными писмены оукрасиша.“

Žit. sv. Konstantina.

Digitized by Google

PRVI ODSJEK.

Digitized by Google

Digitized by Google

NACRT

JUGOSLOVJENSKIEH POVJESTIJ

DO

IX. STOLJETJA.

Digitized by Google

Digitized by Google

GLAVA I.

Državne povjesti.

Uslied novijih iztraživanj smiemo za stalno uzeti, da već u prastara vremena toli u Podunavju, koli na obali jadranskoga móra Slovjeni obitavahu pomješani s inimi narodi. Tude, čiem povjestnica stane govoriti, nalazimo Venete (Ἐνετοί) [1]), koji put iztoka odpremahu jantar poslat od zatatranske bratje istog imena, tako, da med obalami baltičkoga móra („sinus veneticus") [2]) i jadranskoga imala je biti čitava povorka venetskieh naselbin. Da su u isto doba u Podunavju bivali Slovjeni, malo tko će posumnjati, koj uz grčke i latinske povjestnike prosudi prastara predavanja slovjenska, koja nam sačuvahu Nestor, Dalimil, Kadlubek i Boguchval. Prvi svojiem ljetopisom, nastavljeniem po grčkieh, za temelj stavlja: da u Ilyriku (u najširjem znamenovanju), imenito u Podunavju bivahu Slovjeni, odkle se razširiše na sve strane. [3])

[1]) Herodot lib. I. c. 196. — lib. V. c. 9.

[2]) „Κατά τον Οὐενεδικόν κόλπον." Ptolomaeus de Geographia librum III. c. 5.

[3]) „Ѿтъ сихъ же о. и к. ꙗзыкоу бысть ꙗзыкъ словѣнеск ѡтъ племени афетова илюрци, еже соуть Словѣне. Но мнозѣхъ же времанѣхъ сѣли соуть Словѣне по доунаеви, гдѣ есть нынѣ оугорска земля и болгарьска.. Илюрикь.. тоу бо бѣша Словѣне первое."

Digitized by Google

Isto tako i Boguchval naročito veli: „scribitur enim in vetustissimis codicibus, quod Panonia sit mater et origo omnium slavonicarum nationum. [1])

Kô što ovo predavanje, isto tako sačuvalo se i drugo: tko ih odtisnù iz ove prastare domovine? U tome uprav povjestnica narodna jest strogiem sudištem čovječanstva, što ona kroz sva stoljetja uzčuva spomen toli radostnieh koli žalostnieh zgod, toli blagočinac svojieh koli i neprijatelj. Turák sietjat će se naš narod u pjesnih i poslovicah, ma propali mu svi napisani spomenici. U tom obziru Nestor (1056—1116), do koga ušiuh mogahu lasno doprieti staropoganske slovjenske pjesme: Vlahe napominje, koji navalivši na dunavske zemlje, odanle protjeraše Slovjene, [2]) i to, ko što znademo iz drugieh pisac, [3]) medj god. 350—336. Pod Nestorovimi Vlasi razumjevaju se Kelte iliti Galli, koje i Niemci nazivahu Valhe ili Vallah-e. Slovjeni indi nemogavši odoliti silniem otim bojovnikom, stranom povukoše se za Karpate k ostaloj bratji, stranom ostadoše u arkadičkieh predjelih okô Vaga, Hrona, Ipla, Šajave, Hernada, Torysa, Ondave i gornje Tise, boraveći ondje gorami zastrti život pastirski i ratarski sve do došastja suplemenikov iz sjevera; a stranom potegli su se u brdovite pokrajine nutrnje Illyrije i Thracije, [4]) gdje su duže vremena uzdržali svoju narodnost; dok napokon, kô što i

---

[1]) Chronicon Poloniae apud Sommersberg. tom. II. p 19. Boguchval preminù god. 1253. — Znamenite su rieči českoga ljetopisca Dalimila: „Každý (narod poslie razpršenja po svietu) sobie vlast tiech ustavi. Ot tiech vznidechu rozlični nravi. Osobichu sobie zemie. Tak jich každa má své imie. Mezi ginými Srbové. Odtud kdež bydlí Hřekové. Vedlé moře sie usadichu. Až do Řima sie rozplodichu."

[2]) „Колохомъ бо нашедшемь на Словѣни на доунаискиа, сѣдшемъ къ нихъ и посилащемъ имъ.. и Колохове прѣгнаа землю словѣнскоу."

[3]) Sr. Appiana in Celticis 2. — Diodora Sic. XIV, 113. — Polybia II, 17. 18.

[4]) Imena narodov, koje nam stari pisci tude spominju, kô što: Krovize, Koralle, Triballe, Besse itd., sietjaju nas na sjeverne: Kriviče, Gorale, Srbe i Biese. — Isto tako slovjenskog korena su imena: Badziania, Bebii, Bora, Budva, Bylazora, Drinus, Mucaris, Vodaj itd. U Podunavju: Pleso, Pathissus (Potisje), Tsierna, Bersovia, Granua, Pelva, Bustricius (Bistrica) itd.

Digitized by Google

jadranski Veneti, niesu se utonuli, poput kaplje, u velikom móru celtičkoga, [1]) kašnje rimskoga svieta. [2])

Pod vlast ovoga dodju kašnje i pomenute pokrajine, gdje nam sieda davnina predstavlja Slovjene iliti Venete, kako ih inostranci sve do Jornanda nazivahu, a stranom i kašnje sve do našieh dnevov. Koliko krvi stojahu Rimljane, to nam zabilježila povjestnica. Pa vendar nemogahu jih napokon pod svojiem žezlom ùzdržati; pače odavle radjahu se narodi, s kojimi htjedè promisao razoriti veličje rimsko, tè obnoviti jug i zapad.

U četvrtom jurve stoljetju s germanskimi narodi nalazimo i Slovjene okô crnoga mora i u Podunavju. Na skoro spominju nam ljetopisci ljute bojeve med njima. „Hermanrik — tako pripovieda Jornandes (552) — pošto bi bio pobjedio Herule, krene oružje proti Venetom, koji prem niesu bili kô junaci na glasu (quamvis armis despecti), nù jaki u broju, nastojaše oprieti se. Nù ništa nekoristi množtvo u boju, navlaš gdje Bog pripuštja i oboružana prispie vojska; ovi bo.. polazeći iz jednog roda sada nose troje ime, t. j. Veneti, Ante i Slovjeni, koji prem sada radi našieh griehov svuda biesne, tada vendar bješe podložni Hermanrikovom gospodovanju.“ [3]) To se dogodi med god. 332—50. Malo kašnje stìgne velika pošast i Gothe; pošto izgubè samostalnost, pokoriv se uralskiem Hunnom. Nù Vithimir, Hermanrikov nasljednik, da si izgubljeno ponješto nadomjesti, navalì na bližnje Slovjene, vodju im Božu uhvatì, tè sa sinovima i velikašima na križ pribi [4]); nù radi toga Balamir vojvoda Hunnov zapovjedì ustrielit ga.

---

[1]) Polybius za svoje vrieme (okô 183 pred Is.) razlučava ih jezikom od Keltah: II, 17. Okolo jadranskoga mora, u domovini Venetov, uzčuvahu se stara imena: Plavis, Tergeste, Pola, Gradus. —

[2]) O Venetih jadranskieh i podunavskieh vrlo temeljito piše oštroumni Šafařík u svojieh slovanskieh starožitnostih: Okr. I. Čl. II. § 11.

[3]) „Hi.. ab una stirpe exorti tria nunc nomina edidere, i. e. Veneti, Antes, Sclavi, qui quamvis nunc ita facientibus, peccatis nostris, ubique desaeviunt, tamen tunc omnes Hermanrici imperio serviere.“ De rebus Geticis Ed. Gruterii: Historiae augustae scriptores pag. 1100. Hanoviae 1611. Ante, pleme slovjensko u južnoj Rusiji i okô crnoga mora. Ime u An. Anzi = ent (mas = vir = gigas), slov. ѫтинъ ѫти = Utin. Jornandes veli: „Antes, qui sunt eorum (Vinidarum) fortissimi.“

[4]) Jornandes Ibid. veli: Dein fortiter egit, regemque eorum Booz nomine cum filiis et LXX primatibus in exemplo terroris cruci affixit “

Digitized by Google

Med Hunni i med Slovjeni bješe čudnovato odnošenje. Dočim ovi nemogahu slagat se s Germani, nahodimo ih u velikom sporazumljenju s Hunni. Po svoj prilici nepostupahu ovi, inače divljaci, poput onieh, s njimi toli nečovječno. S druge opet strane su poznavali Hunni, od kolike koristi bit će im Slovjeni u svih poduzetjih, zato uz nje prionuše i prigrliše mnoge njihove običaje; s toga Slovjene, iztočni (Theophanes i Cedrenus) i zapadni njekoji (Beda Ven.) pisci Hunne nazivaju. U tom obziru vrlo važan je putopis Priska. Taj učeni dvoranin poslat god. 448 k Attili, obitavajućem tada u sjevernoj Ugarskoj (okolo sadašnjega Tokaja), bješe na svomu putu uprav slovjenskom gostoljubivostju primljen. U svakom selu, koja po tom opisu bješe sasma prilična oniem današnjieh Slovjenov, nosili su mu žitelji mjesto žita proso a mjesto vina med, [1]) hrana i pitje slovjensko od starieh vremen; oni govorahu svoj vlastiti jezik, različit od grčkoga, hunskoga, gothskoga i latinskoga [2]); kuće im bješe od drva, a u sobi na okolo klupe; isto i kod Attile, samo što mnogo sjajnije. [3]) Tko čita opis gostiuh, mislit će, da je unišó na goste u kuću koga slovjenskoga vlastelina Odmah se moralo visokomu gostu pod samiem objedom na zdravje piti, [4]) a to se često sve nastojeć opetovalo; tudè da kako nije oskudjevalo ni zdravic, ni inieh pjesam, kojima su se slavila junačka djela „biča božjega.“ [5]) Izim vojvod s imenom tatarskiem (Ojbar i Berek) spominju putnici takodjè Onogosta (Ονηγήσιος), „koj poslie Attile bješe kod

---

[1]) „Congerebantur vero nobis ex vicis (κατά κώμας) commeatus pro frumento millium, pro vino medus, sic enim locorum incolae vocant (ὃ μέδος ἐπιχωρίως καλο'μενος).“ Putopis čita se kod Strittera tom. I. pag. 493 et seq. — Lav Mudri takodjer govoreći o hrani Slovjenov veli: „Utebantur autem ad victum millio.“

[2]) „Intra sua conclusi, barbaricam linguam colunt et affectant; neque tam Hunnorum quam Gothorum, aut etiam Ausoniorum, hi scilicet, quibus cum Romanis frequentius est commercium.“ Ibid. p. 509.

[3]) „Erant hae (aedes) ex lignis et tabulis eximie politis extructae, et ambitu ligneo circumdato, non ad monumentum sed ad ornatum comparato.“ p. 507.

[4]) „Hic pincernae, ut mos est in illis regionibus, calicem tradiderunt, ut ante accubitum vota faceremus.“ p 516.

[5]) „Duo viri Scythae (Slovjeni) coram Attila prodierunt, et versus a se factos, quibus ejus virtutes bellicas et victorias canebant, recitarunt.“ p. 518.

Digitized by Google

Skythov najimućniji i najmožniji.“ Pa kad Attila, svojom vojskom tolike gradove ražoriv, nesretno poginù, poslie narikovanja podložnici karmine („strava“) učine, tè mu tiem po slovjenski posliednju čast izkazahu. [1])

U družbi s Hunni napunili su se Slovjeni onom ratobornostju, u kojoj nam se u sliedećoj dobi ukazuju. Glavna njihova sila stojala je usriedotočena na dolnjem Dunavu u staroj Daciji, odkle malo po malo preseljivahu se u Moesiju i Dardaniju, a odavle u Maćedoniju. S početka im bješe to moguće bez svakog odpora; pače rimska vlada imala je stranom i podupirati ovo naseljenje opustošenieh onieh pokrajin. To se imalo zgadjati još u drugoj polovini V., tè početkom VI. stoljetja [2]), jer već Prokop (552) navadja u svome ljetopisu silu slovjenskieh imen zemljopisnieh [3]); k tomu bješe Slovjeni za ono doba znatno zastupani u rimskom carstvu u svakovrstnoj službi. Tè u VI. vieku na priestolju im sjedio Slovjen, jedan izmed najslavnijih byzantinskieh vladarov, uzkrisitelj rimske slave, dobro poznati zakonoša - car Justinian. Kô što nam svjedoči Theophil, njegov odgojitelj [4]), rodì se u stare Dardanije selu Vedrjani (Βεδεριανα) [5]) od seljačke obitelji; bješe otcu ime Iztok (sol oriens) [6]), a majci Viljenica (Βιγλενίζα), sestri cara Justina, koj dodjè, kano mladi seljak, u kožuhu (σισυρα) odjeven u Carigrad, kašnje dovede si suprugu

---

[1]) Jornandes c. 49. p. 1114. „Postquam talibus lamentis est defletus, stravam super tumulum ejus, quam appellant ipsi, ingenti commessatione concelebrant, et contraria invicem sibi copulantes, mixto gaudio celebrant.“

[2]) Polag bugarskog prevoda Konst. Manassessa, koj se nalaži u rukopisu od god. 1330 u Vatikanu, za Anastasija I. (491—518) dodjoše Slovjeni u Moesiju i Maćedoniju: „Pri Anastasi Cari načęšę Blgare (t. j. bugarski Slovjeni) pojemati zemę się, prěšedše v Bьdynč. I prěžde pojąša Ochridskąję zemę i po sem siję zemę.“ Čas. česk. Museja 1837, sv. III, l. 364.

[3]) Kano: Milarcka, Kavica, Labica, Debre (Дьбре), Dolebin, Berzana, Klesvestita (Kleštevica), Vračišta, Streden itd.

[4]) Procop. hist. arc. ed. Venet. pag. 344—63.

[5]) Kašnje Justiniana prima, nedaleko od Kjöstendila.

[6]) Theophanes i Prokop zovu ga po thrački Σαββατίος, što istò znamenuje.

Digitized by Google

Lupkinju (Λουπκίνη) i sestru; tè popè se na priestol, na kog mu se po smrti posjedne netjak Upravda (Ὑπεράυδα = lat. Justinianus). Jednoga dakle izmed najvećih svojieh vladarov ima zahvaliti Carigrad Slovjenstvu! Nije dosta — najveće pobjede stečè Jnstinian pomoćju svojieh supleminikov. Najveći one dobe vojvoda Belizar (Veličar) rodì se takodjer u Dardaniji; blizu rodnog mu mjesta zapovjedì Justinian podići tvrdju Skopljica (Σκαπλιζώ) nazvanu. Pod istim Belizarom vojevahu Slovjeni, osobito kano vješti konjanici u Italii [1]; kad god. 555 i 6 nastadè vojna med Grci i Perzijani: u carskoj vojsci bješe mnogo slovjenske momčadi, a kano vodja proslavì se Vsegrd, pačè brodovlju zapovjedaše Dobrogost [2]; kad Byzantinci podjoše u Kavkaz: slovjenski vojak imenom Svarun, kano vješt kopjanik, bješe im od velike koristi. [3] — Odkle vidimo, na koliko bješe u VI. stoljetju zastupan slovjenski živalj u Carigradu toli u dvoru, koli u državnoj službi.

Nù pod istim Justinianom stadè Carigrad strašljivim okom gledati umnožanje Slovjenstva, koje na dan više počè prodirati u byzantinske pokrajine; tè već preko Balkana provalì u Thraciju. Odmah početkom carevanja Justinianova sukobì se grčka vojska pod Germanom s Anti, tè ih pobije. [4] Nù Slovjeni se nepoplašiše; pačè tiem silnije udarahu prieko Dunaja i Balkana. Poslat od cara Chilbud (Chlivut), zapovjednik thrački, rodom Slovjen, hrabro im se doduše opira; nù poslie triuh godin krvavog vojevanja (533) sám poginù. [5] Tolika bieše toga vodje odvaž-

---

[1]) „Diebus post viginti . . . advenere Martinus et Valerianus cum 1600 equitibus, quorum plerique Hunni erant Sclaveni et Antae, qui trans fluvium Istrum, non procul a ripa, sedes patrias habent. Recreatus eorum praesentia Belisarius, iam hostem proeliis fatigandum putavit.“ Procop. de bello Gothico apud Stritter. II, pag. 31.

[2]) Agathias III, 6. — Stritter II, 33.

[3]) Kod Strittera Ibid.: „Σουαρουνας τις δομα Σκλαβος ανηρ.“

[4]) Procop. kod Strittera II, 25.: „Germanus.. inito cum hostium copiis proelio, vi illas profligavit, et fere ad internecionem cecidit.“

[5]) „Duro certamine inito, Romani multi cecidere, atque in his militum magister Chilbudius. Ex quo barbaris libera semper fuit amnis transmissio, et romana res incursibus eorum patuit. Qua in parte universum Romanorum imperium virtutem adaequare unius viri non potuit.“ Kod Strittera tom. II, 26.

Digitized by Google

nost, hrabrost i mudrost, da ga — kô što sām Prokop izpovjeda — čitavo carstvo nadomjestit nemogaše. Tiem porazom otvore se Slovjenom vrata u carstvo; već ih nijedna sila uzdržat nemogaše, tiem manje, što carstvo svu svoju snagu naperè proti Gothom u Italiji (535—554).

Izza manjih nával g. 548 poplave mnogobrojni Slovjeni sav Illyrik tja do Epidamna (Drača) kod jadranskoga móra, mnoge zarobe, tvrdje (castella) osvoje, tè carsku vojsku od 15.000 momkov tako uplaše, da im se nepodufa ni približiti. [1]) Poslie dviuh godin (550) malena al hrabra četa od 3000 Slovjenov, prekoračiv Dunav, tè rieku Hebrus (Marica) u Thraciji bez svakoga odpora, tude se razdieli na dvie čete: jedna udari na Illyrik a druga plienila je po Thraciji; obema pako za čudo podjè za rukom pobjediti carske vojske [2]); pačè južni odjel vojenom prevarom osvojì grad Toper kod aegejskog móra. [3]) — Sliedeće godine (551) u nevidjenom i nečuvenom dosad množtvu predju Slovjeni Dunav; došav k Nišu, pošto razumješe, da je kod Sredice (Sofije) sakupljena jaka vojska pod vitežkiem Germanom, da krene put Italije, udare prama Solunu (Thessalonica). Justinian zapovjedì Germanu, da ide gradu na pomoć; što kad se zbude, Slovjeni prieko gor ilirskieh prodru u Dalmaciju. [4]) German malo kašnje umrè; na-

---

[1]) „Sclavenorum copiae trajecto Istro flumine totum Illyricum Epidamnum usqu foede vastarunt... Cum Illorum (τῶν Ἰλλυριῶν) duces, collecto ad XV. M. exercitu, sic sequerentur, ut propius ad illos accedere non auderent.“ Procop. kod Strittera tom. II, 34. — U to doba sav poluotok bješe razdjeljen na dve strane, na Thraciju (Moesija, Dardanija, mala Scythia = Dobruča, Thracija u strogom smislu = Rumelija, Maćedonija...) i na Illyrikum (Illyrik u užjem smislu = Srbija s Bosnijom, Dalmacija, Epirus..,)

[2]) „In Illyrico Thraciaque exercitus Romani duces praeter opinionem victi sunt.“ Procop. Ibid. pag. 35. —

[3]) Procop. kod Strittera. Ibid. pag. 36.

[4]) „Sclavenorum copiae, quanto nunquam antea prodierant, trajecto Istro flumine Naïsum venere.. asseverarunt eo se venire concilio, ut Thessalonicam urbesque illi circumjectas obsidione caperent. Cuius rei nuntio valde commotus imperator statim Germano scribit, ut in praesens ommissa in Italiam perfectione, Thessalonicae... suppetias ferre ac totis viribus impetum Sclavenorum repellere maturet... coeptum Thessalonicam iter statim abrumpunt, neque ausi amplius in campos digredi, omnibus Illyrici montibus superatis in Dalmatiam intrant.“ Procop kod Strittera II, 37—38.

Digitized by Google

sliednik mu i zet Ivan dodjè s vojskom u Solin (Salona), da odavle poslie zime krene u Ravenu. U to doba Slovjeni razdieliše se na tri čete, tè Europi, thračkoj pokrajini („toti Europae") mnogo štetovaše; sad već neplieniše trkimice, nò kano da bi bili u vlastitoj otačbini zimovahu bez svakoga straha pred nepriateljem." Justinian pošalje proti njim silnu vojsku pod vodjom Scholastikom (Σχολαστικος); nù vitežki Slovjeni kod Jedrene hametom ju potuku, „tade padè množina momčadi i to najhrabrenije; vodje s ostalimi uteku kamo tko mogaše. Konstantianu (vodji) uhvate barjak; tè prezirajući rimsku vojsku dalje se upute, Astiku (predjel u Thraciji) dugo nedotaknutu popliene blagom obogatjeni. Na sve strane robeći, dopru do dugoga zida, oddaljena od Carigrada malo više od jednoga dana." Sad im se oprè rimska vojska, tè otev im zarobljeni barjak, prisilì ih sa svojim plienom natrag se povući. [1]) Da toli čestim i novim navalam predusretne, tè da druge preprieči, razorene tvrdje na Dunaju i ostalieh granicah car Justinian obnovi, tè ine sazida; ali sve badava. Težko je osnovu providnosti i teg narodov uništiti.

Iz ovieh crtic možemo uvidjeti broj i snagu Slovjenov prodrevših u svoju novu otačbinu. Mnogi dàkako ili plienom zadovoljni, ili nadošavšimi carevi odtisnuti, vratiše se prieko Balkana, pače Dunava; nù neima dvojbe, da i mnogi nastaniše se u raznieh pokrajinah thračko-illyrskoga poluotoka, živeći tude po svome običaju.

Malo zatiem zaprietì velika pogibelj Slovjenom, bez toga lišenim svakog usredotočja, svake dobro ustrojene uzajemnosti, već jedino razpršenim u obćinah na silnom prostoru med crniem i jadranskiem mórem. Avari najme, divlji narod uralski, izišavši iz predjela okô rieke Volge, gdje još za Justiniana bivahu, navale god. 560—62 na pontičke Ante, zemlju im popliene, mnoge zarobe; tè jur sliedeće godine smjeste se u Panoniji. [2]) Odavle najprije moć svoju krenu put Francie, prodrevši tja do Thurin-

---

[1]) Procop. de bello gothico kod Strittera II, 39.

[2]) Sr. Evagrii Hist. Eccl. lib. V, cap. I Edit. Valesii. — Šafařík misli, doista temeljito, da glavna sila avarska provali iz Rusije kroz dukljanske tjesnace najprije u sjevernu Ugarsku (Slovanské starožitnosti pag. 498). U Panoniji učiniše si devet nasipom uvršćenieh logorov, „hringus" nazvanieh od zapadnieh pisac.

Digitized by Google

gije; pače god. 567 franačkog kralja Sigiberta pobiju i uhvate; a kad (568) Longobardi provale u Italiju: tad se razšire po cieloj Panoniji [1]; odkle više od dva stoljetja bješe bičem domaćiem i susjedniem narodom.

U Panoniji podvrgnu si tamošnje Slovjene i ostanke narodov germanskieh; tè na skoro dodju u sraženje s bližnjimi i još nepodjarmljenimi Slovjeni. Najprije (okolo 565—68) pozove kroz poslanike svoje Bajan avarski Lovretu (Λαυριτας), kneza (ἡγεμονων) Slovjenov, obitavajućih u Daciji (Vojvodini, Erdelju, Vlaškoj i Moldavskoj), da bi mu se podložio i harač platjao. Lovreta, prvi reć bi knez, združivši suplemenike u državu, svjestan si snage odgovorì: „Tko je izmed umrlih pod tiem bielim suncem, koj bi nas pobjedio? Mi smo vikli tudje zemlje podlagat si, a ne da drugi naše osvojivajn; a tako budi, dok je na svietu borbe i mačev.“ [2] Našto se uvriedjeni poslanici zavadiše sa Slovjeni, koji ih pobiju, nemogavši obuzdat svoju srdžbu. Nù Bajan prvom prilikom odlučì osvetit se; ova mu na skoro svanù.

Godine najme 581 „do sto tisuć Slovjenov (Σκλαβηνων) provalì u Thraciju, tè ju s obližnjimi krajinami porobì, neštedeći iste Grčke.“ Car Tiberij, „neimajući ni toliko vojske, da se s jednom četom neprijateljskom sukobi, umolì pomoć putem svoga poklisara od Bajana; ov se tada nepokazivaše neprijateljskiem prama Rimljanom; pače s početka Tiberiova carevanja žudijaše postati rimskiem gradjanom.“ S toga rado privolì „ne samo da si Rimljane obveže, no radi toga najviše, jer je mrzio Slovjene“ („erat Sclavinis privatim infensus“). S vojskom indi svojom, koja je brojila do 15.000 samieh konjanikov, predjè na grčkieh ladjah prieko Save u Illyrik i Moesiju, zatiem uz Dunav u malu Skythiu (Dobruču), a odavlje u zemlju Slovjenov. Tade „palio je i uništivao im sela i imutak; tè pošto nenadjè nikoga, s kiem bi se borio, jer svi pobjegoše u gore i spilje, otè i zarobì sve, što gdjegod nadjè“. [3]

---

[1]) „Tunc Alboin sedes proprias h. e. Panoniam amicis suis Hunnis contribuit eo scilicet ordine, ut si quo tempore Longobardis necesse esset reverti, sua rursus arva repeterent.“ Paulus Diaconus. Edit Gruterii.

[2]) Menander kod Strittera II, 46.

[3]) Menander kod Strittera tom. II, 47—48.

Digitized by Google

Nù i Grci na skoro skupo platiše ovo nenaravsko prijateljstvo. Ovi bezdvojbeno videći njihovu slabost, počeše vrebati na njihove zemlje. Najprije valjalo ih otisnuti s ove strane Dunava, a tade po'vrći si starodavni Sriem (Sirmium). Slavni ovaj grad „urbium mater, et populosa et celebris“ [1]) zarobì Attila [2]); poslie zanj se borahu Gepide i Gothi; zatiem oteše ga oviem Rimljani, tè bude glavniem gradom Panoniae secundae. Malo kašnje pade opet Gepidom u ruke, a g. 567 Rimljanom. Uzprkos tiem nepogodam bješe važna točka za čitavo Podunavje. Avari najprije htjedoše ga bez prolitja krvi, samiem ugovorom dobiti; nù pošto poslanstva njihova zabadav budu: dobro ga obsjednu (582). Za kratko veliki glad nastane; živež unj nemogaše, pošto neprijatelj učiniv takodjè most na Savi, bješe prepriečio svaki ulaz. Ovo čuvši „car Tiberij, vidjelo mu se probitačnije predati grad, nego li silom ga izgubiti, a uza to pustit gradjane u robstvo odvesti. S toga naložì zapovjedniku Theognidu, da boj dovrši ugovorom, uslied koga bilo bi prosto stanovnikom izaći iz grada bez išto iznieti, krome hrane i jednog odjela.“ [3]) Tako se i dogodì; tiem bezdvojbeno imalo se posavsko Slovjenstvo pokoriti Avarom.

Sada počeše djelovati i na Slovjene s one strane Dunava; podbode ih, da udare prieko Balkana. Slovjeni g. 583 prodreše u Thraciju tja do dugoga bedema, pustošeći u oči prestrašenoga Carigrada. Novi car Mauricius poslà na nje Comentiola. Ov ih jedva poslie vitežke borbe na rieci Ergini (κατα τον Εργινιαν), kod Jedrene pod vodjom Radgostom (Ανδραγαστω), te kod tvrdje Ensina, iz Astike protjerà, tè za čas domovinu spasi. [4])

U to po prilici doba pokušahu 5.000 Slovjenov osvojiti važni grad Solun; ali snaga im bude odviš slaba, za čvrsto obsjednut ga ili provalit mu jake bedeme. Nù oni vidjevahu, od kolike bi im bio koristi taj glavni grad Maćedonije, znamenit takodjè radi

---

[1]) Amianus Marcellinus XXI, 10, 2.

[2]) Priscus Panites ed. Niebuhr. pag. 186.

[3]) Ciela ota katastropha čita se obširno kod Strittera tom I, pag. 669–680.

[4]) Sr. Theophilacta kod Strittera II, 51—2. „Sclavini ab ipsis (Abaris) submissi ac subornati impressione facta romanae telluris partem latissimam occupant et usque ad murum longum, ut vocatur, confertim prosilientes grassantesque funera multa faciunt.“

Digitized by Google

svoga položaja uz aegejsko more: rado posluhnuše avarskoga chana, kad ih na njega poslà za osvetit se Mauriciju caru, nehotevšemu sve ono izpuniti, što kroz poklisare od njega zahtjevaše. Vojska slovjenska, štono bješe podložena Avarom, udarala je s vojenimi nastroji na tvrde zidove grada punieh osam dan; ali sve badava. Oslobodjenje mjesta pripisuje legenda sv. Dimitru. [1]) — Tiem se dovršiše navale avarskieh Slovjenov na južnu Maćedoniju; nù tiem pogibeljnije scienjahu se biti Rimljanom nezavisni Slovjeni u sadašnjoj Vlaškoj i Moldavskoj. S toga na zapovjed carsku g. 592—4 poduzè vodja Priskus dvie vojne proti njima, tè ih posjetì u vlastitoj otačbìni. On im doduše mnogo jada zadadè; pače uhvati im kneza (ῥήξ) Mužoka (Μουσωκιος) [2]); nù sve bez znatnoga uspjeha. Opet sliedeće godine vidimo, kako jedna četa Slovjenov, prešav Dunav, plienila je gradove Zaldapu (gdje su sada podrtiae Dikalika blizu Ruščuka), Akys (ad aquas više ušćja Timoka u Dunav), i Skopje (na Vardaru u Maćedoniji); nù vratjajuće se pobì vojvoda Petar. [3]) — Ov isti g. 596 bude iz časti svrgnut, pošto na rieci Ilovači (Ιλβακιός) pobjedjen s vojskom sramotno utečè. [4])

Prem Mauricij mira radi platjaše Avarom godišnjieh 80.000 dukatov: nije med njima dugo mir se uzdržô; oni slabost neprijatelja opazivahu, tè mu htjedoše sva znamenitija mjesta oteti. Već god. 597 nastanu med obiema razpre. Avari druge godine navale na Dalmaciju, tè si podvrgnu Baleu ili sadašnji Belaj, a do četrdeset tvrdjav opustoše. [5]) Medjušto Grci, u njekoj dolini

---

[1]) Vita S. Demetrii: kod Bollandistov in Actis SS. Mensis Octobris tom. IV. cap. 93—106. Legenda bješe pisana stranom u VII, stranom u VIII. vjeku.

[2]) „Priscus Gepidi (koj bješe uteko iz službe slovjenske) proditione usus, profunda iam nocte Musugium vino plane obrutum comperit, funebrem enim solemnitatem (strava = carmine) proprio fratri sacraverat. Eo igitur vino comprehenso horendam omnino barbarorum stragem edidit.“ Theophanes i Anastasius kod Strittera II, 60.

[3]) Theophilact. libr. VII. kod Strittera II, 63.

[4]) Theophilact. libr. VII. kod Strittera II, 67.

[5]) „Multis igitur castris barbarus Banges (Balea, Anast.), ut dicuntur venit, oppidoque operibus admotis in potestatem accepto, 40 insuper castella vastavit.“ Theophilact. lib. VII. kod Strittera I, 722—23.

Digitized by Google

posakriveni, na avarsku vojsku plienom obogatjenu nasrnù, tè ju potuku a blago oslobode. Ali to još više razjarì Chagana; zato sliedeće godine 599 navalì na carstvo, rimsku vojsku hametom potučè, tè u bjeg natjerà; vojvoda Comentiolus jedva si život spasì, tè dotečè u smutjeni Carigrad, iz kog namjeravaše jurve gradjani preselit se u Chalcedon (sada Škutari). [1]) Na sreću kuga se ugnjezdì kod neprijatelja, koja istomu Chaganu sedam sinov zadavì. Ova nevolja, kô što molbe i darovi, sklonuše Chagana, da pobjede svoje pretrgne, tè mir sklopi pod tiem uvjetom: da bude Dunav medja obadvema državama; nù da bude slobodno Grkom preći ga u vojnah proti Slovjenom; zatiem da se prida 20.000 dukatov dojakošnjemu haraču. [2])

Sramotan taj mir nemogahu dàkako Grci pregorjeti: s toga odlučiše opet sreću pokušati. Car zapovjedì boj započeti. Carska vojska pod hrabriem Priskom odmah u prvoj vojni pobjedu održi nad neprijateljem, sagnavši ga u Potisje, tudè ga hametom potučè na toliko, da do 3.000 Avarov, 8.000 Slovjenov i 6.000 inieh narodnikov živieh uhvatì (g. 600), a mnogo ih se u Tisi potopì. [3]) Ovakoviemi pobjedami neznadoše se služiti Grci; pokvareni i nesložni življahu svaki za svoju korist, bez poznati višju misao pravoga domoljubja, kojom oduševljeni njihovi pradjedovi opirahu se slavno mnogo jačjemu dušmanu; prestolje vazda oskvrnjivahu si krvju vlastnieh vladarov. I sada (27. Studen. 603) padè Mauricij žrtvom razjarenoga puka i nezadovoljne vojske, koja proglasi za cara još nevrednijega Foku († 610). Tada — jadikuje ljetopisac — „nevolje razne i velike neprestadoše tištiti rimsko carstvo; Chozröe bo kralj mir porušì; Avari plieniše po Thrakiji; a obe vojske toli u iztoku, koli na zapadu dušman razprši.“ U toj velikoj stisci sklopì Foka sramotan mir (604) s Chaganom, umnožav mu obične davke „da tiem načinom uzmogne svu vojsku poslati iz Europe u Aziju.“ [4]) Ovdje takodjè nesretan, a svagdje

[1]) „Eo igitur malorum res byzantina delapsa est, ut de Europa deserenda, et Asia atque Chalcedono incolenda cives serio cogitarent“ Idem. Ib. pag. 728.

[2]) Idem. Ib. pag. 730.

[3]) Theophilact lib. VIII. kod Strittera I, 738.

[4]) Theophanes kod Strittera I, 740.

Digitized by Google

nedostojan prve krune na svictu, bude umoren od svoga namjestnika u Africi Heraklija, pod kiem raztru se gromonosni oblaci nad rimskiem carstvom.

Dočim se ova zgadjahu s one strane Dunava: Slovjeni, štono obitavahu u Panoniji od više vjekov, stranom od Avarah tišteni, tè pod njihovom korugvom vojujući, a stranom za slobodnijom zemljom težeći: poplaviše poput nagle bujavice Norik i Karniju tja do tirolskieh granic (592—5). Tudè na skoro dodju u sraženje s obližnjimi Bavarci. Thassilo, kog Childebert kralj franački, vojvodom proglasì, da bude vjerniem braniteljem franačke države, god. 595 sukobì se sa susjednimi, vjerojatno koruškimi Slovenci, zemlju jìm poplienì, ali nezarobì; već se i oviem uspjehom zadovoljan kući vratì. [1]) Nù tko da odoli sili. Slovjeni u velikom broju vrvljahu prama jugu, osobito prama jadranskomu moru. Kolikom snagom oboriše se oni prama Dalmaciji, Istriji i Italiji, vidi se iz jadikovanja Maxima, biskupa solinskoga i njegova svetjenstva, komu se odzivalo ćutljivo srdce Grgura velikoga. [2]) Malo zatiem navale Slovjeni s Longobardi i Avari u Istriju, koja je tada na rimsko carstvo spadala; [3]) tè bezdvojbeno u ono doba i tude se u velikom broju smjestiše.

Ako na taj nacrt pozornost našu svratimo: lasno ćemo uvidjeti, na koliko se nebijaše Slovjenstvo do prve polovine VII. stoljetja u thračko-ilirskom poluotoku ugnjezdilo. S one strane Save i Dunava obe Moesije s Dardanijom ponosiše se sa sedmero plemen slovjenskieh, kojim imena nesačuvahu nam žalibože pisci; [4])

---

[1]) „Thassilo.. mox cum exercitu in Sclavenorum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit.“ Paulus Diac. lib. IV, c 7. 11.

[2]) „Maximo Salonitano eppiscopo... Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis *valde iminet*, affligor vehementer et conturbor, affligor in his, quae jam in vobis patior; conturbor, quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt.“ Farlati II, 287. Pisano je njegdje u ljetu g. 600.

[3]) Inter haec Longobardi cum Avaribus et Sclavis, Histrorum fines ingressi universa ignibus et rapinis vastaverunt.“ Paulus Diac. IV, 25.

[4]) Theophanes kod Strittera tom. II, 73 & 74. Već Mojzes Chorensky († oko 489) veli: „Zemlja Thrakov leži istočno Dalmaciji uz Sarmatiju. Broji pako Thracija pet manjieh krajin i jednu veliku (razumjevat će Moesiju), u kojoj biva sedam narodov slovjenskieh (Sklavajin).“ Slov. starožitnosti I. 973.

Digitized by Google

tè bješe nazvane per excellentiam „Slovjenija“ (Σκλαβινια); ime, koje se takodjè protezalo s one strane Balkana, na Maćedoniju, a navlaš na njezinu sjevernu čest. [1]) U Maćedoniji prebivahu Sakulate (Σαγουδάτοι), Dragovići, Vojnići i Berzite, hrabri junaci, koji sto jadov zadavahu bogatomu i prometnomu Solunu. Strumjani i Runčini (Ῥυγχινοι) sloviše već tada (oko 660) kano vješti brodari. [2]) Povorka slovjenskieh naselbin protezala se poput mreže po Thessaliji i Epiru. Ondje bješe Velegostići (Βελεγεζεται) na glasu ne toliko kano junaci, no kano marljivi ratari; [3]) pače u istu Grčku (Hellas) prodreše jur g. 581 [4]), a osam godin kašnje smjestiše se na sjeveru Peloponeza. [5]) S druge opet strane u istoj Thraciji, tako rekuć pred samiem dugim bedemom, do koga često prodreše, nadjoše nova sjedališća. Nješto pozdniji pisci spominju oko crnoga mora Zagorje, a oko Filipopolja Dragoviće (razne od maćedonskieh). [6])

Stara Dacija, osobito njezine časti, sadašnja Vlaška i Moldavska, bješe skladište nove snage za priekodunavske Slovjene. Tamo opet dolazihu novi došljaci i bratja iz drevne Sarmatije. S toga vidjesmo, na koliko se trudiše Rimljani, da začepe oto vrielo, da preprieče prelaz prieko Dunava. Uz taj potok protezahu se Slovjeni prama sjeveru u Potišje, gdje ćemo ih malo kašnje u povjestnici naći. Sudbina dačkieh Slovjenov uzko je spojena s onom priekodunavskieh od početka pà tja do njihova povlašenja. —

Kô što se iz ovoga nacrta vidi, Slovjeni jednog te istog plemena, na što ćemo niže doći, posjedoše već u VI. stoljetju ne samo Podunavje, već i ostale pokrajine thračko-ilirskog poluotoka med Dunavom i Balkanom, tè prama jugu do aegejskog mora u okolišu grada Soluna, a prama jugo-zapadu tja do Ochrida

---

[1]) Anastasius: „τας κατα Μακεδονιαν Σκλαβινιας.“ Kod Strittera II, 79.

[2]) Vita S. Demetrii o. c. cap. 158, 185 et seq.

[3]) Vita S. Demetrii c. 158.

[4]) „Vastata a Sclavinis Graecia.“ Menander.

[5]) Šafaříkové starožitnosti l. 626.

[6]) Slov. starožitnosti l. 619—20.

Digitized by Google

drevnoga Lychnida. Na tom silnom prostoru, u družbi s domaćiem žiteljstvom i s ostanci prelazivšieh onuda narodov, življahu u to doba po svomu običaju u podaničtvu rimskom, uzdržeći život patriarkalni u slobodnieh občinah bez ikakve vrhovne glave; [1]) nù na skoro imali su se upravljati kroz domaće knezove, koji priznavahu jedino vrhovničtvo rimsko, u ostalom bješe nezavisni; dok napokon jur na koncu prve polovine VII. stoljetja, navlaš u Maćedoniji, nastojahu sasma oprostit se grčke vlade. [2])

Slovjeni, naselivši se u pomenutieh thračko-ilirskieh pokrajinah, dodjoše iz sjevero-iztočne Rusije, iz okolic jezera Ilmena i riek Dvine, Dnjepra i Oke. To svjedoči toli jezik, kako nam ga nješto kašnji ali nepromjenjeni spomenici predstavljaju, koji sadržavaju ne samo ruštinu, kano glavni živalj, već i podobar dio čudskieh riečih, [3]) kano nedvojbeni znak, da ona slovjenština graničila je njegda u svojoj pradomovini s čudskiem svietom. Isto svjedoči narodo- i zemljopis nove otačbine, ako mu se trag potraži u sjeveru; pošto navlaš kod Slovjenov bješe običaj, toli narodna koli mjestna imena od stare domovine prenesti na novu. [4]) Glavno pleme na jugu zove se Slovjeni, od kojieh ne samo Moe-

---

[1]) „Et vero hi populi, Sclaveni inquam et Antae non uni parent viro (πρὸς ἀνδρὸς ἑνος); sed ab antiquo in populari imperio (ἐν δημοκρατίᾳ) vitam agunt, ac propterea utilitates et damna apud ipsos in communi vocari solent... In tuguriis habitant vilibus et rare sparsis, atque habitationis locum subinde mutant.. Sunt proceri omnes et robustissimi; colorem nec summe candidum habet cutis, nec flavum coma, neque is plane in nigrum deficit; at subrufus est et quidem omnibus.. Ingenium ipsis nec malignum, nec fraudulentum, et cum simplicitate mores Hunnicos in multis retinent.“ Krasan opis nepomješanoga Slovjena, prem iz pera Prokopa, civiliziranoga Hellena.

[2]) „Sclavorum gentes (τὰ Σκλάβικα ἔθνη) hac traductae (iz prieko Dunava) et quodammodo servitutem amplecti coactae nemini alii libentius servire volebant, quam quodammodo suis; melius enim arbitrabantur, a principibus gentis suae atteri et opprimi, quam Romanis parere, subjicique legibus.“ Leo Sapiens.

[3]) N. p. Kumir, Kap i Kapište (madj. kép), пръть (pannus), припрать (vestibulum), лѣть (madj. lehet = licet), сопль (αὐλός = tibia), млъниѥ itd.

[4]) Nesborivu otu istinu, koju i spomenici gdjegdje potvrdjavaju, vrlo dosliedno i oštroumno uporavi u svojieh starožitnostih nas sviuh učitelj duboki Safařík. Kroz to si on nesamo neumrlo ime stečè; već i tamnu prošlost slovjensku razbistri.

Digitized by Google

sija, već i poveći dio Maćedonije Slovjenijom se nazvà; i kod ilmenskog jezera bivahu Slovjeni. [1]) Južniem Smoljanom oko rieke Meste odgovaraju ruski Smoljani, Sjeveranom na Dunavu Sjeverani na Diesni, maćedonskiem Sakulatom i thračkiem (isto i maćedonskiem) Dragovićem ruski Sakulate i Dragovići... Uprav tako rieke Seraja, Velikaja (Vardar) i Sitnica spominjaju nas na rusku Seru, Veliku i Sitnju; gradom Pleskovu, Preslavu, Kijevcu, Provatu ozivaju se u Rusiji: Pleskov, Perejaslav, Kijev, Provatovo i t. d. [2])

Predjimo sada Dunav. Da je u Panoniji oboj, kano i Saviji bilo slovjenskieh naselbin, mislim, da će riedko koj posumnjati. Iz Panonije osobito uslied avarskoga natiska prodrieše, kô što gore rekosmo, u Norik, tè na jug prama jadranskomu moru. Slovjeni norički ili koruški, u starieh pisac nazvani Sclavi, Sclavini, Vinidi ili Carantani, Sclavi Carentini, dodjoše na jug, kô što Šafařík dokazà, iz zatatranskieh krajin. [3]) Suselci ili Susli na rieci Lužnici u dolnjem Štajeru sjetjaju nas na Suselce ili Susole na litvanskieh granicah; panonski Dudlebi oko blatnoga jezera na zatatranske Duljebe med Bugom i Štyrom. Ovoj rieci kano i Sanu u Galiciji oziva se slovenski Štyr i Sana. Ako s druge strane promislimo, da Avari polag Nestora oko g. 563, prije svoga prevala s ove strane Karpatov, pokoriše si zatatranske Duljebe, tè s njima do zla Boga nečovječno postupahu: tad ćemo razumno zaključiti, da dobra čast zatatranskieh Duljebov predjoše u Panoniju, da tude za čas oddahnu slobodnije. I to je vjerojatno, da s Avari bilo je mnogiem zatatranskiem Slovjenom prevaliti u Panoniju, odkle razširiše se malko kasnije, kô što rekosmo, po Noriku. U obće Panonija ima se smatrati kano stečište raznieh slovjenskieh plemen, kamo doprieše neposredno zatatranski Slovjeni (navlaš Slovenci), zatiem ina slovjenska plemena iz dolnjeg Dunava, našavša takodjè onde svoje prastare sunarodnike. Odavle

---

[1]) Nestor veli: „Словѣни же сѣдоша около езера Илмеря, прозвашася своимъ именемъ и одѣлаша градъ и нарекоша и новъгородъ.“

[2]) Sr. Slovanské starožitnosti l. 631 ꝯ seq.

[3]) Slov. starožitnosti l. 713 ꝯ seq.

Digitized by Google

ćemo si moći protumačiti značaj najstarijih pismenih slovjenskieh spomenikov. [1])

Jedali su prodrli Slovjeni u toj prvoj seobi u Illyrik, uzamši ga u onom smislu, uslied koga obsjezaše zemlje med jadranskiem morem, riekami Moračom, Bojanom (Barbana), Drinom i Savom? Da su istinita ona, koja Porphyrogeneta pripovjeda u c. XXIX. de Adm. Imp., tada bi bili već g. 449 posjeli Slovjeni Dalmaciju izza osvojenja i razorenja glavnoga grada Solina. Nù razborita kritika zabacuje zgodu ondje pripovjedanu. [2]) — S druge opet strane byzantinci nam svjedoče, kako god. 548, 550, 551 i 552 Slovjeni plieniše Illyrik s Dalmacijom, bez da bi igdje spomenuli, jedali se onom prigodom ondje naseliše; s toga je težko što odlučiti. Prem ako promotrimo način, kojiem se smjestiše Slovjeni po drugih krajinah thračko-ilirskoga poluotoka, smiemo zaključiti, da i ondje gdjekoju naselbinu ostaviše u sried staroga thračko-ilirskoga žiteljstva, i medju Rimljani i Gothi. [3]) Navale ote dolazijahu vazda od iztoka i juga. Ali Slovjeni razprostirahu se takodjè od sjevera prama jugu, iz Panonije i Norika prama jadranskomu moru; a taj put bješe im mnogo lakši, pošto grčka (rimska) vlast u Istriji, Japidiji i Liburniji omalakšala bijaše, nereknem li prestala, silom prolazećih tude germanskieh narodov u Italiju; kolik udarac nezadadoše joj Longobardi? U takovimi okolnostmi, scienimo, posiedoše oni obale jadranskoga mora, imenito drevnu Istriju, Japidiju i Liburniju, ako ne prije, a to početkom druge polovine VI. stoljetja. A ovi naselnici slovjenski bješe poznati nam pod imenom Čakavac. Neimamo dà kako razgovjetnich svjedokov za to naše mnjenje, pošto vriela one dobe veoma su škrta za pokrajine oddaljene od Carigrada, ili za takove, gdje

---

[1]) Navlaš frisinskoga ili monakovskoga rukopisa (pis. g. 957—994) objelodanjenog u Klozovom Glagoliti. Viennae 1836.

[2]) Pripovjedka c. 29 jest poput naglavka sliedećemu poglavju (c. 30), gdje se govori, kako Obri zauzeše Dalmaciju, od njeke tudje ruke nevješto tamo smješćena. Solin nije mogo biti tada razoren, pošto se malo kašnje u gothičkom boju spominje (Procop. de bello goth. L. I, c. 5 § 7), i to u cjeloj svojoj sjajnosti i veličanstvu Za čudo nam je, što to nepromotri učeni Rus Hilferding u svome djelca: „Pisma ob Istorij Serbov i Bolgar.“ Njemački prevod kod Schmalera u Budišinu 1856.

[3]) Prokop. veli: „Gothi illarum partium (Dalmatiae et Liburniae) incolae.“ De bello goth. lib. I, c. 7.

Digitized by Google

se u onaj par nenatjecaše rimski s barbarskiem življem za održati gospodstvo nad svietom. Nù, pošto izza VI. stoljetja samo Hrvati i Srblji, jednog te istog plemena [1]), dodjoše na jug: a Čakavci svojiem jezikom sačinjavaju razriečje, koje ih od njegda stavlja u sriedinu med Hrvate i Srblje, kojiem su doduše najsrodniji, tè med ostale Slovjene, smiemo zaključiti, da Čakavci pred Hrvatî i Srbî posjedoše one strane, koje i sada uživaju, a njegda još prostranije uživahu [2]) Sudeć po nariečju u zatatranskoj domovini imali

---

[1]) Radi jednog nariečja, kojim govorahu Srbi i Hrvati, često ih istovjetuju Bizantinci, tako n p. Scylitzes (Cedr. tom II.) veli: „Servorum gens, quos etiam Chrovatos vocant." A opet Zonaras: „Gens Chrovatorum, (χροβατων), quos nonulli Serbos vocant, Bulgariam occupare agressa est." —

[2]) Na to obrati svoju pozornost takodjè B. Šulek u razpravi: „Srbi i Hrvati" (Neven 1856, pag 235 et seq.). Na koliko mogoh crpit iz starieh spomenikov i pučkoga govora, kog mi priobći g. Plišić rodom iz Dobrinja, a klerik senjsko-modruške biskupije, pošto po otocih čakavština uzdržala se najčišće, vlastitosti čakavskoga razriečja sastoje u sliedećih:

I. Glede oblika:

a) cyrilski ъ i ь izgovaraju kano *o* ili *e* uprav kano Slovaci i Slovenci (takodjè ostali Slovjeni) n. p. sudoc (Dobrinjci...), sudec (Vrbničani), dočim čisti Hrvato-Srbi vele sudac. — Isto tako: uzol i uzel, kratok i kratek, dъska = doska i deska Taj zakon preteže se na sve nusnce govora; s toga

b) cyr. sь izgovaraju kano *so* i *se*, n. p. sъgnat = sognat i segnat, somonj i semenj. —

c) *l* upotrebljavaju kano samoglasnik, ili ga pretvore u *ô*, n. p. pln = pôn, vlna = vôna, blha = boha, slnce = sônce, dlg = dôg. To je opet sasma proti duhu hrvatštine, a polag zakona ostalieh nariečjij. — U tom glasu upotrebljavaju

d) isti *l* u inf. i part., n. p. slić, tlić, vlič, slkô, tlkô, vlkô = suć, tuć, vuć, sôko, tôko, vôko.

e) *l* pred *j* odbacè, n. p. jubiti, pjuskati, judi; isto tako: zemja (kô poljski), kapja (čes. kapě), sabja; postavjen, prelomjen. Tako biva i u bugarskomu (sr. Šafaříkov Narodopis l. 44), čemu se vrlo stari tragovi nalaze. —

f) *j* mjesto cyr. *šd* a hrv. *dj*, n. p proja, meja, rojen, sujen. Tako i Slovenci. —

g) mjesto *nje* česko *ní*, n. p. učenji, sidenji. —

Digitized by Google

su sjedeti uz Srbe i Hrvate s jedne, a uz zapadne Slovjene i Ruse s druge strane. Ako ogrlimo ovo mnjenje, tad ćemo razumjeti njeka povjestna data; kako naime solinsko svetjenstvo moglo se tužiti Grguru papi, što se Solinu Slovjeni veoma približavaju („valde imminent"); kako to, da već g. 662 primorski Slovjeni „cum multitudine navium" odbrodiše u Apuliju [1]); tè da već tada, kô što Runčini i Strumjani na aegejskom, tako oni na jadranskom moru sloviše kano brodari na glasu. —

---

h) u dočetnih *kva*, *tva*, *šva*, *čva*, *dva* onaj *v* odpade, *a* pako obrate u *i*, n. p. smoki, trti, kruši, boči (bačva), lodi (čes.) = ladje.

i) *v* ili *va* = in, *u* = apud, n. p. v' Rici, v' knjigi, u strica.

k) ča ili ca = čes. co, sl. čo. Premenjanja i slanjanja vrlo su srodna zapadnim narječjam i crkveno-slovjenskom. Tako

l) Samostavna u I. sklanjanju izlaze u nom. plur. na *e* n. p. kolce, junjce, koše, ježe; a na *i* koja dobu, stališ, zanat naznačuju, kano n. p. sudci, postolori. Accusativ imadu na *i* (*y*), n. p. ubismo te jeleni; samo koja okončaju na mehki samoglasnik imadu acc. = nom. (*e*), n. p. ubismo ježe. Locat. sing. na *i* (cyr. ѣ, koje čitaju sad *e*, sad *i*), n. p. na pragi (ѣ), na stoli. Gen. plur. imadu bez *ah*-a nalik drugieh narječij, tako: otâc, trgovâc, opet: volij (rus.), bogij, junacij. —

m) Ženska na *a* izlaze u gen. sing. na *i* (*y*), n. p. riba (y), knjiga (y) — u gen. plur. rib, knjig, sukanj, sestar. — Genit. plur. u III. 2. kl. na *ij* (rus.), kano: mastij, lažij. —

n) Part. praet. na *l*, pred kiem se ъ izgovara kô o = e, n. p. rekol = rekel, prišol = el; u govoru se kadkada on *l* izpusti.

II. Glede riečij:

a) Čakavci imadu silu božju riečij, koje se nalaze u inieh narječih, a nipošto u hrvatsko-srbskom, kano: jašć = vorar, bujol (stultus) od bujiti (stulte agere) = БОУЈАКЪ, БОУЈАТИ, lobzati (cielovati) = ЛОБЪЗАТИ, enja = НЬЊНЬ (nunc), dil (ДЛА) itd. —

b) Rieči litvanske, koje po sudu Šafaŕika nalaze se u Hrvatov i Srbov izmjenjene su kod Čakavac sa slovjenskimi, kano lanac = veruga (crk.-slov.), pakost = hudost, pile = piščenac (пьтѣньць), kuca = prica itd.

[1]) Paulus Diac. lib. IV. c. 46. „Venientes Sclavi cum multitudine navium longe a civitate Siponto castra posuerunt."

Digitized by Google

Iz dojakošnjieh indi sliedi, da nebijahu nijedne pokrajine thračko-ilirskog poluotoka, gdje se već u VI. stoljetju Slovjeni nebi bilili nastanili; ovdje oružjem, a ondje bez svakoga znatnoga odpora, smjestivši se u predjelih opustošenieh, kakve nam predstavljaju onodobni spomenici. Medju to nigdje nije pošlo tadašnjiem Slovjenom za rukom samostalnu kakovu državu ustrojiti, koja bi bila uzmogla neprijatelju prkositi, tè slovjensko ime do kakve političke znamenitosti uzdići. Glavna zaprieka jest u tom, što u ono doba, kad njihove navale najžestje bijahu, Slovjeni razciepkani na maljahna plemena nestojahu pod jedniem glavarom, u kome bi se bila sva snaga usredotočila; pà i kašnje, kad pojedina plemena imadjahu svoje kneze, oskudjevao im je ukupni, obćeniti vladar. Dakle onog uvjeta, pod kojim su germanski i uralski narodi toli strašni bili rimskomu svietu, u Slovjenov nije bilo; njihov život „ἐν δημοκρατίᾳ“ bijaše uzrok, što se oni negdje u rimskoj državi razplinuše, a negdje dojdoše Avarom u podaničtvo, kod kojieh zapovjed chagana cielim narodom drmaše.

Carigrad imao je malo toli strašnieh i odvažnijeh neprijatelj, kakovi mu bješe Avari. A nikada mu nebijahu pogibeljniji, nò uprav u prvoj polovini VII. stoljetja. Tada bo zapovjedahu oni mnogobrojniem pukom od Alp tja u Podunavje; a s druge strane Carigrad predaše pred snagom Chosre II. možnoga perzijskoga kralja, komu se pokoravahu neizmjerne zemlje od bucharskieh pustar do Afrike, a od granic Indije do thračkoga bospora. Byzanc indi stajaše med dviema vatrama. Nesretno stanje rimskoga carstva ljetopisac na kratko orisà: „Heraklij, kad primì vladu, nadjè rimsko carstvo u žalostnom položaju; jer Europu bješe barbari opustošili, a cielu Aziju Perzijani ozlotvorili.“ [1]) Heraklij s početka uljuljan sramotnom dražestju svoje rodjakinje Martine, prestrašen uspjehom obiuh neprijatelj, već g. 618. htjedè na ladjah natovarenieh carskiem blagom pobjegnuti u Karthago. Nù patrijarcha Sergij zakunè ga živiem bogom pred žrtvenikom u sv. Sofiji, da s povjereniem si narodom ili živi ili pogine. Svetčani taj hip kosnù Heraklijom; stadè svojski misliti o spasu carstva, tè ugovarati mir s Avari, da tiem snažnije udari na Perzijane. Ali vjerolomni chagan nastojao je u gradu Heraklei kod Proponta uhvatiti cara; pà kad mu to nepodjè za rukom „uhvati carsku pratnju i mnoge ine, koje mogaše pohvatjati, tè

[1]) Theophanes kod Strittera tom. I, p. 741.

Digitized by Google

poplieniv mnoge thračke gradove dopre k samomu Carigradu sve do zlatnieh dver.. tè bi bio i grad zarobio, da nije bog zabranio.“ [1]) Sliedeće vendar godine (620) Heraklij ne samo mir s Avari sklopì, nego i „chagana pismeno umolì, da bi pomogô žalostnomu stanju rimskomu.“ [2]) Nù chagan videći napredak Chosre, koj g. 625 pobjedonosno s vojskom svojom, zauzev Chalcedon, prodrè pred sám Carigrad, s Perzljani savez sklopì, čim se je imala baciti kocka o obstanku rimskoga carstva. U slavnom Byzancu pojavila se u dobar čas sloga i požrtvovanje, tè mu podjè za rukom prepriečiti sdruženje namišljeno savezničke vojske. Ovo za Carigrad ubitačno sdruženje imali bi bili uživotvoriti na svojieh ladjah Slovjeni pomoćnici Avarah. [3]) Nù Rimljani svojiem brodovljem „Slovjene obkole i tako potuku, da se isto more krvju pocrvenì; a med ubitimi Slovjeni nalazile su se takodjè žene.“ Chagan uvidiv, da su mu namjere osujetjene, „one Slovjene, koji se plavanjem spasiše, zapovjedì ubiti,“ a tada, pošto ga nečovječnostju njegovom uvriedjeni Slovjeni ostaviše, bude prisiljen, povratit se u Podunavje; [4]) odkle se takodjè vidi, koli mnogobrojni nebijahu Slovjeni u avarskoj vojsci.

Medjuto, dok rimska vojska boraše se na iztoku, Avari krenù oružje svoje prama jadranskomu moru; provale u Dalmaciju, tè razore slavni i mogući Solin, a zemlju osvoje, tè se tude nasele (okô g. 630). Rimska vojska odviše slaba nemogaše krajinu spasiti, tè se povučè sa suplemenim stanovničtvom u jake gradove. [5]) Slo-

---

[1]) Theophanes, Anastasius Cedrenus i Chronicon paschale kod Strittera p. 742—4.

[2]) Ibid. pag. 745.

[3]) „Erant in eorundem exercitu Sclabenorum auxiliares copiae bene multae quas illi secum adduxerant.“ Nicephorus kod Strittera I, 752

[4]) Chronicon paschale veli: „Quidam ajunt, Sclavos, cum, quod actum fuerat, vidissent, castris relictis recessisse, eoque et execrandum Chaganum reverti, illosque sequi coactum fuisse.“

[5]) Konst. Porphyrog. veli: „Eo tempore (Heraklii) Abares armis inde (iz Dalmacije) Romanos ejecerant (de Adm. Imp. c. 42).. Videntes itaque Abares pulcherrimam esse hanc terram sedes illic posuerunt“ (cap. 30.).. „Salonam occuparunt, ibique sedibus positis paullatim ex eo tempore incipientes praedari, Romanos in campis et in locis editioribus habitantes deleverunt, eorumque loca invaserunt. Caeteri vero Romani in orae maritimae opidis servati sunt“ (cap. 29).

Digitized by Google

vjenstvo bijaše u vojsci avarskoj na toliko pretežnije, da ne samo Konstantin, [1]) no i domaći naši pisci, imenito Toma Ancidjakon [2]), oslanjajući se vjerovatno na stara predavanja ili možebit za nas propadše spomenike, razor Solina i osvojenje Dalmacije Slovjenom pripisuju; [3]) čemu se nitko čuditi neće, tko promisli, da avarsko pleme, sasma osamljeno, u toli krvavieh bojevih imalo se umanjati, bez primiti od drugud nove snage za pretrpljenu štetu; dočim Slovjenstvo bješe u nepretrgnutom svezu po malo više orisanieh dalekieh pokrajinah, tè mu ništa drugo nije oskudjevalo, da bude gospodarom na thračko-ilirskom poluotoku, nò da sdruži i usriedotoči razcepkane sile. Tada bi bilo vojevalo ne na tudji, već na vlastiti račun.

Prem Heraklij mnoge pobjede nad Perzijani medjuto održi, tè s kraljem Sihiruzehom povoljan mir sklopì, uslied koga mu se povrate sve zemlje do tada (628) osvojene: ništanemanje uvidì, da on nemože vojevati uspjehom proti narasloj sili avarskoj, pošto dojakošnji ratovi bijahu svu snagu carstva izsisali; a s druge strane Mohamed, novi prorok u Arabiji, koji ga tada pozove, da mu se pokloni, stadè prietiti rimskiem granicam. U ovakovieh okolnostih počè Heraklij ugovarati s vodjami Hrvatov, obećajući jim Dalmaciju, ako iztjeraju odanle Avare, tè su voljni bivati ondje kano rimski podanici. Hrvati stanovali su onda u zatatranskoj pokrajini, nazvanoj od njih Biela (ili Vela) Hrvatska, u sadanjoj iztočnoj Galiciji, [4]) gdje su još za Konstantina njihovi

---

[1]) „Sclavini, qui et Abari nuncupati.. Sclabi qui et Abari dicti.. Sclavi sive Abari" (c. 29). „Caeterum a Sclavis occupata fuit (Dalmatia) hoc modo" (c. 30).

[2]) Sr. Historiae Salonitanae cap. VII. kod Schwandtnera: Scriptores rerum Croaticarum t. III, p. 541 et seq. Sr. takodjè pomješanu inače kroniku hrvatsku od XII vjeka, pag. 7 u Arkivu, knjiga I. U Zagrebu 1851.

[3]) Mi smo toga mnienja, da ovi Slovjeni bješe plemena, ka kojemu i Čakavci spadahu. U obće na koliko smo nepriatelji čiste Slavomanie, na toliko i Avaromanie. Na to će svakoga dovesti razborito čitanje istinih byzantinac.

[4]) Konst. Porphyr. „Οἱ Χρωβάτοι tunc temporis (occupatae ab Avaris Salonae) habitabant ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας, ubi nunc sunt οἱ Βελοχρωβατοί.. ἡ μεγάλη χρωβατια, quae etiam alba (ἡ ἄσπρη) cognominatur." (c. 30.)

Digitized by Google

ostanci bivali, kojieh se Nestor često sjetja. [1]) Oni pristanù na ponudu, tè okô god. 634 „jedno koljeno istieh, naime petero bratje Kluk (Κλουκάς), Lovel (Λόβελος), Kosnec (Κοσέντζης), Muhol (Μουχλω) i Hrvat (Χρωβατος), i dvie sestre Tuga (Τοῦγα) i Vuga (Βοῦγα) sa svojimi puci odanle otišav, dodjoše u Dalmaciju, gdje nadjoše Avare. Med Hrvati i Avari nastadè višegodišnji rat; napokon pobjede Hrvati; tè Avare stranom potuku a stranom si podčine. Od ono pako doba posjednuše Hrvati onu zemlju.“ [2]) Taj višegodišnji rat imao se po prilici okô godine 638 svršiti. [3])

Bieloj Hrvatskoj na iztoku, u kašnjoj crvenoj Rusiji, počam od vrel Dnjepra i Pruta, bivahu za ono vrieme suplemenici Hrvatov bieli Srbi. [4]) Malo izza Hrvatov krenuše i oni okolo g. 636 na jug, što nam Porphyrogeneta ovako opisuje: „poslie smrti otca dodjè vlada na dva sina, izmed kojieh jedan s polovicom puka utečè se (confugit) k caru Herakliju, koji ga primì, tè mu za bivati dadè zemlju okolo Soluna, koja se odonda Srbijom („τά Σέρβλια“) zove. Nù izza kratkog vremena odlučiše Srbi u svoju otačbìnu vratit se; car ih takodjè odpustì, ali kad bi bili Dunav prevalili, počeše se kajati, tè opet umoliše Heraklija kroz namjestnika (Praetorem), koj tada Bjelgradom (το Βελάγραδον)

---

[1]) Nestor, brojeći plemena slovjenska zdavna pred došastjem Warjagov u potonjoj Rusiji obitavajuća, veli: „и жиѩхоу въ миръ полѧне, и древлѧне, сѣверь, боужане, и радимичь, и вѧтичи, и Хрвате.“ A med ostalimi puci pošli su s Olegom (g. 906) proti Grkom „вѧтичи и хорвати.“

[2]) Konst. Porph. de Adm. Imp. cap. 30. Na koliko su ova imena, crpljena vjerovatno iz ust naroda, historična ili mythična, to se sada neda opredjeliti.

[3]) Sr. Šafaříkové starožitnosti l. 636.

[4]) Konst. Porph. de Adm. Imp. c. 32 veli: Sciendum est, quod Σέρβλοι oriundi sint a Serbiis non baptizatis (za njegovo doba), qui etiam Albi cognominantur, et alteriora Turciae incolunt (και τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων t. j. s one strane Ugarske) in loco ab illis Boici (παρα Βοικι τοπον) nuncupato.“ Žitelji u obsjegu okružja Samborskoga, Stryjskoga, doljnieh stran Stanislavskoga i Kolomijskoga i danas zovu se Bojki, od rus. bojek = strenuus (bojovan).

Digitized by Google

upravljaše, da bi im dao drugu zemlju. Pošto sadašnja Srbija, Paganija, Zachlumje, Travunija i Konavlje bješe od avarskieh naval opustošene: „car izručì Srbom ove pokrajine, da se u njih nasele.[1]) Koliko je u ovoj dosta sumnjivoj pripovjedki istine, nemože se razabrati; nù to je bezdvojbeno, da se Srbi, kano u svojoj pradomovini, k svojoj bratji na iztok u starom Illyriku smjestiše. Da su Srbi takodjè prije, nego osvojiše pomenute pokrajine, imali ratovanja s Avari, a navlastito, kô što Konstantin malo nižje navadja,[2]) u Zachlumju, Travuniji, Konavlju i Duklji, ni o tom neima dvojbe. Srbi indi posjednuše prostranu zemlju med Vrbasom, Savom, Kolubarom, zapadnom Moravom, Ibrom, Drinicom, jadranskiem morem i Neretvom. Na iztoku i jugu graničili su sa Slovjeni (u užjem znamenovanju) a na zapadu, stranom i sjeveru sa Hrvati.[3])

Ovi u prvi mah pobjedivši Avare posjeli su zemlje od Cetine pa prama sjever-zapadu k Vrbasu i Savi, zatiem ovu rieku do mjesta, gdje u nju Una utiče, a odavle preko Slunja k Senju.[4]) Na tom prostoru zatekli su Hrvati Slovjenov prvobitnieh, Riml,anov, Avarov[5]) i ostanak inieh narodov; a svu zemlju podjeliše na jedanaest županij (εἰς Ζουπανίοσ) i jednu banovinu, na koju spadahu opet tri župe, naime: Krbava (Κριβασα), Lika (Λίτξα)

---

[1]) Konst. Porph. de Adm. Imp. cap. 32.

[2]) Ibid. cap. 33—35.

[3]) Krajine srbske zemlje bijahu: Srbija u obsjegu rieke Bosne, Drine, Kolubare, zapadne Morave i Rasine (odkle Srblji = Rasciani). Predjel okô rieke Bosne zvao se već onda Bosna (Βόσωνα). — Zachlumje od Dubrovnika pram sjever-zapadu k Neretvi potoku, a odanle pram jug-iztoku do vriela Drine. — Neretvani ili Pogani bivali u primorju, Krajna nazvanom, med Neretvom i Cetinjom. — Travunija (Τραβουνηια) i Kanavlje (Καναλη) ispod Dubrovnika do Kotora, gdje se i sadu morski zaliev Kanal zove. — Duklja (τὸ Δοκλα) kašnje Zeta (Crnagora) med morem jadranskiem, skadarskiem jezerom i Drincem. — Njeki imadoše ostati u okolici solunjskoj na rieci Haliakmonu (sad Indžekara) u mjestu Srbici.

[4]) Konst. Porphyrog. de Adm. Imp. cap. 30. Sr. Šafaříkové starožitnosti l. 675 et seq.

[5]) Još za svoje vrieme mogô je pisati Konstantin cap. 30: „Suntque etiamnum in Chrovatis Avarum reliquiae, et Avares esse cognoscuntur.“

Digitized by Google

i Gačka (Γοὐτζηκα). Ostale županije od juga prama sjeveru bješe: Hlievno (Χλεβιενα), Cetina (Τζέντζηνα), Imočku (Ἤμοτα), Pljeva (Πλεβα), Vezenta na sjeveru od Jajca (Πεσέντα), Primorje (Παραθαλασσια) med Cetinom i Krkom, Bribirština (Βρεβέρα) med Krkom i Karinom jezerom, Nin (Νόνα), Sidraga (Σίδραγα) okô slavnoga Bjelgrada, Nina (Νινα) s obe strane Zrmanje, napokon Knin (Τηνα). [1]) To bijaše dalmatinska Hrvatska.

Nù — veli nadalje Porphyrogeneta — „jedna stran od onieh Hrvatov, koji dojdoše u Dalmaciju, odciepì se, tè zauzè Illyrik i Panoniju (τὴν Παννονιαν)". [2]) Tude imamo drugu Hrvatsku, koju nazívljemo panonsku ili posavsku, tè kojoj točne medje nije ni sám byzantinac znao, jer mu od móra oddaljena bijaše. Medju to, sravnamoli kašnje zgode, a navlastito polag franačkieh pisac: tada mìslimo, da se je protezala od zapada počem od rieke Raše (Arsie) u Istriji prama vrielu Kupi uz Sutlu do Drave, zatiem predjel med ovom riekom i Savom. U ostalom graničila je s dalmatinskom Hrvatskom. [3])

Obe ove države bješe jedna od druge nezavisne, tè ih je skapčao jedino vez krvi i jezika. Svaka imadjaše svoga nezavisnoga jedino pod rimskiem vrhovničtvom stojećega kneza ili velikoga župana, [4]) za kiem u dalmatinskoj Hrvatskoj sliedio je ban, kano upravljatelj triuh žup, a za njim pojedini župani. — Isto u Srbiji, glavom ciele zemlje bješe knez ili veliki župan, prebivajući s početka u Desnici (Δεστινίκον) okô Drine; zatiem sliedijahu župani ostalieh gore navedenieh predjel. [5])

---

[1]) Konst. Porph. de Adm. Imp. cap. 30. Njeki gradovi, kano: Dubrovnik (Rausium), Trogir i Zadar (Diadora), tè otoci: Rab, Krk (Vecla) i Osor ostadoše u rimskom podaničtvu, tè sloviše Dalmacija, a žitelji „Romani"; ovi platjaše kašnje Hrvatom harač.

[2]) Ibid. eod. cap.

[3]) Sr. Šafaříkové starožitnosti I. 680 et seq.

[4]) Konst. Porph. ibid. „Habebantque etiam ipsi (Posavci) principem supremum, qui ad Chrobatiae principem amicitiae ergo legationem mittebat." Grci zvali su je „ἄρχοντες", ini „Magni Jupani (Megajupani), Comites, duces, rectores.

[5]) Kod Avarov glavarom cielog naroda bješe chagan, a za njim sliedijaše bajan = bajjan = ban. To je stalno, da dočim ini takodjè Slovjeni (kano Češi) imadjahu svoje župe i župane, za bane nikta nemadijahu.

Digitized by Google

U toli liepom i mudrom ustrojstvu ležala je izvanjska i nutrnja snaga Hrvatov i Srbov, uslied česa oni sjedinjeni i usriedotočeni, pod upravom jedne glave, kojoj vendar starješine naroda (župani) omedjašivahu svaku azijatsku samovolju, ne samo neprijatelja pobjediše, već se takodjè prot navali okriepiše; odkle vidimo, da hrvatski i srbski narod, čiem se na pozorištu povjestnice pojavì, ustavni život prigrlì, koj bi mu bio i u potonje doba političku samostalnost obezbjedio, da se ga je čvrsto i njegovu duhu primjerno držao. Doisto „takov savez — pravo opazuje Hilferding [1]) — u kom glave različitih koljen nješto od svoje vlasti odstupljuju obćemu glavaru saveza, a koljena žrtvuju svoju posebnost, tè se sdružuju u jedinstvo, jeste neobični prizor u slovjenskom svietu; tude vidimo u malom, što se opazuje u velikom kod zapadno-europejskih država srednjega vjeka, koje se putem vojenieh družin visoko popeše.“ Medju to zapadna feudalna centralizacija dobrano se razlikuje od hrvatsko-srbske foederatie!

Baš onaj glavni uvjet državne samostalnosti i snage oskudjevao je, kô što rekosmo, Slovjenom u Moesiji i Maćedoniji; pà uprav kad se počeše malko poznavati kano razna plemena jednog velikog naroda, tè sdruživati se u manje saveze, kroz što bi bili i oni gospodarì postali u pomenutieh pokrajinah: podjè byzantinskoj opreznosti za rukom udušiti taj razvoj narodne kristalisacie. Ova se najprije u Moesiji, nazvanoj Slovjenija, pojavì; što kad opazì Konstans II. g. 657, podjè vojskom u Sloveniju, tè mnoge barbare u robstvo odvedè, a pokrajinu si pokorì.“ [2])

Dok se ova zgadjahu u poslovenjenoj Moesiji; dok u Illyriku Avari Slovjenom uzmicahu; dok ove krvnike slovjenski mač, vodjen rukom hrabroga i razboritoga Sáma († izza g. 662), u Českoj i Koruškoj sasma skoro utamani: [3]) u dalekih pustar med

---

[1]) Op. cit. pag. 11.

[2]) Theophanes i Cedrenus kod Strittera II, 73.

[3]) O utemeljenoj po Sámu državi liepo govori učeni Palacký: „Tato říše náleží vůbec k oněm zjevům v historii, kteří na způsob blyskavých úkazův na obloze nebeské nenadále vzniknuvše, co neviděti zase zacházejí. Mohútny však zakladatel její zasluhoval větší a stálejší památky u potomstva, nežli se mu dostala.“ Dějiny národu českého D. I, č. 1, l. 101, v Praze 1848.

Digitized by Google

Donom i Volgom začè se prizor, koj se malo zatiem preselì na podunavsko pozorište. Bugari naime, narod uralski srodan s Hunni i Avari, [1]) pod svojim hrabriem knezom Kubratom (634—41) stresu avarski jaram, koj ih tištio malo manje od stoljetja. [2]) Petero njegovieh sinov podjeliše si slobodnu otačbinu (660), izmed kojieh „tretji, imenom Asparuch, prešav rieke Dnjepar i Dnjestar posjednè ugal, koga ova rieka sačinjava s Dunavom;“ [3]) četvrti pako i peti prešav Dunav, onaj s čoporom svojiem unidjè u avarsku Panoniju (εις Παννονιαν της Αβαριας), gdje se malo kašnje chaganu avarskomu podložì; a ovaj provali u Italiju, tè se smjestì u Pentapolu kod Ravene.“ [4]) Kô što se odavle vidi, taj nomadski narod razdjeli se na pet čoporov, izmed kojieh samo dva ostaše u pradomovini, tè povukav se prama sjeveru, utemeljiše kamsko-bugarsko carstvo, koje si poslie krvave borbe Rusi podčiniše; tè samo četvrti, a navlaš tretji pozornost našu zahtjeva.

Bugari naime, obitavajući u pomenutom uglu ili sadašnjoj Bessarabiji, na skoro počeše navaljivati prieko Dunava u malu Skythiu (Dobruču). Što kad bi bio opazio car Konstantin Pogonat god. 678 „poduzè vojnu proti njima toli po kopnu koli po móru u nakani otet im oružjem osvojenu zemlju.“ S početka podjè za rukom rimskoj vojsci, odtisnuti bugarske čopore; nù pošto sám car u nezdravieh onieh predjelih obolì, vojska duhom klonù, tè stadè uzmicati. „Bugari tada sliedivši ju, umore njeke, a nieke rane i u bjeg do Dunava natjeraju. Prešavši ovu rieku dodju do Varne grada blizu Odyssa i do sredozemnieh poljan. Kad bi bili opazili zemlju učvršćenu od zada Dunavom, spreda pako i s obiuh stran tjesnacì i crniem morem, i pokorivši si sedam koljen Slovjenov u njoj obitavajućih, ukazahu Sjeveranom

---

[1]) Čudnovatan početak daje jim Nestor: „Bolgare sut dščerej Lotovyh, iže začasta ot otca svojego; tjemže nečisto plemja ih.“

[2]) Nicephorus kod Strittera II, 501.

[3]) Theophanes i Nicepher kod Strittera II, 505—6. Ovi navadjaju ime „Ογκλον“, koje nije no slav. ЖГАЛЪ = γωνια; ista zemlja zove se tat. Budžak, što znamenuje ugal = ongl.

[4]) Theophanes Ibid. — Pauli Varnef. de Gestis Longob. lib. V, c. 19. Edit. Gruteri.

Digitized by Google

(Σεβεφεῖς) za stanovanje predjel od beregavskog tjesnáca prama iztoku, a sedmerim keljenom, koje obvezahu harač im platjati, odanle prama jugu i zapadu sve do zemlje avarske... Na što bude rimski car primuždena s njimi mir sklopiti i ne bez velike sramote rimskoga imena ustanovljen danak svake godine platjati.“ [1])

Tiem načinom obe Moesije dodju u ruke bugarske. Znamenitim oviem dogadjajem nastaje sasma druga doba, smiemo kazati doba junačtva za ondjašnje Slovjene. Taj posleni miroljubivi puk bude zanešen hrabrostju svojih u oružju vještih gospodarov, od kojieh takodjè primì ime, koje se malo kašnje po cielomu poluotoku strašno ujedno i slavno razlegalo, tè još i danas izza tolikieh muk sa potamnjena Balkana ponosom gleda na prošlost, da odanle kriepost crpi za bližnju budućnost. Još duže vremena odzivao se doduše u Moesiji uz slovjenski jek uralsko-čudski govor, [2]) još vladaše tatarski običaji: [3]) nù tečajem dvijuh stoljetij umuknù azijatska rieč, nomadski običaji prestanu, tè gospodar postadè duševniem slugom svojieh tjelesnieh slug; u jeziku i običaju zavladaše gola, preobražena slavom slovjenština; pobjeditelji i pobjedjeni splinuše u jedan narod.

Pogonatov sin Justinian II. htjede s jedne strane oprati ljagu svoga otca, a s druge prepriečiti napredak Bugarom: zato g. 686 oskvrniv uvjete mira, „u Bugarsku i Slovjeniju povedè vojsku, tè oboružane Bugare najprije suzbije; zatiem prodre do Soluna i sa Slovjeni se zarativ mnoge od njih prenesè u Aziju. Nù u povratku u brdovitieh klancih od Bugarov obkoljen, pošto mu mnogo vojske poginè, jedva njekako na protivnu stran uzmaknu. [4])

---

[1]) Cedrenus tom. I, 440. — Zonaras II, 91.

[2]) Vita S. Demetrii op. cit. II, regm. 197: „qui linguam nostrum (Graecorum Thessalonic.) et Romanorum, Sclavorum (Σκλαβῶν) et Bulgarorum (Βουλγάρων) calleret.

[3]) Sr. Responsa ad Consulta Bulgarorum pontificis Nicolai. Hardouin Acta Concil. tom V, 353—86.

[4]) Theophanes, Anastasius, Nicephorus kod Strittera II, 510: „κατα Σκλαβινιας και βουλγαριας“. Pod Slovjenijom razumjeva tado sjevernu Maćedoniju, koja je graničila s novoutemeljenom Bugarskom.

Digitized by Google

Izmed preseljenich u malu Aziju u okolicu, nazvanu Obsikion, izabrà si Justinian 30.000 momkov kano cviet rimske vojske („λάος περιοίκιος"), koje poslà proti Arabom.

Medjuto sve više i više rastijaše slava bugarska na toliko, da od nje zavisila je pačè ista sudbina ponositoga Carigrada. Justinian najme, svrgnut s prestolja po Leontiju, utečè se k bugarskomu knezu Terbelu, nasljedniku slavnoga Asparucha, tè pomoćju njegovom bude svojoj časti povratjen. Car „kneza carskom haljinom obučè, zapovjedì puku štovati ga, ozvà ga cesarom i nagredì ga mnogimi darovi i krajinom rimskom, kojoj je ime Zagorje" [1]) (704). Kad Arabi (716) velikom silom po kopnu i po móru na Carigrad udariše: opet ga spasì bugarska vojska, pobiv do 22.000 odvažneg i zanešenog neprijatelja. [2])

U tieh ratovih kô da se iztrošila snaga bugarska, tè se počela iznutra takodjè izjedati; jer baš u ono doba, kad rimsko carstvo, kipoberstvom uznemireno, lasno bi bilo postalo plienom bugarsko-slovjenskoga poduzetja: nezadovoljnici pobuniše se proti vladajućim Kubratićem, koji bješe sdružili tatarsku surovost s grčkom razuzdanostju, tè sve do jednoga pobiše (762). Tada staviše narodu na čelo „Teleca (Τελεσιον) ponositoga i mladjanom smionostju zanešenoga muža, koj brzo pokupì vojsku i poplieni bližnja rimska mjesta i tvrdje. Car Konstantin (κοπρώνυμος) poslà do 800 brodov s konjaničtvom po crnom moru u Dunav; a on sám s drugom vojskom dodjè k Anchialu, gdje se susretì s Telecom, koj je vodio znatnu pomoćnu vojsku Slovjenov. Telec bude potučen; mnogi obojeg naroda neprijatelji poubijani, a mnogi takodjè od velikašev uhvatjeni. Pobjedonosni car vrati se u Byzanc; sve zarobljenike podjeli med puk i circenske stranke, da se umore." — „Bugari se na to dignu proti Telecu, tè ga sa oddanimi velikaši ubiše, a Sabina si za vodju izbere." [3]) Radi ovieh nutrnjieh nemirov do 208.000 Slovjenov preselì se u staru Bythiniju na Artan-rieku. [4])

---

[1]) Theophanes, Nicephorus i Cedrenus ibid. II, 513.

[2]) Cedrenus, Zonaras ibid. 518.

[3]) Nicephorus i Theophanes kod Strittera II, 523—4.

[4]) Theophanes, Anastasius Ibid. II, 80.

Digitized by Google

Kô što iz ovoga boja vidi se, Slovjeni nezavisni od bugarskoga kneza, bješe njegovi saveznici; razlog jeste, što se u maćedonskieh i grčkieh Slovjenov, kô što gore opazismo, počè pojavljivati težnja za udruživanjem u jedno slovjensko tielo. Što kad bi bio još pred pomenutiem ratom opazio Konstantin udarì u Slovjeniju Macedoniji na sjeveru (758); tè si ju doduše podčinì; nù čiem rat buknù evo ih opet s Bugarì. [1]) — Isto tako bješe se nutrnjimi carstva nemiri okoristili Slovjeni, tè si podčine Peloponez, kamo se u tolikom broju smjestiše, da ga skoro poslovjeniše. [2]) Rimska vlada upotriebì mljahavost nesložnieh Bugarov, da uduši svom silom slobodno kretanje Slovjenov u Maćedoniji i Hellasu; s toga „pošalje logothetu Stauracija s velikom vojskom proti njim, koj kad bi bio došo u Solun i Grčku, svu pokrajinu podčinì carstvu i nametne joj danak; pačè prodrvši u Peloponez, mnogiem robljem i plienom vratì se u Carigrad“ [3]) (783).

Medjuto bješe se dovršila pogibeljna za Bugarsku krisis, pošto stupì smioni Kardan na kneževski stolac (778). On opet nastavì kreševo domaćiem nemirom jurve zaniemelo. Proti njemu „vojnu podignù Konstantin VI., koj došav ka Provatu gradu uz rieku sv. Jurja sražì se s Kardamom gospodarom Bugarske (τῷ κυρῷ Βούλγαρίας); nù izza lahke bitke po noći Rimljani prestrašeni uteku doma (791).“ [4]) Sliedeće godine potuku se kod grada Marcella, ali „car izgubiv mnogo vojske i vodj, pačè istu pratnju s cielom prtljagom i s konjì, jedva njekako utečè u Carigrad.“ [5]) Za dalnja poduzetja nebijaše Kardam; veću slavu bugarskomu imenu nabaviti ostavì svomu nasljedniku, hrabromu i smielomu Krumu (okô g. 802); mi ćemo medjuto pozornost našu obratiti na zapadnu polu thračko-ilirskoga poluotoka.

Dočim Slovjeni u Moesiji i Maćedoniji, kô što iz ovieh crtic vidismo, dožastjem Bugarov ratobornostju zanešeni i uzpaljeni

---

[1]) Theophanes Ibid. II, 79.

[2]) Konst. de Themate: „Sclavica facta fuit (ἐσθλαβωθη) universa regio (Peloponesus), et barbara effecta (γεγονε βαρβαρος)“. Stritter II, 78.

[3]) Theophanes kod Strittera II, 83.

[4]) Theophanes Ibid. p. 532.

[5]) Zonaras Ibid. p. 533.

Digitized by Google

borahu se s rimskiem življem, tè bez njihova oružja nijedno pitanje u iztoku nebješe riešeno: hratja njihova u Illyriku skoro kroz dva stoljetja čamiše u političkom mrtvilu. Osim njekoliko neznatnieh redak suvremeni, inače dost razgovorni ljetopisi o njima nam ništa nespominju. Hrvati i Srbi, reć bi, u svojoj novoj otačbini ono vrieme upotriebiše za nutrnje ustrojenje, za uvesti stalni poredak; tè zadovoljni vlastitom, dost prostranom zemljem, niesu čeznuli za tudjom, što bi jih bilo jedva, polag misli one dobe, dostojnim učinilo ljetopisne slave. [1]) Medju to na uzmaku osmoga stoljetja na granicah Hrvatske nastadè kretanje, koje i Hrvate povučè u svoj pogibeljni vrtlog.

Karlo Veliki, počem od g. 771 sám vladar franačkog kraljestva, stadè poduzetniem svojiem duhom obližnje pokrajine državi svojoj pokoravati; tè se tiem putem sa sviuh stran Hrvatskoj približavao. Izza kratkog boja g. 774 razorì longobardsko kraljestvo i podčini si Istriju, a vjerovatno istom prigodom susjednu Liburniju; jer kad žitelji grada Trsata god. 799 iz zasjede ubiše Ericha, grofa frijulskoga, velikoga franačkog junaka, [2]) njegovu smrt Karlo Veliki sljedeće godine idući u Italiju strogo osvetì. [3])

Malo kašnje (788) Karlo skinù s časti vojvodu bavarskoga Thassila, tè Bavarsku, s kojom bješe i Koruška sdružena, svojoj državi priklopì. — Ali sve te pobjede zabadav bješe, dok u Panoniji gospodovahu grabežljivi Avari. Zato on s njimi zametnè krvavi rat, u komu Slovjeni hrabro se borahu u franačkoj vojsci proti svomu zakletomu neprijatelju. [4]) Ovaj osmogodišnji rat

---

[1]) Konst. Porphyrog. cap. 31, de Adm. Imp. veli: „Hi autem Chrobati baptizati extra limites propriae terrae non libenter aliis bellum inferunt."

[2]) Einhard ad a. 799: „Ericus post multa proelia et insignes victorias, apud Tersaticam Liburniae civitatem insidiis oppidanorum interceptus atque interfectus est."

[3]) Sigonius ad a. 800: „Carolus in Italiam digressus recto itinere Liburniam properat, ibi nex Henrici merito supplicio vindicata."

[4]) Regino ad a. 796 navadja slovjenskog kneza (vjerovatno a Koruškoj), imenom Venimira: „Henricus dux Forojulianorum, missis hominibus cum Venemiro Sclavo in Pannoniam Iringum, gentis Avarorum principem... improviso expoliavit."

Digitized by Google

(791—99) dovrši se s propastju silnieh Avarov; a „koliko se u njem bitak bilo, koliko krvi prolilo, svjedoči osamljena bez žiteljstva Panonija, i mjesto, gdje bješe stolica Chagana, tako opustošeno, da nećež naći tude ni traga, da je ikada ondje čovjek bivao. U tom boju poginù čitavo avarsko plemstvo, sva slava propadè; razgrabì se silno daže vremena tude nagomilano blago.“ [1]) Mnogi Avari uteku prieko Tise k Bugarom; [2]) a ini, koji živi ostadoše, pokoriše se Karlu. Nù pošto u opustošenu Panoniju sa svieh stran navale Slovjeni, da ju opet nasele; [3]) tè se često osvetjivahu nad ostanci svojieh okrutnieh negda gospodarov: zamoli Kapčan (Capcarus), poglavica preostavšieh Avarov, da bi mu odredio za bivanje prediel u gornjoj Panoniji med Sabariom (Somboteljem) i Karnuntom (Haimbug). [4]) Ovaj prediel, a navlaš med riekami Rabicon i Ensom, dolazi još njeko vrieme kod pisac pod imenom: „Avara, Hunnia, terra, regnum, provincia Hunnorum, Avarorum.“

Porazom Avarov osvoji Karlo Panoniju i to gornju i dolnju t. j. zemlju med Dunavom, Dravom, bečkom gorom (Wienerwald) a odavle prama jugu prieko Optuja (Petovium) do Drave. Pippin prošò je doduše pobjedonosno Daciju, al da bi ju bio osvojio, nemože se dokazati; [5]) pačè neima dvojbe, da se franačka vlast nije protezala prieko Dunava prama iztoku. Iz dolnje Panonije lasno su Franci prieko Drave nastavali u Sirmium, gdje su posjeli njeka mjesta; ali da bi bili sav Sriem osvojili, težko će tko dokazati. [6]) —

---

[1]) Einhard Vita Karoli kod Pertza II, 449.

[2]) Einhard ad a. 796: „Hunnis (Avaris) trans Tizam fluvium fugatis.“

[3]) Annonymus kod Hansiza (Germania sacra pag. 117) ad a. 803. Kod Kopitara p. LXXIV: „Tunc vero Sclavi post Hunnos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus ad Danubium diversas regiones inhabitare.“

[4]) Einhard ad a. 805.

[5]) Panegyrik Einhard in Vita Karoli c. 15 ništa nas nesmeta.

[6]) Sám Nicet. Chon. nazivlje zemlju med Savom i Dunavom ili dravni Sirmium: „Francochorion“ (Stritter III, 636). — Ausbertus hist. de expedit. Friderici imp. kod Dobrovskega (p. 28) spominje godine 1189 mjesto Francavilla = Budalis, sada Mandjelos blizu Mitrovice.

Digitized by Google

Susjedni Hrvati priznaše takodjè vrhovničtvo franačko izmjeniv ga s rimskiem, koga neznadijahu braniti byzantìnski cari, s veće strane duhom i oružjem slabi; [1]) njima uslied ugovora, sklopljenoga g. 810 med Karlom i Nicephorom, ostadoše jedino pomorska mjesta, štono se takodjè bješe podala u pokroviteljstvo franačko (806). [2]) U kojieh godin protegnù Karlo svoju vlast na Hrvate, nemože se točno opredieliti. [3])

Karlo sve ote osvojene pokrajine razdielì u dve pogranične grofije, kojiem predstavì dva pogranična grofa (Markgrafen). Grofu iztočne pokrajine (Ostland) podčinì iztočni predicl (Ostmark) med Rabom i Traunom s okolicom ove riečice, [4]) zatiem Panoniju sve do Drave. Grofu pako frijulskomu Korušku, Istriju, Liburniju, Dalmaciju i Posavje. [5]) Prvi grof frijulski bijaše često navedeni Erich, a drugi po njegovoj smrti (799) Kadolaus. Pojedine pokrajine upravljahu svoje domaće poslove samostalno, tè imadjahu vlastite knezove, izmed kojieh u Koruškoj spominju se Pribislav, Cemicas, Stojmir i Etgar; [6]) u Istriji Ivan, koga Karlo na tužbu puka putem mješovitog sudišta, na komu bijaše patriarha Paulin i Kadolaus, s časti skinù, tè „dozvoli Istrijanom izabirat si kneze, poglavare, biskupe, opate i ostale starješine.“ [7]) U kratko — germanski feudalizam uvedè takodjè u ove slovjenske pokrajine, koje tiem manje ćutile bi bile taj njima tudji sustav, čiem uljudnie bi bili š njima postupali neposredni jim

---

[1]) Konst. Porphyrog. de Adm. Imp. cap. 29.

[2]) Einhard in Vita Caroli l. c. et ad a. 806. — Sr. Mikocsi: Otia Croatiae pag. 227 et seq.

[3]) Polag hvalozpjeva, kog sastavì oglajski patriarha Paulin svomu prijatelju Erichu, bilo bi se to dogodilo do 799: „Barbaras gentes domuit saevissimas, cingit quas Drauva, recludit Danubius; celant quas iunco paludes Meotides, ponti coartat quas unda salsiflui; Dalmatiarum, quibus obstat terminus.“

[4]) Sr. Pritz: Geschichte des Landes ob der Enns I, 317.

[5]) Einhard ad ann. 819, 17, 18.

[6]) De conversione Bagoariorum p. 11 & 15.

[7]) Andreo Danduli Chronicon l. VII, c. 15.

Digitized by Google

poglavari i nadziratelji — pokrajinski grofovi; čiem bi se bili manje mješali u njihovo domaće upravljanje.

Dočim na taj način početkom IX. stoljetja Slovjeni u Illyriku, Noriku i Panoniji padoše pod vlast tudjinca, koj im podsječè narodan razvitak: u isto doba Bugari, koji se malo ne bješe utonuli u Slovjenstvu, popeše se do visoke slave. Sada bo se dogodì, da Bugari, što u podaničtvu avarskom u Potisju obitavahu, čiem nevolju svojieh gospodarov u franačkoj borbi utamanjenieh uvidiše, robstva se oproste, tè kano slobodan narod s bratjom svojom s južne strane Dunava se sjedine. [1]) Krum bješe indi gospodarom prostrane zemlje počem s one strane Balkana, pà prieko Vlaške tja do vriela Tise; njegove granice sudarahu se s franačkom državom na sriednjem Dunavu.

Pošto bi bio Krum uredio mudrimi zakoni svoju državu: [2]) stadè vojevati proti Rimljanom. Byzantinsko carstvo dugotrajnimi nemiri toli nabožnimi koli političnimi uzdrmano stalo je na vrlo kukavieh noguh. Nicephor pokazivao vrlo malo duševne snage; možni Chalif Harun-al-Rašid prisilì ga, da mu platja godišnji danak; Byzantinci nezadovoljni ponudiše Karlu svoje carstvo. Koliko bezufanje! a pred vratmi „drugi Senacherib", kako Byzantinci prozvaše hrabroga Kruma. [3]) Najprije g. 809 osvojì Sredicu (Sardica), gdje, nebrojeć prostotu, 6.000 vojnikov umorì; [4]) zatiem pripravljaše se, da Carigrad osvoji, tè svoje carstvo razprostre od Karpat tja do Bospora. Što kad bi bio dočuo Nicephor, „pokupì vojsku ne samo iz Thracije, već iz ostalieh takodjè pokrajin, pačè mnoge siromahe prisilì pratjom i toljagom oboružat se i vlastitiem troškom vojevati, što mu dakako samo prokletinju od ovieh kukavic navučè. Takovom indi vojskom podjè proti Bugarom", a nigdje nikakve zapreke nenašavši osvojì i popalì dvorac (*την λεγομενην αὐλην* = aul kirg. = madj. ol) Krumov; ovaj za više vremena postignuti uprosì ga za mir. Nù „car

---

[1]) Sindas kod Strittera II, 562.

[2]) Idem Ibid. pag. 563.

[3]) Theophanes i Anastasius „*ὁ νεος Σενναχερειμ.*"

[4]) Theophanes kod Strittera II, 535.

Digitized by Google

nepriatelj mira, nehtjedè pomirit se; na što Krum razjaren zatvori tjesnace pokrajine, tako da sačuv car prestraši se i uzklikne: nitko nemože se nadati, da će uteći, izvan da postanemo ptice." Napokon dne 25. Srpnja 811 u sumračju navali Krum na Rimljane, i tako potučè, da — kô što jadikuje ljetopisac — „na taj dan cvjet krstjanstva padè i poginè. Sve oružje i carevo blago propanè; a bog očuvaj krstjane od takova dana! Krum pako Nicephorovu glavu nabodè, tè ju došavšim narodom na sramotu Rimljanov kazivaše; a kašnje lubanju okovà u srebro, iz koje on i slovjenski knezi pijahu pri svetčanostih." [1])

Poslie ove konačne pobjede poplienì Krum gornju Thraciju, „osvojì grad Debelton, tè pokorivše mu se gradjane s biskupom (σὺν τῷ ἐπισκόπῳ) u drugu pokrajinu (prieko Dunava) premjestì." [2]) Zatiem obsjednè grad Mesembriju, pošto bi bio novoga cara Mihajla Rangabu kroz svoga poklisara Dragomira (Δραγαμήρος) zabadav na mir nukao, i pomoćju vojenieh nastrojev izradjenieh po njekomu Arabu osvojì ga (81) [3]) Car brzo krenè vojskom put Thracije; nù vojska bez svakoga zapta bješe pučanom na veći teret „od iste neprijateljske navale". Krumus našav svagdje, osobito kod Slovjenov thračkieh sympathije, pokrajinu hrlimice projurì; tè jedva kod Breznice (Bersinicia) blizu Jedrena naidjè na neprijatelja. Bitka se zametnè (22. Lipnja 813); Krum pobjedì; Mihajlo jedva živ u Carigrad utečè, gdje mu bilo krunu izručiti u ruke hrabroga Lava. [4]) Krum „ostaviv svoga brata s oddjelom vojske kod obsjednutja Jedrene: s velikom vojskom, sastojećom iz pješačtva i konjaničtva, dodjè pred Carigrad, tè se ulogorì na ravnici pred zlatnima vratama (τῆς χρυσῆς πορτῆς)", gdje u očigled novoga Rima „žrtvovao je na poganski i u istinu djavolski način." U istom dogovoru za mir sklopiti skoro da nebude Krum od lukavieh Grkov uhvatjen; na što razjaren, vidivši da neima dosta snage za osvojiti Carigrad, cielu okolicu

---

[1]) Theophanes, Cedrenus Ibid. pag. 537—40. Napitnica u Manuela Maltxa naročito zove se: σδράβιτζα = zdravica.

[2]) Theophanes kod Strittera II, 542.

[3]) Idem Ibid. pag. 544.

[4]) Theophanes, Cedrenus, Zonaras Ibid. p. 547—52.

Digitized by Google

s crkvami, manastiri i predgradji popalì i porobì; zatiem Jedrenu, „gladom izmučenu“ osvojì, a po čitavoj Thraciji „nebrojeno stanovničtvo zarobì, sobom odvedè i preselì u Bugarsku s one strane Dunava (εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ). [1]) Pošto Potisje i Zadunavje izza preseljivanja Slovjenov u opustošenu Panoniju bješe veoma izpražnjeno: skrbiv se Krum, da mu tiem načinom naselbine nabavi, koje budu Bugarskoj nalik predvojne proti franačkoj sili.

Sliedeće godine (804) podjè doduše za rukom Lavu Armenu u podbalkanskieh dolinah Krumovu vojsku potući i okolicu poplieniti; [2]) ali ne uništiti ratobornost bugarskoga naroda i njegova poduzetna vladara; pačè iste zime udarì Krum u Thraciju, Arkadiopol osvojì i 50,000 zarobljenikov pošalje u svoje nove naselbine.

Na jednom doprè glas u Carigrad: „Krum sakupì silnu vojsku iz Bugarov, Avarov i sviuh Slovjenov, pripravlja vrhu toga orudje i nastroje za udarati gradove, kojimi će bedeme rušiti (τριβολοῦς), vatru i kamenje sipati, jednom riečju: sve moguće nastroje za razoriti kule i osvojiti tvrdje; za prevesti pako ogromno oto orudje pripremì jurve u štalah više tisuć volov a zapovjedì, da se dogotovi do 5,000 kol železom okovanieh.“

Na taj glas carstvo uztreptì. Lav brzo bolje stadè pripravljat se na doček; sazidà pred vlachernskimi vratmi (sada Balat-Kapuši) bedem, izkopà jarugu; al na jednom zazujè radostan glas: „Krum, knez bugarski glasoviti, koj odlučì osvojiti grad, poginù, zadušen nevidjenom silom, pošto mu krv udarì u usta, nos i ušesa, i tako u zlu dušu izpustì. [3]) U istom indi trenutku, kad je kovao nove osnove, taj Attila svoje dobe zaključì podobnom smrtju svoj pobjedonosni život! Njegov nasljednik Mortagon (Μορτάγων) ili „Omortag“ [4]) učinì mir s Lavom na trideset

---

[1]) Theophanes, Cedrenus, Zonaras kod Strittera pag. 553—58.

[2]) Const. Continuatur kod Strittera II, 558—60.

[3]) Idem Ibid. pag. 561 & 62.

[4]) Einhard ad a. 824: „Rex Bulgarorum Omortag.“

Digitized by Google

godin; tè od iztoka svu pozornost obratì na zapad, gdje medju tiem na granicah je tinjala, a malo kašnje bukla vatra.

Jedne godine s Krumom (814) umrè njemu u mnogieh sličan rimski car Karlo Veliki. Na mjesto ovoga možnoga i odvažnoga vladara stupì na priestol sin mu Ljudevit, muž doduše pobožan, učen, umiljat i dobroćudan, nù od malene odviš energije za divlje i ratoborno ono doba. Dočim se godine 818 pod njegovu obrambu utekoše Bodrici i Timočani, [1]) žitelji na sjevernoj strani Dunava od utoka Drave kroz sadanju bačko-bodročku županiju a prama jugu od srbske Morave do Timoka i okolo ove rieke, [2]) koje na taj koračaj bješe nagnula Mortagonova okrutnost: kipilo je sve od nezadovoljstva u Posavju. Kô što bi reći pod mirniem Ljudevitom pogranični grofovi neomedjašenu i samovoljnu njekakvu vlast prisvajahu si vrhu domaćieh knezov. Takav bješe navlaš grof frijulski Kadolaus. Njegovu samovolju, koja nepoznavaše nikakvieh granic, i nikakva práva, nemogaše već trpiti Ljudevit veliki župan u posavskoj Hrvatskoj; toga radi najprije se potužì kod samoga cara; [3]) a pošto tuzba njegova bude zabacena: [4]) sdružì se sa susjednimi Slovenci; na svoju stran privučè Timočane: [5]) tè ovako okriepljen Frankom poslušnost odkazà (819).

Ljudevit bješe razboriti junak, koj podupret o ljubavi naroda srdčeno dočekà svoje neprijatelje; Kadolausa suzbije, koj malo kašnje povrativši se kući od zimnice umrè, dočim mu u grofiji nastupì Balderich. [6]) Ovaj još iste godine uspješno

---

[1]) Einhard ad a. 818: „Legati Abodritorum, ac Bornae ducis Guduscanorum, et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum societate disciverant et ad nostros fines se contulerant."

[2]) Slovanské starožitnosti l. 611 et seq.

[3]) Einhard ad ann. 818.

[4]) Ibid.: „de reconciliatione frustra egit."

[5]) Einhard ad a. 819: „Liudevitus Timocianorum populum, qui dimissa Bulgarorum societate ad imperatorem venire, ac dicioni ejus se permittere gestiebat, ne hoc efficeret, intercepit."

[6]) Einhard ad a. 819.

Digitized by Google

se oprè Slovjenom u Koruškoj, tè ih od Drave odtisnù, a medjutiem Borna „vojvoda Dalmacije susretè se kod Kupe s Ljudevitom; u bitki ostave ga Gadčani (a Guduscanis deseritur), tè jedva pomoćju svojieh stražarov (Praetorianorum) živ utečè. U toj bitki poginù Dragoš (Dragomosus), tast Ljudevita, koj se bješe odmah s početka bitke iznevjerio svomu zetu sdruživ se s Bornom. Gadčane povrativši se kući Borna opet si pokorì; ali Ljudevit posluživši se prigodom, velikom vojskom u Prosincu provalì u Dalmaciju, tè nju poplieni i popalì. Borna nemogući se s njime na otvorenom gledati, tvrdje svoje pozatvorì, a sám s izabranom momčadi Ljudevita sad izza ledjih a sad po strane, gdje god mogaše, jeste uznemirivao, niti ga nepusti bez kazni branit se po svojoj državi; napokon, pošto bi mu bio dost jada zadao, otev mu 300 i više konjev izim prtljage i raznovrstna pliena, i potukav mu do 3.000 vojakov, prisilì ga na povratak. Sve ote zgode prijavì Borna kroz poklisare svoje cara Ljudevitu.“ [1]. Tudè u sjedoj davnini vidimo mrkli primjer, koj se često javlja u našoj povjestnici, kako brat proti bratu vojuje, tè mu najuzvišenije osnove nevjerom uništuje. Borna tiem nezadovoljan, prodjè u carski dvor, da savjetuje dušmanom svoga naroda, kako se može najprečim putem pod jaram skučiti. Ušied naredbe indi u Cahovu zaključene uputè se proljetjem g. 820 tri vojske u Posavje. Prva, koja krene iz Italije, naidjè na silni odpor u noričkieh alpah; treija, radi dugog puta prieko Bavarske i Panonije zakasnì; samo drnga, iduća prieko Koruške, ogledà se s Ljudevitom, tè poslie triuh sretnieh bitak predjè Dravu. Na što „Ljudevit povučè se u jaku tvrdju, koju na vrletnom brdu bješe sazidao; a vojske, pošto bi se bile sjedinile, skoro cielu pokrajinu poplie-

---

1). Einhard Ibid. Kò što se iz tečaja stvari vidi, Guduscani nisu Kučani, žitelji pogorja Kučaja izpod Braničeva u Srbiji, kò što Šafařík (Starožit. l. 613) sudi, nò Gadčani, stanovnici Gadske (kod Porph. Γουτζηκα) u sadanjem otočkom regimentu, u susjedi posavskieh Hrvatov; pošto gadska županija bješe prama sjeveru poslednja dalmatinske Hrvatske. Vratjajuć se dakle Borna iz Pokupja mogô je lasno nevjerne Gadčane pokorit si; a kakvo odnošenje moglo je biti med njim, županom dalmatinskiem i Kučani u Pomoravju? U tom smislu razumjevamo poslaničtvo g. 818 pripomjenuto; dodjoše najme k caru poklisari Bodricov, Gadčanov, kojieh župan jeste Borna, i Timočanov. — Sr. Ueber die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern von Er. Dümmler. Archiv für Kunde oesterreich. Quellen. Wien 1853. Bd. X, p. 25.

Digitized by Google

niše i popališe; a zatiem doma se vrate." [1]) Ova silna vojska nije se mogla primjerniem uspjehom pomoziti; ali veliku štetu nanesè Ljudevitu, što Balderichu podjè za rukom njegove saveznike Slovence okô Save i Soče i čast Korutanac opet si podčiniti. [2]) Uzprkos tomu udarcu Ljudevit neklonù duhom; ni ona vojska, koja u Svibnju g. 821 u trih odjelih harala mu po krajini, [3]) neprignù njegov željezni značaj, da se samovolji pokori. Ali kad sliedeće godine nova silna vojska koracala je iz Italije, [4]) a od nikuda nije mu nade bilo ikakvoj pomoći; uvidivši, da neće moći odoliti cielomu carstvu: utečè u Srbiju (vjerovatno pokrajinu srbsku Bosnu) a odavle u Dalmaciju, gdje kod Ljutomisla, strica Borne, nadjè neharnu smrt (823). Vjest ova nadjè u Franačkoj radostan odziv, [5]) koja i onako gledaše dopadnostju i ponosom, kako joj se god. 822 klanjahu slovjenska plemena „Bodrici, Srbi (Lužičani), Vlci, Česi, Moravljani i Braničevci" kroz svoje poklisare. [6]) Dočim indi zapadno, noričko, panonsko i dalmatinsko Slovjenstvo u sve to veću zavisnost od franačke politike dopadè: svojski počè joj se opirati bugarski narod.

Buduć najme, kô što vidismo, Timočani i Bodrici, dva plemena slovjenska Bugarskoj podložna, pokušahu odciepit se od svoga gospodara, a pritielit se Franačkoj: Mortag braneći svoja práva, da uništi svako inostrano umiešanje u svoju državu, zahtjevaše svojiem poslaničtvom godine 824, 825 i 826 od Ljudevita, da se uzajemniem ugovorom ustanove granice oboj susjednoj državi; ali sve badava. [7]) Zato sliedeće odmah godine (827) prevališe Bugari u Panoniju na ladjah po Dravi, tè tudè pališe i

---

[1]) Einhard ad a. 820. — Annal. Adelm. ad ann. 820. — Vita Hludovici c. 27. — Hermani Contracti Chronicon ad a. 820.

[2]) Einhard Ibid.

[3]) Einhard ad a. 821. — Annal. S. Emeremi ad a. 821. — Herm. Contr. Cronicon ad a. 821.

[4]) Einhard ad a. 822.

[5]) Idem ad a. 823.

[6]) Idem ad a. 822.

[7]) Idem ad a. 824—26. — Herm. Contr. Chron. Ibid. Vita Hludovici c. 32.

Digitized by Google

robiše; a Slovjenom nametnute im od Franak kneze protjeraju, tè im Bugare predpostaviše.[1]) Krivnja toga poraza bacala se na Baldaricha: s toga na cahovskom saboru (828 u Veljaču) car ga s časti svrgnù, a malo kašnje krenè proti Bugarom mladji Ljudevit; nù kakviem uspjehom, ljetopisi nekažu.[2]) Bugari medjutiem, kô što se sudi po potonjih zgodah, povukoše se nješto poznije prieko Drave, tè sadržahu pod svojiem podaničtvom pokrajinu med Dravom, Dunavom i Savom, bar njezinu zapadnu stran s krasnim Sriemom skoro dva stoljetja, odkle znatno utjecahu u povjesti panonskieh Hrvatov i Srbov.

U Dalmaciji medjutiem za slabijeh byzantinskieh carev, koji u viečnieh vjerozakonskieh razprah snagu si trošiše, osobito za Mihajla pentaoca (822—29) i oni gradovi i otoci, koji po napomenutom ugovoru med Nicephorom i Karlom Velikiem ostadoše u grčkom podaničtvu, od njega se oprostiše; tè Zadar si naimenovà svoga vlastitoga dužda. Tiem izgubiše sasma u cielom Illyriku Rimljani i posliednje priznavanje vrhovničtva.[3]) Isto tako dalmatinski Hrvati riešiše se ne samo byzantinskoga vrhovničtva, već i franačko pokroviteljstvo priznavahu više po imenu, nego li u stvari.

Poslie smrti Borne (god. 821) imenovan bi doduše njegov sinovac Ladislav velikiem županom,[4]) nù kô što mislimo njegov nasljednik Mojslav, posluživši se prigodom, kad franačka sila zabavljala se ratom proti Bugarom, narodu svome samostalnost stečè, tè nepriznavaše više nad sobom pograničnoga grofa, a cara jedino pokrovitelja po imenu;[5]) što se takodjè javno priznalo,

---

[1]) Einhard ad a. 827. — Herm. Contr. Chronic.

[2]) Einhard ad a. 828. — Annal. fuld. ad a. 828.

[3]) Konst. Porph. kod Strittera II, 88 et seq.

[4]) Einhard ad a. 819—23.

[5]) Konst. Porph. de Adm. Imp. cap. 40. pripovjeda o sedmogodišnjem ratu („ἐπὶ ἑπτὰ χρόνους πολεμήσαντες“) dalmatinskieh Hrvatov proti Frankom, u kome Hrvati pobjedivši neprijatelja sasma se oslobode franačkog jarma, tè se sjedine u jednu samostalnu državu; junak u tom ratu bješe Porin veliki župan hrvatski (vidi starožitnosti slov. 669). Nù

Digitized by Google

kad izza svrgnutja pograničnoga frijulskoga grofa Baldericha njegova grofija bješe razdieljena na četiri grofije. [1]) Ove grofije, kô što se vidi iz tekućieh povjestih, bješe: Furlanska, Istrija, Koruška i dolnja Panonija. Prva se nas netiče, a čitateljem bit će valjda poznat njezin grof Berengar izabrani (880) kralj Italije. Liburnija, koja bješe spala na Istriju, opet dodjè u vlast dalmatinskieh Hrvatov. [2]) a grof istrijanski upravljao je krom Istrije s dolnjom i srednjom Kranjskom. Koruški grof upravljaše pokrajinom, ležećom med Savom i Murom; [3]) takovi bješe (828—861) Helmoin, Albgar i Pabo. [4])

Nù reć bi, da pod ovimi bilo je i drugieh, imenito domaćieh knezov, kojim bješe dani pojedini predjeli u leno, takov bješe Salacho knez predjela okô Save. [5]) — Malo kašnje izza bugarskoga rata dadè car Ljudevit Pribini, knezu nitranskomu, koga bješe odavle protjerao Mojmir, knez Moravski (830), znatni predjel okô blatnoga jezera (okô g. 840) u leno, gdje si on na rieci Sali sazidà grad Mosaburch (sadašnji Szalavar). Kako se to dogodì, jer je stvar za nas važna, primjetnut ćemo na kratko.

---

proti Konstantinu govori: *a*) što Einhard, pisac suvremeni (a ni drugi zapadni), koj inače sve malenkosti, tičuće se franačke države, budi često odviš pohvalno, toli točno zabilježi, o tom toli dugotrajnom ratu ništa nespominje. — *b*) Što o Porinu (Πορίνος) ljetopisi ništa neznadu. Vrlo stari imenik spljetskieh nadbiskupov (Farlati I, 332 et seq.) za biskupovanja Petra VI., Lava II. i Ursa navadja „duces in Croatia Borna. Ladosclaus, Mislaus" a odmah zatiem (med g. 830—840) „ducibus in Croatia Mislao, Terpimiro". Isto i Trpimir u svojoj listini od g. 837 7. Svibnja veli „antecessor noster Mislavo" (Farlati III, 51); neznam indi, kamo bi se mogô utisnuti Porin. — *c*) Što i kašnje nalazimo hrvatske kneze med Savom i Dravom nezavisne od dalmatinskieh, ovu indi krajinu niesu si još bili podčinili dalmatinski Hrvati. Mi indi scienimo, da se ona povjest kod Konst. osniva na bludnji, kojom Ljudevita rat, u kom bješe umješan Borna (Por[i]na) Konstant. izkrivljeno prenesè u Dalmaciju. Sr. Dümmler op. cit. pag. 79 et seq.

[1]) Einhard ad a. 828: „Baldericus dux Forojul.. honoribus privatus et marca, quam solus tenebat in quatuor comites divisa est."

[2]) Idem. — Const. Porph. de adm. imp. c. 30.

[3]) Šafaříkové starožitnosti I. 700.

[4]) Annonymus de conv. Bagoarior. op. cit. pag. 11.

[5]) Dümmler op. cit. pag. 82.

Digitized by Google

Poslie konačnoga poraza Avarov, oslobodivši se Slovjeni od njihova jarma, počeše im, kô što vidismo, vratjati šilo za ognjilo, i to ne samo u Panoniji, već i pram sjeveru s one strane Dunava, gdje Slovjeni sve više i više širiše svoje granice, tè tištiše Avare u opredjeljenoj im krajini (Avariji) tako, da nastavše odatle razpre sám Karlo na ahovskom saboru godine 811 med moravskimi Slovjeni i Avari jeste riešio. [1]) Moravljani kô što ini Slovjeni, o kojieh dosad govorismo, bješe pod vrhovničtvom franačkiem, ali upravljani vlastitimi knezi. Med ovimi ljetopisi najprije nam spominju mudroga Mojmira. On se vjerno držao Ljudevita pobožnoga u ono takodjè doba, kad proti istomu Slovjeni na jugu bješe na noge skočili; jedino o tom radiv, da u Moravskoj vlast svoju učvrsti. Zato podčinì si manje kneze, tè ovim putem stavì temelj Velikoj Moravskoj. Odpornoga kneza nitranskoga iz domovine prognà, koj se utečè k Ratbodu upravljatelju iztočne pokrajine. [2]) Nù pošto se s njim zavadì, utečè ujedno sa sinom svojiem Kocelom u Bugarsku, a malo zatiem odavle k Ratimiru, knezu posavskieh Hrvatov. Ali kad god. 838 na ovoga Ratbod s vojskom navalì tè ga u bjeg natjerà: tada Privina podjè k Salachu knezu u Koruškoj. Ovaj ga nesamo s Ratbodom pomirì, već takodjè kod cara Ljudevita tako preporučì, da mu pomenuto zemljište u Panoniji najprije u leno dadè, a kašnje dne 12. Listopada 849 kano vlastitost poklonì. [3]) Na taj način dodjè čitava dolnja Panonija u vlast Pribine, koj pomirìv se s Mojmirom, posiednè dàpače opet nitransku kneževinu (840).

Med ovimi grofijami ili kneževinami, koje su zavisile od njemačke vlade, nigdje nenahodimo u to doba dalmatinsku Hrvatsku. Njezini veliki župani upuštahu se samostalno u ugovore s pograničnimi državami, kô što vidimo pomenutoga Mojslava, koj g. 836 obnovì mir s Petrom Tradonikom, duždom mlietačkiem; [4])

---

[1]) Hansic: Germania sacra I, 148.

[2]) Anonymus de conv. Bagoar.: „Privina de Vulgariis Ratimari ducis addiit regionem. Illoque tempore Hludovicus rex Bagoariorum misit Ratbodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum ducem, qui diffisus se deffendi posse in fugam versus est cum suis, qui eodem evaserunt. Et praedictus Privina substitit et cum suis pertransivit fluvium Sava“

[3]) Dümmler op. cit. 33—34.

[4]) Johannis Chronic. Venetum kod Pertza VII, 17.

Digitized by Google

od njegova nasljednika Trpimira posjedujemo povelju (837), kojoj na čelo stavlja svoga pokrovltelja kralja Lothara, a u njoj zove se doduše „dux Croatorum“ i to puniem právom; al u kome obsjegu nećemo ni najmanje podvojiti, ako razmotrimo, da Ratimiru, malo kašnje takodjè Braslavu, koji nam se predstavljaju u spomenicih kano knezovi zavisni od Njemačke, nigdje drugdje nenalazimo mjesta, nò med Savom i Dravom, [1]) gdje su graničili s jedne strane s Koruškom a s druge Bugarskom.

Ovoj padè u dio tečajem IX. stoljetja znatno mjesto zastupati u Jugoslovjenstvu; tè se trudjaše svoje vrhovničtvo nanj protegnuti, koje, kad bi se bilo u dotičnieh stranak dobro razumjelo, bilo bi od neizrečene važnosti za budućnost Slovjenstva. Bugari, pošto bi bili svojoj vlasti podčinili prostrane krajìne počem od Thracije i Maćedonije, pà kroz Podunavje tja do nebotične Matre: navale na bližnju Srbiju, koja u sviuh gore narisanieh borbah med Slovjenstvom i inostranstvom nedotaknuta i neoskvrnjena ostaše. „Do toga vremena — veli ljetopisac — Srblji s Bugari u miru življahu; ali za Vlastimira kneza udarì Presjam, bugarski vladar (Mortagonov nasljednik okô 836), vojskom na Srbiju, da si ju podčinì. Ali nakon trogodišnjeg rata nesamo da ništa neučinì, pačè mnogo vojske izgubì.“ [2]) To bješe samo početak krvoprolitja. Sin i nasljednik Presjama († okô 843) hrabar Boris, da osveti poraz svoga otca, navalì na Srbiju, koju med sobom podjeliše bratja Mutimir (Мѫтимиръ = Μουντιμηρος), Strojimir i Gojnik; ali „ga Srbi tako junački dočekahu, da mu sina Vladimira zarobljena u okovih odvedoše, tè oteše 12 velikieh nastrojah. Nesreća sina sklonù Borisa na mir; na što ga Mutimira sinovi sprovodè do Raše (sada Novi Pazar), odkle se vratì u Bugarsku. [3]) Grad Raša bješe na južnoj granici Srbije na rieci Rasinji; ondje počè Bugarska.

Ovaj nacrt jugoslovjenskieh povjestij bilo nam je tako rekuć krvju pisati, pošto neprosborismo i nepobilježismo drugo, no borbe

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 884 naročito vele: „Postea veniente Brazlavone duce, qui in id tempus regnum inter Dravum et Savum flumina tenuit...“

[2]) Konst. Porph. de adm. imp. c. 32.

[3]) Idem ibid.

Digitized by Google

i ratove, krv i smrt. Nù taj je vazda put svakomu narodu. On ima najprije borbom i hrvanjem prokrčiti stazu do onieh vrat, kojima ulaz mu se otvara u duhovni život. Slovjeni nečuvenom borbom više stoljetnom utvrdiše se na cielom jugu, utemeljivši tude zavisne ili nezavisne države, progutavši ovdje i ondje ine življe, koji na njih dosta dobrotvorno djelovahu, na koliko probudiše im svjest narodnu. U tieh ujedno borbah upoznaše se kršćanstvom, koje kô što u inieh narodov tako i u njih probudì duševni razvitak, koj se u njih malo kašnje sdružì i ovjenčà s narodnom svjestju. Dva ova nebeska dara slavila su svoje vienčanje u drugoj polovini devetoga stoljetja; ali prije, negoli promotrimo taj nebeski vez: treba nam potražiti put, kojiem prodrè objavljena istina u srdce i um jugoslovjenskoga naroda.

Digitized by Google

GLAVA II.

Nabožno-crkvene povjesti.

Na razrovanu poganstvom zemlju staroga svieta uzvišeni nauk Isusov u dobar čas padè urodiv u kratko vrieme stostrukim plodom. Dvanajst ribarov najprije navale na siedala grčko-rimske mudrosti, da je podvrgnu božjoj knjizi propetoga. Thračko-ilirski poluotok sa Italijom prednjačio je ostalomu svietu za ono doba toli u znanosti, koli u umjetnosti. S toga bude odmah stečištem, gdje se novi nauk boraše s drevnom prosvjetom. Apoštoli i njihovi učenici često ga proputovahu; tè u tinj i čas sakupišc obćine, podigoše crkve i biskupije. Za našu svrhu nije baš od velike važnosti iztraživati, koji Apoštoli i njihovi učenici propovjedali su nauk Krstov na thračko-ilirskom poluotoku; budi indi samo mimogrede napomenuto, da stara predavanja, manje ili više istinita, za učitelje na tom prostoru navadjaju: sv. Petra [1]) navlaš u Podunavju; sv. Pavla u Thračkoj, Maćedoniji, Helladi i Illyriku [2]); sv. Jakova, Andriju i Matu [3]), napokon sv. Marka i

---

[1]) Sr. Act. SS. tom. V., ad 29. Junii.

[2]) Grgur Niss. in Orat. de S Steph. Protomart. — Hieronym. ep. ad Marcell. — Nestor takodjer veli: „Илюрикъ, егоже доходилъ апостолъ павелъ.“

[3]) Farlati: Sacrum Illyricum tom. I., pag. 249, 254.

Digitized by Google

Luku [1]) u Dalmaciji, Liburniji i Istriji [2]). Uprav tako navadjaju nam prastari spomenici neposredne učenike apoštolske za naučitelje po thračko-ilirskom poluotoku, kano: sv. Klementa „propotovavšega... Grčku, sav Illyrik, pokrajinu mletačku, Istriju, Dalmaciju, Panoniju, Maćedoniju, Epir, Moesiju, Thračku, Skythiu, Getsku s ove i s one strane Dunava"; [3]) Apollinara u Thračkoj, Illyriku i Panoniji; [4]) Epeneta i Andronika u Panoniji; napokon Tita, Hermu i Dujma u Dalmaciji. [5]) — Kô što se odavle vidi, a potonji spomenici bjelodano svjedoče, jurve koncem prvog i početkom drugog stoljetja bješe se ukorjenilo kršćanstvo na thračko-ilirskom poluotoku. Isto se još sjajnije vidi iz ustrojene tudè vrlo rano hierarchie, koja slavno udioničtvovaše u sviuh malo kašnje porodivših se toli nabožnih, koli socialnih razprah svieta grčko-rimskoga. Hierarchički sustav na thračko-ilirskom poluotoku mi budemo ovdje na toliko razglabati, na koliko svrha naša zahtjeva.

Hierarchia osniva se na božjem uredjenju; s toga u bitnosti nezavisna jest od državnoga ustrojstva. Nù pošto rimska država križ na krunu povisì, tè s krstjanstvom u tiesan savez stupi: crkva takodjè ustrojstvo svoje u pripadnih državnim oblikom prilagodì; jer tiem načinom i ona može lakše svojimi poslovi upravljati. Prvenstvo rimskoga biskupa osniva se na višjem uredjenju; ostalo pako zemljopisno razdieljenje erkve obziralo se manje više na političko razdieljenje carstva rimskoga. Kô što se je ono dielilo na iztočno i zapadno: isto tako i crkva vrlo rano počela se razlučavati na iztočnu i zapadnu. [6]) Na iztočnu spadahu: patri-

---

[1]) Epiphanius haeres LI. veli: „Lucae praedicandi Evangelii munus est creditum, idque primnm in Dalmacia...."

[2]) Poznato je, da se crkva oglajska ponosi sv. Markom kano svojim utemeljiteljom.

[3]) Sr. Vita S. Clementis od solinskoga biskupa i sv. Jerolima prijatelja Hesychia († okô 440). Dva primjerka ovoga životopisa dodjoše u ruke slavnomu modruškomu biskupu Šimunu Kožičiću († 1538).

[4]) Acta SS. ad 23. Julii.

[5]) Farlati I, 261 et seq

[6]) Sr. poslanicu sredičkoga sabora (343) na Julija papu. — Socrates Hist. eccl. lib. II., c. 20. — Sozomenus lib. III., c. 12.

Digitized by Google

archat alexandrijski i antiochejski, zatiem exarchat pontički, aziatski (efeski) i thrački (heraklejski); a na zapadnu sav patriarchat rimski. S obzirom indi na Gratianovu djeobu (370) i na zaključke nikejskoga sabora (395) [1]) rimski patriarchat obsiezaše: praefecturu Italije s trimi dioecesami (Italije, Illyrika i Afrike), praefecturu Gallije s dioecesom Hispanije sa sedam pokrajinah, i Britanije; napokon praefecturu Illyrika s dioecezami Maćedonije i Dacije. [2]) Prem dakle praefectura Illyrika iztočnoga spadaše k iztočnomu carstvu, u crkvenom vendar obziru iztočni Illyrik kano i zapadni (obe Panonije, Savija, Dalmacija i oba Norika) spadajući na zapadno carstvo, pokoravao se vladi rimskoga patriarhe.

Odnošenje ovo ništa se nepromjeni u bitnosti, kad se biskupu carigradskomu podieli najprije čast [3]), zatiem takodjè právomoćje patriarhe prvoga za rimskiem; buduć da on tiem nastupi jedino vlast i pravomoćje pomenutieh triuh Exarchov; pošto chalcedonski sabor (451) izruči njegovom upravljanju „dioecesu pontičku, aziatsku i thračku, kano i biskupije, koje se budu utemeljile medju barbarskimi nadošljaci“ [4]) u pokrajinah, kô što se obično razumjeva, crnom moru i Dunavu prama sjeveru. Odavle se vidi, da thračko ilirski poluotok bijaše ne samo politički, već i crkveno razdieljen; nù dočim Drina i Morača (Barbana) državne medje med obema carstvama sačinjavahu: sve pokrajine izim thračke dioeceze (pokrajine Thracije, dolnje Mesije i Skythie), koja pripadaše carigradskomu patriarchatu, pokoravahu se zapadnoj crkvi i patriarchi rimskomu.

---

[1]) Can. VI. Sr. Dr. Maasen: der Primat des Bischofs von Rom und die alten Patriarchalkirchen. Bonn 1853, pag. 126—129.

[2]) Sr. Notitia dignitat. ed. Boecking, tom. II, pag. 9 et seq., pag. 13 et seq. — Item tom I, pag. 13 et seq.

[3]) Conc. Constantinopol. I. (381) can. 3.: „τὸν μέτογ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τα πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετά τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ρώμην“. Socrates lib. V, 8. — Sozomenus lib. VII, 9.

[4]) Can. XXVIII.: „τοὺς τῆς Ποντικῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μετροπολίτας μόνους, ἔπι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπίσκόπους...“

Digitized by Google

U iztočnomu Illyriku metropolita bješe biskup solunski, i to vjerovatno već za nikejskoga I. sabora (325); [1]) pošto Solun slovio je od negda ne samo s veličanstva, [2]) bogatstva i mudrosti, već i krstjanstvo narodov naučiteljem ondje utemeljeno najljepšim plodom bješe urodilo. Malo kašnje metropoliti solunskomu prispiè ina odlična vlast. Damas naime rimski papa (367—84) metropolitu Ascholia imenovà svojiem namjestnikom (vikarom) za čitav iztočni Illyrik, u kojoj vlasti potvrdiše ga svikolici sljedeći pape; [3]) u kakovo odnošenje kroz to dodje biskup Solunski naprama ostalim metropolitam ilirskim, vidi se iz poslanice Lava I. pape na „sve metropolite po Illyriku.. Kogagod on (solunski vladika Anastasij) na sabor pozove — nalaže im papa — ima doći.. Kojegod razpre dogode se med subratjom, ima ih on kao naš namjestnik („cui vicem nostram commissimus") razviditi.. Koj nam ima što priobćiti, neka nas kroz njega izvjesti; u obće hoćemo, da se njemu tako pokoravate, kô što vam se pokoravaju biskupi vaših pokrajin." [4]) S otim odlikovanjem htjedè rimska stolica, da ju vjerno u daleku Illyriku solunski biskup zastupa; a s druge strane, da bdije nad pokrajinami iztočnoga Illyrika, koje nastojaše podčinit si jurve tada patriarcha carigradski. Koli starodavna nije razpra za thračko-ilirski poluotok med iztoćnom i zapadnom crkvom, koju njeko vrieme utažit mogaše jedino duh kršćanske ljubavi i štovanje drevnieh zakonov! Pošto s apoštolskiem namjestničtvom sdružena bješe čast prabiskupstva: solunski metropolite budu ujedno prabiskupi (primates = exarchi) iztočnoga Illyrika.

---

[1]) Aleksander, solunski biskup, razposlaše (kano metropolita, to bo njihovo bješe právo) saborske zaključke crkvam „κατὰ Μακεδονίαν πρώτην καὶ δεντέραν, σύν τῇ Ἑλλαδι, τήντε Εὐρώπην πᾶσαν, Σκυθιαν ἑκατέραν, καὶ ταις κατά το Ἰλλυρικόν ἁπάσαις, Θεσσαλίαν καὶ Ἀχαίαν." Mansi Collectio Concil. tom. II, pag. 881.

[2]) „Θεσσαλονίκη πόλιν εστι μεγίστη και πολυάνθρωπος.." Theodoret. hist. eccles. lib. V, cap. 17.

[3]) Dotične listine vidi kod Mansia tom. V, 1233, 1273, 1278. — Tom. VIII, 750—762.

[4]) Epistola 5. Pisana „Theodosio XVIII. et Albino Consulibus", dakle godine 444.

Digitized by Google

Kô što se iz ovieh nedvojbenieh podatak vidi, prabiskupska vlast nebude u Solun prenešena iz Sriema osvojena po Attili, kô što mnogi krivo uzimahu [1]); pačè ni to nestoji, kô što se obično uzimlje, da biskup sriemski bješe ujedno prabiskupom bar zapadnoga Illyrika [2]); neima bo nijednoga postavnoga razloga, koj bi to svjedočio [3]); nigdje takodjè nenalazimo ikoga sriemskoga biskupa za apoštolskoga namjestnika; a s druge strane znamo, da njeke pokrajine Illyrika bjehu nezavisno upravljane od inieh metropolit, tako bar sriedozemni Norik od oglajskoga, a Dalmacija od solinskoga nadbiskupa Šta indi? biskup sriemski bijaše metropolitom Panonije. Ove časti dostojna ga učini ne samo siedo carskoga vikara, već navlaš to, što stolica njegova potečè od apoštolskieh učenikov, imenito od svet. Andronika [4]), koga krstjanska starodavnost drži za jednoga izmed 72 učenikov gospodnjieh. [5])

Zapadna crkva nije se nikada, kô što iztočna [6]), u svome zemljopisu strogo držala političnoga razdieljenja; s toga nalazimo, da su se metropolije protezale i na druge dioeceze i njihove

---

[1]) Kano: Thomassin (de Benefic. pars I, lib. I, cap. 19), Farlati (I, 310), Schaeckenburger. Tafel (de Thessalonica pag. 48—49). Na to mnienje zavedè ih izreka Justiniana cara u Novelli XI. Ali carske naredbe u povjestnici imadu samo tada riešiteljni glas, kad ih ini spomenici potvrdjuju; ovdje baš protivno.

[2]) Farlati I, 95. — Thomassin ibid.

[3]) Novella XI. ništa neriešava. Rieči Anemija Biskupa sriemskoga na sboru oglajskom (a. 381 Mansi III, 604): „Caput Illyrici nonnisi civitas est Sirmiensis. Ego igitur episcopus illius civitatis sum“ naperene su proti suffraganom biskupom Arijancem Palladiju i Secundianu. Pačè isti Anemij podignut bješe na stolicu sriemsku po sv. Ambrozu. Sr. Vita S. Ambrosii, c. 11.

[4]) „Et hoc quidem illae Ecclesiae dedit Andronicus antiquus Christi discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia episcopus.“ (Hesychius in Vita Clementis kod Farlata II, 83). „Ἀνδρόνικος, οὗ ὁ Ἀπόστολος μέμνηται ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους, ὃς καὶ ἐπίσκοπος Πανωνίας ἐγένετο.“ (Chronicon Paschale ed. Du Cange, pag. 427.)

[5]) Vidi: Menologion Basilii Imp. ad 17. Maji. Illyric. sacr. tom. VII, 474.

[6]) Sr. can. 9. Conc. antioch, a. 341.

Digitized by Google

pokrajine, samo ako su na iste imale historično právo. Tako bješe glede metropolije sriemske. Izvan Panonije spadaše takodjè na nju gornja Moesija (sjeverni dio sadašnje Srbije), koja inače u političkom obziru bješe čest iztočnoga Illyrika a stojaše pod upravom vlastitoga predsjednika (praeses), što se vidi iz postupanja sriemskoga metropolite naprama Secundianu biskupu singidunskomu na oglajskom saboru.

U obsjegu sriemske metropolije obstojahu njekada sliedeće biskupije, i to u Panoniji:

α) u gradu Cibalis (sada Vinkovce), gdje nam „Acta S. Pullionis Lectoris ac Martyris" [1]) navadjaju sv. Eusebija, jedinoga iz spomenicih poznatog nam biskupa cibalskoga, koj pod Dioklecijanom i Maximianom smrt za vjeru podnesè (dne 27. Travnja);

β) u Mursi (Osjeku), gdje nam je iz spomenikah jedino poznat med Arijani proslavljeni biskup Valens, koj se ujedno sa svojiem jednomišljenikom Ursaciom, biskupom singidunskim, navlaš na ariminskom (Rimini u Italiji) saboru kano umna zapletavica odlikovaše [2]);

γ) u Sisku (Siscia) [3]) veleslavnom prastarom gradu, siedu Correctora Savije, gdje počam od svet. Kvirina [4]) nalazimo u spomenicih pet biskupov do uzmaka prve polovine VI. stoljetja. Na granicah dolnje Panonije nalazimo već u III. stoljetju

δ) sv. Viktorina, biskupa u Optuju (kod Ptolomaea „Παταούϊον"), privrženika Chiliazma, muža vrlo učena i mučenika (c. a.

---

[1]) Ova act „praesidialia", čitana pri službi božjoj, nalazeća se u bertinianskom samostanu u vrlo starom kodeksu, najprije izdade učeni Herschenius, zatiem Tillemont i Ruinart, a napokon Colletti (Illyric. sacr. VII, 577 et seq.)

[2]) Socrates hist. eccles. libr. II, c. 37. „Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης .." Sabor se držao god. 359.

[3]) „ἡ Σύσκια φρούριον". Strabo libr. VII.

[4]) Vjerodostojna „Acta S. Quirini" nahode se u Illyr. sac tom. V, 320 et seq.

Digitized by Google

304). [1]) Jeda li takodjè u Bassiani (sada Petrovce) [2]) bješe biskupija ikada, kô što Salagius i Coleti misle, za stalno se ricšiti nemože. [3]) — S one strane Save i Dunava pokoravaše se metropoliji sriemskoj:

ε) biskupija u Singidunu (Biogradu), gdje su nam poznati samo tri biskupi (335—582);

ζ) u Margus-u (na ušću rieke Morave, sada Kulić), gdje nam se godine 442 navadja biskup bez svakoga imena [4]);

η) u Viminaciu (Vidinu), [5]) gdje nam je takodjè jedini biskup Ἀμάντιος poznat iz sabora sredičkoga (345).

Kô sto se odavle vidi dosta prostrana, za ono osobito doba, bješe metropolija sriemska. Ali svedjer grozovitim nutarnjim i izvanjskim nepogodam podvržena imala je napokon pasti. Razdor, koga u njoj Arijanstvo porodì, umnožaše bludnja Fotinova, što se bješe u srdcu metropolije izlegla K tomu prispie izvanjski neprijatelj. Najprije razoriše i poplieniše liepe one i bogate predjele Hunni, zatiem se za iste borahu Gothi i Gepide, pod kojiem izim sriemske, biogradske i sisačke biskupije, sve ine pomenute imaše propasti, bar o njih ništa negovore onodobni spomenici. Izza kobne godine 442 imao je biti vrlo slab vez, koj njegda spajaše zaostavše biskupije sa svojiem metropolitom; paćè savska Panonija imala se malo po malo pridružiti metropoliji solinskoj, jer na državnom saboru solinskom godine 530 med ostalimi biskupi solunske crkve nalazimo podpisana Ivana biskupa

---

[1]) S. Hieronym. de Viris illustr. c. 74 et 18: „Victorinus Petavionensis episcopus.. ad extremum martyrio coronatus est."

[2]) Salagius (de antiq. episcop in Pannonia lib. III, c. 4), za njim takodje Coleti (VII, 571) drže Kraljevce kod Rume za drevnu Bassianu, dočim oštroumni i marljivi Katančić izrazuje se za Petrovce (Commentarius in Panoniam pag. 72).

[3]) Justinianove rieči u Novelli XI: „pars secundae etiam Pannoniae, quae in Bacensi est civitate", na koje se poziva, jesu vrlo tamne.

[4]) Priscus kod Strittera tom. I, pag 482: „Margi enim episcopum in suos fines transgressum."

[5]) Id. ibid.: „Viminacium, quae Mysorum urbs est in Illyrico."

Digitized by Google

sisačkoga [1]), dočim Panonija gornja i dolnja imala podvrći se laureačkoj metropoliji [2]). Napokon nestadè ne samo metropolije, nô i biskupije sriemske s ostalimi suffragani, kad Sriem padè u ruke avarskomu chaganu (god. 582, vidi glava I, str. 10), a gradjanstvo s biskupom [3]) se izseli. Panonija se tada u crno obučè; križu bješe mjesto ustupiti bojnomu oružju; gradovi se strovališe u podrtine, a krstjanstvo, koje bješe toli divno procvalo, poganska surovost uduši; tè se jedva poslie dva stoljetja od druguda stadè pojavljivati!

Medjutim u posestrimi Dalmaciji metropolija solinska, siedo sv. Dujma, na dan više rastijaše. Iz dviuh naime saborov državnieh pod metropolitom Honorijem u Solinu god. 530 i 532 vidimo, da na istu spadahu biskupija zadarska, dubrovačka, skradinska, makarska, neretvanska, dlmnanska, rabska i sisačka [4]); da se indi njezino duhovno právomoćje protezalo na svu Dalmaciju i na obližnju posavsku Panoniju, a to najdalje do Drave. [5])

---

[1]) Illyricum sacrum tom. II, pag. 163.

[2]) Dr. Dümmler u svome djelu: „Pilgrim von Passau und das Erzbisthum Lorch. Leipzig 1854" nastoji dokazati, da u Laureacu nije nikada bilo biskupije, nego da ju passovski biskup Pilgrim prvi izmisli. U tu svrhu valjalo mu stara predavanja i poslanicu pape Symacha (550) na biskupa tamošnjega zabaciti. Medjuto mi nemožemo njegovu umstvovanju pristupiti.

[3]) „ὁ τῆς πόλεως μέγιστος ἱερεύς" veli Menander.

[4]) Farlati II, 161—177.

[5]) S one strane Dunava nikad se nije protezala metropolija solinska. Farlati (II, 139) iz riečih Andrije zadarskoga biskupa na saboru god. 532 „sicut etiam in Barcensi ecclesia praedecessori vestro b. recordationis Honorio est provide ordinatum".. zaključuje, da Honorius II. utemelji bačku (barcensis) biskupiju, od koje postadè kašnje koločka. Nù ondje nije spomena o utemeljenju biskupije; već Andrija nagovara svoga metropolitu, da kô što predšastnik njegov to učini glede „barcenske" crkve, on u odaljenieh od Solina crkvah imenuje si namjestnike za podjeljivanje sv. krizme. Barcensis ecclesia bude bezdvojbeno različita od bačke, ova bo leži u drevnoj Daciji, kamo se nikada nije protezalo právomoćje solinskoga metropolite; pačè o tamošnjem krstjanstvu vrlo malo nam je poznato.

Digitized by Google

Kad u četvrtom stoljetju južna stran Dalmacije med Skardom pogorjem, riekom Drimom (Drilon), jadranskiem mórem i Moračom od zapadnoga carstva odciepljena, kano vlastita pokrajina „Praevalis" pritieli se s iztočniem: tada izgubì na nju njekadašnje právomoćje Solin; pošto skadarska crkva bude metropolitskom pomenute pokrajine, a to, na koliko nedvojbeni spomenici svjedoče, s jednim samo suffraganom u starodavnoj Duklji (Dioclea),[1] gdje su nam poznati tri biskupi, izmedju kojieh posliednji Nemesion iz poslanice Grgura Velikoga na Ivana prabiskupa ilirskoga [2], pisane godine 602.

U bližnjoj prama iztoku Dardaniji biskup skopjanski bješe metropolitom čitave pokrajine, gdje nam davna prošlost do druge polovine VI. stoljetja uzčuvà imena i djela četvero metropolitov, kojima se pokoravahu vladike u Nišu (Ναισσός) kod rieke Morave, u Ulpiani [3] (sada Lipljan na Sitnici nedaleko od Vučitrna), zatiem u Zappari [4].

U oboj Daciji („ripensis et mediterranea") metropolitom bješe biskup sredički (Σαρδικα), koj se na više nesumnjivih spomenicih vazda podpisivao bez svake razlike metropolitom Dacije. S toga bez svakoga temelja jest mnienje onieh, koji drugu (secunda = ripensis = uz Dunav) Daciju podčinjavaju sriemskomu metropoliti [5] U obsjegu ove metropolije cvatijahu: biskupija

---

[1]) Ležala je ondje, gdje se Zeta izlieva u Moraču. Iz njezinih podrtin postadè mjestance, Podgorica u Hercegovini, gdje i sada one podrtine zovu se Dukljan-grad.

[2]) Sr. Coleti tom. VII, 4.

[3]) „Paulus humilis Dei gratia Episcopus Ulpianensis" nalazi se podpisan pod Constitutom (553) pape Vigilia. Vidi kod Mansa tom. IX, pag. 61 et seq. — Baron. ad a 553, Nro. CCIX.

[4]) „Sabinianus.. Episcopus Zapparenae Ecclesiae" pod istiem Constitutom podpisan držaše biskupa skopljanskoga za svoga metropolitu (Baronius ibid. Nro. 38). Uzprkos svemu trudu nemogoh najti mjesta tomu gradu. Po Wiltschovom Atlasu nebì bio daleko od Skopja.

[5]) Salagius op. cit. a za njim Coleti (VII, 462).

Digitized by Google

Pantalijska [1]), ad Castra Martis [2]), ad Aquas ili 'Αχό; (kod Praova više stečaja Timoka u Dunav).

U bližnjoj Moesiji drugoj ili dolnjoj našu pozornost zahtjeva metropolija u Martianopolu, potonjim Preslavu, sa biskupijami u Nikopolju, Apiarii, Axiopolu, Komaei, Dorostolu (Drestvin, sada Silistria), Novi (blizu Šistova), Odyssu (blizu Varne) [3]) i Tomi [4]). — S one strane Balkana ležaše uz crno móre pokrajinica Haemimonte, kašnje nazvana Zagorje, u koje gradu pod imenom Debeltos, potonjoj Zagori obstojaše biskupija već od konca prvoga stoljetja. [5])

Kô što se iz ovoga nacrta vidi, u kome zabacivši sve dvojbeno i nesumnjivo sliedjah same vjerodostojne suvremene spomenike, vjera krstjanska cvala je, kako igdje, u staro doba po sviuh pokrajinah thračko-ilirskoga poluotoka. Na njem bješe se razvila hierarchia u podpunoj sjajnosti; s kojima se crkva i država ponosi, pošto proslaviše se revnostju, učenostju i svetosti života [6]), a sva pitanja nabožna i druževna, kojima obiluje krstjanska drevnost, nadjoše ondje svojieh vrlieh zatočnikov; kô što opet s druge strane nalaze se ondje umi, koji stranputice doduše zalutaše, ali u svojoj takodjè bludnji niesu patuljci u povjestnici. A da bi bilo dopuštjeno oniem blaženiem pokrajinam mirno i slobodno se razviti, koli nebi bile u duševnom i materialnom blagostanju procvale? Ali uprav mir i sloboda im vazda oskudje-

---

[1]) Njezin jedinini biskup poznat jest pod imenom Evangel (g. 516. Mansi VIII, 402 et seq.)

[2]) Polag Prokopa de aedif. lib. IV, cap. 6 grad oddaljen od Dunava u sadašnjoj Bugarskoj, dočim ga Ammianus Marcel: Rer. gest. lib. 31, c. 11 kod Dunava stavlja.

[3]) „Warna urbs Odesso vicina" veli Theophanes.

[4]) Ovo mjesto, u kome prognan Ovidij pjevaše: „Tam mihi cara Tomis, patria quae sede fugatis tempus ad hoc nobis hospita fide manet." (Trist. IV) jeste sadanji Kostendže kod crnoga móra. — Sr. Sitzungsberichte der kais. Akademie. Wien 1853, Band IX, pag. 881 et seq.

[5]) Euseb. hist. eccles. lib. V, c. 19: „Αἴλιος Πάπλιος Ἰοῦλιος ἀπὸ Δεβελτον κολωνείας τῆς Θρᾳκης ἐπίσκοπος."

[6]) Sr. Martyrologium Illyricum kod Coleta tom. VIII, pag. 291 et seq.

Digitized by Google

vala; one dolikuju širokome putu, kojiem je istočna surovost projurila na zapad, komu jurve iznemogla ili opitomljena imala je podleći, ostavivši medju tiem na spomen svoga putovanja podrtine stare slave na thračko-ilirskom poluotoku. Kamo srieće, da bi se bili samo jedanput ovi prizori pojavili!

Mnoge od pomenutieh biskupij, navlaš u Podunavju, naglom provalom uralskieh divljakov propadoše jurve u V. vieku. Čiem poduzetan car Justinian kriepkom svojom mišicom prvu bujaviou ponješto obustavi, tè rimski barjak nad osvojenimi opet predjeli razvì: htjede biti obnoviteljem ne samo države, već i crkve na thračko-ilirskom poluotoku. S toga s privoljenjem pape Vigilija prenesè u rodno si mjesto Vedrjanu ochridsku biskupiju, tę ju povisi na vlast prabiskupstva vrhu metropolij: „Dacije, Praevalis, Dardanije, gornje Moesije i Panonije". [1]) Svoje rodno mjesto tiem proslavljeno i umnožano nazvà „Justinianom prvcm". [2]) Ovom naredbom odciepì Justinian pomenute pokrajine, kamo se bješe naselilo već tada dosti Slovjenov, od prabiskupije solunske, kojoj ostadoše metropolije s pretežnijom česti grčkoga porjetla.

Ali sve ove i najplemenitije namjere za uzdržati kršćanstvo osujetiše malo kašnje neprevidne zgode. Jedva usnù silni Justinian († 565), kad al navalivši divljom bjesnosti Avari u kratko vrieme uništiše djelo njegova uma. Plieneći i razorivajući po thračko-ilirskom poluotoku u družbi s podčinjenimi Slovjeni utamaniše ili raztrkaše ondješnje svetjenstvo na toliko, da na uzmaku VI. stoljetja, polag razgovjetnieh onodobnieh spomenikov od svieh na-

---

[1]) Novella XI, a. 531. — Nov. CXXXI, a. 541: „secundum ea, quae definita sunt a ss. papa Vigilio."

[2]) Njeki pisci uzimlju Ochrid, stari Lychnidus kod istoimenog jezera, za Justinianu; tiem zavedeni, što ochridski metropolita kašnje usè si naslov „metropolitae Justinianae". Istu pogriešku počinì i Coleti tom. VIII, pag. 175. Ini uzimlju, da je sadašnji K-justen-dil kod Nasilice rieke u Maćedoniji na mjestu drevne Ulpiane, kojoj mi opredielismo položaj sadanjega Lipljana, dočim Kjustendil zauzimlje mjesto drevne Justiniane, kô što već isto izkvareno ime svjedoči. Justinian izim inieh razlogov, zašto Praefecturu iz Soluna prenesè „u svoj presretni zavičaj", i taj navadja, što je odavle mnogo bliže k Dunavu, koga mu bilo braniti proti prelazu neprijatelj, što se posvema slaže s položajem Kjustendila, mjesta u Dardaniji staroj; dočim iz Ochrida jeste još dalje k Dunavu nego li iz Soluna.

Digitized by Google

vedenieh mnogobrojnieh metropolij i biskupij ostadoše jedino biskupija u Debeltu i Epidauru, a metropolija u Solinu, kano i po imenu prabiskupija u Solunu s njekimi suffragani u Thessalii i Hellasu, kamo još divljač doprieti nemogaše! Zabadav se trudijaše Grgur Vel. papa urediti crkvu toli ilirsku [1]), koli dalmatinsku [2]); obe podlegoše užasnoj sudbini. O prabiskupiji Justiniane I. poslie god. 601 [3]) neima u povjestnici više spomena: Solin postadè razvalinom, koja zakopà takodjè svoga arcipastira Božidara [4]), tè se jedva uzkrisì kano fenič u Splietu; isto se dogodì i s Epidaurom podignuvšem svoju glavu izza strašnoga skosa u slavnom Dubrovniku. Tiem načinom se zbude, da veći dio thračko-ilirskoga poluotoka pokrijè gusta tmina poganstva, koju imala je malo po malo razpršiti luč Krstove vjere.

Kô što u prvoj glavi vidismo, navlaš odkada Avarom u Illyriku posliednji sat odkucnù, skoro sav poluotok posjednè narod slovjenski, živući tada u poganstvu. Slovjensko bajoslovje u znanosti krije gusti mrak, a nigdje neima mečta toliko slobodna poleta, koliko baš u toj struci. Na koliko nam stari spomenici svjedočè, poganska nabožnost Slovjenov vrlo prilikuje staroindijskoj, pomješanoj vendar sa zendičkom [5]). Kano sva ostala njihova bratja, tako napose Jugoslovjeni štovali su jednoga boga, tvorca svemira, koj se osobito u prirodi ukazuje, a navlaš u užasnieh njezinih pojavih, kano u grozovitu bliesku [6]). Kao što ini narodi, a osobito zendički svojiem Ormuždom i Ahrimanom, nastojahu oprieku onu obstojeću u čitavoj prirodi, i odnošaju iste

---

[1]) Sr. ep. 22, lib. II; ep. 6, lib. III: „Gregorius Ioanni primae Justinianae" (a. 592 et 593).

[2]) Sr. Mansi IX, 1090; X, 231, 329.

[3]) Coleti VIII, 174.

[4]) Farlati II, 300 et seq.

[5]) Sr. Dr. Hanuš „die Wissen. der slav. Mythologie" str. 94 i sljed., str. 145 i sljed. — Muzejnik god. 1844, str. 483—489.

[6]) Procop. lib. III, c. 14 veli: Sclaveni et Antae unum Deum (θεὸν τὲν ἕνα), fulguris effectorem (τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργὸν), dominum hujus universitatis solum (μόνον = unicum) agnoscunt."

Digitized by Google

naprama čovjeku, u svojoj nabožnosti izraziti: uprav tako i Slovjeni svako dobro pripisivahu vrhovnomu otomu bogu, tvorcu svjetla, kano najveće blagodati u prirodi, nazivajući ga s ovoga gledišta „Bielbogom"; a svako zlo, uzroku crne tmine „Črnobogu" [1]. Nazor ovaj jest uzko spojen s poganstvom manje više svakoga naroda, a u Slovjenstvu bješe duboko ukorenjen, kô što nam svjedoči povjestnica pogansko - krstjanskieh Bogomilov.

Kô što ovaj monotheisam izišavši iz svoje abstractie, u concretnosti (u prirodi) razciepao se u dualizam (dva počela): uprav tako u dalnjem razvitku, osobito glede prirodnih sil u Slovjenov obožavanieh, izrodio se u politheizam (mnogoboštvo). To se dakako krstjanskom mudroslovju čudnovato vidi; ali u poganstvu tako bješe. Slovjeni takodjè častjahu više bogov, koji iz vrhovnoga izsievahu putem emanatie, tako, da vrhovno ono bitje brini se samo za sveobća i nebesna; a svjetska razpravlja i vlada kroz niže bogove, kojima povjerava pojedine stvorove i poduzetja [2].

Sva ota višja bitja predstavljali su si kano osobe, na što se malo poganskih narodov popcti mogaše: jer i prirodne sile poosobljavahu (personificirati). Na tom temelju osniva se štovanje vil, strah pred vukodlaci i t. d. [3], što ni toliki vjekovi nemogahu izbrisati iz uma našemu narodu. Kojiem imenom ozivahu ova bitja, vrlo je težko riešiti; pošto su se

---

[1]) Helmold († 1170): „Sclavi . . omnem prosperam fortunam a bono Deo, adversam a malo Deo dirigi profitentur; ideo etiam malum Deum sua lingua Diabol sive Zcernebog, id est: nigrum Deum appellant."

[2]) Idem: „Inter multiformia vero deorum numina, quibus arva, sylvas, tristitias et voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in coelis caeteris imperitantem. Illum praepotentem coelestia tantum curare; hos vero, distributis officiis obsequentes, de sanguine ejus processisse, unum quemque praestantiorem, quo proximiorem illi deo deorum."

[3]) Procop. ibid.: „Praeterea fluvios colunt, nymphas et alia quaedam numina."

Digitized by Google

u raznieh plemen raznimi imeni služili, a potonji pisci i tu svašta pomješahu, jer htjedoše slovjensko bajoslovje prilagoditi grčkomu i rimskomu [1]).

Druga visoka metaphysična pomisao u slovjenskom bajoslovju, koja se Prokopu tako znamenita vidjaše, da ju naročito zabilježi, jest ova, što Slovjeni vjerovahu u providnost, zabacivajući inieh narodov gvoždjenu i neumolivu sudbinu ili udes [2]).

Na ovom temelju osnivalo se takodjè njihovo bogoštovje. U bolesti kano ostalieh pogibeljih zavječavahu se; uslišani zavjete točno ovršivahu dobrostivnoj providnosti žrtve prikazivajući; pošto bješe uvjereni, da im višnji posluh obećana žrtva nabavì [3]). Kakove bijahu ote žrtve, nebudemo razglabati; nù to je bezdvojbeno, da one, koje se osobito vrhovnomu bogu prikazivahu, bješe krvne, sastojeće iz marve, a napose volov, ovadi, konjev.. [4]); bilo je i nekrvnieh, medu, medovcu, pivu i vinu, koje

---

[1]) Već u XIII. stoljetju (1202) pisac najstarijeg českog riečnika „Mater verborum" veli: Bjelboh jest idolum Baal, Dievana kći Letničina i Perunova = Diana filia Latonae et Jovis, Jesen = Isis, Lada = Cytherea = Venus, Morana = Hecate, Porvata = Proserpina, Prije = Aphrodite, Radihost unuk Krtov = Mercurius, Šitivrat = Saturnus, Stračec = Picus, Stvor = Osiris, Tribiav = Triceps, Veles = Pan, Živa = Ceres, djasi = genii, biesi = daemones, morusi ili vlkodlaci = incubi, vile i rusalke. Sr. die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache von Šafařík und Palacký. Prag 1840, I. 205—233.

[2]) Prokop ibid.: „Fatum minime norunt, nedum illi in mortales aliquam vim tribuunt."

[3]) Id. ibid: „cum sibi vel morbo correptis vel proelium incuntibus iam mortem admotam vident, Deo vovent, si evaserint, continuo victimam pro salvo capite mactaturos; elapsi periculo, quod promisere, sacrificant, eaque hostiâ vitam sibi redemptam credunt."

[4]) Id. ibid.: „Deo.. boves, et cujusque generis hostias („ἱερεια ἁπαντα") immolant". — Helmold I, 52: „mactant diis suis de bobus et ovibus". Sjeverni Slovjeni osobito u kašnje doba razdraženi vjerozakonskimi bojevi kadkada žrtvovahu ljude, navlaš uhvatjene krstjane: „Hominum, ac pecudum sanguine ineffabilis deorum furor mitigatur" veli Thietmar (Chron. VI, 17). O Jugoslovjenih neimamo o tom nikakva svjedočanstva.

Digitized by Google

prikazivahu uz razne obrede [1]). Za samog pako žrtvovanja mnogo se vračalo [2])

Svećanosti ove ovršivahu se na osobitih mjestih, navlaš kod riekah, u gajevih, i pod stablom; sjeverni Slovjeni imadjahu velekrasne, umjetno sagradjene hramove [3]); o južnieh, spomenici u tom obziru vrlo jalovi, ništa nam negovore. Osobitom radostju i obredi proslavljahu svoje nabožne svetkovine, izmed kojieh njeke, kano: Koleda, Poklade, Rusalje ili Kraljice, Kresnica (Ivanje, rus. Kupalo, slovač. Sobotka) i ostale [4]), uzčuvahu se manje više do danaska na Jugu; pošto jim kršćanstvo dadè samo ini smjer i oblik. Tko je nabožne ove i narodne svećanosti rukovodio: jedali sami knezovi obćine i starješine, ili pako posebno svetjenstvo, kakovo nam spominju vjerodostojni očevidci na sjeveru [5]), radi oskudice izvorov težko se može riešiti. Medjutiem može se uzeti, da je i kod poganskih Jugoslovjenov obstojala za rana posebna kasta žrecov, črnorizac i vlhov, koji bješe čuvaoci predavanja nabožnoga, vračari i tumačitelji volje božje [6]).

Kô što porod i ostale glavne odsjeke u ljudskom životu slaviše nabožno-narodnimi obredi, isto tako i smrt, što je najrazgovjetniji dokaz, da su Slovjeni vjerovali u neumrlost duše. Mrtva tjelesa njegde su čitava zakopali, a njegde izpalili, tè popel s kostmi kano i s inimi stvari n. p. oružjem i penezi u žaru metnuvši pokopali [7]) i to najradje na razkrižju cest. Na grobu

---

[1]) Cf. Saxo gramm. hist. dan. lib. XIV.

[2]) Procop. ibid.: „Slavi inter sacrificia conjecturas faciunt divinationum (μαντεια“).

[3]) Helmold Chron. I, 21. — Ebbo: Vita Ottonis I, 173 kod Bolland. Acta SS. mens. Julii I, 441. Saxo gram. lib. XIV.

[4]) Sr. Narodni slavonski običaji od L. Ilića. U Zagrebu 1846, str. 93 i slj. Zatiem dotične rieči u Vukovom riečniku.

[5]) Helmold lib. II, c. 12. — Saxo gram. ibid.

[6]) U prastaro doba knez naroda ili puka bješe ujedno svetjenik; s toga u česk. i poljsk. dosada kněz = ksiądz znamenuje svetjenika. U Rusov zvao se žrec ВЪЛЪХВЪ = μάγος.

[7]) Dobrovský: d. k k. böhm. Akademie der Wissenschaften Sitzungsbericht J. 1786, S. 333—359.

Digitized by Google

zatiem su slavili „trizne“, to jest držali bojne igre (тризна = ἀγὼν = certamen), žrtvovali i plesali; što se i do danas u karminah uzčuvalo bar po nješto.

Na oviem podobro čistiem metaphysičniem temelju osnivao se njihov toli domaći koli javni ćudoredni život, koga svikolici suvremenici dosta prehvaliti nemogu. U obće — Slovjeni kô pogani bješe bezazleni, iskreni, u žitku prosti [1]). Domaći život napose bijaše patrijarhalni, kô što se i do danas uzčuvao, kamo tudjinstvo nedoprè. Otac obitelji bješe glavarom i vladaocom u kući. Jedali pako u njih bješe mnogoženstvo obično i dozvoljeno, neda se razgoditi; nù u tom se svikolici slažu, da slovjenske žene čistoću i vjernost neoskvrnjenu čuvahu kano najveću kriepost krasnoga spola, tako, da mnoge udove nehtjedoše preživiti svoje muževe [2]), što dàkako kršćanski moral neodobrava, ali ujedno svjedoči, na koliko Slovjenke u toj kriéposti prednjačiše gospojam rimskiem, koje po broju svojieh mužev računahu godine [3]).

Obitelji zabavljahu se s poljodjelstvom i marvinstvom na toliko, na koliko im bilo potrebito za pošteno proživjeti, bez da bi si za obilnost i životnje razkoši odviše glave razbijali, „htjedoše bo radje slobodniji i laganiji život sprovadjati, nego li velikiem trudom težiti za skupom hranom ili blagom“ [4]), uprav kano

---

[1]) Procop. de bello goth. lib. III, c. 14: „Ingenium ipsis (Sclavenis) nec malignum, nec fraudulentum, et cum simplicitate mores hunnicos in multis retinent.“

[2]) Car Mauricij (582—602) in Strategico lib. XI, c. 5. veli: „Pudicitiae servantes vero et feminae eorum (Sclavorum) supra omnem modum erga maritos suos adeo, ut earum multae virorum suorum mortem proprio interritu solari voluerint, seque ipsas suffocarint ultro non ferentes vitam solitariam.“

[3]) Juvenalis VI, 20 jadikuje: „Sic fiunt octo mariti, quinque per autumnos.“ — A Tacit. Annal. III, 34: „Vix praesenti custodia manere illaesa conjugia.“

[4]) Leo Sap. Tactic. c. XVIII, 106. — Mauric. ibid.: „Abundant copia brutorum omnis generis et terrae nascentium, quae comportant in cumulum, praecipue vero milii et panici.“

Digitized by Google

i danas; naš narod nevrtoglavi za bogatstvom, a ni nevolje rado netrpi; iz njega nepolaze bankiri, a ni proletarci [1]) — pa ako i nepliva u bogatstvu, u onom, šta ima, je pošten, nevara, nesteže ruke na tudje [2]). Dàpače svoj imutak rado djeliše s drugiem; njihova vrata nebijahu zatvorena niti inostrancem; proti njima, kano putnikom, izkazivahu se dobrostivi, braniše ih, tè sprovadjahu od jednoga mjesta na drugo; a dogodi li se, da putnik u ičiem štetuje, tad navale svi susjedi na svoga zemljaka za zadužbinu držeći, osvete li inostranca" [3]). Tà gostoljubivost Slovjenah dovoljno je poznata svemu staromu i novomu svietu [4]). Isto tako svi se čudiše i čude nad njegovom veselom naravom, uslied koje ništa započeti, ništa raditi, ništa svršiti nemože bez pjesme i plesa. On opjèva svoju slavu i sramotu, slobodu i robstvo, radost i tugu, tè je radje tamburu udarao, nego li ozvanjao bojnom trubljom [5]).

Uzprkos otoj miroljubivosti, stari Slovjeni, kad bijahu prinuždeni latiti se oružja, vojevahu hrabro kano lavovi; a kô što se vidi iz Mauriceva Strategika slovili su oni nesamo s tjelesne hrabrosti i srdčenosti, već takodjè s umnoga i razboritoga vojevanja. Pa u ratu takodjè bio je Slovjen velik, čovječan i veledušan; nije on vojevao za narode zasužnjit si, nò da si otačbinu oslobodi; s neprijateljem se borio, da ga odvrati od opake namjere, nad pobjedjenim nije se krvoždno osvetio; pačè „zarobljenici niesu ostajali vazda u njihovu sužanjstvu, kô što kod inieh narodov; već ili mogahu se poslie opredjeljena vremena

---

[1]) Helmold Chron. l. II, c. 12: „Nec aliquis egenus inter eos (Slavos) repertus est."

[2]) Vita S. Ottonis l. II, c. 40: „Tanta vero fides et societas est inter eos (Slavos), ut furtorum et fraudium penitus inexperti cistas et scrinia non habeant serata."

[3]) Mauric. ibid.

[4]) Leo Sap. ibid. n. 102.

[5]) „Citharam curare — veljahu slovjenski poslanici Mauriciju — quod arma tractare nesciant; lyris canere, cum tubis circumstrepere non didicerint; bellum enim ignorantibus optabiliorem autumnabant musicam." Thoophil. lib. V. c. 2.

Digitized by Google

odkupiti i domu se vratiti, ili kod njih ostati kano slobodni i prijatelji" [1]).

Ako je tomu tako, šta je oskudjevalo Slovjenom, da se popnu nad ine narode slabije brojem i značajem? Jedna izmed glavnieh zaprek, koju u prvoj glavi napomenusmo, bješe u njihovoj vladi „ἐν δεμοκρατια". Patrijarchalno-demokratični javni život, kano naravska posljedica njihova značaja i kriepostij, imao je za Slovjene doduše mnogo domaćieh ugodnostij, ali bješe im ubitačniem za javno zvanje, koga im bila povjestnica opredielila. Dočim bo ini narodi, s kojima ili uz koje življahu, kano: Rimljani, Germani, Avari itd., svu svoju narodnu silu usriedočiše u ruci jednoga vladara, koj u svakom poduzetju kretaše s cielim pučanstvom: Slovjeni podnipošto nemogahu se skloniti, da priznaju volju jedne glave za svoj zakon, već razciepkani na razne obćine ili plemena pod slabom zapovjedi svojieh, obično nesložnieh starješin, knezov ili vladik, nikada niesu bili dorasli kakvomu zajedničkomu, snagom svojiem primjernomu cilju, niti se nemogahu dugo opirati izvanjskoj sili. Ovakove vlade naravska indi posljedica bješe nesloga med knezi i plemeni, kojom se lukavi susjedi vazda rado okoristiše, jer znadijahu, da sloga med Slovjeni bila bi za nje neukloniva propast [2]).

Tim načinom poganski Slovjeni bijahu veliki u svome domaćemu, a maleni u javnomu državnomu životu; buduć pako taj sviet samo izvanjskoj veličini se divi, a težko zavirkuje u život sukromni malene obitelji: tiem se zbude, da inostranci, osobito potonji, veoma sagriešiše svojiem sudom proti narodu slovjenskomu. Oni su naučeni Grke i Rimljane nazivati klassičkimi na-

---

[1]) Rieči Cara Mauricia ibid. — On, kano i mnogi ini svjedoče, da u Slovjenov nebijaše robov, kô što u inieh narodov: „Sclavorum gentes et Antum — libertatem colunt, nec ulla ratione ad serviendum vel parendum persuadentur."

[2]) Mauric. ibid.: „Neminem ferunt imperantem, seque mutuo prosequuntur odio.. Cum vero multi inter eos sint reguli (πολλῶν δε ὄντον ῥῆγων), neque inter se concordes, non fuerit inconveniens, aliquos eorum trahere in partes suas vel persuasionibus vel largitionibus, maxime eos, qui viciniores sunt, et venire ad caeteros solent, ne se omnes hostiliter jungant et sub unius imperium concedant."

Digitized by Google

rodî, ostale pako u starom svietu barbarskimi; jeda li puniem právom neka svaki razsudi. U Slovjenov nebješe dàkako ni klassične književnosti, dubokog mudroslovja, krasnieh umjetnostih, ni visoke politike: al im je bio vjerozakon, na koliko poganstvo dopuštja, čist i prvobitnomu bližji od grčko-rimskoga; obiteljski život nakrašen kriepostmi, neumjetna već naravska prosvjeta, bistra misao i pošteno srdce.

Takav bijaše narod slovjenski posjednuvši thračko-ilirski poluotok, ne polag moje razmnive, već — kô što pazljivi čitatelj mogaše opaziti — polag opisa suvremenih inostranac. Takova naroda, nepokvarena u svojoj prostoti, lasno se mogaše primiti kršćanska vjera, koja u pogansko-slovjenskoj metaphysici i moralu nadjè podobar temelj, na komu valjalo je zidati svoj božji nauk i život. I to jest jedan izmed glavnieh razlogov, zašto se med Jugoslovjeni kršćanstvo toli brzo bez svakoga ili vrlo maleniem odporom razširì [1]), i zašto nam povjestnica o tom znamenitom dogadjaju toli malo zabilježì. Nadalje — na cielom poluotoku, kô što gore vidismo, bujno cvatijaše do VI. stoljetja krstjanstvo; navalom novieh narodov, kako opazismo, cviet taj doduše preprieči se u dalnjem razvitku, pačè malo ne sviuh biskupij nestanè; ali vendar ono što ostadè prvobitnoga naroda krstjanskoga i svetjenstva bude kvasom za cielo nadošavše pogansko pučanstvo; pà kad se podignuti valovi ponješto utaložiše: na više mjestih pojaviše se krstjanski vjeroizvjestitelji iz zaostavših ili obližnjih biskupij. U tom svetom djelu revnovahu obe crkve, zapadna i iztočna, a imenito crkva spljetska, oglajska i franačka.

---

[1]) Što se polabski Slovjeni opirahu duže krstjanstvu, uzrok jest, što im se utiskalo u političkom obliku, iz političkieh svrh i pohlepe za gospodovanjem: „Audivi — kaže Adam bremski — populos Slavorum iam dudum procul dubio facile converti posse ad christianitatem, nisi Saxonum obstitisset avaritia, quibus mens pronior est ad pensiones vectigalium, quam ad conversionem gentium. Nec attendunt miseri, quantum suae cupiditatis luant periculum, qui christianitatem in Slavania primo per avaritiam turbaverunt, deinde per crudelitatem subjectos ad rebellandum coegerunt, et nunc salutem eorum, qui credere vellent, pecuniam solam exigendo contemnunt.. a quibus si tantum fidem posceremus, et illi jam salvi essent, et nos certe essemus in pace.“ Hist. eccles lib. III, c 25. — Još grozovitija pripovjeda Helmold lib. I, c. 25 et 83.

Digitized by Google

Pošto naime solinski gradjani izza dovršena rata med Hrvati i Avari u Spljetu nastaniše se: „počeše malo po malo sa Slovjeni občiti, s njima poslove voditi, ženiti se, tè se s istima prijateljiti“ [1]. Ovaj primjer sljediše bezdvojbeno ostali Dalmatini, a kroz to budu prvi za njih krstjanski missionari. U isto vrieme „poslà papa svoga poklìsara, rodom iz Ravene, po imenu Ivana, koj bi putujući po Dalmaciji i Hrvatskoj spasonosnimi opomenami krstjane podučavao; jer od razora grada u crkvi solinskoj nebijaše biskupa.“ Sve ovo Ivan točno ovršì; nagovorom svojiem postignè, da bude metropolija prenešena iz Solina u Spljet. Papa Ivana redì spljetskiem metropolitom, tè na novu crkvu prenesè sve stare povlastice, koje uživaše crkva solinska. Ivan pretvorì hram Jove, nahodeći se u carskoj palači, u crkvu bl. djevice Marie [2], tè u nju prenesè iz Solina tjelesa sv. Dujme i Anastasija, [3].

Pošto tiem načinom hierarchia u Dalmaciji se obnovì: pod sudjelovanjem i rukovodjenjem samoga Ivana pospješì se vjera Isukrstova Hrvatom propovjedati, i to bez znatnoga odpora tiem uspjehom, da u znak osobujnoga štovanja prama poglavicam apoštolskiem sv. Petru i Pavlu novi obratjenici savez nabožnodržavni sklopiše s rimskom stolicom, usljed koga izručiše joj pod zaštitu svoju mladjahnu državu [4].

Što arcidjakon Toma, taj najstariji hrvatski povjestnik, valjda polag starieh listin ili starodavnoga predavanja govori o pokrstjenju Hrvatov, isto svjedočì u bitnosti byzantinac Konstantin. Polag njega „Heraklij kroz poklisara izprosì iz Rima svetjenike, tè odrediv izmedju njih nadbiskupa, biskupa, misnike i

---

[1]) Thomas Archidiac.: Hist. salonit. c. X.

[2]) Thomas Archidiac.: Hist. salonit. c. XI.

[3]) Id. ibid. c. XII.

[4]) Na taj savez valjda smjeraju rieči Ivana VIII. na hrvatskoga kneza Sedeslava: „Ut pro amore ss. Apostolorum Petri et Pauli praefectorum vestrorum praesentem legatum.. incolumem venisse faciatis..“ (Mansi XVII, 119). Savez ovaj spominje takodjè Porphyrogeneta cap. XXXI.: „Chrobati siquidem post acceptum baptismum pepigerunt et chirographis datis s. Petro Apostolo juraverunt...“

Digitized by Google

žakane, Hrvate pokrstì. Bješe pako u to vrieme knez hrvatski Porga" [1])

U koje doba stupiše Hrvati u crkvu a kroz to u krstjansku obitelj europejsku, vrlo težko dade se pogoditi. Da nam pomenuti pisci spomenuše imena pape, lasno bi bilo; iz imena Heraklijeva ništa izvjestna nemože se zaključiti, pošto ovo ime carske obitelji nošahu više od njih. Medjutiem, promotrimo li to, da Hrvati tek okô god. 638, ako i ne kašnje, oružanom rukom postadoše gospodarî nove otačbine, a da Heraklij već godine 641 u Ožujku umrè [2]); zatiem da se tako brzo nemogahu utaložiti nemiri promjenom vlade i gospodarov prouzročeni; da se vjera krstjanska nemože u jedan mah uciepiti; da je imalo više godin proći, dok su se ona ovršila, koja pomenuta dva pisca navadjaju; ako, velim, ova i tim slična razborito promotrimo: tad ćemo bez oklevanja izpovjediti, da je najvjerovatnije, da se doduše još za Heraklija I. nastojalo okô pokršćenja Hrvatov, ali da se ono svojski tjeralo tek za Heraklija Konstansa II., a osobito za Heraklija Konstantina Pogonata (668—685) [3]), koj mîr sklopì ne samo s Avari, nego takodjè sa svimi s ovimi divljaci prama zapadu obitavajućimi puci (678) [4]), što jest dàkako za

---

[1]) De Adm. Imp. eod. cap. Bez svakoga temelja jest mnienje, da se pod Rimom ima razumjevati „nova Roma" ili Carigrad. Konstantin nikakva pridjeva nestavlja, a navadja „pontifex-a", pod kiem već za ono doba razumjevao se samo papa; kakvo napokon právo imadjaše patriarcha carigradski na Dalmaciju u ono vrieme?

[2]) Theophanes Chronograph. ad a. 641: „Τούτῳ τῷ ἐτει τελευτᾷ Ἡράκλειος ὁ βασιλεὺς μηνὶ Μαρτίῳ... ὑδεριάσας."

[3]) Tiem jedino načinom, kô što misiimo, mogu se oba mnienja sdružiti i pomiriti, koja brane med ostalima Šafařík (Slov. starož. 665) s jedne, a Farlati (Illyr. sac. III, 34 et seq.), i Mikoczi (Otior. Croat. 358) s druge strane; dočim polag prvoga imali su se Hrvati pokrstiti odmah poslie osvojenja Dalmacije još za Heraklija I.; a polag inih za Konstantina Pogonata okô god. 671.

[4]) Cf. Theophanes kod Strittera I, 757. — Nicephorus ibid: „Avarum dux, aliique principes (ἄρχοντες), qui ultra eos ad occidentem habitant, munera cum legatis ad imperatorem mittunt, ac pacem postulant, quibus imperator assensus est."

Digitized by Google

razširenje krstjanstva od velike koristi bilo. Navlastito novi nadbiskup Ivan „hodajući po Dalmaciji i Slovjeniji obnovljaše crkve, redjaše biskupe, uredjivaše župnike, tè malo po malo neuki narod privučè na krstjanski nauk“ [1]).

Da su se dalmatinski Hrvati s veće strane jurve u VII. stoljetju pokrstili, o tom nas dvojiti nepuste vjerodostojni spomenici. Na koliko pako bi se ovo kazati smielo o panonskieh Hrvatih, radi nedostatka viestij vrlo težko dade se razgoditi. Biskupija sisačka u avarsko-hrvatskom ratu imala je propasti; tè se o njoj u VII. stoljetju nigdje više ni spomena nenahodi, jer što Toma pripovjeda [2]) neima za se nikakove vjerojatnosti. Panonski Hrvati neimadoše dakle, kô što njihova bratja u Dalmaciji, nikakva središta, odkle bi se bila vjera krstjanska širila i kriepila; a djelateljnost Solina nije se mogla jur onda tako daleko pram sjeveru protezati. Medjuto Hrvati u Istriji i Liburniji, kano i bližnji Slovenci upoznali su se Krstoviem naukom propovjedanjem i trudom oglajskoga svetjenstva, osobito od ono doba, kad nakon prieko stoljetnog razkolničtva radi tako zvanieh „triuh kapitulov“ [3]) crkva oglajska pod Sergijom papom (687—701) s Rimom se pomiri [4]).

Ali još većma nastojahu okô pokršćenja Slovenac noričkieh pojedini muževi njemačke crkve. Izim sv. Amanda utrechtskog biskupa maliem uspjehom propovjedajućeg u jugoiztočnom Noriku [5]) okô god. 630, amo spada sv. Emeram s tumačiteljem svojiem u slovjenskom jeziku svetjenikom Vitalom; a osobite zasluge u tom obziru stečè sv. Ruprecht njegda vormski, a kaš-

---

[1]) Thomas Archidiac. Ibid. c. XI. Polaz njegà bila je utemeljena biskupija u Duvnu (c. XIII).

[2]) Hist, eccl. salonit. ibid. — Isto prigrli Farlati V, 329.

[3]) Dr. Hefele: Conciliengeschichte. Freiburg 1856. — Bd. II, 807 et seq.

[4]) Beda Venerab. Chronic. ad a. 708.

[5]) Acta SS. VII. Febr.: „Audivit S. Amandus, quod Sclavi nimis errore decepti diaboli laqueis tenerentur opressi.. transfretato danubio eadem circumiens loca libera voce evangelium Xti. gentibus praedicabat. Paucis vero ex eis Xti. regeneratis...“ Isto kod Baronia ad a. 632, n 7.

Digitized by Google

nje prvi solnogradski biskup († 718) [1]), koj neumorniem trudom obišav Norik krstio je Slovence, dizao crkve i monastire, razaslao propovjedaoce, isti zadatak naloživ i izručiv nasljedniku svomu Vitalu. Nù savršene uspjehe jedva je tada bilo se nadati, kad se tko od domaćieh knezov obratì na krstjanstvo. A to se u istinu malo kašnje dogodì. Kada naime god. 748 Avari na Slovence udariše: uprošeni Bavarci priskočiše im u pomoć; ali poslie skupe pobjede saveznike si podjarme, te odvedu sobom mnoge jamce. Med ovima „bješe Gorazd, sin kneza Boruta, i ovoga sinovac Hotimir (Chetimar = Хотимиръ), koje Borut htjedè odgojiti u krstjanstvu, što se i dogodì“ [2]). Kad po smrti Boruta (750) Gorazd, a poslie ovoga († 753) Hotimir po volji Pipina franačkoga na zahtjevanje Slovenac koruškiem knezom postadè: tada krstjanstvo sve većma širilo se u onieh stranah. Osobito Hotimir odlikovaše se; „on bo umolì biskupa solnogradskoga Virgilija, da posjeti slovjenski puk za utvrditi ga u vjeri. Pošto on sám nemogaše, mjesto sebe poslà svoga biskupa Modesta i svetjenike Watta, Reginberta, Kočara i Latina, i Eginharda đjakona.. davši im vlast posvetjivati crkve i rediti duhovnike. Koji došavši u Korušku posvetiše crkve u Maria-Sali, u Lurnfeldu („in Liburnia civitati“) i na mnogih inih mjestih“ [3]).

Uzprkos tomu napredku krstjanstva bilo je i takovieh, osobito u vladičtvu, kojima bješe stara vjera omilila, tè se novoj opirahu. Oni podigoše još za Hotimira dvojaku bunu [4]); a poslie

---

[1]) Poznato je, kako se prepiru učenjaci o smrti svet. Ruperta; dočim polag njekih bio bi umro god. 623 a polag drugih, što je vjerovatnije, god. 715 ili 718. U novije doba ova prepirka ponovila se. Sr. dotične razprave od Wattenbacha, Blumbergera i Koch-Sternfelda u „Archivu für Kunde öster. Geschichtsquellen Bd. V, X. Učeni Blumberger dokazuje, da je Rupert umrò u Wormsu, a ne u Salcburgu (Archiv Bd. XVI, 225—239).

[2]) Annonym. de Conv. Carant. ed. Hop. Glag. Cloz. LXXII. „Cacatius“ kod životopisca sv. Virgilija zove se „Carastus“ polag Šafaříka (Slov. starož. pag. 695) Karat; ali bolje „Gorazd“, ime poznato med Slovjeni.

[3]) Annonym. ibid.

[4]) Idem LXXIII: „Orta seditione, quod carmula (χραμολα = στάσις) dicimus“. — Sr. Kremplove đogodivčini štajarske zemlje. V Gradci 1845, l. 69.

Digitized by Google

njegove smrti (769) protjeraše svetjenike tako, „da više godìn nije bilo u zemlji nikakova svetjenika, dok novi knez Vladuh (Valtuno) nezamolì opet Virgilija za ine svetjenike.“ Ovi podupirani knezom Vladuhom i bavarskiem vojvodom Thassilom II., koj za pokrstjenje Slovenac podignù izim inieh samostanov glasoviti u Kremsmünsteru, a Šarničkomu u istu svrhu poklonì mjesto Agunt (Innichen) [1]), vjeru krstjansku pomenutimi bunami razrovanu opet uzkrisnuvši utvrde i razšire.

Smjeranje bavarsko bješe ne samo nabožno, već i političko, da si naime tiem putem vladu svoju nad Koruškom obezbjede. Ali za tinji čas Karlo Veliki svekolike osnove im osujetì; pošto oduzev im samostalnosti ono malo, što je imaše, stopì im zemlju sasma sa svojom kraljevinom, kako u prvoj glavi vidismo. Karlom Vel. počimlje nova doba ne samo u državnoj, već i u crkvenoj povjestnici za Norik i Panoniju. Pustimo medjutiem za jedan čas ove predjele, tè se povucimo niže prama jugu i iztoku.

U isto vrieme, kada i Hrvati, upoznahu se takodjè njihova bratja Srbi s krstjanstvom trudom i propovjedanjem rimskieh svetjenikov [2]). Ali uprav radi toga, što svekolike biskupije gornje Moesije, Dardanije i Praevalis-a, koje pokrajine oni bijahu posjeli, kô što napomenusmo, u tolikieh nezgodah propadoše, nemogaše se krstjanstvo tako čvrsto ukorjeniti, kano kod dalmatinskieh Hrvàtov; dočim nam s druge strane vriela one dobe o Srbiji vrlo malo govore. — Isto smiemo reći o inih Slovjenih, koji u VI. i VII. stoljetju posjedoše susjedne pokrajine thračko-ilirskoga poluotoka. Pokrstjenje njihovo dogodi se toli tiho, da suvremeni ljetopisci o njemu posvema muče; a vendar krstjanska vjera imala je vrlo za rana do njih prodrieti, jer se mnogi od njih (kô što vidismo gl. I, str. 5 i sljed.) na skoro do najviših dostojanstvih u byzantinskomu carstvu popeše, koja dàkako jedino krstjanom bijahu pristupna.

---

[1]) Glag. Cloz. pag. LVXVII.

[2]) Konstant. Porphyr. de administ. imp. c. 32: „Baptizati fuere (Servii) per presbyteros Româ accersitos, et pietatis opera edocti, antiqua fide accepta.“

Digitized by Google

Medju ovimi Slovjeni djelovahu s veće strane grčki propovjedaoci [1]), pošto carigradski patrijarhe u onieh pokrajinah svoje právomoćje nastojahu učvrstiti osobito od ono doba, kad justiniansko prabiskupstvo propadè a solinsko iznemogne; kroz to pako oslabì se vez sa rimskom stolicom i zapadniem patriarchatom. Djelovanje i napredak svetjenstva pretrgnè doduše navala uralskieh Bugarov i osvojenje dolnje Moesije, Dacije obe i velìke česti Maćedonije (678); ali vatra Krstovog nauka nije se posvema ugasla, pačè tinjala je, da jednom tiem jasnije bukne. Medjutiem i oni Slovjeni, koji se bješe pokrstili, nemogahu se toli lasno oprostiti svojieh poganskieh običajev, a crkva iztočna mjesto da ih oplemeni smjerom krstjanskiem, htjedè ih posvema izkorjeniti. Tamo teži sabor trullanski (692 „πενθ· ἕκτη"), koj u svojoj revnosti strogo zabranì krstjanom svetkovati rusalje i kolede [2]).

Mnogo takodjè priečiše razvitku krstjanske vjere po onieh pokrajinah viečni nemiri vjerozakonski u iztočnoj crkvi; osobito pako porodivše se pod surovim Izavričkim Lavom kipoborstvo (726). Kipoborci nadjoše i sada hrabre zatočnike pravovjerja u rimskieh papah; odavle takodjè na nje neugasiva pizma i osveta! I tude imao je naš poluotok žrtvom pasti medjusobne razpre; pošto Car Leo za osvetiti se Grguru II. ilirske dioeceze odciepi od rimskoga patrijarhata, tè ih sdružì s carigradskiem (729) [3]). Na taj način dodjè Illyrik pod vlast crkve carigradske,

---

[1]) Bugarski poklisari na carigradskom saboru (879) rekoše: „Nos illam patriam a Graecorum potestate armis evicimus, in qua non latinos, sed graecos Sacerdotes reperimus." Anastasius: Vita Hadriani kod Assemana II, 190.

[2]) Mansi Coll. Conc. tom. XI, 987: „Καλάνδας, quae dicuntur et vota (βότα) et brumalia" (can. 62), što Balsamon tumači sa τὰ λεγόμενα ῥουσάλια." Zatiem can. 65: „Qui in noviluniis a quibusdam ante suas officinas et domos accenduntur rogos, supra quos etiam antiqua quadam consuetudine salire inepte ac delire solent, jubemus deinceps cessare."

[3]) „Leo.. dioeceses Illyricas, Calabriam, Siciliam et caeteras provincias usque ad Thraciam a Romano Patriarchatu avulsit, ut ex epistolis Hadriani P. ad Carolum M. et Nicolai I. ad Michaelem Imp. constat." Eckhart pag. 363.

Digitized by Google

i bude više vjekov kamenom smutnje, pošto rimska crkva vazda branijaše svoje historičko právo, a carigradski patrijarha naslanjao se o carskoj vlasti.

U ovieh krvavih prepirkah imalo se dàkako malo misliti o pokrstjenju Bugarov, koji se širiše po novoj carigradskoj stečevini. A baš nikomu više od byzantinskoga carstva nije imalo do toga stati, da se krstjanskiem naukom upitomi taj narod, koj do samoga Bosfora svoju vojenu silu razvijaše. Ali uprav surovost i ratobornost jošte nezasitjena nepustì mu skučiti svoj vrat pod jaram mirnoga janjca; a nad svimi opirahu se isti knezi. Telec knez (777) pokrstì se doduše u Carigradu, ali kano bjegunac nemogaše medju svojimi suplemenici za novu vjeru djelovati [1]; a niti one dobe patrijarha Nicetas, rodom Slovjen [2], nije se mnogo brinuo za svoje sunarodnike, jedino o tom radeći, kako da uništi slike i kipove u cieloj crkvi. Medjuto sve što više rastijaše moć bugarska: tiem više dolažaše u doticaj s krstjanstvom: tiem više primao je življa slovjenskoga podobro upoznata s vjerom Krstovom.

Kô što u grčko-rimskom svietu, tako i tude zarobljeni krstjani često pobjeditelje svoje zaplieniše svojoj crkvi. A na koliko tiem putem najstrašniji bugarski vladari neotvoriše vrata krstjanstvu? Silni Krum, kô što jurve napomenusmo, osvojivši Debelton, gradjanstvo s biskupom preselì „u drugu krajinu“ (Ugarsku) [3], gdje su se dàkako brinuli o razširenju krstjanske vjere. Tiem i iniem nepoznatiem nam putem dogodì se, da se med istimi Bugari vjera krstjanska na toliko razširì, da već u svome začetku broji više mučenikov. Pošto naime — govori ljetopisac — Mortagon „uvidì, da bugarski narod počè prelaziti

---

[1]) Theophanes kod Strittera II, 531: „Anno secundo Leonis Telerus Bulgarorum Dominus ad Imperatorem profugit, a quo locata in matrimonium conjugis suae Irenis consobrina, patricius creatur. Eum sacro lavacro initiatum imperator suscepit, et summis honoribus cumulatum valde adamavit.“

[2]) Idem ibid. pag. 80: „Νικηταϛ ὁ ἀπο Σκλαβων ἐυνοῦχος praeter fas canonum Constantinopolis patriarcha imperatoris suffragio consecratur.“

[3]) Idem. ibid. pag. 542.

Digitized by Google

na krstjanstvo, sav razjaren pozovê Manuela „τὸν θεῖον ἀρχιερεία“ i znamenitije njegove drugove, tè ih najprije krotkiem govorom opomene, da se okane krstjanske vjere, a kad ih nemogaše skloniuti ni obećanjem ni grožnjom, izmučene zapovjedì ih umoriti. Na taj način Manuel „ὁ κλεινος ἀρχιερευς“ i mnoge ugledne osobe, kano i mnogi rodjaci svojom smrtju dadoše svjedočanstvo pravomu vjerozakonu“ (820) [1]). Nakvašena pako mučeničkom krvju zemlja nemogaše dugo čamiti u kumirstvu; na skoro imao je nad njom zasjati — častni križ, koj se tada sve više i više dizaše u susjedstvu prostrane Bugarske, a navlastito u Panoniji i Moravskoj.

Karlo Veliki kamo god mačem doprè, htjede da ga krstjanski propovjedaoci sliede. I sada, pošto već god. 796 glavnu silu Avarov u Panoniji slomi, odmah pomisli, kako bi tu krstjanstvo razširio. Taj zadatak izručì solnogradskoj crkvi. S toga Virgilijevu nasljedniku, nadbiskupu Arnu, predadè Pippin pomenute godine čest Panonije med Riekom Rabom, Dunavom i Dravom [2]), da se brini o razširenju krstjanstva, što takodjè Karlo, došav godine 803 u Solnograd, „pred mnogimi vjernici za vieke potvrdì.“ Arno odmah „poslà svetjenike u Slovjeniju („in Sclaviniam“) t. j. u pokrajinu Korušku i dolnju Panoniju ka knezom i županom“; a pošto od pape primì nadbiskupski plašt, po želji Karla sám podje „na strane slovjenske“, gdje „posvetì crkve, redì misnike, i propovjedajući podučavaše puk“. Vrativši se doma predložì caru, da bi od velike koristi bilo, kad bi se oniem stranam odredio posebni biskup. Karlo privoli, na što Arno posvetì biskupa Theodorika „tè ga sám Arno i grof Gerold odvedoše u Sloveniju, predavši mu krajinu Korušku i obližnju prama zapadu Dravi sve dok Drava utiče u Dunav, da upravlja pukom, propovjedanjem i evangjelskiem naukom podučava ga Bogu slu-

---

[1]) Cedrenus i Const. Porph. in Vita Basilii kod Strittera II, 563 et seq.

[2]) Annonymus Salisb. de conv. Bagoarior.: „Partem panoniae circa lacum Belissa (Pleso, sada Balaton) inferioris, ultra fluvium Hrapa, et sic usque ad Dravum fluvium, et eousque, ubi Dravus fluit in Danubium.. cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunnis et Sclavis in illis partibus, Arnoni Juvaviensium episcopo usque ad praesentiam genitoris sui Caroli imperatoris.“ Glagol. Cloz. pag. LXXIII.

Digitized by Google

žiti; da sagradjene crkve posveti, redi misnike i sve razredi po crkvenih zakonih; al ujedno da priznaje nad sobom solnogradske biskupe" [1]).

Na taj način norički i panonski Slovjeni prispješè pod vlast solnogradske metropolije; tè dobiše svoga pokrajinskog (regionarius) biskupa. Ali carskom ovom naredbom scienjahu povriedjena svoja prastara práva na Norik oglajski patrijarhe. Toga radi na skoro zametnè se žestoka razpra med Arnom i Ursom, koju Karlo god. 810 dne 14. Lipnja utaložì, uslied koje rieka Drava imala je biti noričkom granicom med patrijarhatom oglajskiem i solnogradskom metropolijom [2]), što sin mu Ljudevit opet potvrdì (819).

Pošto tiem načinom susjednieh metropolij granice prilično bješe označene: svaka nastojaše u svome krugu okô propovjedanja svete vjere. Trudove i uspjeh oglajskoga svetjenstva povjestnica slabo nam zabilježì [3]); nù ono bezdvojbeno nastojaše okô svoga zadatka u svome području; pačè, kô što se vidi, nastojalo je svoj upliv protegnuti i na susjedne panonske Hrvate, s kojimi i oglajsko- gradski patrijarha Fortunat, kano veliki privrženik Grkov, bješe u najvećem sporazumljenju uprav u ono doba, kad Hrvati za svoju slobodu na noge ustadoše protiva Frankom pod svojiem hrabriem Ljudevitom [4]).

Pod žezlom franačkim imala je vjera krstjanska u panonskoj Hrvatskoj, a osobito med Savom i Dravom svaki dan više rasti; tude propovjedaše bezdvojbeno znatan broj franačkoga svetjen-

---

[1]) Annonym. de Conv. Bagar. ibid.

[2]) Sr. Arkiv für Kunde öster. Geschichtsquellen. Wien 1849. Heft III, p. 3.

[3]) Alkuin nagovara svoga prijatelja Paulina, oglajskoga patrijarhu, da se pobrini o propovjedanju krstjanstva med Slovenci: „Et vicinitas locorum tibi competit et sapientiae decus tibi suppetit et auctoritatis excellentia tibi appetit, et cuncta conveniunt, quae tali operi necessaria esse videntur." Opp. Alcuini ed. Froben I, 45.

[4]) Einhard ad a. 821; „Fortunatus.. cum.. apud imperatorem fuisset accusatus, quod Liudevitum ad perseverandum in perfidia, qua coeperat, horteretur, clam navigavit, veniensque Jaderam..."

Digitized by Google

stva [1]), dočim s druge strane solinski propovjedaoci neoklevahu ovu starodavnu čest svoje metropolije istoj uzčuvati. Svestranim ovim naporom se zbudè, da u prvoj polovini IX. vieka obe Hrvatske, sdružene u jednu kneževinu, koja se protezala bar do Save, sačinjavahu državu posvema krstjansku [2]).

Kô što scienimo, u to doba umolišeHrvati rimsku stolicu, da bi im podielila vlastitoga biskupa, koj bi bio s istom u neposrednom obćenju, za da uzmogne tiem lakše urediti crkvene odnošaje i poslove u novoj krstjanskoj državi, tiem više, što Hrvatska počem od Mojslava prilično samostalnom postanè; tè više po imenu nego li u stvari priznavaše franačko vrhovničtvo. Rimska stolica imala je pravedne želje Hrvatov saslušati, pošto u drugoj polovini istoga stoljetja nalazimo u Ninu hrvatskoga biskupa [3]), koga papa vazda neposredno imenovaše [4]), tè koji nastojaše posvema nezavisnim se učiniti od solinske metropolije. Ova znadiaše opet pridobiti si hrvatske knezove, kô što se vidi iz podarbin i povlastic, kojimi ju počem od Trpimira obsipahu; priznavajući ujedno njezino právomoćje metropolitsko na čitavu Hrvatsku [5]), a tiem se uništi zamet razkolničtva, koj bi bio ubitačniem za mladjano u našem narodu krstjanstvo.

---

[1]) Rieči Annonyma „et confines eorum (Carantanorum) occidentali parte Dravi", što su bili pod vlastju biskupa Theodorika, ne bez razloga Kopitar tumači: „intelligimus Dravi superioris per Carinthiam et Styriam et Croatiae hodiernae partem, excepta Slavonia, quae Bulgarorum erat." Glag. Cloz. LXXIII.

[2]) Konstant. Porph. de adm. Imp. cap. 30 pripovjeda, da poslie sedamgodišnjeg rata s Franci „Crobati liberi ac sui juris facti sacrum baptisma a romano pontifice petierunt, missique episcopi ipsos baptizarunt, principatum tenente Porino." Što se imade o tom ratu držati, rekosmo u prvoj glavi. U toj pripovjedci to jest istina, da pokrstjenje Hrvatov u IX. stolietju se dovršì.

[3]) Ulomak poslanice Nikole I. (858) kod Gratiana de Consecr. dist. I, c. 8. glasi: „Nicolaus papa electo et clero Nonensis ecclesiae.."

[4]) Sr. ep. Joannis VIII. na Theodosija ninskoga biskupa kod Mansi-a, tom. XVII, 124.

[5]) Sr. povelju Trpimira od g. 852 kod Lucia (Scriptores rer. croat. p. 99) gdje o solinskoj crkvi čita se: „quae metropolis usque ripam Danubii, et pene per totum regnum Croatiae.

Digitized by Google

Dok se ova zgodjahu s ove strane Drave, širilo se krstjanstvo s velikiam uspjehom u dolnjoj Panoniji, kojom upravljaše tada Pribina, njegda knez nitranski. Ovaj utekav k Rathodu na zapovjed kralja Ljudevita poučen u vjeri krstjanskoj pokrsti se u Treismi (Treismauer) u crkvi sv. Martina [1]). Od sada bude najgorljivijim privrženikom sv. vjere, pošto neumorno nastojaše, da mu podložnici prigrle krstjanstvo. U svojoj stolici, gradu Mosburgu sazidà crkvu, koju dne 22. Siečnja 850 solnogradski nadbiskup Ljutpram posveti bl. Djevici Mariji, tè podjeli svetjeniku Dominiku vlast, „u čitavoj biskupiji misu čitati i preporuči mu crkvu onu i puk, da ga upravlja, na koliko mu misničtvo dopuštja.“ Za Dominikom isto právomoćje nošahu Swarnagel, Altfried, a napokon archipresbyter Richbald, kojima opet podčinjeni bijahu ini misnici i djakoni kano pomoćnici.

Nješto kašnje sagradi Pribina u Mosburgu pomoćju solnogradskieh „zidarov, slikarov, kovačev i tesarov“ velekrasni hram „u kome mučenik Adrian počiva“ [2]); a drugi opet posvetjen sv. Ivanu Krstitelju. Isto tako bogoljubje i darežljivost njegova posipà cielu Panoniju množtvom crkav, izmed kojieh listine nam spominju naročito prieko trideset, a imenito u Dudlebi [3]), Usitini, Businici (Vosenici), Optuju (Bettovia), Stipilibergu, Lindovesi (kod male Nedelje), Kejsu (Kočju), Viliheresu, Izangrinesu, Brakušu i Pečuhu (ad quinque Basilicas = Petikosteli = Fünfkirchen) [4]), i mnogo ine, koje potonja doba posvemu uništi. Sve

---

[1]) Annonym. de Conv. Bagoar. ibid. LXXIV.

[2]) Id. ibid. p. LXXV: „in qua ecclesia Adrianus martyr humatus pausat.“ Kò sto ne bez vjerovatnosti J. Kollár (Cest., u Pešti 1843, l. 17) misli, to jest Hadrian panonskij, koj pripovjedaše prije u Škociji a god. 870 bude umoren od Danov na otoku Maji. Annonymus pisao je god. 873; tielo indi Adrijana mogaše biti donešeno u domovinu i sahranjeno med 870—873.

[3]) Id. ibid.: „ad Dudleipin“ spominja nas na narod Dudljebov, o kom jurve progovorismo. Bješe župa, koju povelja Arnulfa 891 navadja: „in partibus Sclaviensibus, comitatu Dudleipu“, u sadašnjoj saladskoj županiji; a u toj župi istoimeni grad.

[4]) Kollár misli, da sadanja pečuhska stolna crkva od tada polazi: „tento chrám jest též z tesaných kamenův, má též na každém sable baštu a vůbec velikau podobnost se základy a zbořeninami salavárského.“ — Ibid. l. 18.

Digitized by Google

ove crkve kano i solnogradsko svetjenstvo radi njegova truda toli knez panonski, koli ostali župani bogato nadariše i darežljivo providiše. A toli bujno razvitomu krstjanstvu poslie Theodorika, predstojaše kano pokrajinski biskup Otto, a za ovim Ožvald u vrieme nadbiskupov Luitprama († 858) i Adelvina [1]).

U gornjoj Panoniji, koja s Ostmarkom spadaše na biskupiju posavsku [2]), a najviše podieljena bješe „med crkve bavarske, biskupe i opate, grofove i barone" [3]), propovjedalo je pasovsko svetjenstvo tamošnjemu mješanomu avarsko - slovjensko-njemačkomu žiteljstvu. Izim krstjenja avarskoga chagana Abrahama dne 21. Rujna 805 na potoku Viši izpod Beča [4]) onodobni spomenici vrlo malo spominju o uspjehu toga propovjedanja, prem ni najmanje nesmiemo o istemu dvojiti.

U isto vrieme radilo se o razširenju i utvrdjenju krstjanstva s one strane Dunava t. j. u Moravskoj. Na tom zemljištu sretalo se posavsko i solnogradsko svetjenstvo; pà kad bi bila bulla Eugena II. od god. 826 istinita: tada bi bio posavski biskup Urolf pobjedu održao. U njoj ga naime papa opunovlastjuje utemeljiti za Slovjene biskupije u Speculi-Julinmu (Olomuc), Sorigostu (Slup) i Nitravi (Nitri), a za Avare u Faviani (Beč) i Vetvaru (Altenburg). Nù ova bulla nemože podnesti sud pravedne kritike [5]). Na toliko predmet njezin osniva se na nesumnjivoj

---

[1]) Annon. ibid. pag. LXXIV.

[2]) Sr. Urkunden und Notizen-Sammlung d. Abt. Hermann. Archiv f Kunde öster. Geschichtsquellen. Wien 1848, p. 15.

[3]) Ako je i sumnjiva povelja Ljud. njem. od god. 829, kojom razpravi medje med solnogradskom i pasovskom biskupijom (Mon. Boic. XXXI, 1, 56): to već sliedi iz tužbe pasovskog svetjenstva od god. 900, o kojoj na svome mjestu; kano takodjè iz sabor. u Lorchu, Mantem-u i Mistelbachu.

[4]) Annal. Inv. a. 805: „Hoc anno baptisatus est caganus vocatus Abraham 11. kal. Octobr."

[5]) Još Šafařík ju držaše za istinitu (Slov. starož pag 808), ali da je podmetnuta dokazuje, isim Pritza, Palacký (Děj. česk. I, 127).

Digitized by Google

istini, što u ono doba u Moravskoj krstjanstvo bješe se po dobro razvilo; jer već god. 836 solnogradski nadbiskup Adalram posveti crkvu u Nitri, kneževini Privine [1]; isto tako obstojahu krstjanski hramovi u Olomucu i Brnu [2].

Vjeru krstjansku njegovao je i podupirao sám moravski knez Mojmir. Dalnju razvitku žalibože mnogo priečijaše buknuvši god. 846 rat med knezom i Ljudovitom njemačkiem, koj na štetu svojieh susjedov htjedè ojačiti svoju baštinu, stečenu verdunskom djeobom (843). Ljudevit nadvladav Mojmira, sbacì ga sa stolice kneževske, tè na njegovo mjesto posjedne sinovca kneževa Rastica [3]. Ali se Ljudevit na njem ljuto prevarì. Rastica duh nemogaše podnesti, da mu bude orudjem njegove slavohlepne osnove; Rastic bo bješe vladar visoka uma, daleka vida a plamteća za svoj narod srdca. On si preduzè svomu narodu prokrčiti stazu do blagostanja, podignuti ga iz čamìla, uliti mu narodnu svjest, nabavit mu samostalnost, upitomit ga i prosvjetit krstjanskom prosvjetom i domaćom knjigom. Za prvo se je on sám trudio, a radi viere pozvà u svoju kneževinu Konstantina i Methoda. Kroz to Rastic bude dostojan, da mu se otvori i ustupi zlatni list ne samo u Moravskoj, već u slovjenskoj povjestnici. —

Hitimo li još jednom bodre oči na taj nacrt: moći ćemo uvidjeti, kako krstjanstvo na thračko-ilirskom poluotoku za rimsko doba cvatuće navalom poganskieh još narodov malo ne izumriè; kako se zatiem iz svoga prognanstva povratì ne k poznancem, već k nepoznatiem došljakom, koje mu valjalo preporoditi. Razna slovjenska plemena na jugu i s ove strane nebotičnieh Karpatov, ovieh viečnieh med Slovjenstvom graničarov dosti za rana s maliem odporom uljezoše u crkvu gospodnju vlastitom rukom raz-

---

1) Annonym. de Conv. Bag. ibid. pag. LXXIV: „Cui (Privinae) quondam Adalramnus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit Ecclesiam."

2) Palacký lib. cit. pag. 128.

3) Ann. Fuld. ad. a. 846. — Herman. Contr. eod. a: „Ludovicus, Sclavis Marahensibus compressis, Rastizen ducem constituit." Rastic jest oblik moravski, inače Rostislav. I Hrabr zove ga „Растиць".

Digitized by Google

orivši svoje poganske hramove. Već usljed svoga položaja, a još više usljed historičkoga razvitka jedna čest istieh dopadè iztočnoj (l. 69) a druga zapadnoj crkvi i jedna grčkomu a druga rimskomu življu, grčkoj i rimskoj prosvjeti. Dočim u Slovjenstvu iztočnoga Illyrika, pridruženog carigradskomu patrijarhatu, još do nikakova crkvenoga ustroja nedodjè: Slovjeni zapadne crkve bješe jurve podieljeni med razne dioeceze. Tako Hrvati pokoravahu se metropoliti solinskomu; Slovenci oglajskomu i solnogradskomu, stranom takodjè pasovskomu; panonski i moravski Slovjeni solnogradskomu.

S veće indi strane Slovjeni jurve do druge polovine devetoga stoljetja prigrliše nauk Isukrstov; prem krstjanski Slovjeni u Thraciji i Maćedoniji vjeru svoju nemogahu javno izpovjediti radi svojih gospodarov, još poganskih Bugarov. Ali i njima na skoro svanù zora. Medju tiem vjera nebješe jošte pronikla svekolike odnošaje slovjenskoga naroda; ona im još nebijaše živa, djelotvorna. Nedirajući ni najmanje u zasluge pomenutieh blagovjestitelj, koji okô naroda slovjenskoga neumorno radiše: s veće strane u propovjedaocih nije bilo znanja živoga slova, kojiem se u srdcu naroda oživljuje živa vjera. U tu svrhu božja promisao poslà našemu narodu „онемъ са николиже никтоже попекалъ“ [1]) sv. bratju, kojieh život prelazimo nacrtati, da poganstvo uništu, krstjanstvo utvrde, narodniem slovom iz srdca govore k srdcu, sakrita otajstva odkriju, veličja božja pismeni ovieče, tè prostru mu stazu k onomu zvanju, koje mu zabilježì u knjizi narodov ruka Višnjega!

[1]) Žitie sv. Methoda II.

Digitized by Google

Digitized by Google

DRUGI ODSJEK.

Digitized by Google

Digitized by Google

ŽIVOT

SV. CYRILLA I METHODA

SLOVJENSKIH APOŠTOLOV,

NJIHOV VIEK I DJELOVANJE, TRUD, NEPOGODE, PROGONI, ODVAŽNOST I LJUBAV PRAMA VJERI I NARODU.

Digitized by Google

Digitized by Google

GLAVA I.

Konstantin i Method u neslovjenskom svietu.

Kod istoimenog zaljeva egejskoga mora leži starodavna Thermae [1]), nazvana Thessalonike po kćeri macedonskoga kralja Pilipa, a supruzi Kassandra. Za rimskoga gospodovanja bješe glavni grad Macedoniae secundae, i siedo Praetora [2]). U kašnje takodjè doba, uzprkos tolikim nepogodam, uzčuvao je staru slavu, koja ga idjaše ne samo s političkoga, već takodjè s crkvenoga gledišta. Vidismo naime [3]), da Solun (Солоунь) bješe siedom prabiskupa nad zapadnim Illyrikom; pà i poslie Justinianove djeobe ostadoše mu podčinjene metropolije s pretežnijom česti grčkoga porjetla [4]); a kad supernici njegovi navalom barbarov ugreznuše: on ostadè, ozledjen doduše, ali uviek živ i slavan. Ljubav i natiecanje u znanosti i umjetnosti i u tamnoj dobi okolišnoga neznanstva ostadè mu kano neodtudjiva baština svojieh otác [5]);

---

[1]) Thucid. I, 61.

[2]) Livius lib. XLIV. c. 10 45. Edit. Bassani 1821.

[3]) Odsjek I. gl. II. l. 48—49.

[4]) Ibid. pag. 55.

[5]) Joh. Kameniata (de excidio Thessalon cap. 10.) veli: „ἐσπουδάζετο γὰρ αὐτῇ γνῶσις ὡς ὀφθαλμοῖς βλεψις καὶ εὐνομία ως ζωῆς πραγματεια. καὶ εἶδες ἄν περι μηδὲν ἄλλο τὴν νεάζουσαν τῶν παίδων χηραν σχολάζουσαν ἢ περὶ λόγους ἐξ ὧν ἐπιστῆμαι καὶ τεχναι τό κράτος ἔχουσι.“ Ed. Paris. a. 1685. p. 325.

Digitized by Google

a bogatstvo, tekuće iz ogromne pomorske trgovine, mogaše mu bez prestanka namirivati sve duševne i tjelesne požude.

Nije indi za čudo, što narodi, prodrvši u thračko-ilirski poluotok nastojahu osvojiti Solun, kano drugu točku za nje izza Carigrada najznamenitiju. Slovjeni, čiem na jug noge metnuše, pokušahu Solun posjesti [1]; pokušaji oti često se ponavljahu, i to ne samo od samieh Slovjenov, nego takodjè od Bugarov. Solun, što svojimi obkopi, što obranom byzantinskoga oružja [2], uzčuvà doduše samostalnost i hellensku slobodu; ali se malo po malo uvidi obkoljena slovjenskim žiteljstvom. Svu krajinu okolo njega posjedoše Sakulate, Dragovići, Strumjani, Bržići i Vojnići; dočim nješto više nižja Morava Bugarom se pokoravaše. U kakovu odnošaju sa Solunom življahu obližnji Slovjeni, razumjeti ćemo iz riečih Ivana Kameniate, rodom Solunjanina: „Ravnica solunska — veli on — imade po srjedini više miest, izmed kojieh njeka podložna su gradu, tè mu harač platjaju, kô što Dragovići (Δρουγουβιται) i Sakulati (Σαγουδατοι) [3]; njeka pako bližnjemu puku slovjenskomu harač platjaju [4]. U ostalom obližnja su mjesta naseljena; što je Solunjanom od velike koristi, jer tiem mnogo trže sa Slovjeni, a odkada med sobom, kô što njegda, nevojuju, držeći se vjerno mira, robu si uzajemno izmjenjuju. Zatiem — po velikih potocih, koji izviru u slovjenskoj krajini, obskrbljuju Slovjeni grad obilnom hranom. Prem grad isti u mnogih vrlo žestokih bojevih imao je pretrpiti mnoge navale, toli barbarov, koli bližnjih Slovjenov, koji brojem nalik piesku izmišljavahu svakojako orudje i raznovrstne prevare i svekolike pretnjom plašiahu (vrlo bo žestoki biahu i raznovrstno oboružani): nù, pošto navale ote do-

---

[1]) Odsjek I. gl. I. l. 10—11.

[2]) Cf. ibid. pag. 28. —

[3]) Ili krivnjom prepisateljev, promjenivši Λ u Δ, ili grčkim izgovorom stoji Σαγουδατοι mjesto Σακουλατοι, kô što u Lava djakona Τριαλιτζα mjesto Τριαδιτζα (Sredec = Sofia). Slovjensko ime glasi „Sakulatin", kô što se čita u popisu narodov, rukopisu iz XII. stoljetja: „Сакоулатинь канѣ, черкесь биволь".. Nije baš povjestnici protivno, da su erdeljski Sekuljci pomadjareni potomci ondješnjih Sakulatov. Šime Keza (Chron. Hung. ed. Horanyi. Budae 1782) o njih veli: „Unde Blackis commixti litteris ipsorum (cirilica) uti perhibentur."

[4]) Razumieva Bugare.

Digitized by Google

laziahu s kopna, prkosiaše svakoj zasjedi, osujetiv je jakostju bedema. A odkada slovjenski narod pokrotjen pridružì se krstjanskomu puku, odlučì (Solun) istim mliekom nabožnosti dojiti ga, odtada prestadoše razorivati gradove; odtada boja nestadè, tè svi obližnji puci žive u miru" [1]). Njeki indi iz obližnjih Slovjenov, kano Dragovići i Sakulati, bješe podanici, platjajući harač Solunu, drugi opet pokoravahu se Bugarom, dočim ini, žitelji okô rieke Strume, odavle Strumjani nazvani, kano neposredni podanici byzantinski življahu pod upravom carskoga ravnatelja ili kneza (στρατηγος) [2]).

U takovu odnošaju političkom, gospodarstvenom i crkvenom Soluna sa Slovjeni, dogodì se, da njegovi gradjani bijahu prinuždeni naučiti se slovjenski jezik [3]), komu se ni danas izza tolikieh promien odučili niesu.

U tom gradu, pod takovimi okolnostmi, rodiše se Konstantin i Method, sinovi Lava, častju drugara carskoga t j. prvog činovnika za strategom [4]), krvju Grka, komu bješe sedmero djece, med kojom bì najmladji Konstantin. Koje godine se Method rodì s ostalom bratjom, nemožemo opredieliti; dočim glede Konstantina, imademo-li obzir na dobu njegove smrti, smiemo uzeti god. 826.

---

[1]) De excidio Thessalonicensi c. 6. ed. Paris. pag. 322—23.

[2]) Oko Strume naseliše se Slovjeni navlaš poslie pobjede, koje nad njimi održà Justinian II. god. 688 (Cf. Const. Porph. de Them. II, 3). Kameniata govoreći o navali Saracenov na Solun (904), često spominje njihova ravnatelja „των ὑπο των Στρατηγον Στρυμμονος." Ibid.

[3]) Car Mihajlo rečè: „Селоуніане все чисто словеньски бесѣдоуютъ." Žit. sv. Meth. gl. V. — I sada u gradu čuje se bugarsko-slovjensko narječje; a obližnju okolicu obitavaju najvećma Bugari.

[4]) Žit. sv. Konst. II. „Въ Солоуньсцѣмъ градѣ бѣ моужь имѣнемь Львъ, прѣдрьже сань драгарьскыи подъ стратигомъ." Kronika hrvatska (Arkiv knj. I, l. 12): „u tom vrimenu biše u gradu, ki se soviše Thessalonika, jedan človik mnogo naučen i filosof imenom Konstanc" — „filius cujusdam Leonis Patricii" dodaje Dukljanin. — I Translatio (Act. SS. II, 19) veli: „vir nobili genere, civitate Thessalonica ortus, vocabulo Constantinus." — Više vrstij drugarov bješe u carskoj službi, tako: Petronas, drugar stražarov (Zon. XV, 25).

Digitized by Google

ili 827. kano godinu njegova rodstva. Konstantin indi i Method bješe roda plemenita i hellenske krvi [1]).

O njihovu djetinstvu nije nam poznato ništa izvjestnoga; ono bo, što nam legende pripoviedaju, ili je sumnjivo, ili ima znamenovanje allegoričko; tako: da Konstantin nehtjedè sisati dojku „da bude dobra korjena dobra mladica“ [2]); a kad mu bješe sedam godin, da mu u snu zapovjedì strateg izabrat si za suprugu najljepšu izmed sakupljenieh solunskieh djevic; a on si izabrà „Sofiju t. j. mudrost“ [3])

Kô što se po sebi razumieva: čeda toli ugledne obitelji budu odgojena toli u roditeljskoj kući, koli u javnih učionah primjerno svomu stališu i zahtjevu one dobe; a Solun — kô što napomenusmo — mogao je podpuno zadovoljiti znatiželjnosti prevatrenoga mladića. „Konstantin, kada ga roditelji poslaše u školu, od svih svojieh učenikov najviše napredovaše radi svoje vrlo hitre pameti, tako da se svi čudiahu“ [4]). Ali na žalost matere i djece na skoro Lav preminù, ostavljajući svu skrb odgojenja, osobito najmladjega Konstantina [5]), svojoj pobožnoj supruzi.

Odlikovanje i slava otca predjè takodjè na vriedne sinove. Stariji Method, obdaren svimi svojstvi za usrećit koji mu drago puk, bude imenovan od cara za upravljatelja obližnje slovjenske kneževine [6]); možebit uprav za stratega Strumjanov. Čast ova

---

[1]) U tom se svi spomenici slažu, proti kojim ništa nemože excerptum de Conv. Carant. (Cod. bibl. pal. vien. saec. XIII kod Wattenbacha; Beiträge zur Geschichte der christl. Kirche in Mähren und Böhmen. Wien 1849, pag. 50): „quidam Sclavus.. nomine Methodius.“ — Cf. Stepennaja knjiga c. 11. kod Assemana (Kal. eccl. univ. III. 7).

[2]) Žit sv. Konst. gl. II.

[3]) Ibid. gl. III.

[4]) Ibid. — Cf. Translatio: c. 1.

[5]) Legenda (Žit. sv. Konst II) navadja plačuću mater, pitajuć svoga muža: „какоѥ имѧ быти оустроєнь? Онь же рече: вѣроу ми имѧ жено! надѣю се на Бога, яко дати имать емоу отца и строителѧ таковаго, иже и строить и все христїаны.“

[6]) Žit. sv Methoda gl. II.: „Царь оувѣдѣвь бистрость єго, кнѧженїє емоу дасть дрьжати словєньско.“

Digitized by Google

bješe za naš narod i za budućnost Methoda od prevelike važnosti; a smiemo s legendistom primjetnuti, od Višnjega podieljena „da bi proučio sve slovjenske običaje i po malo im priviknuo.“

Medjuto mladi Konstantin u naucih veoma napredovaše; a od svih najvećma obljubì mudroslovje, te speculativno bogoslovje. U posljednjem izabrà si za provodića i naučitelja sv. Grgura Bogoslova [1]), kojega vještinu u poganskoj i krstjanskoj philosophii sav učeni sviet priznavaše i sada priznaje. Položivši tiem načinom tvrd temelj svojoj prosvjeti u roditeljskoj kući, budi ponukom svojieh [2]), budi na poziv carskoga logotheta, imajućega pred očima rod i izvrstnost mladca [3]), Konstantin, da se usavrši u naucih, dodjè u Carigrad.

Kô što se težko dade opredieliti doba mnogieh zgód u životu našieh Apoštolov, uprav tako mučno je potanko označiti, koje godine dodjè Konstantin u Carigrad. Medjuto — uvažimo-li dobro legendistu — tad ćemo se izraziti za godinu 839., ako ne i nješto prije; a svakako ne poslie godine 840.; ove bo godine mudrac Lav, koj se u „Žitju“ navadja med učitelji našega Konstantina, bude od cara Theophila na preporuku patriarche Janna imenovan solunskiem nadbiskupom [4]). Konstantin indi pozvat bude po logothetu Theoktistu, lasno svomu rodjaku, njegdje pred porodom carevića Mihajla (839); s toga rieči životopisca: „da se bi s carem učil“, neće se protezati na Mihajla, već na Konstantina, starijega (vjerovatno nezakonitoga) sina Theophilova pred otcem umrvšega [5]).

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. III.: „оучє сє нзь оѹсть книгами св· Григорїа Богослова.“

[2]) Translatio S. Clem. ibid.: „Constantinus cum adolevisset, atque a parentibus fuisset in urbem regiam ductus.“

[3]) Žit. Konst. ibid: „царєвь строитєль, иже нарицаєть сє логоѳєть, посла за нєго, да сє бы сь царємъ оучилъ.“

[4]) Cont. Const. lib. IV, 27. 28. — Zonar. XVI, 4. Ed. Bonnens.

[5]) Tako se ima po mom sudu izpraviti ljetopis Šafarika (Muzejnik: XXII. ročnik, djela I. sv. I, str. 5), koj se izrazi za god. ok. 841.

Digitized by Google

U ponositom Byzancu, kamo se bješe strpala prosvjeta one dobe, crpljaše Konstantin na sav mah sve znanosti, koje uzmogne shvatiti um ljudski. Temelj tvrd bijaše jurve položio u Solunu; s toga „u tri mjeseca naučì grammatiku; i tada predjè na druge nauke: proučì Omira i geometriu; a u Lava i Fotija dialektiku i sve mudroslovje; uza to i rhetoriku i arithmetiku i astronomiu i muziku i sve hellenske umjetnosti [1]).“ U tom vrtlogu znanostij, kakov tada preotè mah u nadri-učenom Carigradu, bješe mnogo pogibelji za znatiželjnoga mladića, kakav bijaše Konstantin. Mudroslovje smatralo se je za formalnu znanost, koje cviot sastoji u njekoj sophističnoj dialektici. Takova mudroslovja zastupnici bijahu Lav i Fotij. Prvi osim toga miešao je philosophiu s njeke vrsti — smiemo-li kazati — vrhunaravskim prirodoslovjem, pà — ako je i bio vješt fizici [2]), za ugoditi množini svojich vršnjakov, kvario ju i začinjao čarobijom i glumom. Takove vrsti znanostju nasladjivao se takodjè sám Theophil, bivši istom opojen u mladosti od svoga učitelja Ivana Grammatika, odtle Λεκάνόμαντις ili inače Jann-es nazvatoga, koga godine 832. uzvisì takodjè na patriaršku stolicu [3]); tè ga ne samo malo kašnje poslà u Bagdad k Mamunu Kalifi, kano svoga poklisara; već ga u svih poslovih slušaše kano viernog savjetnika. Njegovim najvećma nagovorom podignù Theophil progonstvo proti kipoštovcem, koje jurve do sto godin bješe sisalo najljepše sile carstva.

Poslie smrti Theophila (20. Siečnja 842) u ime maloljetnoga Mihajla carstvom upravljaše mati mu Theodora, kojoj bješe dodato vieće, sastojeće iz logothete Theoktista, ujaka i brata caričina t. j. Manuela i Barde. Uz caricu imadjaše Theoktist najveći upliv toli u vladanje, koli u odgojenje carevića; dočim Manuel starac rado mirovaše; a slavohlepnoga Bardu za njeko vrieme znali su uzbijati. Doisto — za carstvo bješe sreća, što mu tako razborit, krepak i poduzetan muž, kano Theoktist, na kormilu stojaše. Za povratit indi crkvi i državi nutarnji mir i poredak, Theodora, na-

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. IV.

[2]) Njemu se pripisuje obret pyrotelegrapha i njekakvih umjetnich orgulj, koje kašnje Mihajlo zapovjedì razoriti.

[3]) Libell. Synod. ap. Pagi ad a. 832, III: „Theophilus mortuo Antonio, Joannem, qui pelvi inspecta divinare soleret, solio praefecit.“

Digitized by Google

govorom Theoktista [1]) i Manuela [2]), najprije Janna s patriaršije svrgnù, a na njegovo mjesto postavì s mučeničtva radi kipoštovja proslavljenoga Methoda. U saboru držanom u Theoktistovom dvoru bude zaključak nikejskoga II. (787) sabora ponovljen; kipoborci s častih i službah svrgnuti, — a na spomen povratjenoga pravoslavja uvedena svetkovina „ἡ κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας."

Takav indi muž bješe zaštitnikom našega Konstantina, koj glede kipoštovja jednakog bijaše osvjedočenja, kô što ga malo kašnje javno, pred cielim svietom, na vidjelo iznesè.

U vrieme krvavieh nemirov, koji vladahu za Theophila, i koji se bezdvojbeno bješe protegnuli, osobito kroz Lava, na Solun i njegovu državu: Method, pošto bi bio nosio „kneževsku čast ljeta mnoga, i opazio mnoge buke (млъвы) u tom životu, zemske tmine preložì na nebeske mislì.. i našav prigodu položì čin kneževski, i pošav na goru Olymp, gdje žive sveti otci (redovnici i pustinjaci), postrižè se i obučè u crne haljine. Tu se pokoravaše činеći sve, što redovnički zakon zahtjevaše i prionù na knjige" [3]). U samostanu počè Method drugi odsjek svoga života; pošto se iz javnoga života povučè u svoj nutarnji sviet (μικροκοσμος), u svoju dušu, tè u tihoj samoći uz molitvu i čitanje nastavì svoje antropologičke nauke. Po takovu putu vodjaše promisao sve muževe, kojimi htjedè preporoditi narode!

Method u mirnoj stanici doisto neznadijaše za borbu, u koju mu se brat (oko 844) upletè. Kipoborci, prem, kô što vidismo, moćju carskom pobiti, nastojahu popeti se do prvanje vlasti. Svrženi Jannes, koj si je bio žilu otvorio prije svoje nesreće, da probudi milosrdje u puku [4]), koj u monastiru klidijskom, kamo

---

[1]) Symeon Logothet Edit. Paris. 1685 pag. 428: „Theodora sua sententia simul illi auctore et hortante Theoctisto.. Praefecto et Logotheta."

[2]) Const. Cont. lib. IV, 1. 2. Ed. Paris. 1685 pag 92.

[3]) Žit. sv. Methoda gl. III. — Prem Translatio naročito neveli, da Method bješe redovnikom, — ali to predpostavlja, kad navadja Methoda pripovjedajućeg, sto su bila bratja obećala na razstanku svojoj majci: „ut, si aliquem ex nobis, antequam revertemur, mori contingeret, defunctum fratrem frater vivus *ad monasterium suum* reduceret". Dakle oba življahu u monastiru.

[4]) Cont. Const. lib. IV, 2. 3. ed. Paris. pag. 93—4.

Digitized by Google

bude prognan, htjedè slici bl. Dieve oči izkopati [1]), uzprkos svim kaznam nemirovaše, pačè zahtjevaše, da mu se bludnja dokaže. Slava, da bude zatočnikom pravoslavja, padè u dio mladomu Konstantinu. Prem se tude boraše izkusna starost s naglom mladostju, vješta sophistika s pronikljivom dialectikom: Konstantin ipak pobjedu održà [2]).

Takove krieposti nabaviše Konstantinu mnogo štovateljev; a Theoktist ga na toliko obljubì, da bješe naumio stupiti s njime u bližji savez. S toga mu ponudì „za suprugu duhovnu kćer, koju na krstu dignù, krasnu i bogatu i roda dobra i velika“ obećavajući mu izraditi kod cara „sada veliku čast i kneževinu, a naskoro čin stratega.“ Konstantin se zahvalì na tako veliku daru, primjetnuv, da za njega nad naukom neima većega blaga [3]). Njegovo nagnutje i ljubav za sukromni i duhovni život vabila su ga u drugi stališ; on posluhnù glas Višnjega; on shvatì svoje zvanje; — volio je biti službenikom gospodnjim, nego-li velikašem državnim. Čiem postadè svetjenikom [4]) (okô 850), da se crkvi carigradskoj sahrani, bude djelovanjem Theoktista imenovan knjižničarom patriarške knjižnice kod sv. Sofije [5]). Tude imao je samo koj mjesec („мало“) boraviti; pošto ga na jedanput nestane, a nitko nije znao, kamo bješe pošao. Jedva izza polljetnog traženja nadjoše ga u samostanu kod uzkoga móra [6]). Jedva ga

---

[1]) Cont. Const. lib. IV, 9. ed. Paris. pag 98.

[2]) Žit. sv. Konst. gl. V.: „противоу сиѩ немогы ѡтвѣщати старьцѣ (анныи патрїархъ) оумльча и посрами се.“

[3]) Žit. sv. Konst. gl. IV.: „Мнѣ болшее оученїа ничтоже ѥсть.“

[4]) Žit sv. Konst ibid. Translat. c. 1: „honorem quoque sacerdotii ibidem (Constantinopoli) ordinante Domino est adeptus.“ — Morav. leg. cap. 1.

[5]) Ibid: „да боудеть библиотикарь оу патрїарьха въ светѣй Софїи.“

[6]) Ibid: „на оуское море шьдъ скры се там въ монастири.“ Uzko móre = Στενον = u ruskih ljetopisac „Судъ“ ili „золотной рогъ“ = das goldene Horn. Da Konstantin postadè redovnikom, sliedi takodjè iz Translatie c. 11. Pošto u monastirih iztočne crkve sliede zakon propisan po sv. Vasiliju: bješe Konstantin i Method redovnici Vasilijani. S toga red sv. Vasilija uvrstjuje jih med svoje svetce. Vide: Index SS. Ordinis S. Basilii die 14. Martii in Martyrol. Rom.

Digitized by Google

odgovoriše, da ostavi omiljelu mu samoću i vrati se u bučni život; ali „nemogavši ga prinuditi u prvanju (knjižničara) službu, umoliše ga, da primi učiteljsku stolicu, i da nauča mudroslovje tuzemce i inostrance. To primì.“ Dakle onu znanost, koju bijaše od mladosti obljubio, i koja mu u suvremenikov i potomstva slavno ime „philosopha“ pribavì [1]), mogaše sada sa stolice dično zastupati, i njezina zrela načela ucjepljivati u srdca poučljive mladeži. — Medjutiem ostavimo Konstantina na stolici, te bacimo svoj pazljivi pogled na socialno-političko obzorje byzantinskoga carstva.

Carigrad nebješe odvratio od sebe svekolike pogibelji, koje — kako u prvoj glavi vidismo — pretijahu mu od susjedstva; pače, krv onu, koju bi bio imao prolievati izvan domovine za svoju slobodu, trošio je kod kuće u vjerozakonskoj borbi. U Bugarskoj doduše nije blo Kruma; njegova visoka osnova počivala je s njime u grobu, — ali Bugarska bješe uviek snažna, uviek dosta jaka da bude Carigradu pogibeljna. Za byzantinsko carstvo bješe sreća, što knezi Mortag [2]) i Presjam [3]) pozornost svoju od njega odvratiše, te se zabavljahu s Franačkom i Srbijom. Boris htjedè opet pristupiti Krumovoj politici, koju je mislio lasno oživotvoriti pod vladom žene — Theodore [4]). Ali uz nju stojaše na kormilu Theoktist; a u Borisa nebijaše toliko srdca, toliko odvažnosti, da svoje nakane napram umirenom carstvu izvede. Navala njegova u gornju Macedoniju (oko g. 844) neimadè drugog uspjeha, van da tamošnje Slovjene na harač prisilì [5]); pa kad u nove vlade nenadanu snagu uvidì, opet se umirì [6]).

---

[1]) Translatio c. 1: „Constantinus, qui ab ineunte infantia mirabiliter claruit, veraci cognomine Philosophus est appellatus.“ Tako i drugdje; s toga rieč „philosophus“ neima se uzeti jedino kano μοναχός, u kom znamenovanju takodje dolazi kod onodobnih byzantinác (sr rieč kod Du Cange-a); premda i u tom znamenovanju može se prilagoditi Konstantinu φιλοσοφος = μοναχός; jer u ono doba monastiri bijahu sieda mudrosti i znanosti.

[2]) Sr. gl. I. str. 39—40.

[3]) Ibid. 43.

[4]) Const. Continuat. lib. IV. 13. edit. Paris. pag. 101 et seq.: „Bulgariae princeps Bogoris nomine, audito faeminam rerum potiri, ferocius ipse efferri.“

[5]) Sr. Kameniata str. 79.

[6]) Cont. Konst. ibid.: „Barbarus (Βογωρις) quietem bello praetulit, nihil ferocius moliri ausus.“

Digitized by Google

Mnogo veća pogibelj pretila je carstvu, dà čitavoj krstjanskoj Evropi od zanešenih Arabah ili Saracenah. Njihova namjera bješe oružjem prisiliti krstjanske države, da na mjesto evangjelja ogrle al-Koran. Pošto poput bujavice Syriju, Armeniju, Persiju, Bokharu, Turkestan, sjevernu Indiju i Afriku osvojiše, te u Španjolskoj (711), na Cypru i Rhodu smjestiše se, htjedoše s Azije i s Europe na Carigrad — otaj kamen smutnje već od njegda — jurišati. Od ono doba Carigrad je često vidjevao oko sebe po kopnu i po móru sinove arabskich pustár. Kadšto spasila ga je od očevidne propasti nepriatelju još tada manje poznata umna strategika, kadšto bugarska (716), a kadikad franačka hrabrost (732). Sreća takodje za Carigrad, što u vrieme njegovieh gradjanskieh i nabožnieh ratov, u vrieme njegove slabosti, med Saraceni bijahu zavladali nabožno-politički nemiri, nastavši ne samo med Sunniti i Šiiti, nego takodje med raznimi učionami, koje se bijahu razvile od ono doba, kada Kalifi počeše djelovati oko prosvjete svoga naroda. Za Theophila se opet pojavì žestoka borba med Grci i Saraceni, koji osvojivši Kretu, otaj ključ Archipelaga (823), Siciliju (827) i Ciliciju (832), uznemirivahu obale srjedozemnoga i jadranskoga móra. Theophilu podjè doduše za rukom (836) osvojiti Samosatu i Sozopetru u Syriji [1]; ali mu kalif Motasem razorì Amorium, carev zavičaj, projurì malu Aziju, ostaviv za sobom same razvaline; te uslied pojavivših se nemirov, na prošnju silnih carevah sklopì mir (838). Theoktist, pošto — kako vidismo — u carstvu nutrnji poredak uvedè, bješe naumio Izlam suzbiti; ali mu se dvaput (843 i 844) sreća iznevjerì, kad nastojaše brodovljem osvojiti Kretu. Isto tako sljedeće godine (845) u vojni proti odvažnomu Emiru militenskomu, koj za Theophila carstvo uznemirivaše, na Tauru izgubì do 40.000 momčadi. Čudnovato i za nabožne nazore Saracenov charakteristično jest, što Byzantinci pripoviedaju, da kod uzajemne izmjene robja na potoku Lamesu po naredbi kalife Haruna II. samo oni budu oslobodjeni, koji javno izpovjediše, da je Koran stvoren, koje pitanje izza njegova početnika Bešre zanimaše učene Arabe. Saraceni preko mosta pušteni vapijahu: „Allah je velik“, a Grci pjevahu: „Kyrie eleyson!“

Dočim ova bivahu u carstvu na iztoku, napadahu i na zapadu nanj istom drzovitostju. Byzantinci smatrahu bar veći dio pomor-

[1]) Symeon Logoth. edit. Paris. pag. 421.

Digitized by Google

ske Dalmacije za svoj, akoprem Dalmacija bješe od njih posvema nezavisna, stranom Hrvatom podložna, a stranom u gradovih njekih i otocih po sebi upravljana. Već god. 840. navališe Saraceni na Budvu, Rosu i Kotor pod vodjami Kalfom (Καλφούς) i Sabom (Σάβα), te 15 mjesecih obsjedjivahu Dubrovnik [1]), — odkle stranom pred pozvatimi od gradjanah pomoćnici Byzantinci, a stranom na poziv beneventskoga kneza Radelcha [2]) odploviše na protivnu obalu, gdje zauzeše Bar i Tarent (841—43), te se već god. 846. boriahu na mostu Tibera — za vječni grad. Toli velik napredak Byzantinci nemogahu suzbiti; s toga kroz svoga poklisara patricija Theodosa [3]) sklopiše savez proti obćemu neprijatelju s mletačkom republikom. Dužd i novoimenovani byzantinski Spathar, Petar Tradonik, sa 60 brodov navali na Tarent, ali bude hametom potučen; našto Saraceni odploviše tja u kvarnerski zaljev, grad Osor, na drugi uzkrsni blagdan, a na povratku i Jakin upalivši.. Ni poslje dviuh godin neposluži Mletčanom bolja sreća, jer im bude kod Lušinja brodovlje sasma uništeno [4]).

Toli silni, toli pogibeljni bijahu za Mihajla Saraceni! Uza to, košto njegda Muhamed prema Herakliju, drzovito rugahu se krstjanskoj vjeri, tražeći od cara muža, koj bi se s njimi prepirao [5]). Ovu sgodu spominje jedino Žitie sv. Konstantina, a neimamo razloga pomisliti o neistinitosti njezinoj, tiem manje, što

---

[1]) Constant. Porph. de Adm. Imp c 29. — Theop. Cont. lib. V. c. 53. — I Orsat Počić („Povjestnica Dubrovnika". U Zadru 1856. p. 5) sljedeći naše dojakošnje historike ovu sgodu stavlja u godinu 866. bez svakoga razloga.

[2]) Chronic. Cassinense kod Pertza SS. III. pag. 225. Sr. Muratori: Annali d' Italia. Quinta editione. Venezia, 1845. Vol. III. pag. 617—18.

[3]) Joan. Chronicon Venet. kod Pertza Mon. Germ. SS. VII. p. 17.

[4]) Idem ibid. pag. 17—18.

[5]) Žit. sv. Konst. gl. VI: „По сихъ же Агарѣны, нарицаемыи Срацыны въздвигоше хоулоу на єдино божьство свєтыє троицє, глаголюще . . послѣтє къ намъ моужє, иже могоутъ глаголати о семь и прѣпрѣти ны."

Digitized by Google

slični pozivi i prepirke bjeŝu navadne u ono doba [1]). Poziv ovaj — polag legendiste — dodjè „od Amermana, vladike seracinskoga". Po našem mnienju pod ovim neima se nitko drugi razumjeti, nego Omar ili Amerman, emir (vladika) melitenski u Armeniji, koj življaše u neprijateljstvu s Byzantinci. Car u dogovoru s patrijarhom Ignatijem, koj Methoda († u Svibnju g. 846.) nasliedì, odlučì taj velevažni posao izručiti našemu Konstantinu, vještom mudracu, dialektiku i jezikoslovcu, a vatrenomu branitelju krstjanstva [2]). On — prem bješe tek posjeo učiteljsku stolicu — iz ljubavi svete vjere [3]) odrečè se miru, ostavì otačbinu, te podjè u strani sviet, gdje ga tolike pogibelji i nevolje čekahu. Izim nabožne, imadjahu u Carigradu i političnu svrhu; a možebit je ova u mnogih važnija bila od prve. Zato vjeroviestniku pridružen bude jedan viećnik (συγκριτής), „Georgij Polata", kano carski poklisar [4]). Ovo poslanstvo dogodì se god. 851., kad naš Konstantin brojaše tek 24. god. svoje dobe [5]). — S njim otvorì svoj pun truda i zaslug za crkvu i čovječtvo život missionarstva; s njim izadjè iz skrovnoga žitka staničnoga

---

[1]) Na koliko se bješe u ono doba osmjelili izlamski učenjaci napadati na krstjanstvo, vidi se odanle, što nam je preostalo oprovrgnutje Konstantina suvremenoga Nikete Paphlagonca, upravljeno proti dviem poslanicam Agarenov na cara Mihajla: „Ἀντίῤῥησις τῆς σαλεύσης ἐπιστολῆς ἐκ τῶν Αγαρηνῶν πρὸς Μιχαήλ βασιλέα υἱὸν Θεοφιλοῦ ἐπι διαβολῇ τῶν χριστιανων πίστεως." Ovaj važni spomenik odtiskà kard Mai iz staroga rukopisa bibl vatik. (Nova Patr. bibl. tom. IV. pars II. pag. 409 — 31). Sadržaj poslanic izgubljenich poznat nam je iz sámoga oprovrgnutja. Zar se neimaju staviti u savez s poslanstvom Konstantina?

[2]) „Ты же — veljaše mu car — ꙗко св. тронце сын слоуга и оученикь, шьдъ противи се имъ." Žit. sv. Konst. gl. VI.

[3]) „Съ радостїю идоу — odgovori filosof — за христїанскоую вѣроу; что бо ѥсть мнѣ слаждьше на семь свѣтѣ, нь по св. тронци жиноу быти и оумрѣти?" Ibid.

[4]) „Приспослаше же съ нимь асїгкрита георґїа полатоу." Ibid. Mi uzimljemo polag moskovskoga rukopisa tuj samo jednoga poklisara bivšega viećnika.

[5]) „Бѣ же тогда философь. кд. лѣтомь." Ibid.

Digitized by Google

učenjačtva, te se spusti u široko móre javnoga djelovanja, koje bude samo kadkada pretrgnuto ukućnim pokojem, služećim jedino da si pokriepi i obnovi sile k nastajućemu trudu.

U ono doba vladao je kod Arabov znatan pokret na duhovnom polju. Med ostalim kalif Mamun († 30. Srpnja 833) ne samo u svojoj stolici Bagdadu, već po cielom prostranom kalifatu podupiraše znanosti. Njegovim osobito nastojanjem budu s veće strane od syrskih Nestorianacah prevedena philosophična, mathematična, prirodoslovna, zvjezdoslovna i ljekarska djela iz grčkoga ili syrskoga jezika, koja se po cieloj Aziji i Africi razprostraniše. Ovimi znanostmi bješe opojeni takodje učenjaci, s kojimi je imao naš Konstantin posla [1]). Prem bijaše žalostna sudbina krstjanskih podanikov svagdje, gdje god se ime Allaha razlegalo, isto tako — košto se vidi iz naše legende [2]) — i u onih predjelih, kamo poklisarstvo dopriè; ovomu ipak u dio padè ono štovanje, što ga idjaše, kano zastupnika carstva, koje Saraceni napadahu doduše, ali u političkih i diplomatičkih poslovih štovahu. —

Glavno pitanje, o kojem se Konstantin s učenimi Arabi prepiraše, jest krstjanski monotheisam. Izlam, kano smjesa parsijstva, žudijstva i krstjanstva, izpovieda takodje jednoboštvo, ali ne u trih osobah; njegov monotheisam jest abstraktan: „Bog jest jedan — stoji napisano na čelu njegove vjerouke — on je vječan; on nije rodio sinove, i nebješe rodjen; on neima sebi

---

[1]) „Агарѧны, моудраѧ чедь книгь, наоучена геѡмитрїи, и астрономїи и прочїимь оученїемь, искоушающе его въпрашаахоу“ Žit. sv. Konst. gl. VI.

[2]) Ibid. „Оузрѣше (poslanici) странные и гноусные вещи, сьдѣавшее се ѡть нихь (Saracenov) тамо на пороуганїе и посмїанїе соущїимь христїаномь вьсѣмь, иже въ мѣстѣ онѡмь живоущїимь, оскрьбляющие сихь немало.“ — Tà istomu Mihajlu smjelo pisahu Agareni (Mai op. cit p. 427): „Legitimum est occidere eum, qui dandum censet Deo sodalem (το δοξάσοντα συγκοινωνοντοῦ θεοῦ t. j. krstjanina), et hunc pari potentia praeditum fingit.“ Ovu krvavu izreku nasliedili su Turci s Koranom!

Digitized by Google

jednakieh" [1]). Zato Isukrsta nesmatra kano drugu u jednoboštvu upútjenu osobu; već kano „poslanika božjega, sina Marijina, koj dodjè, da potvrdi Mojsijin nauk i obznani sretno došastje Muhameta" [2]). Predbacivahu mu takodje slobodu u iztraživanju slova božjega kod krstjanov, te razna mnienja ovieh u nabožnih naucih obzirući se navlaš na razne sljedbe, na koje se tada žalibože iztok ciepao; ponoseći se ujedno svojim jednovjerjem osnovanim na božjem objavljenju, primljenom po Muhametu [3]). S praktičke pako strane: zašto da oružje dižu proti neprijateljem, koje bi imali po svom zakonu ljubiti? zašto im neplatjaju porez košto Isukrst? Napokon — nastojahu ga čarobijom i zlatom zasliepiti [4]). Konstantin izza toga „u svoju zemlju zdrav se vrati" bez znatnoga uspjeha, kakova je težko postići kod izlamskieh zanešenikov.

Poslie toga bavio se Konstantin njeko vrieme u Carigradu; ali izza kratkoga boravljonja „odrečè se toga žitja, sjedjaše u samoći, razmatrajući sám sebe, neostavljajući ničesa na su-

---

[1]) Al-Koran CXII. §. 4: „Jedinstvo." — Žit. sv. Konst. gl. VI. „Како вы, єдиномоу богоу соущоу, вь три славите ю, скажи, аще вѣси? отца бо нарицаете и сына и доуха; аще тако єсть, да и женоу ємоу дадите, да се ѡть того мнози бози разплодеть." — U spomenutoj kod Nikete (Mai op cit. 420) poslanici takodje predbacivahu: „Deus unus est non habens aliquem communicantem potestati suae, ergo ne filium quidem habet." —

[2]) Al-Koran LXI. §. 14: „Red." — Odavle toliko štovanje prama božjoj majci: „Pjevaj slavu Mariji, koja neoskvrnjena uzčuvala je djevojačtvo. Nad njom i njezinim sinom divio se sav sviet." Ibid. XXI. §. 112: „Proroci."

[3]) „Какоже пророкь Махьметь принесе намь благоую вѣсть ѡть бога, и обрати многы люди, и вьси дрьжимь се по законоу, ничегоже прѣстоуплающе: а вы христовь законь дрьжеще овь сице, овь инако, якоже годѣ єсть комоуждо васъ, тако дрьжите и творите." Ibid.

[4]) „И по сихь же показалше ємоу, дивы твореще.. и богатьство и храмыи оукрашени златомь и сребромь.." Ibid.

Digitized by Google

trašnji dan; pače siromahom sve razdieli nadajući se u Boga, koj se svaki dan za sve brini". Poslie kako bi bio samotno njeko vrieme sproveo, promisao ga povučè „na Olymp k Methodu bratu svomu; ondje živući Boga bez prestanka moljahu, besjedeći jedino s knjigami" [1]). Na ovoj svetoj gori splinuše se ove dvie bratske duše promatranjem i knjigom, te se od te dobe već nerazstaviše ni u dobru ni u zlu, ni u tuzi ni u radosti.

Medju tiem bojno oružje opet zazveknù po byzantinskom carstvu. Još prije (849) navali carska vojska na peloponezke Slovjene, koji, posluživ se nutrnjimi nemiri carstva, „za Theophila i njegova sina Mihajla jaram podaničtva stresoše, u samostalnosti pljeneći, robeći i paleći" [2]). Sada „bude poslan protospathar Theoktist, pridjevkom Broenios, s velikom vojskom Thrakov, Macedonác i ostalieh žiteljev zapadnieh pokrajin, da ih pokorì. On pobjedì i podjarmì ove Slovjene i ostałe jošte nepodjarmljene u Peloponezu. Sami Jezerci (Ἐζεριται) i Milenci (Μιλιγγοι) bijahu pod Lacedemoniom i Eladom; nù pomenuti protospathar Theoktist, pošto bi ih bio svladao, nametne im harač, i to: Milencem 60, Jezercem pako 300 pjenezov" [3]). Osim toga sastojaše podanstvo još u tom, da im je carski praetor davao kneza, te da su imali opredieljeni broj junakov carskoj vojsci u pomoć davati [4]).

Malo kašnje za tiem (god. 853) „Bugari, prodrevši u Thraciju i Macedoniju, harahu po tieh pokrajinah." Ali Theodora ukrepivši carske posade prisili neprijatelja da se povuče u domovinu [5]). Tako Boris nebude ni sada sretniji od prvoga puta. U obće — Borisu nebijaše Davor nikako na ruku; što je u njem

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. VII.

[2]) Cf. Muratori: Scriptores rer. ital. II. 1. 350. U isto vrieme „multam fatigationem Longobardi et oppressionem a Sclavorum (valjda Hrvatov) gente sustinuerunt". Suvremeni pop Andreis kod Muratoria: Antiquit. Ital. dissert. II.

[3]) Const. Porph. c. 50. de Adm. Imp.

[4]) Id. ibid.

[5]) Leo Gram. edit. Paris. 1645 et seq p. 460. — Item Sym. Logoth. ed. Paris. 1685. pag. 435.

Digitized by Google

onu premjenu učinilo, o kojoj ćemo nižje obširnije govoriti. Ovdje čini mi se prigodno primjetnuti nješto o njegovu odnošenju naprama Hrvatskoj i Franačkoj.

Bugari, u Posavju dolnjem susjedi Hrvatom [1]), življahu s njimi u miru sve do Borisa. Ali ovaj, nezna se zašto (oko 852), „lativ se oružja, na nje vojsku podignù. Nù pošto nije mogao ništa opraviti, davši si uzajamno darove („muneribus datis et acceptis") utanačì mir" [2]). Med obiema narodima zatiem se takovo prijateljstvo porodilo, da ga već tečajem ovoga stoljetja ništa nije uzmoglo porušiti.

Isti Boris uzdržao je mir sa susjednimi Franki, te ga još većma utvrditi nastojao svojim poklisarstvom na paderbornskom (845) i mogućkom (852) saboru [3]). Ali već sljedeće godine (853) zaveden nezadovoljnim Karlom Ćelavim, sdružen vjerovatno s panonskimi Hrvati, prodrè u iztočnu Marku [4]); nù ni ovdje sreća mu neposlužì, pošto ga Ljudevit njemački potučè i u svoju zemlju protjerà.

Sve ove sgode izčeznu u svojoj neznatnosti, sravnaju-li se s onimi, koje nastadoše u Carigradu, a navlastito u carskom dvoru. Tudier se odmatahu i zamatahu spletke, koje u početku osobne, kašnje djelovahu na čitavu polu krstjanske Evrope. U dvoru carskom bjehu zavladale dvie oprečne stranke. Jedna, kojoj na čelu stojaše slavohlepni Barda, nenavistnim okom preziraše Theodoru, a osobito njezinu desnu ruku Theoktista. Da ovoga navlaš strmoglavi, radijaše iz petnih žilah, a da tu svrhu postigne, nebijaše njegovoj stranci nikakvo sredstvo prepodlo. Više pomenute nesretne ratove sa Saraceni upotriebì, da probudi toli u mladjahnom i neizkusnom Mihajlu, koli u nestalnom žiteljstvu jal i mržnju proti stranci stojećoj na kormilu, ocrnjivajući ju kano nespretnu, nevještu, slavohlepnu i za bogatstvom težeću. Osobito veliku buku podignù, kad se zimi g. 852. iz misirskih obalah veliko brodovje

---

[1]) Sr. gl. I. str. 40.

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 31.

[3]) Annal. Fuld. ad a. 845. et 852.

[4]) Prudentius: Annal. Bertiniani ad a. 853.: „Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et ut fertur a nostris muneribus invitati..."

Digitized by Google

izza velikoga troška bez znatnoga uspjeha povratì; dočim emir Abbas izim Taormine i Syrakuse svu Siciliju Grkom odtrgnù. Ponukom matere, kasno uvidivše, kamo joj brat smiera, Mihajlo je doduše Bardu iz dvora odpravio, ali malo kašnje opet ga natrag pozvao (853). Pošto bi se Barda pretvaranjem i laskanjem u srdce mladoga cara bio uvukao, odlučì svoju osnovu izvesti. S toga Mihajlu upilì u glavu, da Theoktist, oženivši se s Theodorom, namjerava poseći za krunom [1]); urotì se ujedno s uškopljenikom Aaronom Damianom i protospatharom Theophanom. Car se pustì zavesti; Theoktista zapovjedì baciti u tamnicu, gdje ga osvetni neprijatelji umoriše (854). Mihajlo, da odstrani majku iz dvora, prognà joj sestre Theklu, Anastasiju i Annu u Karianu, a Pulcheriju, ljubimicu Theodorinu, u gastrijski samostan. Theodora razžalostjena povučè se u posebni stan; ali — prem joj se upliv satrè — neodrečè se jošte vladanja. Na taj način, pošto miroljubiv Manuel prije odè u samostan, Barda sa svojimi privrženici održì pobjedu, te sám kretaše mladim Mihajlom, koga iz jedne razkoši vodjaše do druge.

U takovih po prilici okolnostih najdoše carski dvor i byzantinsko carstvo kozarski poklisari, prispjevši u Carigrad (okô 857). Kozari, kano i Avari i Bugari, bijahu plemena uralsko-čudskoga [2]). Od III—VII. stoljetja obitavahu na hvalinskom pomorju oko ustja Volge u krajini nazvanoj Berzilija ili Barzelh. Odavle pod Konstantom II. predjoše (okô 650) prama zapadu, te podarmiše si zaostavše na Donu Bugare [3]), i po malo osvojiše sve pokrajine oko Moeotida i Ponta [4]), protegnuvši se tja u tavrički

---

[1]) Genes. IV, 86. 31. Edit. Combefisii (Paris.).

[2]) Da jezik kozarski srodan bješe s bugarskiem, svjedoči nam arabski pisac Ibn Haukal (god 961—73) kod Frähne-a (de Chazaris p. 27) govoreći: „Lingua Bulgarorum similis est linguae Chazarorum. Burtasi alia utuntur lingua; similiter Russorum lingua a lingua Chazarorum et Burtasorum differt.“ Assemani (Calend. Eccl. univ. III. 14): „Chazarorum lingua a slavica erat aliena; Chazari enim hunnico sive turcico sermone non slavico utebantur.“ Henschen bez razloga kozarski jezik držaše za slovjensko narječje.

[3]) Sr. Odaj. I. gl. I. str. 27.

[4]) Theoph. ed. Paris. pag. 288: „Numerosa Chazarorum gens ex interiori Berzeliae, quae est primae Sarmatiae, recessu prorupit, omnibusque usque ad Pontum sub ditionem suam redactis.“

Digitized by Google

poluotok (okô 800). Odanle oboriše se na iztočne Slovjene: na kijevske Poljane, Sjeverane, Vjatiće i Radimiće, te ih prinuždiše platjati za podanak [1]) med ostalim po vjeveričju kožu od svake kuće, nezlostavljajući ih tako, kano njegda Avari. Byzantinski carevi, sa sviuh stranah i onako stisnuti, za uzčuvat si pontička preostavša posjedovanja, nastojahu sprijateljit se s ovim ratobornim narodom, uza to neprijateljskim proti Saracenom [2]); s toga već Lav Izavrički oženi svoga sina Konstantina s kćerju kaganovom, od koje se porodi car Lav IV. nazvan „Χαζαρικός" († 780) [3]). Car Theophil na molbu Kozarov poslà Petronu Kamateru u Kozarsku, kojega rukovodjenjem sazidana je (god. 838.) na Donu tvrdjava Šarkel [4]) proti Pečenegom. Tiem savezom podjè Theophilu za rukom, po nagovoru istoga Petrone, namjestit u gradu Kerzonu carskoga strategu, i to u osobi pomenutoga Petrone, imenovanoga za protospathara [5]). — Kozare nastojahu razni vjeroviestnici obratiti na svoju vjeru, imenito pako mogući i za izlam veoma oduševljeni Saraceni i revni Žudije, koji od njegda u kavkazkieh i pontičkieh stranah mnogobrojno obitavahu [6]). Kozari — kano u pogledu rečene tvrdjave — obratiše se, kô što je napo-

---

[1]) Nestor (ljetop. XII) veli: „И рѣша имъ (Slovjenom) Козаре: платите намъ дань..."

[2]) Kozari potukoše Arabe u Armeniji godine 728. Cf. Theoph. ibid. pag. 340—41.

[3]) Id. ibid. pag. 343.

[4]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 42: „Significat autem Σαρκελ apud ipsos ἄσπρον ὄσπιτιον" (album hospitium). Šorekil u čuvažkom jeziku još sada znamenuje „bieli dom ili stan". Šarkel kod rusk. ljetop. Бѣлая вежа bila je već u XIII. stoljetju razorena; sada je ondje Bielajeva.

[5]) Id. ibid.

[6]) Na njekom prastarom pismu, nalazećem se u synagogi kod crnomorskih Karejev, jedan Žudija, suvremenik persijskomu kralju Chozri Parvišu, napisà: „Ja sam Jehuda, sin Mojsije Punktatora, Iztočnjaka, sina Jude Silnoga iz koljena Nephtalova, iz Šelomove obitelji, koja za izraelskoga kralja Hozeje s prognanici podjè u prognanstvo.. koje car ili neprijatelj Salmanasar iz Samarije i drugih pokrajinskih gradov prenesti zapovjedì u Chalach i Chabor i Hercjuth (Herath) i Gusnu.. Odanle pako razprostiraše se po cielom iztoku tja do Sinim (Kine)". Vid Dr. Pinner: Prospectus im Litteraturbl. des Orients 1847. Nr 1. S. 10. — Ov isti izvadja Žudije pontičke od asyrskoga prognanstva.

Digitized by Google

menuto, i na cara u poslu vjerozakonskom: „zato poslasmo k vam — govorahu oni — s kojimi u prvašnjem savezu i ljubavi živimo; narod bo veliki jeste, i carstvo od Boga držite, i vaš savjet proseći molimo vas za muža književna, da, ako prepre Žudije i Saracene, primimo vašu vjeru“ [1]). Taj muž književni, komu bude izručena ova dična i mučna zadaća, bješe naš Konstantin; „nitko bo ini nemogaše je toli dostojno riešiti.“ Konstantin, da promakne sreću cieloga naroda, rado ostavì samoću Olympa, spreman, kad bi bilo potrebito, poći na taj put „pješke i bos“; ali radi carskoga ugleda i časti pridružì mu se „carska pratnja“, a to bar do Kerzona, kano i brat Method, koj od toga vremena bude njegov nerazdruživ sudrug i sudjelovatelj [2]). Glavna osoba ove misije bijaše dàkako Konstantin; Method, prem stariji, priznavajući svoga brata jezikoslovnu, dialektičku i theologičku pretežnost, „pošav s njim služaše mu kano sluga pokoreći mu se“.

Na putu, što ga odmah („абїе = e vestigio“ Transl.) nastupì [3]), bavio se njeko vrieme u Kerzonu. Grad ovaj (sadašnji po prilici Sevastopolj), kako malo više vidismo, s'okolicom bješe podčinjen byzantinskomu carstvu; imao je stolicu metropolitsku

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. VIII. Isto: Translatio kod Bolland. AA. SS. Martii vol. II. 19. — Ljetopis hrvatski iz XII. vieka: „I podjè (Konstantin) u Kozariku, i ondje pripovida viru karstiansku“. Vid. Arkiv kuj. I. l. 13. — Rukopis vatik. 7019, pag. CII. Taj rukopis svagdje sravnah s tekstom u Arkivu tiskaniem.

[2]) Žit sv. Methoda gl. IV.: „Посла царь по философа, брата его, въ Казары, да поатъ и (Methoda) съ собою на помощь.“ Translatio tu Methoda mûkom mimoidje. — Žit. sv. Konst. u XII. gl. navadja Methoda kano suputnika.

[3]) Šta se dobe ovoga poslanstva tiče, razna su mnienja Bollandiste (ibid. pag. 17.) misle, da se Konstantin uputì odmah poslie 848. god. S njimi se slaže Asseman (Kal. eccl. univ. tom. III. 14). Kopitar scieni godinu 858 (Glag. Cloz. LXXVII). — Šafařík (Muzejník g. 1848. D. I. sv. 1. pag 5) oko 857—58. — Wattenbach (Beiträge pag. 7) i za njim Ginzel (Geschichte der Slaven-Apostel. Leitmeritz 1857. p. 25) god. 860—61. — Ja sliedim u tom Šafaříka.

Digitized by Google

još od njegda, a tada na njoj sjedjaše Juraj [1]), imao je i sjedo carskoga stratege sada u osobi Nicephora [2]), jamačno nasljednika Petronina. Inače pretrpio je s cielim poluostrovom vrlo mnogo; pošto onuda provaljivahu u thračko-ilirski poluostrov malo ne svi narodi; s toga bio je u ono doba naprama svojoj njekdašnjoj veličini varošinac [3]). Ovdje se je Konstantin njeko vrieme bavio, da nauči kozarski jezik, što mu nije bilo težko vještu i onako više jezikom. Tuj se naučì — ili po mojem mnienju — usavrši u žudinskom jeziku, te „prevedè osam čestij slovnice žudinske" i njeke „knjige samaritanske" primljene od njekoga Samaritanca ondje živućega, koj s philosophom o nabožnosti prepiravši se izza svoga sina pokrstì se. Ovdje u Kerzonu „nadjè i evandjelje i psaltir ruskimi pismeni pisane, i nadjè čovjeka govorećega taj jezik, i besjedeći s njim, i prijamši silu rieči, na skoro naučì čitati i propoviedati" [4]).

Uz svoje jezikoslovne nauke Konstantin, komu krstjanska prošlost dobro poznata i na srdcu bijaše, odlučì potražiti moći sv. Klementa pape. Da se znade ravnati štioc, evo njekoliko crtic, koje — budući se o tome do sada mnogo prepiralo i pisalo — neštedeći truda pocrpih iz samieh izvorov, te očistih od svake nevjerovatnosti. Sv. Klement, rodom Rimljanin, Apostolov, imenito sv. Petra učenik [5]), vjeroviestnik na thračko-ilirskom poluotoku [6]), četvrti papa [7]) i spisatelj, izza kako je devet godin

---

[1]) Žit. sv. Konstantina ibid. navadja samo „АРХІЕПИСКОПА И СЪ КЛИРОСОМЪ"; dočim Translatio imenuje ga: „metropolitam nomine Georgium."

[2]) Translatio c. 5.: „Vir nobilis Nicephorus ejusdem civitatis dux"

[3]) Transl. ibid. zove ga „civitatula", indje „civitas." Žit. sv. Konst. ibid.: „ГРАДЪ" . . „ГРАЖДАНЫ."

[4]) Žit. sv. Konst. gl. VIII. Na to važno mjesto doći ćemo u tretjem odsjeku.

[5]) Cf. S. Irenaeus: Adv. haeres. lib. III. c. 3 n. 3. — Origenes: de Principiis lib. II. c. 3. n. 6.: „Clemens Apostolorum discipulus."

[6]) Vid. Odsj. I. gl. II. l. 46.

[7]) O tom se još prepiru. Hefele (Patr. apost. Opp. p. XIX. XXVIII.) drži ga za prvoga poslie Petra. Ja osnivam svoje mnienje na Irenaeja l. c. — Eusebija hist. eccl. lib. III. 4 et 15, lib. V. 6. — Jerolima l. c. — Epiphan. haeres. 27. n. 6. — Imenik prastari u kanonu mise: „Linus, Cletus, Clemens."

Digitized by Google

crkvom upravljao, umro je god. 100 [1]). Kakovom smrtju umrie, negovore ni sv. Irenej, koj spominjući pape do Eleuthera († 192), besjedi jedino o mučeničtvu Telesphorovu († 139), ni Euzebij, ni sv. Jerolim. Ovoga suvremenik i supernik, oglajski svetjenik Rufin [2]) i papa Zozim († 418) [3]) nazivaju Klementa mučenikom. Ako uz to glas crkve u obzir uzmemo, tada nećemo ni najmanje o tom sumnjati, da je i Klement, ko što svi njegovi predšastnici, mučeničkom smrtju preminuo Ali g je i kako? Na ovo pitanje nitko izmed pomenutieh pisác nam neodgovara; ali svojim mučanjem nipošto se neopiru prastaroj legendi [4]), koju već Grgur Turonski navadja [5]), i koja se vjerovatno osniva (bar u bitnosti) na suvremenih bilježkah, učinjenih po bilježnicih od istoga Klementa uvedenih [6]). Polag iste — svuče-li se od svih manje ili više sumnjivih dodaták — Klementa prognà Trajan na kerzoneški poluotok, koj ujedno sa Skythiom manjom (Dobručom), ko što je od drugud poznato, bješe rimskiem progoništem. Ovdje, pošto bi bio više žiteljev na krstjanstvo obratio, po zapoviedi istoga cara sidrom na vratu bude u more bačen („anno Trajani III" = 100). Tamošnji krstjani njegovo tielo sahraniše na bližnjem otoku [7]). Ali uslied sveudiljnieh navál barbarskieh narodov, kojimi prvobitnog krstjanskog žiteljstva skoro nestadè, i štovanje sv. Klementa zaboravì se ili bar zanemarì. Naš Konstantin o svem tom osvjedočen „stadè kano zvjedljiv iztražitelj žiteljstvo ondješnje marljivo izpitivati o svem, što je znao o tielu sv. Kle-

---

[1]) Euseb. lib. III. c. 34. — Hieron. l. c.

[2]) De adulterat. libr. Origenis. In Opp. Orig. edit. Car. et Vinc. de la Rue. Paris 1733—39. vol. IV. App pag. 50.

[3]) Ep. 2. n. 2. ed. Schoeneman. p. 672. — Mansi Coll. Conc. tom. IV. 359. „Magnum pondus.."

[4]) Lumper: Histor. theolog. critica de vita et scriptis SS. Patruum. Pars I. p. 52—56. — Baronii Martyrologium rom. cum Not. ad 23. Nov.

[5]) Hist. Franc. kod Galland. bibl. max. PP. Lugd. 1677. tom. X.

[6]) Cf. Auctor libri Pontific. tom. I. pag. 8. et tom. II. pag. 41 & seq.

[7]) Sr. Tillemont: Memoires pour servir à l'histoire eccl. des six premiers siècles. Paris 1693—712. tom. II. pag. 172—5. — Hefele ibid. veli, da Klement godine 77, u Kersonezu umrè pod carom Vespasianom.

Digitized by Google

menta toli iz pisma (litterarum traditione), koli iz pučkoga predavanja (vulgari fama)." Nu malo se je mogao okoristiti nadošavšim tečajem više viekov stanovničtvom [1]), komu sgoda sbivša se pred toliko stoljetij slabo bijaše poznata. S toga Konstantin „s pomenutim metropolitom i klerom i s njekoliko gradjanov odbrodì na otok, na kom scienjaše, da će biti tielo sv. mučenika." I doista — tu ga božjom pomoćju nadjoše [2]), te uz veliku radost žiteljstva u provodu, komu takodje Nicephor prisutstvovaše, u grad u crkvu sv. Leontije prenesoše.

U isto vrieme njeki „kozarski vojvoda", koga životopisac razlučava od kagana, obkolì njeki krstjanski grad. Konstantin, poslat od cara, s kojiem Kozari življahu u miru, da im na vlastiti poziv naviesti nauk mira i ljubavi, uputì se k pomenutomu vojvodi, te ga svojim nagovorom sklonì, da digne obsadu; pače vojvoda upitomljen obećà se pokrstiti. Okrenuvši se s ove stranputice, da udari navadnom stazom k cilju svoga poslanstva, dodjè u ruke naroda, koj nakon poluvieka imaše smrtnu ranu zadati djelovanju slovjenskieh Apoštolov! Bijahu to Ugri ili Madjari [3]). Viest ovu zabilježì nam jedino životopisac sv. Konstantina; ona — prem bi se komu na prvi pogled čudnovata činila — još većma me utvrdjuje u mom mnienju, koje o dobi i piscu rečenoga

---

[1]) Translatio c. 2.: „Ad quem (Constantinum) praefati omnes, utpote non indigenae, sed diversis ex gentibus advenae, se, quod requireret, omnino nescire professi sunt."

[2]) „Die, quae in III Kalendarum Januariarum inscribitur". (Translat. c. 3.) — „Єнꙋара 30: Обрѣтеніє чєнѣнихъ мощии сѵ. Климента папежа рнмска." (Mjesecoslov u Assemanovom glag. Evangelistaru od XI. vieka u vatikanskoj knjižnici. Fol. 112 & seq.) Slovjenska legenda o našastju tiela sv. Klementa u rukopisu Mineji u knjižnici mosk. duhov. Akademije nosi godinu 861. kao vrieme našastja. Ali po sudu Šafaříkova „toto datum bez pochyby nepevné a pozdní". (Muzejník cit. pag. 5. not. 2.)

[3]) Žit. sv. Konst. ibid.: „кьзкратнєь же се фнлосѡфь вь свои поуть, и вь прьвыи чась (prima hora) молитвоу творєщоу емоу нападоше нань Оугри."

Digitized by Google

žitja drugdje [1]) izrekoh. Pradomovina Ugrov (kod Byzant.: Οὔγγροὺς, Οὐγγαρία), ko što ostalieh Čudov, njihovih suplemenikov, ima se tražiti ne Bog zna kuda po Aziji, već izpod velikoga podgorja uralskoga, med gornjim Jaikom i Kamom [2]). Tu bijahu Madjari već god. 597. podčinjeni turskomu kaganu, pa možebit ih Byzantinci radi toga i zovu Turke. Koje doba i zašto prevališe Madjari u Evropu, nigdje nestoji zabilježeno; nù u IX. stoljetju nalazimo ih u državi kozarskoj, koja — ko što napomenuh — obsizala je neizmjeran prostor od dolnje Volge tja do Dnjepra; bivahu pako pod svojimi vodjami, podčinjenimi vendar kozarskomu kaganu u pokrajini sada nam nepoznatoj, imenom „Λεβεδία“ [3]), koja je po svoj prilici ležala med Dnjeprom i Donom. U ovih indi stranah napadoše Madjari na Konstantina; al ipak — već uslied odnošaja svoga ka Kozarom — „odpustiše ga s cielom družbom.“

Glavna sila kozarska i siedo kagana bijaše s one strane meotskoga jezera do hvalinskoga ili kaspijskoga móra (po prilici u guverniji današnje ovostrane Kavkazije). Konstantin indi „uljeznuv u ladju“ prebrodì pantikapejski tjesnac [4]) (sada užina kod Kerča), koj spaja meotsko jezero s crnim morem, te udari put kavkazkieh gór. Njeka izmed pomenutieh sledáb radećih o prozelitstvu med Kozari poslà na susret Konstantinu „muža lukava,

---

[1]) Sr. Arkiv za jugosl. povjestnicu knj. IV. 103—106.

[2]) Ova pokrajina, polag ruskieh ljetopisac, zvala se još u XIII—XV. stoljetju „Jugra ili Jugorska“, a car ruski Ivan Vasiljević podpisao se još god. 1491. u latinskom pismu: „Dominus Veticiae, *Ongariae*, Permiae, Buolgariae“. Sr. Zemljovid I. i III. kod Ustrjalova: Русская Исторія. С. Петербургъ 1849, часть первая.

[3]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 38. — Sr. Pray: Dissertatio crit. in Annal. vet. Hunnor., Avar. et Hung. Vindob. 1775 pag. 32 & seq. — Časop. česk. Mus. 1834. III., 322—24.

[4]) Žit. sv. Konst. gl. IX.: „Въсѣдь же корабль поути се иеть козарьскаго на меѡтьское езеро на капїнскаа врата кьавьканскыхь горь.“ — Šafařík u svom izdanju punim razlogem sliedi tu rylski i moskovski rukopis, dočim u lavovskom prvom čita se: касїнскаа“. Pod: „капїнскаа врата“ razumievaju se morska vrata u Grkov: „panticapaeum“ inače „meotski bosporus“. (Sr. l. 31.)

Digitized by Google

uhodu i napastnika“ [1]), koj — sudeći po njegovih riečih — kao njekakav rationalista ne bez uštipka na Konstantina, muža književna, navali, koreći krstjane, što se oni toliko drže knjig; izsmjehavaše dakle krstjanski positivisam, komu opiraše svoju umnu mudrost“ [2]).

Konstantinu činila se u dvoru kaganovom velika čast. Vidi se iz svega, da u dvoru žudijstvo bješe mah preotelo; s toga je imao Konstantin najviše s njim posla. Odmah u prvoj prepirci kagan, obkoljen svojim savjetnikom i množtvom učenih Žudij, povede rieč o žudijskom i krstjanskom monotheismu, med kojimi činila mu se malena, dà neznatna razlika [3]). Nù Konstantin uprav u toj nauci vidjev charakteristiku obijuh nabožnostij: stadè ju tumačiti, vazda imajući pred očima stari zavjet, kako ga sv. knjige predstavljaju, a ne žudijski rabini ili učenjaci. Za dokazati kaganu, da u otajstvu sv. Trojstva neima nikakova protuslovja, posluži se anthropologiom, uslied koje jedan te isti čovjek sastoji iz duha („доухъ“), komu izvanjski izraz i odjev jest slovo („слово“) [4]), koja prispodoba nalazi se jurve u najstarijih bogoslovác. Židovom pako — posluživ se dokazom κατ' ἄνθρωπον

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. IX „ПОСЛАНІЕ ЖЕ КОЗАРІЕ ПРОТИВОУ ЕМОУ МОУЖА ЛОУКАКА ЗА СКОВНИКЪ.“ Ova rieč bit će valjda mjesto „СКОПНИА“ = grčki σκοπός = speculator, σκοπία = specula.

[2]) Id. ibid.: „МЫ ЖЕ НЕТАКО, НЬ ѿТЬ ПРЬСІН ВЬСЕ МОУДРОСТИ ЯКО ПОГЛЬЦЬНІЕ Ю ИЗНОСИМЬ, НЕГРЬДЕЩЕ СЕ ѿ ПИСАНІИ, ЯКОЖЕ ВЫ.“

[3]) Id. ibid.: „ВЬСИ РАВНО ГЛАГОЛЮМЬ О СЕМЬ (Bogu), ТЬКМО РАЗЛИЧНО ДРЬЖИМЬ: ВЫ БО ТРОИЦОУ СЛАВИТЕ, А МЫ ЕДИНАГО БОГА.“

[4]) Već u starom zavjetu žudij. דָּבָר = dabar = slovo: znamenuje drugu u božtvu osobu. Sv. Ivan služi se istim izrazom: „Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο“ (Evang. I, 1. 14.) = Ostrom. Evang.: „ИСКОНИ БѢ СЛОВО, И СЛОВО БѢ ОТЪ БА҃, И БЪ БѢ СЛОВО.. И СЛОВО ПЛЪТЬ БЫСТЬ.“

Digitized by Google

— predloži, da se i u starom zavjetu Mesija razlikuje od Jehove (Gospoda) i duha njegova. Ali židijski učenjaci nepriznavajući u Mesiji ništa drugo, no božjega poslanika, udariše na otajstvo uputjenja [1]); Konstantin pako, da ukloni nutrnje protuslovje u ovom otajstvu, upozorni ih, kako se Bog umjesti i objavi u kupinji u plamenu [2]) i u oblaku [3]): zašto indi da se nebi mogao umjestiti u svom najuzvišenijem stvoru, u čovjeku, sačinjavajući s njime jednu theandričnu osobu? Tiem više — vrlo duboko dodà — što padnuvšega čovjeka nitko drugi nije mogao izliečiti, van Bog, postavši čovjekom [4]). Tako se svrši prva prepirka, koja se po ondješnjem običaju držala za stolom.

Glavni predmet druge prepirke bješe: vriednost i ciena židijstva i njegovo odnošenje naprama krstjanstvu, — koje pitanje, na koliko je važno, na toliko Konstantin svojim bibličkim znanjem i svojim oštroumjem dokazà, da mu je podpunoma dorasao. On Židijam, prednost svomu zakonu radi veće starine dajućim pred krstjanskim, odgovori: da bi tada imali slieditì zakon, koga Bog još pred Mojsijom Noëmu dadè; a pošto bi bili Židije tvrdili, da taj savez nebješe zakonom, već pukim zavjetom, dokazà hermenevtično iz navade govora u sv. knjigah istovjetnost zavjeta sa zakonom. Zatiem predjè dokazivati, da stari zavjet, prem od Boga polazi, nije bio svrha u sebi, niti absolutne ciene, već samo priprava, predbježna učiona čovječanstva, kojom ga Bog rukovodjaše do došastja spasa, i to u puku židijskom postavno svojim zavjetom, u poganstvu niječno; a sve to se razumjeti može iz ustih samoga Gospoda, koj po prorocih objavi, da će Mojsijin zakon drugomu savršenijemu, koga će Mesija na-

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl. IX.: „рьцы: како можеть женьскыи поль Бога вьмѣстити вь чрѣво, нань же неможеть ни вьзрѣти, а немень ли родити ни?"

[2]) Exod. III. 2 & seq.

[3]) Ibid. XIX, 18 & seq.

[4]) Id. ibid.: „человѣчьскоу родоу на истаѣніе пришьдьшоу, ѿть кого ли бы пакы ѡбновленіе пріель, аще не ѿть самого творца?"

Digitized by Google

viestiti, mjesto ustupiti. Ali protivnici očitovaše: „Svaki Žudija doista znade, da je tomu tako, ali još nedodje vrieme za Mesiju („ѡ помазаннѣмь"). " Konstantin pako iz iste povjestnice puka žudijskoga, koju protivnici nisu mogli poricati, netajeći sami sebe, temeljito dokazà: da je jurve vrieme došastja Mesijina po prorocih označeno imalo izteći, s toga i Mesija doći. [1]) Tuj imenito vješto navedè dotična mjesta iz proročtvih patrijarke Jakova (Gen. 49, 10), Danijela (9, 25), Zakarije (9, 9—10) i Malakije (1, 10). A sva ona — primjetnù — koja su ovi Bogom nadahnuti muževi prorekli, podpunoma izpuniše se u Isukrstu, pravom Mesiji; tuj se opet obazriè na proroke, imenito na Izaiju (7, 14) i Mikeja (5, 2). — Jošte se rieč povela o obrezanju, koje Žudije smatrahu za bitnost u božjem zakonu, o štovanju kipov i slík, koje - nalik grčkiem kipoborcem — pričinjalo im se poput kumirstva [2]), o blagovanju svetinje.

U tretjoj prepirci Žudije čudeći se njegovoj vještini u sv. knjigah, misleći valjda uhvatit ga, ako predju na drugo polje, umoliše ga, da bi im iz uma pričami dokazao, koj je zakon najbolji. Konstantin im posvema zadovolji, neplašeći se uma u nabožnosti [3]). Čudnovata je jedna okolnost, koja se tom prigodom pripovieda. Žudije htjedoše na svaki način, da izlam ogade Kozarom; uvidivši, kolik utisak na nje čini učenost Konstantinova, navedoše ga, da svoj sud izreče o Muhamedu [4]). Konstantin,

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl X.: „ꙗко ѥросалимь ськроушень ѥсть, и жрьтви прѣстали соуть, и вьсе сїе сьбысть се, еже соуть пророци прорекли о вась."

[2]) Id. ibid: „како вы, идолом се кланяюще, творите се богоу оугаждающе?"

[3]) Idem gl. XI.: „ѡгнь — rečè — искоушаєть злато и сребро, а чловѣкь оумѡмь ѡтсѣкаєть льжоу ѡть истины".

[4]) Id. ibid.: „єдинь же ѡть нихь, срацинскоую злобоу добрѣ вѣдыи, вьпроси философа: рьци ми гости! како вы Махьмета недрьжите? ть бо ѥсть велми Христа похвалиль вь сихь книгахь."

Digitized by Google

osnivajući se na tom, da se Kristom pravo proročtvo i zakonodarstvo dovršì, odgovorì na kratko, da krstjani Muhameda za pravoga proroka podnipošto pripoznati nemogu. Na što mnogi od pritomnih jednoglasno uzkliknuše: „Svi znademo, da je Muhamed lažac i pagubnik spasenja sviuh.“

Htjedoh sustavno u kratku izvadku predočiti ove prepirke, da štilac uvidi ne samo vjerozakonsko stanje i mišljenje u zabitnih kavkaskih predjelih, nego da iz ovieh crtíc prosudi, na kakovu stepenu bogoslovno-dialektičkog savršenstva stojaše naš mudrac. Životopisac pokratì cielu razpru, koju bješe Method preveo u slovjenski jezik, razdieliv ju u osam besied, životopiscu jošte poznatieh, ali za nas propadšieh [1]).

U Kozare imala je Konstantinova polemika taj upliv, da joj ne samo uspomena ostadè, koja se vidi u dopisu ondješnjega kozarskoga kagana učenomu Rabbi-u Chisdai-u u djelu „Sefer-Khozri“ [2]); već uslied nje prvi savjetnik javno proglasì, „da je vjera krstjanska jedino istinita, i da okrom nje nitko nemože živjeti život vječni“; zatiem cieli sbor zaključì, da je svakomu slobodno krstit se [3]); proglasì indi slobodu vjerozakona krstjanskoga. Tom slobodom poslužì se odmah do dvie sta Kozarov, koji se pokrstiše, i okanivši se „zlih običajev (мрьзостїи) poganskih i ženitáb bezzakonskih“ počeše krstjanski živiti [4]). Kon-

---

[1]) Žit sv. Konst. gl. X. „ѡть многа же се мы оукрашьше въ малѣ положихѡмь селико памети ради. а иже хощеть съвръшенныхъ сихъ бесѣдъ искати истыхъ, въ книгахъ его обрѣщѣть ѥ, елико прѣложи оучитель нашь архїепископь Меѳодїе, разѣдѣль ѥ на осмь словес.“

[2]) Kod Oettingena: Die Synagogale Elegik. Dorpat 1853. Pismo navadja Rabbi Juda Levita (1105—1150).

[3]) Id. gl. XI.: „Отвѣщаше они (Kozari): нѣсмы мы себѣ врази, нь помалоу, иже можеть, тако велимь да се кръстить волею, ѡть того дьне.“

[4]) Ja se tu držim Žit. sv. Konst. (gl. XI.); jer se s potonjom povjestnicom neslaže, što Translatio o pokrstjenju cieloga naroda pripovieda: „Praedicationibus et rationibus eloquiorum suorum convertit omnes illos ab erroribus, quos tam de Saracenorum, quam de Judaeorum perfidia retinebant.“

Digitized by Google

stantin, suznim okom gledeći sjajni uspjeh svoga poslanstva, zahvali se na darovih od kagana mu nudjenih, izprosiv jedino od njega slobodu do 200 zarobljenikom krstjanskim. Napokon kagan mu izruči poslanicu na cara sljedećega sadržaja: „Poslao si nam gospodaru („владико“)! takova muža, koj nam dokazà riečju i činom, da je vjera krstjanska sveta. O tome osvjedočeni, da je krstjanska vjera istinita, dozvolismo krstit se svakomu, koj hoće, nadajući se, da ćemo i mi na isto dospjeti. Mi pako svi prijatelji smo tvojemu carstvu, i gotovi na tvoju službu, ako nju uztrebaš“ [1]). Medjuto — budi mimogred rečeno — veliki dio Kozarov ogrli g. 868. izlam za postići pomoć Khorezminov proti Turkom [2]).

Na svom povratku Konstantin, pošto bi bio sretno prošao kavkazke pustare sa svojim bratom Methodom [3]), našavši u bezvodnih predjelih hladne vodice, opet stigne u Kerson, gdje se sastane s pohvaljenim metropolitom Jurjem. U dalnjem putu izza ozbiljne opomene posiečè starodavni dub srasli s trešnjom, pod kojim ondješnje pogansko žiteljstvo žrtvovaše bogovom, scjeneći da imade odmah onaj umrieti, koj bi ga posjekao, a od onog hipa da neće više u cielom predjelu dažditi. Žiteljstvo se začudì, kad Konstantin, ko što njegda njemački apoštol Bonifac [4]), praznovjerje im osujetiv, ostadè živ, a iste noći pomlreno nebo očistjenu zemlju nakvasì svojom rosicom; tad „velom radostju hvališe Boga, i Bog se o tom veoma uzradovà“ [5]).

---

[1]) Id. ibid. — Isto svjedoči Translatio (c. 6.): „Litteras insuper imperatori cum multis gratiarum actionibus transmiserunt; quia eos studio suo ad veram et catholicam revocare studuerit fidem, affirmantes se ob eam rem imperio ejus semper subditos (bolje u Žitju: „мы прїатели твоемоу царствоу“) et fidelissimos de caetero velle manere.“

[2]) Ibn-el-Asir kod Muralta: „Essai de Chronographie Byzantine.“ S. Petersbourg 1855, pag. 450.

[3]) Id. gl. XII.: „Разышьдшемь се въсѣмь искати воды, рече къ Меѳодїю братоу своемоу..“

[4]) Vita Bonifacii lib. I, 19. 20.

[5]) Žit. sv. Konst. ibid.

Digitized by Google

Vrativši se sretno naša bratja u Carigrad, kolike promjene stranom nenadjoše već gotove, stranom u razvitku? Za temeljito shvatiti IX. stoljetje i dalnje djelovanje njihovo, nemožemo mûkom mimoići nastavše u ono doba razkolje med iztočnom i zapadnom crkvom [1]).

Jurve u tom, što carigradski biskup, nepazeć na historička prava, već jedino oslanjajuć se na sjajnost svoje stolice i vlast carsku, malo po malo povisi se do patrijarštva [2]), te svoje pravomoćje nastojaše protegnuti vrhu ostalih iztočnih patrijaršij, a stegnuti granice rimske patrijaršije: jurve u tom, velju, ležao je razdoru zamet. Svoju težnju na skoro patrijarsi carigradski iznesoše na vidjelo. Za pokazati svoje pravomoćje nad svomkolikom crkvom iztočnoga carstva („οἰκουμενη") ne samo podufahu se suditi ostale iztočne patrijarhe; nego i sljedeći primjer Ivana Postitelja (Jejunator), nazvaše se „oekumeničke patrijarhe" [3]); a to u ono vrieme, kada sva Europa, osobito pako byzantinsko carstvo — kako vidismo u Odsj. I. gl. I. — kupalo se u krvi. Liepo opazi Grgur Veliki: „Evo sve osvojiše barbari po Europi; razoreni su gradovi, uništene tvrdje, poharane pokrajine, nikakav poljodjelac neobitava zemlje, na poraz krstjanov biesne i gospoduju štovatelji kumirov; pa vendar svetjenici teže i hlepe za izpraznim naslovom" [4]). Byzantinski carevi, prezirajući i onako možnu vlast rimskieh páp, koji se višeput opreše njihovoj samovolji, sasma od sebe zavisne patrijarhe u ovoj težnji radostno

---

[1]) Da me tko pristranostju neobiedi, ja ću ga nacrtati po byzantinskih izvorih, med kojimi uz druge pozornost zaslužuje suvremeni Nicetas Paphlagonac u djelu: „Vita sive certamen S. Patris nostri Ignatii Archiepiscopi Constantinopolitani." Ja sliedim dobro izdanje Ph. Labaci & Gabr. Cossartii: SS. Concilia ad regiam editionem exacta. Venetiis 1730, tom. X. pag. 682 & seq. Nalazi se i kod Hardouina (Coll. Conc. tom. V.) i Mansia (Coll. Conc. tom. XVI).

[2]) Sr. Odsj. I. gl. II. l. 47. Carigradski biskupi bivši uviek tik dvora obnašahu dužnosti i prava popečiteljev bogoštovja po našem načinu misljenja; što im lasno nabavi preimućtvo nad ostalim iztočnim episkopatom, koj se u svih poslovih rado obrutjaše k carskom dvoru. Cf. Conc. Chalc. can. IX. XVII.

[3]) Cf. ep. Pelagii II. ad Joan. Constant. a. 588. — Mansi tom. IX. 1217.

[4]) Ep. 972. Mauritio imperatori ap. Mansi tom. IX. 1206.

Digitized by Google

podupirahu. Ovi uza to, jer na dogmatičkom polju nemogahu si lovorov steći, trudijahu se nabavit si samostalnost i prvenstvo na disciplinarnom polju. Tiem se sbude, da jur na trullanskom saboru (691) svojim uplivom uvedoše u krstjanski život takove naredbe, uslied kojih nastala je sve veća razlika u disciplini [1]), a kroz to sve veće odtudjivanje, i sve veća mržnja med jednom i drugom crkvom [2]).

Ova mržnja rasla je za kipoborstva, kojom prigodom — kako vidismo (str. 69) — patrijarhat carigradski narastè za sav Illyrik, koj se ni za povratjena porazumljenja na nikejskom saboru (god. 787) uz sve nastojanje Hadriana I. rimskoj crkvi nevratì [3]). A osobito mržnja ota narastè, kad rimski pape na čelu srednje Italije, s jedne strane uznemirivani vječnim napadanjem Longobardov, s druge zanemareni, dà zlostavljeni od byzantinskih carev, bacišc se možnim Frankom u naručaj, kojim podieliše u osobi Karla Velikoga krunu rimskoga carstva (800) [4]). Tako sada nastaše u Europi dva carstva: iztočno i zapadno, grčko i latinsko. Kako zapadni car štitjaše latinsku [5]), tako iztočni grčku crkvu; a sva ona mržnja, koja se odavle porodì proti zapadnom carstvu, prenesè se na polje vjerozakonsko Bješe doduše u iztočnom carstvu velik dio, koj razlučavaše politiku od vjerozakona; ali bješe tako zvana narodna stranka, kojoj je stalo više do politike nego-li do crkve, i koja zahtievaše, da se

---

[1]) Cf. Mansi tom. XI. cant. 2. 3. 13. 52. 55. 59. 67. 82. 90.

[2]) Kamo su težili na iztoku, vidi se bjelodano već iz naredbe (can. XXXVI.) sabora trullanskoga, koj zaključì: „da carigradska stolica uživa ista prava sa stolicom staroga Rima, i da bude s ovom jednaka u poslovih crkvenih, a druga po časti.“

[3]) Ep. Constant. et Irenae Imp. 26. Oct. 785. ap. Mansi XII. 1056.

[4]) S toga se Karlo Vel. zvaše: „Divino nutu coronatus, romanum gerens imperium, serenissimus Augustus.“ Baluz. (tom. I. pag. 247.) Cap. addit. ad Leg. Longob.

[5]) Zato se Karlo zvaše: „Ego Carolus.. devotus s. Ecclesiae defensor, humilisque adjutor.“ Ibid. tom. I. p. 475.

Digitized by Google

crkva pokori politici [1]). Takovoj stranci na čelu stojaše Barda, komu bješe dosta i malena prigoda, da tinjajuću vatru uzpiri.

Ova prigoda na skoro mu dodjè. Pošto bi se bio — kako vidismo (st. 99) — kormila dočepao, svemožan u državi, mišljaše, da mu je sve slobodno, pa i zakonom prkositi. „Jer, prem bijaše u političkom upravljanju izvrstan i neumoran, ali još nitko nije rekao, da bijaše pobožan ili crkvi oddan; on bo (odtjeravši si suprugu) s pastorkinjom u nezakonitoj ljubavi življaše, što se znalo po cielom gradu, i to ne samo kod puka, nego i do ušiuh patrijarhe taj mrzki čin doprè“ [2]). Pobožan Ignatij opomene Bardu, grozeći mu, da, neokani-li se svoje razuzdanosti, neće ga pustiti k svetotajstvenom stolu. A Barda? „On se ne samo neokani svoje zloće, nego dapače na blagdan Bogojavljenja (Epiphania) bezobrazno podjè u crkvu, da primi sv. otajstvo“ [3]). Patrijarha mu ga uzkratì [4]); — a „razdražen Barda sve preokrenù, da ga ocrni kod cara“. Bijaše pako on u to doba „patricij i školski nadziratelj („scholarum domesticus“ kao popečitelj javnoga podučavanja), te kano ujak Mihajlov prisvajaše si svu vladu.“ Nagovorì indi cara, da bi se sám vladanja latio, pošto je već muž i zreo („aevi maturus.. et iam uxore ducta virum agis“); a da ga mati nesmeta, neka zapovjedì Ignatiju, da nju i njezine kćeri uvrsti u duvne. Patrijarha se protivljaše Theodoru s kćerami proti volji vrći u samostan (12. Ožujka 856); našto budu

---

[1]) Ova stranka nastojaše iztočno carstvo emancipirati od rimske crkve, te predpostaviti mu carigradske patrijarhe, tako da bi svako carstvo imalo svoju vrhovnu duhovnu glavu. Isto htjedè 227 trullanskih otác, samo nješto blažije, koji pomenutu gore naredbu ovako podupreše: „Διὰ τὸ δέλειν τὴν βασιλενομένην τῶν πόλεων τῶν ἴσων ἀπολαύειν ἐν ἅπασι πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ, κἀντεῦθεν παντοίως μεγαλύνεσθαι, ὥσπερ ἐν τοῖς πολιτικοῖς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς πραγμασιν.“

[2]) Nicet. ibid. pag. 695. — Constant. Porph. Cont. lib. IV. 30 ed. Paris. pag. 120.

[3]) Id ibid. — Const. Cont ibid. — Sym Logoth. Annal. ed. Paris. p. 441.

[4]) Leo Gram. ed. Paris pag. 463: „Ad Communionem igitur Bardam certo tempore accedentem repulit Patriarcha, seu qui canonibus et monitis non obtemperaret.“

Digitized by Google

ove s majkom prognanc u Karianu [1]). Barda u znak svoje revnosti postadè kuropalatom, a Vasilij protostratorom. Dogodì se, da u ono vrieme njeki varalica imenom Gebon, došav iz Drača, gradeći se sinom Theodorinim, nastojaše bunom se popeti na priestolje. Na skoro se razglasì — jamačno spletkom Bardinom — da i patrijarha s njim bješe u porazumljenju. Ignatij bude ulovljen, a pošto nehtjedè se pismeno odreći svoje časti, prognan na otok Terebinth (Τερεβινθος — u Listop. 857) [2]). Barda zaplesà; sad mu se pružila sgoda, da povisi na prvu stolicu iztočne crkve muža po svojoj volji. Biskupe mnoge, koji su bili poznati kano privrženici Ignatijevi, tiem utaži, što svakomu na samu patrijaršiju obećà. Ali sve prevarì; jer „pošto carski častnici (regii administri) na nijedan način nebi bili mogli Ignatija, branećega hrabro svoju čast, skloniti, da privoli na njihovo opako zahtievanje: patrijarhom Carigrada imenuju Fotija protospathara i prvoga savjetnika (πρωτασεκρῆτις), muža doisto ne tamna i neplemenita, već jasna i plemenita koljena. On bješe vješt gradjanskom i političkom upravljanju, glasovit u mudrosti i znanosti. U grammatici, pjesničtvu, govorničtvu, pače u mudroznanju i ljekarstvu i u svih skoro slobodnih znanostih bio je toli slavan, da je u tom lahko prednjak bio svoje dobe. Sve se u njem bješe sdružilo: sposobnost njekakva i naravi snaga i sreća, trud i blago, kojim si mnogobrojne knjige kupiti mogaše, — a što je nada sve, bješe pohlepan za hvalom i slavom, kojom podpaljen ciele noći bi bdio, da neumorno čitati može“ [3]). Doisto točno opisanje

---

[1]) Leo Gram. ed. Paris. pag. 698.: „Michael extemplo matrem cum sororibus in Cariani (Καριανος) aedes detrusam, deportari tonderique imperat.“

[2]) Tuj sagradì njegov otac Mihajlo II. car krasan samostan; o istom otoku mnogo se trudijaše Ignatij: „Plate et Hyathros et Terebinthus, quas principes appellant insulas illius (Ignatii) cura et studio inhabitatae, in aedes sacras et monachorum domicilia sunt conversae“. Id. ibid.

[3]) Id. ibid. pag. 702. — Cf. Sym. Logoth. op. cit. p. 443. — Leo Gram. pag. 463: „Ignatio resistente loco ipsius Photium πρωτασηκρῆτιν virum eius temporis eruditissimum Patriarcham ordinari curat.“ Sám Fotij papi Nikoli (Baron. ad a. 861) opisuje, kakovu slast ćutijaše u knjizi: „Domi manentem grata voluptatum complectebatur oblectatio, cum discentium laborem intuerer, studium interrogantium, alloquentium exercitationem.. eorum praeterea, quorum mens scholis mathematicis exacuebatur, vel qui logicis methodis verum investigabant, vel quorum sensus diuinis eloquiis ad pietatem dirigebatur ... talis enim chorus, domus meae chorus erat.“

Digitized by Google

muža, koj svojom dobom toli strahovito pokrenù, a tiem znamenitije, jer polazi iz pera protivničkog ne njegovoj osobi već težnji. Taj mješoviti značaj, u kom bješe se sdružila kriepost i zloba, visok um i skvareno srdce, ponositost i podlost, javlja se u cielom djelovanju novoga patrijarhe. On bi bio carstvu i čovječanstvu premnogo koristio, kad bi se bio zadovoljio, da bude obnoviteljem znanostij svoje dobe [1]).

Fotij u sedam danov od svjetovnjaka bude patrijarhom tako, da na Božić (25. Prosinca) god. 857. svetčano „mir puku naviestì“ [2]). Redio ga je proti svim crkvenim zakonom bivši njegda syrakuski biskup Grgur Asbest [3]), koga bješe još Method prognao, a Ignatij s časti sbacio. U Carigradu nahodećim se biskupom, dvorskoj samovolji s veće strane priviklim, bilo je Fotija priznati; ali zahtievahu ipak od njega pismeno, da će Ignatija štovati kano svoga otca. Je-li obećanje izpunio? Dva mjeseca kašnje (u Veljači 858) privrženike Ignatijeve „hitì u tamnice“; proti njim se u Carigradu biesnilo. Ignatija svakojakimi mukami na Terebinthu nastojahu prisiliti, da se odrekne časti, — a kad nehtjedè, premiestiv ga na Heraeju, zatvoriše u štalu [4]), odavle odvedoše u selo Promet blizu Carigrada, a napokon svega zlostavljena u Kolovozu na otok Mitylenu. Tada Fotij, sakupiv sebi jednak sbor, proglasì, da je Ignatij svrgnut, i ne samo to proglasì, nego ga izobći i odsudì (damnat)“.

---

[1]) Njegov Μυριόβιβλιον (ed. Bekker. Berol. 1824 & seq. tom. II. in 4.) sadržaje mnoge izvadke iz pisác za nas propadšieh; njegov Nomokanon nadkriljuje sve prvanje sbirke zakonov. — Isto tako njegova netom po prof. würzburžkom Dru. Hörgenrötheru polag cod. bibl. vat. izdana: „de Spiritus S. mystagogia liber. Ratisbonae 1857.“ jest spomenik učenosti i oštroumnosti.

[2]) Nicetas ibid. pag. 703. Cf. Pagi: Critica historico-chronologica in Annales Baronii ad a. 858. n. 11. & seq. — Sym. Logoth. op. cit. p. 443.

[3]) Nicetas ibid.; „Sui similes sibi iungens: Petrum Sardorum Episcopum cognomento Δειλαιος (miserum) et Eulapium Apameae, iis usus est (Gregorius) in Photii initiatione comministris.“

[4]) Id. ibid. pag. 705.: „Arreptum virum sanctum et suos in insulam Hieriam traduxerunt, atque Ignatium vinctum stabulo caprario incluserunt.“ — Const. Porph. Cont. pag. 120. — Sym. Logoth. pag. 443.

Digitized by Google

Pitat će znatiželjan štilac, kako su se vladali Konstantin i Method u tolikoj smjesi? kojoj pristajahu stranci? Konstantin — kako gore (str. 88) vidismo — bješe njegda učenikom Fotijevim; od njega — kano prvoga učenjaka — mnogo se naučì: s toga jamačno imao mu zahvalan biti. Ali Konstantin u potonje doba, kano samostalan muž, nije visio od ust svoga učitelja; on ga je sliedio samo u dobru nauku. To se na skoro vidjelo. Fotij naime branio je u antropologii Platonovu trihotomiu, uslied koje čovjek nesastoji iz dviuh u jednoj osobi sjedinjenih, već iz triuh čestih, t. j. iz duha (πνεῦμα = νοῦς), duše (Ψυχῆ) kao životne sile, i tiela (σωμα), koja nauka u IV. stoljetju branjena Apollinarom, jer radja u Christologii bludnje krstjanstvo obarajuće, bješe više put od crkve osudjena [1]). Ponositi Fotij uza to psychologičnim ovim pitanjem služio se u ono doba, kad je sve silno bilo napereno proti Ignatiju, da se ovoga tobož plitkoumnost na ruglo stavi. Konstantin proniknù lukavu osnovu svoga učitelja, te ga ozbiljno ukorì. Dotičnu viest, za nas vrlo važnu, sačuvà nam Anastazij rimski knjižničar i prijatelj Konstantinov: „Pred njekoliko godin — piše on — isti Fotij propoviedaše, da čovjek sastoji iz dviuh dúš. A kad bi ga bio Konstantin filosof ukorio, govoreći: Zašto toliku bludnju med puk siješ i tolike duše ubijaš? odgovorì: Neučim ja ovu nauku, da koga uvriedjam; nego da pokušam (probandi), šta bi činio patrijarha Ignatij, kad bi buknulo u svoje vrieme kakovo krivovjerje, osnivajuć se na syllogismih filosofičnih.. Na što Konstantin: O mudrosti svjetska! koja poludì i propadè. Bacio si strjelice u gromadu mnogobrojnoga ljudstva, pa nisi znao, da ćeš bar koga raniti od ovih svih. Doisto svaki znade, da ko što i oči, koliko mu drago bile velike i otvorene, ako ih obastre prah od pljeve, nemogu više vidjeti: tako i oči mudrosti tvoje, koliko mu drago velike i otvorene, ali dimom skuposti i nenavisti posvema zasliepljene, ne-

---

1) U Cod. bibl. vat. br. 1343, pisanom na pergameni, vjerovatno u XI. stoljetju, na listu 155. čita se: „De anima quia una est in homine. Non duas animas esse (docemus) in uno homine sicut jacob(itae) et alii siror(um) disputatores scribunt: unam animalem, qua animetur corpus et mixta sit sanguini, et aliam spiritualem, q̄ rationē ministrae, sed unam esse, eandemque animam in hominem (sic), quae et corpus sua societate vivificat, et semetipsam sua ratione disponit hnc in se libertate arbitrii, ut in sua substantia eligat, cogitationē quā vult."

Digitized by Google

mogu vidjeti stazu pravde. S toga istinito jest, što veliš, da nisi nikoga naumio uvriedjati; imajuć bo zasliepljen um pomenutimi strastmi proti patrijarhi, nisi ni predvidio, što si izpustio u sviet" [1]). Fotij — kako vidismo — postigne željnu čast; ali neprestanè tjerati svoju spekulaciju, koja tako se razglasì, da doprè i do ušiuh Kozárov, koji u svom prirodjenom umu na smiešan doisto način smutjivahu se [2]); ali videći nered u Carigradu, nisu se mogli odviš utvrditi u krstjanstvu, koje trudom Konstantinovim bješe u njih tek poniklo.

Da se solunska bratja nehtjedoše miešati u sva ona protuzakonita nasilja, kojih se Fotij i njegovi privrženici krivce učiniše, vidi se iz njihova vladanja toli poslje povratka iz kozarske zemlje, koli u kašnje doba. Kad nemogahu prepriečiti razvitak stvari, povukoše se natrag. Konstantin življaše u crkvi sv. Apoštolov; ondje provodjaše vrieme u molitvi, razmatranju i nauku [3]). Njegova vještina u raznih jezicih bješe obćenito poznata; s toga na njega se obratiše, da pročita i protumači nahodeću se „u sv. Sofiji čašu („потирь = ποτηρ") od dragoga kamenja, na kojoj su pismenî židovskimi i samarijskimi granji [4]) napisani, koje nitko nemogaše pročitati ni protumačiti." Konstantin svršì jedno i drugo.

---

[1]) Vid. Anastas. Praef. in Concil. VIII. ap. Mansi XVI. 6. — Acta SS. Martii tom. II. pag. 17 n. 29.

[2]) Sym. Logoth. (edit. Paris. pag. 445.): „Primus a secretis (kod Kozarov) cum audisset: Patriarcham Photium docere singulos homines duplici anima praeditos esse, ad imperatorem veniens in haec verba locutus est: Servi nostri vim faciunt, qui dicunt: sperabamus nos una praeditos esse anima, eique procurandae duos singuli quot mensibus modios accipiebamus; nunc autem ut palam docet patriarcha, quisque duas animas habet, idcirco necesse est, ut duo alii modii nobis adjiciantur. Tum imperator in risum solutus..."

[3]) Žit. sv. Konst. gl. XIII.: „Фїлосѡфь же иде въ Цариградь, и видѣвь цара, живѣше въ црькви св. апостоль, моле бога."

[4]) Krmčanja knjiga 41. (kod Miklošića: Lexikon st. 33): „титла словѣньскымъ ꙗзыкомь съказаꙗють са грань."

Digitized by Google

Za predobit si Methoda, car i patrijarha htjedoše ga imenovati nadbiskupom i posvetit ga; ali on odbì takovu čast. Našto ga metnuše za igumana u vrlo bogat i mnogobrojan polihronski monastir [1]), u kom je njegda poznat štiocu ljetopisac Theophanes († 828) živio.

Iz svojih mirnih obitališt gledahu medju to oba brata znamenite sgode, koje se oko njih razmatahu.

Fotij sa svojom strankom videći, da uzprkos svomu i Bardinu svemogućtvu i strogosti odpor raste, te da ga biskupi, u obećanju pomenutom — da će naime Ignatija štovati — ljuto prevareni, sakupljeni u crkvi sv. Irene naročito s časti sbaciše (859) [2]): nastojaše postići potvrdjenje od pape, koje bi svim protivnikom usta začepilo. Zato u Rim „poslà Theophila amorijskoga i Samuela homskoga (Chomarum) biskupa i još dva druga (Methoda i Zachariju biskupa taorminskoga [3]). Kroz ove nije se stidio laži pisati papi; pisà bo, da se Ignatij poradi starosti i bolesti i tjelesne slabosti odreče vladanja crkve; da odstupì od nje i podjè na njeki otok, gdje biva u samostanu „štovan i častjen koli od cara, toli od čitavoga grada“ [4]). U dotičnom pismu izpovieda, da imajući još od „prve mladosti“ pred očima „visok pojam o dostojanstvu i zvanju svetjeničkom, čudjaše se, kako mogahu mnogi taj pogibeljni jaram na svoja ledja uzeti, komu su dorasle jedva andjeoske sile.“ S toga poznajući svoju slabost tek na obće zahtievanje sabora, sastojećeg iz metropoli-

---

[1]) Žit. sv. Meth. gl. IV.: „Царь и патриархъ бѣдиша и, да быша и скатили архиепископа на честное мѣсто .. нерачьнюю же емоу .. поставиша и игоумена въ монастыри, иже нарицаетъ са полихронъ, емоуже естъ се. мѣра . кд . съпюдобе ѕлата, и отецъ обиле . о . въ немъ сстъ.” Ovimi riečmi legenda mučke spominje, da Method bješe svetjenikom; zar bi kano svjetovnjak bio mogao biti igumanom toli znamenitoga samostana? — Translatio c. 11. mučke priznaje Methoda za svetjenika; isto Vita S Clementis c. III.

[2]) Vid. Archieppi. Metrophanis ep. Patricio Manueli (ap. Baronium ad a. 870. n. XLV).

[3]) Imena ovih dviuh vadim iz spisov VIII. obćega sabora.

[4]) Nicet. pag. 707. — Isto Metrophanes ibid.

Digitized by Google

tah i ostaloga svetjenstva, i na želju sjajnoga cara primì čin patrijarhe „izza kako bi ga bio položio onaj, koj preda mnom ovo svetjensko dostojanstvo nosaše.“ Primjetnù napokon izpovied vjere, osnivajuću se na sveobćih saborih [1]). Car od svoje strane poslà Arsu spathara s darovi i poslanicom, u kojoj se tuži proti Ignatiju, i moli papu, da pošalje poklisare, „koji bi sravnali svaku smutnju a razkolje uklonili.“

Od Travnja god. 858. [2]) sjedio je na Petrovoj stolici Nikola I., muž razborit, oprezan, odvažan, papa, kakova zahtjevaše ono doba, koj se jednakom strogostju opiraše samovolji vladarov, kako podlosti ili razuzdanosti svjetovnjakov. Pošto Ignatij pod strogom opazkom i stražom nije ga mogao izviestiti o teku stvarij [3]), čuo je samo iz daleka o promjeni i neredu dogodivšem se u Carigradu; ali stanje u iztoku nebješe mu službeno ili izvjestno poznato. S toga poslanstvo u dobar čas mu dodjè [4]).

Ali njegov bistar um ni tiem izvjestjem nezadovoljì se; imenito sumnju probudì u njem, kako to Fotij veli: da se sám

---

[1]) Grčko pismo nadjeno je in Columnensi bibliotheca u Rimu, u lat. jezik prevedeno po Petru Morinu u Parizu (ap. Baron. ad a 859. n. LXI).

[2]) Prudent. Trec. Annal. ad an. 858. apud Pertz. Script. German. tom. I. pag 452.

[3]) U svojoj potonjoj pritužnicí jadikuje: „de quibus omnibus cum litteris vos edocuissemus, quas presbytero Laurentio, et duobus Stephanis . . . quos et iuramento obstrinximus, ut vestrae Sanctitati illas traderent; nihil horum factum est.“ Ap. Baron. ad a. 861. n. XXVI.

[4]) Ep. Nic. (ap. Mansi tom XV.): „Dum quod a nobis fieri deberet, vel qualiter *tanti rumoris certitudinem nosse possemus*, incessanter et auxie cogitaremus: ecce repente cum epistola regia quidam episcoporum.. cum Arsa viro glorioso spathario.. ad sedem apost. pervenerunt, accusationem in scriptis adversus consacerdotem nostrum Ignatium et in verbis excusationem pro Photio deferentes.“ S poslanicami Nikole, navlaš s onimi, koje se protežu na iztočno pitanje, imadu povjestnici mnogo brige; jer u raffiniranom iztoku kvarenje listin bješe dostiglo najveću okretnost. Još do danas neimamo ih u pravom izdanju. Ja sam upotriebio poslanice Nikoline, koje se nalaze u Codexu bibl. vat. 3827. pisanom na pergameni svakako u XI. ako ne u X. stoljetju i to od pag. 196—209; zatiem u dvih istodobnih Cod. bibl. vat. pod br. 1343 i 1344, u prvom pag. 131. & seq., u drugom pag. 93—110, sravnivajući dotične poslanice s izdanjem Mansijevim i s regesti kod Jaffea. Berolini 1851, p. 237—254. Treba znati, da su one poslanice Nikoline za sada najstarije; a neznam, jeda-li jih tko upotriebì.

Digitized by Google

Ignatij časti odrekao, i da on bude obćim zahtievanjem prisiljen sjesti na patriaršku stolicu; a car se tuži proti Ignatiju, a Fotija izpričava? Nikola se u sljedećih naredbah vrlo oprezno i rekli bi političnо vladao. On poslà dva poklisara: biskupe Rodoalda portskoga i Zachariju anagniskoga s jednim pismom na Mihajla, s drugim na Fotija. Mihajla hvali, što mu na srdcu leži mir crkve; ali ga kori, što je pustio držati sabor bez dozvole rimske stolice, i što je dopustio, da na mjesto nepravedno sbačenoga Ignatija proti zakonom Fotij se popne. S toga šalje poklisare, da ga temeljito o stvari izvieste; Ignatij „ima doći pred naše poslanike — naredjuje Nikola — i pred sabor po Vašem Veličanstvu sazvan, da kaže, zašto je proti naredbam naših predšastnikov.. povjeren si puk ostavio, i da se uzmogne iztraživati razlog njegova sbačenja, i nam se obznaniti, da se stvar polag izvjestja našom apoštolskom vlastju rieši.“ Ovom prigodom papa nagovara Mihajla, da rimskomu patrijarhatu povratì pokrajine od ovoga nasiljem njegda odtrgnute, na koje imade historičko pravo, i koje vazda upravljaše solunskiem metropolitom, kano namjestnikom rimskoga patrijarhe [1]). U drugoj poslanici Nikola hvali Fotija radi pravovjerja; ali „žalujemo — veli — što niste sliedili pravi red; jer se niste popeli od svjetovnjačke haljine do tolike časti po propisanih crkvom stepenih; s toga nemožemo privoliti na vaše posvetjenje, dok se nevrate i nas neizvieste poklisari, koje odpravismo u Carigrad“ [2]). Obe poslanice pisane su 15. Rujna 860.

---

[1]) Ap. Mansi XV. 162 (Cf. XVI. 59.): „Oportet vestrum imperiale decus.. ut antiquum morem, quem nostra Ecclesia habuit, vestris temporibus dignemini, quatenus circa vicem, quam nostra sedes per Episcopos vestris in partibus constitutas habuit, videlicet Thessalonicensem, qui Romanae sedis vicem per Epirum veterem, Epirumque novam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Daciam ripensem, Daciam mediterraneam, Mysiam, Dardaniam et Praevalim B. Petro Apostolorum Principi contradicere nullus praesumat, quae antecessorum nostrorum temporibus, S. Damasi, Siricii, Innocentii, Bonifacii, Coelestini, Sixti, Leonis, Hilarii, Simplicii, Felicis atque Hormisdae SS. Pontificum sacris dispositionibus regebantur, quorum denique institutiones ab eis illis in partibus destinatas per nostros missos, ut rei veritatem cognoscere queatis vestrae augustali potentiae dirigere curavimus..“ Data die XXV. mense Septembri, Indictione VIIII.“ Cod. bibl. vat. 3827. p. 145.

[2]) Ibidem pag. 168. (Cf XVI. 78). „Omnis utilitas...“ Citat. cod. vatic. ibidem.

Digitized by Google

Jošte na putu dobiše poklisari darovah od cara i Fotija, a u Carigradu budu zabavljani bezposlicom, te izkazivane im svakojake prijaznosti, uzza to dopuštao se k njim pristup samo ljudem stranke Fotijeve; pače grozilo im se, ako na saboru inače govorili i vladali se budu, nego-li dvor zahtieva [1]). Tek poslje triuh mjeséc (g. 861) početkom Svibnja obdržavao se sabor od 318 biskupov pod predsjedničtvom papinih poklisarov. Ignatij, koj, izza kako je pol godine na Mytileni proveo, bude opet (g. 860) prenešen na otok Terebinth, dodjè na poziv, i to, pošto mu budu silom na zapovied patricija Ivana biskupske haljine skinute, odjeven kano kaludjer [2]). Mihajlo u pomenutom pismu na Nikolu nije naveo nikakova razloga, zašto je skinut Ignatij; na saboru pako bude naveden taj: „da on nije zakonito i po redu bio izabran za patrijarhu“ [3]). U čem pako sastoji ta nezakonitost, pobliže nije rečeno; ali, pošto sabor svoju odsudu osnivaše na 31. kanon nazvan apoštolski [4]), smiemo navesti, da se Ignatijin izbor smatrao za nezakonit, jer je tobož sliedio na preporuku dvora. Na koliko su bili sudci osvjedočeni o istinitosti tužbe, vidi se već odatle, što ju prisegom 72 svake vrsti [5]) svjedokov podkriepiti nastojahu; k čemu bo svjedočbe u javnoj stvari, kakovom bješe u ono vrieme svaki izbor biskupa? Zatiem — jeda-li tek poslje dvanaest godin Ignatijeva patrijaršenja uvidiše protuzakonitost izbora? Odsudu neusudiše se odmah proglasiti, tiem manje, jer se u istom saboru njeki glasovi za Ignatija podigoše. S toga dvoranici nastojahu nagovorit ga, da se sám časti odrekne. Ali kad se on ustručavaše, poslje deset danov, u drugoj sjednici, izza kako je on i s njim deset

---

[1]) Sr. ep. Nicol. ad Michaël. imp. ap. Mansi XV, 216.

[2]) Nicet. ibid. pag. 710.

[3]) Id. ibid: „Ignatium.. non rite et ordine creatum, cathedram Ecclesiae occupasse.“

[4]) Can. XXXI. (v. XXIX) glasi u izvoru ovako: „εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος δι' αὐτῶν ἐγκρατὴς γένηται ἐκκλησίας, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ παντες.“

[5]) Nicet. ibid.: „ex omni hominum faece.“

Digitized by Google

metropolitov priziv na papu podpisalo, silom dopratjenu pročitana bude odsuda sbačenja s patriaršije, te u taj znak smradne biskupske haljine, kojimi ga bješe obukli, po subdjakonu, koga prije Ignatij iz službe odpustì, sramotno mu skinute [1]). Još nebijaše dosta. Kad si sám nehtjedè odsudu podpisati, tad Ignatijevu zlostavljenjem na polu mrtvu ruku njeki Theodor primi i podpiše: „Ja Ignatij, nedostojni (biskup) carigradski izpoviedam, da nisam stolicu crkve zasjeo po zakonu i uslied glasovanja, i da neslužah sveto, nego okrutno“ [2]). Ovu odsudu podpisaše malovriedni papinski poklisari! Pa kad se još od Ignatija zahtievalo, da svoju odsudu javno u crkvi pročita, u odori roba utečè (25. Svibnja), te se njeko vrieme sakrivaše na pustih propontičkih otocih, dok mu od samih nepriateljev, plašećih se nezadovoljstva puka, nebude slobodno vratit se u svoj samostan.

Poklisari, vrativši se u Rim, ništa drugo neznadoše Nikoli kazati, nego da je „Ignatij sbačen, a Fotij na biskupskoj stolici potvrdjen.“ Sumnja kroz to u Nikoli probudjena razjasnì sè, kad poslje dva dana dodjè u Rim Lav, carski poklisar, s akti sabora i s pismi od cara i Fotija. Pismo Mihajlevo za nas izgubi se, ali od drugud znamo, da je u njem papu molio, da privoli i podpiše skinutje Ignatijevo a potvrdjenje Fotijevo [3]). Ovaj pako velikom okretnostju i diplomatičnom vještinom nastoji svoje dojakošnje vla-

---

[1]) Nicet. ibid. pag. 711.: Post longam verborum altercationem... pontificali cultu pannoso et sordenti primum induunt; rursusque postea a tergo exuunt.“ Sám Ignatij tuži se (ap. Baron. ad a. 861. n XXX.): „Post 10 vero dies tribunali.. tractum me stiterunt; ... et quot plagas tunc mihi inflixerunt, quid opus est dicere? septem enim diebus, cum me satis superque male tractassent, sine cibo, sine somno, sine quiete perdurare coegerunt.“ Isto tvrdi Const. Cont. op. cit. pag. 121.

[2]) Nicet. ibid. pag. 714.

[3]) Ep. encycl. na sve iztočne patrijarhe, metropolite i biskupe pisana 18. Ožujka 862. (ap. Mansi XV. 168. : „Praefati missi nostri tandem reversi, nil aliud renuntiavere, nisi depositum Ignatium et Photium in sede Constant. firmatum esse. Post duos vero dies legatus a nobis imperialis, nomine Leo, a secretis susceptus, duo volumina obtulit, quorum unum depositionis Ignatii gesta continebat, alterum autem de S. habebat imaginibus acta. Detulit praeterea.. imperiales litteras deprecantes, quatenus et in depositione Ignatii, et in confirmatione Photii consensum praeberemus et subscriberemus.“ Cod. bibl. vat. cit pag. 142.

Digitized by Google

danje opravdati: tuži se, što ga papa kori, kojega, „obzirajuć se na počinjeno mu nasilje (uslied koga primì namienjenu si čast) imao bi sažalovati, a ne koriti, ne prezirati, već sučuvstvovati"; koj je preugodan život imao za obće dobro žrtvovati [1]). „A koji su to zakoni — pita — što su prekršeni? kojih do danas carigradska crkva neprimì." Tà ne samo on, već i Nektar, Tharas i Ambros bješe povišeni iz svjetovnjačtva na biskupsku čast; inače i on privoljuje, da se u buduće taj zakon ukriepi, ponovi i obdržava; glede njega je iznimka učinjena ne po njegovoj volji, već radi državne koristi [2]). Napokon moli papu: „Česa radi Vaša prijazna Svetost (Beatitudo) čuvajući u svem crkvenu stegu (disciplinam) i zakonitu obdržavajući pravednost, da u buduće neprima bez preporučníc (sine commendaticiis litteris) onih, koji odavle u Rim dolaze, te nepusti pod plaštom (specie) gostoljubivosti sijati bratsku mržnju." Kôšto se odavle vidi, Fotij ništa nespominje o glavnoj točki, o kojoj se radilo, i koju mu papa najvećma predbacivaše: njegovo bo posvetjenje već radi toga nedostojno i vriedno ukora, što se obavilo bez propisanih intersticij, nije valjalo, jer podieljeno od izobćenih biskupah — uza to pustì se rediti za crkvu, koja nije bila još zakonito izpražnjena; jer imadjaše još svoga biskupa u osobi Ignatija nezakonito prognanoga iz svoje stolice, i to po svjetskoj vlasti. Na to bi bio imao Fotij odgovoriti, glede toga opravdat se.

Nikola sva ona pisma, što ih po Lavu primì, priobći u svečanom konsistoriu. Poklisari tajiše, da bi bili privoljili na skinutje Ignatijevo, ili obćili s Fotijem. Ali Lav iz saborskih spisov

---

[1]) Ep. Photii ad Nicol. papam ap. Baronium ad a. 861. LV.: „Charitate vere.." Nješto niže jadikuje: „Decidi de gloria (si tamen quibusdam gloriae amor est), excidi e chara quiete, e pura illa et iucundissima cum iis, qui mihi proximi erant, consuetudine, e conuersatione doloris experte et doli et reprehensionis.."

[2]) Id. ibid.: „id non obtinuisse, reipublicae administrationis, non nostrum (vestrae religionis aequitas) putet esse crimen..." Za opravdati svoje izvišenje iz svjetovnjačtva navadja razne običaje u iztočnoj i zapadnoj crkvi, koji se mogu obdržavati, samo da se neuvriedi dogma: „nam revera communia omnibus sunt, quae omnes custodire oportet, et ante alia, quae de fide habemus.. et quae oecumenicis et communibus praecepta sunt suffragiis, convenit ab omnibus custodiri.."

Digitized by Google

protivno dokazà [1]). Nu pošto se opazilo, da je u podpisih saborskih mnogo izpravljano, a poklisari svu krivnju bacahu na nasilje i prevaru, podjè im za njeko vrieme uteći pravednoj pedepsi. S toga vidimo pomenutoga Rodoalda (23. Stud. g. 862.) opet kano poklisara na francezkom dvoru. Nikola medjutiem nije se dao zasliepiti. On naviestì svetčano, da nije nikada bio nakan svetogrdno urinutoga Fotija priznati, a da ga ni neće priznati. To isto obznanì cieloj crkvi iztočnoj u pismu dne 18. Ožujka 862. [2]); Lavu pako odlazećemu izručì dvie poslanice: jednu (od 18. Ožujka 862) na Fotija, a drugu (od 19. Ožujka) na cara Mihajla. Da svaku sumnju od sebe odvrati, Fotija oslovì kano svjetovnjaka [3]); zatiem ga pozorna učinì na podieljenu Isukrstom Petru i njegovim nasljednikom vlast vrhovnoga pravosudja, te odgovara na pojedine točke njegova više pomenutoga pisma, imenito: niječe, da bi se on, koj se urinuo na mjesto zakonito odabranoga Ignatija, iole uzporediti mogao s Nektarom, Tharasom i Ambrosom, te mu spočituje, što njegovo pismo (od 25. Rujna 859) u Carigradu bude izopačeno, a poklisarom nije se pustilo razgovarat se s osobami, koje bi ih bile mogle ubaviestiti u nadležnom poslu. Napokon obznanjuje mu, da nikako nemože priznati njegovo redjenje, i to iz nikakve nenavisti prama njemu, već jedino radi toga, što je dužan crkvene zakone čuvati i štititi [4]). — Mihajlu pako piše, da uslied onih, koja su mu do-

---

[1]) „Leo legatus imperialis .. iis negantibus in facie saepissime atque constantissime coram nobis et primoribus Ecclesiae nostrae iam dixit .." (Mansi XV, 243).

[2]) Ibid. XV, 168.: „Igitur dilectissimi fratres! . . significamus: quoniam sedes apost. nullo pacto ven. Ignatium patr. dignitatis propriae priuilegio nudari tam prouide patitur, sed magis repulso peruasore .. SS. patr. Ignatium sui sacerdotii dignitate manere sicut olim statuit." Cod. cit pag. 146.

[3]) Ibid. XV, 174.: „Nicolaus servus servorum Dei prudentissimo viro Photio. Postquam beato petro .." Cod. bibl. vat. cit. p. 148—9.

[4]) Ibid.: „Quod non vestra arbitretur dilectio contra vos invidiae caussa, aut exosos vos habendo id agere, atque incongrue contra vestram ordinationem exardescere; sed ducti zelo paternae traditionis." Vrlo znamenite su takodje rieči, kojimi Nikola odobrava sličnost obredov i discipline u obih crkvah, samo ako se neprotivi zakonom: „Si illis (consuetudinibus) canonica non obsistit auctoritas, pro qua iis obuiare debeamus, nil iudicamus vel eis resistimus ..."

Digitized by Google

sada poznata, „nemože nikako priznati Fotija, a odsuditi patrijarhu Ignatija,“ a to dok god se pred njim stanje stvarih neodkrije [1]); on bo nije bio opunovlastio poklisare, da sámi sude, već da razvide, iztražuju, te ga izvieste. Moli ujedno cara, da mu pomogne Ignatiju zakonitu čast vratiti, i da obznani svim biskupom ovo njegovo očitovanje [2]).

Rješitba Nikolina neimaše ni najmanjega uspjeha u Carigradu, niti kod cara, niti kod Fotija. Reć bi kano da oni htjedoše dobiti privoljenje i odobrenje svojih činov od pape; nu u protivnom slučaju da bješe naumili svojom stazom stupati kud puklo da puklo. Razuzdanu dvoru mnogo je stalo, da na čelu carigradske crkve stoji muž, koj, ako i sám nebješe razuzdan, njegova bezzakonja ipak kroz prste gleda; koj, prem nebijaše vinu podat, za primit pohvalu kod carskoga stola takmio se s drugimi u pilu; koj je propuštao, da Theophil Gryll kod gostjenja i vjerozakon, i crkvu, i sv. obrede, i patrijaršku čast uz smieh nazočnih na ruglo stavlja [3]).

Dočim je Nikola badava očekivao razjasnjenje otieh spleták iz Carigrada: Ignatiju podjè za rukom poslati u Rim opata Theognista s pritužnicom, koju podpisà 10 nadbiskupov, 15 biskupov i veoma mnogo opatov i svetjenikov [4]). Sada više papa nije oklevao, nego u zimi (valjda u Prosincu) god. 863. sazvà sabor, koj se držao s početka u crkvi sv. Petra, a kašnje („propter

---

[1]) Mansi XV, 170. (Cf. XVI, 64.): „quousque veritas, omni falsitatis fuco nudata, in praesentia nostra eluceat.“ Cod. bibl. vat. cit. p. 146—7.

[2]) „Quin potius serenissime fili Auguste! dilectionem vestram monemus.. ut tandem aliquando resistatis illis, qui pro lubitu suae voluntatis contra constant. ecclesiae praesulem se erigentes sine examinatione canonica ignorantibus nobis crebro unum deponentes alterum inopinate consecrare nituntur.“ Vidi se, na koliko se bješe u njekoj stranci na iztoku ukorenio byzantinizam, kano predteča gallikanizma i febronianizma na zapadu!

[3]) Nicet. (ibidem pag. 718.) opisuje nesramnosti, što se u dvoru počinjahu. Kad se Theofil obučè kao patrijarha, običavaše Mihajlo reći: „ἐμοὶ πατριάρχης ὁ Θεόφιλος, ὁ Φώτιος δε τῳ καίσαρι (Bardae, καὶ Χριςιανοῖς ὁ Ἰγνάτιος..“ Cf. Const. Cont. pag. 124. & seq. — Const. Porphyr. in Vita Basilii pag. 151. & seq. — Sym. Logoth. pag. 436 & seq.

[4]) Cf. Baron. ad a. 861, n. XXVI & seq.

Digitized by Google

frigidiorem locum") u crkvi sv. Spasa [1]). Tudie najprije upitan Zacharija izpovjedì svoju krivnju: s toga bude s časti skinut i izobćen. Vrhu odsutnoga Rodoalda nisu htjeli odsudu izreći, dok nebude saslušan. Fotij „kano početnik razkolničtva, koj iz svjetovnjačtva na jednom popeo se do biskupskoga čina, redjen od biskupa po saboru osudjenoga, koj proti zakonitomu biskupu stolicu carigradske crkve silom otè, koj se usudì vriednoga Ignatija s časti skinuti i izobćiti, a rimske poklisare zavesti, da neizvedu, što im bješe naloženo" — bude izobćen, kano takodje Grgur Syrakuski sa svimi privrženici. O Ignatiju pako veli papa u ime vrhovnoga sudca Isusa Krsta: „da on nikada nebješe (zakonito) sbačen, i pošto je bio od strane države nasilno samo vladanja svoje crkve lišen, da mu ga on vlastju danom Petru i njegovim nasljednikom opet vratja s prvašnjim činom i častju" [2]). Sada je zavisilo od Carigrada, hoće-li posluhnuti glas vrhovnoga pastira ili mu ogluhnuti; hoće-li slogu i jedinstvo ili razdor i razkol!

U isto vrieme, dok se nastojalo, da grčki živalj njeku zlo razumljenu samostalnost u crkvi steče, trudilo se Carigrad učiniti središtem hellenskieh znanostij, a carstvu naprama izvanjskom neprijatelju osvjetlati lice. Jednomu i drugomu podhvatu na čelo stavio se Barda, povišen caru o bok, na dostojanstvo cesara („καισαρ" od 6. Travnja 858). On u palati Magnauri utemeljì glasovitu akademiju, u kojoj Lav mudrac, učitelj našega Konstantina, kašnje solunski nadbiskup, odkle kano kipoborac sbačen, uvukavši se u milost cesarovu naučaše mudroslovje, njegov učenik Theodor geometriju, Theodejas astronomiju, Komaetas višju grammatiku i slog. Barda često sám pohadjaše predavanja,

---

[1]) Cod. vat. cit. p. 150.: „Tunc conuocato multorum prouinciarum occidentalium regionum ss. episcoporum coetu et collecta s. synodo in ecclesia Dei, ubi b. Petrus apostolorum princeps corpore floret et virtutibus emicat, deinde propter frigidiorem locum in ecclesia Salvatoris, quae ab auctore uocatur Constantiniana, et quae prima in toto terrarum orbe constructa est..."

[2]) Akta ovoga sabora izgubiše se; ali zaključci su nam poznati iz Nikolinih poslanicah. Vid. Mansi XV, 179 & seq. 245 & seq. Imenito iz pomenute poslanice na iztočnu crkvu, kojoj papa pridružì sva akta glede byzantinske razmirice, da iztočni episkopat uzmogne se osvjedočiti o pravednosti njegova dotonjega postupanja. Cod. bibl Vatic cit pag. 150 & seq.

Digitized by Google

podupirajući i nagradjivajući učitelje i učenike [1]). Ali vendar nepodjè mu za rukom nijednoga pisca uzkrisiti, koj bi se mogao metnuti o bok drevnim hellenskim duhom; ondješnji materialni i pùteni uzduh udušio je svaki višji polet.

Ratna sreća razno je prijala carskomu oružju. Izza kako je bio u Kolovozu god. 859. Emir Omar, navaliv u Samosati nenadano i naglo na cara, s vodjom azijatskieh Pavlićanov Karbejom potukao ga [2]): sljedeće godine (860) odmah s početka udarì s 30.000 vojakov u Kappadociju. Mihajlo brzo skupì vojsku do 45.000 momák, sastojeću najviše iz thračkieh i macedonskieh Slovjenov [3]), pozvà Manuela u miru živućega, te se kod Amasije na obali rieke Irisa sukobì s neprijateljem. Nevještini carevoj pripisuje se, što mu neprijatelj vojsku odmah obkolì i u bieg natjerà tako, da Mihajlo jedva njekako savjetom Manuela preobučen život si spasì [4]). Našto Omar poplienì i poharà Ciliciju i pokrajinu Ponta.

Je-li da se opere ova sramota, koja se carstvu učinì u Aziji, a puk novom pobjedom zadovolji i utješi; je-li pako iz kakove ine svrhe, još iste godine spremana je vojska, da se udari na Bugarsku. Sgodnija prilika doisto nije se mogla naći; u Bugarskoj bo bješe zavladao velik glad. Sad još da navali sám Mihajlo i Barda na nju po kopnu i po móru? Boris klonù duhom videći i bez rata velike patnje svoga naroda; zato zaište mir, koj mu se rado dadè [5]). Kolika nebješe zadovoljština za

---

[1]) Genes. edit. Combefisi. lib. IV, 99. 5. — Zonar. ed. Bon. lib. XVI, 4.

[2]) Genes. ibid. lib. IV, 86. 21.

[3]) Const Cont. lib. IV, 25. pag 113. (edit. Paris.): „Thraciae ac Macedoniae duces expeditioni Michaelis contra Saracenos susceptae interfuerunt; nam et lex erat, ut Bulgaricis rebus pace compositis, ipsi quoque Orientalibus bello socii accederent."

[4]) Genes. ibid. lib. IV, 91. 19.

[5]) Symeon Logoth. (edit. Paris.) pag. 440: „Imperii anno quarto (860) Michaël Imperator cum Caesare terra, marique adversus Bogorem, Bulgarorum principem, copias educit. Bulgari apparatu audito, ac cum alias fame conficerentur (λιμῷ τηκόμενοι) ... deposcunt Romano subesse imperatori." Isto Leo Gram. (edit. Paris. p. 462), Georg. Monach. (ibid. pag. 534): „exinde pax profunda composita est." — Što Šimun Logothet govori, da se Boris s Bugarskom caru pokori, protivi se ne samo inim byzantinskim ljetopisom, već i cieloj onodobnoj povjestnici.

Digitized by Google

cara i cesara i za sav byzantinski puk, da od njih mir prosi vladar onoga naroda, od koga su malo prije byzantinski carevi prosili milosti mira? Prijateljstvo odavle nastavše med carigradskiem i bugarskiem dvorom upotriebi onaj i na to, da skloni Borisa sve to većma na krstjanstvo, a kroz to oveliči i proslavi svoj patrijarhat i narodnu carigradsku crkvu, o čem obširnije malo niže.

A na koliko dvor se neuzradovà, kad usried nutrnje i izvanjske borbe dodjoše k njemu poslanici možnoga Rastica, kneza moravskoga, da u njega prijateljstvo i vjeru zaištu? Kakovu budućnost nije si obećavalo carstvo byzantinsko i crkva iztočna od prijateljstva i saveza, dà nabožnoga i državnoga vrhovničtva nad dvjema slovjenskima vladarima, koji u najbližjem susjedstvu zapoviedahu nad slovjenskim mladjahnim i krepkim narodom od Thracije i Macedonije tja do tatranskieh, a s druge strane nad gornjim Dunavom skoro do podnožja krkonoškieh gor? Ovi posljednji pojavi opet pozvahu Konstantina i Methoda iz stanice u sviet; ali odsada u slovjenski sviet, komu tja do konca svoga života ostadoše vjerni.

Digitized by Google

GLAVA II.

Konstantin i Method u slovjenskom svietu.

Karlo Veliki sve one zemlje Bavarskoj na iztoku, koje budi krvaviem ratom, budi političnom pretežnostju svojoj kruni neposredno ili posredno podčinì — kao što drugdje [1]) obširnije vidismo — razdielì na dvie pogranične grofije. S ovom političkom diobom htjedè si on iztočne granice svoje prostrane carevine osjegurati, te ujedno svako političnо kretanje susjednieh narodov nadzirati, da ga uduši brzom rukom, ako mu postane pogibeljno. Unutar pako ovieh dviuh pograničnieh grofij ostavì i nadalje starije pomanje kneževine ili grofije, podčinjene vendar prvim; čim otegotì svaki odpor i narodnu kristalizaciju. Ovo ustrojstvo i za njegovieh nasljednikov u bitnosti isto ostadè; jer se nije promienila ni misao, ni svrha, na kojieh se osnivalo. Niti kroz to se ono nepromienì, što Ljudevit Pobožni god. 825. uzkrisì opet i to umnožanu i povećanu kraljevinu bavarsku, te ju izručì za upravljanje svomu tretjemu sinu Ljudevitu [2]); jer pomenute markgrofije spadahu na ovu kraljevinu kano dvie česti, a toli markgrofi koli pojedini knezovi budu uvrstjeni med bavarske grofe. Tri godine kašnje (828) u furlanskoj markgrofiji nastadè znatna promjena, pošto izza skinutog joj radi nevjerstva

[1]) Odsjek I gl. I. str. 33.

[2]) Einhard ad a. 825.

Digitized by Google

Balderiha, nebude više izručena ikojem markgrofu, već podieljena na četiri grofije ili kneževine, podčinjene jedino bavarskoj kraljevini, t. j. na Furlansku, Istru, Korušku, gornju Posavinu ili možebit bolje rečeno gornju Podravinu (današnju varaždinsku županiju) [1]; dočim Hrvatska, na koju opet spadnè Liburnija, od ove zavisnosti posvema se oslobodì, jedino po imenu priznajući franačko vrhovničtvo [2].

Ali i bavarske kraljevine, s toga i ovoga sveza nestadè, kad Ljudevit uslied verdunske diobe (843) iz bavarskoga kralja postadè kraljem Njemačke („rex orientalis, orientalium Francorum, Germanorum, Germaniae"). Tada opet nastupì staro razdjeljenje iztočnieh zemálj, koje tiem postadoše iztočni dio ne franačke carevine, već njemačke kraljevine, a ova kroz sva buduća vremena nastojaše politički i crkveno ih vezati, svoju sudbinu s njihovom skapčati. Sva promjena sastojala je u tom, što Furlanska bude sdružena s talijanskom kraljevinom, te joj car Lothar predpostavì Eberharda, rodom Belgijanca, za kiem sliedjahu sinovi mu Unruoch (864) [3] i Berengar, poznati kralj talijanski (888). Od Karlove indi furlanske markgrofije početkom IX. stoljetja ostadè s Njemačkom sdružena: Istra s Kranjskom, Koruška i Podravina (čest Panonije posavske). Već rekosmo [4], da nam onodobni spomenici navadjaju kao koruške grofove (828—61): Helmoina, Abgara i Pabu; akoprem su u isto doba imali njemački kralji davati pojedine župe za upravljanje pojedinim knezom, jer za vrieme Pabe nalazimo u Koruškoj grofa Witagova [5]. U Podravini, koje žiteljstvo još danas spada na porietlo slovinsko, ali pohrvatjeno, u ono vrieme nalazimo kneza

---

[1]) Vidi: Odsj. I. gl. I. str. 41., gdje treba izpraviti uvukavšu se pogrešku (redak 4.) „dolnja Panonija", kao što na strani 33. r. 12. dobro stoji

[2]) Vidi: Odsj I. gl. I. str. 42.

[3]) Annal. Alaman. Cont. Sangall. ad a. 864 (ap. Pertz I, 50). — Annal. Xanth. ad a. 866.

[4]) Odsj. I. gl. II. str. 41. — Cf. Anonym. de Conv. Carant. kod Kopit. Glag. Cloz. LXXIV. Siedo koruških grofov bješe vjerovatno Krka ili Krčko (Gurk).

[5]) Sr. Kleinmayer: Juvavia Anhang 94.

Digitized by Google

Ratimira [1]). Iztočna pogranična pokrajina ili markgrofija (Ostland) obsizala je: iztočnu marku (Ostmark) s traunskom župom, zatiem gornju i dolnju Panoniju. Kano iztočni markgrofi poznati su nam: Gerold I. († 799) „praefectus Bajoariae", Gotram, god. 802. kod Kisega umoren, Werner, Alberich, Gottfried, Gerold II. (oko 811—828) [2]), zatiem Ratbod [3]) U Ostmarki nalazimo med 820—853. grofa Wilhelma [4]). — Što se pako dogodi s gornjom Panonijom izza kako avarski kagani prestadoše njom upravljati, težko se može opredieliti; a svakako su njom upravljali ili franački grofovi [5]), ili pako bar za njeko vrieme bijaše sdružena s dolnjom Panonijom [6]), kojoj, kano podieljenoj si od Ljudevita kralja njemačkoga svojini, predstojaše od 12. Listopada god. 849. knez Privina [7]), priznajući jedino njemačko vrhovničtvo.

U ovom političkom sustavu, što ga na kratko kano u pregledu htjedoh strpljivomu štiocu predočiti, neima traga Moravskoj. Ona — kako vidismo [8]) — nije spadala neposredno u njemački savez, da-li ipak dospiè pod njemačko vrhovničtvo, koje tim joj je bilo tegotnije, čim se više miešahu njemački

---

[1]) Odsjek I. gl. II. str. 42—43. Cf. Anonym. de Conv. Caran. kod Kopit. Glag. Cloz. LXXIV. Možebit amo spada knez Salacho.

[2]) Anonym. ibid.: „Tunc primus ab imperatore constitutus est confinii comes: Goterammus, secundus Werinharius, tertius Albricus, quartus Gotefridus, quintus Geroldus" Nevidimo razloga, zašto Dümmler (Die südöstlichen Marken, p. 19—20) odstupljuje od dobro izvieštenoga Anonyma, te Albericha i Gottfrieda uvrstjuje med knezove Ostmarke.

[3]) Anonym. ibid. Cf. Odsj. I. g. I. str. 42.

[4]) Mon. Boica XXVIII, 2. 37. a. 820.: „Actum est autem hoc in loco nuncupato ad Linza coram Reginhario episcopo, simulque Wilihelmo comite." Cf Dümmler op. cit. pag. 19—20.

[5]) Toga mnienja je Dümmler (op cit. pag. 34), koj misli, da Werinhar spomenuti od Anonyma bješe joj knez. Ali neima nikakova dokaza.

[6]) Sliedi iz Vita Clementis c. IV.

[7]) Anonym. ibid. Medju svjedoci navadja: Luitprama, solnogradskoga nadbiskupa, biskupe: Erchanberta (frižinskoga), Erchanfrieda (reznanskoga), i Hartviga (pasovskoga), zatiem kraljeviće: Karlmana i Ljudevita, grofove: Ernsta, Ratboda, Werinhara, Paba.

[8]) Odsj. I. gl. I. str. 42.

Digitized by Google

kraljevi u njezino nutrnje upravljanje. Ljudevit njemački da uduši svaku težnju za samostalnostju — kako vidismo [1]) — sbaci nadvladanoga Mojmira, i namjestì na kneževsku stolicu Rastica (846). Ali Rastic nehtjedè biti orudjem inostrane politike; on težijaše narodu svomu priskrbiti samostalnost. Reć bi da u njegovoj osnovi podupiraše ga Ratbod, iztočni markgrof, kano njegov najbližji susjed; Rastic se zatiem znadijaše uvući u prijateljstvo svojim prama zapadu susjedom Bugarom [2]); a da se pripravi za doček neprijatelja, u kući učvrstì si zemlju tvrdjami. Kamo smiera knez Rastic, Ljudevit dàkako lasno uvidì; s toga da preprieči dalnji razvitak, god. 855. s velikom vojskom provalì u Moravsku. Ali Rastic zatvorì se u jaku tvrdju, pa kad se njemačka vojska bez uspjeha vratjala, Rastic ju uzastopce sliedjaše, pljeneći mnoga mjesta s one strane Dunava [3]). Ljudevit, da se ojača proti pogibeljnomu Rasticu, sbaciv nevjernoga Ratboda [4]), ne samo njegove, nego obiuh markgrofijah upravu izručì svomu tretjemu najhrabrijemu i najsposobnijemu sinu Karlmannu (856) [5]). Na taj način usriedile su se pomenute zemlje u jednoj ruci kako pod Ljudevitom, sada njemačkiem kraljem, s otom razlikom, da markgrofije budu samostalne pod upravom rečenoga kraljevića, oddieljene indi od Bavarske.

Pomenutom pobjedom knez Rastic faktično priskrbì samostalnost Moravskoj. Od te dobe slava i moć njegova svaki dan je više rasla; k njemu bi se uticali svi, koji s vladom kralja Ljudevita nebijahu zadovoljni, a Moravska bude središtem, oko koga se kretahu obližnje pokrajine. Kad Slavitaha, českoga kneza, bavarska vojska, vjerovatno iste god. 855. [6]), iz njegova sieda

---

[1]) Odsj. I. gl. II. str. 76.

[2]) Prudent. Trecens. ap. Pertz I, 448.

[3]) Ruodolfus Fuldens. ad a. 855.

[4]) Mon. Boica XXVIII, 1. 50.: „Quidam ex primatibus nostris nomine Ratboto a nobis totis viribus se alienavit et fidem, atque iusiurandum omni infidelitate fraudavit."

[5]) Auctar. Garst. a. 856. (Pertz IX, 565).

[6]) Cf. Meichelbeck: Hist. Frising. I, 350: „(Ludovicus) misit aciem Baioariorum in Poömanios."

Digitized by Google

grada Witoraza protjerà, on se utečè k Rasticu [1]). Malo kašnje dodjè Rastic u bližnji doticaj s Karlomannom. Ovaj, kako se vidi, nije bio zadovoljan sa svojom markgrofijom; valjda je težio za krunom kraljevine Bavarske, što se je ustrojit imala. Zato protjerà knezove, koji upravljahu Koruškom i Panonijom, te na mjesto utekavšeg u Solnograd Pabe [2]) namjestì za koruškoga kneza Gundakara (861). Privina, kako prije tako i sada bio je vjeran privrženik kralja Ljudevita; u podignutom po Karlomannu nemiru bude istom prigodom od Moravanov, saveznikov Karlomannovih, umoren, a nasljedì ga kano knez panonski njegov sin Kocel [3]), koj se u isto vrieme bavio u Reznu, da učini darovnicu frižinskoj crkvi [4]). U istu urotu bude upleten i tast Karlomannov, vojvoda Ernst, do sada najmožniji savjetnik kralja Ljudevita; s toga bude svih častij lišen [5]).

Karlomann se doduše ljeti god. 862. u Reznu s otcem pomirì, te pošto bi mu bio pokornost prisegom obećao [6]), opet se u svoju kneževinu povratì: ali Rastic srdjbu i osvetu kralja Ljudevita na se povučè, kojoj nije se mogao nadati da će uteći, čim sgodna prilika svane. To Rastic dobro znajući šta da čini? Naumio je potražiti zaštitnika i saveznika na iztoku, uteći se k byzantinskomu caru, koj u onaj par življaše u prijateljstvu sa susjednimi Bugari; naumio je indi zapadnomu življu odreći se a pristati k iztočnomu, koj i onako veći dio Slovjenstva bješe prigrlio.

---

[1]) Ruodolf. Fuld. ibid. Cf. — Palacky: Dějiny národu českého. Tom. I. pag. 133—134.

[2]) Annal. S. Rudberti Salisb. ad a. 861.: „Pabo quidam a Karinthia per Karlomannum ejectus, Salzburge consedit."

[3]) Anonym. de conv. Carant. ibid. pag LXXV: „(Chezilo) illi successit moriente patre suo Privina, quem Moravi occiderunt." Slov. „Коцель" jest pokvaren njem. oblik od: Hezilo = Hesso = Ezzelin = Ezzo, u srednjovječnom njem. jeziku isto što Heinrich.

[4]) Meichelbeck ibid. 385: „Quidam comes de Sclavis nomine Chezul" a. inc. Dom. 861. in loco regali publico Ratisbona XII. kal. Apr.

[5]) Hincmar ad 861. — Annal. Fuld ad a. 861.: „Ludovicus Rex.. Ernustum.. quasi infidelitatis reum publicis privavit honoribus."

[6]) Annal. Fuld. ad a. 862.

Digitized by Google

Medju to svrha Rasticova koraka nije bila púko politička. Značaj, težnja i duh srednjega vieka, komu je za uzor služila „respublica christiana“ Karla Velikoga, sdružiše uzkom kopčom crkvu i državu na toliko, da obadvie dieliše jednu sudbinu; promjena kakva ili katastropha, porodiv se u jednoj, porodila je znatnieh posljedíc i u drugoj. Rastic indi, već s toga gledišta, odvrativ se od njemačke države imao se je odvratiti i od njemačke crkve; prionuv na grčko carstvo imao je stupiti u užji savez i s grčkom crkvom. S druge opet strane neda se tajiti, da nepazeći na one težnje gore obširnije orisane, koje je gojila jedna stranka u Carigradu, grčka crkva uzmogla je shodnije i prečje dovoljiti nabožnim i umnim potrebam slovjenskoga naroda, nego-li njemačka, osobito one dobe, kojoj, da se uredi i u zakonitih granicah uzdrži, trebalo je dubokoga uma, željezne volje i čvrstoga značaja Nikole I. [1]). Narodu moravskomu s veće strane pokrstjenomu [2]) trebalo je svetjenstva slovjenskomu jeziku vješta, u kom bi mu uspješno blagodati krstjanske prosvjete moglo uciepiti. Takovo mu doisto mogaše dati Carigrad, koga dvor, država i crkva bješe mnogo prepletena slovjenskim življem. Uz to — nikakova protukatolička ili razkolna težnja nemogaše zavesti Rastica na tu odluku; pošto razkolje med iztočnom i zapadnom crkvom za tada bijaše još u sjemenu, koje i bodrije oči od Rasticevih nemogahu jošte opaziti; a što sjeme ovo, kad je poniklo, nije u Moravskoj i Panoniji uzplodilo, ima se zahvaliti učiteljem, koje im dadè Carigrad, nemisleći, da oni neće istom stazom udariti.

Tako mi shvatjamo svrhu, koju Rastic imaše pred očima, kad se odvažì poslati svoje poklisare u Carigrad. Osnivamo ju pako stranom na onodobnih spomenicih, stranom na poznatih nam iz povjestnice okolnostih. Što se prvih tiče, svikolici svjedoče, da Rastic moljaše u Carigradu za muža, koj bi puk moravski razumljivo podučio i utvrdio u

---

[1]) Cf. Mansi tom. XV, 278. 279. 281. 282. — Marten: Vet. Scriptor. Collect. Paris. 1724, tom. I, 150. Ipak mogućka synoda od god. 852. nazivlje moravske Slovjene, što se vjere tiče, „glupe“: „rudis adhuc christianitas gentis Morahensium.“ (ap. Pertz: Mon. Germ. leg. I, 414).

[2]) Sr. Odsj. I. gl. II. str. 75—76.

Digitized by Google

vjeri [1]). Da taj muž bude višjom hierarchičnom vlastju providjen, bilo bi od veće koristi za osnove Rasticeve [2]); ali ova želja nije bila conditio sine qua non njegova poslanstva [3]). O političkoj svrsi negovore ništa spomenici, čemu se nećemo čuditi, ako promotrimo njihov strogo nabožan značaj.

Nastaje pitanje: kada poklisari dodjoše u Carigrad? Nijedan spomenik nam godine nezabilježi; medjuto iz okolnostih, koje nam pripoviedaju, moći ćemo ju po prilici opredieliti. Pošto u tom poslu cesar Barda učestvovaše [4]), poklisarstvo dodjè pred njegovom smrtju, dakle pred 21. Travnja 866 [5]). Ako pako uzmemo u obzir, da Konstantin i Method u jeseni godine 867. Moravsku ostaviše za poći u Rim poslje svoga u onoj zemlji bar tri i polgodišnjega boravljenja; da med njihovim odlazkom i do-

---

[1]) Translatio ibid. c. 7.: „Rastislaus princeps Moraviae.. ad praedictum imperatorem nuncios misit, nuncians hoc, quod populus suus ab idolorum cultura quidem recesserat et christianam legem observare desiderabat; verum doctorem talem non habent, qui ad *legendum eos*, et ad perfectam legem ipsam edoceat: rogare se ut talem hominem ad partes illas dirigat, qui pleniter fidem et ordinem divinae legis et viam veritatis populo illi ostendere valeat.“ Isto svjedoči moravska legenda kod Bollandistov (Acta SS. Martii tom II) i Dobrovskoga (Mährische Legende. Prag 1826); isto Žitje sv. Konstantina gl. XIV.: „ОУЧИТЕЛЯ НЕИМАМЫ ТАКОВАГО, ИЖЕ НЫ БЫ ВЬ СКОН ЄЗЫКЬ ИСТИННОУЮ ВѢРОУ ХРИСТЇАНЬСКОУЮ СКАЗАЛЬ..“ Isto Žit. sv. Methoda gl. V.

[2]) Polag Žit. sv. Konstant. (ibid.) prosio bi biskupa: „ДА ПОСЛЫ НЫ, КЛАДНКѦ, ЄПИСКОПА И ОУЧИТЕЛЯ ТАКОВАГО..“

[3]) Polag Žitja sv. Methoda (ibid.) Rastic moljaše za muža „ИЖЄ НЫ ИСПРАВИТЬ ВЬСЯКОУ ПРАВДОУ“; jer su u Moravsku „ВЬШЕДШИ ОУЧИТЕЛИ МНОЗИ ИЗЪ ВЛАХЪ (Italije), И ИЗЪ ГРЕКЪ И ИЗЪ НЕМЕЦЪ, ОУЧАЩЕ НЫ РАЗЛИЧЬ.“ Nije uprav nemožno takova smjesa u novopokrštjenom narodu, osobito u ono toli pomiešano i pokretno doba.

[4]) Žit. sv. Konst. ibid.

[5]) Theoph. Cont. edit. Bonon. pag. 238.

Digitized by Google

šastkom poklisarov prodjè znatno vrieme: tad nećemo ni najmanje dvojiti, da pomenuto poklisarstvo dodjè u Carigrad tečajem god. 862, o čem ćemo se niže još većma osvjedočiti. Godina ova posvema se slaže s onim, što malo više (str. 133) spomenusmo o uroti kraljevića Karlomanna, i njegovu porazumljenju s Rasticem.

Rasticu i njegovu sinovcu Svatopluku, koj pod vrhovničtvom svoga strica posebnom kneževinom, bezdvojbeno njitranskom, poslje Privine upravljaše [1]), car dakako drage volje zadovoljit nastojaše; do toga bo — kako gore napomenusmo (str. 128) — stalo mu je toli u državnom koli u crkvenom obziru. On dakle s Bardom [2]) odlučì poslati u Moravsku Konstantina i Methoda, koji već kod Saracenov i Kozarov bjelodano pokazaše svoju vještinu i revnost u propoviedanju i poučanju puka u krstjanstvu i koji slovjenski jezik već iz roditeljske kuće dobro poznajući [3]), u njem se usavršiše čestim doticajem i obćenjem sa slovjenskim narodom [4]).

Konstantin s bratom rado se odvažì po tretji put u dalek sviet propoviedat mu sv. evandjelje; ali ujedno podpunoma shvatì tegobu svoga novoga zadatka. Tuj se nije radilo o pokrstjenju

---

[1]) Translatio c. 7. Moravska legenda c. 4. i Žitje sv. Konstantina govore jedino o Rasticu; ali pošto posljednje u obće navadja, da Rastic „сѣвѣть сѣтворн съ кнезн своими Моравлѧнн," med koje i Svatopluk spadaše, a Žit. sv. Methoda (ibid.) naročito ga navadja: „Ростиславъ . . съ Сватополкомъ." ni najmanje nedvojimo o njegovu učastju pri tom poslanstvu. Da Kocel, kao što Nestor (edit. Schlötzer II, 177) piše, nemogaše udioničtvovati, sliedi iz njegova odnošenja prama Njemačkoj. Razlog Dra. Ginzela (op. cit. pag. 33) proti Svatopluku nevalja.

[2]) Žit. sv. Konst. ibid: „Царь съ Карьдою оуемь своимь."

[3]) Žit. sv. Methoda ibid.: Вы бо — rečè car — еста Селоуниѧнина, да Селоуниане все чисто словѣньски бесѣдоують."

[4]) Italska (Translatio) i moravska legenda napominju, kao da bi Rastic, čuvši o uspjehu Konstantina med Kozari, za ovoga bio prosio Mihajla. Nevjerujemo, da bi toli udaljene sgode bile doprle do Moravske.

Digitized by Google

poganskoga naroda [1]), nego o ukriepljenju jurve pokrstjenoga u netom primljenoj vjeri putem podučavanja, koje je bez knjige tegotno, netemeljito i nestalno. S toga Konstantin odmah caru rečè: „s radostju idem tamo, ako imadu knjig („боуквы") u svom jeziku". A pošto bi mu bio car odgovorio: „djed moj i otac moj i ini mnogi, to izkavši nisu obreli, kako da ja mogu to obresti?" i ponukao ga, da izumi pismena. Konstantin preporučiv se „po običaju" u milost božju, dadè se na taj mučan ali spasonosan posao; a i onako vješt mnogim jezikom i njihovoj pismenosti na skoro „složi pismena", i stadè prevadjati svetopismene komade u slovjenski jezik [2]). Što ova dva prastara slovjenska životopisca svjedoče, to nam kažu svikolici vjerodostojni domaći i inostrani, suvremeni i kašnji spomenici: da naime Konstantin obretè slovjensku azbuku. To razgovjetno izpovieda suvremeni Anonym solnogradski [3]), papa Ivan VIII. [4]), Ivan Exarch bugarski [5]),

---

[1]) Rastic naročito rečè (Žit. sv. Konstant. ibid.): „Людемь нашимь поганьства се ѡтьврьгшїнымь, и по христїаньскы се ꙁаконь дрьжещїнымь.."

[2]) Žit. sv. Konst. ib.: Шьдь же фїлосѡфь, по прьвомоу обычаю на молитвоу се положи, и сь нимьми поспѣшникы вьскорѣ же є емоу Богь ꙗви, послоушае молитви своихь рабь, и абїє сложи писмена, и начеть бесѣдоу писати єваггельскоую: исьпрьва бѣ слово, и слово бѣ оу Бога, и Богь бѣ слово и прочеє." Isto: Žitje sv. Methoda ibid.

[3]) Ap. Kopitar Glagol. Clozian. LXXV: „Quidam graecus Methodius (jer proti njemu bje naperena dotična spominica) noviter inventis sclavinis litteris.." Ovdje dàkako mieša Methoda s bratom, o kom ništa neznadjaše.

[4]) Ep. 247. ap. Mansi XVII, 181: „Litteras sclavinicas a Constantino quodam philosopho inventas.."

[5]) „Понеже оубо сватыи человѣкъ божыи Кьстатинъ, филасофъ река, многы троуды прия, строя писмена словѣньскыхъ книгъ." Vidi: Kalajdović. Ivan Exarch. Moskva 1824, str. 129.

Digitized by Google

monah Hrabr [1]), životopisac sv. Klementa [2]), italska i moravska legenda [3]), stari hrvatski ljetopisac [4]) i za njim pop Dukljanin, svi dotični synaxari i menologije tako, da u povjestnici razvitka koga mu drago naroda nije sgode stalnije od ove.

Iz ovoga, što oba Žitja, kano dva vjerodostojna svjedoka vele, izvadjamo za nas: α) da Konstantin pismena slovjenska složì god. 862—3; β) da je složì uslied Rasticeva poklisarstva neposredno za podučavati moravski puk, i to složì je u Carigradu prije svoga odlazka. Ova dva posljedka svoga iztraživanja ja radi toga naročito navadjam; jer su različita od mnienja, koje zastupahu u novije doba izmed znamenitijih iztražiteljev slovjenske prošlosti slavni muževi: Dobrovský [5]), Vostokov [6]), Köppen [7]), Šafařík [8]) i Palacky [9]). Oni drže, da Konstantin godine 855. ili prije složì azbuku slovjensku za grčke i bugarske Slovjene, odkle se prenesè u Moravsku i Panoniju uslied Rasticeva poklisarstva [10]). Mnienje svoje osnivaju na bugarskom apoštolo-

---

[1]) „Аще ли въпросиши . . . кто бы писмена створил . . . то вси вѣдать, и . . рекжть: святыи Кωстантинъ философъ . тъи мамъ писмена створи." Kod Šafaříka: Památky dřevního pisemn. str. 91.

[2]) Vita S. Clementis ed. Miklosić cap. II.

[3]) Bolland. ibid. pag. 20 & seq.

[4]) „I tako sv. muž Kostanc naredì popove i knjigu harvacku." Arkiv 1851. knj. I. str. 14.

[5]) Instit ling slav. ed. II. Viennae 1852, p. V. — Cyrill und Method. Prag 1823. p. 43. 48. 66. — Mähr. Legende: p. 53. 54. 92 i 93. — Nestor v. Müller p. 196.

[6]) U Trud. obšč. ljub. ros. slov. Moskva 1820, č. 17, str. 5—61.

[7]) Sobr. slov. pam. str. 27.

[8]) Slov. Starožitnosti str. 814. & seq.

[9]) Děj. česk. národu. I, 138.

[10]) Dobrovský. Mähr. Legende str. 92.: „Wenn nach dem Zeugnisse des bulgarischen Mönches Chrabr . . . Konstantin das Alphabet im Jahre 855, wo nicht vielleicht schon vor der chasarischen Mission, doch gewiss einige Jahre vor der Reise nach Mähren erfunden hat, und die ersten Uebersetzungen unternommen hat, so geschah dies zum Behufe der Slawen, die zwischen Konstantinopel und Thessalonik wohnten und die Bulgaren berührten, von wo auch sich die slawische Liturgie und Literatur allmählich weiter, endlich bis an die Donau und über die Donau verbreitete."

Digitized by Google

vanju obje bratje, i to bar godine 861, ako ne i prije, koje se svršilo s pokrstjenjem Borisa po Methodu; zatiem na izvjestju Jana Hrabra „o pismeneh". Nu prvi temelj, kako budemo malo niže dokazati, pasti će posvema, ili bar na toliko se srušiti, da se na njem ništa čvrsta sagraditi nemože. Šta se pako Hrabra tiče, evo njegovih riečij: „и аще въпросиши: въ кое врѣма (naime Konstantin „pismena stvorì")? то вѣдать и рекѫть: ꙗко въ врѣмена Михаила цьсарѣ грьчьска и Борисе кнаѕа блъгарьска, и Растица кнаѕа моравьска, и Коцелѣ кнаѕа блатьньска. въ лѣто же ѿтъ създанна вьсего мира. ҂ѕтѕг" [1]). Hrabr indi, koj to napisà u ono vrieme, u koje bješe „još živi, koji su vidjeli" naše Apoštole, naročito navadja god. 6363. od stvorenja svieta, u kojoj Konstantin „pismena stvorì". Koja je to godina po našem računu? Kôšto će biti poznato, grčki ljetopisci, koje sliede i slovjenski, računaju do poroda Isukrstova od stvorenja svieta obično 5508, ali više putah takodje 5500 g. Po prvom računu bio bi Hrabr metnuo god. 855. (6363—5508 = 855), a po drugom god. 863. (6363—5500 = 863), kano godinu obreta slovjenske azbuke [2]). Nastaje pitanje: koj račun sliedio je Hrabr? Pomenuti učenjaci stoje za prvi; a zašto? za razlog sami neznadu; ali drže se ga, jer im prija pomenutomu mnienju, uslied koga Konstantin složì azbuku za grčke i bugarske Slovjene mnogo prije došastja moravskoga poklisarstva; nikakova indi nutrnjega razloga za svoj račun neimadu. Ja pako scienim, da Hrabr sliedjaše drugi način računanja, t. j. da postavlja godinu 863. za obret slovjenskih pismen, i to ne radi toga, jer prija mojemu mnienju o prigodi, u kojoj je Konstantin složì, ali radi nutrnjeg razloga. Hrabr naime navadja, da Konstantin az-

---

[1]) Kod Šafaříka ibid pag. 91.

[2]) Ako je ljetopisac sečenićki okô 1301. (ed. Šafařík: Památky dřevního pisemnictví str. 67) sliedio drugi način, obret azbuke stavlja u g. 860: „Въ лѣто ҂ѕтх. (6360—5500 = 860) написаше се наша словеса светыми Кириломъ философомъ и оучителемъ бльгарскаго ѥзыка, при цари грьчаскомъ Михаиле и Ѳеѡдори, матери его." Što spominje tuj Theodoru, bilo bi za god. 852. t. j. za prvi način računanja. Medjuto tako kasni ljetopis nemože se odlučno navesti niti pro niti contra.

Digitized by Google

buku sastavi „u vrieme Mihajla grčkoga cara, i Borisa kneza bugarskoga, i Rastica kneza moravskoga, i Kocela kneza (panonskoga) oko blatnoga jezera". Znamo pako, da god. 855., koja bi izašla po prvom računu, Panonijom upravljaše knez Privina, koga Ljudevit njemački još godine 860. zove „svojiem vjerniem knezom" [1]), a da ga sin Kocel tek 861. godine u kneževini panonskoj nasljedi [2]). Ovaj nesklad opazi već oštroumni Dobrovský [3]); ali mu se neznadijaše ugnuti, budući zavezan gori navedenim mnienjem, kojega bi se bio jamačno odrekao, da su mu bili poznati izvori, nam, mnogo sretnijim njegovim učenikom, sada poznati. Uslied ovih slavni Šafařík, reć bi, da je pristupio k našem mnienju [4]), koje njegda [5]), samo iz slutnje bješe pripomenuo, ali ne prigrlio. — Naproti ovim učeni Kopitar branio je kô što jezika tako i pismenosti početak moravsko-panonski [6]), što iz ljetopisa Nestorova sliedi [7]); prem s druge strane ni Kopitar nije se uviek opirao prvomu mnienju ponješto promienjenomu [8]), koj svoje zemljake Slovince tako rado s bugarskimi Slovjeni malo ne istovjetovaše.

Dočim ina, imenito pitanje: kakova bjehu ova slovjenska pismena? zadržavam si za tretji odsjek ovoga djela, prelazim nastavljati poviesti.

---

[1]) Mon. boica XI, 119.: „Brivinus fidelis dux noster." Cf. Pertz XI. pag. 13, not. 58, gdje Wattenbach brani istinitost ove povelje.

[2]) Vidi str. 133.

[3]) Cyr. u Meth. pag. 43: „Gegen das Jahr 855 ist nichts einzuwenden, wenn gleich die übrigen Data nicht ganz richtig berechnet sind."

[4]) Cf. Muzejník XXII. ročn. díl I. sv I. str. 5. — Památky hlah. pisemn. Prag 1853, str. XVI. XLV.

[5]) Geschichte der slawischen Sprache und Litteratur. Ofen 1826, pag. 86.

[6]) Cf. Jahrbuch der Litteratur. Wien 1822. Bd. XVII. Hesychius.. Vindob. 1840, p. 51 & seq. — Glag. Cloz. p. LXXVII.: „(inventionem litterarum) longe aptius ex caeteris adjunctis assignandam a. 870."

[7]) Ed. Schlötzer. Göttingen 1805, ad cap. X. p. 171.: „ПРИШЕДЪШИМА (u Moravsku), И НАЧАСТА СЪСТАВЛЯТИ ПИСМЕНА АЗЪБОУКОВНАМА СЛОВЕНЪСКИИ."

[8]) Cf. Kopitar's kleinere Schriften edit. Miklosić. Wien 1857. Bd. I, S. 286.

Digitized by Google

Mihajlo Konstantina i Methoda ne samo obilato na put spremì [1]), nego i dadè im dragocjenih darov za Rastica [2]) ujedno s preporučnom poslanicom. S važnom ovom poslanicom prviput se upoznasmo u Žitju sv. Konstantina; neimamo razloga, zašto da ju zabacimo; samo o sebi se razumieva, da je car Mihajlo imao svoje blagoviestnike Rasticu preporučiti i to pismeno; što pako ovu poslanicu jedino Žitje nam uzčuvà, nećemo se čuditi, promotrimo-li, da je njegoviem piscem učenik Konstantinov i to vjerovatno — da nereknem sigurno — sám Klement, kašnje biskup velički. Ovaj učenik, dobro izviestjen o životu svoga učitelja, imao je pred sobom — kô što vidismo — i besjede Konstantinove kod Kozarov, napisane i uredjene po Methodu; med takovimi indi za nas propadšimi (bar za sada) pismi imala se nalaziti ova poslanica. U kom jeziku: jeda-li u grčkom ili latinskom bje pisana? nemožemo dàkako kazati. Mi tudie uvrstismo cielu poslanicu najprije u slovjenskom jeziku, zatiem niže u latinskom prievodu, da se svaki osvjedočiti može, na koliko ona toli glede oblika, koli glede sadržaja odgovara ove vrsti spomenikom srednjega vieka: „Богь, иже велить вьсакомоу, да бы вь разоумь истинныи пришьль, и на болшїи се чинь стежалъ, видѣвъ вѣроу твою и подвигъ, сьтвори нынѣ вь наша лѣта, ꙗвль боуквы вь вашь езыкь, егоже небѣ испрьва было, нь тькмо вь прьвая лѣта, да и вы причьтете се великыхь езыцѣхь, иже славеть бога своимь езыкомь. и поути послахомь того, емоуже е богь ꙗви, моужа чьстна и благовѣрна и книжна зѣло фїлософа. и сь прїими дарь болшїи и чьстѣи паче вьсакого злата и сребра и камениꙗ драгаго и богатьства преходещаго. и подвигни се сь нимь спѣшно, и оутврьди рѣчь вьсѣмь срьдцемь вьзыскати бога. общаго спасениꙗ неотрини, нь вьсе подвигни нелѣнити се, нь ѥти се по истинныи поуть, да и ты, приведь ѥ подвигомь твонымь вь божїи разоумь, прїимеши свою

[1]) Translat. ibid.: „Imperator.. Philosophum in terram Sclavorum simul cum Methodio germano suo transmisit copiosis valde illi de palatio suo datis expendiis.“ Isto moravska legenda c. 4.

[2]) Žit. sv. Konst. ibid.: „Посла его сь дары многы.“

Digitized by Google

мѣздоу въ того мѣсто, и въ си вѣкъ и въ боудоущїи, за вьсе доуше, хотеще вѣровати въ христа бога нашего, отъ нынѣ и до кончины, и паметь свою оставаше прочїиь родомь, подобно великомоу царю Константиноу" [1]). Posljednjimi riečmi, kojieh dàkako malo bješe dostojne ustne Mihajlove, htjedè car mučke Rasticu predočiti slavu i veličje svoga priestolja, na kom njegda siedjaše toli slavan prvi car byzantinski, prvi, koj uzvisi križ na krunu. Da pako Mihajl s družbom znadijaše pobožnost obući, kada god je uztrebalo, svjedoče nam i ine njegove poslanice.

Koje godine uputiše se solunska bratja s darovi i poslanicom i s mošći sv. Klementa [2]), koje bješe ponieli iz Kersona, u Moravsku, težko se može točno opredieliti; a svakako ili još tečajem god. 863. ili početkom, njegdje u proljetje godine 864. Na putu svom, imademo-li pred očima zemljovid one dobe, imadoše prolaziti kroz Bugarsku, gdje se kroz duže ili kratje vrieme baviše, i to — kô što mniem — u dvoru kneza Bo-

---

[1]) „Deus, qui vult omnem hominem ad intellectum veritatis pervenire, et ad perfectiorem statum tendere, videns tuam fidem, tuumque conamen, illud, quod antea non erat, nisi priscis temporibus, nostro effecit tempore, ut vestra in lingua revelaret libros (litteras), quatenus etiam vos magnis adnumeremini nationibus, quae sua lingua Deum glorificant. Nos hunc philosophum, virum honestum et orthodoxum et valde eruditum, cui eosdem Deus revelavit (ad te) ire iussimus. Tu autem accipe hoc donum majus et honorabilius omni auro et argento et lapidibus pretiosis et transituris divitiis. Cum eo itaque surge velociter, et omnium cordibus imprime doctrinam, ut quaerant Deum; communem omnium salutem noli ejicere; sed omnes instigato, ne sint socordes, verum in via veritatis ambulent; quo etiam tu, illos ad intellectum rerum divinarum proprio labore perducendo, hujus vice in hoc et in futuro saeculo accipias mercedem pro cunctis animabus, quae volunt in Christum Deum nostrum credere et nunc usque in finem, utque instar magni Imperatoris Constantini memoriam sui relinquas caeteris generationibus."

[2]) Moravska legenda ibid.: „secum portans corpus S. Clementis." Isto Translatio i ostali spomenici.

Digitized by Google

risa [1]). Ovaj navlaš od one dobe, od kada mu se iznevjeri bojna sreća, povučè se većma u se, te stadè misliti o krstjanstvu. Vjera krstjanska, med bugarskimi Slovjeni i onako već od davna razširena i dobrano ukorenjena [2]), nemogaše u Bugarskoj dugo tinjati tiem manje, što u svih zagraničnih pokrajinah jurve uzcvatè. Kako da joj i Boris svoj um i srdce zatvori? Uz to na Borisa mnogo djelovahu toli njegova sestra, med zarobljenici njegda povedena u Carigrad, i tuj pokrštena, a kašnje svome bratu povratjena, koli i zarobljeni grčki monah Theodor Kufara, koj si u bagarskoga kneza ljubav stečè [3]), a car Mihajlo s cielim dvorom neprestano radijaše, osobito pako od posljednjega (860) mira [4]), da Borisa s cielim narodom krstjanskom prosvjetom upitome. U tako pripravljenu zemlju dodjoše Konstantin i Method. Da oni njeko vrieme propoviedahu u Bugarskoj, sliedi ne samo iz pomenutoga zemljopisnoga i političnoga gledišta, već iz malo ne jednoglasnoga svjedočanstva starih spomenikov, izmed kojih za nas znamenitiji jesu: Život sv. Klementa [5]), ruski ljetopisac Nestor [6]), stari hrvatski ljetopisac [7]) i pop Dukljanin

---

[1]) „Въ 861—62. год. на пути въ Моравію, мы видимъ Меѳодія при дворѣ Бориса. Не былъ ли онъ посланъ нарочно въ Болгарію, чтобы подкрѣпить усілія Борисовой сестры въ дѣлѣ обращенія? Въ такомъ случаѣ цареградскій дворъ поступалъ весма благоразумно, тѣмъ болѣе, что Меѳодій, зная по славянски.. легче могъ подѣйствовать на князя.“ Tako Palauzov: Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. С. Петерсбург, 1852. strana 22.

[2]) Sr. Odaj. I. gl. II. str. 69—71.

[3]) Const. Contin. ed. Paris. IV, 14.: „Caeterum plaga quaedam divinitus illata, famis scilicet... Deum, cuius saepius ut par est Theodorus sororque laudes prosecuti essent, ac cuius erant cultores, malorum depulsorem invocare cogit.“ — Cedren. ead. edit. p. 152.: „Ibi tum Bogoris (ὁ ἀρχων) Deum Xnorum, cuius religione a Cuphara et sorore esset initiatus, in auxilium vocavit.“ Zonar. ed. Paris. tom II, 155.

[4]) Sym. Logoth. ed. Paris p. 440.

[5]) Ed. Miklosić, cap. IV.

[6]) Ed. Schlötzer, tom. II. p. 177.

[7]) Arkiv ibid. p. 13.

Digitized by Google

(1150—1200) [1]), monah hradištski [2]), moravska legenda [3]) i legenda sv. Ludmile [4]). Što oba Žitja ništa nespominju o djelovanju naše bratje u Bugarskoj, scienim da nemože oboriti naše mnienje; pošto ovo djelovanje bijaše mimogredno, niti nebijaše upravno namienjeno; a Žitja napominju samo glavna, okolnostmi proizvedena i izravna vjerozakonska poslanstva Konstantina i Methoda, kakova bješe: agarensko, kozarsko i moravsko. Isto valja glede Translatie. Medjuto — mi neprianjamo uz navedena svjedočanstva u cielom obsegu; već priznajemo u njih kano historičnu istinu jedino njihovu jezgru, u kojoj se svakolika slažu, naime: da Konstantin i Method baveći se u Bugarskoj mnoge obratiše na krstjansku vjeru, a mnoge početnike u njoj učvrstiše [5]). Baš u to doba (863—64) krstjanstvo napredovaše u Bugarskoj brzim korakom [6]). Na koliko je pako istinita poviest zabilježena od Iv. Skilitzesa, Cedrena i Konstantinova produžitelja, uslied koje Borisa, da se krsti, sklonì slika vješto izvedena kistom „njekoga monaha, imenom Methoda, rodom Rimljanina, a umjetnostju slikara“ [7]), te predstavljajuća posljednji sud — zatiem jeda-li taj onodobni Michael Angelo bješe naš Method, t. j. brat philosopha Konstantina, težko je sada riešiti tiem

---

[1]) Ap. Lucium ed. Amstel. 1666. p. 288.

[2]) Ap. Dobrov. I, 51.

[3]) Ap. Bolland. l. c. — Dobrov. Mähr. Leg. 17. 19.

[4]) Dobrov. Cyrill und Meth. pag. 40.

[5]) Mor. legenda l. c. na kratko isto izražuje: „Venit (Const. cum Meth.) primo ad Bulgaros, quos divina cooperatrice gratia sua praedicatione convertit ad fidem.“

[6]) Kako se vidi iz pisma Nikole I., pisana god. 864. (njegdje u Svibnju): „Et iam multi ex ipsis (Vulgaris) Christiani facti sunt...“ Mansi tom. XV. pag. 454.

[7]) Const. Cont. I. c.: „(Bogoris) Μοναχον τινα των καθ' ἡμας Ῥωμαιον, ζωγραφον, Μεθοδιος ὀνομα τω ανδρι accersit.. Is vero.. secundum Dei adventum . graphice omnique artis conatu pinxit:“ — Cedren. l. c. „Μεθοδιον τινα μοναχον, Ῥωμαιον το γενος, ζωγραφον την τεχνην..“

Digitized by Google

više [1]), jer nam nitko izmed životopisác našega Methoda o toj sgodi ništa nejavlja; a pozdniji byzantinski ljetopisci vrlo rado teže za izvanrednostju — tiem cieloj priči oskudieva historički temelj.

Mnogo svjetla prispjeti će našoj povjesti, riešimo-li pobližje pitanje: kada bude Boris krstjen? S toga nastojat ćemo ovu dobu što točnije opredieliti.

Odkad oštroumni franjevac Pagi proglasì god. 861., u kojoj bio bi Boris krstjen [2]), malo ne svikolici povjestnici, slovjenski i inostrani, čvrsto ga sliedjahu. Kô što iz predidućih pazljivi štioc mogaše vidjeti, mi od njega znatno odstupismo, pošto navedosmo Borisa još za došastja Konstantina i Methoda u Bugarsku, dakle još god. 863—864. kano sljedbenika poganstva. S toga će štioc odmah punim právom zahtievati razlog: zašto Pagi-a nesliedimo, tim više, jer dubokoumni i oprezni Šafařík drži njegove dokaze za neoborive [3]). Pagi svoje mnienje osniva na svjedočanstvu Nicete Paflagonca, životopisca sv. Ignatija patrijarhe i Šimuna Logothete. Prvi naime, pošto bi bio napomenuo veliki potres u Carigradu, kojim Barda prestrašen Ignatija iz tamnice pustì, produžuje: „i odmah prestane tresti se zemlja, i Bugari božjom providnosti, gladom prisiljeni, i darovî od cara utaženi, položivši oružje očistjeni su svetim krstjenjem“ [4]). A drugi veli: „u če-

---

[1]) Jurve Schlötzer (ibid. p. 172) držao je toga monaha za razna od našega Methoda; jer — kô što veli — Method nebješe monah niti Rimljanin, već Solunjanin. Prvi razlog — kô što vidismo — nestoji; a Ῥωμαῖος često znamenuje isto što Ἕλληνος. — Dojakošnji slovjenski povjestnici, med koje u novije vrieme spadaju i Šafařík (Starožit. slov. 817) i Palacky (Dějiny českého národu 137) sciene takodje, da se pod onim monahom slikarom ima razumjeti naš Method; ali nikakova razloga nemogu navesti. Jer — misle si per inductionem — u Bugarskoj Method propoviedaše, a u isto vrieme Byzantinci navadjaju slikara Methoda; taj nemože biti ini, nego naš Method.

[2]) Critica ad Baronium ad a. 866, n. 1. & seq. (tom. III, 657).

[3]) Slov. Starožit. p. 589.: „Důvody od Pagiho a Rittera přednešené jsou nepřemožené.“

[4]) Labae i SS. Concil. Collect. tom. X. pag. 718. — Mansi XVI. pag. 245: „καὶ Βούλγαροι δέ τότε προνοίας θεοῦ, βιαίῳ κατατακέντες λιμῷ, ἅμα δε καὶ τοῖς δώροις τοῦ αὐτοκράτορος θελχθέντες, τὰ ὅπλα καταθέμενοι, τῷ ἁγίῳ προσήεσαν βαπτίσματι.“

Digitized by Google

tvrtoj godini carevanja Mihajlo s cesarom (Bardom) po kopnu i po moru proti Bogoru bugarskomu knezu vojsku povedè. O tom podučeni Bugari, uz to gladom iztrošeni... pokrstiti i rimskomu caru pokoriti se zamoliše" [1]). Nicet ima dàkako u kritici prednost pred Šimunom, jer je suvremenik; dočim ovaj tek do sto godín kašnje pisaše izza ove sgode, koju pripovieda. Ali nepazeći ni na to, da Nicet nije se baš odviše točno držao chronologičnoga reda u svom životopisu: iz navedenih riečij, prem se pomenuti potres može uzeti u Kolovozu god. 860., još nesliedi, da se Boris sljedeće godine (861) pokrstì; iz njih bi se moglo jednakim právom izvesti još ista godina 860. ili koja kašnja; pošto bi reći, da životopisac htjedè navesti više izvanrednieh sgód, koje se dogodiše poslie kako Barda pustì Ignatija na slobodu, nerazbijajuć si odviše glave, kojim redom se sbiše. Šimun Logotheta stranom je odviše pozdan, a stranom odviše zavisi od ugleda onih ljetopisác, iz kojih svoj životopis Mihajla i Theodore sastavì, kô što su: Theophanes continuatus i Historia de Leone Bardae filio, tako da imenito njihov red chronologični sliedi, a gdje u njih godine neima, sám ju samovoljno stavlja. Na taj način niti iz Nicete, niti iz Šimuna nemožemo za stalno ustanoviti godine, koje se Boris pokrstì.

Pošto ni bližnji ovoj sgodi ljetopisci nezabilježiše nam godine, koju tražimo, koji su: Genesius i produžitelj Konstantinov [2]):

---

[1]) Ed. Paris. p. 440.: „Τῷ δὲ τετάρτῳ αὐτοῦ ἔτει ἐκρατεύει Μιχαὴλ ἅμα καίσαρι.. κατὰ Γόβορι ἄρχοντα Βούλγάρων τοῦτο μαθόντες ὁι Βούλγαροι, ἅμα δέ καὶ λιμῷ τηκόμενοι.... Χριςιανοίτε γενέσθαι καί ὑποτάσσεσθαι τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ᾐτήσαντο."

[2]) Vita S. Clem. c. IV: „ἐν ἔτει γὰρ ἑξακισχιλιοςῷ τριακοσιοςῷ ἑβδομηκοςῷ ἑβδόμῳ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ τοῦτου τοῦ γένους (bugarskoga) κλῆσις γεγένηται." Po ovom životopiscu bio bi narod bugarski pokrstjen god. 6377—5508 = 869; što dàkako jest odviše kasno. Nestor sljedeći grčke ljetopisce veli: „ВЪ ЛѢТО ҂ѕтѯѕ. Михаилъ цѣсарь изиде съ вои брѣгомъ и моремъ на Болгары. Болгаре же оубиваѣхуще не могоша стати противоу, и просиша крестити сѧ, и покориша сѧ Грекомъ. цѣсарь же крести кнѧзѧ ихъ и болѧры всѣхъ и миръ сътвори съ Болгары."

Digitized by Google

potražit ćemo ju u mnogobrojnih suvremenih poslanicah, izmed kojih nalazimo dvie za našu svrhu osobite važnosti, naime Nikole I. i Fotija patrijarhe, ovih dvajuh žestokih borác. Nikola I. u svojoj poslanici na Salomona biskupa kostničkoga, koj po zapoviesti kralja Ljudevita u njekih poslovih u Svibnju god. 864. u Rim odputovà, med ostalim piše: „Quia vero dicis, quod christianissimus rex (Ludovicus) speret, quod ipse rex Vulgarorum ad fidem velit converti et iam multi ex ipsis Christiani facti sint, gratias agimus Deo, quem precamur, ut abundare faciat incrementa frugum in horreo suo. Jejunium vero pro eis et orationes, sicut per te hortatur, Deo propitio faciemus“ [1]). Poslanica ova bješe pisana godine 864; ali u koje doba? Jaffè, marljivi sabiratelj i poredatelj papinskih poslaníc, stavlja ju pred danom 31. Svibnja [2]); a svakako bješe pisana prije Kolovoza, u kom Ljudevit vojsku povedè proti Rasticu, o kom ratu Nikola govori kano jedva nastojećem [3]). Šta indi odavle sliedi? Da ljeti god. 864. Boris još se nije bio pokrstio, nego da se namjeravao pokrstiti. Isto potvrdjuje suvremeni Hinkmar, da naime prije moravskoga rata još se Boris nebješe pokrstio: „Hludovicus.. hostiliter obviat Bulgarorum Cagano.. qui christianum se fieri velle promiserat, pergit inde ad componendam Vinidorum marcam, si se prosperari viderit, perrecturus“ [4]). Pače još onda, kada Ljudevit pred pomenutiem ratom prije s Borisovimi poklisari ugovaraše mir u Tullnu na Dunavu, da tiem sjegurnije i jače uzmože udariti u Moravsku, Boris nije se bio odrekao poganstva [5]). Patrijarha Fotij u svojoj okružnici, kojom iztočne patrijarhe i ostale biskupe godine 869. pozivaše na sveobći sabor, med ostalimi za probudit mržnju proti rimskoj crkvi o narodu bugarskom ova piše: „Još nebješe kroz dvie godine onaj narod pravu krstjansku vjeru ogrlio, kadno njeki bezbožni ljudi i gadni.. ljudi iz tmín polazeći (misli: iz zapada = poslanici papini), kano divlji

---

[1]) Mansi XV, 457.

[2]) Regesta Roman. Pontificum. Berolini 1851. pag. 245.

[3]) Mansi ibid.: „quoniam nuntias, quod fidelis rex dispositum habeat.. Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere.“

[4]) Annal. Bertin. (Pertz I, 472) ad a. 864.

[5]) Cf. ep. Nicolai ap. Mansi ibid.: „nuntias, quod fidelis Rex dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum Rege Vulgarorum confirmare...“

Digitized by Google

vepar navaljujući, vinograd gospodnji.. poharaše" [1]). Fotij hoće kazati: da još nebijahu se Bugari pune dvie godine priznavali ka grčkoj crkvi, kad rimski poslanici dodjoše k njim, te ih predobiše za rimsku crkvu. Znamo pako, da bugarski poslanici dodjoše u Rim u Kolovozu god. 866., te zamoliše latinske vjeroviestnike, koji u Bugarsku prispješe u jeseni ili zimi iste godine; oduzmemo-li od ove dobe dvie godine, tada će nam izaći jesen ili zima godine 864., u kojoj se imao pokrstiti Boris, i s njim većina naroda. Iz riečij Hinkmarovih sliedila bi godina 865.; piše naime u god. 866: „Rex Bulgarorum, qui praecedente anno Deo inspirante et signis atque afflictionibus (glad) in populo regni sui monente, christianus fieri meditatus fuerat, sacrum baptisma suscepit" [2]). Tudie se ima opaziti, da Hinkmar jamačno rieči: „qui praecedente anno.. christianus fieri meditatus est" proteže na godinu 864., koje — kôšto gore vidismo — zabilježi: „qui christianum se fieri velle promiserat." Što je pred Kolovozom godine 864. Boris bio obećao, to je ili koncem iste godine (864) ili početkom sljedeće (865) točno izpunio [3]).

Odavle ćemo se lasno osvjedočiti, da Borisa nemogaše ni Method ni Konstantin okrstiti, koji se u vrieme njegova krstjenja bavljahu u Moravskoj [4]); niti Rimljanin Pavao [5]); već ga imao

---

[1]) Photii epistolae. Ed. Rich. Montecutius. Londini 1651. Ep. II. pag. 49.: „Οὔπω γὰρ ἐκείνον τοῦ ἔθνους (Βουλγάρων) οὐκ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς τὴν ὀρθὴν τῶν Χριςιανῶν τιμώντος θρεσκείαν ἀνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι... ἄνδρες ἐκ σκοτους ἀναδύοντες... ὥσπερ ἄγρεος μόνιος ἐμπηδήσαντες τον ἀμπελῶνα κυρίου... ἐλυμήναντο."

[2]) Annal. Bertin. (ap. Pertz I, 473) ad a. 866.

[3]) Sr. Dümmler: Südöstliche Marken, pag. 80 & seq. — Mansi i Colleti (Illyr. sacr. tom. VIII, 177) uzimlju god. 865. „ferro absolutum." Jur Asseman (Kal. eccl. univ. III, 22—44) branijaše god. 864.

[4]) Neznam, odkle Šafařík takovom stavnostju veli: „Podlé nejprůvodnějšího výkladu starobylých svědectví křest ten vykonal v Bulharech mnich Method, apoštol slovanský.. a sice l. 861." Slov. starožit. str. 589. To se nemože stavno izvesti ni iz riečij Vitae S Clemen. (c. IV): „ὁ μέγας Μεθόδιος καὶ πάλαι μὲν (Βορισην) τέκνον ἐποιήσατο."

[5]) Anast. bibl. in praefat. ad Conc. VIII, 10. A. tom. XVI, ap. Mansi.

Digitized by Google

krstiti svetjenik grčke crkve, bio misnik ili biskup, jer u svih potonjih razprah med iztočnom i zapadnom crkvom radi Bugarske, latinska crkva nikada si nije prisvajala tu slavu, da bi bila ona Borisa okrstila. Na krstu, koj se jamačno u Bugarskoj [1]) a ne u Carigradu svetačno ovršio, dano je Borisu ime byzantinskoga cara Mihajla, kuma svoga i saveznika, od koga od sada dobì mirno uživanje thračke krajine od balkanskoga prodora Sidere (porta ferrea, sada Bocazze kod Čalikavaka) do mjesta Debelta ili Zagora, pa odavle do crnoga mora, koja krajina zvala se Zagorje [2]).

Kolika bješe korist za krstjansku Evropu, što Boris ogrlì krstjansku vjeru, to će razboriti štioc sám prosuditi znati. Njegovim pokrstjenjem prostrana i silna Bugarska dodjè u broj ostalih krstjanskih držáv; bude mladim ali mogućnim članom evropejske obitelji, koja se odatle nije imala plašiti poganskoga barbarstva. Bugarski narod, u kojega žilah tekla je pomiešana uralska i slovjenska krv, bio je odvažan, poduzetan, hitar u mislih, vruć u srdcu, te — kô što se u kratko vidjelo — poučljiv i prosvjetljiv; a Bugarska bješe ne samo najmožnija i najkrepčija u ono doba slovjenska država, nego takodje središte za cielo jugoslovjenstvo. U vrieme, o kom govorimo, t. j. u drugoj polovini IX. stoljetja, jezgra bugarske države bješe med dolnjim Dunavom i Balkanom s jedne, a riekami Timokom, iztočnom Moravom i crnim mórem s druge strane, koja zemlja i danas uzčuvala je svoje staro ime. Ovdje ležala je velika Preslav, stari

---

[1]) Const. Cont. l. c.: „Bogoris veram amplectitur fidem, ac lavacrum regenerationis ab episcopo, qui ab urbe regia missus fuerat, consecutus, ex imperatoris nomine Michaël appellatur.“ Polag jedne legende, koju učeni Palauzov navadja (Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. С. Петерсбургъ 1852, str. 20), taj biskup bio bi sv. Josip.

[2]) Symeon Logoth. l. c.: „Tunc temporis in cultam regionem a Sydera (ἀπο της Σιδηρας), quae tunc romanae ac Bulgarorum ditionis limes erat, ad Debeltum usque (ἀχρι της Δεβελτον), vernacula lingua Ζαγορια illic nuncupatam agrorum partem eis (Imperator) tribuit.“ U to doba bješe na jugu još inih predjelah, što su se Zagorje zvali, naime: u Macedoniji na zapadnoj strani gore Bertiska (sada Perina) s gradom Melenikom; — u Epiru jugo-zapadna krajina Pinda zvala se takodje Zagorje; — u Thessaliji pako na iztočnoj strani Peliona u drevnoj Magnesiji s istoimenim gradom.

Digitized by Google

Marcianopolis, stolica bugarskih vladarov (do god. 971) [1]. Okó ove jezgre priliepile se bjehu ine pokrajine: s one strane Balkana, u drevnoj Thraciji, važno za trgovinu i strategiku Zagorje s istoimenim gradom; zatim prama zapado-jugu znatan dio sjeverne Macedonije, nazvane Slovjenijom (Σχλαβινία), kašnje takodje od vladajućega naroda Bugarskom [2]; a da njeka plemena slovjenska u byzantinskoj Macedoniji skoro do pod sami Solun godišnjim podankom priznavahu bugarsko vrhovničtvo, drugdje vidismo (str. 84). Od Slovjenije krivim zavojem protezale su se bugarske grănice uz gornji Vardar (Αξιος = Великая) u stari Epir tja do s onu stranu ochridskoga jezera, tako da je Bugarska ovdje na jugu imala za susjede slovjenske Zagorce, obitavajuće u jugo-zapadnom predjelu Pinda, Brežiće (Βερζήται) i Velegostiće (Βελεγεζήται) [3], te joj se trebalo samo malo protegnuti, da zavlada jadranskim mórem. — Pokrajini Bugarskoj na zapad ležala je mala, inače nižja ili bugarska Morava („нижная Морава"), o kojoj potrebito je tudie njeke crtice primetnuti.

Zemlja oko rieke Morave, koja izvire iz dvajuh vrél i teče u dva traka: zapadnim (serbska Morava) i iztočnim (Binč ili bugarska Morava), stičuća se zatiem kod Stalate, da se napakon izliju u Dunav, — ova zemlja, sudeć po slovjenskoj analogiji i navadi, imala se zvati Morava ili Pomoravje, odkad bude naseljena od slovjenskoga žiteljstva. Ovo ime s početka imao je nositi predjel med Ibrom, srbskom i bugarskom Moravom, iliti stara Dardanija. Tuj u Pomoravju sticao se srbski živalj s bugarskim Slovjenstvom, koj od ovieh bješe u ono doba pretežniji, sada se nemože riešiti [4]. Po mojem mnienju ovu Moravu posjeli su s

---

[1]) Ovdje se vjerovatno pokrsti sa sinom Vladimirom i Šimunom često pomenuti Boris: „Въ палатахъ Великой Предслави, въ тишинѣ ночи, тайно отъ своихъ подданныхъ, принялъ Борис, въ мѣстѣ съ двумя сыновями своими, Владимиромъ и Симеономъ св. крещеніе и нареченъ Михаиломъ." Tako Palauzov op. cit. pag. 23.

[2]) „Σχλαβινία ἡ Βουλγαρία." Cf. du Cange Gloss. med. graec. II, 1392.

[3]) Spominju se već u VII. stoljetju in Vita S. Demetrii c. 158.

[4]) „Obyvatelé krajiny mezi Moravou, Dunajem i Timokem nářečím až podnes od západních Srbův patrně se různí, zachovávajíce některé zastaralé, srbskému nářečí neznámé formy... Totéž platí o mluvě lidu na Tempešce, Binč-Moravě a Toplici." Šafařík. Slov. starožit. str 615.

Digitized by Google

početka s veće strane Srblji; dočim Bugari nadošavši (678) odmah osvojiše samo krajinu med riekom Moravom i Timokom [1]); a tek kašnje, kô što scienim pod Krumom, prodrievši s one strane Balkana, zavojštiše zemlju med obojom Moravom, a odavle s one strane Morave prama Drini bar do potoka Kolobare. Sva ova pokrajina med objema strugama, te više s jedne i druge strane iste rieke Morave do njezina ustja, pače ravno preko Save u Sriem spadala je u drugoj polovini IX. stoljetja na prostranu bugarsku državu, različitu od višje ili velike Moravske, o kojoj na skoro obširnije. U toj nižjoj Moravi imali su gospodovati istoimeni knezovi, s početka nezavisni, a kašnje pod zaštitom byzantinskih carev, dok nespadoše pod Bugarsku. Na nje, a ne na velikomoravske knezove, s kojimi neimadoše nikada Byzantinci zapoviedati („κέλευσις"), ima se protegnuti stari byzantinski naslov, kog nam Konstantin Porph. uzčuvà: „εἰς τὸν ἄρχοντα Μωραβιας" [2]); u toj Moraviji obitavahu poznati nam Braničevci, Kućani i Timočani [3]); ona u vrieme bavarskoga zemljopisca (866—90) brojila je „trideset gradov" [4]), izmed kojih poznata su nam dva istoimena, naime: stari Margus = Morava na ustju rieke, a drugi nedaleko od izvora bugarske struge, zatiem Bjelgrad (Βελαγραδον) ili drevni Singidunum. Ova Moravska, sad u širjem sad u užjem znamenovanju, uzčuvala je svoje ime i kad dodjè (med obom

---

[1]) Cf. Odsj. I. g. I. str. 27. 28. — „Ad Avariam usque" veli Cedrenus.

[2]) De cerem. aul. Byz. lib. II, c. 48.: „Εἰς τὸν ἄρχοντα Χρωβατιας... Σέρβλων.. Ζαχλούμων... τοῦ Κανάλη... τῶν Τραβούνων... Διοκλειας... εἰς τὸν ἄρχοντα Μοράβίας. Ἐπιγραφὴ εἰς αὐτοὺς κέλευσις (mandatum = ukaz) ἐκ τῶν φιλοχρίςων δεσποτων πρὸς τὸν ὁ δεῖνα τὸν ἄρχοντα τησδε." Već isti red svjedoči, da tu može biti spomen samo o knezu nižje, kašnje bugarske Moravske, jer se navadjaju hrvatski i srbski župani (ἄρχοντα).

[3]) Odsjek I gl. I. str. 39.

[4]) „Marharii habent civitates XI. Vulgarii, regio est immensa et populus multus, habent civitates V. eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus civitates habere (t. j. da se i sami bez tvrdjáv mogu braniti). Est populus, quem vocant Merehanos, ipsi habent civitates XXX." Šafařík: Přílohy str. 980.

Digitized by Google

strugom) pod Stjepanom Nemanjom (— 1200) u srbsku vlast [1]), a kroz sav srednji viek do danaska [2]). — Prekodunavska Bugarska [3]), kano tretji važni i najprostraniji dio države bugarske obsizala je današnju Vlašku, veliki dio Erdelja, Vojvodinu, Potisje do iste Pešte s jedne, a odavle uz podtatransko podgorje skoro do istoga izvora Tise s druge strane tako, da još godine 892. marmaroške solane bjehu u bugarskih rukah [4]). U ovoj pokrajini podieljenoj na župe, o čem na svom mjestu, življahu pomiešana najviše s drevnimi rimskimi naseljenici (Rumunji) razna slovjenska plemena, med kojimi znamenitija jesu: Sjeverani, obitavajući u jugo-zapadnom kutu Ugrovlaške, u kašnje doba odatle nazvatom sjeverinskom Banatu, koga glavnomu mjestu ostanci nalaze se kod sela Severinuluj, gdje se Topolnica izlieva u Dunav; zatiem Bodrići, obitavajući od Sjeveranov prama Pomoravju po bačko-bodročkoj od njih nazvanoj župi.

Iz ovoga nacrta svaki može vidjeti, koli velika, koli moguća bješe Bugarska! A sada, pošto je sa svojim vladarom stupila u crkvu, njoj se otvoriše u punoj mjeri blagodati krstjanske prosvjete, u kojoj velikim korakom počè napredovati.

Što bijaše Bugarska na dolnjem Dunavu, to bijaše na gornjem Moravska. Pazljivi štioc pod ovim imenom neće razumievati jedino sadašnju Moravsku; kneževina Moravska ili višja, malo kašnje nazvana Velika Moravska, bješe mnogo prostranija. O njezinih granicah koncem prošloga i početkom ovoga vieka mnogo se prepiralo, pošto je njeki učenjaci htjedoše odviše stisnuti, nje-

---

[1]) Žitje istoga od sv. Save, pisano oko 1208.: „Н вьздвиже погиншоую свою дѣдиноу, и прнобрѣте .. подрниїе и поморавїе ..“ Ed. Šafařík. V Praze 1851, c. I. str. 1. — Zatiem str. 8. c. VII.: „прнложи же къ земли отьчьствиꙗ .. и Моравоу ...“

[2]) Sr. Morava u Vuka Karadžića riečniku

[3]) Georg. Mon.: „Βουλγαρια ἐκειθεν του Ισρου.“ Isto Leo Gram. Cedren i ostali.

[4]) Cf. Annal. Fuld. ad a. 892.

Digitized by Google

ki odviše razširiti [1]), njeki odkazati joj za granice rieke Moravu i Hron i tatranske gore, a drugi razprostrani ju od Lužic i Hrvatske s jedne, a s druge strane tja do crvene Rusije. Po mojem sudu treba razlučiti raznu dobu, da se oprediele razne granice Moravskoj, sad užje sad širje. Za Rastica kneževina Moravska obsizala je ne samo pokrajinu Moravsku, kano glavni dio kneževine, nego, poslje bi bio Privina dobio od kralja Ljudevita dolnju Panoniju, u kojoj ga sin Kocel nasljedì, obsizaše i županiju ili inače kneževinu njitransku, upravljanu po Svatopluku [2]), tako da se kneževina Moravska protezaše od Česke i iztočne marke uz Dunav preko Hrona njegdje do Vacova, pa sve do Matre i rieke Torisa; obsizaše indi izim sadašnje Moravske malen dio nadvojvodine austrijske, i znatan komad sjeverne Ugarske, gdje se prama iztoku sticala s prekodunavskom Bugarskom. Dalje prama iztoku nikada se nerazširì, jer se tuj susretè s mogućimi Bugari; a za Rastica Panonija doljna bješe u rukuh Privine, kašnje Kocela. U ovih takodje granicah bješe dosta silna, da napne svoju snagu za samostalnostju, i da probudi pozornost ne samo bližnje Česke, nego i polabskih Slovjenov, kojih glavne grane bješe: Srblji u današnjoj Lužici i Saskoj, Ljutici ili Veleti, med Odrom, morem i Labom, Bodrići, u današnjem Meklenburgu i Holšteinu [3]), tako da s rastućom Moravskom cielo sjeverno Slovjenstvo od gornjega Dunava preko Česke, Labe i Odre tja do baltičkoga móra prietilo je okrenuti ledja Njemačkoj, koja počem od Karla Velikoga nastojaše pokorit si ga silnim naporom i velikim krvoprolitjem, koje bi bilo jamačno ostalo bez svakoga uspjeha, da je bilo u tamošnjem razdrobljenom Slovjenstvu više sloge i boljega narodnoga ustrojstva! Osobito Ljudevit njemački imao je kroz sav život († 876) posla s ovimi Slovjeni. Početkom svoga uzburkanoga kraljevanja imao je doduše tu radost, da mu se dne 1. Siečnja 845. četrnaest českih lehov u Reznu pokloni

---

[1]) Cf. Dobner: Kritische Abhandlung von den Gränzen Alt-Mährens im IX. Jahrhundert. 2. Aufl. Prag 1793. — Dobrovský: Cyrill und Method str. 66. 133. — Mährische Legende 89. 91—93. — Vostokov: op. cit. — Šafařík: Slov. starožit. 824 & seq. — Palacky: Dějiny nár. česk. I, 157.

[2]) Cf. p. 42. 117. 121. — Epist. Theotmari ap. Boczek I, 60.: „in quandam neophytam gentem (Nitriensium), quam ipse dux (Zuentibaldus) bello domuit et ex paganis christianos eos esse patravit."

[3]) Sr. Šafařík: Slov. starožit. 833 & seq.

Digitized by Google

i s družinom pokrsti [1]; kroz to Česka bude dio reznanske biskupije. Medjutim nepodjè mu za rukom krstjanstvom utvrditi u Českoj i svoje gospodstvo, kò što se vidjelo, kad sljedeće godine (846) vratjajući se iz Moravske s vojskom, ova mu bude u Českoj potučena, a on malo ne uhvatjen [2]. Za osvetit se podigne rat proti Čehom, koj poslje četvrtoljetnoga napora g. 849. svrši se s podpunim prognanjem njemačke vojske i slavnom pobjedom českih junakov [3]. Od te dobe českí narod sve je više težio k moravskoj bratji; sve užji savez počè oba srodna naroda, Čehe i Moravljane, vezati, komu krstjanstvo malo kašnje višju svetinju podielì.

Uslied verdunske diobe Ljudevit uz Njemačku dobì takodje právo na polabske Slovjene, koji još proti njegovu djedu sad većom sad manjom srećom svoju slobodu branijahu. Hrabri Bodrići podigoše se odmah god. 844. na oružje; ali budu svladani, a njihov knez Gostomisl uhvatjen [4]; na što sljedeće god. knezovi polabskih Slovjenov dodjoše u Paderborn poklonit se Ljudevitu [5]. Ali već god. 851. bilo je Ljudevitu vojsku voditi proti Srbom, proti kojim bješe već prije ustrojena tako nazvana „srbska granica", kojom tada upravljaše Thakulf, „vješt zakonom i običajem slovjenskim" [6], možebit sám Slovjen. Ljudevit popaliv i poplieniv srbski živež prisilì ih više gladom nego-li oru-

---

[1]) Rudolf. Fuld. Annal. (Pertz I, 364): „Hludovicus 14 ex ducibus Boëmanorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit, et in octavis theophaniae baptizari iussit"

[2]) Id. ibid. — Prud. Trec. annal. (Pertz I, 422).

[3]) Rud. Fuld. (Pertz I, 366). — Prud. Trec. (Pertz I, 444): „exercitus turpiter profligatus."

[4]) Annal. Fuld ad a. 844: „Hludouicus Adobodritos (Bodriće) defectionem molientes bello perdomuit, occiso rege eorum Gotzomiuzlo, terramque illorum et populum sibi diuinitus subjugatum per duces ordinavit."

[5]) Ibid. ad a. 845: „Tempore vero autumni in Saxonia apud Padaprunno generale placitum habuit, ubi.. Sclauorum quoque et Bulgarorum legationes suscepit."

[6]) Ibid. ad a. 849: „Barbari (Slovjeni per legatos ad Thaculfum (ducem Sorabici limitis) directos promittunt, quasi scienti leges et consuetudines sclavicae gentis."

Digitized by Google

žjem na mir [1]). Ali taj mir nije dugo trajao, jer već god. 858., u kojoj starijega sina Karlmanna poslà s vojskom u Moravsku proti Rasticu, poslà mladjega sina Ljudevita proti Bodrićem i Glinjanom (Linones), a pomenutoga Thakulfa proti Srbom, kojieh mržnja proti Niemcem već odavle se vidi, što oni kneza svoga Čestibora umoriše radi toga, jer bješe privržen kralju Ljudevitu [2]). Kad svi ovi podhvati željnim plodom neurodiše, god. 862. sám Ljudevit povedè vojsku proti Dabomislavu, bodričkom knezu [3]).

Koli užasno, ujedno veličanstveno pozorište predstavlja se oku slovjenskoga povjestnika, kad motri silno kretanje slovjenskih plemén u neizmjernu prostoru od baltičkoga móra tja do gornjega Dunava! Kô što na jugu, u znatnom dielu thračko-ilirskoga poluotoka narod bugarski opirao se slavohlepju byzantinskih carev: isto tako silnim odporom, prem ne jednako ustrojenim, nastojaše polabsko, česko i moravsko Slovjenstvo naproti Karolingom održati i obraniti svoju narodnu samostalnost. Vez, koj spajaše sjever i jug slovjenski, sačinjavaše brzo se razvijajuća Moravska, ka kojoj opet se vratjamo iz ove potrebite stranputice.

Konstantin i Method, ostavivši ne bez znatnoga uspjeha dvor kneza Borisa, proputovavši prekodunavsku Bugarsku, sretno dodjoše u višju ili gornju Moravsku njegdje u Lipnju god. 864., ili još tečajem god. 863., što se dàkako za sada odlučiti nemože [4]).

---

[1]) Ibid. ad a. 851: „Rex terram eorum ingressus, gravi eos obsidione fatigavit, perditisque frugibus et omni spe adepta magis eos fame, quam ferro perdomuit."

[2]) Ibid. ad a. 858: „Interea nunciatum est ei (Hludouico) rempublicam Sorabici limitis esse turbatam, eo quod Sorabi, duce eius Czistiboro nomine, sibi fidelissimo, insidiose perempto, defectionem meditarentur..."

[3]) Ibid. ad a. 862.

[4]) Tegoba sva odatle nastaje, što se spomenici neslažu u tom, koliko su vremena boravili naši vjeroviestnici u Moravskoj, koju ostaviše na jesen god. 867. Po Translatii i moravskoj legendi bili bi se bavili 4½ godine; a po Žit. Konst. gl. XV. četrdeset (M) mjeséc, ili po prilici 3½ godine, dakle za godinu manje. Polag prvih legenád došli bi bili u Moravsku god. 863., a po Žitju god. 864. njegdje u Lipnju. Ta razlika možebit odatle proizlazi, što obje lat. legende računaju vrieme od njihova odlazka iz Carigrada, dočim slovjenska računa samo vrieme njihova boravljenja u Moravskoj; med objema mogla je po prilici proći godina.

Digitized by Google

Koliku radost njihovim došastjem poćuti toli knez Rastic, koli sav puk: pripoviedaju nam jednoglasno svikolici spomenici; jer „doznavši — veli Translatio c. 7. — žitelji mjesta njihov dolazak, veoma se uzradovaše; osobito kada začuše, da sobom nose i moći sv. Klementa i Evandjelje od pomenutoga philosopha u svoj jezik prevedeno. Izašavši indi izvan grada njim na susret, s velikom častju i veseljem primiše ih“ [1]). Da višja Moravska bješe od sada glavni djelokrug naših vjeroviestnikov, nitko neće posumnjati, koj god nepristrano prouči stare spomenike. S toga scienim za suvišno tudie upuštat se u obširnije dokazivanje ove istine, koja će štiocu iz dojdućih postati sve jasnijom; ili upuštat se u oprovrgivanje Blumbergera, koj, da obrani svoje nazore u pogledu pasovske i soligradske biskupije, na svaki možni način nastoji dokazati, da pozorište Konstantina i Methoda bješe bugarska Moravska, kojom tada Rastic upravljaše, vjerovatno priznavajući vrhovničtvo kneza bugarskoga [2]). Kako pako bješe ime gradu, što ga Translatio spominje, i koj bijaše siedo kneza Rastica, koga fuldski ljetopisac zove „illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem“, i opet „urbem antiquam Rastizi“ [3]): to sve se za sada odlučiti nemože. Učeni Šafařík mnije [4]), da se ima razumievati Velegrad uz rieku Moravu [5]), iz koga razvalín postà sadašnje Hradište. Spomenici medjuto, na koje se pozivlje, stranom su sumnjivi, kano Hildegard

---

[1]) Žit. sv. Konst. gl XV: „Дошѣдьшоу же емоу Моравы, съ великою чьстію приеть его Растислав.“

[2]) Wien. Jahrb. XXVI. Seite 211 & seq. 1824: „Das eigentliche oder grosse Mähren ist nur der erdichtete Schauplatz der Brüder, der erst seit dem XIV. Jahrhunderte zur Bahn gebracht, sich bald der öffentlichen Meinung in der Geschichte und in kirchlichen Anstalten bemächtigt hat; die Brüder gehören mit ihrer gemeinschaftlichen Wirksamkeit den Bulgaren an.. sie mögen.. in das Gebiet des Rastislaus, eines slawischen Fürsten, der in Pannonien an den Gränzen Mösiens herrschte, und vielleicht den Bulgaren unterworfen war, gekommen sein..“

[3]) Ad a. 869. 871.

[4]) Slov. starožit. 802. 812.

[5]) Boček I, 7: „Wielegrad.. ad fluenta Moravae.“ — U listini od god. 1228. Ottokara I.: „Welehrad civitas primo, modo burgus.“

Digitized by Google

Gradički [1]), stranom pako odviše kasni, kano: Dlugoš [2]), da bi se iz njih u tom pogledu šta bezdvojbena moglo izvesti. Medjuto svakomu prosto ostaje popuniti stranom ovimi spomenici, stranom drevnim predanjem onu pukotinu, koju nam tamna prošlost ostavi.

Kô što često opazismo: žiteljstvo moravsko s veće strane bješe pokrstjeno od njemačkih svetjenikov [3]); s toga naših blagoviestnikov zadaća bješe, učvrstiti ga u vjeri putem narodnoga podučanja, posjeći i odstraniti vladajuće još poganske pakosti i voditi ga k savršenstvu krstjanskom. Zato vjeroviestnici naši „počeše moravsku djecu knjigu (litteras) učiti, podučati u crkvenom činu, i za iztriebit razne zlobe u puku onom našaste upotriebiti kosu svoje rečitosti, te na taj način izza posječenih i izkorenjenih na onom polju raznovrstnih zlobnostij sijati božje slovo" [4]). Najviše se naši vjeroviestnici o tom pobrinuše, da odgoje narodno svetjenstvo, koje će započeti po njih posao nastavljati, nebesnu ciel zemljakov svojih sa zemaljskom družiti, da nebudu više primorani tražiti si svetjenstvo preko graníc. U tu svrhu „sabravši učenike podučahu ih", navlastito u narodnoj knjizi; i pošto bi bili nastavili prievod svetoga pisma, jur u Carigradu započeti, i ostale božje službe, u objema vježbahu učenike svoje [5]), i to uspjehom tolikim, da puk podučen u svom je-

---

[1]) Boček I, 113: „iuxta Velīgrad, ubi cepit christianitas." Živio je 1143—63.

[2]) Ibid. I, 7: „Methodius et Cyrillus sedem pontificalem apud Wielogrod ponunt."

[3]) Zato neosnovano jest, što moravska legenda c. 5. veli: „Deinde s. baptizmatis undis mundatum aeterno Regi munus acceptabile regem obtulerunt mortalem."

[4]) Translatio ibidem cap. 7. Pod „Officium ecclesiasticum" ili slovjenski „ЦРЬКОВНЫИ ЧИНЪ" razumievajn se dnevne molitve ili tako nazvani breviar = časoslov.

[5]) Žit. sv. Konst. gl. XV.: „КЬСКОРѢ ЖЕ КЬСЬ ЦРЬКОВНЫИ ЧИНЪ ПРѢЛОЖИ, НАОУЧИ ѢЕ ОУТРЬНИЦИ (matutinum), И ЧАСОВОМЬ (horas) И ВЕЧЕРНИ (vesperas) И ПАКЕЧЕРНИЦИ (completorium) И ТАИНЬЕИ СЛОУЖБЬ (liturgiam)." Šafařík čita: „КЬСЬ ЦРЬКОВНЫИ ЧИНЪ ПРЇЕМЬ." Mi sliedimo rukopis vatikanske knjižnice (inter Slav. XII.), od koga Šafařík imaše „jen několiko vybraných kapitol."

Digitized by Google

ziku proniknù duh krstjanstva, i veoma napredovaše u poznanju objavljene vjere [1]).

Naši vjeroviestnici, šta se krstjanskoga života tiče, imadoše najviše borit se za svetost i nerazdruživost ženitbe. Ova točka jest osnovna u družtvenom, budi javnom budi sukromnom životu, gdje bo vez ženitbeni nije višjom koprenom zastrt, gdje po samovolji, valjda izza zasitjene putenosti razkinuti se može, ondje neima obiteljske, dakle ni državne sreće. A pošto u poganstvu, u kojem mu drago obliku, naravskomu nagonu najveća sloboda se puštja: krstjanski vjeroviestnici uvick imadoše i imaju najveću muku kod novih obratjenikov, da ga stegnu u granice crkvom dozvoljene i propisane Spolna čistoća čuvala se dàkako kod Slovjenov poganskih većma [2]), negoli kod razuzdanih iztočnjakov ili razkošnih poganskih Rimljanov; ali i u njih jedino razumnu evandjelsku strogost glede ženitbe badava bi tražio Tomu se nitko neće čuditi, kad promisli, da se u ondješnjem Slovjenstvu krstjanski život tek svojski počeo uvadjati, i da u tom obziru i sa Niemci, već od davna pokrstjenimi, crkva one dobe imaše mnogo borbe [3]). Komu nije poznato energično postupanje Nikole I. proti razuzdanom caru Lotharu [4])? Medjuto Konstantinu nije bilo toliko boriti se proti mnogoženstvu, koje kod Slovjenov bješe slabo, koliko proti lahkoumnosti u razpitanju ženitbe i proti preljubju. Razpitanje i razženjenje, koje već u sebi ugadjaše putenosti, imali su olakšati svetjenici grčke crkve, kojih je došlo u onodobnoj smjesi u

---

[1]) Id. ibid.: „И ѿтврьзоше се по пророчьскомоу словесн оушеса глоухыхь, и оуслышаше книжала словеса, и езыкь ꙗсьнь бысть гоугнивыхь."

[2]) Odsj. I. gl. II. str. 60.

[3]) Prud. Trec. (ap. Pertz I, 448): „Lotharius imperator defuncta ante biennium Ermengarda christianissima regina, duas sibi ancillas ex villa regia copulavit..."

[4]) „An non destricta ratione feriendus es, qui in duabus uxoribus adulterium Lamech et fugitium imitatus esse dignosceris?" Ep. Nicol. ad Lothar. a. 863. in Decret. Grat. C. XI. quaest. 3. c. 96.

Digitized by Google

Moravsku [1]). Premda drevna grčka crkva [2]), kako i latinska, jedino u slučaju preljubja dopuštjaše doživotno razpitanje (divortium): vendar malo po malo odstupì od svoje strogosti, te u mnogom sliedjaše državni zakonik. Justinian car, akoprem zabranì samovoljno razpitanje, ali ga dopustì ne samo radi njekih prestupkov [3]), nego takodje iz drugih razlogov [4]), i to tako, da razpitanim bude slobodno opet vjenčati se. Malo kašnje car Justinian dozvolì razpitanje uslied uzajemnoga dogovora [5]); a crkva iztočna prisvojì si ove naredbe [6]), prem očito protuslove crkvenim zakonom i božjemu objavljenju. Da ta naša sumnja nije bez temelja, vidi se iz Žitja sv Konstantina gl. XV., gdje se naročito navadja, da je bilo svetjenikov, koji „nebranjahu ženitáv bezčestnih“ [7]), koji nikako nemogahu spadati na zapadnu crkvu uslied protivnoga ove ženitbenoga zakonodavstva. Konstantin se glede ovoga sasma pridružì rimskoj crkvi, te zahtievaše strogu nerazdruživost ženitbe [8]), a razpitanje dopuštjaše jedino u slučaju preljubja [9]).

---

[1]) „Соуть во нъ въшли — rekoše moravski poslanici k Mihajlu — оучителн многи христиане, изъ Влахъ (Italije) и изъ Грекъ, и изъ Немець, оучаще ны различь.“ Žit. sv. Meth. gl. V.

[2]) Cf. Basil. ad Amphil. c. 9. 48. 77.

[3]) Nov. Just. 117. c. 8. 9. 13. Nov. 127. c. 4. Nov. 134. c. 10. 11.

[4]) Nov. 117. c. 11. 12. Nov. 123. c. 40.

[5]) Nov. 140.

[6]) Cf. Photii Nomocanon tit. XIII. c. IV.

[7]) „и небраниахоу.. женитвь бесчьстныихъ.“

[8]) Govoreći s Kristom i apoštolom: „иже есть богъ сьчеталь, чловѣкь да нерazлоучаетъ.“ Math. XIX, 6.

[9]) Ibid.: „жены же юности твоисе неотроусти (Mal. II, 15) .. яко иже поустить женоу свою разве словесе любодѣннаго (παρεκτὸς λόγου πορνείας), творить ю прѣлюби дѣати, и иже отпоущенноую отъ моужа поимаетъ, прѣлюби дѣетъ.“ Math. V, 32.

Digitized by Google

U svom spasonosnom djelovanju stezahu naše učitelje mnoge toli izvanjske koli nutrnje zapreke. Medju prve stavljam rat buknuvši odmah u prvoj dobi njihova apoštolskoga djelovanja med Rasticem i kraljem Ljudevitom. Ovaj naime, pošto bi bio na mjesto svoga sina Karlomana, proti komu god. 863. vojsku podigne, povisio na čast pokrajinskoga grofa Gundakara, koj od Karlomana s cielom vojskom k Ljudevitu predjè [1]), i pošto bi bio oprijateljio si Bugare [2]), te na taj način obezbjedio se sa svih strán: u Kolovozu god. 864. s velikom vojskom predje Dunav, obsjedne Rastica u tvrdji Djevinu blizu Velegrada, i pošto ovaj nebješe tako snažan, da se s mnogobrojnom njemačkom vojskom ogleda, bude prisiljen zahtievane jamce Ljudevitu izručiti, i sa svojimi velikaši priseći mu vjernost [3]). Priznanjem njemačkoga vrhovničtva Rastic, koj izza posljednje pobjede (855) sasma samostalno vladaše, opet dodjè u prvašnje odnošenje naprama njemačkom kraljestvu; zato i njemačka crkva nastojaše opet uzkrisiti njekadašnje svoje pravomoćje na Moravsku. Njemačkoj crkvi se podnipošto nedopadaše, što se Konstantin i Method služahu u toli obširnoj mjeri narodnim jezikom u crkvi. Njemačka crkva ne samo dopuštjaše, nego takodje zapoviedaše svomu svetjenstvu u materinskom jeziku propoviedati, dotična liturgična čitanja iz sv. pisma prevadjati i puku tumačiti, puk rukovoditi, da uči u svom jeziku i razumie glavne krstjanske istine i molitve, kano: apoštolsko vjerovanje i molitvu gospodnju. Sve ovo svaki će uvidjeti, koj god pročita onodobne saborske

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 863: „Qui (Gundachar) totum pene robur exercitus secum habens.. cum omnibus copiis transivit ad Regem, et praelatus est Carentanis, sicut ei prius occulte promissum est, si dominum suum (Karlomannum) fraude decepisset."

[2]) Vidi str. 130.

[3]) „Hludovicus.. Rasticem in quadam civitate, quae lingua gentis illius Devina a puella dicitur obsedit. At ille cum regiis copiis congredi non auderet.. obsides.. dedit; insuper cum universis optimatibus suis, fidem se cunctis diebus Regi servaturum esse iuramento firmavit." Annal. Fuld. ad a. 864. Gdje je Djevin ležao, kaže nam listina od god. 1030. (ap. Boček: Cod. dipl. Mor. I, 113): „Iuxta Veligrad in loco quondam ciuitatis Devin." S toga Safařík taj Djevin razlučuje od današnjega kod Požuna (Straročit. 801); ali ja mislim, da će se njegov položaj onda za stalno moći opredieliti, kad budemo znali, gdje je Veligrad ležao, i obratno.

Digitized by Google

naredbe, izmed kojih ću njeke ovom prigodom navesti: Sabor cahovski od god. 802. nalaže: „Ut fides catholica ab episcopis et presbyteris diligenter legatur, et omni populo praedicetur. Et dominicam orationem ipsi intelligant et omnibus praedicent intelligendam, ut quisque sciat, quod petat a Deo“ [1]). Isto mogućki sabor od god. 813. can. 25; a can. 45: „Symbolum et orationem dominicam discere semper admoneant sacerdotes populum christianum.. Et qui aliter non potuerit, vel in sua lingua hoc discat“ [2]). Iste godine turonski sabor naredjuje: „Ut easdem (SS. Patrum) homilias quisque (svetjenik) aperte transferre studeat in rusticam romanam linguam, aut Theotiscam (njemački), quo facilius cuncti possint intelligere, quae dicuntur“ [3]). Napokon sabor cahovski od g. 847. sve ove naredbe ponovì i potrvrdì [4]). Kô što se odavle vidi i kô što ista stvar iziskuje: ni njemačka crkva nebijaše protivna porabi narodnoga jezika u crkvi, na koliko se proteže na crkvenu kateketiku i homiletiku, dakle na javno podučavanje; ali u liturgiji žestoko mu se protivljaše. Polag obćega mnienja krstjanske starodavnosti samo tri jezika imala su právo u liturgiji, naime: žudinski, grčki i latinski, koje právo Isukrst im mystično podielì, kad si pustì u njih napisati smrtnu odsudu, kô što Isidor hispalski na kratko izrečè: „Tres autem sunt linguae sacrae: Hebraea, Graeca, Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta“ [5]). Ovoj izreci, na koliko bi se protezala na javno podučanje ili molitvu, njemačka crkva naročito se oprè, dočim zaključì god. 794. na frankfurtskom saboru: „Ut nullus credat, quod nonnisi tribus linguis Deus orandus sit; quia in omni lingua Deus adoratur et homo exauditur, si iusta petierit“ [6]). Već s toga gledišta, zaklopimo-li takodje oči pred kojekakvimi pobočnimi svrhami, koliko bezzakonje, koli mrzka

---

[1]) Ap. Pertz: Monumenta Legg. I, 100.

[2]) Mansi: XIV, 72.

[3]) Ibid. 85.

[4]) Ibid. 903. cap. 2.

[5]) Etymolog. lib. IX, 1. 3.

[6]) Pertz: Monum. Legg. I, 75. cap. 52.

Digitized by Google

smjelost nečinjaše se njemačkomu svetjenstvu, što se Konstantin usudì u slovjenskom jeziku u liturgiji učenike svoje podučati? I doisto ono na skoro na njega viku podižè, kô što nam spomenici jednoglasno svjedoče, ustupljujuć mjesto u liturgiji samo pomenutim trim jezikom [1]). Jeda-li Konstantin slovjenski jezik u liturgiju odmah na svoju ruku uvedè, ili za sada samo učenike u istoj podučaše, dok bude od crkve — kô što se nadaše — opunovlastjen, nemože se razgoditi; posljednje držim za vjerovatnije. — Nù protivnici idoše još dalje u svom protuslovju. Njihovom zlo razumljenom pravovjerju i to vidjaše se protivno, što Konstantin za slovjenski jezik obretè posebna pismena, mimoišav stara, sveta i Bogom objavljena: žudinska, grčka i latinska; jer — veljahu — kad bi mu to bilo ugodno, to bi bio Bog još njegda Slovjenom posebna pismena objavio [2])! Pa ipak proti ovoj nespretnoj logici Konstantinu je bilo još u Moravskoj boriti se [3]). Borba ova ne samo za pismena, nego i za jezik slovjenski u liturgiji nastavljala se pod njegovimi učenici i pod ostalimi crkvenjaci, radećimi u njegovu duhu, a to s malim prekinutjem kroz više viekov — pače ni do danas posvema se nesvrši, dočim od njezinog povoljnog riešenja po mojem mnienju zavisi s veće strane pomirenje obiuh crkáv; pošto razkolju sada žalibože nije snaga u grčkom već u slovjenskom življu.

Uzprkos što gore pomenuto sniženje Rasticu znatnu štetu nanesè, on vendar nastavì svoju prvanju osnovu. Nedvojimo, da

---

[1]) Žit. sv. Konst. ibid.: „бѣхоу же се глаголющеи латиньсціи сьпричьтници..: „три єзыкы єсть тькмо (Богъ) избраль, єврєнскыи, грьчькыи и латиньскыи, имиже достоить славоу богоу въздаати."

[2]) Ibid.: „и начєтъ мнѡзы въздвизати глаголаіє имь: неславить се богь о семь; аціє бо бы емоу сиціє годѣ было, то не бы ли могль сьтворити, да быніє и си испрьва писмены писоуціє бесѣды своє славили бога?"

[3]) Ibid: „и бравь се съ ними (protivnici) ꙗко Давидь съ иноплеменникы, книжными словесы побѣждь ѥ, нарече є трнезычникы, ꙗко иналтоу тако наинсавиноу на тїтлѣ господни."

Digitized by Google

on slovjenske učitelje u njihovu podhvatu svojski podupiraše. O prijaznom odnošenju kneza Rastica i njegova sinovca Svatopluka napram našim učiteljem nalazimo bjelodano svjedočanstvo u dragocjenoj staroj listini, koju Sever biskup pražki god. 1062. prepisà, a knez Otto svojim pečatom potvrdì, te glasi ovako: „Ratis dux tradidit in die consecrationis ecclesiae S. Petri in Olomutici per venerabilem fratrem Kyrillum omnes homines castelli et civitatis ad ripam usque Morave fluvii; Zuatoplk vero dux tradidit ad altare S. Petri in manus sacerdotis Joannis sextam partem omnium, quaecunque in supa Olomutici ad castellum proveniunt. Et ego frater Silvester scripsi haec feliciter. Amen“ [1]). Odkle, izim darežljivosti kneza Rastica i Svatopluka naprama obstojećem jurve od dobe franačke olomučkom hramu sv. Petra, bezdvojbeno vidimo, da Konstantinova djelatnost protezala se i na Moravsku u strožijem smislu, te da on u istinu „pohadjaše sela (vicos) i mjestanca (villas), varoši (oppida) i gradove (civitates) propovjedajući puku slova života“ [2]). A takovim razgo-

---

[1]) Kopitar: Glag. Cloz. LXXI. — Boček: Cod. dipl. Mor. I, 32. Da je ova listina imala biti pisana poslie smrti Konstantina, vidi se iz imena Kyrill; ali da bješe pisana svakako prije razora moravske kneževine, svjedoči nam pomenuti biskup Sever: „In nomine Sanctae et individuae trinitatis. Innotescat omnibus Christi cultoribus, qualiter ego Severus Dei gratia Ecclesiae Pragensis Episcopus vidi quandam chartulam mihi a decano et capellanis S. Petri in Olomutiz exhibitam, eamque vetustam esse agnovi et perlegi in haec verba“: sliedi listina. „Quoniam vero haec chartula nimis parva et sigilli incapax existebat, quin immo humore et macerie non modice laesa cernebatur, ego praefatus Dei gratia episcopus eandem, utpote pium et post vastationem hungarorum unicum superstes monumentum christianitatis coeptae propria manu depixi, et Otto dux moraviensis, ad cuius voluntatem haec feci, paginam meam suo sigillo ipse hilariter roboravit.“ Ova Severom navedena listina dodjè na vidik, kad se godine 1062. radilo, da se utemelji u Olomucu biskupija, te se iztraživale prvobitne zaklade ondješnjih crkáv. Ovaj i još druge ulomke naći u Olomucu podjè za rukom prof. Monse-u. Promotrimo-li, da „consecratio“ čestoput se mieša sa „benedictio“ u starih listinah: tada nećemo Monsove ulomke radi ovoga izraza s Ginzelom zabaciti (Op. cit. pag. 41).

[2]) Leg. mor. c. 5. — U benediktinskom samostanu rajhradskom u Moravskoj učeni Palacký dne 14 Kolovoza 1837. nadjè u latinskom rukopisu iz IX. stoljetja na početku homilie pripisane sv. Ivanu Zlatoustu, čija vendar nije, 6—8 redák cirilicom pisanih Šafařík (Slov. starožit 948) veli: „jest cyrilský přípisek, snad jim (Cyrillu i Methodu) souvěký.“ —

Digitized by Google

vetnim spomenikom nemože se razumno oprieti nikakva hyperkritika, kojoj je dàkako mnogo lakše obarati, nego-li graditi, lakše poricati, nego-li dokazati.

Naši vjeroviestnici dodjoše u Moravskoj u trag sljedbi, koja se znadijaše u Slovjenstvo, navlaš južno, uvući baš u najopasnije zanj doba, kad se naime hrvalo sa svojim poganstvom i počelo se obratjati na vjeru krstjansku. Pošto na toli starodavne trage ove sljedbe med Slovjeni na jugu do sada nitko izmed učenih iztraživalác — na koliko mi je poznato — znalično obćinstvo nije upozornio, držim si za dužnost svoje mnienje odkrito izpovjediti i dokazati. Dobro izviestjeni i očevidni svjedok, životopisac sv. Konstantina, navadja (u glavi XV.) u Moravskoj i takovih, koji „оучахоу глаголюще: ꙗко подъ ѕемлыю живоуть чловѣци келеглавы, и вьс гадь дїаволѫ тварь ѥсть, и аще кто оубїеть ѕмїю, деветь грѣхь избоудеть тое ради, аще чловѣка оубїеть кто, три мѣсецы да пїеть въ дрѣвѣнѣ чаши, а стьклѣнѣ да неприкасаеть се. и небраниахоу жрьтьвъ творити по прьвомоу ѡбычаю."

Glavna metaphysična nauka ovieh naučiteljev sastoji u tom: da gad ili gmižuća životinja (гадъ kod Joana Exarcha = ἑρπετόν = animal reptile) jest stvor ne božji, nego djavoski, ili: ne dobra, nego zla počela; učahu indi dualizam, budi absolutni, budi relativni. Dualizam — kô što vidismo na str. 57 — bješe osnova pogansko-slovjenske metaphysike, a Helmold naročito veli: „malum Deum sua lingua Diabol sive černibog appellant." Ova ista nauka bješe temeljnom i osnovnom, kao što već ondje opazi-

---

Kopitar (Hesychius pag. 25—27) prvi naštampà ulomak homilie i njekoliko riečij cirilskoga napisa: „оч҃е гн҃ благословн Иоана Хрьсостома на рожьсто ст҃ьа бц҃а.." O njem veli, ne bez razloga, Kopitar: „Nobis sufficit scire, quicunque demum haec rudi et recentiori manu adleverit vetustissimo Raygradensi Adonis Martyrologio, eum fuisse non Cyrillum, immo nec veterem Cisdanubianum, nec Bohemum, sed aut Russum aut rudissimum Illyrium hodiernum, teste ipso titulo homiliae на рожьсто (russice quoad ж pro жд, et montenegr. сто pro ство)." S toga ovaj „předůležitý přípisek" nemože svjedočiti „přebývání Cyrilla a Methoda v Moravě."

Digitized by Google

smo, one sljedbe, koju sastavì i ustrojì u Bugarskoj za cara Petra (g. 927—68) pop Bogomil, od koga se sljedbenici Bogomili nazvaše [1]). Bogomil nije nauk svoj sám izmislio, već ga samo sastavio i uredio iz zaostavšeg u puku staropoganskog praznovjerja i krstjanskih nazorov, kako se nalažahu u gnostično-manichaejskoj sljedbi onodobnih Pavlićanov. Zamet pako Bogomilova nauka i njegove sljedbe nalazimo u Moravskoj za Konstantina (god. 863—67); jerbo što Bogomil učaše: „ꙗко нѣсть сотворилъ (bog) небесѣ и ѕемлꙗ ни всыхъ видимыхъ .. дїꙗвола творца нарицающіе человѣкомъ и всеи твари" [2]), „и сатанѫ видимѣи твари творца быти" [3]): isto učahu i njegovi predšastnici u Moravskoj, jedino što se sastav ovaj kašnje i znanstveno razvio. Pače u ono malo riečij, koje nam životopisac uzčuvà, nalazimo nacrtan u bitnosti dualizam bogomilski potonjih viekov. U Žitju naime navadja se posebice „gad" (animal serpens) kano tvar djavlova: Bogomili XII. stoljetja po svjedočanstvu njihova predstavnika ljekara Vasilija smatrahu zmiju i sav gad za osobiti stvor djavla ili Satanaëla, tako da za dušu imala bi zmija ovoga duh, a Satanaël sdružì se i kano uputì u zmiji da zavede Evu [4]). Odavle, pošto djavla štovahu radi toga, jer može čovjeku nahuditi [5]), štovahu takodje i zmiju; koje štovanje očituje nam i životopisac, pripovjedajući,

---

[1]) Svi dojakošnji inostrani povjestničari, koji su o toj tamnoj sljedbi štogod pisali, izvadjaju joj ime od slov. „bog miluj", sljedeći Grka Zigabena iz XII. stoljetja, koj veli: „Βόγ μὲν γάρ ἡ τῶν Βουλγάρων γλῶσσα καλεῖ τὸν θεόν, μίλουι δὲ τὸ ἐλέησον." (Panoplia orthod. fidei in Bibl. max. Patr. Lugd. 1677, tom. XIX. p. 1 & seq.). Iz slovjenskieh spomenikov znamo, da imade ime od svoga utemeljitelja. Sr. „Слово св. Козмы презвитера на еретики." Arkiv za jugoslav. povj. knj. IV. p. 72. — „Синодикъ .. прѣписанъ ѿ гръчьскаго на блъгарскыи ꙗзыкъ" po zapovjedi cara Borila kod Hilferdinga op. cit. p. 171.

[2]) Slovo Kozme ibid. pag. 74. 86. 87.

[3]) Synodik ibid.

[4]) Euth. Zigab. ibid. Panopl. Pars II. tit XXIII. art. VII.

[5]) Ibid. art. XX.

Digitized by Google

da pomenuti učitelji veljahu: „ako tko ubije zmiju, uračunat će mu se radi iste devet griehov“ [1]). Pomenuti učitelji u Moravskoj vrhu toga učahu: „da pod zemljom žive ljudi veleglavi“: Bogomili takodje učahu: da — krivo tumačeći sv. pismo — iz bludnosti, koju su odpadši angjeli počinili s ljudskimi kćerami, porodiše se divi (oriaši, gigantes = чловѣци велеглавы), koji su kašnje Satanaëla nadvladali; na što ovaj srdit utamani ih s ljudstvom čovječjim obćenitim potopom, i prognà u bezdno [2]). Uz ovakav smies pogansko-krstjanski gojahu razne predsude i sujevjerne običaje i obrede, kao što se gore napominje, da „ako tko čovjeka ubije, tri mjeseca da pije iz drvene čaše, a staklene da se nedotakne“; — zatiem mogahu propuštjati — kako im se prigovara — „žrtve po prvom običaju.“ Iz svega toga mi nećemo podnipošto da izvodimo, kao da bi savršen sustav kašnje bogomilske sljedbe već tada bio zavladao u Moravskoj; nego to, da joj se zamet ondje već za Konstantina nalazio. Na koj pako način i kojim putem? Prem je težko na to pitanje odgovoriti, scienimo ipak, da se nećemo prevariti, reknemo-li: da već onimi učitelji, koji iz raznih strán — kao što Rastic izviesti cara Mihajla — dodjoše u Moravsku i različito učahu, nalazilo se takodje Pavlićanov iz susjedne Bugarske, u kojoj — kako ćemo niže vidjeti — oni se bjehu jurve udomili, i nadjoše med slovjenskim pukom u slovjensko-poganskoj nabožnosti podobro pripravljeno zemljište [3]).

Na taj način imao je Konstantin, a s njim odmah s početka slovjensko-krstjanska crkva borit se sa zapadnim življem radi narodnosti, s iztočnim pako radi pravovjerja i jedinstva; a tko zna, nebi-li bio svladan u toj borbi, da ga nije milost Sveviš-

---

[1]) Žit. sv. Konst. ibid.: „АЩЕ КТО ОУБІЄТ ЗМІЮ, ДЕВЕТЬ ГРѢХЪ НЗБОУДЕТЬ ТОЄ РАДИ.“ Latinski prievod: „si quis occiderit serpentem, novem peccata supererunt (illi) propter illum.“

[2]) Ibid. Euth Zig. art. IX.

[3]) Po mojem mnienju sjeme pobacano od Pavlićanov u Velikoj Moravskoj niklo je u Ugarskoj u kasnijem Patarenstvu, komu dàkako izvana nova snaga prispievaše. Patarenski trgovci iz Ugarske svoj nauk prenašahu tja u Njemačku u XII stoljetju, kako svjedoče: Fasti Corbejenses (ap. Harenberg: Monum histor. Brun v. 1728, tom. I. pag. 72) ad a. 1152: „Horum (Patarenorum) quidam etiam ex Hungaria ad nos conueneruut.“

Digitized by Google

u Armeniji, odkle (657—684) velikim uspjehom nauk svoj na okolo propovjedaše. On bude doduše po izaslatom od cara Konstantina Pogonata vodji Šimunu uhvatjen i kamenovan; ali sljedba se još većma učvrsti, kad joj predstojaše taj isti zavedeni Šimun pod imenom Tita. Niti progonstvo (690) Justinijana II., koga Tito žrtvom padè, nije joj mnogo naudilo; jedino što sada njezin predstojnik Jermenac Pavao stolicu premjesti u grad Epispar, ležeći u armenskoj pokrajini Phanaroji; pače Lav Izavrički, prevaren po Genesiju, inače Timotheju, sinu pomenutoga Pavla, štitjaše istu sljedbu, a carigradski patrijarh (717), zaveden od istoga Timotheja, nije se ustručavao proglasit ju pravovjernom. Ova sljedba uvučè se u Europu navlaš tada, kada Konstantin Kopronim mnogo pučanstva iz Syrije i Armenije prenesè u pustu Thraciju, za naselit ju, med kojiem se sila Pavličanov nalazila [1]; tiem se sbude, da navlaš neumorniem nastojanjem sljedbina predstojnika Sergija, inače Tychika: Pavličani u istom Carigradu velikiem uspjehom nastojahu oko prozelitstva, te da od svoga zaštitnika cara Nikephora dobiše (810) právo gradjanstva i podpunu slobodu [2]. Tiem se oni tako učvrstiše, da kad bi bio car Mihajlo Rhangabe (811—13) posavjetovao se, što se ima s njimi početi, u istom savjetu nadjoše si braniteljev, a car se zadovolji posjekav njekoliko Pavličanov [3]. Lav car, sám rodom iz Armenije, opet svom strogostju proti njim ustadè; ali Pavličani oba izaslata iztražitelja umoriše, te od sada iz Armenije Saracenom podložne često oružjem navaljivahu u carstvo byzantinsko. Bogoljubna Theodora odlučì ili obratit je, ili silom izkoreniti; na 100,000 nesretnikov bude obješeno, posiečeno i zadavljeno [4]. Ali Karbeas sa 5000 sljedbenikov utečè u saracensku Armeniju, te iz

---

[1]) Theoph Chronogr. edit. Paris. pag. 360: „Hoc anno imperator Constantinus, quos Thesiodopoli & Melitine Syros et Armenios eduxit in Thraciam transtulit, quibus Paulicianorum haeresis aucta est."

[2]) Id. ibid. pag. 413: „Manichaeorum, quos nunc Paulicianos dicimus, amicus totus eorum cupedini flagrans (Nicephorus) extitit... Quamobrem sub eius imperium Manichaeis istis libere cum aliis vivendi, et civitatis iure citra metum utendi facultas data, ex quo multos levioris ingenii homines nefariis eorum opinionibus depravari contigit."

[3]) Id. ibid. pag. 419.

[4]) Const. Cont. edit. Bonon. lib IV. 16.

Digitized by Google

svojieh tvrdjáv: Argea, Tibrike i Amare bude bičem Byzantincem, koji ni svojom vojskom pod zapovjedju Petrone, Bardina brata, nemogahu udušiti njihova fanatizma. Tako indi bjehu se Pavličani umnožali i ukriepili do naše dobe, o kojoj govorimo. A baš ova bješe im vrlo prijazna, da se razšire; država bo nije si mnogo glave razbijala sljedbami i njihovimi težnjami, u crkvi pako byzantinskoj vladaše velik nered i nemir; a uz sve to osvanù vrieme sjetve kod slovjenskieh narodov. Bugarska bješe na blizu; pače protegnè se u istu Thraciju, odkada Zagorjem zavladà — a Thracija bješe takodje siedom Pavličanov. Ne samo odavle, već takodje iz Armenije dolazili su Pavličani. — Na što dodjoh ovim naravnim historičkim izvodom, to isto nalazim potvrdjeno po suvremeniku Petru Sikulu. Ovaj naime bude „u drugoj godini Vasilijeva carevanja", dakle g. 869. poslat u Tibriku od cara, da ugovara za uzajemnu izmjenu zarobljenikov. Ondje vladaše tada Chrysocheras, Karbeje nasljednik; tuj je imao Petar za svoga devetmjesečnoga boravljenja priliku upoznati se s Pavličani, i saznati njihove misli i nauk [1]) — pa on med ostalim od istih Pavličanov bude izvjestjen, da oni namjeravaju iz sredine svoga sbora poslati njekoliko članov u Bugarsku, koji bi joj žitelje što više zaveli od katoličtva na svoju sljedbu [2]), obaviestjeni jamačno o stanju stvarij u Bugarskoj od tamošnjih Pavličanov. Kolika pogibelj tiem zaprieti krstjanstvu jedva usijanomu u Bugarskoj, to sve dobro shvati Petar, s toga sa svojom „povjestnicom Manichejov" htjedè biskupa bugarskoga, komu ju posveti, učiniti na to pozorna i oprezna [3]).

---

[1]) Petri Siculi: Historia Manichaeorum in Magna Bibliotheca Patrum. Coloniae 1618, tom. IX. part. II. pag. 31. Isto ap. Galland. tom. XVI. — Najbolje izd. Gieseler. Göttingen 1846: „Tibricae igitur — veli Petar — legationis obeundae causa apud Paulicianos diu moratus (p. 40: ego Tibricae novem menses versatus), saepe disputando cum illis sum congressus, illorumque arcana omnia per Catholicos etiam degentes curiose investigavi."

[2]) Id. ibid.: „Ab ipsismet impiis et delirantibus cognovi, quod e suo conciliabulo missuri essent, qui in Bulgaria quoscunque possent a Catholica religione ad suam execratam et nefariam sectam converterent."

[3]) Id. ibid.: „ut qui (archiepiscopus) sancti et divini, nuperque collecti gregis es princeps et pastor."

Digitized by Google

Tko je oto moje historičko umstvovanje pozorniem okom pratio, neće ni najmanje dvojiti, da pod Armeni, o kojih se tužaše knez Mihajlo, imadu se razumievati gnostično-manichejski Pavličani, kano predteče bugarskieh Bogomilov [1]. Oni uz grčko svetjenstvo sačinjahu glavni dio inostranieh učiteljev, te bjehu dosta mnogobrojni za prodrieti u susjednu Moravsku, gdje se s Konstantinom sukobiše.

Napominjući samo mimogredice, da i Saraceni svoj izlam nastojahu u Bugarskoj razprostraniti, navlaš djeljenjem svakojakieh knjíg [2]: zavirimo malko u nabožno stanje ondješnieh grčkieh svetjenikov, kako nam ga nacrtahu sami Bugari. Što se opazuje u grčkoj književnosti i javnom životu one dobe: isto se vidi, s malenom iznimkom, u nabožnih i družtvenih nazorih grčkoga nadrimudra svetjenstva. Skoro svuda cjepidlačenje, uzko prianjanje za pripadnosti, za puko slovo, a nemar za bitnost i duh! Nepazeći mnogo za jezgru krstjanstva, koju je valjalo u srdce netom obratjenih uciepiti, staralo se ono, kako će narod bugarski privesti na njeke malo vriedne forme života, kako će ga upeljati u krug hellenske civilizacije! Tako — da se na kratko izrazim — zabranjivahu Bugarom kupat se po sriedah i petcih [3]; veljahu, da je grieh pristupiti bez pojasa k stolu gospodnjem [4], da je zabranjeno poći s čalmom („ligatura lintei, quam in capite gestatis") u crkvu [5]; da je griešno stati u crkvi neprekrstjenih rukuh na prsih [6], i kojekakve sitnarije, koje mogahu Bugare više ogorčiti nego-li podučiti.

---

[1]) Pod Armeni razumievaju se takodje često armenski Monophysitae, kô što se iz sv. Nikona (Baron ad a. 863) vidi: „Quae ab Armenis praeter rationem fiunt et creduntur haec sunt." Kô što mi reče g. Juraj Benzi, desivši se prigodom svoga pastirovanja u Arbanaskoj, u predjelih stare Srbije ostanke Pavličanov okô Prištine i Kosova polja često i sada puk zove, navlaš Turci, l'Aramane = el-Aramane.

[2]) Cf. Responsa Nicolai papae op. cit. cap. CIII. I Židije pokušaše svoju sreću. Cf. CIV.

[3]) Ibid. cap. VI. Cod. vat. cit. pag. 197.

[4]) Ibid. cap. LV. Cod. vat. cit. pag. 203.

[5]) Ibid. cap. LXVI. Cod. vat. cit. pag. 205.

[6]) Ibid. cap. XCIV. Cod. vat. cit. pag. 208.

Digitized by Google

Iz svega ovoga vidi se, u kakvoj smetnji imao je biti knez Mihajlo! U zemlji vidio je, kako se krstjanstvu bilo boriti s grčkimi cjepidlakami, s armenskimi zanešenjaci i s domaćimi polupogani — a takodje imao je vjerovatno opaziti, kako se u Carigradu snuje, da se s vjerozakonskom oslabi ili uništi i politička samostalnost Bugarske. Šta odluči? Uprav protivno onomu, što bješe odlučio i izvršio pred četiri po prilici godine knez moravski Rastic; kò što naime ovaj bješe se obratio u Carigrad na byzantinskoga cara i iztočnu crkvu: knez Mihajlo obratì se u Rim i na susjeda svoga Ljudevita njemačkoga, s kojim već od više godín u prijateljstvu življaše. Bugarska indi htjedè se obratiti od iztoka, te sdružit se sa zapadom.

U tu svrhu poslà poklisarstvo jedno u Rim a drugo u Njemačku, i to u Rezno (god. 866.). Od Ljudevita prosio je knez Mihajlo sposobnih to jest slovjenskomu jeziku vještih propovjednikov [1]; inače tražio je od njega prijateljstvo. — U Rim dodjoše poklisari iste godine mjeseca Kolovoza; donesoše Nikoli I. mnogo dragocjenih darov u znak štovanja, kano takodje oružje, s kojim knez ustavše poganske urotnike svladà [2]. Mihajlo, kano da bi bio jedini spas u svakom obziru od Rima očekivao, posvema se vržè u naručaj papi Nikoli. On mu se pritužì, što u Bugarsku sa svih strán nahrupiše naučitelji raznovrstna propovjedajući: zato ga zamolì, da pošalje vrstnih učiteljev; a ne samo to, nego da uredi i učvrsti jednom krstjanstvo, zaprosì ga za narodnu bugarsku hierarchiu, kojoj bi bio na čelu patrijarha bugarski, čim bi se Bugarska sasma izmaknula carigradskomu patrijarhatu. Pače — Mihajlo podjè još dalje u svojoj revnosti, dalje, nego-li se od krstjanskoga vladara pravedno zahtievati može. On bješe pripravan svoga naroda običaje i zakone naprama rimskoj stolici žrtvovati: on ne samo umolì papu,

[1]) Annal. Fuld. ad a. 866: „Legati Bulgarorum Radesponnam ad Regem venerunt dicentes: regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum, simulque petentes: ut rex idoneos praedicatores christianae religionis ad eos mittere non differret."

[2]) Anastas. Biblioth. in Vita Nicolai I Romae 1718. tom. II. pag. 420. — Annal Bertin. ad a. 866.

Digitized by Google

da mu gradjanski zakonik pošalje [1]); već ga takodje upità za mnoge sitnice osnovane na narodnom životu, tako: jeda-li sada kano krstjani smiju iste haljine nositi, koje nošahu kano pogani [2])? jeda-li jim i sada, kano prije, dopuštjeno zlato, srebro, volove i konje djevojkam za vjeno (miraz) davati [3])?

Nikola svojim dubokim umom vrlo dobro shvatì važnost Bugarske za rimsku stolicu; s toga ne samo poklisare radostno i odlično primì, nego takodje zadovoljì zahtjevom kneza i naroda bugarskoga, na koliko mu se vidjaše, da dolikuje ondješnjim okolnostim. On, na koga se sve znamenitije europejske razmirice upravljahu [4]), znadjaše vrlo dobro razlučiti jezgru od ljuske — kô što uprav njegovi odgovori na bugarska pitanja i svjetovanja bjelodano svjedoče. Glavno, što Nikola od krstjanskih Bugarov zahtieva, jest: živa vjera, koja se u pravednu i kriepostnu životu očituje [5]). Vjera pako ova jest dar božji i ujedno proizvod nutrnjega osvjedočenja: s toga — veli papa — „nitko nesmie se siliti na vjeru krstjansku, jer ništa nije dobro, što nepolazi od dobre volje. Bog zahtieva dobrovoljnu pokornost; pustite indi tvrdokorne pogane njegovu sudu, ali nemojte s njimi obćiti niti u jelu, niti u pilu, niti u drugovanju, da se valjda takovim osamljenjem ganuti obrate“ [6]). Šta se pako onih tiče, koji se povra-

---

[1]) Responsa ad Consulta Bulgar. ibid. cap. XIII: „Inter quaestiones vero et consulta leges vos mundanas postulare perhibetis.“ Cod. vatic cit. pag 198.

[2]) Ibid. cap. LIX. Cod. vat. cit. pag. 204.

[3]) Ibid. cap. XLIX. Cod va. cit. pag. 203.

[4]) Anast. bibl. ibid. p. 418: „Huius beatissimi temporibus praesulis (Nicolai) tot, tantaeque diversarum provinciarum cognita luce clarius doctrina praeclari dogmatis eius, ad sedem apostolicam consultationes directae sunt, quantas nusquam quis reminiscitur a priscis temporibus pervenisse.“

[5]) Responsa Nicolai ibid. cap. I.: „Sciendum est, quia in fide et bonis operibus lex Christianorum subsistit“ Cod. vat. cit. pag. 196.

[6]) Ibid. cap. XLI: „Jam vero si vos non audierint, cum eis nec cibum sumere, nec ullam penitus communionem habere... debetis, ut tali forte confusione compuncti convertantur.. Porro illis violentia, ut credant, nullatenus est inferenda; nam omne, quod ex voto non est, bonum esse non potest.“ Cod. vat. cit. pag. 201.

Digitized by Google

tiše k poganstvu, „najprije neka se kumovi trude takove odmetnike opet dovesti na vjeru; ako to nebi prudilo, neka isto nastoji ciela obćina; ako pako ništa nebi koristio ugled obćine, tada neka poglavarstvo postupa, jer i Bog često pripuštja, da se odmetnici od Krista kroz poglavarstvo pokore; nù svjetovnjaci nesmiedu takove ljude suditi“ [1]). Polag ovih vrlo snosljivih načél, kojimi se nemogu ponositi ni razkričani liberalci naše dobe, zahtjevajući snosljivost samo za se i za svoja mnienja, kori papa Mihajla, što je toli okrutno postupao proti urotnikom poganskim i njihovim nedužnim obiteljim: „pa s istimi krivcì — veli — koje Bog izručì u tvoje ruke, bio bi imao uljudnije postupati, i svakako prištediti jim život, da uzmognu izprositi si od Gospodina oproštenje svojih bezzakónj“ t. j. postati krstjani [2]). Nikola indi nikako neće čuti, da bi se pogani radi samoga nevjerstva smrtju kaznili.

Da se Bugari u ovoj vjeri podpunoma mogu podučiti, poslà im Nikola svoje namjestnike i svete knjige: „Naša snaga — piše umiljato — u sebi je slaba; naša snaga jest u Bogu; sveti Petar, koj na svojoj stolici živi i nad svimi stoluje, dieli tražećim pravu vjeru, a rimska crkva utemeljena od onoga, komu bješe vjera od Boga izručena, ostadè vazda bez ljage i pogreške. A za podieliti vam takovu vjeru, koje su otajstva dàkako nedosižna, šaljemo vam svoju poslanicu, poklisare i knjige. Bog će im biti na pomoć, da vas poduče sve, što imate činiti; dali i naši poklisari obvezani su vazda, i sada i u buduće, u dvojbenih i važnijih stvarih obratiti se na apoštolsku stolicu“ [3]). Ovom odlukom htjedè papa Bugarom označiti toli vlast svojih poklisarov, kolì mjesto, koje rimska stolica zauzimlje po božjem uredjenju u crkvenoj hierarchiji. S toga nacrtà na kratko odnošenje iztočnih patriaršij naprama rimskoj stolici, i to: da su samo rimski, aleksandrijski i antiochejski patriarsi utemeljeni i naredjeni od apoštolov i kano takovi priznati od cjelokupne crkve, navlastito

---

[1]) Ibid. cap. CV: „Verum tamen cum hoc fit, non est passim, nec a vobis qui laici estis, temere iudicandum, in multis enim offendimus omnes.“ Cod. vat. cit. pag. 209.

[2]) Ibid. cap. XVII. XVIII. Cod. vat. cit. pag. 199.

[3]) Ibid. cap. CVI.

Digitized by Google

na prvom sveobćem saboru; dočim se jerusolimskomu samo naslov dadè radi štovanja prama mjestu; „carigradskoga pako niti nitko od apoštolov nepostavì, niti sabor nikejski ga nespominje; već samo toga radi, jer Carigrad bude prozvat novim Rimom, njegov biskup bude prozvat patrijarhom“ [1]) — inače, da poslie rimskoga drugo mjesto zauzimlje patrijarha aleksandrijski [2]). Ovu historičku istinu [3]) imao je Nikola Bugarom tiem više protumačiti, pošto i oni bjehu dotle pod carigradskim patrijarhom, koj baš u ono doba pogaziv starodavne ustanove nastojaše popeti se na čelo iztočne i to samostalne crkve; te bi bili i oni sami rado imali svoga patrijarhu. Šta se ovoga zahtjeva tiče, Nikola im ga bezuvjetno neodriče; nù proučiv sasma ondješnje okolnosti i potrebe misli: da im je za sada dosta, što im šalje svoje poklisare, koji će ga o vjerozakonskom stanju Bugarske izviestiti. Izza toga redit će im biskupa, a kad se u Bugarskoj krstjanstvo umnoža i ukriepi, podat će mu právomoćje nadbiskupsko; on će si tada ustanoviti suffragane i cielu zemlju podieliti na biskupije. Ovim biskupom pripadat će vlast, da izabiru nadbiskupa i ako je od potrebe rede; nù on neće smjeti prije ovršivati právomoćja metropolitskoga, dok nedobije plašt od rimske stolice [4]). Doisto mudra i crkvenim zakonom primjerna naredba! Kako bi bio mogao Nikola dati Bugarom najvišega crkvenoga dostojanstvenika prije nego-li se Bugarska hierarchično uredi? Još nije

---

[1]) Ibid. cap. XCII: „Constantinopolitanam Ecclesiam nec quisquam Apostolorum instituit, nec Nichena synodus... eius mentionem aliquam fecit; sed solum, quia Constantinopolis nova Roma dicta est, favore principum potius quam ratione Patriarcha eius Pontifex appellatus est.“ Cod. vat cit. pag. 208.

[2]) Ibid. cap. XCIII. Cod. vat. ibid.

[3]) Sr. Odsj I. gl. II. str. 47. S toga klevetna je misao Hilferdingova (op. cit. p. 57): „da papa nastojaše ugled carigradskoga patrijarhe u očima Bugarov poniziti.“ Zar će reći onoga ponizivati, koga hoćemo uzbiti u historične i juridične granice?

[4]) Ibid. cap. LXXIII: „Vos tamen sive patriarcham, sive archiepiscopum, sive episcopum vobis ordinari postuletis, a nemine **nunc** *velle congruentius*, quam a Pontifice sedis b. Petri, a quo et episcopatus et apostolatus sumpsit initium, hunc ordinari valetis. In quo hic est ordo servandus; ut videlicet a sedis apostolicae praesule sit nunc vobis episcopus consecrandus, qui si Christi plebs ipso praestante crescit, archiepiscopatus

Digitized by Google

bilo dobro uredjenieh biskupij; još nije bilo metropolite: pa odmah poslati jim patrijarhu? — Iz ove naredbe se ujedno vidi, da papa branijaše i zahtjevaše slobodan izbor nadbiskupa kroz svoje biskupe sakupljene na pokrajinskom saboru, a ovih opet kroz nadbiskupa; državnoj indi vlasti, shodno crkvenim zakonom, nedopustì miešat se u izbor nadbiskupa ili biskupa.

Nadalje — Nikola osvjedočen o tom, da jedino krstjanska ženitba može usrećiti obitelj, i da krstjanska obitelj jest temelj krstjanskoj državi: imajući obzir na bugarska pitanja podjeljuje njeke crkvene zakone o ženitbi. Najprije strogo zabranjuje mnogoženstvo, kano protivno prvobitnomu i krstjanskomu naredjenju. Buduć pako Bugari kano pogani življahu s više žén: s toga naredjuje, da pokrstjeni imadu samo prvu ženu zadržati, kroz to priznavajući ujedno valjanost poganske ženitbe, na koliko se nebi protivila naravnomu právu [1]). Šta se pako tiče tako nazvanoga susliednoga mnogoženstva (polygamia successiva): prema strožijim zakonom iztočne crkve [2]) Nikola dopustja i drugu ženitbu [3]). Inače razboriti papa nemješajuć se ni najmanje u narodne običaje kod ženitbe, niti u izvanjske obrede, bitnost i valjanost ženitbenoga veza polaže jedino u slobodnom privoljenju zaručnikov [4]); dočim grčki učitelji zahtievahu od zaručnikov pod

privilegia per nos accipiat, et ita demum episcopos sibi constituat, qui ei decedenti successorem eligunt, et propter longitudinem itineris non iam huc consecrandus, qui electus est, veniat; sed hunc episcopi, qui ab obeunte archiepiscopo consecrati sunt, simul congregati constituant, sane interim in dono non sedentem et praeter corpus Christi non consecrantem, priusquam pallium a sede romana accipiat; sicut Galliarum omnes, et Germaniae, et aliarum regionum archiepiscopi agere comprobantur." Cod. vat. cit. pag. 206.

[1]) Ibid. cap. LI: „Duas tempore uno habere uxores, nec ipsa origo humanae conditionis admittit, nec lex ulla Christianorum permittit... Apud quem uno tempore duae uxores inveniuntur, priori retenta posteriorem cogatur amittere." Cod. vat. cit. pag. 203.

[2]) Cf. can. III. Conc. Neocaesar. a. 314. — Can. I. Conc Laodic a. 372. — Novel. Leon. 90.

[3]) Responsa Nicolai ibid. cap. III. Cod. vat. cit. pag. 196.

[4]) Ibid: „Sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quorum conjunctionibus agitur."

Digitized by Google

smrtni grieh, da kod vjenčanja noso na glavi vrpcu (ligatura) od zlata ili srebra ili koje druge kovine. Ženitba pako na taj način valjano sklopljena jest nerazrješiva; te se dopuštja razpit jedino radi preljubja [1]). Ali da ženitba bude valjana, ima biti bez zapreke; med ovimi papa tumači krvno i duhovno rodbinstvo [2]).

Gradjanski rimski zakonik Nikola nehtjedè naprosto Bugarom poslati, bojeći se, da nebi dao povoda kakovu zamršaju ili smutnji, koja bi od najgorjih posljedíc za Bugarsku biti mogla. Strah ovaj nije bio bez temelja; jer kako da narod posvema drugog odgoja, inich nazorov, boreći se još s poludivljačtvom, razumie i uporavi sám na oprječne često odnošaje domaćega i javnoga života onaj zakonik, koj bješe plodom tisućoljetnoga razvitka naroda rimskoga, i kojiem se do danas izobražena Europa hrani? S toga mudri papa izručì svojim poslanikom njeke najpotrebitije gradjanske zakone s nalogom, da vratjajući se poslanici sobom je donesu za prepriečiti svaku zlorabu, koju bi s njimi mogli učiniti nespretni ili zlobni tumačitelji [3]). Ele bi se bila usrećila Bugarska, kad bi ju s Justinijanovim zakonikom proplavilo bilo čitavo jato ovijanih odvjetnikov ili kakvih drugih proždrljivih zapletavíc! — S istoga razloga čuvao se papa što više od svake suvišne ili prerane promjene u bugarskih običajih i navadah [4]), već jedino nastojaše iztriebiti sujevjerne navade, kano: omatati rubcem (ligatura) vrat bolestniku [5]), ili davat mu da po-

---

[1]) Ibid. cap. XCVI.: „Mulier tua.. non est.. excepta causa fornicationis rejicienda, vel odio prorsus habenda.“ Cod. vat. cit. pag. 208.

[2]) Ibid. cap. II. et XXXIX.

[3]) Ibid. c. XIII: „Inter quaestiones vero et consulta leges vos mundanas postulare perhibetis. De qua re nos codices, quos necessarios vobis ad praesens esse considerare potuissemus, libenti mitteremus animo, si quem penes vos esse comperissemus, qui hos vobis interpretari potuisset. Si quos autem de mundana lege libros missis nostris dedimus, cum reversi fuerint, nolumus ibi relinqui, ne forte quilibet eos vobis perverse interpretetur, aut falsitate qualibet violet.“

[4]) Cf. ibid. cap. XLIX & LIX.

[5]) Ibid. cap. LXXIX: „Quod non solum agi non iubemus, verum etiam ne fiat, modis omnibus inhibemus.“ Cod. vat. cit. pag. 206.

Digitized by Google

gutne prah od njekakva kamena u nadi, da će kroz to ozdraviti [1]; ili pako — što ih Grci učahu — proricati iz knjige pomoćju njekakva štapca [2]. Nastojaše takodje u javnu životu mjesto poganskih uvesti krstjanske oblike, tako: neka prisižu radje na blagoviestnu knjigu nego-li na mač, kako bješe u poganstvu obično [3]; isto tako nastojaše sve ono iztriebiti, što surovostju zaudara, ili što se nepristoji krstjanskom vladaru ili krstjanskim podanikom; tako neodobrava, nehoteć ipak strogo zabraniti, navadu, da kad knez na stolcu sjedeći kod stola („in sedili ad mensam") blagovaše, nitko nije smio uz njega sjedjeti, niti ista njegova supruga; već svikolici odaljeni sjedjahu na nizkih divanih (in sellis) iz zdiél na podu jedući, — navada, koja nedolikuje krstjanskom vladaru, koj se imade svojim podanikom ukazivati kano otac svojoj djetci [4]. — Inače nehtjedè dirati ni u nošnju [5], ni u zabave lova [6] ili drugieh igár [7], ako inače blagdane neobezčastjuju, ni u omiljelo im kupanje [8], kaneći se svagdje nesmotrene strogosti, koja bi bila mogla učiniti iz Buga-

---

[1]) Ibid. cap. LXII.

[2]) Ibid. cap. LXXVII: „Refertis, quod Graecorum quibusdam codicem accipientibus in manibus clausum; unus ex eis accipiens parvissimam particulam ligni; hanc intra ipsum codicem condat... per hoc affirment scire se posse quod cupiunt." Cod vat. cit. pag. 206.

[3]) Ibid. cap. LXVII: „Non solum per spatham, verum et per aliam omnino conditam speciem iurari iudicemus indignum.. Quamobrem per Deum iurandum est . quapropter per Evangelium iurandum est." Cod. vat. pag. 205.

[4]) Ibid. cap. XLII: „Unde nos, quia non contra fidem quod agitur est, licet bonos mores satis impugnet, non tam praecipientes, quam suadentes hortamur, ut ad christianae religionis cultores principes attendatis, et humilitatis eorum considerantes fastigium, deponatis ex vobis omne ad nihil utile supercilium." Cod. vat. cit. pag. 202.

[5]) Ibid. cap. LIX: „Quod de femoralibus sciscitamini, supervacaneum esse putamus; nos enim non exteriorem cultum vestium vestrarum, sed interioris hominis mores in vobis mutari desideramus."

[6]) Ibid. cap. XLIV.

[7]) Ibid. cap. XLVII, XLVIII.

[8]) Ibid. cap. VI.

Digitized by Google

rov nabožne zanešenike, ali ne prave krstjane. Pače — Nikola ni najmanje nezahtjevaše, da bi Bugari svoju ratobornost u onieh okolnostih toli im potrebitu žrtvovali krstjanstvu. Na njihove savjete on im bez svake krivde dozvoljuje, ako je od potrebe, vojevati koji mu drago dan, bilo u svetak ili u veliki post [1]; ali zahtieva, da spremajući se na vojnu mjesto poganskih zakletáv (incantationes) i proricánj (auguria) pomole se Bogu, žrtvuju, slušaju misu, izpovjede se, uznike odpuste i robovom udiele slobodu [2].

Premda umni papa toliko se čuvao, da nedira u narodne običaje, misli i vlastitosti Bugarov: nastojaše vendar malo po malo dovesti i upeljati ih k čovjekoljubnijim i treznijim ustanovam, da ih k prosvjeti krstjanskoj primakne, neudarajuć s druge strane sav narod na kalup zapadnjački. Uslied ovieh nazorov papa dopuštja po obstojećih zakonih kazniti urotnike proti vladaru [3], buntovnike i izdajice domovine [4], bjegunce [5], nepokorne i neposlušne vojnike [6], slučajne ubojice [7], ubojice otca ili matere [8], rodjaka ili drûga [9], klevetnike [10], otimače muža ili žene [11], preljubnike [12], rodoskvrnje [13], tate [14]. Ali svagdje preporuča

---

[1]) Ibid. cap. XXXIV. XXXVI. Cod. vat. cit. pag. 200—201.

[2]) Ibid. cap. XXXV.

[3]) Ibid. cap. XIX.

[4]) Ibid. cap. XV.

[5]) Ibid. cap. VII.

[6]) Ibid. cap. XXII. XXIII.

[7]) Ibid. cap XXX.

[8]) Ibid cap. XXIV.

[9]) Ibid. cap. XXII. XXVII.

[10]) Ibid. cap. LII.

[11]) Ibid. cap. XXXII.

[12]) Ibid. cap. XXVIII.

[13]) Ibid. cap. XXIX.

[14]) Ibid. cap. XXXI.

Digitized by Google

uljudnost i milosrdje; pa ako se svagdje zakon nemože promieniti, bar neka mu se strogost oduzme („saltem legum temperetur severitas“); vladaru preporuča, „da neopraštja samo jedan put nego sedamdeset i sedam (t. j. mnogo) putah“; a da prestupnike spasi od nagla divljačtva i razjarene biesnosti, otvorio im utočište u crkvi, odkle se nitko nesmie silom izvući [1]), koja naredba ukazala se za srednji viek veoma probitačnom. U surovieh Bugarov, kô što kod inieh narodov, bješe navada zlikovce ili prestupnike kod iztraživanja udarati na svakojake muke za silit ih na istinitu izpovied; tako med ostalim: sudac udaraše nesretnika palicom po glavi a oštriem željezom bockaše po strani, dok je izpovjedio svoj čin sa svimi okolnostmi. Papa zabacuje i prepovieda ovu navadu, kano protivnu Božjemu i čovječjemu právu; izpovied zlikovčeva ili krivčeva ima biti svojevoljna i slobodna; a takovo mučenje krom toga često nepostigne svoje svrhe, jer nesretnika, da se ga rieši, sili izpovjediti ono, što sudac želi, bila i laž [2]). Na taj premudri papin postupak svjetska sudbena zakonodavstva dodjoše tek izza stoljetnoga žalostnoga izkustva; te ga njeka ni do danas neuvedoše! Nadalje — smrtna kazna bješe vrlo obična kod poganskih Bugarov. Za ublažit ju Nikola ne samo zabranio je — kako gore vidismo — uporavit ju na odmetnike od vjere ili one, koji se neće pokrstiti; nego u obće želio je, da kano krstjani od sada budu pripravni poklanjati život a ne uzimati [3]). Napose — polag bugarskieh zakonov svaki bjegunac, bio takodje slobodnjak, utekavši iz otačbine uhvatjen bude smrtju kažnjen tako, da ovršitelji ovoga zakona mogahu biti isti pogranični stražari; a podjè mu za rukom uteći, tada ovi njegov bieg platiše glavom. Papa, akoprem nehtjedè dirati u zakon,

---

[1]) Ibid. cap. XCV: „Si quisquam ad Ecclesiam fugerit, non eum, nisi sua voluerit sponte, ab ea dicimus educendum..“ cap. XXIV: „id, quod episcopus loci vel sacerdos, qui ab illo constitutus est, providerit, agendum decernimus.“

[2]) Ibid. cap. LXXXVI: „Similiter autem si homo criminatus talia passus sustinere non valens diverit se perpetrasse, quod non perpetravit; ad quem, rogo, tantae impietatis magnitudo revolvitur, nisi ad eum, qui tunc talia cogit mendaciter confiteri?“ Cod. vat cit. pag. 207.

[3]) Ibid. cap. XXV: „Praesertim eum magis oporteat, ut sicut hactenus ad mortem facile quosque pertraxistis, ita deinceps non ad mortem, sed ad vitam, quos potestis, perducatis.“

Digitized by Google

opomenù Bugare, da slobodan čovjek smie bez svake krivde dom svoj ostaviti, inače nebi bio slobodan, zato indi nije smrti zaslužio [1]). Isto tako bude svaki smrtju pedepsan, u koga po knezu odrodjen nadziratelj pred ratom nenadjè u redu oružje, konja i ostalo, što je potrebito za boj: na što papa nagovara, da od sada većma paze na oružje proti duševnom neprijatelju t. j. na dobra djela [2]).

Svagdje robovi sačinjavahu znatan dio poganskoga družtva. Crkva, jer bez velikoga prevrata nemogaše robstvo ukinuti, nastojaše ublažiti sudbinu ovieh nesretnikov. Prem u Slovjenstvu robstvo bješe ili posvema nepoznato [3]), ili bar ne u takovom obsegu, kô što u ostalih poganskih narodov; kod uralskieh vendar Bugarov robovi, najvećma slovjenski podanici, bijahu ponos i slava možnieh gospodarov. Bistri um Nikole nemogavši jedniem mahom bez ozbiljnieh posljedíc taj družtveni sustav preokrenuti, sljedeći stope svojieh predšastnikov, nastojaše gospodare skloniti, da po krstjanski t. j. uljudno s robovi svojimi postupaju. S toga nagovara ih, da oproste robovom, koji bjehu im utekli, te se kašnje sami vratiše [4]); da im oproste radi Boga, kad bi se slučilo, da je robovi ogovaraju [5]); — a da malo po malo robstva bez silne katastrophe družtvene ili državne nestane, predstavlja papa oslobodjenje robov tako Bogu ugodno djelo, kako molitvu, žrtvovanje, milostinju ili koje mu drago milosrdje [6]).

Isti brižljivi otac dieli Bugarom njeke znatnije crtice iz krstjanskog narodnog práva. Odvratja ih od saveza ili prijateljstva s poganskiem narodom, izvan da bi ga tiem mogli obratiti na krstjansku vjeru [7]); opomena ova bješe sasma na svom

---

[1]) Ibid. cap. XXV.

[2]) Ibid cap. XXXV.

[3]) Sr. Odsj. I. gl. II. str. 61.

[4]) Id. ibid. cap. XXI.

[5]) Ibid. cap. XCVII.

[6]) Ibid. cap. XXXV.

[7]) Ibid. cap. LXXXII.

Digitized by Google

mjestu kod bugarskoga naroda, koj se još nije bio učvrstio u krstjanstvu; koj bi se bio lasno odmetnuo, da s pogani druguje. Inače Nikola preporučuje savez i prijateljstvo s narodom krstjanskim, koj ga traži; ako bi s kim o čem ugovarali, tad im treba imati pred očima dobro crkve i blagostanje države [1]). Takav savez ima se neporočno ovršiti; poruši-li saveznik uvjete, neka se nastoji mir držati, dok je moguće [2]). Kamo sreće, da se vazda ovršuju u politici toli zrela načela medjunarodnoga práva! Na kratko — Nikola trudio se, da, kô što Bugarska mjesto konjskoga repa imala je od sada pred vojskom svojom častni križ na svojih zastavah nositi [3]), njezina politika i državni život bude posvema krstjanski; a narod bugarski bude cielomu svietu svojiem sukromniem i javniem životom isti križ svetčano predočiti „jer križem se predstavlja symbolično trapljenje puti i milosrdje prema iskrnjemu; zato hoće Gospod, da nosimo križ na srdcu.“

S ovimi mudrimi savjeti nesvršì se mudra brižljivost velikoga pape napram Bugarom. „Dokle god se stablo posvema neukorjeni — tako završuje — nećemo prestati zalievati ga; a Vas ćemo dotle mliekom dojiti, dok savršeno neuzrastete... Mi nismo toliko napisali, koliko napisati mogosmo, nego toliko, koliko scienijasmo, da će dosta biti. Kad jednom s Božjom milostju od nas vlastitoga biskupa dobite, on će vas u svem podučiti, što na njegovo zvanje spada; a šta nebi znao, uputit će ga apoštolska stolica. Bog pako, koj vam djelo spasa očitovà, izvršiti ga bude i ukriepiti sve do konca. Amen.“

Ove odgovore pape Nikole na pitanja i savjete kneza i naroda bugarskoga, koje slovjenski povjestničari do sada manje cienijahu nego-li zaslužuju, htjedosmo ovdje na kratko u sustavu navesti s razloga, jer nam veoma razjasnjuju nabožno i družtveno stanje naroda bugarskoga, o kom ostali onodobni spome-

---

[1]) Ibid. cap. LXXX: „Quaecunque gens vobis pacem offerre voluerit, vos nolite renuere...‘

[2]) Ibid. cap. LXXXI: „Foedus, quod pangitis, nulla est occasione violandum...“

[3]) Ibid. cap. XXXIII: „Sciscitamini, quod nunc vice caudae equi in proelio portare debetis? quid aliud utique nisi signum Crucis.“

Digitized by Google

nici posvema šute, uz to iz svega srdca želeći, da slovjenska povjestnica jedared prestane biti pukom vojenom povjestnicom. S druge strane zato je navedosmo, da se štioc osvjedoči, kako papa Nikola shvati položaj naroda bugarskoga; što u njega htjedè promieniti, što obrezati, što oplemeniti, a da mu neozledi ili neuništi značaja, kojiem se razlikovaše od ostalih narodov, bud grčkih, bud romanskih, bud germanskih, velike obitelji europejske, u koju i on bude primljen pokrstjenjem.

S ovih sto i šest odgovorov i još s mnogimi inimi naputci papa Nikola poslà, bezdvojbeno još iste godine 866, dva biskupa, naime: Pavla od Piombina i Formosa od Porta u Bugarsku [1]). Posluživ se istom prigodom, „jer kroz Bugarsku po kopnu cesta vodi u Carigrad", koj se bješe od njeko doba Rimu posvema zatvorio tako, da papa ništa neznadjaše, što se ondje radi, bugarskom poslaničtvu pridruži Nikola takodje Donata biskupa ostijskoga, Lava svetjenika rimske crkve (tit. S. Mart. Laurentii, qui appellatur Damasi) i Marina djakona sv. stolice, „da ovi u Carigradu obznane na svaki način, što apoštolska stolica odlučì glede carigradske crkve" [2]). Napisà ujedno poslanicu na cara Mihajla, u kojoj mu obznanjuje, da je Rodoalda i Zachariju izobćio; tuži se, što su mu prošle poslanice u Carigradu skvarene; zahtieva, da se Fotij svrgne a Ignatij povrati na prvašnju čast; a da se spali jedoviti list prvašnje godine donešen mu po Mihajlu protospatharu, inače da će na saboru njegove savjetnike i urednike izobćiti, a list „nataknut na kolac svim na očigled, naloživ pod njim jaku vatru, sasma uništiti"; napokon preporuča mu svoje poklisare [3]). Zatiem posebnimi listovi nagovara caricu Eudoxiu [4])

---

[1]) Anastas. biblioth. ibid. pag 241: „Et interim sedis apostolicae missos, Paulum scilicet Populoniensem et Formosum Portuensem, magnae sanctitatis episcopos statuens, hosque monitis mellifluis atque doctrinis instruens, ad praedicandum genti illi eos ire decrevit."

[2]) Id. ibid.

[3]) Ap. Mansi tom. XV. pag. 216. Cod. vat. cit. pag. 168–178.: „Quanto majora.. Data Idibus Novembris Indictione XX."

[4]) Ibid. pag 273. Cod. vat. cit. pag 193–94.

Digitized by Google

i cesara Bardu [1]), da nastoje Ignatija povratiti, te im preporuča poslanike; Theodore pako krieposti hvali i blagodari joj na trudu okô Ignatija, te joj preporuča strpljivost i svoje poklisare [2]). Fotiju naprotiv spočituje bezzakonja, nagovara ga, da odstupi od stolice nasilno posjednute, te mu se izobćenjem grozi, neposluhne-li ovih opomén [3]). Istom prigodom odpremì poslanicu na jadnoga Ignatija, u kojoj plače nad njegovom biedom, izviestjuje, što se na saboru rimskom učinilo zanj a proti Fotiju, još ga jednom potvrdjuje u časti i nagovara, da duhom neklone [4]); svekolike takodje carigradske viećnike nagovara, da se okane Fotija i podupiru rimske poslanike [5]). Zatim svim metropolitom i biskupom carigradskoga patrijarhata, kano i carigradskomu duhovničtvu daje na znanje [6]), što je dosada radio u pomenutom pitanju, te im pod kaznom izobćenja zabranjuje obćiti s Fotijem. Pošto je mogao slutiti, da će protivna stranka nastojati ovu poslanicu ili zatajiti, ili shabiti, ili zlo tumačiti, naredjuje: „Tkogod bude ovaj list u Carigradu čitao, i utajio štogod mu drago onim, kojim je poslan, ako inače bude imao prigodu očitovat jim. Tkogod takodje bude ga tumačio te štogod promienio ili pokratio ili nadodao, izvan što bi odgovaralo duhu grčkoga jezika, ili za razumjet ga od potrebe bilo, da bude proklet.“

---

[1]) Ibid. pag. 265: „Porrigat igitur pietas tua Constantinopolitanae Ecclesiae manum, nec patiatur amplius suo iam destitutam rectore subsistere et moerentem ac lugentem incedere.“ Cod. vat. cit. p. 189—91.

[2]) Mansi p. 272. Cod. vat. pag. 192—3: „Dilectissimae filiae Theodorae Imperato i quondam terreno, nunc autem spiritualiter coelesti coniunctae. Virtutes Vestras ..“

[3]) Mansi p. 259. Cod. vat. pag. 186—89: „Viro Photio. Innumerabilium reperiris..“ Svagdje ga dosliedno zove „Vir.. prudentissimus..“

[4]) Mansi p. 269. Cod. vat. pag. 191—2: „Reverentissimo et Sanctissimo Confratri et Coministro Ignatio Patriarchae Constantinopolitano. Dici non potest frater karissime...“

[5]) Mansi p. 276. Cod. vat. pag. 194—5: „Singulis quibusdam Senatoribus Constantinopoleos. Fidelium relatione..“

[6]) Mansi p. 249. tom. XVI. 101. Cod. vat. pag. 178—86: „Episcopis metropolitis, et episcopis Const. sedi subiacentibus, atque universo venerabili Clero Const. Ecclesiae. Ea quae nuper..“

Digitized by Google

Napokon svim iztočnim patrijarhom, metropolitom, biskupom i pravovjernomu puku po Aziji i Libiji razlaže potanko svoje dojakošnje postupanje naproti Fotiju i dogovaranje s carigradskim dvorom, te im šalje sve dojakošnje listine, koje se toga pitanja tiču [1]). Ove poslanice nose datak od 13. Studenoga 866 (Ind. XIV).

Iz istih se upravo vidi, koli slabo ili baš nikakovo obćenje nebješe izmed Rima i Carigrada, pošto Barda, kad mu je Nikola pisao, jurve pol godine ležaše u crnoj zemlji, padši žrtvom dvorskieh spleták, kojiem on inače bijaše vještak. Bardi naime svojiem uplivom podjè za rukom svrgnuti s dvorskoga komorničtva Damjana, rodom Slovjena, utemeljitelja istoimenoga monastira, jer se bješe usudio ožigosati kod Mihajla njegovo vlastoljubje [2]). Barda se nadaše, da će moći sada po svojoj ćudi caru komornika imenovati; ali se ljuto prevarì, pošto Mihajlo obratì svoju pozornost na Vasilija, o kom — jer ćemo često nanj doći, i tiče se naše krvi — evo njekoliko crtíc. Vasilij rodio se za cara Mihajla I. (811—13) u njekom selu blizu Jedrene [3]), spadajućem tada na macedonsko namjestničtvo. Još kano djetešce bude god. 813. sa svojimi roditelji, rodom Slovjeni [4]), (otcu bješe ime Βεχλα,) i s množtvom svojieh domorodác od silnoga Kruma, kano plien,

---

[1]) Mansi p. 159. Cod Vat. pag. 142 & seq.: „Omnibus verae religionis ministris ac universis orthodoxae fidei cultoribus SS. videlicet et reverentissimis Patriarchis, Metropolitis et reliquis episcopis, atque cunctis fidelibus catholicam duntaxat cum sede b. Petri pietatem sectantibus, sanamque doctrinam nobiscum defendentibus, per Asiam scilicet et Libiam constitutis. Quae apud Const. urbem..“ Ovaj list u vat. rukopisu sadržaje u najljepšem redu gore navedene poslanice kano dotične svjedočbe, te nam bude kroz to možno uvesti red u ovu smjesu, kakva se kod Mansa i opreznoga inače Jaffe-a (op. cit. p. 249) nalazi.

[2]) Const. Porph. Vita Basilii edit. Paris. 1685. p. 146: „Erat Michaëli accubitor Damianus nomine τῳ γενει Σχλαβός. Is pro ea propensione, qua in herum ferebatur.. (ei referebat) de Barda Caesare.. quod nimirum potestatis partem longe maximam in se transferret...“

[3]) Const in Vita Basilii edit. cit. pag. 134. — Sym. Logoth. op. cit. pag. 434. — Leo Gram. ed. cit. pag. 458. — Genesius (op. cit. pag. 530) veli, da se Vasilij u Solunu rodio.

[4]) Hamzae: Annales usque a. 961. Ed. Gottwaldt. Lipsiae 1848. Lib. X, 5.

Digitized by Google

odveden i preseljen u zadunavsku Bugarsku [1]). Ovdje bude odgojen. Momku od 25 godín podjè za rukom uteći u logor cara Theophila [2]), za tiem stupi u službu Zanzesa, namjestnika macedonskoga; a malo kašnje došav u Carigrad s ljepote svoga stasa omilì carevu rodjaku Theophilu, koj ga imenovà konjušnikom, nadjenuv mu ime κεφαλας (glavač), te ga sobom povede u Peloponez. U Patrasu stečè veliki imetak od udove Daniele; umnožà mu ga darežljivost gospodarova, a Vasilij pokuplì si dobarah u Macedoniji, svojem zavičaju. Tiem položì temelj svojoj budućnosti. Ali Vasilij bješe slovjenski junak; on bješe u Carigradu prvi hrvač, jahač i mačilac, koj se jedini pouzdà na mejdan izaći njekomu junaku, došavšemu s bugarskimi poslanici. Tiem ne samo iztrošenomu grčkomu puku omilì, nego i car ga uzè u dvor. Mihajlo zatiem (850), prem je Theodora slutila, da će Vasilij njezino pleme zatrieti [3]), imenovà ga svojim protostratorom, a izza svrgnuta Damjana svojim komornikom i viećnikom [4]) U toj časti Vasilij mogaše kretati slabiem i razuzdaniem carem, kako mu se htjelo; ali je imao takodje njegove hire, često podle i protuzakonite podnašati. Tako na zahtievanje Mihajlevo poslà k roditeljem u Macedoniju svoju zakonitu suprugu, dobroćudnu Mariju, te se oženì s Ingerinom, carevom priložnicom, dočim Mihajlo na izmjenu uzè Vasiljevu sestru Theklu [5]). Na taj način Vasilij bez svakoga protuslovja od Fotija njegdje u Veljači god. 866. dodjè u protuzakonitu svojbinu s carem, te postadè Bardi pogibeljan takmac. Vasilij stadè natezati sve sile, da ga strovali. Zato Mihajlu prišaptnù, da ga Barda zametava, da ovaj svu vlast preotè, da se sve njemu klanja i njegovu milost prosjači. Car mu povjerovà. Vasilij umješe savjetnika Symbatija na svoju ruku povući; on svoga tasta ne samo ocrnì, nego znadijaše Mihajla upućiti, da mu Barda o glavi radi [6]). Začuvši Barda, što se proti

---

[1]) Const. op. cit. pag. 135.

[2]) Georg. mon. novi Imperat. ed. Paris. 1685, pag. 531.

[3]) Sym. Logoth. loc. cit. — Leo Gram. ed. cit. pag. 460.

[4]) Const. ibid.: „Imperator Basilium τον Βασιλικον praefecit, patricii quoque collata dignitate."

[5]) Sym. Logoth. ibid. pag. 446. — Leo Gram. ibid. pag. 464.

[6]) Sym. Logoth. ibid. pag. 446.

Digitized by Google

njemu snuje, izviestjen po Lavu mudracu, učinì u nazočnosti Fotijevoj vrhu posvetjenoga hljeba toli Mihajla koli Vasilija priseći, da proti njemu ništa zla nesnuju (25. Ožujka g. 866 [1]). Medjuto urotnici nepaziše na prisegu! Dogodì se, da početkom Travnja Saraceni sa svojiem brodovljem prodrieše tja do Prokonesa; Mihajlo, nagovoren od Vasilija, preduzè sám vojnu; Barda bojazljivim srdcem i njekakvom slutnjom ga sliedjaše. Na morskom žalu šatori budu razapeti; Barda na zapovied carevu dodje u carski šator; tudie ga najprije Vasilij posiečè, Symbatij nastavì crno djelo, a za opravdati ga proglasì se, da Barda htjedè svoga cara umoriti (21. Travnja [2]). Toli mrzko svršì taj visoki dostojanstvenik, komu nitko neodriče visoka uma, nehvaleć njegove prekomjerne pohlepe za slavom i gospodovanjem [3]), kojom zaveden zavadì iztok sa zapadom!

Sada stojaše Vasilij sám bez svakoga takmaca uz neizkusnoga i razkošnoga cara. Ovaj se posvema oslonì na njega i na Fotija, koj od sada žesteći se proti malo prije obožavanomu Bardi kod Mihajla izposlovà, da se njemu kano patrijarhi imadu izručiti sve sirotinske i ubožke zaklade, da on iz njih puku, koga tiem nastojaše za se predobiti, milostinju dieli, i da on bude ovršiteljem oporúk [4]). A da pokaže, koliko mu je stalo do obće prosvjete, nastojaše osobito podići javno podučavanje, te se neuztrudi sám mudroslovje i povjestnicu predavati; ali ujedno zahtjevaše prisegom od svakoga naučitelja, da će iste, koje i on,

---

[1]) Id. ibid. pag. 447. — Leo Gram. edit. Paris. p. 465: „Patriarcha (Photio) pretiosum corpus Domini nostri Jesu Xti. manibus tenente, calamum intingentes Imperator et Basilius venerandis crucibus appositis subscripserunt iuramentum . . ."

[2]) Nicetas op. cit. pag. 726. — Leo Gram. ibid. 466: „Leo itaque a Secretis incepit legere dicens: Bardas Caesar mihi necem machinatus est."

[3]) Nicet. ibid pag. 695: „Quamquam (Bardas) in rerum civilium administratione egregius industriusque esset, rei tamen divinae, atque ecclesiasticae nemo illum unquam commodum dixit."

[4]) Anastas. bibl. Praefat. in Synod. VIII: „Photius persuadet Imperatori praecipere, neminem testamentum facere . . . neminem, nisi per suas manus eleemosynas erogare . . ."

Digitized by Google

nauke zastupati, ista načela braniti. Mihajlo s druge strane slobodan ili razuzdan u življenju, nevješt upravljanju, sve javne poslove izručì okretnomu Vasiliju; pače, budući bez poroda, učini ga uza se na priestolju uzvišena dne 26. Svibnja g. 866. na Duhovo po Fotiju kruniti za cesara i suvladaoca byzantinskoga carstva [1]).

Fotij se dàkako nadao od Vasilija krepkoj podpori. Nu lukav i razborit cesar u crkvenoj razmirici držao se posvema passivno, imajući pred očima vazda svoju osnovu. S toga uzvišenjem Vasilija na čast cesara ništa se nepromieni u odnošenju iztočne crkve napram zapadnoj. — Mihajlo i Fotij gredoše dalje na nastupljenoj stazi.

Takovo bješe državno i crkveno stanje u Carigradu, kad gore navedeni rimski poklisari koncem godine 866. prispješe na granicu byzantinskomu carstvu. Fotij i Mihajlo ne samo nehtjedoše ništa imati s papom, već niti njegove poklisare propustiti u Carigrad; došavšim bo na granice njeki Theodor, pogranični zapovjednik, jamačno po višjoj naredbi, zabrani ulaz u carstvo, te uz ine uvrede reče: „da ih car već netreba“ [2]). Staru mržnju bezdvojbeno umnožà, što se Nikola na prošnju kneza bješe umiešao u Bugarsku.

Knez Mihajlo papine poslanike, imenito Pavla i Formosa, „veselo i s velikiem štovanjem“ primi. Oni stadoše velikom revnostju „puk spasonosnimi opomenami podučavati, i od manjega do većega po Božjoj milosti svetom vodom prati, i uvedoše u Bugarsku sve zakone Kristove vjere, kô što bjehu uputjeni od sv. otca“ [3]). Dočim se apoštolskiem djelovanjem rimski poslanici

---

[1]) Nicet. ibid.: „Erat autem Pentecoste, et Basilium patricium cubiculi sui praefectum Caesarem imposito stemmate renunciat.“

[2]) Anast. bibl. pag. 421: „Legati dum Constantinopolim ire vellent, ecce inter fines Bulgariae Constantinopolitanorumque quemdam Theodorum illos custodientem invenerunt, qui eos ultra non dimisit abire, quin potius eos innumeris denotans injuriis.. dice.et: Imperator noster vos necessarios iam non habet.“

[3]) Id. ibid.

Digitized by Google

zabavljahu, odlučì takodje kralj Ljudevit zadovoljiti Mihajlovu zahtievanju. Pa ne samo kralj Ljudevit, nego i sinovac mu Ljudevit II. car rimski i kralj Italije, snubio je ruku moguće Bugarske; s toga zahtievaše od pape Nikole, da mu odmah pošalje oružje i ostale darove, koje knez bugarski prikazà sv. Petru. Nije caru dàkako bilo stalo do dragocienostij, već do upliva u veliku jugoslovjensku državu. Papa nastojaše svaku sumnju izbiti caru iz glave, bavećemu se početkom Prosinca god. 866. u Beneventu, poslavši k njemu Arsenija biskupa od Orte [1]). A zar se nije opet pojavila i narasla kojekakva sumnja u kralju Ljudevitu i ostalih njemačkih državnicih, težećih prama iztoku, kada im knez bugarski natrag odpravì došavšega biskupa pasovskoga Ermenricha s misnici i djaci njegdje u proljetju god. 867? [2]) Kakove namjere snovale su se u Njemačkoj glede Bugarske, vidi se već odanle, što na čelu misionarov poslat bješe pasovski biskup, kojega pravomoćju bješe povjerena višja Moravska izim knoževine njitranske [3]). Koli krasna prigoda nesvanù podčinit si jošte susjednu vele prostranu Bugarsku, te crkvom bar političnо zaštitničtvo ovršivati nad Slovjenstvom do pod sám Carigrad! Ali taj visoki račun pometè papa Nikola.

Rimski poklisari imadoše se u Bugarskoj boriti sa golemimi tegobami, koje će si štioc lasno predočiti, promisli-li ondješnje stanje nabožno, kako ga sám knez Mihajlo nacrtà. Ondje najdoše gnostično-manichejskih učiteljah, najdoše Žudijah, najdoše Saracenah, najdoše Fotijanacah i to svake vrsti ljudij. Bilo je dosta pokrstjenieh, o kojieh se pravedno sumnjalo, jesu-li valjano kr-

---

[1]) Annal. Bertin. ad a. 866: „Hludovicus vero Italiae imperator hoc audiens, ad papam misit iubens, ut arma et alia, quae rex Bulgarorum S. Petro miserat, ei dirigeret. De quibus quidem Nicolaus P. per Arsenium ei consistenti in partibus Beneventanis transmisit, et de quibusdam excusationem mandavit."

[2]) Annal. Fuld. ad a. 867: „Rex Hludovicus Bulgarorum petitionibus annuens Ermenricum episcopum cum presbyteris et disconibus ad propagandam fidem catholicam praefatae genti destinavit. Sed cum illuc pervenissent, Episcopi a Pontifice Romano missi totam illam terram praedicando et baptizando iam tunc repleverant. Quapropter isti accepta a rege licentia redierunt in sua."

[3]) Sr. Odsj I. gl. II. str. 75—77.

Digitized by Google

stjeni; tako njeki žudija dotepè se u Bugarsku i mnoge pokrstì, o kom nije se znalo, jeda-li je „sám krstjanin ili poganin," šta li? [1]) Bilo je lukavieh Grkov, koji su se izdavali za svetjenike, te svetotajstva dielili, za koje se doznalo, da nisu svetjenici, nego svjetovnjaci [2]). A kakovu vlast i pravomoćje mogahu imati svetjenici redjeni i poslani od Fotija, koga redove i biskupski značaj crkva, navlastito rimska, još niti nebješe priznala? S toga nitko se neće čuditi, koj bezstrastno ondješnje okolnosti promotri, što rimski poslanici svom strogostju svoje vlasti počeše zavladavša bezzakonja čupati; što one iste, koje poslani od Fotija svetjenici krizmahu, neustručavahu se opet krizmati; što med ostalimi naredbami na zahtievanje istieh Bugarov [3]) urediše postove; što neoženjenomu svetjenstvu davahu prednost uslied davnieh crkvenieh zakonov; dočim oženjeno uprav niti Bugarom neprijaše, koje na rieč apoštolske stolice bijahu pripravni protjerati [4]). — Knez Mihajlo djelovanjem i napredkom rimskieh poklisarov bješe na toliko oduševljen, da svimkolikim inostranim svetjenikom i propovjednikom zapovjedì otići iz Bugarske, te ju posvema izruči upravljanju rimskieh poklisarov [5]).

Kolik nebješe to udarac za Fotija i njegovu vlast, koliki u obće za byzantinsko carstvo? Car Mihajlo, koj pomenutiem rimskiem poklisarom, prekoračivšim granice bugarske, jedino iz ljubavi prama knezu život prikazà [6]), sada se vidje od kneza posvema zametnuta! A Fotij, kad začù, što se u Bugarskoj radi,

---

[1]) Responsa Nicolai ad Consulta Bulgar. op. cit. cap. CIV.

[2]) Ibid. cap. XIV—XVI.

[3]) Responsa Nicolai ibid. cap. IV. V.

[4]) Ibid. cap. LXX. „Licet ipsi (presbyteri uxorati) valde reprehensibiles sint... dejicere vero eos a vobis ideo non debetis."

[5]) Anas. bibl. loc. cit.: „Gloriosus autem Bulgarorum rex fidei tanta cepit flagrare.. constantia, ut omnes a suo regno pellens alienigenas praefatorum Apostolicorum solummodo praedicatione usus missorum..."

[6]) Anastas.: „Idem Imperator legatis regis Bulgariae (koji moljahu, da bi se rimskim poklisarom dozvolilo doći u Carigrad) ita fertur dixisse: nisi per Bulgariam missi Sedis apostolicae venissent, nec faciem meam, nec Romam diebus vitae suae viderent."

Digitized by Google

i kako se čini njegovieh svetjenikov drže za protuzakonite: ono malo umjerenosti, što je dosada imao, posvema zahitì, te odlučì s rimskom stolicom, koje prijateljstvo do sada moljakaše, svako obćenje otvoreno prekinuti. A da se to svetačno sbude, sazvà skupštinu, koja bi imala predstavljati obći sabor. Način, kojiem se viećalo, jest vrlo smiešan. Predsjedahu Mihajlo i Vasilij; Fotij izabrà namjestnike triuh iztočnieh patrijarhov; prisutstvovahu takodje carski viećnici i biskupi carigradskoga patrijarhata; pristupiše tužitelji pape Nikole i pozvahu sabor, da odsudu izreče. Fotij kano pravedan sudac primetne, da je krivično odsutnoga odsuditi; ali napokon tobož na obće zahtievanje izobći rimskoga biskupa. Podpisà 21 biskup; ali Fotij nadopunì do tisuće [1]). Taj znameniti korak učinio se u Carigradu u prvoj polovini god. 867., vjerovatno u Svibnju.

Pošto je u iztoku bilo još vrlo mnogo privrženikov rimske stolice i branitélj jedinstva obijuh crkáv, o čem Fotij ni najmanje nije dvojio: trebalo mu opravdati svoje nečuveno postupanje. U tu svrhu upravì obširnu poslanicu „na patrijarhu aleksandrijskoga i ostale arhierejske stolice iztočne“ [2]), iz koje ćemo samo ona mjesta navesti, koja se protežu na slovjensku povjestnicu. „Neprijatelj čovječanstva — tako se gnjevi patrijarha — jošte nevidi se biti zadovoljan našom nevoljom; niti nezavršì svojih prevár i izmišljotín, koje od početka proti nam snovaše . . . Odatle protekoše Šimuni i Marcioni, Montanci i Manete . . odatle Arij, i Macedonij, i Nestorij, Eutych i Dioškor i ostala zlikavác četa . . . Pa kad su ovi uništeni i zaboravljeni, pobožnim i nabožnim mužem svanù dobra i velika nada, da više nikada neće biti novih izmišljalác novieh bezbožnostij . . Ova nada ukorjeni se osobito u ovom gradu, u kom mnoga nenadana

---

[1]) Nicet. op. cit. — Anast. bibl. in praef. ad VIII. Synod. ibid.

[2]) Nalazi se u prastarom kodeksu samostanske knjižnice sv. Marije in Valincella, i u grčkom kollegija u Rimu. Kardinal Baronius (ad a. 863) navadja ju u prievodu učinjenom po Frid. Metiu. Kod Montecutia (op. cit. pag. 47—61) čita se u grčkom izvorniku i lat. prievodu. Nadpis joj jest: „Ἐγκύκλικη ἐπιςολή πρός τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερατικοὺς θρόνους.“ Počimlje: „Photius miseratione divina Archiepiscopus Constantinopoleos novae Romae et oecumenicus Patriarcha.“

Digitized by Google

Božjom pomoćju sretno se slučiše. Mnogi takodje narodi složivši i odbacivši prošlo nevjerstvo, budu poučeni s nami skupa slaviti obćega Tvorca; dočim ovaj carski grad podavaše jim pravovjerja (της ὀρθοδοξίας) izvore kano iz njekakva uzvišena mjesta.. Na taj način mogoše armenski Jakobite.. kroz nas, pomožene vašom molitvom, starodavnu bludnju odbaciti i krstjansku vjeru čisto ogrliti i pravovjerno častiti... Dali i narod bugarski, barbarski i Kristu oduran i neprijateljski, okrenè se na toliku krotkost i poznanje Boga, da odstupivši od staroga i djavôskoga štovja, i zabacivši bludnju poganskoga praznovjerja nenadano ogrli vjeru krstjansku. Nu o zlobna i navistna djela i opaka svjetovanja! Jedva pripoviest i glas ovieh sgód bješo uzrok radosti, kad netom radost ova obrati se na žalost, veselje u bol i plač. Jošte bo nebješe ovaj narod kroz dvie godine pravu vjeru krstjansku ogrlio, kad njeki bezbožni ljudi i gadni, nakaze — ili kako da ih krstjanin ozove? — ljudi polazeći iz tmín — dodjoše bo iz zapadnieh krajev — kano divlji vepri navališe na ljubezni Gospodu vinograd, netom nasadjeni (Bugarsku) i poharaše ga; pošto im podje za rukom prevarom (malis artibus) odtrgnuti Bugare od pravoga i čistoga nauka i neoskvrnjene krstjanske vjere. I to: zavedoše ih proti crkvenim zakonom, da poste po subotah; pokratiše četrdesetdnevni post za čitav tjedan i tako produžiše vrieme provodeći ga u pitju mlieka, jelu sira i ostaloj neumjerenosti. Na taj način otvorivši i razširivši put prestupkom, zavedoše je od prave i carske staze [1]). Naučahu prezirati i mrziti svetjenike, živeće u za-

---

[1]) Glede posta toli godišnjega koli tjednoga bješe u crkvi od njegda razna navada. U iztoku jur od IV. stoljetja trajaše korizma sedam tjednov, u zapadu pako šest, što, odračunav nedjelje, činjaše 36 dnevov. U iztoku bješe post prava xerophagia; jer se nije smjelo služiti mesom, ribami, jaji, mliekom, vinom i uljem. Na zapadu držala se je xerophagia samo na veliki petak. — Isto tako zapadna crkva, navlaš rimska, naložila je post svakoga petka i subote; dočim iztočna svake sriede i petka, tako da trulski sabor can. LV. pod crkvenom kaznom zabranjuje po subotah postiti. Da je Fotij ovu raznu navadu u crkvenoj stezi razmislio, nebi bio toliku viku podignuo; ali on htjedè u mutnom loviti. Gdje se radilo o njegovoj koristi, koli vješto znadijaše tumačiti raznost discipline u obiuh crkvah! Cf. ep. Photii Nicolao pont. de a. 861. Vidi gore više pag. 123.

Digitized by Google

konitom braku [1]) . . . Pače i one, koji bjehu krizmani od misnikov, neustručavahu se opet krizmati, gradeći se biskupe i izmišljajući, da je misničko krizmanje nekoristno i nevaljalo [2]). Ima-li tko, koj je ikada čuo toliku blaznost, koju ovi ludjaci-usudiše se počiniti? . . . Dàli izvan ovieh ludostij osmjeliše se skvariti njekakvimi podmetnutimi i krivimi prepirkami, i tudjimi razlozi, i njekom pretjeranom preuzetnostju sveto vjeroizpoviedanje (symbol), koje po naredbi sveobćih saborov nepobjedivu imade silu i ugled. O lukavštine opakoga djavla! Uče iznovice, da Duh sveti nepolazi iz sámoga otca, nego i od sina. Tko je ikad čuo takav nauk, pače iz ustih onih, koji inače bezbožno govorahu? Koji krstjanin može trpiti, da se u sveto Trojstvo dva počela (principia) uvadjaju tako, da bi imao biti otac počelo sina i duha, a opet sin počelo i uzrok du-

---

[1]) Za izreći svoj sud, na koliko su rimski poklisari pravedno ili bar razborito radili, trebalo bi nam više crtíc, nego-li ih imamo, o grčkom svetjenstvu u Bugarskoj; nu po opisu sámoga Borisa njegovo ponašanje nije bilo uprav najbolje; a tko zna, kako bijaše glede ženitbe. Toli latinska koli grčka crkva od početka držala se toga, da se nitko kano misnik nesmie ženiti; u latinskoj pako crkvi niti kano djakon ili poddjakon (conc. illiber. a. 305. can. XXXIII), dočim grčka crkva dozvoljavaše onomu, koj bi se bio pustio rediti za djakona pod uvjetom, da mu bude slobodno ženiti se conc. ancyr. a. 314. can. X). — Iztočna crkva na trulskom saboru (692) zabrani oženjena povisiti na čast biskupsku, a dopuštja uzvisiti na višje redove i oženjene, ali samo jedanput, i to ne s udovicom (can. III.) „ut nec ex lenitate dissolutionem, nec ex rigore austeritatem introducamus.“ Bezženstvo svetjenstva jest disciplina, koja se u obijuh crkvah razno razvila; pa — da druge razloge mimoidem — na koliko sam osvjedočen o istini, povjestnicom potvrdjenoj, riečij Grgura VII.: „Non liberari potest Ecclesia a servitute Laicorum, nisi liberentur Clerici ab uxoribus“ (ep. III. 7.): na toliko nemogu odobravati plitkost onih, koji disciplinu miešaju s dogmom.

[2]) Krizma (μυρον = σφραγις) dielila se u iztočnoj crkvi odmah poslie krstjenja po misniku, a to se i sada čini; u zapadnoj pako redovito po biskupu. Nu zapadna crkva nije porekla valjanost krizme udieljene po misniku; jer je i ona njegda dopuštjala, i sada dopuštja misnikom (missionarom) krizmati. Ako rimski poklisari u Bugarskoj po drugiput krizmahu: to nečiniše — kò što Fotij reče — radi toga, jer nepriznavahu krizmu podieljenu od misnika u obće, već radi toga, jer je bilo u Bugarskoj takovieh, koji su se gradili za misnike, a nisu bili, ili o kojih se dvojilo, jeda-li su misnici; s toga krizmanje njihovo ili je bilo očevidno nevaljalo ili sumnjivo Qui bene distinguit, bene docet.

Digitized by Google

ha [1]) ?... Ovu bezbožnost uz ostale posijahu med narodom bugarskim oni biskupi tmín. Što kad začusmo: smrtni udarac poćutismo uprav kako da bi tko gledao svoja vlastita čeda, razdrta i razmrcvarena od zmij i zvjeradi. Pošto tolike muke i trude i znoje pretrpismo za njihovo preporodjenje i usavršenje: ta sgoda uzroková nam nepodnosivu bolest i nevolju; jer kako god veseljasmo se, što se oprostiše stare bludnje, tako gorko plakasmo, što im je toliko zlo nanešeno. Ali njih oplakasmo i još oplakujemo i nećemo zatvoriti oči naše, ni tako dugo spavati, dok se nepovrate od ove bludnje i padnutja, i dok ih po možnosti neuvedemo u stado gospodnje: ove pako nove predteče odmetničtva, a neprijatelja sluge i sudjelaoce, krivce propasti tolikih, obće i javne razbojnike, koji ovaj mladjani netom na vjeru obratjeni narod na toliko komadov razpršiše, ove velju varalice i Božje neprijatelje Božjom odsudom na saboru odsudismo; ne kô da bi ju mi bili tek pronašli, već onu odsudu, koju sabor i apoštolski zakoni propisaše, mi jedino proti njim upravismo i svim na znanje dostavismo... Scieniasmo po staroj crkvenoj navadi o svem tom izviestiti Vaše bratimstvo u Gospodinu, na-

---

[1]) Ovi prigovor tiče se jedino dogme. Fotij naime veli, da rimski poklisari pokvariše nikejsko-carigradsko vjeroizpoviedanje ili symbol, misli naime dodatkom „filioque" („i od sina"); zatiem da uče proizhod sv. Duha ne samo od otca, nego takodje od sina, kroz što se uvadjaju dva počela u otajstvo presv. Trojstva. Da se od njegda iztočna i zapadna crkva slagala u toj dogmi, to je tolikoput dokazano; to priznaše takodje grčki bogoslovi i otci na saboru florentinskom; razlika najvećma sastojala je u tom, što grčki otci dogmu izraziše: „qui a patre per filium (mjesto „filioque") procedit." Dodatkom indi „filioque" nije se vjera s toga ni vjeroizpoviedanje skvarilo, već samo razjasnilo i formalno izrazilo. Ovom stazom udaraše uviek crkva, razjasnjujući i tumačeći, kadgodj je uztrebalo, objavljeni nauk; tako sabor nikejski I. apoštolskomu vjerovanja dodà više članák ustanovljujućih proti Ariju božanstvo sina; sabor carigradski I. (381) vise članák o božanstvu Duha sv. proti Makedoniju. Sabor efezki (431) zaključi, da se u buduće nesmie mienjati symbol nikejsko-carigradski; ali već sabor chalcedonski (451) njeka dodà za protumačiti nauk crkve proti Nestoriju i Eutychu. Monophysite predbaciše zaključak efezkoga sabora; nu otci chalcedonski odgovoriše, da sabor efezki zabrani pomenuti symbol kakvom protivnom naukom promieniti i u bitnosti skvariti. Početkom VI. stoljetja počela je grčka crkva pjevati ovaj symbol u liturgiji; malo kašnje i španjolska u slied svoga saveza s iztočnim carstvom; treći sabor toledski (589) zapovjedi pjevati ga s dodatkom „filioque" radi Arijanác. Odavle predjè običaj u gotičku Galiju i u cielu zapadnu crkvu izim Rima. Sve to se učini

Digitized by Google

govarajući i moleći Vas, da nam dragovoljno pomognete izkorjeniti ove opake i Bogu mrzke nauke... te brzo pošljite svoje namjestnike, koji se odlikuju pobožnostju, vjerom, svetjenstvom, naukom i ponašanjem, da taj netom uvukavši se rak pakosti izkorjenimo... Jer kad zlobu odstranimo a nabožnost učvrstimo, tvrdo se nadamo, da će se narod bugarski onomadne pokrstjen i razsvietljen opet vratiti na staru vjeru." Hvali se, da se i narod ruski sklonì na krstjanstvo, i da mu jurve biskupa poslà, kô što na svom mjestu (str. 173. bilj. 1.) vidismo.

Fotij mogaše doduše bugarsko pitanje pograbiti, da izvede svoje osnove; dočim računaše, da će branjenjem pravomoćja patrijarhata byzantinskoga sav grčki sviet i sve iztočne domoljube za se i svoje težnje predobiti, a pobuniti jih proti Latinom, tiem lakše, pošto ove crnom mastju orisà kano gadne mrzitelje iztočnieh zakonov i navad, pače kano bogumrzke krivovjerce. Nu iz lukavom vještinom izvedene jadovite poslanice mogaše štioc uvidjeti, na koliko je Fotiju i carigradskiem rodoljubom krasna Bugarska na srdcu ležala; s toga

---

bez svakoga odpora od strane Grkov. Prvi, koji nijekahu proishod Duha od otca i sina, bjehu carigradski monothelete; s toga se o tom nauku radilo na saboru gentiljskom med Franci i grčkimi poslanici cara Kopronyma (767). Prepirka, porodivša se u Jerusolimu med monahom Ivanom i ondješnjimi zapadnimi monasi, dadè povod, da se to pitanje pretresalo na saboru cahovskom god. 809. u nazočnosti istoga cara Karola, koj biskupu Theodolfu naloži vrhu toga pisati, te poslà u Rim Bernarda vormskoga biskupa, i opata Adelharda, da bi papa Lav III riečcu „filioque" primjetnuo u nikejsko-carigradski symbol. Papa branio je dogmu, kô što se vidi iz formule, koju na jerusolimske monahe poslà; ali dodatak nije odobravao, niti se pustì nanj skloniti, jer se nehtjedè podići nad sv. otce, koji symbol sastaviše (Mansi tom. XIV. pag. 18. & seq.). Pače — Lav učini urezati hvaljeni symbol u grčkom i latinskom jeziku bez dodatka u dvie ploče, te ih ovjesi u crkvi sv. Petra. — Petavius (de Trinitate l. VII. c. 2.) i Nat. Alexander (Hist. eccl. saec. IV. diss. 37. art. 3.) sciene, da Nikola I. bješe prvi, koj u Rimu symbolu dodà „filioque". Nu tomu nije tako; jer Fotij (Mystagogia ed. cit. pag. 97.) navadja u chronologičnom redu pape, koji su dogmu doduše branili, ali se ustručavahu primjetnuti dodatak; ovi bjehu: Lav IV. Benedikt III. i pred Ivanom VIII. još jedan, koga — veli — i on mûkom prolazi, jer se nepodufà razgovjetno izpovjediti (t. j. oniem dodatkom) nauk, koga branjaše. Taj papa nije bio nitko ini, već Benediktov nasljednik Nikola I. Ovo nam treba dobro zapamtiti, da razumiemo postupak Methodov u sljedećoj glavi.

Digitized by Google

nikako nemogahu pregorjeti, što se po njoj sada šire „ljudi polazeći iz tmín.“

Ali se Fotij zakleo, da neće zatvoriti očiuh ni spavati, dok Bugare nedovede opet „u stado gospodnje“ t. j. u svoj patrijarhat. Što rečè, neporečè. Pomenutu poslanicu na iztočne arhierejske stolice upravì takodje na kneza Mihajla uz ina pisma [1]), u kojieh izvan navedenieh rimskoj crkvi prigovaraše, da Latini krizmu prave iz vode; da vazmenoga janjca kano Žudije vrhu oltara s tielom gospodnjim žrtvuju i blagoslivlju; da latinski svetjenici brade strižu; da djakon može za biskupa redit se bez misničtva, — kô što se vidi, same sitnarije, nedostojne visokoga uma, kojim se Fotij ponosjaše. Pače — za primamiti rimske poklisare još se baveće u dvoru bugarskom — obećavao im se slobodan dolazak u Carigrad, budu-li pismeno osudili ove tobož nauke i òbrede rimske crkve, i Fotija priznali za oekumeničkoga patrijarhu. Naprama knezu izajdè Fotij na vidik mišlju i namjerom, koja bješe poglavita u ovoj razmirici, naime: da premjestjenjem carske stolice u Byzanc carigradski biskup postade prvostolnikom i glavom crkve [2]); ili na kratko: Fotiju se htjelo da bude papa, ali ne u starom, već u novom Rimu, odkle „kano iz njekakva uzvišena mjesta izvori pravovjerja“ tecijahu, da poplave sve barbarske, hellenskom mudrolijom jošte neupoznate narode!

Carigradske spletke medjutim jošte nemogahu zavesti bugarskoga kneza, prionuvšeg strogo za rimske poklisare i njihove savjete. Pače — Mihajlo rečenu poslanicu i sva ostala iz Carigrada poslana mu pisma upravì na papu istom prigodom, kada ljeti 867., njegdje Lipnja ili Srpnja, poslà drugo poklisarstvo u Rim [3])

---

[1]) Dotična pisma na kneza Mihajla, podpisana od cara i Vasilija, izgubiše se. Sadržaj njihov popunismo iz poslanice Nikoline na Hinkmara nadbiskupa remskoga i ostale biskupe francezke. Mansi XV, 355.

[2]) Id. ibid.: „Sed quid mirum, si hoc isti praetendunt, cum etiam glorientur atque perhibeant, quando de Romana Urbe Imperatores Constantinopolim sunt translati, tunc et primatum romanae Sedis ad Constantinopolitanam Ecclesiam transmigrasse, et cum dignitatibus regiis etiam Ecclesiae Romanae privilegia translata fuisse?“

[3]) Id. ibid.: „Iidem Imperatores epistolam suam ipsi Regi Bulgarorum transmisere, quam ipse accipiens nobis per legatos nostros deferri devota mente decrevit.“

Digitized by Google

Svrha ovoga poklisarstva bješe, da se izprosì za Bugarsku nadbiskup u osobi gore pomenutoga Formosa, pošto polag papina odgovora i očitovanja nije se mogao nadati posebnu patrijarhatu za Bugarsku, zatiem da bi se više misnikov poslalo za svedjer rastuće stado [1]). Bješe Formoso vrlo stroga i dobra ponašanja, da mu glede toga nitko ništa prigovoriti nemogaše; ali — smiemo-li vjerovati njegovim tužiteljem — bješe veoma slavohlepan, težeći za višjimi častmi. On bješe kašnje obtužen, da je prisjegom kneza Mihajla obvezao, da neće nijednoga drugoga biskupa htjeti primiti od rimske stolice izvan njega [2]). Promotrimo-li potonje držanje kneževo, tužba ova neće nam se pričiniti nepravednom.

Nikola nije ni najmanje dvojio o pogibeljnoj ozbiljnosti crkvenoga stanja na iztoku; s toga posvetì mu svukoliku snagu svoga oštroga uma i odvažnoga značaja na toliko, da što sveudiljniem naporom, što razdraženostju svoga ćutljivoga duha padè u bolest [3]). On jamačno odlučì iztočno pitanje što prije riešiti kud puklo da puklo; znadijaše pako vrlo dobro, od kolike koristi biti će za rimsku stolicu, ako si Slovjenstvo predobi, te ga odvrati od iztoka. Zato odlučì riešiti toli bugarsko koli moravsko pitanje. Knezu Mihajlu za taj put nije mogao posvema zadovoljiti; jer Formosa, jurve privezana na stolicu od Porta, nije mogao tako lasno polag onodobnih i starih zakonov prenesti na novu nadbiskupijsku stolicu bugarsku. Ali nakanì knezu više popustiti slobode, nego se inače u ono vrieme popuštjalo svietskoj vlasti; odlučì naime poslati mu mnogo vrstnih misnikov, kojiem pridružì Dominika Triventinskoga i Grimvalda Polimartijskoga biskupa, da se od ovieh njeki izabere za biskupa i u Rim

---

[1]) Anast. bibl. in Vita Nicolai pag. 421, 422: „Unum ex his (missis) Formosum vita et moribus episcopum sibi dari Archiepiscopum (rex) expetiit. Tunc iterum legatos suos Romam direxit et inter alia.. ab eius Sanctitate pro instructione gentis illius presbyteros postulavit."

[2]) Mansi XVII, 236.

[3]) Hincmari annales edit Pertz: M. G. Scriptor I. pag. 475: „Jam valde infirmatus, et in contentione contra Graecorum imperatores Michaelem et Basilium, sed et contra orientales episcopos magnopere laborans (od Hinkmarovih poslanikov) invenitur."

Digitized by Google

pošalje na redjenje [1]), gdje će mu se plašt i vlast metropolitska podieliti za čitavu Bugarsku; budući pako propisi učiniti će se polag propisa danoga u LXXIII. odgovoru (pagina 181—2). Kô što prvom, tako i ovom prilikom se posluži, da svoje poklisare pošalje kroz Bugarsku u Carigrad, da još jednom pokuša urediti crkvenu razmiricu. S toga naredi, da Pavao i Grimvald ostanu u Bugarskoj, a Formoso i Dominik podju k byzantinskomu dvoru [2]).

Šta se pako Moravske tiče, Nikola je bezdvojbeno čuo o stanju tamošnjieh stvarij. Kô što se iz njegovieh poslanic i drugieh onodobnieh spomenikov vidi, Nikola bješe u neprekinutom obćenju s Ljudevitom carem rimskiem, i s Ljudevitom kraljem njemačkiem, sada kano prijatelj, sada kano protivnik. Tiem putem doznao je o antagonizmu kneza Rastica naprama kralju Ljudevitu [3]), o njegovu odnošenju napram caru Mihajlu i crkvi carigradskoj, o djelovanju grčkieh misionarov Konstantina i Methoda u Moravskoj. Pa smiemo-li slutiti, da ovieh protivnici nastojahu u papi sumnju probuditi o namjeri moravskieh blagoviestnikov, što bješe posvema lasno u onoj razdraženosti med iztočnom i zapadnom crkvom, — smiemo takodje tvrditi, da papa doznà, kojiem mu drago putem [4]), za njihovo spasonosno djelovanje na korist crkve i krstjanske prosvjete, kô što nam jednoglasno onodobni spomenici svjedoče. Čestoput opazismo, u koli uzkom doticaju stajaše Moravska i Bugarska, lasno indi bješe papi pomisliti, da i Moravsku crkveno uredi istom prigodom, kad

---

[1]) Anast. Biblioth. cit. op. pag. 422: „Ille (Papa) non pauci numeri coram se probavit presbyteros, et... in Bulgariam direxit, cum quibus Dominicum Trivensem et Grimvaldum Polimartiensem episcopos destinavit, ut quia ipsum Formosum plebem dimittere sibi creditam non oportebat, episcopum ex his presbyteris ad Archiepiscopatum, qui dignus inveniretur, in nomine Domini tandem eligeretur, et Sedi consecrandus Apostolicae mitteretur."

[2]) Id ibid.

[3]) Cf. epist. Nicolai de a. 864. ad Salom. episcopum Constantiensem. Mansi XV, 454.

[4]) Nije nevjerovatno, da se sami blagoviestnici i knez Rastic pismeno obratiše na papu.

Digitized by Google

se o Bugarskoj radilo; a doisto za jedno i za drugo težko bi bio mogao naći izvrstnijih i sposobnijih mužev od Konstantina i Methoda, koji od djetinstva poznavahu Slovjene na thračko-ilirskom poluotoku, a s Moravljani življahu od njeko doba. Bilo kako mu drago, Nikola pismeno pozvà Konstantina i Methoda u Rim [1]). Dotične poslanice sada neposjedujemo, niti neznamo, kroz koga ju poslà, niti nemožemo točno vrieme opredieliti. Ali — da svoje mnienje, scienimo vjerovatno, izrečemo, zar nije možno, da Nikola istom prigodom, kad pisaše Hinkmaru i biskupom francezkim i njemačkim u pogledu iztočnoga pitanja, poslanicu na moravske blagoviestnike takodje napisà i odpravì? Ove pako poslanice jesu datovane od 23. Listopada 867.

Nikola naime htjedè u iztočno pitanje povući sav zapad, kô što Fotij nastojaše glede iztoka. S toga pismeno izviestì toli Hinkmara i sav francezki episkopat [2]), koli njemačke biskupe [3]) o početku i razvitku carigradske razmirice, navlastito pako o posljednjih koracih Fotija, cara Mihajla i cesara Vasilija, na koliko mu bjehu poznati iz pisám, upravljenih mu od bugarskoga kneza i jamačno iz ustih bugarskieh poslanikov. Nikola vrlo dobro znadijaše — kako se iz lista vidi — da posljednjoj razjarenosti Byzantinác najveći povod dadè Bugarska; što naime „za-

---

[1]) Ital. legenda l. c: „His omnibus auditis papa gloriosissimus Nicolaus, valde laetus super his, quae sibi ex hoc relata fuerant, redditus, mandavit et *ad se illos litteris Apostolicis* invitavit.“ — Žit. sv. Konst. gl. XVII: „Н оувѣдѣ о нѥмь римьскыи папа, посла по нь.“ Žitie sv. Method. gl. VI: „Оувѣдѣвъ же такого моужа апостоликъ Никола, посла по нѩ, желая видѣти ѩ, ꙗко агела божїа.“ Hrvatski ljetopisac veli isto, jedino što mjesto Nikole navadja Stjepana: „I poslà (papa) listove ka svetu mužu Kostancu zovući ga k sebi, jere slišao biše, kako pripovidaše viru Isusovu, i da biše toliki puk obratio na viru Isusovu, i zato ga viditi želiše.“ Arkiv I, 13. Rkp. vat. 7119. pag. CII.

[2]) Ap. Mansi XV, 355. de 23. Octobris 867.

[3]) Annal. Fuld. ad a. 667: „Nicolaus Pontifex romanus Episcopis Germaniae duas destinavit epistolas, unam quidem de factionibus Graecorum . . .“

Digitized by Google

čuše, da kralj bugarski s narodom pokrstivši se zaiskà od stolice sv. Petra učitelje i nauk. Oni pako hoteći i jako želeći Bugare odtrgnuti od podložnosti sv. Petru, te ih lukavo svomu carstvu podjarmiti pod izlikom krstjanske vjere, takova propoviedaju o sv. rimskoj crkvi, koja neima ni ljage ni mrske, ni išta slična, da oni, još neznalice u vjeri, ova čujući, držali bi nas za pogibeljne, te nas, kano omazane raznim krivovjerjem, bježali, mrzili i sasma ostavili.“ Zato pomenuti episkopat pozivlje, da sastavi oprovrgnutje Fotijevih prigovorov, te ga što prije u Rim pošalje, da ga uzmogne papa kroz odredjene poslanike poslati u Carigrad [1]; Karla pako moli, da svoje biskupe podupire [2].

Ali uprav mjesec dán prije, nego-li bješe pisana ova poslanica, u Carigradu slučì se sgoda, u Rimu, kako se vidi, još tada nepoznata, koja malo kašnje odnošaju izmed iztoka i zapada sasma ino lice dadè. Što to bješe?

Dvorska stranka gojila je velike i raznovrstne nade u Vasiliju, novom cesaru; osobito pako oni, koji mu pomogoše povisit se na priestolje, obećavahu si zlatne kule. Nu Vasilij, prem rodjen iz neplemenite slovjenske obitelji, pun zdrava uma proniknù sve grčke lukavštine, te ih znadjaše osujetiti, akoprem bi višeput, gdje namienjenoj svrsi shodno mu se vidjelo, plesao, kako se igralo u kolu, u koje dospiè. Kratko vrieme prodje poslie krunjenja, te se pomenuti Symbatij, s njim Peganes carski namjestnik kod Hellesponta, nješto vojske i puka proti cesaru podigoše; ali Vasilij na skoro oba buntovnika ulovì, i bunu uduši što oružjem što sladkiem obećavanjem [3]. Isto tako sretno se uklonì smrtnomu napadaju, što ga proti njemu u lovu njeki od carske pratnje pokušà, i to — kô što se kaže — znanjem istoga Mihajla. Ovomu naime jurve dosadì opetovani ukor, kojiem se

---

[1]) Ead. epist. zapovieda metropolitom, da sakupivši svoje suffragane „quid invidis detractionibus opponi necesse sit, rimari studeant et invenire summopere gestiant, atque inventum sibi ocius transmittere minime parvipendant; quatenus id quoque adversus Graecorum insaniam cum caeteris assertionibus suis deinde mittere valeat.“

[2]) Epist. ddto. 24. Octob. ap. Mansi XV, 332.

[3]) Symeon l. c. p. 449. — Const. Porph. in vita Basilii op. cit. p. 149—50.

Digitized by Google

osmjelì Vasilij ožigosati njegovo pijanstvo, razuzdanost i razsipnost; pošto jurve ogadì cesaru mrzko stanje, u koje dvor byzantinski ugreznù Mihajlo se razgnjevì; pokajà se, što Vasilija uzvisì o svoju desnicu; pa zlobni razkošnik — ohrabren od svojieh čankolizác — da pokaže, da je on jedini u carstvu, koj dieli milosti, prigodom dvorskieh gostij, pitjem ugrijan, njekakova Basilicina, patricija, ili carskoga krmanjoša [1]), podignù na jednako s Vasilijem cesarsko dostojanstvo, te ga drugi dan vieću predstavì [2]). Vasilij na sve to mučaše i zastiraše svoj gnjev; ali se ugledà upletena u strahovitu dilemmu, koju izza gostij, na koje valjda pomirenja radi Theodora pozvà svoga sina i oba cesara u svoj stan kod samostana sv. Anthima u mamentinskom predgradju, riešì noćju 23. Rujna 867. umorom opitoga Mihajla i Basilicina kroz urotnike, med kojimi bjehu Assyleon, ujak, i Marijan, brat Vasilijev [3]). — Koli mrzak bješe taj čin, toli koristan za byzantinsko carstvo, koje ni najmanje žalosti nepokazà, što izgubì svoju glavu. Vasilij učinì se odmah proglasiti byzantinskiem carem; odmah sljedeći dan (24. Rujna) [4]) sa suprugom Eudoxiom Ingerinom, sa sinovi Konstantinom i Lavom i sjajnom pratnjom podjè u crkvu sv. Sofije, te se dadè kruniti. Poslie sv. obreda bacì se krunom u ruci pred žrtvenik na koljena, te mužkiem glasom uzkliknù: „Gospode! Care neba i zemlje! ti si mi prikazao krunu; pred tvoje noge polažem ju, i žrtvujem sám sebe tvojoj službi“ [5]). Sav Carigrad od radosti klikovaše, te novoga cara slavodobitno u dvor dopratì. Ali imao takodje uzroka, da kliče; Vasilij bo — negledeć na grdi način, kojiem se popè do krune — bješe vladar dostojan Konstantinova priestolja: bješe car, kakova zahtjevaše iztok u ono doba On utemeljì tako zvanu macedonsku dynastiju, koja tečajem skoro dvajuh viekov (867—

---

[1]) Const. Porph. in Vita Bas. op. cit. p. 155—6. — Leo Gram. ed. Paris. p. 468: „Βασιλισκιανὸς ὁ πατρικιός...“

[2]) Symeon Log. op cit. pag. 450. — Const. Cont. pag. 129.

[3]) Nicet. l. c. pag. 730. — Const. Porph. in Vita Basilii p. 158. — Const. Cont. pag. 130. — Sym. Logoth. pag. 452.

[4]) Id. ibid.: „πρώτῃ μὲν ἰνδικτιῶν εἶχεν ἀρχήν, εἰκάδα δὲ καὶ τετάρτην ὁ Σεπτέμβριος.“

[5]) Const. Porph. in Vita Basilii op. cit. pag. 159.

Digitized by Google

1056) byzantinskomu carstvu staru slavu, veličinu i jakost povratì. Na taj način, kô što njegda Justinianom ili Upravdom, tako sada Vasilijem i njegovim potomstvom poslužì se promisao za očuvati iztok od razpada, i za obraniti krstjansku Europu od silnoga izlama, koj tada bude tiem smjelijim, čiem više na zapadu padaše snaga Karolingov. Ali Slovjenstvo, komu krstjanski sviet ima jedno i drugo zahvaliti, odsudjeno je na „sic vos non vobis“ [1]).

Budi iz nutrnjega osvjedočenja, budi iz politike, koju si preduzè, budi iz mrzosti proti Fotiju, koj — smiemo-li povjerovati Niketi — med carom i cesarom sijaše nesklad i laskaše sad ovomu, sad onomu [2]), ili što se usudì Vasilija izobćiti kano ubojicu [3]), budi napokon iz pukoga pravdoljubja naprama Ignatiju [4]): car Vasilij odlučì ukloniti s puta kamen smutnje t. j. Fotija i sprijateljiti se s rimskom stolicom, pomiriti iztok sa zapadom, te sdruženimi silami težiti k svrsi čovječanstva. Polag naročitih riečij Nikete bio bi Vasilij Fotija odmah 26. Rujna sbacio, te do dalnjega riešenja u samostan Skepe odpravio, zapovjediv ujedno drugaru Iliji, da dovede u Carigrad Ignatija, koj dne 23. Studenoga opet posjedne patrijaršku stolicu [5]); dočim, uzmemo-li, što isti Niketa drugdje pripovieda, da je Ignatij po drugiput sjedio deset godín do smrti (878) na patrijarškoj sto-

---

[1]) Slávy dcera 320.: „A sto jiných krev jsou z kreve naší,
Ač pak my sme sotvy zdědili
Jejich jméno, soused částku blažší;

Tak svět činí často jako děti,
Do studnice, z níž se napili,
Házejíce kamení a smeti.“

[2]) Op. cit. pag. 727: Qui (Photius), cum dubius haereret, ad quem tandem summa imperii esset perventura, subinde apud Michaëlem carpebat Basilium, et vicissim apud Basilium obtrectabat Michaëli, ratus amborum se ita amicitiam compariturum.“

[3]) Leo Gram. ed. Paris. pag. 471: „Imperatorem... praedonem et homicidam, s. communionis indignum Photius Patriarcha vocabat.“

[4]) Const. Porph. ibid. 32.

[5]) Op. cit. pag. 733—3: „Ignatius XXIII Novembris, dies erat Dominica.. Ecclesiae suae throno restituitur.“ Cf. Pagi ad a. 867. n. 15.

Digitized by Google

lici, tada bi bio imao njegdje u proljetje ili ljeti god. 868. biti povratjen, a Fotij malo pred tim sbačen. Posljednje čini mi se vjerovatnije, jer težko da je Vasilij, odvažan inače ali razborit vladar, tako naglo postupao proti Fotiju i njegovim privrženikom.

Za sve ove veleznamenite promjene, kako gore rekosmo, mjesec dán kašnje nije se u Rimu znalo, a jamačno niti u odaljenoj Moravskoj. Prem Rastic naprama kraljestvu njemačkom uzprkos god. 864. ponovljenomu ugovoru istu politiku dosliedno sljedjaše: šta se crkve tiče, svoje prvašnje namjere posvema promienì. Od carigradske crkve imadoše ga najvećma odvratiti Konstantin i Method, kojieh odnošaj naprama Fotiju dosta je poznat blagomu štiocu. Istu promjenu imadoše podupirati razvitak stvarij u Carigradu, kano takodje sgode slučivše se u susjednoj Bugarskoj. — Konstantin i Method osvjedočeni o právu, koje rimskoj stolici ide naprama cieloj crkvi u obće, bjehu dobro izviestjeni o právu napose, koje papi, kano zapadnomu patrijarsi, ide na Moravsku i Panoniju [1]; pa u tom právu, kad se oživotvori, vidjahu najveće i najkrepčije jamstvo za slovjensku narodnost i narodnu prosvjetu u onieh pokrajinah naproti svakoj usurpaciji i težnji njemačke crkve. Nadalje — trebalo im svoje osnove glede porabe narodnoga jezika u crkvi rimskoj stolici predložiti [2]; trebalo im briniti se za domaće svetjenstvo [3]. Sve ovo zahtjevaše, da se zapute u Rim Na taj način osnove i nakane toli Nikoline, koli Konstantinove i Methodove, a jamačno i Rasticove, sticahu se u jednoj težnji, da se naime krstjanska vjera i prosvjeta u onieh stranah uskori i učvrsti!

---

[1]) Ep. Hadriani II. (Žit. sv. Methoda VIII): „Они же (slovjenski apoštoli) оучѣдѣкіис апостольскаго стола достоѧща на ваша страны (Moravsku i Panoniju).“ Cf. ibid. IX.

[2]) Vita S. Clement. c. III: „τρέχουσι αὐτοὶ πρὸς τὸν Ῥώμης, τῷ μακαρίῳ Πάπᾳ τὸ ἔργον τῆς ἑζμηνείας τῶν γραφῶν ἐμρανίσοντες.“

[3]) Žit. sv. Konst. gl. XV: „И иде (Konstantin) свєтить оучєникы своє.“

Digitized by Google

S toga moravski blagoviestnici rado se povedoše za pozivom vrhovnoga pastira; s moći sv. Klementa i s njekoliko svojieh učenikov, koje scienjahu dostojne časti biskupske [1]), netežeći oni sami za tolikim bremenom, dàkako i s prievodom liturgičnieh knjíg, zaputiše se u Rim kroz dolnju Panoniju. Ova pokrajina, kô što je poznato, spadala je tada politički na kneza Kocela, a crkveno na metropoliju solnogradsku. Kako drugdje [2]) vidismo, solnogradski metropolite sámi ovršivahu u Panoniji ne samo právomoćje, nego takodje službu biskupsku, te jedino naredjivahu kod pojedinieh obćinah i crkvah misnike, med kojimi jednoga za nadpopa, kakav bješe u ono doba izza Altfrieda Richbald. Knez Kocel podvrgao se ovomu naredjenju, koje od svoga otca primì; pače nahodimo ga kano vrlo darežljiva podupiratelja svega, što razcvjet nabožnosti i bogoštovja unaprediti mogaše tako, da pod njegovom upravom Panonija posuta bješe Božjimi hramovi. U ono jošte doba, kad su Konstantin i Method radili u Moravskoj, Kocel bijaše u najboljem porazumljenju sa svojiem metropolitom i biskupom, Ljutpramovim nasljednikom, Adalvinom (859—873). Ovaj sprovedè god. 865. Božić kod Kocela u njegovu gradu u Mosburgu, sazidanom još od Privine „u njekoj dubravi i močvari (môs = môr) potoka Sale“ kod Balatona [3]).

---

[1]) Translat. c. 8: „Duxerunt etiam secum aliquos de discipulis suis, quos dignos esse ad episcopatus honorem recipiendum censebant.“

[2]) Odsjek I gl. II. str. 74.

[3]) Sljedeći Salagia, Dobrovskoga (Cyrill und Method), Šafaříka (Slov. Starožit. 831), Dümmlera (die südöstl. Marken 33) i ine, stavljamo Anonymov „Moseburch“, a fuld. ljetopisca „urbs paludarum“ kod Balatona, gdje je sadašnje mjestance Salavár. Dobner (über die Gränzen Altmährens pag. 83), za njim Ginzel (Geschichte der Slavenapostel 79) istovjetuju Kocelov Mosburg s koruškiem Mosburgom i sada med Cjelovcem i Feldkirchenom kod Werthskog jezera; i to ponajviše radi toga, jer Regino ad a. 880. veli: „concessit Rex Arnolpho Carantanum (Korušku), in quo situm est castrum munitissimum, quod Mosburgk nuncupatur, eo quod palude impenetrabili locus vallatus dificillimum adeuntibus praebeat accessum“; zatiem radi toga, jer u povelji cara Ottona medju mjesti, koja njegda spadahu na metropolite solnogradske, u Koruškoj spominje se: Mosaburch Abbatia, ubi s. Adrianus requiescit“. — Ali iz Regina se ništa ino nemože izvesti, nego da u Koruškoj bješe mjesto ležeće u mo-

Digitized by Google

Ovdje na taj blagdan Adalvin ovrši službu Božju, a sljedeći dan na vlastelinstvu Vitimirovu posveti crkvu sv. Stjepanu prvomu mučeniku; tečajem pako sljedeće god. 866. posveti mnogo inih hramov, kano: na novo ljeto u Ortahu ili Weisbrunu (Vesprimu), vlastelinstvu Kocelovu, odavle nazvatom takodje

---

čvari; jeda-li pako jest isto, o kom govori Anonym, treba dokazati, pošto znademo, da i u Bavarskoj bilo je istoimeno mjesto, — a svakolika primiše ime od svoga položaja, „môs enim — kako veli Kopitar — Bavaris idem est, quod Saxonibus mòr i. e. locus palustris" (Glag. Cloz. LXXVII.). Povelja cara Ottona jest odviše kasna, nego da bi mogla pitanje riešiti. — Da je Kocelov Mosburg ležao kod Balatona, vidi se odavle: *a*) Što ga suvremeni Anonym stavlja u dolnju Panoniju: „Rex Privinae aliquam inferioris Panoniae in beneficium partem (praestitit) circa fluvium, qui dicitur Sala; tunc coepit.. munimen aedificare in quodam nemore et palude Salae fluminis" (Glag. Cloz. LXXIV); „in castro Hezilonis, noviter Moseburch vocato, quod illi successit moriente patre suo Privino" (Ibid. LXXV). Jedini Mosburg kod Balatona leži u Panoniji (Odsj. I. gl. I. str. 32.), dočim koruški Mosburg leži u starom Noriku, potonjoj Koruškoj ili Karantanu; donle se nikada nije protezala Panonija. Isto takodje fuldski ljetopisac znade za Mosburg u Panoniji: „Panonia cum urbe Paludarum" (ad a. 896). Odavle, što Kocel stolovaše kod Blatnoga jezera u Mosburgu, monah Chrabr zove ga „КНѢЗА БЛАТЬНЬСКА." — *b*) S toga salavarska opatovina sv. Adrijana početak svoj vuče od crkve sv. Adrijana, koju sazidà Privina u svom gradu („intra civitatem Privinae"). Cf. Kollára Cestopis: Příloha I. 259—262. Uspomenu predstavlja napis nad vrati sadašnjega samostana: „Abbatia Salavariensis divi Adriani Athletae Christi gloriosi gratia Dei favente restituta." Ibid pag. 14. — Napokon *c*) uzmemo-li kritički ona dva mjesta, koja protivnici za se navadjaju, mogu se većim právom u našem smislu bez svakoga nasilja tumačiti; jer poslie smrti Kocelove (874—5) dolnja Panonija sve do Blatnoga jezera sačinjavaše s Optujem vlastitu grofiju te bude združena s Koruškom pod Arnulfovim vrhovničtvom; Regino indi god. 880. punim právom mogaše onaj predjel dolnje Panonije „in quo situm est castrum Mosburgk" nazvati: „Carantanum" = Korušku, pošto bješe dio Koruške. U tom smislu lasno se tumači Ottonova povelja; dapače tumačiti ju inače nedopuštjaju prediduće rieči: „Insuper siccam Sabariam et Penichacha et Mosaburch Abbatiam, ubi S. Adrianus requiescit." Sabaria, drevni grad, sada Sombotelj, leži u Panoniji, kô i Salavár.

Digitized by Google

Hezilsburgu [1]), crkvu velekrasnu sv. Mihovila; u Ožujku u mjestu „Spizzun“ crkvu sv. Margarete; u „Termperchu“ crkvu sv. Lovre; u „Fiskri“ (XI. vieku Fyki) crkvu njeku; na 13. Studenoga u Veridi (sada Vör) crkvu sv. Pavla apoštola, a „svakoj crkvi dadè vlastitoga svetjenika“ [2]).

Jedva bješe godina, što nadbiskup Adalvin svoju pastirsku službu u Panoniji činjaše, kad al eto onuda proputovaše moravski blagoviestnici, te bilo slučajno, bilo uslied poziva, sastaše se s knezom Kocelom. Ovaj primì Konstantina i Methoda vrlo učtivo i radostno, „obljubì veoma naučit se slovjenske knjige, i do petdeset učenikov izručì im na nauk. Učinivši im veliku čast, sprovedè ih.“ Ova viest ne samo neprotivi se okolnostim one dobe, nego takodje razjasnjuje nam mnogo do sada zamršenieh sgód u životopisu slovjenskieh apoštolov; s toga slovjenska povjestnica ima blagodariti Žitju sv. Konstantina, koje nam ju uzčuva [3]).

U sljedećem putovanju nemožemo točno slieditì naše učitelje. Medju tiem polag našega mnienja imadoše udariti put gornje posavske Hrvatske, a ne put staroga Norika ili onodobne Koruške; stranom što je ono najkratji put za Italiju, još od Rimljanov protrt; stranom što kroz Hrvatsku slobodniji mogahu putovati, nego-li kroz Korušku, podčinjenu njemačkomu kraljestvu, koje priekim okom gledaše svako slobodno kretanje u Moravskoj, bilo na političkom, bilo na vjerozakonskom polju. Tragovi ovoga putovanja sv. bratje kroz Hrvatsku, o koje stanju u dojdućoj glavi obširnije ćemo progovoriti, uzčuvahu se u zahvalnom predavanju naroda hrvatskoga. Štogod joj drago sudila kritika o najstarijem hrvatskom ljetopiscu, za stalno tvrditi smiemo, da

---

[1]) Memorabilia de Abbatia S. Adriani de Salavar per Dom. Janke, abbatem a. 1774—1801. Apud Kollár. op. cit. pag. 200: „Nulla Ecclesiae s. Adriani in Mosburg, et s. Michaëlis Archangeli in Hezilsburg, vel Weissbrunn seu Weszprim conferri potuit“ Item pag. 4: „V samém skutku ukazují v předměstí na studnici, zvanou fons leprosorum = madjarski Aranykút, jejíž voda prey neduhy, zvláště malomocenství, hojí. Slavove říkají, že zde byla Ves Perun-ova (Ves-prim).“ Da Vesprim obstojaše u predmagjarsko doba, nitko neporiče.

[2]) Anonym. de Conv. Carant. Glag. Cloz. LXXV.

[3]) Žit. sv. Konst. gl. XV.

Digitized by Google

se njegove bilježke na istinitieh sgodah osnivaju, koje u pučkieh ustih izrodiše se u one nakaze, u onu smjesu, iz koje treba velikom opreznostju narodnomu povjestniku historičko gradivo vaditi. Kako gore vidismo: Konstantin i Method idući u Moravsku projdoše kroz Bugarsku, pače — boravljahu njeko vrieme na dvoru Borisovu: ova sgoda bješe dosta potonjim životo- i ljetopiscem za opisat ih kano práve apoštole Bugarske, kano krstitelje i duhovne otce ne samo kneza, već takodje naroda bugarskoga. Nješto slična dogodì se i hrvatskomu ljetopiscu. Ono maleno obćenje, koje Konstantin i Method mogahu imati s narodom hrvatskiem u takovoj prigodi, upotriebì on, da „Kostanca“ proslavi kano muža, koj „hrvatskoga kralja Budimira“ obratì na vjeru krstjansku, i pokrstì „sa svimi, ki još u kraljestvu njegovom bihu nekaršćeni“ — dočim svaki od nas znade, da Hrvatska jurve od dva vieka bješe krstjanska država. Zatiem „vazam prošćenje od obraza kraljeva i onoga svetoga puka pojdè k Rimu“ [1]).

U Mletcih — kako navadja rečeno Žitje u glavi XVI. — prepirahu se naši putnici s tamošnjiem svetjenstvom, koje htjedè sve jezike izključitì iz crkve izim grčkoga, žudijskoga i latinskoga [2]).

Došavši u Rim naši učitelji kolike promjene nenadjoše! Velikoga Nikole nije već bilo. On se iz pozorišta uzburkanoga

---

[1]) Arkiv I, 14—15. MSC. Vat. pag. CII—CIII: „i obratì k' Rimu put svoj, koji mu pod posluh sveti zapovidan biše, i grednući navratì se na kraljestvo svetoga puka, koga biše na viru obratio, kojih gospodovaše mudri kralj Budimir, koji po Kostancu biše naučen u viri.“ Na povelji od 28. Rujna 892. hrvatskoga kneza Mutimira med ostalimi podpisani su: „Budimirus Jupanus palatii... Budimirus Jupanus Comitissae“ (apud Lucium lib. II. c. 2). Zar nije ljetopisac, komu do ljetopisa najmanje bješe stalo („lucus a non lucendo“), čuvši, da — kô što ćemo nižje vidjeti — u pitanju moravske metropolije njekakav knez Mutimir bješe upleten, njegova Budimira podmetnuo i potencirao na kralja?

[2]) Ibid.: „Ѣь Кенстїн же быкшоу емоу, събраше се нань епископи и попоке и црьноризци, ѩко и врани на сокола, и ѣъздвигоше трнезычноую ерес.“

Digitized by Google

svieta premjestì u vječnost dne 13. Studenoga 867 [1]). Iz dojakošnjieh crtíc mogosmo se upoznati s njegovimi mislî, težnjami i značajem — pa zar nas one opunovlastjuju s njekimi povjestničari koriti Nikolu s pohlepe za slavom, gospodovanjem i samosiljem, kao da bi se bio trudio utemeljiti u Rimu papinski kalifat? Valjda zato, što on gordost razkošnieh Karolingov obuzdavaše? što se cielom snagom svoje apoštolske vlasti opiraše bezzakonju i cesaropapinstvu byzantinskoga dvora? što uvidivši podlost mnogieh pred krunom plazećieh crkovnjakov mnoge inače pokrajinske crkvene naležnosti povučè pred svoje središnje sudište? „On se izkazivaše naprama biskupom i svetjenikom pobožnim i ovršujućim zakone gospodnje, vazda poniznim, uljudnim, učtivim i umiljatim; ali naprama bezbožnim i sašlim s pravoga puta bješe strašan i pun strogosti na toliko, da se mislilo, kano da je Bog u naše vrieme uzkrisio drugoga Iliju, ako ne u tielu, a to u duhu i vlasti“ [2]). Osnova njegova, koju bješe naumio izvesti glede Slovjenstva, štiocu dobro je poznata; samo šteta, što ga u njoj nemila smrt zatečè.

Upravo radi svoga čvrstoga značaja, radi svoje divne stalnosti, kojom bez svake iznimke svakoga nadziraše, da se Božji zakoni izpunjuju, bješe si Nikola još za života mnogieh slobodnjakov omrazu navukao. Proti njemu urotiše se izobćeni ili svrgnuti crkovnjaci, Karolingi razdraženi, što ih papa nadgleda, a vatru zapadnjakov podnjetjivaše narodna stranka u Carigradu!

Čiem strahoviti Nikola oči zatvorì, sve se sgrnù u Rim: vojvoda iz Spoleta Lambert dodjè sa svojom vojskom, te pod izlikom, da je grad nevjeran caru, plienjaše ga nepraštajući ni crkvam ni samostanom; biskupi Gauderich iz Veletre, Stjepan iz Nepi, svetjenik Ivan, nazvat Symonides, budu odvedeni iz grada kano tobož buntovnici. Gradjanstvo se potužì kod cara Ljudevita i supruge Angilberge [3]); malo kašnje dodjoše u Rim carski po-

---

[1]) Anast. Vita Nicolai pag 217. — U ljetopisu Hinkmarovu ad a. 867. pag. 476: „Idus proxime praecedentis mensis Decembris“ ima se ispraviti „mensis Novembris.“

[2]) Tako Regino edit. Wasserschleben. Lipsiae 1840.

[3]) Anast. op. cit.: „Lambertus apud Augustos piissimos Romanorum quaerimoniis praegravatus fuit.“

Digitized by Google

vjerenici, te nastojahu rukovoditi izbor novoga pape, što nemire prouzroči. Al brzo se sakupe okolišnji biskupi, rimsko svetjenstvo, plemstvo i puk, te u crkvi sv. Marije ad praesepe (danas Maria maggiore) izaberu za Petrova nasljednika jednoglasno Hadrijana, stožernika sv. Marka, rodom Rimljanina, muža vrlo darežljiva i dobroćudna. Carski povjerenici gnjevilì se; ali car izbor potvrdì, te dne 14. Prosinca 867. bude Hadrijan posvetjen u crkvi sv. Petra po Petru biskupu kavenskom, Lavu Silvae Candidae i Donatu ostijskom [1]).

Svi oni, koje Nikola „bješe pedepsao ili radi preljubja ili s koga drugoga zločina, željno nastojahu sva njegova djela razoriti, pače dotle idjahu u svojoj preuzetnosti, da namjeravahu uništiti sva njegova pisma; a bojalo se, da će im se nastojanje izpuniti, jer se govorilo, da im ista carska vojska ide na ruku“ [2]). Takav glas bješe se razasuo po Rimu; a mnogi bojahu se, da se dobroćudni starac Hadrijan neće oprieti, te da će odstupiti od staze svoga predšastnika.

Ali strah im bješe neosnovan; jer Hadrijan počè u svem sliediti stope Nikoline [3]). — On podpunoma shvatì njegove misli i naprama Slovjenstvu. Čiem „začù, da philosoph tielo bl. Klementa, koje nadjè svojiem trudom, sobom nosi, veoma se uzradovà, te pošav im izvan grada sa svetjenstvom i pukom na susret, dosta častno jih primì Medjuto počeše se sgadjati čudnovata ozdravljenja u nazočnosti sv. moćij kriepostju svemogućega Boga tako, da tkogod počastì sv. moći mučenika, od koje mu drago bolesti ozdravì. Zašto toli štovani Apostolik, koli sav puk rimski hvalu i slavu Bogu uzdajući radovahu se, koj izza tako dugoga vremena u njihove dane dopustì povratiti svojoj stolici svetoga i apoštolskoga muža i nasljednika Petra, glave Apošto-

---

[1]) Id. in Vita Hadriani.

[2]) Tako se Anastasij tužio u listu na biskupa Adona. Mansi tom. XV. pag. 453.

[3]) Id. in Vita Hadriani: „Cuius (Nicolai) ipse conversationis exempla sic solertissime sequebatur, ut ab hostibus s. Nicolai, qui in omnibus eius Acta penitus infringere nitebantur, Nicolaitanus et scriberetur et publice diceretur.“

Digitized by Google

lov; tè ne samo sav grad, nego i sav rimski sviet proslaviti njegovimi čudesi" [1]).

Moći sv. Klementa budu sahranjene u crkvi istomu posvetjenoj. Postanak ove crkve, sazidane na brdu Coeliu, na glasovitoj labicanskoj cesti, krije sieda drevnost. Njeki misle, da leži ondje, gdje bješe roditeljska kuća istoga Klementa, te da ju on za crkvu posvetì; ali vjerovatnije će biti, da Klement u svojoj kući sakupljivaše krstjane za slaviti svetotajstva vjere, te da kašnje ondje bude sagradjena crkva, kô što bješe sazidane crkve na mjestih, gdje ležahu kuće Pudentiane, Bibiane, Susane, Cecilije, Sabine itd. Bilo kako mu drago, crkva ova jest jedna izmed najstarijih u Rimu, te obstojaše već u IV. stoljetju. Popravì ju Silvester I. (314—35) i car Konstantin; a spominje ju i sveti Jerolim [2]). U njoj god. 417. papa Zozim odsudì Pelagia, Celestij odrečè se bludnje [3]); u nju papa Lav Vel. god. 449. položì moći Flavia Klementa [4]), koga Domitian bješe na smrt odsudio [5]); te jurve tada bješe crkva stožernička [6]). Grgur Veliki, koj često u njoj svoje glasovite govore držaše [7]), izručì ju Benediktinom, koji njom upravljahu sve do Eugenija IV., pod kojiem dodjè u ruke redovnikom sv. Ambroza ad Nemus. Ivan II. god. 532. ju

---

[1]) Translat. ibid. cap. 9. — Isto svjedoči Žit. sv. Konstantina gl. XVII. — Vita S. Clementis cap. III.

[2]) De vir. illust. cap. XV.

[3]) Ep. Zosimi ad Episcopos Africae ap. Mansi IV, 359.

[4]) U crkvi sv. Klementa kardinal Anibal nadjè dne 22. Siečnja 1725. olovnu kutiju s kostmi i pepelom skrutnutim s krvju, staklenu posudu, zemljeni vrč i križ. Vrh kutije bješe tablica od mramora, na kojoj učenjaci pročitahu s jedne strane sljedeći napis: „Flavius Clemens Martyr hic feliciter est tumulatus. Leo idibus Octobris consecravi viro illustri Astyrio, Protogone consulibus" (449). Cf. Marchi Antiquit. christ. tom. I. pag. 353. nota 1.

[5]) Euseb. Chronic. lib. II. ad Olymp. 218. — Hieronym. ep. 86 (al. 27).

[6]) Leo u listu od 13. Lipnja 449 na Flaviana biskupa carigradskoga spominje Renata svetjenika sv. Klementa. Vidi Mansi V, 1365.

[7]) Kano: hom. XXXIII. in Luc. c. VII. — hom. XXXVIII. in Math. cap. XXXII. i t. d.

Digitized by Google

nakiti, Hadrijan I. godine 772. popravi i obnovi, Nikola I. darežljivo nagradi.

Crkva sv. Klementa jest uzor najstarijega krstjanskoga sloga, osnivajućeg se na prvobitnoj stegi. Razdieljena je na tri glavne česti. Kod sv. Klementa veža sa posudom za blagoslovljenu vodu sastoji iz četirih stupov iz žulje (granita); ναρθηξ ili προναος za katechumene, pokornike i nevjernike jest obkoljen od 16 stupov takodje iz žulje. Crkva u strožijem znamenovanju jest duga 124½', široka 67½'; brod (ναος) za pravovjerne i za stojeće pokornike razdieljen je na tri česti ili tri broda, izmed kojih desni bješe za mužkarce, a lievi za ženskinje, srednji pako oddieljen jest od ovieh kroz 16 stupov joničkieh. U srednjem brodu pregradjeno je mjesto, nalik na podugačko četverokutje, za levite i pjevače, u koje se kroz vrata ulazi, sa dva uzvišena čitališta (ambones) za evandjelje i apoštole. To četverokutje bješe učinjeno od Ivana VIII.; ali musaici, što se ondje nalaze, bjehu izvedeni nalogom kardinala Anastasija (god. 1112). Najsjajnija i najplemenitija čest crkve jest svetište (βημα, ἅγιον, presbyterium, chorus), mjesto za samo svetjenstvo i za svete obrede. Poput polukruga o zidu nalaze se klupe za svetjenstvo, med kojimi na sriedi jest priestol za biskupa; u prostoru svetišta malko uzvišenoga, ali razi broda, odmah izza pomenutoga četverokutja, nalazi se rakva (confessio) sa moćmi svetác, na kojoj bješe podignut žrtvenik, pokrit baldakinom poduprtiem s četiri stupca.

Takova bješe po prilici crkva sv. Klementa, kada Konstantin i Method donesoše u nju njegove moći. Stavljene budu u rakvu izpod žrtvenika ujedno s moćmi sv. Ignatije antiochejskoga biskupa, koj pod Trajanom bude u Colosseu od lavov raztrgan [1]), i još inieh mučenikov, kô što svjedoči napis, što se izvana na rakvi čita: „in hac ecclesia requiescunt corpora sanctorum: Clementis papae et Ignatii episcopi, et Martyrum“ [2]).

---

[1]) Euseb. hist. eccl. lib. III, 32. 36.

[2]) Jeda-li cielo tielo ili samo njeke česti sv. Klementa budu u Rim donešene, neda se riešiti. Sv. Grgur turonski (l. cit. c. 37) govori o moćih

Digitized by Google

Vrieme, kad slovjenski blagoviestnici uljezoše u Rim, točno se nemože opredieliti; jedino to je stalno, da ih je dočekao Hadrijan II.; s toga da nedodjoše u Rim prije od druge polovice Prosinca god. 867., ili pako početkom god. 868.

Jurve kroz to, što slovjenski apoštoli vratiše rimskoj stolici moći jednoga od njezinih prvieh vladarov, te što kroz to, i svojiem došastjem bjelodano zasvjedočiše svoju vjernost i oddanost prama istoj, pobudiše zamjenitu pozornost njezinu prama sebi i narodu, radi koga taj dugi put učiniše; tiem više, što Hadrijana uprav u ono doba jugoslovjensko pitanje zanimaše.

Vidismo naime (str. 176—177), da još Nikola na zaktievanje kneza Mihalja bješe odlučio poslati svoje poklisare u Bugarsku; nu pošto ovim, videći obljubljenoga papu na kraju života, nije se dalo Rim ostaviti, te ih sám papa ove dužnosti odriešì: Hadrijan, čiem Nikoline osnove stadè oživotvarati, zapovjedì biskupu Dominiku i Grimoaldu otići u Bugar-

---

sv. Klementa, koje se u njegovo vrieme častjahu u Lemosi u Francezskoj, koje vjerovatno iz Kerzona donesè sv. Ilvid (Cf. AA SS. ad 23. Nov.); a zar nebješe to kakav ostanak od groba itd ? Bollandiste misle, da Konstantin znatnu čest sv. tiela sobom ponesè, a nješto ostavi za štovanje kerzonskomu pučanstvu, odkle u XI. stoljetju ruski knez Jaroslav glavu prenesè u Kijev (Cf AA. SS. Martii tom. II. pag. 15.) — Isto takodje Benediktinci samostana po Ljudevitu II. na čast sv. Trojice sazidanoga u Abruzzih „in insula delectabili, cui nomen est Casa aurea" hoće da imadu njeke moći sv. Klementa, koje bi bio još isti Hadrijan II. Ljudevitu, a ovaj novomu monastiru poklonio. Mnienje svoje osnivaju na ljetopisu opata Berarda iz XII. vieka (Duchesne: Chronicon de reb. et possess. Piscar. convent. tom. III. rer. franc. — Ughelli: Ital. sacr. tom. VI.); nu u izvornieh 8 listin od spomenutoga Ljudevita, koje se protežu na taj samostan, nijedna nespominje sv. moćij; s toga — kako Rondinino lib. I. pag. 60 & seq. misli — Klemente papa imao se pomiešati s kakviem drugiem, kojieh Oldoin do 40 broji. Sada se u crkvi sv. Klementa u Rimu davaju bogoljubnim na častjenje malene česti moćij, ujedno s moćmi sv. Ignatija; dočim nisam mogo saznati, što se u rakvi ili „in confessione" izpod glavnoga oltara nalazi.

Digitized by Google

sku; pače Nikoline naloge i listove im predadè, nadjenuv im jedino svoje ime [1]).

Konstantin i Method, kô što Nikola željaše, dodjoše glavom u Rim; s toga trebalo je Hadrijanu ovršiti osnove proslavljenoga pape glede Moravske, ili drugimi riečmi: trebalo mu ustrojiti posebnu crkvu za Moravsku, te poduprieti u njoj slovjenski živalj svojom apoštolskom vlastju. Visoke misli, ali koliko zapriek nije im valjalo svladati, dok se oživotvore? Hadrijan imao je dobro znati, da će se sva njemačka crkva ustati, odciepi-li od nje Moravsku; da će razjariti kralja Ljudevita kroz to, koj Rastica i njegovu politiku zaziraše, — a podieli-li slovjenskomu jeziku, koj se i onako za surov smatrao [2]), jednake povlastice s inimi crkvenimi jezici, da će nezadovoljnost pobuditi u istom Rimu. Koliko indi odvažnosti, ali i opreznosti nije trebalo Hadrijanu za riešiti spasonosno i koristno sve ove tegobe? A kako ih Hadrijan rieši? Popitajmo spomenike.

Šta se najprije tiče posebne narodne crkve: za utemeljit ju trebalo je ustanoviti posebnu hierarchiu s metropolitom na čelu; dakle trebalo je Konstantina i Methoda, ili jednoga od njih, ili koga od njihovieh učenikov posvetiti za biskupa. Za tu čast bjehu dàkako najdostojniji i najsposobniji slovjenski učitelji; a neima dvojbe, da isto željaše i knez Rastic i puk moravski. Hadrijan II., polag Translatie, bio bi doisto oba brata posvetio za biskupe [3]). Moravska legenda veli o Konstantinu: „Sciens omnium esse virtutum veram in humilitate custodiam, episcopa-

---

[1]) Anast bibl. op. cit. pag. 427: „E vestigio etiam Dominicum et Grimoaldum episcopos, quos Decessor suus, s recordationis papa Nicolaus in Bulgariam patriam ire praeceperat.. eadem fungentes legatione direxit, et quasdam epistolarum, quas ille mittendas delegerat, ut se eiusdem voluntatis et studii fore ostenderet, suo nomine titulari praecipiens...“

[2]) Vita S. Clem c. II.: „γράμματά.. δασύτητι Βουλγάρου γλώσσης κατάλληλα...“

[3]) Translatio c. 9: „Multis itaque gratiarum actionibus praefato Philosopho pro tanto beneficio redditis, consecraverunt ipsum et Methodium in Episcopos.“

Digitized by Google

tum renuncians.." [1]; na što oštroumni Dobrovsky opazi [2], da se nesmie pomiešati „renuncians" sa „recusans episcopatum"; te da uprav kroz to, što legenda navadja, da se Konstantin odrečè biskupije, priznaje ga i štuje za biskupa. Žitje sv. Konstantina nezna ništa, da bi bio on posvetjen za biskupa; već jedino, da se povučè u samostan (c. XVIII), kako ćemo niže vidjeti. Nu, po mom sudu, ono se neprotivi tomu mnienju, tiem manje, što navadja ga velikom sjajnostju čitajućega sv. liturgiju u raznieh rimskieh crkvah, obkoljena od rimskieh biskupov; što mu dàkako nebi dolikovalo kano prostu misniku. Žitje sv. Methoda o tom sasma šuti; isto tako Vita s. Clementis c. 3. — U tom pitanju mi sliedimo naročitu izreku dobro izviestjene Translatie, te velimo, da Konstantin bješe u Rimu od Hadrijana II. posvetjen za biskupa [3], oslonjeni jošte na sljedeće razloge: α) Jer ovu čast za Konstantina zahtievaše dobro vjerozakona, korist rimske stolice, osnova kneza Rastica. — β) Jer rimska crkva vazda je častila i časti Konstantina kano biskupa, kô što svjedoči rimski mučenikoslov: „IX Martii in Moravia SS. Episcoporum Cyrilli ac Methodii, qui multas illarum regionum gentes ad fidem Christi perduxerunt" [4]. Pošto rimska crkva toli visoko cieni episkopat, da ga neće pripisati svetcu, koj ga neimadjaše; pošto Konstantin za Rim nije nepoznata osoba, ili neznatan crkovnjak: mi toliko držimo do toga dokaza, du nemožemo dopustiti, da se obori tamnimi ili protivnimi riečmi ikoga legendiste. — γ) Isto tako red sv. Vasilija, kojega članom on bješe, štuje Konstantina za biskupa [5]. — δ) Crkva moravska od davnieh vremen broji medju svojimi biskupi na prvom mjestu Konstantina i Methoda [6]; prem prvi bješe samo misnik, dok je bo-

---

[1]) Ap. Dobrovsky op. cit. cap. 8.

[2]) Cyrill und Method pag. 70.

[3]) To isto brani Dr. Ginzel op. cit. pag. 47—48.

[4]) Martyrol. rom. Romae 1845.

[5]) Index SS. Ordinis S. Basilii (Martyrol. rom. pag. 271): „Die 14 Martii: Cyrilli et Methodii Episcoporum."

[6]) U predgovoru naredbe Ivana biskupa olomučkoga od g. 1380. čita se: „Beatissimi et gloriosissimi Confessores Christi et episcopi Cyrillus et Methodius, Patres, Apostoli et Patroni nostri praecipui..."

Digitized by Google

ravio u Moravskoj; ali u Rimu bude posvetjen za Moravsku, te ga moravska crkva može punim právom uvrstiti med svoje vladike, akoprem faktično nije istom upravljao. Sva ova svjedočanstva, osnivajuća se na crkvenom životu i predavanju [1]), ponavljajućem se od godine do godine, niti najkritičniji povjestničar nesmie prezirati.

Da je Method bio u Rimu posvetjen za biskupa, to svjedoče jednoglasno svikolici spomenici, s toga o tom nemože biti nikakove dvojbe. Ali do sada nije izvjestno opredieljeno i riešeno pitanje: u kakovu odnošenju stojaše posvetjenje Methoda naprama posvetjenju Konstantina? imenito: jeda-li oba brata u isto vrieme bjehu posvetjena za biskupe tako, da Hadrijanu II. uzhtjedè se Moravskoj odmah dati dva biskupa? ili pako najprije bješe Konstantin posvetjen, a Method tek poslie smrti Konstantinove kano nasljednik svoga brata? Promotrimo-li svrhu pisca Translatie: zato, što on napominje „consecraverunt ipsum et Methodium in Episcopos“: nećemo ni najmanje zaključiti, da oba brata bjehu zajedno posvetjena za biskupe; jer glavna mu svrha bješe opisati našastje moćij sv. Klementa, i kako bjehu donešene u Rim, žitje pako našastnika opisuje kano skopčano s istiem našastjem; s toga i prati ga samo do Rima i sa zahvalnostju sprovadja ga do groba, te nerazlučujuć vremena u obće pripominje, da Hadrijan posveti oba za biskupe [2]). Iz Translatie indi neda se ništa izvjestna zaključiti. — Žitje sv. Konstantina nespominje ništa o posvetjenju Methodovu; jer pisac — vjerovatno sv. Klement biskup velički — htjedè opisati život Konstantinov, a mimogrede Methodov; s toga dospieva sa smrtju prvoga. U Žitju polag rukopisa lavovskoga II. na koncu govori se o povišenju Methoda na metropolitski čin. — Žitje sv. Methoda navadja, da najprije papa zapovjedi Methoda posvetiti „na popovstvo“ [3]). Nu

---

[1]) Leo Ostiensis († oko 1114) ap. Catal. SS. lib. X. c. 98 takodje veli: „Corpus ipsum a S. Cyrillo Slauorum episcopo inde sublatum et Romam delatum...“

[2]) Dr. Ginzel op. cit. pag. 47, neobzirajući se na ovu — kako mislimo — osnovanu opazku, izvadja: da Konstantin i Method bjehu zajedno posvetjeni.

[3]) Gl. VI.: „Скати же на попокство блаженнаго Меѳодїа.“

Digitized by Google

ovo se nikako uzeti nemože, jer Method dodjè u Rim kano svetjenik. Pače — po našem sudu, ovo mjesto u Žitju ima biti skvareno; jer se opire gl. IV., gdje životopisac spominje, da Method, pošto nadbiskupske časti nehtjedè primiti, bude imenovan igumanom znamenitoga polychronskoga samostana, komu nebi bio mogao predstojati kano svjetovnjak [1]).

Sva ova razmatrajući: mi smo tvrdo osvjedočeni, da je Konstantin bio sám posvetjen za biskupa, a tek kašnje Method; kojom pako prigodom, vidjet ćemo malo niže.

Posvetjenje Konstantina za biskupa bješe ne samo zanj i za Moravsku, nego takodje za rimsku stolicu od tolike važnosti, da ga Hadrijan riedkiem i osobitiem načinom proslaviti odlučì. Crkvena naime poviest može navesti primjerov, koji svjedoče, da pape posvetjujući za biskupe muževe osobito zaslužne, koje odlučiše predstaviti narodom, do kojieh krstjanstva i vjernosti prama apoštolskoj stolici mnogo im bijaše stalo, običavahu dojakošnje ime izmieniti im s takoviem, koje u crkvi bijaše i jest vele slavljeno, ili koje nosi kakovo mystično znamenovanje. Tako papa Sergij glasovitomu blagoviestniku Wilbrordu, kad ga god. 696. na dan sv. Cecilije posvetì za biskupa i odredì mu utrechtsku stolicu, nadjenù ime Klementa [2]); Grgur II., kad Winfrieda došavšega na njegov poziv u Rim god. 723. dne 30. Stud na dan

---

[1]) Žitie sv. Methoda, kako ga sada vidimo, budi prievod iz grčkoga, kao što Miklošić scieni (ap. Dümmler: Die pan. Legende pag. 1), budi pokratjeno iz znatno većega, sto je vjerovatnije, svakako nedodjè nam u ruke u svojoj prvobitnoj slici i podpunosti. Ovo pred očima imajući, scienimo imenito, da nam glava VI. čitava i nepromienjena u ruku nedodjè, o čiem osvjedočiti ćemo se podpunoma, sravnamo-li ju s gl. VIII. Ovdje navadja pisac Hadrijana II. naprama Methodu; a u gl. VI. odmah s početka navadja, kako Nikola I. pozovè bratju u Rim; dočim se ništa nečita o smrti Nikolinoj, kojom tek Hadrijan prispiè u dotlcaj sa slovjenskimi učitelji. Prevoditelj ili skratitelj imao je tu sgodu — valjda kano poznatu — izpustiti. Odavle ćemo si protumačiti: odkle biva, da u gl. VI. Žitja sada čita se Nikola i posivajući je u Rim, i redeći Methoda „na popovstvo.“

[2]) Acta SS. Ord. Benedict. tom. III.

Digitized by Google

sv. Andrije posveti za biskupa i odluči za Njemačku, da kroz njega tamo krstjanstvo stranom uvede, stranom utvrdi, promieni mu ime prozvav ga Bonifacijom [1]). I u Konstantinu vidio je papa ne manju vjernost prama rimskoj stolici, nego-li ju imaše Wilbrord i Winfried; a slovjenski narod nije mu se vidio manje važnosti, nego-li germanski, osobito u ono doba, gdje se iztok i zapad trgaše za Slovjenstvo. S toga, vjerovatno ne bez njegove želje, ime Konstantina, koje samo pod krunom imaše veliko znamenovanje, zamieni imenom Cyrilla, otca vele štovanoga u iztočnoj i zapadnoj crkvi, koj u V. stoljetju toli vitežki branijaše ne samo vjeru, nego i jedinstvo i mir crkve. Biskup Cyrill imao je biti vezom med slovjenskiem i rimskiem svietom, kô što bješe Cyrill aleksandrijski u svoje doba med oviem i grčkiem [2]) !

Tiem, što Konstantin bude biskupom, znatni korak se učini za pospiešiti crkvenu samostalnost Moravske; ali ova se jošte nerieši. Broj narodnoga svetjenstva umnoži se kroz to, što više učenikov slovjenskieh učitélj zapovjedi papa rediti stranom za

---

[1]) Othonis Vita Bonifacii apud Canisium tom. III. pag. 337 & seq. lib. I, 19. 20.

[2]) Tako shvatjamo promjenu imena, te se u tom posvema slažemo s Dr. Ginzelom op. cit. pag. 48. Translatio spaja promjenu imena s posvetjenjem; ona ništa neznade, da bi se bio Cyrill povukô u samostan, a još manje, da bi bio Konstantin postao redovnikom i tom prigodom nadjenuo si ime Cyrill (c. 10). Svi dojakošnji životopisci gojahu posliednje mnienje. Isto nalazi se u moravskoj legendi c. 1. i Žit. sv. Konst. gl. XVIII, komu, inače dobro izviestjenomu vrelu, glede toga nješto čovječanskoga se dogodi. Žitie navadja Konstantina u samostanu još u gl. IV.; zatiem u gl. XVIII. navadja Methoda spominjajućega obiuh „БРАТНІЙ МОНАСТИРЬ" — priznaje dakle, da Konstantin bješe redovnik prije došastja u Rim: kako indi mogaše postati redovnikom tek u Rimu, i tom prigodom promieniti si ime? Možebit Žitie ugreznù u tu nedosliednost, jer si inače neznadjaše protumačiti promjenu imena. Dukljanin, krom pogreške o papi, dobro pripovieda: „Constantinus, cui nomen postea Kyrillus a papa Stephano impositum est." Vita Clem. govori samo o Cyrillu (c. 2—4). Isto legenda sv. Ludmile.

Digitized by Google

misnike, stranom za djakone ili nižje službenike crkvene [1]). Žitie sv. Konstantina navadja takodje biskupe, po kojih imali su biti redjeni, a ovi bjehu Formoso, biskup portski, i Gauderich, biskup velletrijski — kô što se misli — pisac Translatie [2]). Je-li to može biti?

Neima dvojbe, da biskup Formoso bješe u Bugarskoj u vrieme posvetjenja Hadrijanova, dakle na 14. Prosinca godine 867. [3]); jeda-li se što kašnje vratì u Rim, nijedan spomenik nam nesvjedoči. Ali znamo za stalno, da iz Bugarske dodjè u Rim ili tečajem ili najkašnje koncem godine 868. Knez Mihajlo naime nebijaše zadovoljan s otiem, što mu Hadrijan od Nikole još namienjene poklisare poslà, a nedadè ni Formosa, koga on moljaše, niti ikoga drugoga za metropolitu Bugarske: zato odpremì u Rim drugo poklisarstvo, komu na čelu izvan Formosa i Pavla bješe kneževski poklisar imenom Petar, uz dare poslavši mu vlastoručno pismo, u kom ga moljaše: da bi papa knezu dobro poznatoga djakona Marina posvetio, ili pako kojega od dostojnieh rimskieh stožernikov predložio za metropolitu, te kašnje — budu-li ga Bugari odobrili — povisio na pomenuto dostojan-

---

[1]) Translat. c. 9: „Consecraverunt.. et ceteros eorum discipulos in presbyteros et diaconos.“ — Žit. se. Methoda gl. VI.: „И повелѣ (apostolik) єдиномоу єпископоу.. и скати од оучєникъ словєнєскъ три попы и два анагноста“ (lectores). — Vita S. Clem. c. 3: „Tum ex sanctorum comitibus, quos slovenicarum litterarum idoneam peritiam habere et venerabili vita ornatos esse magistri testificabantur, alios ad presbyterorum, alios ad diaconorum, quosdam et ad subdiaconorum gradum (papa) evexit.“

[2]) Ibid. gl. XVI.: „По семь повелѣ папа двѣма єпископома Формосоу и гондрихоу свєтити словєсїємь словѣньскые оучєники.“

[3]) Anast. Bibl. in Vita Hadriani op. cit.: „Die Dominico secundum morem idem ven. Sacerdos (Hadrianus).. per Episcopum Petrum Cauensem... quia episcopus Albanensis obierat, Formosus vero Portuensis a b. Nicolao ad praedicationem et instructionem Bulgarorum destinatus extiterat..“

Digitized by Google

stvo [1]). Vrativši se indi Formoso u Rim mogaše rediti slovjenske učenike skupa s Gauderichom, koj na zahtievanje Hadrijanovo [2]) bješe odmah od Ljudevita II. na slobodu pušten.

Kakovim uspjehom rieši se drugo ne manje važnosti pitanje: o narodnom jeziku? Promotrimo-li često spomenute misli vladajuće u ono doba o tom pitanju, ni najmanje nećemo posumnjati, da u istom Rimu bilo je protivnikov slovjenštini, na koliko bi se joj imalo ustupiti mjesto u božjoj službi. Dočim Translatio toga pitanja se nedotiče: Žitie sv. Methoda [3]) i moravska legenda [4]) spominju nam odpornu stranku, koja se bila sklopila u Rimu, da se opre slovjenštini, i koja uviek neumorno trudila se pobjedu održati, te jedino umuknù kadšto na glas vrhovnoga pastira.

Ove stranke napore sresti ćemo u slovjenskoj povjestnici kroz više viekov. Medjutiem toli moravska legenda [5]) i Vita S. Clementis [6]), koli Žitie svet. Methoda [7]) i svet. Konstan-

---

[1]) Id. ibid. pag. 437: „Superiori tempore Formosus Portuensis et Paulus Populoniensis ven. episcopi remeantes de Bulgarorum christianitate ac omnimoda subjectione.. sedem apost. recrearunt, et Michaëlis Bulgarorum regis legatum, Petrum nomine, summo Pontifici praesentarunt; qui legatos cum donis regalibus, regiasque litteras obtulit...“

[2]) Id. ibid.

[3]) Ibid. gl. VI.

[4]) Ed. Dobrovsky c. 7.

[5]) Ibid.: „statuerunt.. in illis partibus, quas Cyrillus Deo acquisierat, et sicut statuerat, canonicas horas cum missarum solemniis ita debere deinceps celebrari.“

[6]) Cap. 3: „Papa libros versos divino altari imponit, quasi sacrificium offerens Deo.“

[7]) Gl. VI.: „Сватн оучєнїє єго, положь словєньское єваг-гєлїє на ѡлтарн св. апостола петра.“

Digitized by Google

tina [1]) svjedoče nam, da papa, obazriev se na okolnosti one dobe, na potrebe i želje naroda slovjenskoga, na razloge doprinešene od slovjenskieh učitélj, vjernieh rimskoj stolici, podižè se nad kojekakve predsude, te slovjenski prievod liturgičnieh knjíg ne samo odobrì, nego i dopustì porabu slovjenskoga jezika u božjoj službi; pače, imamo-li vjerovati Žitju sv. Konstantina, dopustì, da se u raznieh rimskieh crkvah, kano: kod sv. Petra, sv. Pavla fuori le mura, sv. Andrije i sv. Petronille pod visokom obranom apoštolske stolice uz podvorbu Arsenija biskupa od Orte „єдного соуща ѡть седмн," i Anastasija „бнблнотнкара" služba božja slovjenski pjeva [2]). — Pošto ćemo na taj predmet doći u sljedećoj glavi, nećemo se tudie upustiti u dublje razsudjivanje i potanko pretresivanje.

Kroz to, što Konstantin bude posvetjen za biskupa; što više učenikov bude redjeno; što slovjenska knjiga kod apoštolske stolice priznanje stečè: narodna stvar u Moravskoj veliku i neprocienjenu pobjedu održà. Ali Cyrillu, kojiem hierarchičkiem imenom zvati ćemo odsele Konstantina, nebude sudjeno osobno uživati posljedice ove pobjede, ili boriti se, da ju protivnici slovjenskomu narodu iz rukuh neiztrgnu, i da njezini plodovi još

---

[1]) Gl. XVII.: „пріємь же папа книгы словѣньскые, и положи ѥ вь цръкви св. Маріе, иже нарицаєть се фатань, и пѣше надь ними св. литоургію..." Crkva svete Marije ad Praesepe (фатань = φάτνη), jer se u njoj nalaze bethlehemske jasli, inače nazvana ad Nives, obično pako S. Maria maggiore, bješe sazidana god. 352. od Ivana patricija i pape Liberia, s toga takodje Liberiana nazvana. Jest jedna izmed četirih patrijarkalskih rimskih crkáv. U njoj bješe Hadrijan II. izabran za papu; u njoj rado crkvene poslove ovršavaše, te uz nju u dotičnoj palači rado obitavaše. Cf. Anastas. in Vita eiusdem.

[2]) Ibid. — U rukopisu vatikanskom pag. 103. čita se: „и ꙗко ѡ светише се (učenici), и абіе пѣше литоурьгію въ цръкви св. апостола петра словеньскыимь єзыкѡмь, въ церкви св. апла павла философь Кирилъ непрестаашиа достойноу хвалоу богоу въздавающе съ своими оученникы о семь."

Digitized by Google

većma procvatu. On bude na skoro pozvan iz pozorišta ovoga svieta! Translatio mnije, da umriè četrdeseti dan, izza kako po dozvoljenju pape bio bi si nadjenuo novo ime [1]; buduć pako — kako vidismo — Konstantinu bude nadjenuto ime Cyrilla prigodom njegova posvetjenja za biskupa: sliedilo bi, da se preselì iz ove zemlje četrdeseti dan izza posvetjenja. Nu pošto po jednoglasnom svjedočanstvu spomenikov umriè dne 14. Veljače, dan njegova posvetjenja imao bi biti 5. Siečnja. Polag Žitja sv. Konstantina [2] i moravske legende [3] bio bi si promienio ime 50 dán prije smrti, i to — kako i Vita Clementis veli [4] — onom prigodom, kad odozgo izviestjen o svojoj bližnjoj smrti imao bi postati redovnikom. Posliednje — kô što vidismo — biti nemože, stranom što on dodjè u Rim kano redovnik, stranom što kano biskup nemogaše postati redovnikom, sve da i nebi — dato non concesso — jurve bio [5]. Puštajuć posliednje na stranu — polag ovieh spomenikov bio bi Cyrill redjen za biskupa dne 26. Prosinca t. j. na blagdan sv. Stjepana prvoga mučenika. Ali koje godine? Ostaju nam samo dvie, za koje smiemo se odlučiti; Cyrill naime preminù ili god. 868. ili god. 869. Po našem sudu

---

[1]) Ibid. c. 10: Cum autem Philosophus, qui et Constantinus, diem transitus sui imminere sibi sensisset, ex concessione summi Pontificis imposuit sibi nomen Cyrillus, dicens hoc revelatum sibi fuisse; et sic post 40 dies dormitionem accepit a domino 16 Kalendas Martias."

[2]) Gl. XVIII: „Въ оутрѣи же дьнь (poslie nočnoga objavljenja) бь свѣтьи мниШьКьи образь ѡблѣче се, и свѣть къ свѣтоу пріемь, нарѣчи си име Кюріллъ, и въ томь образѣ прѣбысть дьни . и . ."

[3]) C. 1: „Hic (philosophus) quinquagesimo die ante obitum suum, concessione summi Pontificis imposuit sibi nomen Cyrillus, asserens sibi nomen hoc revelatum divinitus." C. 8: „habitum induit monachalem."

[4]) C. 3: „Praesciens autem finem suum monachorum habitum induit."

[5]) Zar nije se možebiti Cyrill posljednje dane svoga života povukô u tišinu koga rimskoga samostana, te pomenuti legendiste, neznajući inače protumačiti promjenu imena, izvedoše odavle, da je u Rimu pred smrtju tek obukô se u redovničke haljine? U bludnju ovu mogô je pasti i životopisac njegov bugarski, vjerovatno sv. Klement, tiem lakše, jer smrt za redjenjem i promjenom imena na brzo sliedjaše.

Digitized by Google

14. Veljače 868. bio bi preran za dan njegove smrti. Slovjenski bo naučitelji, kako gore vidismo, pred drugom polovinom Prosinca god. 867. nikako neprispješe u Rim, jer tudie najdoše Hadrijana u podpunom ovršivanju svoje prvostolne vlasti. Zatiem u njekoliko dán, uzmemo-li za pravac takodje Translatiu, naime do 5. Siečnja 868., nisu mogli apoštolskoj stolici o svom dojakošnjem djelovanju točno izvjestje dati; ona s druge strane nije mogla u toli kratko vrieme proučiti razloge, kojimi svoje želje glede samostalne moravske crkve, glede prievoda liturgičnieh knjíg, glede crkvene porabe jezika podupirahu, kamo-li — putem od crkvenieh zakonov propisaniem — izpitati njihove sposobnosti i pravovjerje, prije nego-li posvetjenje preduzme. Sve ove okolnosti i tiem slične predpostavljaju njihovo duže boravljenje u vječnom gradu. Nadalje — Cyrill dodjè u Rimu u bližji doticaj s gradjanstvom, osobito pako s uglednijim i učenijim svetjenstvom, s kojiem razpravljaše često učena pitanja, imenito vrhu diel Dionyza Areopagite, koja on sa sobom ponesè i svojom preporukom zapadu priobći [1]). Sgodi ovoj, koja ujedno dokazuje ne samo njegov ugled, nego i poduže prebivanje u Rimu, svjedok jest učeni bibliothekar i Konstantinov prijatelj, umni Anastasij, koj u svom pismu od 1. Travnja 875. na kralja Karola Ćelavoga za preporučiti mu djela tobož Dionyzova, što mu je poslà, poslužì se ugledom Konstantínovim oviemi riečmi: „Denique *vir magnus et apostolicae sedis* (al. vitae) *praeceptor* Constantinus philosophus, qui Romam sub venerabilis memoriae Adriano iuniori (II.) papa veniens, S. Clementis corpus sedi suae restituit, quique totum codicem saepe memorati et memorandi patris memoriae commendabat, et quantum utilitatis medulla eius haberet, auditoribus commendabat, solitus erat dicere: quod si Sanctos videlicet priores institutores nostros, qui haereticos vix et quemadmodum cum fuste decollaverunt, Dionysium contigisset habere, cum acuto illos gladio procul dubio trucidassent“ [2]). Nadalje — upozornjujemo štioca još na jednu okol-

---

[1]) Dubokoumna inače djela, koja se do XVI. stoljetja pripisivahu Diònyzu Areopagiti, obratjeniku sv. Pavla (Act. Ap. XVII, 34) i biskupu athenskomu (Euzeb. Hist. ecc. lib. III. c. 4), kako dokazà jurve Lovro Valla i Erazmo Roterodamski i za njimi mnogi ini, pisana i sastavljena su tek u V. ili VI. stoljetju. Cf. Nourry: Apparat. ad Bibl. max. Patr. Paris 1703—15, tom. I. diss. X. pag 169—210.

[2]) Vet. epist. hibern. Sylloge. Coll. J Usserius. Dubl. 1632, pag. 67.

Digitized by Google

nost, koja svakako pozornost našu zaslužuje tuj, gdje se radi, da opredielimo godinu smrti, odavle i posvetjenja Cyrillova. Episkopat naime njemački, pozvan još od Nikole [1]), da učestvuje kod iztočnoga pitanja, prem ovo sada drugi pravac uhvati, sakupì se u Svibnju godine 868. u Vormaciji (Worms-u); saboru prisustvovahu kraljevi Karlo Ćelavi i Ljudevit Njemački, tri nadbiskupa, med kojimi Adalvin solnogradski, osamnaest biskupov i više opatov. U vjeroizpoviedanju, koje biskupi položiše, obazrelo se osobito i hotimice na fotijsku razpru o izhodu sv. Duha [2]); a medju ostalimi naredbami ponoviše zakone starije o bezženstvu poddjakonov, osobito pako — možebiti ne bez obzira na Moravsku i ondje pastirovavše Konstantina i Methoda — onaj jurve u Moguću (g. 813) c. 31. strogo naloženi [3]), da nijedan svetjenik nesmie poslovati u tudjoj biskupiji, dok dotičnomu biskupu nepokaže odpustnicu ili preporučnicu od svoga biskupa; ako-li se osmjeli, redoviti biskup ima mu zabraniti svako duhovno djelovanje, dok vrh istoga crkveni sabor odsudu neizreče [4]). Postavimo, da bi bio Cyrill posvetjen u Rimu dne 5. Siečnja god. 868. — zar nebi bio taj glas doprô do episkopata njemačkoga sakupljenoga u Svibnju, a zar nebi bio ovaj pohitio ograditi se proti činu, kojiem po njegovom mnienju vriedjalo se právo njemačke crkve, ili bar dotičniem zakonom obezbjediti u buduće isto právo? Koli marljivo bdio je isti episkopat u ono doba, imati ćemo prigodu čestje opaziti. Napokon — akoprem, kako gore rekosmo, Hadrijan odluči sliediti stope svoga predšastnika, te stadè oživotvarati njegove osnove; nu odmah s

---

[1]) Vidi gore pag. 205.

[2]) Mansi XIV, 868: „Spiritum enim s... unum atque aequalem cum Deo patre et filio credimus esse Deum, unius substantiae, unius quoque naturae; nec tamen genitum vel creatum, sed a patre filioque procedentem amborum esse spiritum. Nec enim procedit de patre in filium, nec de filio tantum procedit ad sanctificandam creaturam, sed ab utrisque procedere monstratur..." Isto tvrdi fuldski ljetopisac ad a. 868: „Synodus apud Wormatiam mense Maio habita est praesente Hludouico rege; ubi episcopi nonnulla Capitula de utilitate ecclesiastica conscribentes, Graecorum ineptiis congrua ediderunt responsa."

[3]) Ibid. XIV, 72.

[4]) Ibid. can. 62. pag. 879.

Digitized by Google

početka, ne bez razboritosti, pokazivao je njeku dobroćudnost, njeku strpljivost, koja se nije ni najmanje dopadala štovateljem pokojnoga Nikole. S toga Anastazij knjižničar u pomenutom na biskupa Ada listu [1]), pisanom vjerovatno u drugoj polovini Prosinca, Hadrijana hvali doduše kano muža, „koj je uzorna ponašanja i djelateljan, ali još se nezna, jeda-li će se zauzimati za sve, ili samo za dio crkvenieh poslov. On posvema zavisi — tuži od Anastazij — od moga i vašega ujaka Arzenija, prem ovaj bješe u nemilost pao kod pokojnoga pape; s toga spada na carsku stranku i postadè nehajan prama svakoj crkvenoj obnovi.“ Tako je pisao Anastazij na početku vladanja Hadrijanova, koga nješto kašnje — pokle novi papa svoje misli praktično pokazà — u zviezde kuje. Baš ova, tako rekav, Hadrijanova politika nije propustila, da se Konstantin odmah posveti za biskupa zemlje, koju njemačka država i crkva za zavisnu od sebe smatrahu.

Promotrimo-li sve ovo, tada ćemo bez oklevanja povesti se za Žitiem sv Konstantina, koje Cyrillovu smrt stavlja na 14. Veljače godine 869. [2]); njegovo pako posvetjenje 50 dán prije t j. na Stjepanje ili 26. Prosinca godine 868., koj blagdan one godine padè na nedjelju, na koju jedino polag starieh crkvenieh propisov smjelo se posvetjivati za biskupa [3]). U to doba mogaše

---

[1]) Mansi XV, 453.

[2]) Gl. XVIII: „И такo почи о господи сын . мѣ . лѣтома, мѣсеца февраря вь . ді . дьнь, индикта втораго, ѿть сьтворенїа же сего мира . ҂ѕтоѕ . = (6377—5508 = 869) лѣто.“ Od njegda se je slavila uspomena njegove smrti u obijuh crkvah na 14. Veljače. Šta se zapadne crkve tiče: vidismo u rimskom mučeniko- ili svetcoslovu; u Ostromirovom i Assemanovom glagoljskom synaxaru, sastavljenom po iztočnom obredu, čita se „февраря 14: стаго оца нашего Кирилла, философа.“ Isto u svih grčkoslovjenskih monologijah.

[3]) Assemani (Cal. ecc. univ. III. c. 20); Dobrovsky (Cyrill u. Meth. p. 76); najnovije Dr. Ginzel (op. cit. p. 49) odlučiše se za 14. Veljače 868. Ovaj misli, da Cyrill bude posvetjen dne 5. Siečnja i. g. „welcher Tag — veli — in jenem Jahre auf einen Herrentag.... gefallen sein mag.“

Digitized by Google

se Formoso iz Bugarske u Rim vratiti, te učestvovati kod redjenja slovjenskieh učenikov.

Posietimo još mišlju Cyrilla u posliednje dane njegova života. Samo po sebi se razumieva, da mu najvećma do toga bijaše stalo, da započeto djelo ne samo nepropadne, nego da se većma razvije i ojača. S toga toplo ga preporučì svomu bratu: „Evo brate! – veljaše na smrtnoj postelji — oba do sada bijasmo druzi tegleći jednu brazdu; ja skončav svoj dan padam na lies; ti pako miluješ Olymp goru (t. j. samostan); dàli radi gore nemoj ostaviti svoga podhvata, s kiem se možeš lakše spasiti“ [1]). A prije nego-li se razstavì duh od tiela, njegov životopisac stavlja mu sljedeću krasnu molitvu u usta: „Gospodine Bože moj! koj si stvorio sve andjeoske redove i bezputne sile, razapeo nebo i osnovao zemlju, i priveo sva sušća iz nebitja u bitje, koj svagda poslušaš, koji tvore volju tvoju, i boje se tebe i vrše zapovjedi tvoje: poslušaj moje molitve i vjerno ti stado sahrani, komu si bio predstavio mene nesposobna i nedostojna tvojega raba, izbavi ga od bezbožne i poganske zlobe, buleće tebe, pogubi trojezičnu stranku (ересь), i umnoži crkvu svoju, i sakupi svekolike u jednodušje, stvori vrle ljude jednako misleće u pravoj vjeri tvojoj i pravom izpoviedanju, i udahni u njihova srdca slova svoga usinjenja; tvoj bo jest dar, što nas nedostojne primio si na propoviedanje evandjelja tvojega Hrista, trapeće se blagimi djeli i tvoreće tebi ugodna. One, koje si meni bio izručio, tebi predajem kano tvoje; štiti je svojom silnom desnicom, i pokrij je krovom svoga krila, da svikolici hvale i slave ime tvoje, Otca i Sina i sv. Duha.“ Zatiem sve ogrlì, i govoreći: „blagoslovljen Bog, koj nas nebude dati u plien nevidimim vragom našim, nô razvrć bude njihove mreže za izba-

---

Nu god. 868. 5. Siečnja dolazi utorak, jer Uzkrs na 18. Travnja; dočim Stjepanje iste god. (26. Pros.) dodjè na nedjelju; a 5. Siečnja g. 869. na subotu, koje god. Uzkrs padè na 3. Travnja. Na taj resultat doći će svaki Gaussovom formulom: „22 + d + e; ili d + e — 9“. Isto svjedoči: Ostertafel des Julianischen Kalenders. Anhang zum Bd. I. Damberger's Geschichte des Mittelalters. Regensburg 1850.

.) Žit. sv. Methoda gl. VII.

Digitized by Google

vit nas od propasti" — vratì duh svoj Gospodu u 42. godini svoje dobe [1]).

Po nalogu Hadrijanovu držalo se opielo za pokojnika od svetjenstva toli grčkoga koli rimskoga obreda takovom sjajnostju i svečanostju, kano što se činjaše za samoga papu [2]). Zatiem Method moljaše papu, da bi dopustio tielo bratovo prenieti u samostan, u kom njegda skupa življahu, te kroz to izpuniti želju svoje matere, koja jih bješe zaklela suzami prije razstanka, da bi živući brat umrloga pokopao u zajedničkom samostanu [3]). „Prem bi se bila Apostoliku ova molba mučna vidjela, nije scienio istoj se suprotiviti; već dozvolì, da u mramornoj rakvi svojiem pečatom zapečatjenoj dobro sahranjeno pokojnikovo tielo poslie sedam dán slobodno se odvede. Ali rimsko duhovničtvo s biskupi i stožernici i s plemstvom grada učiniv vieće stadoše Apostoliku besjediti: Veoma nedostojno čini nam se, sveti otče i gospodine! što kojiem mu drago načinom dopuštaš u druge kraje prenieti tielo muža tolikoga i tako častnoga, po kom naš grad i naša crkva zasluži zadobiti toliko blago, i koga Bog udostojà se svojom milostju iz toli dalekih i inostranih krajin k nam dovesti, i odavle uzeti ga u svoje carstvo: s toga izvoli ga radje svom častju ovdje pokopati; jer je veoma dostojno, da toli glasovit muž u ovom glasovitom gradu imade glasovito mjesto počinka. — Taj savjet omilì Apostoliku i on naložì, da se sahrani u crkvi sv. Petra u odlučenom za sebe grobu. Videći Method, da mu nakana propadè, opet moljaše govoreći: pošto gospodo moja! neće vam se izpuniti moju prošnju, bar neka se sahrani u crkvi sv. Klementa, koga tielo, velikiem trudom od njega našasto, amo donesè. Na tu molbu pristane sv. otac, te uz veliko množtvo svetjenstva i puka s velikiem veseljem i što-

---

[1]) Žit sv. Konst. gl. XVIII.

[2]) Translatio c. 10. — Žit. sv. Konst. gl. XVIII.

[3]) Translatio c. 11. — Žit. sv. Konst. ibid.: „ꙗко мати ны ѥсть заклела, ꙗко иже ѿть нась прьвѣе прѣдесть, да принесеть его вь свои братнїи монастирь и тои погребеть."

Digitized by Google

vanjem, ujedno s mramornom rakvom, u koju ga pomenuti papa netom bješe sahranio, smjestiše u spomenik zato pripravljen u crkvi sv. Klementa ob desnu njegova žrtvenika, pjevajući i slaveći Boga, koj na istom mjestu mnoga i čudnovata čini, na hvalu i slavu imena svoga, po zaslugah i molitvah svojieh Svetác" [1]).

Polag jednoglasnoga svjedočanstva svih drevnieh spomenikov Cyrill počiva sahranjen u crkvi sv. Klementa, koju nješto više (pag. 216—17) na kratko opisasmo, i to kako dobro izvieštjeni, vjerovatno pritomni, pisac Translatie i Žitja sv. Konstantina vele: „о десноу страноу ѡлтара" = „ad dexteram partem altaris ipsius". Ova starodavna crkva bješe u XII. stoljetju, naime godine 1112. od kardinala Anastasija popravljena, koj — kako rekosmo — dadè takodje sagraditi siedo biskupsko, na kom se čita: „Anastasius presbyter Cardinalis huius tituli hoc opus cepit et perfecit"; kašnje obnoviše ili popraviše crkvu ili njezine pojedine česti: Martin V. († 1431), Grgur XIII. († 1585), Siksto V. († 1590) i Urban VIII. († 1644); čiem se sbude, da o tielu sv. Cyrilla ništa izvjestna za sada se nezna, jedino da se u crkvi nalazi. Franjo de Sodo svjedoči [2]), da u njegovo vrieme (u XIV. vieku) bješe sagradjena kapelica „S. Cyrilli e dextro latere basilicam ingredientium", što potvrdjuje i Panciroli († 1599) i Isusovac Ugo († 1629), koja kapelica kašnje — polag mnienja Rondininova [3]) — bude posvetjena svet. Dominiku, te i danas postoji. Ovu kapelicu misli kar-

---

[1]) Translatio c. 11—12. — Žit. sv. Konst. ibid. Ova dva spomenika slažu se skoro od rieči do rieči. Da je Cyrill sahranjen u crkvi sv. Klementa, svjedoči naročito takodje legenda moravska c. 12. i Vita s. Clem. c. III: „καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευμάτων παρέθηκε, σῶμα δε ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς ψυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαῦσαν ὕμνοις ὑπό τε τοῦ θείου Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς ψιλοτιμηθὲν ἐγκατετέθη τῷ ναῷ Κλήμεντος."

[2]) MSC. vat. bibl.

[3]) De S. Clemente papa, eiusque Basilica in urbe romana. Libri duo. Romae 1706.

Digitized by Google

dinal Baronio († god. 1607) pisući: „in Basilica s. Clementis etiam iidem Romae morientes miraculis clari sepulti sunt, quorum s. reliquias nuper sub altari in eiusdem Ecclesiae Sacello pervetusto repertas esse accepi“ [1]; dakle za kardinala Baronia našle su se moći svet. Cyrilla; jeda-li pako ostadoše „pod oltarom iste kapelice“, ili pako bjehu drugamo premješćene, to niesam nigdje našo, a niti mi nije nitko znao što izvjestnoga kazati [2]. Molimo Boga, da nam odkrije moći našega Apoštola, te da se vrate Slovjenstvu za tisućoljetnu uspomenu njegova apoštolovanja, koja će se nakon nekoliko godín svetkovati!

Medju to stiene nose vele slavnu uspomenu onieh, koji rimskoj crkvi vratiše tretjega izza sv. Petra papu. Nad ulaznimi vrati na stieni vide se naslikani na ljepu slovjenski Apoštoli, i to s desna sv. Cyrill a s lieva sv. Method Oba su naslikani kano biskupi, što opet potvrdjuje mnienje rimske crkve, i to, imaju-li se uzeti tri krsta s preda na perihilu u strogom znamenovanju, kano nadbiskupi u odori iztočne crkve. Oba drže takodje biskupski štap na vrhu poput štapov grčkieh biskupov s obje strane zavinuti; a krom toga sv. Cyrill drži u lievoj ruci knjigu, iz koje reć bi da čita.

Ove, kano i ostale slike, koje na lievoj strani povrh srednjega broda predstavljaju crtice iz života sv. Klementa, jesu vrlo stare, te budu popravljene koncem XIV. stoljetja za Giovenala iz Orvieta [3]; njeke dadè takodje Klemente XI. († 1689) ob-

---

[1]) Martyrol. rom. ad 9. Martii edit cit.

[2]) Da ovu neizvjestnost što više razbistrim, došavši u Rim odmah se pobrinuh. Ali niti č. o. prior, niti syndik reda sv. Dominika države irske neznadoše mi više kazati, nego što sám znadoh t. j. da se moći svetoga Cyrilla u njihovoj crkvi sv. Klementa sahranjene nalaze. Medjuto obrekoše mi, da će mi poći na ruku, kad se ljetos bude izpod crkve kopalo, nebi-li nam Višnji dao namjeriti se na toli dragocjene ostanke.

[3]) Moroni: Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica. Vol. XI. pag. 314—16.

Digitized by Google

noviti. Ova obnova — po našem sudu — netiče se slik slovjenskieh Apoštolov [1]).

Tiem načinom pratijasmo našega Cyrilla od kolievke tja do groba; a u cielom životnom putovanju zar nevidjesmo često prst Višnjega? Rodjen u grčkom, poslujuć najvećma u slovjenskom, pokopan u rimskom svietu bješe od providnosti odlučen, da zastupa i u svojoj osobi predstavi jedinstvo ovieh triuh svietov u najdragocjenijem blagu čovječanstva — u sv. vjeri. Vjera bješe njegoviem življem, dihalom i kretalom; a kakova vjera? živa djelateljna i poduzetna, koja ga vodjaše preko polján i brdín od egejskoga do hvalinskoga mora, koja tražaše spas narodov na Dunavu i Donu, koja nečinjaše razlike med Skythom i varvarom [2]). Velik u izvanjskoj, ali još veći u nutrnjoj mudrosti; prirodu dobro poznavaše, ali još većma onoga, po kom su sva stvorena [3]); muž velike svetosti [4]); apoštolskoga žitja naučitelj [5]);

---

[1]) Kapela sv. Katarine imade fresche od Massacia († 1443). Slikarije u presbyteriju nose takodje biljege velike drevnosti; na stieni, uz koju su poredana biskupska stolica i sieda za misnike, vidi se Isukrst s apoštoli. Vrhu apside u prilici lûka čita se: „Gloria in excelsis Deo sedenti super thronum, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.“ Pokrivalo nad oltarom glavniem polazi iz vremena Paškala II. († 1118), a svetoshrana od god. 1290.

[2]) Pohvala Klementa episk. (ed. Šafařík pag. 28): „ПАВЛА ЖЕ ОСТАНКИ НАПОЛНИВА, ПРЕЛЕТАА ЯКО ОРЕЛЪ НА ВСА СТРАНЫ ѿТЪ ВЪСТОКА ДО ЗАПАДА, И ѿТЪ СѢВЕРА ДО ЮГА.”

[3]) Vita S. Clem. c. I.: ὁ πολὺς μεν τὴν ἔξω φιλοσοφίαν πλείων δέ τὴν ἔσω, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπιγνώμων, μᾶλλον δὲ τοῦ ἑνὸς ὄντος, παρ' οὗ τὰ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον..“

[4]) Anast. bibl. in praef. ad Conc. Const. IV. ap. Mansi op. cit. pag. 6.

[5]) Idem ap. Usserium op. cit. pag. 67: „Vita apostolica“ u crkvenom jeziku znamenuje isto što „vita canonica“ t. j. druževno življenje svetjenstva Odavle vidimo, da naš Cyrill primjerom i riečju nastojaše ovu struku discipline podići, za koju sv. Ambroz, sv. Augustin, sv. Martin turonski revnovahu, i koja u IX. vieku bješe vrlo omalaksala, a s njom počè padati crkveni život u duhovničtvu.

Digitized by Google

ponizan u znanosti, stalan u istini, odvažan u pogibelji, čvrst u značaju. Osvjedočen, da vjera ima proniknuti svekolike odnošaje domaćega i javnoga života, da ona ima biti temeljem i promicalom narodne prosvjete, nije se skrbio jedino za crkveno uredjenje povjerenoga si naroda, nego i za njegovu naobraženost polugom materinskoga jezika. U tom Cyrill stoji poput velikana i gorostasa u povjestnici čovječanstva; on znadijaše bolje od ikoga sjediniti vjeru s narodnostju, crkvu s materinskiem jezikom, slovo s duhom, neuvriediv cjelokupnosti i sveobćenitosti katoličtva, neosamiv naroda slovjenskoga u ljudskoj obitelji, pače svojiem primjerom pokazav mu put — k sredotočju poganskoga i krstjanskoga svieta, ka kojemu se bješe naklonilo sve krstjansko Slovjenstvo, i to u ono kobno doba, kad se počè trgati stoljetni savez med zapadom i iztokom.

Digitized by Google

GLAVA III.

Method na stolici panonske metropolije.

Poslie smrti Cyrillove Method ostadè osamljen u težkom ali uzvišenom poduzetju: da usreći narod moravski krstjanskom prosvjetom i ugladjenostju na temelju narodnoga jezika. Kô što vidismo, u visokom Cyrillovu duhu gorostasna osnova bijaše nacrtana; oba brata sdruženimi silami i velikom opreznostju stadoše ju oživotvarati [1]) — ali baš u odlučnom trenutku, kad od namjestnika vječnoga pastira Cyrill u ruke primì pastirski štap, prestavì se iz pozorišta svieta u vječnost. Prem miroljubivi Method bio bi rado zamienio svaku čast u hramu gospodnjem s tihom stanicom bratskoga monastira: svratiti se vendar od započete staze nepustì ga ni s gora opredieljeni zadatak, ni duh na smrtnoj postelji slovećega brata [2]), koj ga sveudilj vjerno pratijaše.

Nu u doba smrti Cyrillove tamni oblaci bijahu se razatrli nad Moravskom, kano predhodnici strahovite oluje, bljeska i groma;

---

[1]) Žit. sv. Methoda gl. VII: „соупроуга бѩховѣ, єдиноу бра-здоу тажаща."

[2]) Ibid.: „ты любиши гороу вельми, то немозѫ горы ради оставити оучєнїа своєго."

Digitized by Google

jer se med kraljem Ljudevitom i knezom Rasticom zametnù posljednji strahoviti boj. Rastic naime, imajući vazda pred očima odmah s početka svoga kneževanja začetu osnovu, nikako nemogaše pregorjeti godinu 864., u kojoj — kako vidismo na str. 160 — izza nesretne vojne bio prinužden pokloniti se njemačkomu kraljestvu. S toga neprestano kovaše misli, kako da se ovoga omrzjeloga mu vrhovničtva oprosti. A nije mu ni trebalo dugo očekivati sgodne prilike; jer u susjednoj iztočnoj marki sve je kipljelo od nezadovoljstva, koje izvržè se u opasnu urotu za kralja Ljudevita. Uroti na čelo stavì se njegov vlastiti istoimeni sin, jer ga uvriedì, što Ljudevit njegovu starijemu bratu Karlomannu, koj se bješe sdružio s Rasticom, izza pomenute pobjedonosne vojne ne samo oprostì, nego u koruškoj kneževskoj stolici potvrdì; pače, kad malo kašnje svoje kraljestvo podielì, Bavarsku mu opredielì, ustupiv mu znatan dio svoga pravomoćja [1]. Ljudevit indi mladji s mnogimi velikaši, med kojimi bješe Werinhar [2], vjerovatno i grof Gundakar [3], nagovarahu Rastica na boj. Rat se zametnù jurve god. 868., ali bez znatnoga uspjeha s jedne ili s druge strane [4]. Ali tiem veća razjarenost zavladà sljedeće godine, pošto vojeno pozorište bijaše se razširilo preko moravskieh granic. Česi naime i polabski Srblji i Suselci, jamačno kano moravski saveznici, podigoše se na oružje, tè Česi prodrieše u Bavarsku, a Srblji sa Suselci preko rieke Sale u Thuringiju. Kralj Ljudevit ni najmanje nedvojeći o snagi neprijateljevoj, sakupì silnu vojsku, tè ju razdielì na tri strane: „s vojskom naime sakupljenom u Thuringiji i Saksonskoj poslà svoga nepouzdanoga (aequivocum) sina Ljudevita, da uduši smjelost Srbálj; bavarsku pako vojsku dadè u pomoć Karlomannu hotećemu udariti na Svatopluka, Rasticova sinovca; za se pako zadržà franačku i švabsku (alamannos) vojsku, da udari na Rastica. Ali kad je jurve trebalo poći, padè

---

[1]) Hincmar. a. 865. — Erchanberti cont. (ap. Pertz: Script. Germ. II, 325. 329).

[2]) Annal. Fuld. ad a. 865.

[3]) Ibid. ad a. 869.

[4]) Hincmar. ad a. 869. (Pertz I, 482): „cum quibus praesenti (869) et praeterito (868) anno saepe cominus sui congredientes . . .“

Digitized by Google

u bolest; s toga bude prinužden izručiti svoju vojsku svomu najmladjemu sinu Karlu, Gospodu preporučajući sretan svršetak" [1]). Oba kraljevića, Karlo — kako bi reći — iz iztočne marke, a Karlomann iz Koruške kroz Panoniju prodrieše duboko u Moravsku mjeseca Kolovoza. Karlo dopriè „tja do neizrečene i u davnosti bez primjera jake tvrdjave Rasticove", i sve naokolo sažgà i poplienì. Isto tako „Karlomann pokrajinu Svatoplukovu (kneževinu njitransku) vatrom i oružjem poharà, te se s bratom svojiem sdružì". Jedňakiem načinom mladji Ljudevit palio je i pljačkao po srbskoj zemlji.

Uzprkos ovomu napredku [2]) ova gorostasna vojna nedokučì svrhe, radi koje bješe poduzeta, da pokori naime Rastica. Ovaj oprezan knez nehtjedè se upustiti otvoreno; jer bješe preslab za odoliti trojakoj vojsci; već se povučè u svoje tvrdjave ujedno sa stanovničtvom; tè svojiem passivniem držanjem prisilì vojsku izza dovršenoga plienjenja bez svake koristi vratiti se u domovinu [3]). Na što Ljudevit i onako u Reznu tako opasno bolestan, „da liečnici bjehu sdvojili o njegovu zdravju" [4]), zadovoljan, što mladjemu sinu Ljudevitu podjè za rukom pokoriti si Srblje Čehe [5]), sklopì mir s možniem Rasticom, jamačno ne pod prijaznimi uvjeti [6]). „Na taj način — dodajemo s oštroumniem češkiem povjestničarom — početkom godine 870. Rastic popev se do vrha svoje moći i vlade, faktično uživaše onu nepod-

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 869.

[2]) Annal. Fuld. ibid. dàkako snivaju o samieh pobjedah: „de victoria sibi coelitus data gratulantes"; dočim izim haranja neznadu ništa poviedati o kakovoj pobjedonosnoj bitci njemačke vojske; ili o ikakvieh za nju ugodnieh posljedicah ciele vojne!

[3]) Hincmar. l. c. (Pertz I, 482): „aut nihil aut parum utilitatis egerunt, sed damnum maximum retulerunt..."

[4]) Annal. Fuld. ibid.

[5]) Ibid.

[6]) Hincmar. l. c.: „Hludovicus pacem sub quadam conditione apud Vinidos obtinere procuravit."

Digitized by Google

ložnost i samostalnost, za koju bješe se trudio kroz sve svoje življenje“ [1]).

Dočim Moravska i tu skušnju sretno podnesè, tè stupì u drugu mienu svoga života: bude i Method pozvat u krug crkvene djelatnosti. Kocel naime, knez panonski, koj putujuću bratju toli ljubezno primì, i već onda slovjensku knjigu obljubì, posluživ se možebiti prigodom, kad njemačko kraljestvo imadjaše dosta posla s moravskimi, českimi i polabskimi Slovjeni, umolì papu Hadrijana, da bi mu poslao Methoda [2]); željaše bo i on prosvietiti svoje podanike polugom materinskoga jezika. Taj poziv bješe od neizrečene važnosti; jer ne samo pružì Methodu stalno utočište u slovjenskoj Panoniji; već ovu pokrajinu povučè u bujni razvitak slovjenskoga življa, tè kroz nju ine jugoslovjenske pokrajine primaknù većma do kruga Methodove djelatnosti.

Hadrijan papa, imajući jednaku misao pred očima, bješe Methoda ili već prije na mjesto Cyrilla posvetio za biskupa, ili pako posvetì ga sada, umoljen naime od Kocela, da bi istoga poslao u Panoniju za učitelja. Bilo jedno ili drugo, svakako možemo uzeti, da Method bješe posvetjen za biskupa, ali bez opredieljene stolice; već mu bješe namienjena za krug pastirstva pokrajina Panonska i Moravska [3]). Method indi bješe za sada samo pokrajinski biskup (episcopus regionarius) bez stavnoga naslova i redovitoga pravomoćja, uprav kô što njegda Bonifac bješe odredjen od Grgura II. za cielu Njemačku (723), a Nikola I., tè isti Hadrijan poslà biskupe da upravljaju jednakiem načinom Bugarskom. Ovakiem putem vazda udaraše rimska stolica u novopo-

---

[1]) Palacky: Dějiny nár. česk. D. I. č. 1. l. 144.

[2]) Žitie sv. Methoda gl. VIII: „пославъ же Коцелъ къ апостолнкоу, проси Меѳодїа, блаженнааго оучнтеля нашего, да бы емоу отпоустилъ.“

[3]) Ibid.: „и рече апостолнкъ: не тебѣ (Kocelu) единомоу токмѡ, нъ и всѣмъ странамъ тѣмъ словѣньскымъ слю и оучнтеля ѡтъ бога и ѡтъ свѧтаго апостола петра, первааго настольника и ключедержьца царьствїю небесномоу.“

Digitized by Google

krstjenih pokrajinah; najprije htjedè ih pod svojiem neposredniem rukovodjenjem urediti, a zatiem ustanovì redovitu hierarchiu.

Za nastojeće uspješno djelovanje od velike koristi imaše biti Methodu, da prvostolnik crkve očito odobri njegovo i pokojnoga Cyrilla dojakošnje djelovanje u Moravskoj; da posebnom spomenicom i povlasticom dopusti i opunovlasti slovjenštinu u crkvi, tè da kroz to svojom apoštolskom vlastju već unapred osujeti navale i protivnosti odpornikov. Sve ovo postižè Method poslanicom Hadrijana II., koja nam se uzčuvà u slovjenskom prievodu, tè neimamo razloga, zašto da ju zabacimo, pače jedino ona razjasnjuje nam potonje postupanje Methodovo [1]); glasi pako ovako [2]): „Аньдрѣанъ епископъ и рабъ божїи къ ростиславоу и коцелю. слава въ вышинихъ богоу, и на земли миръ, въ человѣцѣхъ благоволенїе. ꙗко ѡ васъ доуховная слышахѡмъ, на нѧже жаждахѡмъ съ желанїемъ и молитвою, вашего ради спасенїꙗ, како есть въздвиглъ господь сердца вашꙗ, искати его, и показалъ вамъ, ꙗко нетокмо вѣрою, но и благыми дѣлы достоитъ слоужити богоу. вѣра бо безъ

[1]) Sumnja-li koj čitatelj o njezinoj autentičnosti, molimo ga, da pazljivo pročita našu obranu iste proti navalam Dra. Ginzela, u Arkivu za jugosl. povjestnicu knj. IV. str. 281—298.

[2]) Da uvidi štioc, na koliko ovaj list odgovara duhu i slogu papinskieh poslanic onoga vieka, odmah dodajemo latinski što vjerniji prievod: „Hadrianus episcopus et servus (servorum) Dei Rostislao et Kocelo. Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas. Audivimus de vobis spiritualia, quae sitiebamus cum desiderio et precibus vestrae salutis gratia, quomodo excitavit Dominus corda vestra ad quaerendum eum, et monstravit vobis, quia non solum fide, sed etiam bonis operibus oportet Deo servire; fides enim sine operibus mortua est (Jac. II, 26); et falluntur ii, qui putant Deum se cognoscere, in operibus autem ab eo desciscunt. Non tantum quippe apud hanc episcopalem sedem rogastis doctorem, sed etiam a glorioso imperatore Michaele, misitque vobis, occasione nobis deficiente, beatum Constantinum philosophum una cum fratre. Illi vero, cognito apostolicae sedis iure in vestras partes, praeter canonem nihil fecerunt, sed ad nos venerunt s. Clementis reliquias ferentes. Nos autem triplici gaudio repleti statuimus re considerata in vestras partes mittere Methodium, filium nostrum, consecrantes eum cum discipulis, virum perfectum intellectu et orthodoxum, ut, quemadmodum rogastis, edoceret vos libros in vestram linguam interpretans, plene cum omnibus ecclesiasticis officiis, et sancta missa i. e.

Digitized by Google

дѣлъ мертва есть, и ѿпадаютъ ти, иже ся мнятъ бога знающе, а дѣлы ся его ѿтметаютъ. нетокмо бо оу сего святительскаго стола просисте оучителя, но и оу благовѣрнаго царя мыханла. да посла вамъ блаженнаго философа коньстаньтина и съ братомъ, донъдеже мы недоспѣхомъ. они же, оувѣдѣвше апостольскаго стола достоящя ваша страны, кромѣ канона несътвористе ничьсоже, но къ намъ пріндосте, и святаго климента мощи несоуще. мы же трегоуеоу радость пріимше, оумысланхомъ испитавше послати меѳодія, свящьше и съ оученикы, сына же нашего, на страны ваша, моужа же съвершена разоумомъ и правовѣрна, да бы наоучить, якоже есте просили, сказа книгы въ азыкъ вашъ, по всемоу церковномоу чиноу исполнь, и съ святою мьшею, рекше съ слоужбою, и крещеніемъ. якоже есть философъ коньстаньтинъ началъ божіею благодѣтію, и за святаго климента молитвы: такоже аще инъ кто възможетъ достонно и правовѣрно сказати, свято и

---

liturgia et baptismo, sicut Constantinus philosophus cepit Dei gratia et s. Clementis suffragio; item si quis alius potuerit digne et othodoxe docere, sit sanctum et benedictum a Deo et nobis et omni catholica et apostolica Ecclesia, ut facile divinis praeceptis assuescatis. Verum hunc unum servate morem, ut in missa primum legatur apostolus et evangelium latine, dein slovenice, ut impleatur verbum scripturae: Laudate Dominum omnes gentes (Ps. 116, 1) et alibi: Omnes loquebantur variis linguis magnalia Dei, prout spiritus s. dabat loqui illis (Act. Ap. 2, 11). Si quis autem ex doctoribus vobis destinatis et ex discipulis (eorum) aures suas a veritate avertentibus, ausus fuerit aliter persuadere vobis, vituperans litteras linguae vestrae, sit excommunicatus; sed tantum in iudicium detur ecclesiae, donec se correxerit; isti enim sunt lupi et non oves, quos oportet e fructibus eorum cognoscere (Mat. 7, 15—16) et cavere ab illis. Vos autem filii carissimi! audite praecepta Dei, nec repudietis institutionem ecclesiae, ut inveniamini veri adoratores Dei patris nostri coelestis, atque omnium Sanctorum. Amen." — Sr. prievod Dra. Miklošića kod Dümmlera: Die pannon. Legende op. cit. pag. 160. — Erbena: Regesta dipl. et epist. Bohem. et Moraviae. Pragae 1855. I. — Jur u Arkivu (knj. IV. pag. 296 opazih, da „благовѣрны" = εὐδόξος = gloriosus = inclytus, a ne kako Miklošić prevedè: „orthodoxus"; pošto u istom listu razlučuje se „правовѣрны" = orthodoxus od „благовѣрны."

Digitized by Google

благословенно богомъ и нами и всею каѳолнкїею и апостольскою церковью боуди, да бысте оудобь заповѣди божїа навыкли. сеи же єдинъ хранитє обычаи, да на мьши перьвое чтоутъ апостолъ и єваггелїє римскы, таче словеньски, да са исполнитъ слово книжное: ꙗко въсхвалатъ господа вси ѧзыци, и дроугоци: вси възглаголютъ ѧзыки различны величїа божїа, ꙗкоже дастъ имъ доухъ святыи ѡтвѣщевати. аще же кто ѡтъ събраниихъ вамъ оучитель и слышащихъ слоухи и ѡтъ истинны ѡтвращающихъ па кладн, начнетъ дръзноувъ инако разьвращати вы, гада книгы ѧзыка вашего, да воудетъ ѡтлоученъ, но токмо въ соудъ даны церкви, дондеже са исправитъ. ти бо соутъ волци, а не овци, аже достоитъ ѡтъ плодъ ихь знати и хранити са ихъ. вы же чада възлюбленнаꙗ, послоушанте оученїа божїа, и неѡтриинете казанїа церковнаго, да са обращете истиниїи поклонници божїи, ѡтцоу нашемоу небесномоу, съ всеми святыми. аминь." [1]). Kô što se iz sadržaja vidi, ova poslanica bješe pisana poslie smrti Cyrillove, dakle poslie 14. Veljače 869; ali prije proljetja god. 870., kada već

[1]) Ibid. Ovu poslanicu imaše pred očima ne samo životopisac svetoga Konstantina po lvovskom II. rukopisu (kod Šafařika gl. XIX); nego takodje najstariji ruski ljetopisac Nestor († okô godine 1116) pišući: „се же слышавъ папежь римъскыи, похоули тѣхъ, иже ропщоуть на книгы словенъскыꙗ, рькоу: да сꙗ исполнить книжьное слово, ꙗко восьхвалꙗть бога вси ꙗзыци, дроуго иже: да вси возьглаголють ꙗзыкы различнымы величїꙗ божїꙗ, ꙗкоже дасть имъ свꙗти доухъ отъвѣщевати. Да аще кто похоулить словеньскоую грамотоу, да боудеть отълоученъ отъ церькви, донъдеже сꙗ исправить. Ти бо сьуть волци а не овцы, ꙗже достоить отъ плода познати ꙗ, и хранити сꙗ ихъ. Вы же чада божїꙗ, послоушанте оученїꙗ, и не отъриинте показанїꙗ церъковнаго, ꙗкоже вы наказа Меѳодїи оучитель вашъ."

Digitized by Google

nevladaše Rastic, dočim je ista poslanica i njemu namienjena. Zar nije možebit Method s ovom poslanicom bio odpravljen u Panoniju i Moravsku njegdje u kasnu jesen god. 869., kad se njemačka vojska, nepostignuvši svoje svrhe, natrag povučè? Methoda sa svojimi učenici došavšega u Panoniju knez Kocel primì „s velikom častju".

U isto vrieme važni koraci činili su se u Carigradu, da se pomiri iztok sa zapadom. Jurve vidismo (str. 208—9), da novi car Vasilij nastojaše čiem prije urediti crkveni zamršaj u Carigradu; s toga sbacì Fotija, a Ignatiju povratì patrijaršku stolicu. Mišljaše, da će mu poći za rukom, tè će svojom carskom vlastju odstraniti sve one zlorabe, koje se bješe u patrijaršiju uvukle tečajem desetgodišnjega Fotijeva upravljanja, a imenito, da će utišiti buku više od 300 posvetjenieh i namjestjenieh po Fotiju biskupov, i neračunajući množtvo nižjega svetjenstva, koji svikolici imadjahu svoja mjesta ustupiti privrženikom Ignatijevim: zato nije mu se htjelo odmah uteći u Rim. Hadrijan sve ove promjene doznà potanje kroz Euthymia, poslatoga od Vasilija u Italiju, vjerovatno k Ljudevitu II., i došavšega u Rim. Što kad bi bio takodje začuo opat Theognost, živući u Rimu kano prognanik do sedam godín, pospješì u Carigrad. Hadrijan upotrebì ovu priliku, da nastavi pretrgnuto obćenje s Carigradom; izruči Theognostu jedno pismo na cara, a drugo na Ignatija — oba su data na 1. Kolovoza god. 868. Vasilija hvali [1]), „što posluhnù glas Božji donešen mu po apoštolskoj stolici, i počastì vrle njegove apoštole, i vratì priestolju carigradske crkve vlastitoga pastira, a zabacì priljubovca." Veli, da će slediti naredbe Nikoline glede Fotija, „on bo u njih nastojaše sudarati se s Božjimi zakoni." Napokon preporuča mu Theognosta, „koj od dneva svoga došastja sve do sada nije prestao hvaliti vašu bogoljubnost, očitovati rane crkve i za iste lieka tražiti." Patrijarsi med ostalim piše [2]): „Prem nas tvoja svetost nije s prvince u po-

---

[1]) Ep. Hadr.: „dilectissimo filio et christianissimo Imperatori Basilio, a Deo protecto semper Augusto." Mansi XVI, 120. Cf. ibid. 370: „Quoniam tranquillissime..."

[2]) Ep. Hadr.: „honorabilissimo fratri et consacerdoti nostro Ignatio ss. Patriarchae Constantinopolitano." Mansi XVI, 121. Cf. p. 370: „Convenerat sanctitatem..."

Digitized by Google

moć pozvala: pristojalo se vendar, da nas pismeno razveselì o tom, što je, kako se veli, nastupila svoju čast... Medjuto znaj, da ćemo i mi pri tom ostati, što naš predšastnik svete uspomene Nikola odredì i odlučì glede tvoje osobe i glede onieh, koji u nevoljah od tebe neodstupiše, i glede carigradske crkve.“ I njemu preporuča Theognosta, „da koj bješe dionik njegove muke, sada bude takodje dionik utjehe.“ Isto preporuča „Euthymia častnoga spathara, koj, došav u Rim kano carski poslanik, prvi izviestì nas i našu crkvu o vašem bratimstvu.“ Theognost, taj stalni branitelj istine, vrativši se u Carigrad, imao je mnogo k tomu doprinieti, da se kod dvora svojski počelo raditi, kako da se sjedinjenje s Rimom ponovi.

Koncem iste god. 868. krene poslaničtvo iz Carigrada put Rima, i to od strane careve spathar Vasilij i Ivan nadbiskup cezarejski u Kapadociji, od strane Ignatijeve Ivan nadbiskup sylejski i Petar biskup trojanski, od strane pako Fotijeve rječiti Petar, bivši od njega postavljen za sardeskoga nadbiskupa. Svrha ovoga poklisarstva bješe, „da bi se protivne stranke pred papom prepirale, i po pravici ili opravdale Fotija, ili za uviek odsudile“ [1]). Ali dogodì se, da se „prem nova i od njih izabrana ladja“, u kojoj plovljahu Fotijevi poslanici, na uzburkanom moru razbì, tè se sám kaludjer Method spasì. Hadrijan primì poslanike „in Secretario s. Mariae majoris“, koji mu „prikazahu darove i poslanice“ [2]). U svojoj poslanici na Hadrijana [3]) spominje Vasilij, da je već svoju misao o crkvenih poslovih dovoljno papi razložio „u prvašnjem pismu.“ Ali „neznajući, jeda-li dodjè u njegove ruke, da će na kratko njegov sadržaj najprije primjetnuti.“ Tužì se, da stupivši na priestol „nadjè crkvu satrtu i neizlječivo bolestnu, lišenu zakonitoga vladara, nasiljem obtr-

---

[1]) Anast. bibl. in praef. in VIII. synod. opp. cit.

[2]) Id. in Vita Hadr. op. cit.

[3]) Ova poslanica nosi datak: „missa est mense Decembri die undecimo“ bez godine. Upravljena je: „Nicolao ss.Papae et spirituali patri nostro.“ S toga ju Baronius (Annal. eccl. ad a. 867) stavlja na 11. Pros. 867. Nu sadržaj tè preporuka gore navedenieh poklisarov itd. jasno govori, da bješe odpremljena na 12. Pros. 868, i to ne na Nikolu, nego na Hadrijana.

Digitized by Google

šenu, podčinjenu robstvu tudjega pastira.. Njeka — veli nadalje — mi do sada učinismo, a njeka vašoj otčinskoj svetosti posvema na volju ostavljamo. Ali mi ništa drugo nescieniasmo učiniti, nego Fotija od stolice odstraniti.. Ignatija pako presvetoga i našega duhovnoga otca pozvati na stolicu." Moli zatiem papu, da bi htjeo svoj sud izreći i pismeno poslati: šta se ima činiti s privrženici Fotijevimi? Napokon prosi, da bi s poslanicì vratjajućimi se u Carigrad i svoje upravio, „da se naša sv. crkva još razgovetnije osvjedoči." Patrijarha Ignatij med ostalimi piše [1]: „Sám vrhovni vladar, i prejako slovo, i ravnatelj, i obskrbitelj, i sám od svih učitelj, za liečnika onieh rán, koje se nalaze na udih Isukrsta i Spasitelja i svih nas glavara i zaručnika katoličke i apoštolske crkve, odredì jednoga i posebnoga, izvrstnoga i sveobćega liečnika t. j. tvoje bratimstvo i otčinsku uzvišenost... Ti presveti i preljubljeni naš brate! kano vješt vodja i predobri predstojnik.. nadvladao si onoga, koj pokradè Božje stvari, i poplienì tudje, i kano razbojnik na okno dodjè u tor... nas pako, koji krivdu trpljasmo .. opravdao si, zašto ti duboko zahvaljujemo." Napokon ga i on moli „za namjestnike njegove svetosti, biskupe vriedne i razborite, da uzmogne s njimi dobro i pametno urediti svoju crkvu."

Hadrijan njegdje u Svibnju god. 869. sakupì sabor u crkvi sv. Petra [2]) u prisutnosti 30 biskupov. Tudie bješe zabačen sabor, koga Fotij i Mihajlo u Siečnju god. 867. držahu; spisi istoga sabora donešeni iz Carigrada budu spaljeni, pošto bi jih prije izručio mužem „objema jezikom vještim", da je razvide. Odlučeno bude takodje, da svi oni, koji se bješe podpisali na spisih ovoga sabora, ako se poprave, imadu se opet primiti u naručaj crkve [3]).

---

[1]) Ap. Baron. ibid.: „Eorum vulnerum..."

[2]) Acta Concilii ap. Mansi XVI, 122—31. Vara se Mansi, kad (XV, 862. 886) misli, da taj sabor bješe držan pred Kolovozom 868.

[3]) Na istih čitao se takodje podpis Vasilija, tada cesara; ali Spathar branijaše, da uz mnoge ine i taj podpis bješe podmetnut od Fotija: „et subscriptionem Basilii nostri imperatoris post subscriptionem Michaelis, quem ebriosissimum scribere noctu svasit, falsissime continet, quam eius non esse.. satisfactio nostra (si vobis placuerit) iureiurando firmabit." Vita Hadriani op. cit.

Digitized by Google

Fotij bio je odsudjen i izobćen s primjetbom, da, ako se pokori, smije se opet primiti u crkvu kano svjetovnjak.

Hadrijan pun radosti, što se izvidalo desetogodišnje razkolje u crkvi, odmah naimenovà za svoje poklisare Donata, biskupa ostijskoga, i Marina, djakona rimske stolice, pridruživ im Stjepana, biskupa nepijskoga. Uz ine ustmene naloge izručì jim takodje dvie poslanice: jednu na Vasilija, drugu na Ignatija — obje su pisane na 10. Lipnja god. 869. U prvoj [1]) slavi cara, što Ignatiju stolicu biskupsku vratì; odobrava njegovo dojakošnje postupanje, „pošto ništa neučinì, što nebi bila odredila jurve od davna apoštolska stolica s biskupi ciele Italije.. Šta se pako tiče duhovničtva ili ostalieh, koji poremetivši mir crkve osmjeliše se razkoliti jedinstvo njezino: scienimo, da kô što razniem načinom sagriešiše, imadu se takodje raznovrstno kazniti. Medjuto sud vrhu toga izručismo svojiem poklisarom ujedno s Ignatijem.. Ali da se vratì mir tiem lakše, i da se oslobode toliki, ako se poprave, za probitačno držimo u ovieh okolnostih utažiti strogost crkvenieh zakonov, iznimljući za sada od ovoga ublaženja redjenje Fotija, koje nikako nemožemo trpiti.“ Zatiem želi papa, da se u Carigradu sastane „mnogobrojni sabor pod predsjedničtvom rimskieh poklisarov“, koje mu svesrdno preporuča, „da ih za ljubav apoštolskieh poglavíc Petra i Pavla, od kojieh stolice bjehu poslati, dobrohotno primi“; preporuča takodje Ivana, metropolitu sylejskoga i Vasilija spathara, tè ih izpričuje, što se tako dugo bavljahu u Rimu. — Ignatija pako izvjestjuje [2]), da će se u svem vladati polag odluk pape Nikole, osobito polag onieh, koje ustanovì proti Fotiju i Grguru syrakuskomu; zahtieva, da se proglase u Carigradu zaključci sabora rimskoga, držanoga onomadne u crkvi sv. Petra, tè da se isti potvrde na saboru, koj se ima držati u Carigradu.

Njegdje poslie duhovskih blagdanov 869. krenuše put Carigrada poslanici providjeni dotičnimi naputci i punovlastju. Oni izkrcahu se u Solunu, gdje ih u ime carevo pozdravì „Eustachius

---

[1]) Ep. Hadriani: „Deo amabili et piissimo imperatori Basilio“ ap. Mansi XVI, 20. Cf. ibid. 311: „Legationis excellentiae tuae,..“

[2]) Ep. Hadriani ap. Mansi XVI, 50. Cf. p. 327: „Nec scriptura...“

Digitized by Google

spatharius candidatus", tè odavle odvedè do Selimbrije, grada kod Bieloga mora, gdje ih opet pozdravì carski protospathar Sisinij i često imenovani Theognost. Napokon u nedjelju u jutro dne 25. Rujna uljezoše svetčano u Carigrad [1]), gdje ih Vasilij vrlo učtivo (27. Rujna) primì, papina pisma od štovanja poljubì, tè odmah shodne korake učinì, da se sabor što prije drži. I doisto — jurve na 5. Listopada držala se prva sjednica u crkvi sv. Sofije, kojoj predsjedahu papinski poslanici; sliedjaše patrijarha Ignatij, namjestnici antiochejskoga i jerusolimskoga patrijarhe i dvanaest biskupov. Od strane careve bilo je pritomno jedanaest dvorjanikov. Pošto se nas netiče taj inače veleznameniti sabor, nećemo ga pobliže razmatrati, već zadovoljiti se s njekimi crticami [2]). Poglavito se o tom radilo, da se mir u crkvi učvrsti; s toga da se javno Ignatij od iztočnoga episkopata za zakonitoga patrijarhu prizna, prigrle dotične rimske ustanove, a Fotijanci na pokornost sklone. S toga u prvoj, drugoj (7. Listopada), tretjoj (11. List.) i četvrtoj (13. List.) sjednici budu pozvati mnogi biskupi, ili pridoše sami, koji bjehu redjeni ili namjestjeni po Fotiju. Većina od njih se pokorì. Na petu sjednicu bude pozvat Fotij; ali na nijedno pitanje, koje mu predložiše rimski poslanici, nehtjedè odgovoriti, pozivajuć se na Krsta mučećeg na sudu [3]), uslied česa dalo mu se deset dán, da si promisli. Šesta sjednica držala se (25. List.) u nazočnosti samoga Vasilija, u

---

[1]) Vita Hadriani op. cit: „Et dominica, quae XV Septembris erat, per Indictionem tertiam.. solemniter procedunt." Ima biti pogreška u tisku, jer god. 869. u Rujnu dolaze nedjelje samo na 4, 11, 18 i 25.

[2]) Spisi ovoga sabora u latinskom prievodu učinjenom po Anastasiju bibl. čitaju se kod Mansia tom. XVI, pag. 1—207. Zatiem sliedi pag. 208 & seq. grčki tekst, ali nesavršen i pokvaren. O svom prievodu sám Anastij (praef. in syn. Oct.) govori: „Interpretans hanc s. Synodum verbum e verbo, quantum idioma latinum permisit, excerpsi; nonnunquam vero, manente sensu compunctionem graecam in latinam necessario commutavi; rara praeterea interpreti doctiori enuncleanda servavi..." Kardinal Baronius piše ad a 869: „Vidimus in Columnensi bibliotheca ipsius Anastasii membraneum codicem autographum versionis octavae Synodi..."

[3]) Ibid. Actio V: „Sed vafer ille Christi imitationem praetexens, ea ausus est velare turpitudinem suam de affectato silentio, affirmans se Christi exemplo tacere cum iudicaretur..."

Digitized by Google

koga ime njegov tajnik Konstantin pročità vrlo krasan govor, u kom se najprije izrazì: zašto nehtjedè doći u prvašnje sjednice, „da naime nitko nemože reći, da se pod uplivom carske vlasti krivo sudilo.“ Zatiem vrlo umiljato i toplo nagovaraše Fotijevce, da se pokore: „udubite se — veli im — u nutrnje svetište svojieh savjestij: pa ćete naći, da ste se po zlu od crkve oddružili.“ Da ih što više obodri rečè, da će im sám u pokori primjerom prednjačiti [1]), samo „da uzmogne vidjeti slogu, jedinstvo i jedinu u crkvi svetkovinu.“ Ali svakolika prosba bude u zalud! Fotijevcem dalo se sedam dán, da si promisle. Na sedmoj sjednici (29. Listopada) u nazočnosti carevoj, izza kako pritoman Fotij i njegovi privrženici niti nebi bili htjeli rimskiem poslanikom odgovoriti, tè bi se bile pročitale poslanice Nikole I. od 13. Stud. 866, i gore navedene Hadrijana II., kano takodje zaključci rimskoga sabora, po Ignatijevu arhidjakonu Stjepanu bude izobćenje pročitano vrhu Fotija [2]), Grgura syrakuskoga i njihovieh privrženikov. Ova znamenita sjednica zaključila se s uzklici na slavu caru i carici, Nikoli I. i Hadrijanu II. [3]), tè patrijarhi Ignatiju. Poslie osme sjednice (5. Stud.), na kojoj razna

---

[1]) Ibid. Actio VI: „Ego primus memet super pavimentum projicio, purpuram et diadema parvi pendens. Ascendite ad genas meas et super oculos meos incedite, nec reputetis magnum Imperatoris calcare scapulas; nec revereamini pedibus tangere verticem, cui superimponitur a Deo donata corona. Omnia pati promptum habeo et agere promptius, quae vobis quidem confusionem, mihi autem gloriam et maximam claritatem conferre videntur.“

[2]) Ibid. Actio VII: „Photio Curiali et Invasori anathema. Photio saeculari et forensi anathema. Photio neophyto et tyranno anathema. Photio Schismatico et damnato anathema. Photio moecho et parricidae anathema. Fabricatori mendaciorum anathema. Inventori perversorum dogmatum anathema. Photio novo Maximo Cynico anathema. Novo Dioscoro anathema. Novo Judae anathema. Omnibus sequacibus et fautoribus eius anathema...“

[3]) Ibid.: „Nicolai beatissimi papae romani aeterna memoria. Novi Phinees aeterna memoria. Novi Danielis aeterna memoria. Novi Martini aeterna memoria... Hadriano ss. papae romano multi anni. Interemptori novi Simonis multos annos. Percutienti novum mendacem Ananiam multos annos.“ Toli oduševljena „mnogaja lieta“ niesu se čula iz ust obiuh crkáv od ovoga do florentinskoga sabora. Bože daj, da se taj veličanstveni prizor što prije ponovi!

Digitized by Google

pisma, koja Fotij skvarì ili podmetnù, budu sažgana, tè se mnogi biskupi pritužiše, da se Fotij njihovimi podpisi nevjerno poslužì, dočim oni o tom ništa neznadoše: sabor bude za njeko vrieme prekinut. Jedva poslie triuh mjesecov dne 12. Veljače 870. sakupiše se sada jur mnogobrojni otci, kojim pristupì i Josip, poslanik aleksandrijskoga patrijarhe. Napokon dne 28. Veljače bude držana deseta i posljednja sjednica, vele sjajna i mnogobrojna u nazočnosti samoga cara i njegova sina Konstantina, obkoljenieh od 20 viećnikov; bjehu takodje prisutni poslanici Ljudevita II. cara, naime: popečitelj Suppo, ubrusar Eberard, i nam dobro poznati pisac i rimski knjižničar Anastasij, zatiem poslanici bugarski pod rukovodstvom Petra, Mihajlova rodjaka [1]). Zaključak sabora bješe veličanstven. Svikolici nazočni svetačno izpovjediše nauk crkve, ustanovljen na prošlih saborih, i zabaciše na ovieh osudjene bludnje. Zatiem — izza kako bi se bio Vasilij zahvalio otcem, držao je krasni govor na svjetovnjake, opomenuv ih: da njim, budi najvišjim častnikom, nedolikuje crkvene naredbe pretresivati ili opirati se istiem, „jer svjetovnjak koliko mu drago mudar neće se prestati nazivati ovcom; a kao takoviem nepripada právo rešetati svoje pastire kojekakvimi dosjetkami“ [2]). Opomena posve shodna za grčke mudrolije!

Obćenito se scienilo, da se oviem saborom uništila svaka mržnja med objema crkvama, tè da se povratilo prvašnje porazumljenje i prijateljstvo. Da se za onaj par uklonio kamen smutnje, tè uvelo bar izvanjsko pobratimstvo med iztokom i zapadom, o tom neima dvojbe; ali zar se izkorjenio i sjetni zamet svadje? Protivno nas uče nadošavše sgode. Imenito — dvor byzantinski, na koliko bješe krenuo s puta, kojiem udarì Mihajlo, nije

---

[1]) Ibid. Actio X: „Similiter gloriosissimi iudices (u grč. ἄρχοντες = župani ili knezi) Michaelis sublimissimi Principis Bulgariae: Stazizerso, Nesundicus, Vagartus, il Vestranatabam, Prastit, Zisupas, Campsis, et Alexius Sampsihunno.“ Imena su do zla boga skvarena, tè se ni gatnjom njihov pravi oblik dokučiti nemože. — Petra spominje Anastasij (op. cit. pag. 434 & seq).

[2]) Ibid.: „Nullo modo nobis licet de ecclesiasticis causis sermonem movere, neque penitus resistere integritati Ecclesiae, et universali synodo adversari. Hoc enim investigare et quaerere Patriarcharum pontificum et sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt...“

Digitized by Google

se vendar mogao skloniti, da politička pitanja oddieli od crkvenieh; a Vasilij, prem je cielim srdcem težio za jedinstvom i slogom u crkvi, nije htio, nije tako lasno ni mogô odoliti navali narodne, budi pravovjerne stranke, koja sumnjivim okom pratijaše svaki korak staroga Rima, bojeći se, da nebi ovaj ičiem naudio slavi novoga Rima na Bosforu! A zar kod ovakova uzajamnoga sumnjičenja bilo se nadati onoj iskrenosti, koja jedina mogaše izliečiti jurve ostarjele rane? — Još prije, nego-li se pomenuti sabor otvori, kad papinski poklisari zahtievahu, da svaki biskup, koj želi u sjednicah udioničtvovati, ima najprije podpisati primjerke sjedinjenja, a odobriti, što bješe zaključeno na rimskom saboru, mnogi iztočni biskupi navališe na cara, da odviše popuštja rimskoj crkvi, tè da dopuštja, da joj se carigradska crkva kano službenica pokorava [1]). Za utažit jih naredì Vasilij poslie sabora, da se njeki primjerci, koje poklisari bjehu kod kuće na otvorenu ostavili, potajno uzmu, tè im budu jedva povratjeni na molbu i zahtievanje istieh, a posredovanjem franačkieh poklisarov [2]).

Pravac iste politike, koja se znala putem crkve okoristiti, bjelodano nam ukazuje takodje bugarsko pitanje. Mi često vidismo, kako se knez Mihajlo odciepì od Carigrada, tè s cielom dušom prionù za rimsku stolicu. Vidismo takodjè, da je neumorno zatiem težio, da si izprosi vlastitu, bugarsku crkvu pod upravom patrijarha ili metropolite. Nikola nemogaše knezu na prvi mah zadovoljiti; već mu poslà dva biskupa s duhovničtvom, da prokrče put budućoj samostalnoj crkvi. Kašnje nemogahu se papa i knez složiti u osobi budućega metropolite [3]); na to Nikola preminù neriešiv ovoga važnoga pitanja. Knez bugarski medjuto neomalaksà — već koncem godine 868. ili početkom god. 869. poslà k njegovu nasljedniku Hadrijanu u Rim biskupe Formosa i Pavla sa svojiem rodjakom Petrom, koji izručiše papi od kneza

---

[1]) Anast. in Vita Hadr. op. cit.: „His expletis quidam Graecorum imperatorem conveniunt, Constantinopolitanam Ecclesiam per oblatos libellos in potestatem Romanam redactam flebiliter conqueruntur.“

[2]) Id. ibid.: „Sed Imperatoris iram pro nimia suae districtione fidei vehementer incurrunt.“

[3]) Vidi str. 203—204.

Digitized by Google

darove i poslanicu s prosbom, da bi ili Marina djakona posvetio za bugarskoga metropolitu, ili pako poslao koga rimskoga stožernika, da ga Bugari za metropolitu izaberu [1]).

Ali taj put rimska stolica knezu bugarskomu nezadovolji. Vidismo naime, da u isto po prilici vrieme dodjè byzantinsko poslaničtvo u Rim moleći papu, da bi poslao svoje poklisare u Carigrad, a da med ovimi bješe takodje djakon Marin, vrlo vješt crkvenoj diplomatici. S toga papa mjesto njega odpravì i predloži Bugarom njekoga Silvestra [2]). Nu Mihajlo nezadovoljì se, već natrag odpravì Silvestra s Leopoldom biskupom jakinskiem i Dominikom treviskiem, i s poslanicom: „da bi Bugarom poslao ili nadbiskupa ili pako Formosa biskupa portskoga.“ Hadrijan, valjda sluteći, na što bi moglo doći, Bugarom brže bolje odgovorì: da je pripravan svakoga im dati za metropolitu, koga god budę knez imenovao [3]). Ali Mihajlo bješe već strpljivost izgubio, tè opet obratì svoje oči prama Carigradu [4]). Ovaj se knezu nije vidio sada u toli grdom obrazu; na njegovu priestolju sjedio je muž pun duha i poduzetan, po rodu iste krvi, istoga jezika; patrijaršku stolicu kitio je opet mučenik istine, pastir po srdcu Gospodnjem; — stiena ona, koju slavohlepje bješe podiglo med iztokom i zapadom, med noviem i stariem Rimom,

---

[1]) Vidi str. 224.

[2]) Vita Hadr. pag. 437: „Sed Marino Constantinopolitanum missaticum devotissime, ut diximus sortito, summus Pontifex Silvestrum quemdam Bulgaris eligendum direxit“

[3]) Ibid.: „Quibus (Bulgaris) inter nonnulla rescripsit, ut quemcunque nominatim devotio regalis exprimeret, eum sine dubio pontificalis provisio Bulgaris Archiepiscopum commendaret, Marino exceptis atque Formoso.“

[4]) Da se u Carigradu radilo, kako će privabiti kneza, samo po sebi se razumieva. Anastasij (in praef. in Syn. VIII. op. cit.) veli; „Graeci.. ut eum (principem) possent a romana sede avertere, diversa requirunt ingenia, munera post munera numerosa mittentes, et sophistica ei argumenta creberrime proponentes. At ille ut columna mansit immobilis, donec eorumdem Graecorum fraude deciperetur scribentium.. quod de patria illa, vel utrum Romano, an Constantinopolitano Pontifici subdi debeat, inter vicarios romanos, et patr. Ignatium Constantinopoli disceptatio fuisset canonice ventilata.“

Digitized by Google

baš u onaj par bješe se srušila, a u Konstantinovu gradu viećalo se, kako da se stara sloga u krstjanstvu uzkrisi. Česa dakle bi se bio imao plašiti?

Knez Mihajlo — kako vidismo — upravì u Carigrad poslanike s netom iz Rima vrativšim se Petrom [1]). Kakovom radostju imao ih car Vasilij primiti, svaki si može lasno sám pomisliti, koj znade, da on težaše svoj priestol metnuti u ono odnošenje naprama susjednim Slovjenom, u kojiem stojaše za vrieme najmožnijeh byzantinskieh vladarov. S toga u posljednjoj sabornoj sjednici ustupì im častno mjesto pored njemačkieh poklisarov! Pitanje pako o bugarskoj crkvi, da odstrani svaku sumnju, kao da bi se on htio u njega miešati, izručì na riešenje crkvenoj vlasti. Zato tretji dan poslie dovršenoga sabora t. j. na 3. Ožujka god. 870. sazvà car u dvor rimske poslanike, namjestnike patrijarhe aleksandrijskoga, antiochejskoga i jerusolimskoga, tè patrijarhu Ignatija, navjestjujući „da im knez bugarski po Petru i drugih poslà pismo i darovah.“ Sastavši se prime oni bugarsko poslaničtvo, tè poslie običnoga pozdrava zametne se sljedeća razprava, koju radi njezine važnosti za jugoslovjensku povjestnicu ovdje stavljamo u točnom i vjernom prievodu [2]). Najprije „počè govoriti Petar bugarski poslanik [3]) ovako: Gospodar Mihajlo, knez bugarski, uzradovà se čuvši, da za korist sv. crkve vlastju apoštolskom sakupiste se iz raznih stranah, a vam apoštolske stolice poklisarom mnogo zahvaljuje, što na svom prolazu uzdo-

---

[1]) Ibid.: „Bulgarum Rex expectationum moras diutius ferre non valens, ad Graecorum Imperatorem.. eundem Petrum, quem a Roma, sine desiderii sui effectu sero receperat, cum aliis e latere suo Constantinopolim requisitionis gratia, cui potissimum Bulgaria pertinere deberet, emisit.“

[2]) Anast Bibl. op. cit. pag. 434—36.

[3]) Kô što nam Anastasij pripovieda, za nevolju u tieh konferencijah nije razumio jedan drugoga; već bjehu prinuždeni služiti se tumačem carskiem, vještiem grčkomu, latinskomu i slovjenskomu jeziku; pà uza to — smiemo-li povjerovati Anastasiju, inače iskrenu — taj carski tumač: „nec romanorum nec orientalium Locisservatorum voces aliter audebat edere, nisi ut iam imperatoris ad subversionem Vulgarum quoddam scriptum graecis verbis et litteris exaratum contineret.“ Vide eiusdem praef. in VIII. Synod. op. cit.

Digitized by Google

stojaste se posjetiti ga poslanicom. Poklisari sv. rimske crkve odgovoriše: Mi niti nemogosmo, niti nehtjedosmo mimo Vas proći nepozdravivši vas, znajući, da ste čeda sv. rimske crkve, koja ljubi apoštolska stolica kano svoja vlastita uda. Bugarski poslanici rekoše: do danas bijasmo pogani, tè onomadne pristupismo k milosti krstjanstva. A da nepadnemo u kakvu bludnju, od vas, kano namjestnikov vrhovnieh patrijarhov, znati želimo: kojoj crkvi imamo se pokoriti. Poklisari sv. rimske crkve odgovoriše: Sv. rimskoj crkvi — kojoj se kroz tebe, o Petre! tvoj gospodar (senior) sa sviem narodom svoje države bl. Petru, poglavici apoštolskomu, pokorì, od kojega nasljednika, slavnoga naime pape Nikole, bude vriedan primiti i zakone i biskupe i duhovnike; a dà na rimsku crkvu spadate i spadati imate i tiem pokazaste, što naše svetjenike, koje zahtievaste, i primiste i dostojnom čâstju do sada držite. Bugarski poslanici rekoše: Da od rimske crkve svetjenike prosismo i do sada jih imademo, i da istoj pokoriti se odlučismo, mi doduše izpoviedamo — dàli odlučite s ovimi patrijarhov namjestnici: rimskoj-li crkvi ili carigradskoj imali bi se većiem právom (rationabilius) pokoriti. Poklisari sv. rimske crkve odgovoriše: Mi svršismo sve ono Božjom pomoćju, zašto nas apoštolska stolica poslà, da bi zaključili s iztočnjaci; šta se pako vašega pitanja tiče, jer neimamo nikakova naloga, nećemo se upuštjati u nikakvo riešenje; ali scienimo, da se ni nesmije riešiti na štetu rimske crkve; dàpače, jer vaša domovina puna je našieh svetjenikov, na koliko uzmognemo, rješiteljnom odlukom proglašujemo, da se nesmiete nijednoj drugoj crkvi pokoriti van rimskoj.“ Do sada namjestnici iztočnieh patrijarhov mučahu, čekajući valjda, kako će se svršiti razprava med Bugari i Rimljani. Ali kad začuše ovieh odluku „upitahu Bugare: kad posjedoste zemlju, u kojoj sada bivate, u čijoj vlasti bijaše, i zar latinske ili grčke svetjenike imaše? Poslanici bugarski odgovoriše: mi onu domovinu od Grkov oružjem predobismo, tè u njoj nadjosmo ne latinske, nego grčke svetjenike. Namjestnici iztočnjakov odgovoriše: kad ste ondje našli grčko svetjenstvo, to je bjelodano, da ona domovina spadaše u područje Carigrada. Poklisari rimske crkve odgovoriše: Vi nesmiete podnipošto dokaza uzimati od našastieh ondje grčkieh svetjenikov, jer raznost jezikov nemože okrenuti poredak crkveni; apoštolska bo stolica, prem je latinska, namještjivajući uslied potrebe zemlje na mnogieh mjestih i njekada i sada grčke svetjenike, radi toga niti neima, niti neimaše trpiti

Digitized by Google

ikakva uštrba u svojieh povlasticah. Namjestnici iztočnieh patrijarhov rekoše: Ako i dokažete, da grčko svetjenstvo po svom právu rediste: nikada vendar nećete moći tajiti, da ona zemlja nespadaše na grčko carstvo. Poklisari rimske crkve odgovoriše: Kô što nelažemo tvrdeći, da na nas spada upravljanje Bugarske s drugoga obzira, uprav tako podnipošto netajimo, da je njekada Bugarska bila grčkoga carstva. Ali imate promisliti, da práva crkvenieh stolíc nesmiju se miešati s političkom djeobom. Mi tudie negovorimo o državnoj djeobi, nego o právih biskupskieh stolíc. Namjestnici iztočnieh patrijarhov rekoše: Hoćemo, da nas podučite, što velite, da je Bugarska s drugoga gledišta vaša. Poklisari rimske crkve odgovoriše: Kô što se možete osvjedočiti iz naredáb rimskieh pâp, apoštolska stolica u staro doba (antiquitus) po crkvenih zakonih (canonice) dobì i upravljaše obiem Epirom, t. j. noviem i stariem, svomkolikom Thessaliom i Dardaniom, u kojoj jest i danas grad Dardania (?), i koja se danas od Bugarah Bugarska zove. Na taj način neoduzè ona, kô što se izmislilo, carigradskoj crkvi bugarske zemlje upravu, koju navalom još tada poganskieh Bugarov bješe izgubila, nego ju opet poprimì od ovieh istieh, kad se pokrstiše. Drugo: Bugari, právom poganskiem posjednuvši spomenutu zemlju, tè kroz toliko godin istiem načinom držeći ju, kad se pokrstiše, kô što gore rekosmo, izručiše se pod zaštitu i upravu apoštolske stolice — zato imaju se puniem právom nam pokoriti; jer nas slobodnom voljom izabraše za svoje učitelje. Tretje: jerbo sv. apoštolska stolica iste Bugare više od triuh godin rukovodi i ravna; tè ih ista kroz poklisare njekada po sv. otcu papi Nikoli poslate, toli kroz njeke izmed nas ovdje pritomnieh, koji ondje mnoge crkve posvetismo, i duhovnike izredismo, koli kroz Pavla, Dominika, Leopolda i Formosa prečastne biskupe, ili takodje kroz Grimoalda našega subiskupa, koj s mnogobrojniem duhovničtvom još i sada nahodi se u Bugarskoj, kako isti poslanici ovdje javno izpovjediše — jer, velimo, apoštolska stolica uz pomoć Krstove milosti, velikiem trudom Bugare iz raznieh bludánj dovedè do istine katoličke vjere. Zato nebi bilo dosliedno da se od rimske crkve bez privoljenja papina odtrgnu oni, koji su joj u taj par podčinjeni. Namjestnici iztočnieh patrijarhov rekoše: Kažite nam, komu od navedenieh razlogov hoćete se odreći? Poklisari rimske crkve odgovoriše: sveta apoštolska stolica, koja jedina imade právo suditi o svakoj crkvi, niti vas nije odabrala za sudce u svojoj stvari, jer ste doisto od

Digitized by Google

nje manji, ali niti nas neopunovlastì izreći odsudu u tom poslu. Česa radi što nam od nje nije naloženo, posvema ostavljamo njezinomu sudu; ona bo iz mnogieh listin, koje posjeduje, može mnoga navesti na svoju obranu; tè toli lasno svaku vašu odsudu prezire, koli lahkoumno ju izustjujete.“ Kô što se vidi, namjestnici iztočnieh patrijarhov ogorčeni spotaknuše: „Dosta je nepristojno (indecens), da vi, koji okanivši se grčkoga carstva s Franki učiniste savez, pridržujete si vendar upravljanje krajine, koja leži u carstvu našega vladara. S toga, znajući da bugarska zemlja od davna bješe u vlasti grčkoj, i imadjaše grčko duhovničtvo, proglašujemo odsudu: da Bugarska ima se opet vratiti carigradskoj crkvi, od koje bješe odstupila poganstvom. Poklisari sv. rimske crkve kličući rekoše: Odsudu, koju niti pozvati niti ovladjeni, ili iz straha, ili iz dopadnosti, ili kojiem mu drago načinom sada većma izbaciste, nego-li izrekoste, vlastju Duha svetoga do riešenja apoštolske stolice uništujemo tako, da joj podnipošto niti ime nebude odsude. A tebe patrijarho Ignatije! vlastju sv. poglavíc apoštolskieh pred Bogom, njegovim andjelom, i svimi nazočnimi zaklinjemo, da polag ovoga pisma sv. Hadrijana, koj ti stolicu povratì, čuvaš se od svakoga upravljanja Bugarske, ni da ikoga od svojieh tamo nešalješ, da sv. apoštolska stolica, koja tebi tvoja vratì, kroz tebe svoja neizgubi. Pače, ako imaš kakvu tužbu, šta nevjerujemo, nezamudi je priobćiti sv. crkvi rimskoj. Tada patrijarha Ignatij primiv apoštolsko pismo, prem veoma opomenut, odgodì ga čitati, već odgovori: Bog sačuvaj! da bi se htjeo uplesti u ove zamašaje pro i slavi sv. apoštolske stolice, koj niti toli naglo, kô mladost, neradim, da bi moglo prevariti me, niti toli staračkì neludujem, da sám djelam, radi česa bi imao druge koriti. Tako se svrši ovaj razgovor.“

Dočim indi u vjeri i naprema Fotiju namjestnici iztočnieh patrijarhov i rimski poklisari posvema se slagahu; šta se Bugarske tiče, bjehu baš protivnoga mnienja, budi iz osvjedočenja, budi „iz straha ili dopadnosti“ naprama byzantinskomu dvoru, budi što htjedoše Bugarsku uzčuvati iztoku, ili iz koga mu drago razloga. Nije se bilo ni nadati, da će se ikako složiti kod toli protivnoga i odpornoga mnienja; rimski bo poslanici pozivahu se na staro historičko právo, a iztočani na status quo neposredno pred osvojenjem Moesije i česti Maćedonije po narodu bugarskom; prvi razlog govoraše

Digitized by Google

za rimsku [1]), a drugi za grčku crkvu, akoprem ovaj, hoćemo-li se strogo povjestnice držati, tek onda nastupì, kad bì po Carigradu povriedjeno historičko právo rimske crkve [2]).

Medjuto carigradska crkva znadijaše činom taj čvor razmrsiti, tè časa nepočasì, da se nerazuzla dugačkiem diplomatičniem putem. Ona poduprta jamačno Vasilijem, koj je imao svašta obećivati [3]), kod kneza Mihajla izposlovà, da prigrlì odsudu po namjestnicih iztočnieh patrijarhov izrečenu, sebe i svoju zemlju podčinì carigradskoj crkvi, tè primì metropolitu, koga s iniem svetjenstvom odmah mu poslà.

Na taj način Bugarska bude od 3. Ožujka god. 870. sdružena s carigradskom crkvom, tè dodjè opet u crkvenom i državnom pogledu u bližji doticaj s iztokom, imenito s byzantinskiem carstvom. Kô što s jedne strane štujemo historičko, tiem povriedjeno právo rimske crkve, nemožemo s druge strane dokučiti, zašto ona na toliko oklevaše izpuniti želju bugarskoga kneza i naroda? Ova taktika Fabia Cunctatora imala joj tiem gore izpasti, pošto je knez Mihajlo u svom vladanju u obće pokazao više svake krieposti, nego-li postojanosti, tè toli lasno padaše iz jedne skrajnosti u drugu.

Jednakom uzhitjenostju, kô što pred njekoliko godín latinsko [4]), primio je sada knez Mihajlo grčko svetjenstvo. Uz ono uzajemno ne-

---

[1]) Sr. Odsj I. str. 47—48, 53—54.

[2]) Ibid. pag. 69—70. — Cf. Anastas. in Praef. in Synod. VIII, op. cit.: „Super quibus (odtrgnute pokrajine) recipiendis ideo apost Sedes nullam reperitur fecisse querelam, quoniam mox has saepe memorata Vulgarum natio adit, et sibi iure potestatis omnia vendicat...“

[3]) Anast. Vita Hadr pag. 437: „A Legatis nostris, quod iuri romano pertinerent sunt convicti (legati Bulgarorum); at postmodum per Orientales, Constantinopolitanosque donis ac promissionibus persuasi.“

[4]) Id. in Praef. in VIII. Synod. op. cit.: „In tantum autem pietas venerat Principis et abundaverat circa b. Petrum veneratione affectus, ut quadam die manu propria capillos suos apprehenderet et contemplantibus cunctis se romanis Missis dederit, dicens: Omnes primates et cuncti populi Bulgarorum terrae cognoscant, ab hodierno die me servum fore post Deum b. Petri et eius Vicarii.“

Digitized by Google

povjerenje, koje bješe zavladalo, nemogaše dàkako rimsko duhovničtvo u Bugarskoj dugo ostati. S toga biskup Grimoald sa ostaliem latinskiem svetjenstvom na skoro Bugarsku ostaviv u Rim se vratì, ili prisiljen od kneza i naroda, ili da preprieči svako nasilje od istoga liepiem načinom, možebit i mitom odpravljen, izručiv Hadrijanu poslanicu od kneza, u kojoj se izpričava, da uslied odluke „saborskieh predsjednikov" bude prisiljen podvrći se carigradskomu patrijarhatu [1]).

Prem izza ukinutoga razkolja na carigradskom saboru Bugarska s ostaliem krstjanskiem svietom ostadè pod vrhovniem upravljanjem rimskoga prvostolnika; ali ovaj izgubì na nju neposredni upliv patrijarški, a u njoj snažnu predvojnu proti iztoku.

Taj neugodni slučaj za rimsku stolicu učinì ju pozornu u sličnom pitanju panonsko-moravskieh Slovjenov, što se tada pretresivaše. Kocel naime, knez panonski, prem velikom radostju primì Methoda, ali i on, i svi jednake misli s njime uvidjahu, da posvetjenjem Methoda za pokrajinskoga biskupa njihove želje i težnje bjehu samo na polak uslišane i izpunjene; jer panonsko-moravskiem Slovjenom bješe od potrebe samostalna metropolija pored solnogradske, inače nemogahu se ovoj uspješno opirati. Zato poslie kratkoga boravljenja u Panoniji poslà Kocel Methoda opet k papi u Rim s molbom, da ga uzvisi „na stolicu sv. Andronika apoštola od LXX" učenikov gospodnjieh [2]).

---

[1]) Anast. Vita Hadr. p. 438: „Graecos Sacerdotes, iuxta quod Grimoaldus Episcopus, qui ab his se repulsum fatetur, suscipientes (Bulgari) nostros eiiciunt, et per eundem Grimoaldum, qui.. Romam ditissimus remeavit, magnum epistolae volumen frivolis allegationibus, tamquam sub praetextu deliberatae sententiae Synodo praesidentium implicatum apost. Sedi super excusatione sua remisit. In quo facto, quia Episcopus a Bulgaris expulsum epistola tacente se asserit, et presbyteri non se pulsos a Graecis vel Bulgaris, sed ab Episcopo circumventos, profecto dubium..."

[2]) Žit. sv. Methoda: „ПЛКЫ ПОСЛА Н КЪ АПОСТОЛНКОУ, Н ДВАДЕСАТЕ МОУЖЪ ЧЕСТНЫЯ ЧАДН, ДА Н ЕМОУ СВАТНТЪ НА ЕПНСКОПЬСТВО ВЪ ПАНОНЇН, НА СТОЛЪ СВ. ѦНДРОННКА АПОСТОЛА ѿТЪ ·О·"

Digitized by Google

Došastje Methodovo u Rim imalo je upravo u ono vrieme pasti, kada tamo doprieše nepovoljni glasovi iz iztoka glede Bugarske; dakle njegdje s početka proljetja god. 870. Prem rimska stolica nemogaše dvojiti o oddanosti i privrženosti Methodovoj; ali mogla se koje čega plašiti, neizpuni-li pomenutu želju, tiem više, pošto je Panonija i Moravska graničila na srednjem i gornjem Dunavu s Bugarskom, koja se bješe okrenula u Carigrad, a Hadrijan dobro znadijaše, da već jednom Rastic bijaše umolio vjeroviestnike iz Carigrada [1]). Pače neposredna korist rimske stolice zahtievaše, da oživotvori prosbu panonsko-moravskieh Slovjenov; dočim nebijaše ju toli težko oživotvoriti. Tuj bo nije se o tom radilo, da se utemelji nova metropolija, nego da se uzkrisi stara, divljačtvom vremen propala. To dobro shvatì i Method i knez panonski; s toga bude umoljena rimska stolica, da učinì Methoda biskupom na stolici sv. Andronika. A kakviem biskupom bješe sv. Andronik? Naši štioci domislivši se drugdje rečenieh [2]), odmah će odgovoriti: bješe biskup sriemski a metropolit panonski. Razne sgode ove starodavne metropolije drugdje nacrtasmo [3]); odkle vidismo, kako počè malo po malo padati, dok napokon god. 582. grad nepadè u ruke surovieh Avarov, a biskupija sasma nedospjè. Kad poslie dva stoljetja Karlo Veliki moć ovieh Avarov satrè i uništì, dolnju Panoniju izručì (798) solnogradskiem, a gornju pasovskiem biskupom, kojiem pripadè takodje Moravska [4]), izim njitranske kneževine, podčinjene Solnogradjanom. Ovoj crkvenoj djeobi

---

[1]) U navedenoj poslanici piše: „проснсте оучителѧ . . и оу благовѣрнаго царѧ Михаила."

[2]) Odsjek I. pag. 49: „Ἀνδρόνικος . . επίσκοπος Πανωνίας ἐγένετο." (Chronic. pasch. loc. cit) „Andronicus . . . qui fuit primus Sirmii in Panonia episcopus" (Hesych. loc. cit.) U iztočnoj crkvi čini mu se uspomena na 17. Svibnja: Assemanni Kalend. eccl. univ. tom. VI. pag. 353. — Nestor, koj za stalno držaše, da za vrieme Apoštolov u Podunavju Slovjeni bivahu, piše: „тѣмъ же словѣньскоу азыкоу оучитель єст Анъдроникъ апостолъ."

[3]) Odsjek I. pag. 71—2.

[4]) Ibid. pag. 75—76.

Digitized by Google

prvoga germansko-rimskoga cara apoštolska stolica nije se opirala; jer nebješe za tada nikakve potrebe uzkrisiti panonsku metropoliju. Ali sada, pošto se u Rimu uvidjelo, da je ondješnjemu Slovjenstvu od potrebe vlastito crkveno središte, uza to lebdio mu pred očima neugodan primjer Bugarske: rimska stolica nije se ustručavala obnoviti slavnu panonsku biskupiju u osobi našega Methoda.

Na taj način Method nasliedio je stolicu sv. Andronika, i nastavio broj, pretrgnuti zlobom vremena, drevnieh panonskieh vladík. S toga, obazremo-li se na staru panonsku metropoliju i na one promjene, koje ista pretrpì [1]), tè uvažimo-li dotične spomenike, koji se protežu na istu sada obnovljenu: neće nam biti odviše težko opredieliti granice panonsko-moravske metropolije, na koju naš Method dobì právomoćje. Po namjeri naime i ustanovljenju rimske stolice nova panonska metropolija imala je obsizati iste pokrajine, koje obsjezaše starodavna, dákako uz njeke promjene, zahtjevane po državnieh okolnostih one dobe. S toga na panonsku metropoliju imala je spadati gornja i dolnja Panonija kano jedro iste, zatiem s one strane Dunava Srbija, a na sjeveru kneževina Moravska; dakle panonska metropolija obsjezaše zemlje politički podčinjene knezu moravkomu, knezu panonskomu, velikomu županu srbskomu, tè jednom čestju knezu koruškomu. Novoj panonskoj metropoliji prispjè sva Moravska s kneževinom njitranskom, kamo za obstanka stare metropolije ništa ili vrlo malo luči krstjanstva bijaše doprlo. Moravska pako pridružì se stranom radi toga, što se tada u Rimu — kô što obično u srednjem vieku — onaj predjel smatrao kano čest starodavne Panonije; a stranom, što uprav iz Moravske budu poslati slovjenski vjeroviestnici s molbom, da bi se ta pokrajina oprostila upliva njemačke crkve. Pače glavna svrha bješe, možnoj i mladjanoj Moraviji dati samostalnu crkvu; što — kako rekosmo — bez povrede ičijih práv moglo se postići uzkrišenjem panonske metropolije. — S druge strane novoj panonskoj metropoliji nije pridružena gornja savska Panonija (ili posavska Hrvatska); u njoj bo već od VI. stoljetja bijaše se ukorjenilo právomoćje solinske, kašnje spljetske crkve [2]).

---

[1]) Ibid. pag. 49—52.

[2]) Ibid. pag. 51—52.

Digitized by Google

Odavle svaki može uvidjeti, da jezgru panonske metropolije, na koju bješe povišen Method, sačinjavaše Panonija i Moravska. S toga stari vjerodostojni spomenici nazivlju Methoda sada panonskiem, sada moravskiem metropolitom ili biskupom. Tako panonskiem vladikom zove ga Ivan VIII. [1]), životopisac sv. Methoda [2]), životopisac sv. Konstantina [3]), Nestor [4]) i životopisac sv. Klementa veličkoga [5]) — dočim moravskiem vladikom zove ga isti Ivan VIII. [6]), kalendar Assemanov iz XI. vieka [7]), drugi legendista sv. Klementa [8]), legendista moravski, stari slovjenski ljetopisac [9]); a osobitu pozornost zaslužuje svjedočanstvo

---

[1]) In epist. de dato 18 Kal. Jul. Indict. XII: „Reuerentissimo Methodio Archiepiscopo Panoniensis Ecclesiae."

[2]) Gl. VIII: **и емоу скатитъ на епископство въ панонїи."**

[3]) Polag II. lavovskog rukopisa gl. XIX: **потомъ же оскалшіе** (Hadrijan) .. **Меѳодїа на архиепископство на столъ св. Андроника .. во панонїи."**

[4]) Cap. X: **„поставн Меѳодїа епископа въ панонїи на столѣ св. Анъдронига апостола еднинаго отъ ·о·"**

[5]) Ed. Miklošić c. II: „Μεθόδιος, ὃς τὴν Πανόνων ἐπαρχίαν ἐκοσμησεν ἀρχιεπισκοπος Μοράβου γενόμενος." — Idem c. III: „τὸν μέγαν Μεθόδιον .. ἐπισκοπον Μοράβον τῆς Πανονίας (papa) χειροτονεῖ."

[6]) Ep. de dato 880 mens. Jun.: „Methodio reverentissimo Archiepiscopo S. Ecclesiae Marabensis."

[7]) Codex Vatic. inter Sl. III. fol. 146: **„Меѳодна архиепископа вышнаѧ Моравъ."**

[8]) Ed. Šafařík (Památky hlah. pisemn. LVIII) c. 5: „Μεθόδιος δὲ Μοράβου και Βοῦλγαρίας αρχιεπίσκοπος."

[9]) Ed. Šafařík (Památky dřev. pisemn. Jihoslov. pag. 67): **„крещенъ бысть словенскыи ꙗзыкъ Морава, и дан бысть имъ епископъ Меѳодии."**

Digitized by Google

Theodora Duksa (907) [1]), i staroga imenika bugarskieh biskupov iz XI. vieka [2]). Methodova indi metropolija mogla bi se zvati panonsko-moravska; nù mi, sliedom sljedeći historički razvitak, radje ju nazivljemo panonskom.

Da stolica stare metropolije panonske bješe starodavni Sriem, znamo za izvjestno. A gdje bješe siedo uzkrišene panonske metropolije? Slava i sjajnost Sriema bijaše se doduše zaklonila, odkada u njem bjesnijaše sirovost avarska; ali ga nijo nipošto nestalo iz povjestnice, koja nam ga naročito god. 758. spominje [3]), tè opet god. 895 [4]). Ali grad Sriem opredieliti za siedo panonskomu metropoliti nepuštja stranom to, što neimamo nikakova historičkoga dokaza; a stranom, što u ono vrieme (870) Sriem s istoimenim predjelom bješe u rukah Bugarov, koji nestoje u nikakovom savezu s panonskom metropolijom, pače oni tražahu najprije u Rimu, tè uprav tada u Carigradu nezavisnu crkvu. Valjda iz ovoga razloga isti Blumberger nije tražio u Sriemu siedo panonske metropolije, već njegdje blizu Sriema u predjelu med Dunavom, Dravom i Savom, njegdje u današnjoj slavonskoj krajini, gdje bi imao ležati grad „Μόραβος τῆς Πανονίας“ različit od istoimenoga grada u Moesiji („Μόραβος των Μυσων“) [5]), kô

---

[1]) Kod Palauzova op. cit. p. 98: „меѳодокъ, архиепископа Моравы.“

[2]) Kod Du-Canga (De Stemmate Comnen. pag. 174) iz kodeksa Bibl. reg. Nro. 2423: „Μεθόδιος ὁ αὐτάδελφος τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τοῦ φιλοσοφου, χειροτονηθεὶς παρὰ Νικολαου πάπα του μετὰ Ανδριανὸν ἐν Ῥώμη, Μ(Β)οράβου της Πάννονίας ἀρχιεπίσκοπος.“

[3]) Acta S. Demetrii pag. 194—207.

[4]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 37. 40.

[5]) Wien. Jahrb. Bd. XXVI. pag. 222: „Die Lage des Ortes fällt in die Gegenden zwischen der Drave, der Donau und die Save, und das umgebende Gebiet, auf die untersten Theile von Pannonien stossend an das obere Moesien.“ U novije doba, kô što mi je poznato iz jednoga pisma, koje g. Blumberger upravì na njekoga našinca, mnije da nadje odziv „τοῦ Μοράβου“ u slavonskom Moroviću, selu u brodskoj pukovniji, njekadašnjem selu crkovnjakov. Našincu, iole vještu narodnoj povjestnici, netreba oprovrgavati ovoga mnienja.

Digitized by Google

što ga opet ini stavljaju uz Dunav u njekadašnju Panoniu Valeriu, a današnju po prilici baranjsku županiju [1]). Nù sva bludnja i pogreška ovieh pisác leži u tom, što oni „Μόραβος τῆς Πανονίας“ (Vita s. Clementis c. II. III.) uzimlju za mjesto ili grad, kano siedo panonske metropolije, a ne za krajinu, t. j. za panonsku Moravsku, koju životopisac dobro razlučuje od bugarske ili nižje Moravske uprav dodatkom „τῆς Πανονίας.“ Oviem izrazom hoće da kaže životopisac Bugarin, da Method bješe biskupom u višjoj ili panonskoj, a ne u nižjoj ili bugarskoj Moravskoj, o čiem nješto niže obširnije [2]).

Ako je tomu tako, ako se nećemo upustjati u nekoristne sanjarije, imamo izpovjediti, da neznamo, koje mjesto bijaše opredieljeno za stolicu panonske biskupije; već da Method svoje biskupsko djelovanje započè u dolnjoj Panoniji, jamačno u Salavaru kod panonskoga kneza Kocela. Ovoj neizvjestnosti nitko se neće diviti, koj promotri, da osnova panonske metropolije, nacrtana u Rimu, imala se tek oživotvoriti, a dotle nije se ni moglo pomisliti na kakovo stalno siedo.

Kô što se iz svega toga vidi: Method prigodom svoga drugoga boravljenja u Rimu (870) bude od pape Hadrijana II uzvišen na panonsku metropoliju, kano nasljednik sv. Andronika [3]).

---

[1]) Tako med ostalimi Wiltsch u svom Atlasu: zemljovid III. Vidi „Morauna.“

[2]) Da životopisca misao jest ova, a ne druga, već odatle se vidi, što malo niže (cap. XII) veli, da je Gorazd „ἐκ Μοράβου γενόμενος“ t. j. rodom iz Moravske ili Moravljanin.

[3]) Ivan VIII. (epist. de 18. Kal. Jul. 879) isto svjedoči: „Methodius vester (moravski) archiepiscopus ab antecessore nostro, Adriano scilicet papa ordinatus.“ — Prem u svom djelu neupuštjamo se rado u polemiku, nastojeći svoje mnienje utvrditi: nemožemo ovdje mimoići bez primjetbe, kako si Dr. Ginzel početak panonske metropolije predstavlja. On neznajući za slovjenske spomenike, kojimi se mi poslužismo, ili jih bez svakoga razloga nepriznavajući, misli: da Method bješe skupa s bratom posvetjen za biskupa (op. cit. p. 47), izza kojega smrti (14. Veljače 868) bude mjesto njega nadbiskupom (pag. 51), tè kako takav, zlo tumačeći rieči Translatie c. 11: „post septem dies dat ei licentiam recedendi“ naime s tielom svoga brata, što se medjutiem

Digitized by Google

Nù — kako opazismo — što bijaše u Rimu odlučeno, što bijaše na papiru, trebalo je uvesti u život; trebalo je pomenute česti panonske metropolije podčiniti u istini právomoćju Methodovu. A koliko tegob i borb nije se već unapred slutilo? Kako se imadu sklonuti solnogradski i pasovski biskupi, da se odreknu vlasti uživanoj preko sedamdeset godín, i to na korist preziranu nadošljaku? Kako da puste njemački vladari crkvenu samostalnost narodu, koga za svoga podanika u svemu smatrahu, tè nastojahu u njem udušiti svaki samostalan pokret, koj bi se u njega pomolio budi na državnom, budi na crkvenom polju? Za izvesti indi pomenutu osnovu trebalo je tvrde postojanosti i sdruženich síl od strane rimske stolice, Methodove i odvažnoga Rastica.

Pa uprav u onaj kobni čas krepki Rastic bude lišen i možnosti sudjelovanja, da se oživotvori panonska metropolija; njega bo, a s njim sav narod postiže velika nesreća upravo u ono vrieme, kad izza postignute samostalnosti bio bi mogô uživati njezine blagodati. Njegov naime sinovac Svatopluk, nezna se kojom ponukom, ali svakojako iz vlastitoga slavohlepja i koristoljubja, iznevjeriv se vrhovničtvu svoga strica, pokori svoju kneževinu vrhovničtvu svoga dojakošnjega neprijatelja Karlomanna [1]. Nad takoviem izdajstvom Rastic razljutjen „potajno sinovcu zasjede činjaše, tè ga odredi prigodom gostbe umoriti.“ Ali Svatopluku doprie do ušiuh namjera stričeva, „s toga prije došastja ubojíc ustadè od stola, i pod izlikom, da ide u lov na sokole,

---

nedogodi, odmah 22. Veljače god. 868. krenù put Moravske. Method ovdje djelovaše mirno do rata iste godine nastavšega (pag. 53). Kad Rastic padè, tad i Method ostavi Moravsku, otišav preko Dunava u Panoniju ka Kocelu, gdje nastavi svoje djelovanje (p. 55) — Mi smo svoj dojakošnji razvitak uzastopce s historičkimi spomenici utvrdili, tè ostavljamo štiocu da razsudi: je-li imamo mi pravo ili Dr. Ginzel? Pitamo jedino Dra. Ginzela: kako na jedanput Method dodjè u Panoniju i to u prijateljstvo s Kocelom, koj, kano podanik solnogradske crkve, u njezinu obsjegu (horrendum dictu!) pusti mu biskupovati? ako nepriznaje prvašnje odnošenje Kocelovo naprama Methodu, počem od njegova putovanja u Rim kroz Panoniju sve do Kocelova poslanja k papi Hadrijanu; koje odnošenje mi iz slovjenskieh spomenikov nacrtasmo.

[1]) Annal. Fuld. ad a. 870: „Zuentibald, nepos Rastici, *propriis utilitatibus consulens*, se Carlomanno una cum regno, quod tenebat, tradidit.“

Digitized by Google

priugotovljene zasjede izbježè. Rastic pako, videći svoju namjeru osujetjenu, podjè s vojnici za sinovcem, da ga uhvatì.“ Ali „od istoga sinovca bude uhvatjen, svezan i predan Karlomannu, od koga da nepobjegne, pod stražom bude odpratjen u Bavarsku, i tude bačen u tamnicu, da se čuva, dok sám kralj dodje“ [1]). To sve se dogodì na proljetje g. 870. „Neizmjerna radost — pravo veli Palacky — zavladà na dvoru njemačkom, što ta sgoda za rukom podjè. Najstalniji, najpogibeljniji neprijatelj njemačke države, utemeljitelj možne slovjenske države s velikom težnjom — sada je čamio svezan u zatvoru, očekujuć od neprijatélj svoju sudbinu“ [2]). Ovi, što od davna snovahu, sada nastojahu oživotvoriti: Karlomann bez svakoga odpora uljezè u Moravsku, osvojì sve gradove i tvrdjave, tè pošto bi ju bio uredio i ustrojio kano njemačku pokrajinu („ordinato regno atque per suos disposito“), poniev sobom kneževsko blago („gaza regia“), vratì se kući“ [3]), izručiv Moravsku grofom Wilhelmu i Engilskalku, koji poslie smrti svoga otca Wilhelma (okô 853) upravljahu iztočnom markom [4]). Ali još bješe Rastic živ! „Kralj Ljudevit otišav iz Cahova (Aachen) okolo Svih Svetih podjè u Bavarsku (u Rezno), i tude dogovarajući se sa svojimi zapovjedì si dovesti Rastica, tè izza kako bi ga bili odsudili na smrt Franki, Bavarci i Slovjeni, koji bijahu kralju iz raznieh pokrajín darove donieli, zapovjedì lišiti ga samo očiuh [5]) i zatvoriti u samostan“ [6]).

---

[1]) Rieči fuld. ljetopisca ad a. 870. — Hincmar. op. cit. ad a. 870. — Regino ad a. 860. — Annal. alam. et Xantens. ad. a. 870.

[2]) Op. cit. pag. 145.

[3]) Annal. Fuld. ibid.

[4]) Annal. Fuld. ad a. 884: „Willihelmus et Engilscalcus.. terminum regni Baioariorum in oriente a rege Ludovico concessum contra Moravos tenuerunt.“

[5]) Ibid. ad a. 870. — Annal. Mett. ad a. 860: „Imperator (mjesto „rex“).. capto principe (Sclavorum) Rastrix oculos ei eruere iussit.“

[6]) Annal. Bert.: „Restitium.. per dolum nepotis ipsius... captum, et aliquamdiu custodia detentum post iudicium excoecari et in monasterium mitti praecipit.“ Dàkako mnogi njemački povjestničari htjeli bi Ljudevita od ove okrutnosti i nečovječnosti oprati — ali zar se mogu oprieti tolikiem svjedokom i to zemljakom?

Digitized by Google

Toli žalostnom svrhom nestadè Rastica s pozorišta povjestnice, a domovina, za koje samostalnost dvadeset i četiri godine (846—70) proti sili mnogo većoj, proti spletkam i zasjedam boraše se s postojanosti, kakovoj imade malo primjerov u slovjenskoj povjestnici, domovina ta — velju — ljeti g. 870. bude njemačkom pokrajinom, i to ne s pobjede po neprijatelju održane, nego s izdajstva od vlastite krvi počinjena! Rasticu se spočituje nevjera i lukavost; ali tada ćemo istimi zlobami ožigosati u povjestnici mnoge inače umne vladare, u kojieh srdce bijaše za svoj narod, tè koji nemogahu pregorjeti nikakovih učinjenih krívd, ili zapriek postavljenih odkud mu drago njegovu razvitku. Svekolika slovjenska povjestnica ima zlatnimi pismeni ovječiti ime toga kneza, koje je nerazdruživo spojeno s krstjanskom prosvjetom Slovjenstva.

U toli turobnom stanju, u koje bješe pala Moravska, po sreći nadjè Method utočište u dolnjoj Panoniji. U ovoj česti svoje metropolije, jamačno u dvoru kneza Kocela, počè on cielom vlastju svoga dostojanstva biskupsko právomoćje ovršivati još tečajem god. 870. Imenito na temelju papinske dozvole [1]) uvedè u crkvu slovjenski jezik. U Panoniji indi razlegahu se prvi put u crkvi slovjenski glasovi; a kolikom radostju slovjenski puk ih slušašc, kolikom oddanostju isti prionù za svoga vladiku i narodno svetjenstvo, vidi se već odatle, što je puk svuda grnuo u crkve, u kojieh se služilo slovjenski, a panonski nad-

---

[1]) Dr. Ginzel, smatrajući za podmetnutu Hadrijanovu poslanicu, kojom opunovlastjuje slovjenštinu u liturgiji, scieni, da Method sám na svoju ruku uvedè ovu nečuvenu u rimskoj crkvi novost. Dr. Ginzel sám nezna, kako bi tu sgodu složio sa zasvjedočenim kroz sav život značajem Methodovim, uslied koga ovaj nikada nije prestupio crkvene ili višjega poglavarstva zakone: s toga nastoji ga izpričati: „zwar konnte es sich der einsichtsvolle Kirchenfürst nicht bergen, dass er durch Einführung der Volkssprache in die Liturgie eine bisher unerhörte Neuerung statuire; aber er gab sich der Hoffnung hin, der apostolische Stuhl werde in Würdigung des überwiegenden Nutzens für den christlichen Fortschritt der Slawen diese Abweichung von der allgemeinen Kirchenordnung nicht verdammen“ (op. cit. pag. 56—57). Tà Method malo prije bješe u Rimu, pa imadjaše znati, što apoštolska stolica o toj stvari misli. S toga gospodine! treba ili priznati vjerovnost pomenute poslanice, ili Methoda ožigosati ljagom samovolje i tvrdokornosti; posljednje nedopuštja Methodov značaj, ergo...

Digitized by Google

pop Richbald s njemačkiem duhovničtvom, „nemogav toga trpiti", odè u Solnograd [1]). Dàkako solnogradskomu duhovničtvu na nikakav način nebješe obstanka u Panoniji; jer Method apoštolskom vlastju počè tude djelovati kano metropolita, tè jedino oni duhovnici mogahu upravljati pukom, kojiem novi metropolita podielì pravomoćje i krug djelovanja. Solnogradsko takodjè svetjenstvo bilo bi moglo jedino pod oniem uvjetom ostati u Panoniji, da se pokori novomu metropoliti i od njega právomoćje (jurisdictio) zaprosi. Ali ono nehtjedè ni jedno ni drugo — tà kako da se pokori onomu, koj mu nije bio, već „graecus" i „sclavus"? Kako da služi u slovjenskom jeziku, koga svedjer preziraše? —

Richbald sa svojiem duhovničtvom, vrativši se u Solnograd, imao je veliku buku podići proti Methodu i knezu Kocelu. Tiem se počè dugotrajna borba med njemačkom i slovjenskom crkvom, koja bješe za ovu tiem opasnija, čiem slabije bješe utočište panonskoga metropolite kod Kocela. Ovaj naime, prem se bješe zauzeo za Methoda i za novu metropoliju, nemogaše vendar s uspjehom opirati se njemačkoj crkvi, koju branijaše njemačko kraljestvo, a ovoga vasallom bješe Kocel. S toga nije mu bilo snage, da brani Methoda, kad bijaše pozvat na sud od više njemačkieh biskupov, jamačno još u jeseni iste god. 870., koja bješe vrlo shodna za udušiti taj novi pokret u Panoniji, pošto Rastic ležaše sliep u rukah neprijateljskih, a Moravska postà nje-

---

[1]) Anonym. de Conv. Carant. ap. Kopitar Glag. Cloz. p. LXXV: „Richbaldus multum tempore ibi (in Panonia) commoratus est, exercens suum potestative officium... usque dum, quidam graecus, methodius nomine, noviter inventis sclavinis literis, linguam latinam doctrinamque romanam atque litteras auctorales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte (scil. Sclavorum — Dobrovsky) missas, et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt; quod ille ferre non valens sedem repetivit Juvavensem." Isto ima u bitnosti: Excerptum e libello de Conv. Carant. kod Wattenbacha (Beiträge... p. 50): „Supervenit quidam Sclauus ab Histrie et Dalmatie partibus nomine Methodius, qui adinvenit sclauicas literas et sclauice celebravit divinum officium, et uilescere fecit Latinum... Iz ovoga svjedočanstva ujedno se vidi, da Method dodjè u Panoniju neposredno iz Rima, a ne iz Moravske, kô što Dr. Ginzel misli.

Digitized by Google

mačkom pokrajinom [1]). Njemački episkopat, navlastito biskup solnogradski i pasovski, nikako nehtjedè priznati Methoda za biskupa [2]); jer po njegovu mnienju niti papa nemogaše ga rediti za biskupa panonskoga bez privoljenja metropolite solnogradskoga, pod kojega pravomoćje spadaše Panonija. A kakoviem právom prisvajaše si solnogradski metropolita svoje právomoćje na Panoniju? On, kano i sav njemački episkopat, znadijaše dobro, da njekoč metropolija panonska bješe neposredno podčinjena rimskoj stolici; ali scienijaše, da ova na pomenutu pokrajinu izgubi svako pravo kroz zagodu (praescriptio); jer Panonija bješe više od dva stoljetja u rukah poganskich Avarov; a pošto jim bješe franačkiem oružjem iztrgnuta, bude god. 798. od istoga cara Karla podvržena metropolitom solnogradskiem [3]), koji sve do Methoda nepretrgnuto i bez protislovja u njoj ovršivahu biskupska prava. S druge strane Method pozivaše se na prastaro právo, utvrdjeno kroz drevne zakone, uslied kojieh Panonija bješe baštinom sv. Petra, čiem nije prestala biti, kad dodjè u ruke avarske, pače imaše se povratiti rimskoj stolici, čiem ju krstjanski vladari poganom iztrgoše. Ovo bješe gledište Methodovo u tom

---

[1]) O tom nas izvjestjuje jedino Žitie sv. Methoda u gl. IX., a neimamo razloga, zašto da mu nevjerujemo. Pače u sebi jest vjerovatno, da episkopat njemački Methoda pozvà na sud; on bo nehtjedè ga priznati za biskupa, a kao svetjenik bio bi imao pravomoćje zaprositi u solnogradskoga biskupa; inače ovaj imadjaše právo suspendirati ga, dok koj sabor vrhu njega odsudu neizreče. U posljednjem položaju nalazio se Method naprama solnogradskomu biskupu. Kô što Annal. Fuld. ad a. 870. svjedoče, dne 26. Rujna iste godine „na zapovied kralja Ljudevita" držahu njemački biskupi sabor u Kolinu, „ubi cum plurima ad utilitatem ecclesiasticam ventilassent..." Med nazočnimi biskupi spominju se samo: Luitbert Mogućki, Berthulf Trevirski, Willibert Kolinski „cum caeteris Saxoniae episcopis." Zar nije se nahodio med metropoliti („praesidentibus metropolitanis episcopis provinciarum") i solnogradski Adalvin? zar nije bio pozvat na odgovornost Method pred ovaj sabor ili pako u Solnograd? Težko je odlučno odgovoriti.

[2]) Vidi se iz spisa nepoznatoga Solnogradjanina, koj ga jedino zove: „quidam Graecus" ili „philosophus". S toga bude pitan na sudu: „ꙗко на нашѣ области оучиши? Žit. sv. Methoda l. c.

[3]) Anonym. de Conv. Carant. op. cit. p. LXXIII. Sr. Odsjek I. str. 71.

Digitized by Google

pitanju [1]), sasma protivno gledištu njemačkoga episkopata i njemačke vlade. Na koliko nam je iz spomenikov poznato, pri tom prvom sastanku i započetoj parbi ništa se nije radilo o službi Božjoj u slovjenskom jeziku. Svakako glavna točka bješe: panonska biskupija; s toga glavna zadaća bješe njemačkomu episkopatu uništiti jedva nastavšu biskupiju, njezin obsjeg sebi uzčuvati; kad ovu svrhu postigne, po sebi će iztisnuti iz crkve preziranu slovjenštinu, povlastjenu jedino za panonsku metropoliju a zastupanu jedino od samoga Methoda.

Toli protivna mnienja i pravna načela mogaše riešiti jedino vrhovno sudište, ili pako sila. Za vrhovno sudište njemački episkopat smatraše sebe; tè mu se uza to pridesì biti u istoj parnici tužiteljem i sudcem. Methodu indi ne samo zabranì se svako djelovanje u Panoniji; nego sabor scienijaše da je vlastan polag starijih odluk [2]) odsuditi ga u zatvor [3]), valjda u kakvi samostan. Method dakle imao je podleći sili svojieh neprijatélj, neimajući nikoga, koj bi bio za njega ustao; Rastic ležao je u tamnici, i možebit već poginuo; Kocel nije imao dosta snage, a Svatopluk ništa drugo do njekieh liepieh riečij [4]) — on se bješe neprijatelju prodao.

---

[1]) Žit. sv. Methoda ibid.: „Азъ аще быхъ вѣдалъ — govoraše on biskupom — яко ваша (область) ѥсть, кромѣ быхъ ходилъ, но св. Петра есть; да правдою, аще ли бы рекенїа ради лакомства на старыа предѣлы настоуплете чресь каноны, възбраняюще оученїа божїа блюдете са."

[2]) Sr. str. 229.

[3]) Ibid.: „о томъ же словеси спрѣвше са разидоша, а онаго заславше въ Свабы (Švabsku), дрьжаша полъ третїа лѣта." Ova odsuda sasma odgovara gledištu i načinu postupanja njemačkoga episkopata, tè ju potvrdjuje i to, što zaisto do g. 873. svi spomenici šute o djelovanju Methodovu u Panoniji.

[4]) Žit. sv. Methoda ibid. isto izražuje vrlo plastično, dočim navadja Svatopluka molećega njemačke biskupe: „нетроужанте моего Меѳодїа, оуже бо са яко и при нещи (od branjenja) оупотнлъ."

Digitized by Google

Na taj način Njemačkoj podjè za rukom god. 870. panonske i moravske Slovjene lišiti političnе i crkvene slobode. U isto doba Carigrad naprè sve sile, upotrebì svaku prigodu, kako da Jugoslovjenstvo sebi podčini, ili bar od sebe zavisno učini. Naprama silnoj Bugarskoj nepodufa se otvoreno na vidik izaći svojom političkom osnovom; s toga zadovolji se za sada, što na crkvenom polju pobjedu održà. Kô što naime vidismo: knez Mihajlo srdačno primì metropolitu iz Carigrada poslata. A tko to bješe? Njeki, kano Baronius [1]), Pagi, Creyghton [2]) i Šafařík [3]) pomisliše na Theophilakta, pomješavši prvoga metropolitu s potonjim u XII. vieku; ini, kano Asseman [4]), na Agathona prisutnoga saboru carigradskomu od god. 879; drugi opet sljedeći grčki imenik metropolitov bugarskieh iz XII. vieka uzeše Methoda [5]) za prvoga metropolitu nerazlučavajući dvojaku Moravsku, izmed kojieh u višjoj ili gornjoj Method bješe metropolitom, ali ne u dolnjoj, prem i ove gornji dio bio bi imao po osnovi podpadati pod panonsku metropoliju. Šta se mene tiče, udarajuć sasma novom stazom scienim, da prviem metropolitom u Bugarskoj bješe Juraj, koga Ivan VIII. u poslanici dne 16. Travnja 878. spominje, tè koga nehtjedè priznati, jer bješe poslat iz Carigrada, na koga nije spadala Bugarska [6]). Na mjesto njegovo imao je doći možebiti iste godine Agathon, koj se na carigradskom saboru podpisà kano „ἀρχιεπισκοπος Μοραβων“, ili što bivaše u istoimenom mjestu, budi u drevnom biskupskom mjestu Margu [7]), budi u Moravici nedaleko od izvora bugarske

---

[1]) Annal. ecclesiastici ad a. 870.

[2]) Allatii Rob. Creyght. apparatus.. Exercit. XV.

[3]) Slov. Starožit. 591.

[4]) Kal. eccl. univ. tom. III. pag. 141.

[5]) Du-Cang: Famil. byzant. pag. 174.

[6]) Mansi XVII, 62: „A Georgio, qui falso sibi episcopi nomen usurpat.. ad episcopatum.. provectus est.“ Ovdje episcopus = archiepiscopus, jer inače nebi mogô nikoga uzvisiti na biskupiju.

[7]) Odsjek I. str. 51.

Digitized by Google

Morave [1]), ili pako što bješe ujedno biskupom dolnje ili nižje Moravske. Iztočani izkazahu toli učtivi se bugarskomu metropoliti, da mu u svetačnih prigodah prvo mjesto za iztočnimi patrijarsi ili njihovimi syncelli odrediše [2]). — Jeda-li i koje biskupije bjehu u taj par utemeljene u Bugarskoj? Konstantin Porph. u obće veli, da ih je bilo više utemeljeno [3]); životopisac sv. Klementa [4]) i Theophylakt (1071) bugarski metropolita [5]) spominju sedam biskupij od Borisa utemeljenieh, nenavodeć ih po imenu. Uzmemo-li za temelj podpise na rečenom saboru [6]), tada ćemo pogoditi ovieh sedam biskupij; bjehu naime u Ochridi (Γαβριελ Ἀχριδης), u Nišu (Μιχαηλ Νισσης), u Strumici (Παυλος Στρόμονος) mjestu na rieci Strumenšici medju Slovjeni Strumjani, opet jedna biskupija za maćedonske Dragoviće (Πετρος Δρουγουβιτείας) u mjestu Velici, uz koju potok Velica teče u Strumicu, u Zagori ili Debeltu (Συμεων Δεβελτου), u Bjelogradu [7]), i u Me-

---

[1]) U Cedrena (II. pag. 712) „Μοροβισδος". Sv. Sava, nadbiskup srbski († 1237), utemelji takodjè biskupiju „оу Моравницахъ въ храмѣ ск. отца Архилїа." (Kod Šafaříka: Památky dřevn. pisemn. jiheslov. pag. 61.)

[2]) Const. Porph. de Caerem. aulae byz. ed. Paris. pag. 421.

[3]) Id. Vita Basilii pag. 210.

[4]) Op. cit. cap. XXIII: „Hic princeps (Βορις) omnem sibi subditam Bulgariam ἑπτα καθολικοῖς ναοῖς περιζώσαντα."

[5]) Epist. 17. ad filium Sebastocratoris ap. Baron. ad a. 1071: „Borises Bulgarorum rex unam (ecclesiam) et ipsam e septem catholicis aedificavit."

[6]) Mansi XVII, 374. Po svoj prilici mnoge biskupe, koji ni nisu prisustvovali saboru, sám Fotij podpisà — ali to se ništa netiče našega pitanja, jer nebi bio mogò podpisati biskupe stolíc, kojieh nije bilo u ono doba.

[7]) Ep. Joan. Mansi ibid. pag. 62: „(Sergius Eunuchus, genere Sclavus) a Georgio.. ad episcopatum belogradensem provectus est." Taj Bjelograd Le-Quien (Oriens christ. I, 99 & seq.) drži za stari Pulcheriopolis, današnji Arnaut-Bernt u Arbanaskoj; a Šafařík (Slov. starož. 585) za Singidunum ili srbski Bjeograd; što mi se vjerovatnije čini. — Cf. Illyr. sacr. tom. VIII, 144 & seq.

Digitized by Google

sembriji kod Crnoga mora (Τιμοθέος Μεσεμβρίας) tako, da bjehu uzkrišene stare biskupije u Ochridi, Singidunu, Nišu, Debeltu i Mesambriji, a na novo podignute: strumička i dragovićka. Kô što se odavle vidi, Carigrad je za tiem težio, da na historičkom temelju Bugarsku svojom hierarchiom preplete. A sve ovo činjaše izkazivajući prama rimskoj stolici znake najdubljega štovanja.

Rimski poslanici izbavivši se nesreće, u koju — kô što ćemo niže primietiti — bijahu pali na svom putu, došavši napokon iz Carigrada u Rim, dne 22. Prosinca god. 870. položiše Hadrijanu izvjestje o svom putovanju [1]). Da se utaži svako nezadovoljstvo ili sumnja, koja bi se bila mogla poroditi u Rimu, malo kašnje car i patrijarha poslaše k Hadrijanu opata Theognosta s dvjema pismima i darovi: „grčko-latinskiem evandjelistarom, pozorno izpravljeniem, pozlatjeniem molitvenikom, liepom casulom i izabranom theriakom". U dotičnom pismu [2]) Ignatij moli, da bi papa odlukom dokončao, što se nije na saboru s njegovimi namjestnici dovršilo; imenito pako što se tiče „štiocev, koji su redjeni po Fotiju, i koji, pošto ih je skoro bez broja po svih pokrajinah i gradovih crkve, iz nužde prose, da bi se povisili na duhovničtvo". U drugom pismu [3]) car Vasilij sa sinovi Konstantinom i Lavom isto moli Hadrijana. Ni patrijarha ni car nepišu o Bugarskoj ni riečce; ali Hadrijan nemogaše ovu gorku sgodu pregorjeti i mûkom mimoići. U svom odgovoru dne 10 Studenoga 871. na Vasilija [4]), spočituje mu: „veoma se začudismo, što vašom podporom brat i naš subiskup Ignatij osmjeli se posvetiti vladiku za Bugarsku; začudismo se zato, jer odstupiste od svoje pobožne nakane. Nu molimo vas, da bar

---

[1]) Vita Hadr. loc. cit.

[2]) Baron. ad a. 871: „Per omnia ss. et sacratissimo fratri, et comministro Hadriano, beatis. papae senioris Romae Ignatius a Deo misericordiam consecutus Archiepiscopus Constant. novae Romae in Domino salutem. Lapis, qui de morte.."

[3]) Baron. ibid.: „Basilius, Constantinus et Leo fideles in Domino Imperatores Romanorum Hadriano ss. papae romano, spiritali patri nostro. Indeficientem habentes..."

[4]) Mansi XVI, 206: „Lectis excellentis..."

Digitized by Google

sada pomenutoga prečastnoga biskupa opomenete, da se okani upravljanja one zemlje, inače bo niti on neće izbjeći zakonite kazni, niti oni, koji si vladičtvo ili koju drugu službu ondje prisvajaju, neće proći nelišiv se svoje časti izobćenjem, u koje i onako već padoše". Ignatija takodje kori [1]), što duhovničtvo poslà u Bugarsku, a na izpričanje, „da je njekoč i carigradskiem svetjenikom bilo naloženo otići iz Bugarske velikom sramotom, tè da im bijaše zabranjeno ondje službu Božju činiti" — to netaji Hadrijan, jer oni svetjenici „bjehu Fotijanci, kojim zabranismo — piše — duhovničke poslove ne samo u Bugarskoj, nego po cielom svietu. Pa kad si to znao, nebi bio smio miešati se u ono kraljestvo". — A knez Mihajlo? On prionù sada za Carigrad uprav kô što malo prije za Rim. On poslà u Carigrad svoga mladjega sina Šimuna na odgojenje, gdje se u književnosti, imenito u govorničtvu i mudroslovju grčkom tako uvješba, da ga suvremenici polugrkom prozvahu [2]).

Primjer možne Bugarske imao je ne malo djelovati na ostale jugoslovjenske pokrajine tiem više, što Vasilij nastavšu prigodu znadè upotrebiti, da ih k sebi primami.

Saraceni naime južnoj Evropi svojimi nasrtajì bijahu na toliko dodijali, da se rimsko i grčko carstvo proti njim sdružì [3]). Najprije se o tom radilo, da im se otme Apulija i Kalabrija; što opet nije bilo možno, dok se Bar neosvoji, silna tvrdjava i lego saracensko. Jurve god. 869. obsjednù Bar njemačka vojska, tè joj se pridružì byzantinsko brodovlje (do 400 ladj) pod zapovjedju njekoga patricija; al se ovo na skoro u Korinth vratì,

---

[1]) Fragmentum ap. Mansi XVI. pag. 714: „Scripsisti, ut = Ἔγραφας, ἵνα, . ."

[2]) Luitprand: Antapodosis lib. III. cap. 8: „Hunc Symeonem Ἡμίαργον i. e. Semigraecum esse aiebant, eo quod a pueritia Byzantii Demosthenis Rhetoricam, Aristotelisque Syllogismos didicerit."

[3]) Za utvrditi većma savez, car Ljudevit II. poslà g. 869. poklisare u Carigrad „causa nuptialis commercii, quod efficiendum ex filio (Constantino) imperatoris Basilii, et genita praefati (Ludovici) cultoris Dei, augeri ab utraque parte sperabatur simul et putabatur." Anast. bibl. in Praef. in VIII. Syn. op. cit.

Digitized by Google

pošto se porodì nesloga med obom vojskom, a Ljudevit II. nehtjedè izručiti patriciju svoju kćercu, izprošenu zaručnicu za Konstantina Vasiljevića [1]). Zapadna vojska odviše slaba za svoje poduzetje digne obsjedu u jesen. Sljedeće godine (870) franačko-lombardskoj vojsci pridružì se jošte hrvatska i srbska pomoćna vojska, dovedena tamo na carskieh i dubrovačkieh ladjah [2]), u kasnu pako jesen doplovì takodje grčka pomoć pod zapovjedju vojvode Jurja [3]). Toli silnoj vojsci napokon podjè za rukom 2—5. Veljače god. 871. osvojiti grad Bar [4]), koj poslie 30 godín opet dodjè u ruke zapadnomu carstvu.

Nakon duže stanke opet se pojaviše na bojnom polju Hrvati i južni Srblji, imenito žitelji: Zahumja, Trvunje, Konavlja, kô što i obrtni Dubrovčani. U kakovu odnošenju življahu pomenuti Jugoslovjeni naprama iztočnom i zapadnom carstvu?

Našiem štiocem jest poznato [5]), da Hrvati sve do Karla Velikoga, imenito do god. 803., kad ovaj u Reznu iztočne granice

---

[1]) Annal. Bert. ad a. 869 (ap. Pertz I, 481, 85): „Basilius.. Patricium suum ad Bairam cum CCCC navibus miserat, ut et Ludovico contra Saracenos ferret suffragium, et filiam ipsius Ludovici a se desponsatam de eodem Ludovico susciperet, et ille in coniugio sibi copulandam duceret. Sed quadam occasione interveniente displicuit Ludovico dare filiam suam Patricio."

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. XXVII—XXIX: „Ludovicus Francise Rex et papa Romanus rogante Basilio Imperatore cum magna manu iungunt se copiis ipsius, una cum Chrobatis, Serviis, Zachlumiis, Terbunistis, Canalitis et Ragusinis, cunctisque Dalmatiae oppidorum incolis (nam hi omnes ex mandato imperatoris aderant)... Sciendum autem est, quod Chrobatos, reliquosque Slauorum principes, ragusini cives suis navibus.. transmiserunt." Konstantin navadja Vasilija kano glavnoga poduzetnika; dočim je izvjestno, da Ljudevit II. takovim bješe, tè ovaj izprosì pomoć kod Byzantinác i Hrvatov i južnieh Srbálj.

[3]) Anonym. Salern. (ap. Pertz III, 521. 527) c. 107.

[4]) Cf. Lupus Protosp. (Pertz V, 52), Annal. Benev. ad 871 (III, 174), Andr. Presb. c. 15 (III, 226), Erchempert c. 33 (III, 252), Joan. chron. Ven. (VII, 19).

[5]) Sr. Odsj. I. pag. 25. 33.

Digitized by Google

svoga carstva uredì [1]), priznavahu vrhovničtvo byzantinskoga carstva. Za Hrvati malo kašnje (805) i Mletke i rimski gradovi dalmatinski okaniv se byzantinskoga dodjoše pod franačko pokroviteljstvo [2]), od koga u prvašnje odnošenje k Byzantincem vratiše se uslied ugovora, koga god. 812. car Mihajlo s Karlom u Carigradu utanačì [3]). Kako Hrvati, pošto bi bili izgubili i nutrnju samostalnost došavši u podanost frijulskomu markgrofu, kroz što bude im zemlja čest talijanske kraljevine, kako — velju — Hrvati nastojahu pod Ljudevitom narodnu slobodu steći, drugdje obširnije vidismo [4]); opazismo takodje [5]), da oslabljenjem baštine, koju Karlo sebi nejednakiem nasljednikom ostavì, Hrvatska domaću samostalnost stečè, priznajuć samo po imenu zapadno pokroviteljstvo, koga malo po malo sasma nestadè. Na taj način Hrvati već za Mojslava (god. 839) budu prosti od izvanjskoga upliva toli njemačke koli byzantinske strane; tè im se domovina bujno razvijaše ne samo u nutrnjem ustrojstvu i državnoj sjajnosti [6]), nego takodje rastijaše u snazi i sili na toliko, da na kopnu i na moru [7]) mogaše suzbiti svaku silu. Ova snaga Hrvatske trajaše za kneza Trpimira i Kre-

---

[1]) Annal. Metens. ad a. 803. — Annal. Lobiens. ad a. 803: Panonia cum finitimis regnis sub ditionem imperatoris redacta est."

[2]) Einhard ad a. 806.

[3]) Haito, biskup baselski, bješe Karlov poslovoditelj. Cf. Einhard ad a. 811. — Annal. Alam. ad a. 811.

[4]) Odsjek I. str. 37—39.

[5]) Ibid. 40—42.

[6]) Što se već iz Trpimirove povelje (Lucius de Regno Dalm. lib. II. c. 2) malo razabrati može, gdje nalazimo velikoga župana obkoljena zemaljskimi župani, a med dvoranici već se napominje „Negutin Camerarius" kašnji = Posteljnik = Cubiculi Praefectus.

[7]) Const. Porph. ibid.: „Exhibet (Croatia) equitum 60,000, peditum 100,000 et sagenas 80, conduras 100, et sagenae quidem 40 viros habent, condurae vero 20, nempe quam majores, nam minores decem viros tantum habent."

Digitized by Google

šimira [1]), sina njegova, tè ju ni krvavi ratovi s Borisom, knezom velike Bugarske, satrti nemogahu [2]). Ali kad ban Pribunja kneza ili velikoga župana Miroslava, sina Krešimirova, umorì, tè u narodu i med velikaši nemir i nesloga nastadè, Hrvatska znatno oslabì [3]). Ovom prilikom imali su se navlaš Srblji poslužiti, tè osvojiti njeke predjele na iztočnieh i južnieh hrvatskieh granicah; dočim dalmatinskiem primorskiem gradom zanešeni Saraceni sto jadov zadavahu.

U istom odnošenju naprama byzantinskomu carstvu stojaše Srbija kô što Hrvatska. Nu kad ova byzantinsko vrhovničtvo zamienì s franačkiem, Srbija za nevaljalieh byzantinskieh carev u prvoj polovici IX. stoljetja podpunu samostalnost stečè [4]). Ovoj samostalnosti velika pogibelj pretijaše od Bugarske; nu toli Vlastimir proti Presjamu, koli njegovi sinovi proti Borisu u krvavieh i žestokieh bojevih složno i odvažno znadijahu ju obraniti [5]). Ali skoro da malo kašnje ista bratja t. j. Mutimir, Strojmir i Gojnik neuništiše plodove krvju stečene slobode, jer se za prvenstvo nad cielom zemljom zavadiše. U nastavšem ratu Mutimir bratju pobiedì i prognà u Bugarsku, zadržav kod sebe sinovca Petra, Gojnikova sina, koj malo kašnje u Hrvatsku utečè [6]).

---

[1]) Šafařík (op. cit. 671) proti naročitom svjedočanstvu Konstantina (c. 31) vladanje Krešimirovo (Κρασημέρη) stavlja okô godine 900. poslie Mutimira.

[2]) Sr. pag. 98. — O svršetku ovoga boja Konstantin (ibid.) naročito veli: „sed cum nihil efficeret (Boris), muneribus datis et acceptis pacem fecit.“ S toga bez svakoga historičkoga temelja misli Dümmler (älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien pag. 47): „So mag die Vermuthung nicht zu kühn erscheinen, dass durch jenen Krieg des Königs Bogoris Bosnien von den Bulgaren erobert worden sei.“

[3]) Const. Porph. ibid.: „Plurimis exortis dissidiis ac factionibus equitum, peditumque numerus valde imminutus est, item sagenarum ac condurarum.“

[4]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. XXIX. — Cf. Eius. Vita Basilii pag. 178—80.

[5]) Vidi Odsjek I. str. 43.

[6]) Const. Porph. de Adm. Imp. cap. XXXII.

Digitized by Google

Kô što se vidi, Mutimir krepkom rukom vladaše; ali za Srbiju bješe nesreća, što neimadjaše toli strogo usredotočene vlade, koli Hrvatska. Sila i vlast velikoga župana, sjedećega u gradu Desnici (Δεςινίκα), njegdje u dolnjem Podrinju, ležala je u Srbiji u užjem razumku t. j. u pokrajini okolo riek Bosne, Drine, Kolubare, zapadne Morave i Rasine [1]), gdje bjehu mjesta: Desnica, Crnabuča (Τζερναβουσκεή), Medjurječ (Μεγυρέτους), Drežnik (Δρεσνεήκ), Lesnik (Λεσνήκ), Soline (Σαληνὲς), Kotorsko (Κάτερα), Dešanj ili Tešanj bosanski (Δεσνήκ) i Raša (Ῥάσα). Župani ostalieh srbskieh pokrajín t. j. Zahumja, Neretve ili Poganije, Travunije i Duklje priznavahu doduše velikoga župana za vrhovnoga glavara; ali često težahu za podpunom samostalnostju, koju navlaš za nutrnjieh nemirov lasno mogahu postići. Ova težnja opazivala se osobito u srbskih županijah ležećih kod jadranskoga mora, tè već sada počè srbski živalj, odbijajuć se od nutrnjega kopna, osjetjati navlaku od mora, ove široke ceste i promicala duševnieh i materialnieh síl i potreb svih narodov. Imenito — okolo polovine ovoga stoljetja Travunija s mjesti: Trebinje (Τερβονία), Ormos, Risan (Ῥίσενα), Luka (Λουκαβε), Cvjetljiva (Ζετλήβη) popè se do nezavisne kneževine, odkada srbski veliki župan Vlastimir svomu zetu Krajanu, sinu Bele travunjskoga župana, samostalnost i kneževsku čast podieli [2]). Niti Neretvani, žitelji duž mora med Cetinom i Neretvom, a na kopnu do potoka Rame, podieljeni u tri župe: raztočku (Ῥαστώτζα), mokru (Μοκρόν) i duvnansku (Δαλὲν), gdje su bila mjesta Mokro (makarska), Vrulja (Βεροόλλία), Ostrog (Ὄςρωκ) i Labinac (Λαβίνετζα) [3]) — niti Neretvani, velim, nedadoše se obuzdati vlastju srbskoga velikoga župana. Položaj njihove kršovite otačbine, otoci, koje posjedoše, naime: Kurčola (Κούρκουρα), Mljet (Μέλετα), Hvar (Φάρος) i Brač (Βράτζής) učiniše ih jadranskimi Normanni, i to na toliko drzovitimi, da se niti dižućim se tada Mletkam pokloniti nehtjedoše. Okô g. 823. utanačiše doduše Neretvani mir s Mletci pod duždom Ivanom Participatiom [4]); ali

---

[1]) Vidi Odsj. I. pag. 24.

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. cap. XXXIV.

[3]) Id ibid. cap. XXXVI.

[4]) Joh. Chronic. Venet. (ap. Pertz SS. Germ. VII) pag. 16.

Digitized by Google

niti ovaj, niti onaj, kog obnovì (839) s duždom Petrom Tradonikom neretvanski župan Draško [1]), dugo netrajaše; pošto Neretvani htjedoše sami gospodariti i gusariti po jadranskom moru — što im tiem slobodnije bude, pošto u nastavšem ratu pod zapovjedju svoga župana Ljudevita podjè im za rukom Petra Tradonika hametom potući [2]).

Takovo po prilici bješe političko stanje Hrvatske i Srbije, kad počeše učestvovati u važnoj sgodi, da oslobode naime južnu Italiju od jarma saracenskoga. Car Ljudevit znadijaše uvažiti sudjelovanje Hrvatov i jugozapadnieh Srbálj; zato umješe priskrbiti si ga. Hrvatskoj pomoći mogô se lasnije dàkako nadati; jer se smatrao još uviek kano njihov pokrovitelj; prem ovoga pokroviteljstva — kako vidismo — u životu već od davna bješe nestalo. Ni Srblji nemogahu mu podpore odreći [3]), jer se o njihovoj takodje koži radilo, pošto bijahu kod mora sveudiljnomu nasrtanju Saracenov izvrženi.

Nije nam poznato, da bi bili Neretvani učestvovali u pomenutom ratu; nu oni bjehu vjerovatno, koji dadoše Vasiliju povod, da se umieša neposredno u Srbiju. Dogodì se naime, da rimski poslanici t. j. biskupi Donat i Stjepan, i djakon Marin, bez svake pratnje iz Drača odpuštjeni, dojdoše u ruke slovjenskieh, bezdvojbeno neretvanskieh gusarov; tè „budu lišeni svega imutka i izvornih listin saborskih, gdje se nalažahu podpisi vlastoručni biskupov; bili bi i glavu izgubili, da se onieh nepoplašiše (Sclavi), kojiem podjè za rukom utećí“ [4]).

---

[1]) Id. ibid.: „Petrus.. pertransiens ad Narentanas insulas cum Drosaico, Marianorum iudice.. foedus instituit.“ Maronia kod Thome Archidj: hist. salon. cap. XIII. znamenuje isto, što Neretvanska.

[2]) Id ibid.

[3]) Ljudevit II. bez razloga južno-zapadne Srblje zove (Mansi XVI, 206): „populos Sclaveniae nostrae... Sclavini nostri.“

[4]) Vita Hadriani op. cit. pag. 436—437. Hadrian (ep. ad. Basil. Mansi XVI, 206): „Apocrisarios quoque nostros.. licet sero, post multa tamen pericula, depraedationes, atque propriorum hominum trucidationem, nudos tandem recepimus, non cuiuslibet hominis fretos auxilio, sed Dei solius praeditos adminiculo.“

Digitized by Google

Toli Hadrijan [1]), koli car Ljudevit [2]) spočitaše Vasiliju, što je poklisare pustio bez svake pratnje po nesjegurnom, od gusarov sveudilj napadanom moru Uhvatjeni poklisari bjehu doduše „na slobodu puštjeni uslied poslaníc, koje papa i car odpravi" na pomenute preuzetnike; nu Vasilij znadijaše ovu prigodu upotrebiti na korist svoga carstva. Onda naime, kad na jesen god. 870. poslà zapadnoj vojsci proti Baru pomoć, poslà ujedno patricija Niketu, da očisti jadransko more od gusarov, i kazni smjele Slovjene. Niketa „silu pliena istiem Slovjenom otè, i razorivši jim njeke tvrdje, žitelje odvedè u robstvo" [3]). Ljudevitu II. dàkako nije bilo drago [4]), što Niketa jugozapadniem Srbom moć svoga gospodara pokazà; s toga u dotičnom pismu (871) „nagovara cara i moli, da bi sve što prije izpravio, i zapovjedio uhvatjenike slobodne kući poslati, ako želi, da se nikada med njima vez ljubavi nepretrgne."

Iz istoga pisma vidi se ujedno, na koli tankoj niti visjaše savez i prijateljstvo med iztočniem i zapadniem carstvom; tè u Carigradu — kô što vidismo takodje iz konferencijah u bugarskom pitanju — nije se htjelo ni po imenu priznati zapadno carstvo, pošto Byzantinci smatrahu se za jedine baštinike rimskoga

---

[1]) Ibid.: „Omnes stupefacti, fitque continui clamoris ab Ecclesia nostra murmur, quod ita dispositionis vestrae constitutio improvide prodire potuerit, ut in barbarorum gladios, nullo imperii vestri fulti praesidio, miseranter inciderint."

[2]) Mansi XVI, 206: „Decuerat Excellentiam tuam ita munitos eos remittere, ut in nullos vel piratarum vel aliorum pravorum incursus inciderent."

[3]) Ibid.: „Et Niceta quidem . accepta quasi pro huiusmodi re occasione, multas praedas ab ipsis Sclavenis abstulit et quibusdam castris diruptis, eorum homines captivos adduxit."

[4]) Ibid.: „Tuam nolumus ignorare fraternitatem, super castra nostra dirupta, et tot populis Sclaveniae nostrae in captivitate sine qualibet parcitate subtractis, supra quam dici possit, animum nostrum commotum."

Digitized by Google

carstva [1]). Ali Ljudevitu bijaše potrebit Vasilij, jer namjeravaše Saracenom oteti ne samo južnu Italiju, nego i otok Siciliju: zato ga moljaše, da bi izvan brodovlja, kojiem već zapovjedaše strateg Juraj, još drugo u sredozemno more poslao, koje bi bilo kadro prepriečiti Saracenom pomoć iz Afrike [2]). Nu dočim Ljudevit ova snovaše, urotiše se proti njemu knezovi od Beneventa i Capue, budi uvriedjeni preuzetnostju i zlim postupanjem franačke vojske [3]), budi zavedeni uhvatjenim u Baru sultanom [4]); ili radi koga inoga uzroka. Uslied česa Ljudevit bude uhvatjen iz zasjede od Adelgisa kneza beneventskoga dne 25. Kolovoza 871, tè jedva 7. Listopada iste godine na slobodu puštjen [5]).

Medjuto u onieh takodje predjelih južne Italije, koji bjehu oslobodjeni od jarma saracenskoga, ogorčenost takova zavladà proti caru Ljudevitu, da se mnogi gradovi dobrovoljno podvrgoše Byzantincem [6]). Na taj način Vasilij sve bliže primaknù se svojoj osnovi t. j. da ukriepi iznutra svoje carstvo, a izvana da ga podigne na onaj stepen moći i slave, na kom se nahodjaše za najslavnijih byzantinskieh vladarov. Gospodar sredozemnoga i jadranskoga mora mogaše obližnje narode dovesti na njekadašnje odnošenje k svomu carstvu. Sada (872) dospijè vrieme, u kom se dogodi, što nam pripovieda Vasilijev unuk: „Kad bi bili Hrvati i Srblji i ostali (obližnji) puci dočuli za carevo prav-

---

[1]) Ibid.: „Frustra causandum ducit prudentia tua, alios praeter se Basilevs appellandos... moxque hortaris, ut persuadeamus eis, quod nos imperatorem appellent... Praeterea mirari se dilecta fraternitas tua significat, quod non Francorum, sed Romanorum Imperator appellemur... nam Francorum principes primo Reges, deinde vero Imperatores dicti sunt ii dumtaxat, qui a romano pontifice ad hoc oleo sancto perfusi sunt.."

[2]) Idem ibid.

[3]) Erchempert l. cit. c. 34: „Coeperunt Galli graviter Beneventanos persequi, ac crudeliter vexare." Cf. Chronic. Salern. c. 109.

[4]) Const. Porph. in Vita Basilii loc. cit.

[5]) Annal. Bert. ad a. 871. — Annal. Fuld. ad a. 871. — Erchemp. ibid.

[6]) Annal. Met. ad a. 871: „Multae civitates in Samnii, Campaniae, et Lucaniae a Ludovico recedentes, Graecorum dominationi se subdiderunt."

Digitized by Google

doljubje i ostale krieposti, hoteći radje u sretnoj podložnosti življeti, nego-li pogibeljno i smjelo zapoviedati, potrudiše se povratiti pod prvašnje gospodstvo i opet pokoriti se Rimljanom. Zato i oni poslaše poklisare k caru.. moleći ga, da bi se podvrgli preuljudnoj rimskoj vladi i njegovu upravljatelju" [1]). Iz ovieh riečij vidi se, da Hrvati i Srblji dobrovoljno podvrgoše se caru Vasiliju; nu tiem jedino priznaše vrhovničtvo ili pokroviteljstvo byzantinskoga cara, nežrtvovav mu svoje nutrnje, budi političke, budi narodne slobode [2]). Kroz to, što Hrvati i Srblji priznaše vrhovničtvo byzantinskoga cara, dodjoše opet naprama istomu u ono odnošenje, u kom bjehu njihovi otci od kada posjedoše Illyrik sve do IX. stoljetja. Da rimskih gradovah u Dalmaciji t. j. Zadra, Trogira, Spljeta i Dubrovnika s otoci: Rabom, Krkom i Osorom, koji bjehu sveudilj upravljani byzantinskiem strategom [3]), stanujućim u Zadru, dočim domaće poslove rukovodjahu gradska vieća, pomenuta promjena u Hrvatskoj i Srbiji ništa se nije ticala, razboriti štioc iz gore (str. 275—6) rečenieh sám će zaključiti.

Osobitu pozornost zaslužuje crkvena promjena, koja sada nastadè u rimskoj Dalmaciji, Hrvatskoj i Srbiji. Kô što je dobro

---

[1]) Const. Porph. in Vita Basilii ed. Paris. p. 180. — Ovo podvrgnutje Srbálj i Hrvatov stavlja Konstantin pred talijanskim ratom. Svakako krivo. U tom ratu bjehu oni savezniei Ljudevita II. — S druge strane čini nam se prekasno ovo priznanje vrhovničtva metnuti s Dümlerom (Die ält. Gesch. der Slawen in Dalm. pag. 53) tek poslie smrti Ljudevita II., kô što će štioc iz sljedećih opaziti.

[2]) Isto priznaje Konstantin (loc. cit.) s otom razlikom, da on navadja Hrvate i Srblje kano hoteće se posvema podložiti caru, i moleće ga, da bi im sám dao upravljatelja ili kneza. Ali car, nehoteći dirati u njihovu samostalnost, zapovjedi, da si sami izaberu „ex suis, eiusdemque gentis hominibus magistratus rectoresque, qui illis imperio praeessent.“ Konstantin htjedè veledušje djeda proslaviti.

[3]) Const. Porph. de Caerem. Aulae byz. cap. 50. 52. Ov isti povjestnik žitelje pomenutieh gradov i otokov zove „Ῥωμᾶνοι“, a Grke „Ῥωμαῖοι“. I Einhard zove prve „Romani“. Prem se isti na skorom poslovjeniše, rado se ipak razlučavahu od Hrvatov, kô što u XIII. vieku bjelodano vidimo kod Tome Arcidjakona. Primjer Konstantinovih i Tominih Rimljanov vjerno sliede današnji Lacmani ili Markulini!

Digitized by Google

poznato, biskupi rimskieh gradov u Dalmaciji, prem politički bjehu podloženi Carigradu, crkveno vazda spadali su na rimski patrijarhat, sliedili ustanove rimske crkve, i zastupali rimski živalj. Nu sada Vasiliju podjè za rukom metropoliju spljetsku s ostalimi dalmatinskimi biskupi, kò što s hrvatskiem biskupom u Ninu odtrgnuti od rimske, tè podvrći carigradskoj crkvi [1]) Pošto sva Hrvatska i Srbija bješe podčinjena metropoliji spljetskoj, dàkako obje države bjehu ujedno priklopljene carigradskoj patrijaršiji. Nu dočim Hrvatska bijaše pokrstjena i imadjaše svoga biskupa u Ninu, u njeke predjele Srbije krstjanstvo malo prodrè, u obće pako slabo se ukorjenì. Imenito — Neretvani, i onako ratoborna i žestoka duha, jošte nisu bili skučili svoj vrat pod blagi jaram Isukrstov, odavle od svoje krstjene bratje pogani nazvati [2]); sada indi Vasilij poslà svetjenike iz Carigrada u Neretvaniju, i jamačno u ine županije srbske [3]).

Dosada med pomorskimi Srblji najuspješnije mogaše djelovati biskup grada Dubrovnika, koj na dvomedji zahumske i travunjske županije ležaše — zar niesu možebiti sada Srblji dobili svoga metropolitu i svoje biskupe? Ovo pitanje jest vrlo zamršeno; mi ćemo nastojati, da ga na kratko riešimo.

Na narodnom crkvenom saboru u Spljetu od g. 925. na jednom dodjè podpisan Ivan biskup dukljanski [4]); a potonji nadbiskupi

---

[1]) Da se ovo dogodi više godin pred 879, sliedi iz poslanice Ivana VIII., pisane god. 879. na biskupe dalmatinske (o kojoj niže više), gdje med ostalimi papa im veli: Reminisci namque debetis.. quanta postmodum nunc usque sustinueritis adversa, cum ab ea (rom. ecclesia) vos quasi alienos separare non dubitastis." S toga bez svakoga razloga Hilferding (Gesch. der Serben und Bulg. pag. 53) ovo odtudjenje od rimske crkve stavlja na konac god. 878. ili početak 879.

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. XXXVI: „Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Srbli omnes baptizati erant; etenim pagani Sclavorum lingua baptizmi expertes dicuntur; romanorum vero dialecto.. ipsi Ἀρουντανοι appellantur". Ivan mletački zove ih (op. cit. pag. 16. 17. 20, 22. 24. 31. 32) takodje „Narentani".

[3]) Id. ibid. c. XXIX. — Cf. Leonis Imp. Tactica c. XVIII. 101.

[4]) Farlati Illyr. sacr. tom. III.

Digitized by Google

barski (Antivari) smatrahu se za zakonite nasljednike i baštinike dukljanskieh biskupov, učvršćeni kroz stara pisma, tè ine spomenike i vjerodostojna predavanja u tom mnienju, da u Duklji bješe utemeljena metropolija „privoljenjem spljetske crkve", kojoj, kano prabiskupskoj (primatialnoj) ostadè i nadalje pokorna dukljanska metropolija [1]. Rimski takodje pape smatrahu metropoliju barsku za nasljednicu dukljanske [2]. Na taj historički temelj možemo se slobodno osloniti, tè uzeti, da kakvieh 50 godín kašnje, izza kako Srblji utekoše se pod byzantinsko pokroviteljstvo, oni već imadjahu svoga metropolitu u starodavnoj Duklji, a staroga prabiskupa u Spljetu. Nu pošto s druge strane drevnoj biskupiji dukljanskoj, spadajućoj njekada na skadarsku metropoliju, od god. 602. i sljedećih [3], tako isto niti u cieloj prvoj polovini IX. stoljetja neima nigdje ni sjetnoga traga: puniem právom smiemo zaključiti, da je biskupija dukljanska, za navale Srbálj s mnogimi inimi propadša, imala biti uzkrišena med 870—925, ili bolje (pošto u rečenom saboru neima spomena o tadašnjem uzkrišenju dukljanske biskupije) jošte pred god. 925.

Što putem listín zaključujemo, tvrdi nam toli često spomenuti najstariji hrvatski ljetopisac, koli neimenovani pop du-

---

[1]) Lucius (de Regno Dalm. et Croat. lib. II. cap. 14) navadja iz arkiva spljetskoga staru listinu, pisanu vjerovatno za bl. Raynera († g. 1180) metropolite spljetskoga, a za Stjepana Nemanje velikoga župana srbskoga (1159—95), u kojoj neimenovani (valjda Juraj Križanić = Chrisogonus, Zadranin) barski nadbiskup ovako piše: „Ex antiquis rescriptis et monumentis antecessorum meorum et universis aliis coniecturis veritatem perpendens, quod Salonitana Ecclesia totius Dalmatiae dominatum et primatum obtinuit, et quod diocletana Ecclesia, cuius vicem Antibarensis Ecclesia in se recto transtulit consilio, in Metropolim praedictae Salonitanae Ecclesiae consensu se ordinavit, reverentia suae matrici reservata "

[2]) Aleksander II. (ap. Baron. ad a. 1062, Illyr. sacr. tom. VII. p. 17 & seq.) dne 18. Ožujka 1067 piše: „Petro Ven. Archiepiscopo Diocliensis atque Antibarensis Ecclesiae.. Apostolica auctoritate.." U ovoj pečatnici potvrdjuje papa biskupom barskim metropolitska práva, imenito da smiju nositi plašt i da se smije pred njimi nositi križ „in Dalmatia et Slavonia".

[3]) Odsjek I. pag. 53.

Digitized by Google

kljanski [1]), iz kojieh možemo točnije opredieliti dobu, u kojoj bješe utemeljena biskupija dukljanska. Hrvatski ljetopisac, koj sastavì svoj ljetopis svakako poslie sdruženja Hrvatske s Ugarskom (1102), o kojem, dàkako smiešano, na koncu govori, navadja [2]) znatne promjene, koje se na jugu bjehu dogodile izza kako se ondje bavio „filosof imenom Konstanc", koj u zemlji Budimira „naredi popove i knjigu harvacku i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu". Ove toli političnе koli crkvene promjene bjehu zaključene i ustanovljene „na planini, ka se diše Hlivaj" [3]), na saboru, na koga kralj „biše skupio oda svih rusagov, ki pod njim bihu, i tu odasvud dojdoše karstiane". Na taj sabor „sveti otac poslà naučena človika, i vikarja svoga u ime svoje i sv. crikve karstianske jednoga gardinala [4]).. i u to vrime dojdoše posli od cara Mihajla" [5]). Na ovom mnogobrojnom saboru „četiri dni čtiše stare privileže, ki bihu iz Rima donešeni, tako garčkih, kako svih kraljestvih i gospodstva jazika harvatskoga, tako primorska, kako zagorska... Potom učiniše arkibiskupe i biskupe i posvetiše ih i razdiliše ih po gradih onako, kako i parvo raspa biše bilo.. I tako poslaše dva arkibiskupa, jednoga u lipi i nesrićni grad Solin, a drugoga arkibiskupa poslaše u Dukli, i mnoge biskupe razdiliše po mistih i podložiše ih pod posluh rečenih arkibiskupov". Evo riečij hrvatskoga ljetopisca, tè uz malu promjenu popa Dukljanina. Mi dàkako u njih vidimo koješta po-

---

[1]) Kô što se iz svega vidi, oba ljetopisca s veće strane sliedjahu pučka predavanja i kojekakve narodne bilježke. Prem nebjehu vješti ni obćoj povjestnici, ni byzantinskiem povjestnikom, tè bez svakoga suda strpahu čuvene sgode, nije ih treba naprečac zabaciti; razboriti historik naći će i u onoj tmini po koju zraku za razsvietliti prošlost našega naroda. Popa Dukljanina ljetopis sliedimo po izdavanju Schwandtnerovu; Scriptores rerum hung. tom. III. 476—509.

[2]) Arkiv za jugosl. povj. I, 17—21. MSC. Vat. 7019, pag. CIV—CVII.

[3]) Marulić (MSC. Vat. cit. LXXV—VII) prevedè: „in campo, qui Cliuna appellatur." Kod Dukljanina čita se: „in planitie Dalmae".

[4]) Presb. Diocleas c. X: „Misit itaque Vicarium suum Honorium nomine s. romanae Ecclesiae Cardinalem presbyterum."

[5]) Idem c. XI: „Advenerunt legati nobiles et sapientes missi ab imperatore Michaële, Leo et Joannes,"

Digitized by Google

miešano [1]); znademo, da ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji u ono doba nije bilo nikakova kralja Budimira itd. — nu, hoćemo-li takodje zabaciti onaj sabor, šta iz navedenieh riečij sliedi? Sliedi, da našieh ljetopisác [2]) osvjedočenje bijaše: α) da odmah poslie djelovanja Konstantinova ili Cyrillova, koga oni prenesoše u krug svoga naroda, komu se dàkako duševno pridružì svojom knjigom i liturgijom, dakle poslie god. 869. nastadè u Hrvatskoj i Srbiji važna promjena toli u državnom koli u crkvenom životu; — β) da u isto doba bude povratjen njekadašnji poredak, tè da na temelju starieh povlastíc budu ustanovljene dvie nadbiskupije, jedna u Spljetu, druga u Duklji s dotičnimi suffragani. — Sada nastaje pitanje: na koliko se ovo osvjedočenje može složiti s povjestnicom? Nam je poznato iz gore navedenieh, da Hrvatska i Srbija malo kašnje izza smrti Cyrillove dodjoše pod byzantinsko pokroviteljstvo, — da Vasilij odmah odpremì u Srbiju, navlaš primorsku, imenito u nepokrstjenu Neretvaniju duhovnike, i da crkva dalmatinsko-hrvatska sdružì se s carigradskom patrijaršijom, — tè da dukljanska metropolija imala biti utemeljena med god. 870—925. bez povrede prabiskupske časti, koja i nadalje ostadè u spljetskoj crkvi. Oljuštimo-li ljusku od jezgre, iz svega toga možemo izvaditi kano historičku istinu, da kad Hrvatska i Srbija vratì se pod byzantinsko vrhovničtvo, za Srblje utemeljena bude metropolija u starodavnoj Duklji, glavnom gradu istoimene, kašnje zetske kneževine, krom kojega spominje se: Gradić (Γραδέται), Novigrad (Νουγράδε) i Lunta (Λοντο) [3]).

Obsjeg dukljanske metropolije dàkako nemožemo točno opredieliti; nu imajući obzir na položaj Duklje, svrhu metropo-

---

[1]) U kakve nehistorične nakaze padoše pisci, koji popa Dukljanina od rieči do rieči bez svake kritike sliedjahu glede našega pitanja, izim nješto pozornijega Farlata i Coleta (Illyr. sacr. tom. III. in Georgio II. Archiepiscopo Spalat.; — tom. VII p. 1 & seq.) vidi Šveara: „Ogledalo Ilirie str. III. pag. 74 & seq."

[2]) Pop dukljanski glede crkve dukljanske svakako je vriedan uvaženja; tà on i napisà svoj ljetopis „rogatus a vobis dilectis in Christo filiis ac venerabilibus Sacerdotibus S. Sedis Archiepiscopatus diocletianae Ecclesiae" — i to po onih „quae a Patribus nostris et antiquis senioribus veridica narratione referre audivi".

[3]) Konst. Porph. de Adm. Imp. c. 35.

Digitized by Google

lije dukljanske i obsjeg potonje barske: scienimo, da na nju spadahu županije pomorske ili zapadne Srbije, iliti po nazivoslovju hrvatskoga ljetopisca [1]), popa Dukljanina [2]), Tome arcidjakona [3]) i inieh njihovih sljedbenikov, tako nazvata gornja Dalmacija, inače „crvena Hrvatska" t. j. sva zemlja od Duvna do rieke Drinca; pošto Drač za ono doba jamačno bješe u byzantinskoj vlasti; dočim dolnja Dalmacija ili „biela Hrvatska" t. j. sva zemlja počem od Duvna tja do Istrije i Drave spadaše na spljetsku metropoliju, na koju spadaše takodje biskupija dubrovačka [4]). Isto tako nemože se izvjestno opredieliti, jeda-li i koje biskupije bijahu utemeljene u obsjegu dukljanske metro-

---

[1]) Ibid. p. CVI (Arkiv I, 19—20).

[2]) Cap. XII.

[3]) Hist. Salonit. cap. XV.

[4]) Appendini (Notizie istorico-critiche di Ragusa: lib. II. c. XIII. — lib. III. cap. I—VI) sabrav sve dokaze dubrovačkieh pisác nastoji dokazati: da poslie razora Solina Dubrovnik bješe glavniem gradom ciele Dalmacije toli u političnom koli u crkvenom obziru; da u Duklji nebijaše nikada metropolije; da metropolija Justinianae primae, koju on naopako s Ochridom istovjetuje (Cf. Odsjek I, 55), bješe prenešena u Bar, tè da sve biskupije ovoj podčinjene njegda spadahu na dubrovačku metropoliju. Ali tuj valja: „qui multum probat, nihil probat". Ni Dubrovčani, ni Appendini nikad neće dokazati, da Solin ikada bješe podčinjen Dubrovniku. Najstariji spomenik, koj govori o dubrovačkoj metropoliji, bila bi poslanica pape Zacharije (742—52). Appendini pozivlje se na Ivana Franju Gundulića, koj bi bio ovu poslanicu u arkivu republike dubrovačke našô (III, 1), i g. Kukuljević (Arkiv knj. III. 337) nadjè ju u bečkom c. k. tajnom arkivu, primjetjujući: „mislim, da je apokrifna". Iz kojega je vieka prepis, nitko nespominje. Zastupnici dubrovačke metropolije najprije imali bi authentiu iste bulle dokazati; ali proti njoj govori sva povjestnica crkve dalmatinsko hrvatske. — Banduri (Animadv. in Const. Porphyr. p. III), Coleti (Illyr. sacr. VII, 7) i ini naprotiv misle, da izza razorene po bugarskom caru Samuelu Duklje (okô god. 980.) metropolita Ivan iz Duklje predjè u Dubrovnik, koj postadè stolicom metropolite. Nu kô što viest Konstantinova, da za njegovo vrieme Duklja bješe „ἐρημόκαστρον", neslaže se s njegovom drugdje navedenom primjetbom, da je u županiji dukljanskoj mjesto Δοκλα, ni Bandurovo, ni Coletiovo mnienje neosniva se na povjestnici tiem manje, jer okô g. 1162. Ivan Dukas zove Duklju „urbs percelebris" (Cinam. edit. Paris. p. 145), tè se još za srbskieh vladarov spominje. Riečju: dubrovačkoj metropoliji pred XI. viekom neima stanovitoga traga.

Digitized by Google

polije. Pop Dukljanin veli, da pod njezinu upravu stavila se biskupija u Baru, Budvi, Kotoru, Olgunu (Dulcignum), Švaci, Skadri, Drivastu, Pulastu (Polletum = Skadru na sjever), Srbu, Bosni, Trebinju i Zahumju (Hlmu). Sve ove biskupije izim budvanske napominje doduše Aleksandro II. u navedenom pismu (1067), tè je potvrdjuje Petru metropolitu barskomu; ali jeda-li bjehu utemeljene u doba, o kojem je spomen, nemože se rješiteljno odgovoriti.

Istoj dobi, tè istoj prigodi pripisuju naši ljetopisci znatne državne i političnе promjene u Hrvatskoj i Srbiji. Imenito, da „svakomu mistu postaviše medjaše, i svakomu tih mist postaviše bana, a nigdi duža.. i oni da učine kneze od svoga kolina, i učiniše satnike.. i daše svakomu banu sedam satnikov, i da budu rečeni satnici s bani puku suditi, a s duži aliti s hercezi pet knezov, i da s njimi pravo sude puku... i mnoge dobre zakone postavišc“ [1]. Prem i Konstantin [2]) i Cedren [3]) spominju njeke obnove i njeka namjestjenja u poglavarstvu prigodom, kad Hrvati i Srblji utekoše se k Vasiliju, nedržeći se strogo našieh ljetopisác očitujemo, da se nemože izvjestno kazati, jeda-li su one prastare slovjenske časti i službe uprav tada uredjene ili ne. Medju to šta opet iz svega toga sliedi? Da u XII. stoljetju naši ljetopisci „od svojieh otác i siedih starešin čuše pripovidati“, da crkveno i državno preporodjenje Hrvatske i Srbije dogodi se u vrieme, kad „biše jedan človik mnogo naučen i filosof imenom Konstanc, muž sasvime dobar i sveta života... i velmi spametan.. i nadahnut duha sveta“.

Tako Vasiliju podjè za rukom cielo Jugoslovjenstvo privezati k Carigradu, Hrvatsku i Srbiju krom toga podčiniti svomu vrhovničtvu; a to uprav tada, kad se počè opet vedriti panonsko i moravsko obzorje, koje bjehu zastrli gromonosni oblaci.

---

[1]) Hrv. ljetopis. MSC. Vat. pag. CVI. (Arkiv I, 20-21) Presb. Diocl. cap. XIII.

[2]) Vita Basilii p. 180. De Adm. Imp. cap. 29.

[3]) Op. cit. II, 169 & seq.

Digitized by Google

Psychologičnu istinu, potvrdjenu povjestnicom, da se neprijatelj rado služi izdajstvom, ali nevjeruje izdajici, i Svatopluk podpunoma osjetì. On — kako vidismo — izručì neprijatelju svoga strica „tražeći vlastitu korist". Pa ni ove nenadjè: Moravska mu nebude povjerena, već pretvorena u njemačku pokrajinu; a na njega gledalo se toli sumnjiviem okom, da s nevjerstva obtužen bude zatvoren u Njemačkoj od Karlomanna [1]). Moravljani duhom Rastićevim na osvetu probudjeni latiše se oružja, „izabraše si za kneza rodjaka Svatoplukova, svetjenika Slavomira (Sclagamarum), smrtju mu prjeteći, nebude-li kneštvo primio. Prinužden privolì; rat podignù proti Karlomannovim vodjam Engilšalku i Wilhelmu, tè nastojaše izagnat ih iz posjednutih gradov". Borba ova za slobodu i crno djelo, koje počinì, kosnuše se Svatopluka, tè mu dadoše pravac, kojiem kašnje sav svoj život stupaše. Nevjernost njegova nije se mogla dokazati; s toga bude puštjen na slobodu — pače, kô što bi njega varali, znadijaše i on neprijatelja prevariti. Mislilo se najprečjim putem Moravsku zajarmiti, ako se njemačkiem oružjem Svatopluk povisi na kneževstvo. Zato Karlomann izručì mu svoju vojsku proti Slavomiru, „koga bješe obećao svladati, ako mu dozvoli vratiti se u domovinu. Nu sramota, koja obično sliedi nesmotrenike i preuzetnike, dopadè ovu vojsku; Svatopluk bo unišav u Rastićev stari grad (urbem antiquam Rastizi) iznevjerì se, kô što Slovjeni običavaju, tè zaboraviv na svoju prisjegu, stadè raditi: kako da osveti sramotu, učinjenu si od Karlomanna, a ne kako da svlada Slavomira. S toga iz grada navalì na bavarsku vojsku nepripravnu i nesluteću nikakova zla; tè mnoge žive uhvatì, a ostale skoro sve posiečè, krom onieh, koji bjehu potajno iz logora utekli. Tada obratila se radost Njemác o dotadašnjih pobjedah u tugu i naricanje. Karlomann dočuvši propast svoje vojske veoma se raztužì i prinužden zapovjedì Svatopluku vratiti sve jamce svoga kraljestva, da odkupi svoje zarobljenike; ali odanle primì jedva jedinoga, polumrtvoga Ratboda" [2]). Na taj krvavi

---

[1]) Annal. Fuld. ad a 871.: „Zuentibald, nepos Rastizi, apud Karlomannum infidelitatis crimine insimulatus, in custodiam missus est."

[2]) Tako opisuju ovaj rat Annal. Fuld. ad a. 872. — Cf. Annal. Xant. ad a. 872.

Digitized by Google

način pomirì se Svatopluk s Moravskom, i sjedè (g. 871) na kneževski stolac svoga strica.

Svatopluk dobro znadijaše, da će neprijatelj nastojati da se osveti; s toga trebalo mu se spremiti na obranu, trebalo mu tražiti saveznikov. Ovieh stečè u srodnom narodu českom, koj od sada dugo vremena dielio je s moravskom bratjom istu sudbinu [1]). I doisto Svatopluk se u slutnji neprevarì. Odmah sljedeće godine (872) kralj Ljudevit poslà silnu vojsku, koju u svom prostranom kraljestvu mogaše sakupiti, proti Moravskoj i Českoj. I to „u mjesecu Svibnju — kako pripovieda ljetopisac — poslà Thuringovce i Saksonce proti moravskiem Slovjenom; nu bez valjana vodje, uzza to nesložni, pred neprijateljem okrenuše ledja, tè s velikiem gubitkom sramotno se natrag vratiše tako, da njeki grofovi u toj vojni bjegajući budu od ženah one pokrajine bijeni i, kako se pripovieda, s kolcì s konja bacani". Franačka vojska, kojoj zapovjedaše Luitbrecht, mogučki nadbiskup, provalì u Česku, tè „natjerà u bieg pet lehov: Svatoslava (Zventislan), Vitislava (Witislan), Herimana, Spytimira (Spoitimar) i Mojslava (Mislan); njeke poubiše, njeke pako potopiše u Vltavi (Fludaha)". Glavnu silu vodio je sám Karlomann proti Svatopluku, koj vojevaše toli hrabro, da je Karlomannu trebalo malo kašnje pomoći; ovu mu dovedè Aran biskup i Sieghard opat fuldski. Ali hrabromu Svatopluku i razjarenim Moravljanom nijedna sila nemogaše odoljeti. Karlomann doduše „morio je i palio po Moravskoj", gdje god mu bilo prosto; Svatopluk ga pustì odaljit se od graníc — a tada „poslà potajno znatnu vojsku, da pohvatà Bavarce, koji ostadoše na obali Dunava da čuvaju ladje"; pohvatà jih; njeke umorì, druge odvedè u robstvo tako, „da samo Emerik reznanski biskup s nekolicinom živ utečè" [2]).

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 871: „Interea Sclavi Marahenses nuptias faciunt ducentes cuiusdam ducis filiam de Bohemis." Iz ovieh riečij izvadja Palacky (op. cit. I, 149), da Svatopluk „na podzimku téhož léta 871. pojal sobě za manželku kněžnu českou, bez pochyby sestru wéwody Bořiwoje".

[2]) Annal. Fuld. ad a. 872.

Digitized by Google

Godine 872. Svatopluk slavno odbì neprijatelja; ali već sljedeće god. 873. iz defensivnoga vojevanja predjè u offensivno. Prešav naime Dunav provalì u iztočnu marku i Karlomanna u takov tjesnac sagnà, da se ovaj u Metz obratì na otca za pomoć, ako ga želi živa vidjeti [1]). Ljudevit znajući, da će se Svatopluk do posljednje kapi krvi boriti, i da se polabski Slovjeni opet dižu, pospješì u Rezno u mjesecu Studenom, da primi Agathona nadbiskupa (lasno kašnje bugarskoga) poklisara Vasilijeva, koj htjedè s Ljudevitom „obnoviti prvašnje prijateljstvo" [2]); tè odanle poslà svoje poklisare k Svatopluku i polabskiem Slovjenom, tè „pomirì se s njimi, kako najbolje mogaše" [3]). Što se sa Svatoplukom medjuto ureklo, to se obnovilo i utvrdilo svetčaniem ugovorom u Svibnju ili Lipnju god. 874. u Forchheimu, kamo od strane Svatoplukove dodjè Ivan „presbyter de Venetiis", koga ćemo čestje sretati kano Svatoplukova poklisara. Bitnost ovoga mira, kojega točke žalibože nisu nam poznate, jamačno sastojaše u tom, da se Ljudevit odreče svakoga gospodovanja naprama Svatopluku, tè da Njemačka diplomatično prizna nezavisnost kneževine Moravske [4]).

Svatopluk indi godine 873. faktično stečè svojoj otačbini slobodu i samostalnost, za kojom mu stric cielo vrieme svoga vladanja težijaše, tè ju nesavršeno stečè izza dugotrajnoga boja. Politička pobjeda, koju Svatopluk izvojevà Moravskoj, bješe takodjè Methodova pobjeda, a kroz njega pobjeda cjelokupnoga

---

[1]) Hincmari Rhem. (ap. Pertz I, 496): „„Hludovicus (apud Metis) nuncium accepit, quod nisi citissime filio suo Karlomanno in marchia contra Winidos subveniret, illum ulterius non videret."

[2]) Annal. Fuld. ad a. 873.

[3]) Hincmar. Rhem. loc. cit.: „Qui (Hludovicus) statim reversus ad Regionisburg perveniens per missos suos Winidos sub diversis principibus constitutos modo quo potuit sibi reconciliavit."

[4]) Sliedi iz cieloga razvitka stvari, iz prediđućih i sljedećih. Što ljetopisac fuldski (ad a. 874) tlapi, da Svatopluk u Forchheimu Ljudevitu obećà podložnost i ljetošnji danak, samo da ga pusti na miru, protivi se ne samo Hinkmaru, nego i cielomu stanju stvari. Lasno da se takovimi vieštmi htjelo u Njemačkoj sramotu pokriti!

Digitized by Google

Slovjenstva. Za Methoda i njegovu metropoliju boraše se doduše ponajviše rimska stolica; ali mačem u ruci Svatopluk prokrčì put Methodu u slobodnu Moravsku, tè ju podvržè njegovu právomoćju.

Odpor onaj, na koga Method naidjè u njemačkom episkopatu, i sudbina, koja ga stižè branećeg práva apoštolske stolice, bezdvojbeno bjehu doprla do ušiuh pape Hadrijana; pače neima dvojbe, da toli solnogradski metropolita, koli kralj Ljudevit i Karlomann potužiše se kod rimske stolice, da su se tobož povriedila njihova práva utemeljenjem panonske metropolije. Kako se Hadrijan u toj razmirici vladaše, spomenici nam ništa negovore; nu svakako nemogaše dovoljnom energijom zauzet se za stvar, kojoj on bješe početnikom; jer svu pozornost i djelateljnost oduzeše mu dolnja Italija, koje oslobodjenje toliko mu na srdcu ležaše, zatiem francezki episkopat i Karlo Ćelavi; a vrh svega uprav onda, kada u Moravskoj bjesnijaše krvavi rat, njegdje u drugoj polovini Studenoga ili početkom Prosinca god. 872. prestavì se iz ovoga svieta [1]), ostaviv za sobom slavnu uspomenu krstjanskomu u obće, a napose slovjenskomu svietu, koga htjedè crkveno emancipirati od štetljiva upliva susjedne težnje i predobiti ga rimskoj crkvi. Nu smrt Hadrijanova prispiè prerano za Slovjenstvo; jer se njegova osnova o panonskoj metropoliji ne samo nije bila oživotvorila, nego našla najvećih zaprek kod moguće protivne stranke, koju utaložiti ako itko a to bi bio mogô razboriti Hadrijan. Kad Ivan VIII. dne 14. Prosinca posjedè Petrovu stolicu [2]), ovoj stranci imala su jamačno krila rasti; pošto se nadala, da će novi papa uništiti djelo ruk svoga predšastnika t. j. da će izbrisati panonsku metropoliju iz hierarchičnoga imenika. Ali da se ljuto prevarì, malo kašnje se pokazalo; pošto Ivan, koj kano arcidjakon rimske crkve imao je prigodu proučiti misli Hadrijanove, kô što u mnogih, prem ne u svih poslovih, u našem takodje pitanju sliedjaše stope svoga predšastnika. S toga odmah sljedeće godine (873) poslà u Njemačku Pavla biskupa jakinskoga, da uredi našu razmiricu. Kô što se

---

[1]) Posljednja listina glasi od 13. Nov. 872: „Joanni episcopo Aretino." Ap. Mittarelli: Annal. Camald. Venet. 1771. III. App. 1.

[2]) Hincmari Annal. ad a. 872 (Pertz M. G. Scrp. I, 494).

Digitized by Google

vidi iz važnieh poslaníc, koje ćemo odmah navesti, papin poslanik kod episkopata i upraviteljstva njemačkoga nagazio je na isto protuslovje, na koje bješe nagazio Method. Protivna naime stranka nije htjela ništa čuti o panonskoj metropoliji; pošto je Panonija već od Karla Velikoga spadala na biskupiju solnogradsku, kojiem tečajem rimska stolica izgubì na nju svako neposredno pravo. Ovo svoje pravo solnogradska crkva žestoko branijaše u poznatoj našiem čitateljem spomenici: „Historia conversionis Carantanorum", koju jamačno na zapovied nadbiskupa Adalvina sastavì iste godine [1]) njeki Solnogradjanin, bezdvojbeno za porabu kralja Ljudevita i sina mu Karlomanna. U toj spomenici pisac dokazuje, da jurve četiri nadbiskupa solnogradska, naime: Arno († 821), Adalram († 836), Luitpram († 858) i Adalvin tečajem 75 godín biskupsku vlast ovršivahu vrhu Panonije; pošto tuj namjestjivahu arcipope i duhovnike, gradjahu i posvetjivahu crkve, a čestje u kanoničkom pregledu proputovaše taj znatni dio svoje crkve; tè izvan njih „nijedan biskup, odkud mu drago došô, nije imao vlasti u onom predjelu; pače nijedan svetjenik inostranac nije smio ondje službe ovršavati više od tri mjeseca, pošto bi bio biskupu izručio svoju odpustnicu. Sve ovo točno se držalo, dok god nije nikla nova nauka Methoda mudraca" [2]).

O toli protivnom mnienju Pavao izviestì papu Ivana očekivajući od njega pobližje naredbe. Ivan ostadè si dosljedan, kô što svjedoče nam dva ulomka, koja nam prošlost uzčuvà: On odpremì naime na svoga poslanika Pavla opomenicu [3]), u kojoj ga pozorna čini, da je od njegda rimska stolica

---

[1]) Sám pisac označuje vrieme (ap. Kopitar Glag. Clox. LXXV): „A tempore igitur, quo dato et praecepto domni Karuli imperatoris orientalis Panoniae populus a Iuvavensibus regi coepit praesulibus (a. 798), usque in praesens tempus sunt anni 75." Dakle 798 + 75 = 873. Pisana je ova spomenica za života Adalvinova; s toga pred 21. Travnja, u koj dan ovaj preminù.

[2]) Id. ibid. pag. LXXV–LXXVI.

[3]) Nalazi se u Cod. Bibl. Caes. 2186 olim jus Can. 80 u Beču iz XV. vieka, odkle ju prepisà Wattenbach (Beiträge.. pag. 48). Nalazi se takodje u vatikanskoj knjižnici Cod. Chart. 4886 iz XV. ili prve polo-

Digitized by Google

„u području cieloga Illyrika posvetjivala, redila i zakone davala, kô što svjedoče njekoja regesta, spisi saborski, pače isti spomenici ondje podignutieh crkáv. Nu ako bi se tko prepirao poradi broja godín (kao da bi bilo tobož pravo rimske stolice na Panoniju zagodom prestalo), ima znati, da samo med krstjani, i to med onimi, koji su jedne vjere (katolici) opredieljen jest broj godin. Kada pako bjesnoćom poganov ili krivovjercev ova prava bjehu pretrgnuta, koliko mu drago vremena prošlo, prava crkáv nesmiju štetovati, koje neznajuće za tjelesno oružje, strpljivo očekuju, kad će im se smilovati njihov gospod i zaštitnik. Jer ako u takovu slučaju kroz duga vremená prava prestaju: tada bi se imao Bog koriti, koj tek poslie 430 godín oslobodivši sinove izraelske od okrutnoga robstva Faraunova i od robije vratì im svoju zemlju Kanaan; pače isti Spasitelj bio bi izgubio pravo na narod čovječji, pošto ga poslie više tisuć godín spasì iz paklenoga zatvora". Kô što se vidi iz ovieh riečij, Ivan nije se mogô jasnije izraziti, niti razgovetnije očitovati svoju misao glede panonske crkve, na koju ostadè nepovredivo pravo rimskoj stolici, kada dodjè u vlast poganskiem Avarom; jer zagoda ima mje-

---

vine XVI. stoljetja. Rukopis sadržaje razne naredbe papinske i saborske, tako: naredbe Conc. tolent. XVII. (p. 81—90), Decreta Honorii, Martini, Nicolai I., Joannis VIII. itd. Ja sam ju iz pomenutoga rukopisa točno prepisao, tè ju ovdje štiocu podajem (pag. 143): „Ut propter persecutionem iura sua Ecclesiae non perdant. Joannes Episcopus. Commonitorium Paulo episcopo fungenti legatione in Germania et Pannonia. Inter caetera: Non solum inter Italiam, ac terras Hesperiae, verum etiam inter totius Illyrici fines consecrationes, ordinationes et dispositiones apostolica sedes patrare antiquitus consuevit, sicut nonnulla regestra et conscriptiones sinodales, atque ipsarum quoque plurima ecclesiarum in his positarum demonstrant monimenta (in Cod. vindob. deest: atque — monimenta). Porro si de annorum numero quis forte causatur, sciat, quod inter christianos, et eos, qui unius (Cod. vindob. „intus") fidei sunt, numerus certus affixus est. Caeterum ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quanta libet praetereant tempora, iuri non praeiudicat ecclesiarum, quae corporalia nescientes arma, solum dominum et propugnatorem suum, quando ei placuerit misereri, patienter expectant. Uerum si annorum prolixitas in talibus impedit, ergo Deus ipse reprehendendus est, qui post CCCC et XXX annos filios Israel de durissima seruitute Pharaonis et fornace ferrea liberauit; sed et ipse per se redemptor, qui hominum genus post tot annorum millia de inferni claustro eripuit." Cf Mansi XVII, 264. — Boczek op. cit. I, 35.

Digitized by Google

sto samo med katolici, koje veže crkveni zakon. — Ali solnogradska crkva uživaše biskupska prava na Panoniju punieh 75 godín! pà i ona si mislila „melior est conditio possidentis". I ovu posljednju izliku uzbì Ivan u svojoj poslanici na kralja Ljudevita [1]), dočim mu predočì, da povlastice rimske crkve nezavise od nikakova vremena, tè da polag zakonov samieh krstjanskieh vladarov [2]) za zagodu proti rimskoj crkvi od potrebe je nepretrgnuti tečaj od sto godín. Sliedilo je naravski, da solnogradska crkva, koja Panonijom upravljaše tek 75 godín, nemože se braniti proti rimskoj crkvi niti zagodom (praescriptiom).

U ovieh razmiricah umro je Adalvin (dne 21. Travnja god. 873.), kroz što rimska stolica mogaše lakše postići svoju svrhu, zahtjevajući od njegova nasljednika Theotmara, da se odreče svakoj vlasti nad Panonijom, hoće-li, da ga potvrdi, i da mu pošalje plašt metropolitski. Theotmar imao je popustiti; i kralj Ljudevit imao se sklonuti, tiem prije, pošto Svatoplukovo pobjedonosno oružje prisilì ga iste godine mir utanačiti sa Slovjeni „kako se je uprav dalo". Kô što Ljudevit sada priznà političku samostalnost Moravske: imao se takodje pasovski biskup, na koga Moravska spadaše, odreći pravomoćja na istu. Ova

---

[1]) Nalazi se mnogo kratja u rukopisu iz XII. stoljetja u arkivu kaptola olomučkoga n. 205 fol. 67 (kod Wattenbacha l cit. p. 49. — Cf. Boczek: Cod. Morav. I, 34); obširnija pako u pomenutom rukopisu op. cit. bibl. Vat. n. 4886 fol. 102, odkle ju izpisà Isusovac Timon (Imago antiq. Hungariae. Viennae 1762 p. 142); ja nadjoh njeke različnosti, tè ju cielu podajem štiocu: „Multis ac variis manifestisque prudentia tua poterit inditiis comprehendere, Pannonicam dioecesim ab olim apostolicae sedis fuisse privilegiis deputatam: si apud excellentiam tuam de illo, sicut decet, inuenerit. Hoc enim sinodalia gesta indicant, historiae conscriptae demonstrant. Verum quia quibusdam hostilium turbationum simultatibus impedientibus illuc ab apostolica sede non est diu ex more directus Antistes, hoc apud ignaros venit in dubium. Nemo (odavle počima Cod. olomuc.) autem de annorum numero resultandi sumat fomentum; qua sanctae romanae, cui deo auctore seruimus, ecclesiae privilegia, quae infirmae petrae stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus praeiudicantur: sed et nenerandae romanae leges diuinitus per ora priorum principum promulgatae, rerum eius praescriptionem non nisi per centum annos admittunt." Cf. Decret. Grat. C. XVI. Q. 3. c. 17. — Erben: Regesta p. 15. —

[2]) Cf. Nov. Just. IX.

Digitized by Google

crkvena samostalnost Moravske, Svatopluku dàkako prijazna i koristna, imala je biti takodje jedan od uvjetov pomenutoga mira; tè i Svatopluk, proti komu sa svojimi zemljaci držaše njemačko u Moravskoj deseće se duhovničtvo, uslied česa mnogi budu prognani, pristupio je k stranci papinoj, želeći imati Methoda [1]).

Čiem Ivan stadè raditi s njemačkiem episkopatom i praviteljstvom, dàkako imaše zahtievati, da se Methodu sloboda vrati. Nu i tuj imaše nagaziti na odpor; pošto protivnici smatrahu Methoda kano povreditelja njihovieh prav, s toga podložna njihovom sudu; tè ga jedva pustiše, kad se papa zagrozi crkvenom kaznom, imenito obustavkom službe [2]); i kad bjehu prinuždeni priznati ga za metropolitu.

Na taj način godine 873. bude Method pušten na slobodu i priznat za panonskoga metropolitu. Kamo se sada okrenù? Jamačno u Panoniju. Dàkako — protivnici, pošto im bilo priznati metropoliju panonsku bar spoljašniem, diplomatičniem načinom, nastojahu svakojakimi spletkami otegotiti Methodu posao; tè bi bili najvoljeli, da mu se potajno zatvori put u svoju metropoliju. Posljednje bi bili najlakše postigli, da primame ili prestraše kneza Kocela, da neprimi Methoda, neće-li milost svoga pokrovitelja

---

[1]) Žitie svet. Methoda gl. X: „приключи же сѧ тогда, Моравлѧне очющьше немеческыѧ попы, иже жнеѩхоу въ нихъ непріѧющє имъ, но ковъ коющє на нѧ, изгнаша всѧ, а къ апостолнкоу послаша: ꙗко и первѣє ѡтци нашп ѡтъ св. петра крещеніє пріѧли, то даждь намъ Меѳодїа архїепнскопа и оучителѧ."

[2]) Ibid.: „Донде (glas) къ апостолнкоу, и оувѣдѣвъ посла клѣтвоу на нѧ, да непоютъ мшѧ.. вси королеви епнскопи, дондеже и держатъ, и тако и пустиша." — Dr. Ginzel (op. cit. p. 56) neće ništa da čuje o tom, da je Method bio lišen slobode; dočim ovo postupanje sasma odgovara gledištu, često spomenutom, Methodovieh odpornikov.

Digitized by Google

izgubiti. Neima dvojbe, da i to pokušaše [1]). Ali Kocela vezale su višje misli sa svojiem učiteljem, nego li da bi se od njega odtudjio, kamo-li proti njemu urotio. Uzza to Kocel živio je u najboljem odnošenju s papom Ivanom, kô što i s njegoviem predšastnikom. To nam svjedoči jurve ono, što se Kocel obratjaše u njekih dvojbah pismeno na papu, tražeći od njega savjet i riešenje; tako imadjaše pitati papu: šta se ima činiti s onimi, koji se bez zakonitoga razloga razpitaju od svojieh suprug, tè za života ovieh s drugimi se žene. Papa ne samo osudjuje „taj gadni od poganstva preostavši običaj", nego takodje dotične krivce izobćuje, dok god se nepoboljšaju i neizpokore [2]).

Kocel indi imao je s velikom radostju primiti svoga metropolitu; ali nije mu bilo dozvoljeno dugo s njime boraviti i djelovati na korist svojieh podanikov; pošto imala ga još iste godine 873. ili početkom 874. nemila smrt oteti [3]); jer već ove godine nalazimo posebnu grofiju ili županiju pod imenom Du-

---

[1]) Ibid.: „рекше Коцелю: аще сего (Methoda) имаши оу себѣ, менѫѣбоудеши нась добрѣ."

[2]) Nalazi se u gore navedenom rukopisu olomučkom n. 205 (kod Wattenbacha pag. 49): „Cozili comiti de his, qui uxores suas dimiserunt vel ad alias illis uiuentibus migrauerunt. Porro eos, qui uxores suas dimiserunt (uel) illis ad alias uiuentibus migrauerunt nupcias tam diu cum consentaneis eorum excommunicamus quousque posterioribus remotis priores penitendo receperint. Sicut enim nupcie a Deo ita diuorcium a diabolo est teste s. Augustino repertum. Quod enim coniunxit Deus homo non separet. Precipue cum hec pessima consuetudo ex paganorum more remanserit, quorum in talibus non alius nisi ipse diabolus erat magister et auctor."

[3]) Dr. Ginzel (op. cit. p. 64) oslanjajući se na to, što Boczek (Dipl. Mor. I. 36. — Erben Regesta p. 15) pred malo više navedeni list Ivana VIII. na Kocela stavi: „E Concilio III apud Ravenam a. 877": zaključuje „da je Kocel još god. 877. živio", tè umrô ili koncem 877. ili početkom 878. Odavle izvadja, da Method bavio se u Panoniji sve do god. 878., koje predjè u Moravsku. Nu svi ovi podatci Dra. Ginzela već oviem jediniem razlogom padaju, što — kako svjedoči Wattenbach — onaj napis Boczekov neproteže se ni najmanje na pomenuti list dolazeći pod br. V., već jedino na ulomak I, kod koga stoji; tè da ga Boczek samovoljno tamo prestavi. S toga se iz njega neda zaključiti, da je Kocel preminuo god. 877. ili 878.

Digitized by Google

dleipa s gradom Optujem, koja obsizaše dio dolnje Panonije tja do Blatnoga jezera i sačinjavaše čest Koruške, tè joj predstojaše grof Gozwin. Kocel doistơ ima se uvrstiti u broj onieh knezov, koji u tišini neumorno rade za blagostanje i duševni razvitak svoga naroda. On nije težio za izvanjskom ili političkom veličinom; već se prilagodio okolnostim, u kojieh se uprav nahodjaše. Odnošaj oni, u kojem svoju zemlju stečè po otcu, nastojaše naprama Njemačkoj nepovredivo uzčuvati na toliko, da mu protivnici ništa nemogahu spočitati; nu neprestano trudio se je svojoj zemlji duhovnu samostalnost priskrbiti. Kocelovo ime ostati će vazda uzko skopčano s imeni slovjenskieh Apoštolov!

Smrt Kocelova dodjè Karolingom u dobar čas. Panonija više nedodjè u slovjenske ruke; nego bješe posvema sdružena s Koruškom, koja — kako vidismo — stojaše pod vrhovnom upravom Karlomanna, ili bude možebit već sada povjerena njegovu nezakonitomu sinu Arnulfu. Iz onoga pako diela dolnje Panonije, koj je s Koruškom graničio, tè se protezao do Blatnoga jezera, bude učinjena grofija, od istoimenoga mjesta nazvana Dudleba [1]). Čiem se ugnjiezdì u Panoniju domaća vlada: solnogradski biskup, od iste poduprt, gazeć vjeru, koju zadadè rimskoj stolici, gdje god mogaše, stadè u njoj ovršivati biskupsko pravomoćje. Tako još iste godine 874. nalazimo Theotmara u dolnjoj Panoniji, gdje u Optuju tamošnjemu knezu Gozvinu posvetì crkvu [2]). Na što Method, nevideći ondje za se obstanka, osobito pako da bi u Panoniji svoju stolicu imao, predjè u sjeverni dio svoje metropolije t. j. u Moravsku, gdje ga i onako narod moravski, onda slobodan, željno

---

[1]) Sr. Odsjek I. str. 74. — Dipl. Arnulphi a. 889 (ap. Kleinmayer Anh. pag. 106): „in partibus Sclaviniensibus vero in comitatu Dudleipa vocato in Ruginevеld sicut Chozil quondam inibi ad opus suum habere visus est, et velut Reginger in eodem comitatu iuxta aquam, quae dicitur Kuesaha (Kuniža) in beneficium habebat,.."

[2]) Auctar. Garstense (kod Dümmlera: die südöstlichen Marken.. pag. 42) a. 874: „Dietmarus archiepiscopus ecclesiam ad Bettowe (Petov) Gozvini comitis consecravit." Id. Annal. S. Rudberti Salisb.

Digitized by Google

očekivao [1]). Ova drzovitost i vjerolomje imadjaše doprieti papi do ušiuh; jer Ivan još iste godine 874. ili 875. opomenù Karlomanna, da pusti Methodu slobodno u Panoniji ovršivati biskupsko pravomoćje, pošto je priznata i biskupija panonska i Method za panonskoga biskupa [2]). Isti papa trudio se je okô toga takodje, da malo po malo panonskoj metropoliji podvrgne sve one zemlje, koje bi bile imale na nju spadati polag drevnieh zakonov i osnove u Rimu nacrtane. Kako nješto više (str. 260) opazismo, u broju ovieh pokrajin bijaše takodje kneževina srbska u strožijem znamenovanju, osobito pako njezin dio med Bosnom i Kolubarom, kao pograničen posavskoj Panoniji, središtu stare panonske metropolije. S toga Ivan nagovaraše (874—5) Mutimira, srbskoga velikoga župana, da „sljedeći stope svojieh otác, na koliko mu možno, povratì se pod panonsku biskupiju", i pod duhovno upravljanje Methoda odredjenoga biskupa od stolice sv. Petra [3]). Ivan VIII., koj o privrženosti Methodovoj prama rimskoj stolici nije ni najmanje dvojio, htjedè panonsku metropoliju učiniti središtem za sve dunavske Slovjene, tè kroz nju svezati jih s Rimom, od koga uprav u ono doba nastojaše ih Carigrad na sve načine odciepiti. Kô što se iz svega

---

[1]) Anonym. de Conv. Carant. kod Wattenbacha (e cod. bibl. vindob. 423, saec. XIII) p. 50: „Methodius.. tandem fugatus a Karentanis partibus intravit Moraviam."

[2]) Ulomak dotičnoga lista nalazi se u rukopisu bibl. vat. 4886; glasi ovako: „Joannes episcopus glorioso viro Carolomanno. Reddito ac restituto nobis Pannoniensium episcopatu liceat fratri nostro Methodio, qui illis a sede apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem libere, quae sunt episcopi, gerere" Timon op. cit. 143. — Boczek I, 36. — Erben I, 16.

[3]) Cod. bibl. vat. cit. p. 102: „Joannes episcopus Montemero Duci Saluinicae (Sclauinicae). Admonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem, quantum potes, ad Pannoniensium reverti studeas dioecesim, et quia illic iam Deo gratias a Sede b. Petri Apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem." (Cf. Timon op. cit. pag. 143). — Šafařík (Slov. starožit. str. 671) ovoga Mutimira drži za hrvatskoga vel. župana; ali tada bješe hrvatskiem vel. županom Domogoj; a hrvatski Mutimir sliedio je za Branimirom, tè do godine 892. nenalazimo o njem nikakova spomena; zatiem Hrvatska imadjaše svoga metropolita u Spljetu, a vlastitoga biskupa u Ninu. Sr. Dümmlera: Die pan. Legende. Arkiv für die österr. Gesch. Bd. XIII. p. 187.

Digitized by Google

vidi, Ivan promaši svoju svrhu glede Srbije; jer ova bijaše posvema prionula za dukljansku metropoliju, okolo koje ležaše sva snaga srbskoga življa.

Je-li se Ivan izkazà jednako prijazniem slovjenskoj liturgiji, kô što se izkazà panonskoj metropoliji? U tom pitanju duže vremena Ivan se nije slagao sa svojiem predšastnikom. On se strogo držaše mnienja, tada obćenitoga, da se samo u triuh jezicih t. j. u žudinskom, grčkom i latinskom smije božja služba činiti; s toga da krom ovieh triuh posvetjenieh jezikov svaki ini jest svjetski, crkvi inostran (barbarus). Zatiem ni najmanje nije dvojio, da će odpornikom panonske metropolije, velikiem neprijateljem slovjenštine u crkvi, bar s jedne strane zadovoljiti, njihovu ogorčenost ponješto utažiti, uduši-li i zabrani ovo novotarstvo u panonskoj crkvi. S toga istomu biskupu Pavlu, koga poslà u Njemačku, da u život uvede panonsku metropoliju, izručì poslanicu na Methoda, u kojoj mu strogo zabranì, „da nebi liturgiju čitao u neposvetjenom t. j. slovjenskom jeziku; nego ili u latinskom ili u grčkom, kô što pjeva crkva božja po cielom svietu razprostranjena, i kod svih narodov razširena“ [1]). Šta na to Method učinì? Kô što ćemo nižje vidjeti: on nije prestao služiti se slovjenštinom u crkvi. Zar iz nepokornosti ili jogunstva Method nesaslušà zapovied vrhovnoga pastira? Nipošto; njegov bo značaj nepuštja nam niti pomisliti na šta takova. Nu Method imao se oslanjati na nješto drugo — a to bješe povlastica podieljena slovjenskomu jeziku od Hadrijana II.; što pako Ivan, jamačno o istoj izviestjen, sada proti njoj radi, Method imao je ne malen razlog pripisivati svojiem odporniem susjedom; imao se takodjè nadati, da će Ivan jednako sa svojiem predšastnikom o toj stvari suditi, čiem ga točnije o njoj izviestì, što dàkako nije imao prepustiti, prem nam oskudievaju dotični spomenici. Tako sada se razlegahu slovjenski glasovi po moravskieh hramovih; tè nenalazimo, da bi je Ivan bio

---

[1]) Dotična poslanica izgubi se; ali taj sadržaj poznat nam je iz druge poslanice Ivanove od 14. Lipnja 879, u kojoj se papa pozivlje na svoj list odpremljen kroz Pavla: „iam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua (in barbara h. e. sclauina) sacra missarum solempnia celebrares, sed uel in latina uel in graeca, sicut Ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa, et in omnibus gentibus dilatata cantat.“

Digitized by Google

smetao više godín, pošto razne sgode zahtievahu drugdje svu njegovu djelatnost.

Krom brige, koju si Ivan zadavaše, da progna sasvim Sarecene iz dolnje Italije [1]), poslie smrti cara Ljudevita II. (12. Kolovoza 875), izza koje Grci Bar posjedoše [2]), imao je riešiti, komu izmedju bratje ide kruna carstva zapadnoga: je-li Ljudevitu kralju njemačkomu, ili Karlu Ćelavomu, kralju francezkomu? Ivan prijaše Karlu, tè ga kroz Gaudericha velletrijskoga i Formosa portskoga — osobe nam dobro poznate — u Rim pozvà [3]), velikom radostju na 17. Prosinca u crkvi sv. Petra primì, tè na Božić pomazà i okrunì [4]), čvrsto ga braneći [5]) proti njegovu bratu, koj se bješe latio oružja, da obrani svoje tobože povriedjeno právo; pošto bi bio mir učinio s Moravljani, a polabske Srbe i Suselce nadvladao po svom vojvodi Ratolfu, Thakulfovu nasljedniku [6]). Kralj Ljudevit medjuto dne 28. Kolovoza god. 876. preminù u Frankfurtu, ostaviv starijemu sinu Karlomannu kraljestvo Bavarsko; ovaj pako - ako ne prije, sada svakako — izruči upravljanje Koruške i Panonije svomu nezakonitomu sinu (iz priložnice Liutswinde) Arnulfu [7]), s kojiem će se u buduće štioc često sastati.

---

[1]) Cf. Epist. Johan. ad Neapolit. Salernit. et Amalphitanos per legatos: Donatum „cuius laus est in Sancta VIII. synodo" et Eugenium. Mansi XVII, 243. 247.

[2]) Annal. Benevent. ad a. 876. — Lupus Protosp. ad a. 875. — Erchemp. cap. 38.

[3]) Mansi XVII, 315. et Append. pag. 167. — Cf. Muratori: Rer. ital. P. II. t. 2: „quia divina pietas vos.. per.. Johannem summum pontificem invitavit et ad imperiale culmen s. spiritus iudicio evexit.."

[4]) Hincmar. Annal. op. cit. p. 498. — Annal. Fuld. ad a. 875.

[5]) Cf. Mansi XVII, 227. 230. 233. 235.

[6]) Annal. Fuld. ad a 874

[7]) Regino ad a. 880: „Hludovicus concessit Arnolfo Carantanum, quod ei pater *iam pridem* concesserat.." — Annal. Fuld ad a. 884: „Arnulfi, qui tunc Pannoniam tenuit."

Digitized by Google

Dočim car Karlo s Njemačkom u svadji življaše, inače ni duhom ni hrabrostju neodgovaraše zahtjevu svoje krune, a Vasilij u Aziji s nemirnimi i buntovnimi Pavlićani [1]), u Europi s južnimi Slovjeni, u svome carstvu s nutrnjom obnovom bješe savkolik zabavljen: Saraceni u južnoj Italiji na toliko digoše glavu, da kô što god. 875. osmjeliše se navaliti na otok Grado i na varoš Comacchio [2]), sada plienjahu ine obale talijanske preteći Rimu. Ivan VIII. sve sile napè, kako da ukroti ove preuzetnike. Umolì za pomoć podkralja Italije Božu [3]); sám podjè u Napulj, da odgovori tamošnjega kneza Sergija II. od saveza sa Saraceni [4]), isto radijaše okô Adelgisa beneventskoga, Gualfera salernitanskoga, Pulkara amalfitanskoga i Docibila gaetskoga kneza [5]). Nu do liepih riečij malo što postižè. Saraceni medjutiem svaki dan smjeliji „poharaše cielu Campaniu; potok, koj od Tibura grada teče u Rim, potajno prolazeći sabinska i obližnja mjesta popljačkaše" [6]). S toga byzantinskoga vojvodu Grgura, koga bješe napokon Vasilij s vojskom poslao u strane beneventske, papa vruće moljaše (17. Travnja god. 877), da bi odmah bar deset brodov poslao u rimsku luku „za očistiti obale od arapskieh lupežov i gusarov" [7]). Malo kašnje ostavì Ivan Rim, tè u Kolovozu sakupì u Raveni mnogobrojni sabor [8]), u Rujnu sastadè se s Karlom u Pavii, koj dočuvši, da razjaren Karlomann ide s velikom vojskom, povučè se u Savojsku, tè već 13. Listopada umrè. Ivan se istoga mjeseca u

---

[1]) Const. Porph. in Vita Basilii ed. Paris. pag. 165—168.

[2]) Joh. Chronic. Venet. pag. 19—20.

[3]) Epist. apud Mansi XVII, 3: „Charissimae tuae." Od 1. Rujna 876. — Opet epist.: „Saepe gloriam tuam". Ibid. pag. 8.

[4]) Erchemp. c. 9.

[5]) Cf. epist. ap. Mansi XVII, 5. 26. 35. 36. 41.

[6]) Epist. Johan. ad Carol. Calv. de 10. Febr. 877 ap. Mansi XVII, p. 27: „Cum nos..."

[7]) Epist. ap. Mansi ibid. pag. 42: „Gloriam tuam..."

[8]) Mansi ibid. 367.

Digitized by Google

Rim vrati [1]); a Karlomann bude medjuto priznat za talijanskoga kralja [2]); opirahu mu se papa i velikaši rimski; nu Karlomann, vrativši se radi bolesti i kuge, uvukavše se u njegovu vojsku, opet kući, kroz Lamberta kneza spoletskoga i Adalberta toskanskoga prisili ih (878) na prisjegu vjernosti [3]). Ivan na taj način nigdje nenašav dovoljne pomoći proti izvanjskomu neprijatelju, pače upleten u svakojake nepogode, da umiri Saracene i odvrati ih od baštine sv. Petra, obećà im platjati godišnji danak [4]).

Vriedni štioc neće nam zamjeriti, što se upustismo nacrtati prediduće sgode; jer prem se naše stvari neposredno netiču, mnogo će doprinieti k predočenju političkoga obzorja onieh godín, tè će nas točno izviestiti, zašto Ivan, kod kuće na toliko zabavljen, brodeći na uzburkanom moru, tražeći kako da spasi, što je okô sebe vidio, nedodjè u doticaj niti s moravskimi i panonskimi, niti s južnimi Slovjeni, a niti s carigradskom crkvom; dočim ipak mnoga pitanja u ovih pokrajinah imala su se riešiti. Jedva godine 878. nalazimo Ivana, i to prvi krat u odnošaju s Mihajlom, bugarskiem knezom, onom prigodom, kad počè s Vasilijem i carigradskom crkvom živahnije obćiti.

I doisto bilo je već skrajno doba, da Ivan na iztok i na thračko-ilirski poluotok svoj pogled baci; ovaj bo sada većma prionù za Carigrad, nego-li ikada prije. Imenito Hrvatska uzko se spoji s byzantinskiem carstvom. Poslie smrti naime velikoga župana Domogoja (876), zakletoga neprijatelja

---

[1]) Johan. chron. Venet. pag. 20. — Cf. epist. ad Lamb. ducem Spolet. Mansi XVII, 51.

[2]) Vidi Muratori: Annali d'Italia tom. III. pag. 792—96.

[3]) Annal. Fuld. ad. a. 878.

[4]) Epist. ap. Mansi ibid. p. 78: „fessum se paganorum persecutione ac gladio atque exactione census 25.000 in argento mancusorum annualiter.“ Jedna srebrna „mancusa“ valja po prilici jedan marku srebra.

Digitized by Google

Mletâk [1]), proti njegovim sinom podižè se Sedeslav, iz koljena Trpimirova, tè pomoćju cara Vasilija posjedè županskuu stolicu, a Domogojeve sine (877) prognà iz domovine [2]). Ovi življahu u prijateljstvu s Mletcî; nu mletački dužd Ursus, proslavljen naslovom carskoga protospathara od Vasilija, bio jo predobljen na ruku Byzanca, tè se neusudì pomoći jim proti Sedeslavu. U takovih okolnostih imao je Vasilij, da si obezbiedi većma ljubav Hrvatov, urediti na njihovu korist odnošenje rimske Dalmacije naprama Hrvatskoj; dočim naime zapovjedì, „da ondješnji rimski gradovi sva ona, koja su dosada strategu davali, odsada Hrvatom bi platjali, izim ono malo, što bi i nadalje davali strategu za posvjedočiti podložnost i podanost rimskiem carom i njihovu strategu. S toga od ono doba svi ovi gradovi Slovjenom hrvatskiem platjaju danak i to: Spljet godišnjih 200 dukatov, Zadar 110, Trogir, Osor, Rab i Krk svaki po 100: svega dakle skupa sedam sto i deset dukatov, izim vina i druge hrane, koju davahu povrh rečenoga novca“ [3]). U takovu odnošenju rimski gradovi svaki dan više priljubiše slovjenski živalj; tè ga za koje stoljetje proslaviše u knjizî. — Hrvatskom indi vladaše tada knez, koga prijaznost Vasilijeva povisì i uzčuva na kneževskoj stolici; odkle se dade izvesti, koli uzak imadjaše biti vez državni i crkveni med Hrvatskom i byzantinskiem carstvom.

---

[1]) Ivan Mletčanin (Chron. Venet. p. 20) nazivlje Hrvate radi toga: „Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum“, a Domogoja: „Sclavorum pessimus dux“. Nu zaboravlja na ona nasilja, koja su počinjali njegovi zemljaci, gdje god im se sgoda pružila. Niti na to nemisli, da su Mletčani rado tržili s robljem, koje kupovahu od neretvanskieh gusarah: „mercatores Veneti — kaže Dandulo — lucri cupidi a piratis et latrunculis mancipia comparabant.“ (Chronic. lib. VIII. c. 4.) Ovi gusari „pod izlikom Domogojeva imena“ plienijahu po jadranskom moru i obližnjoj obali; s toga nagovara ga Ivan VIII.: „ut contra marinos latrunculos.. tanto vehementius accendaris, quanto illorum pravitate famam tui nominis obfuscatam fuisse cognoscis..“ Mansi XVII, 243.

[2]) Joh. Chron. Venet. (p. 21): „His diebus Sedesclavus, Tibimiri ex progenie, imperiali fultus praesidio Constantinopolim veniens Sclavorum ducatum arripuit, filiosque Domogoi exilio trusit“

[3]) Const. Porph. de Adm. Imp. cap. XXX.

Digitized by Google

U carigradskoj medjutiem crkvi ne samò što još nebješe zacielile rane razkolja, nego na dan se više ozledjahu. Stranka, koju ne bez razloga narodnom prozvasmo, nehtjedè se nikako iskreno pomiriti sa zapadnom crkvom, imenito pako s rimskom stolicom; a neima dvojbe, da su joj sve većma krila rasla, kad se Bugari, Hrvati i Srblji ne samo carstvu, nego i patrijarhatu byzantinskomu pokoriše; kad Vasilij s Rusi mir utanači, „tè izposlovà, da bi primili nadbiskupa od Ignatija redjenoga“ [1]); kad Pavlićane u Aziji oružjem ukrotì [2]). Narodna ista stranka znala si je u istom dvoru znatan upliv dobaviti; tè navlastito duhovnike zauzete za sklad i mir med objema crkvama stadè proganjati; pače podjè joj za rukom Vasilija prijazniem učiniti prama Fotiju. Ovaj poslie odsude na carigradskom saboru nije prestao tužiti se i jadikovati, „da ga nasljednici Žudij protjeraše iz svoje synagoge...., da već neima na svietu pravice...., da su krstjanske stvari s temel,a razorene...., da Boga hvali, što ga nepustì ljudem zapoviedati u takovo vrieme, gdje priestol carigradski jest državi grob, a po crkvah i po kućah mjesto veselieh pjesnih čuje se naricanje“ [3]). Pa ipak Fotij brže bolje iz svoga prognanstva vratì se u kukavno čovječje družtvo; pače do istoga „priestolja, groba državi“, kad mu

---

[1]) Const. Porph. in Vita Basilii pag. 211. — Cod. Colbert. Nro. 4432 kod Banduria (Animadv. in librum de Adm. Imp. p. 112—116) veli: „episcopum eo misit (Basilius).. cum comitibus duobus Cyrillo et Athanasio... qui triginta quinque litteras ab se inventas et exaratas iisdem tradiderunt, quarum nomina haec sunt: As, Mpuki...“ Naš štioc znade, da Cyrill više nije živio tada, i da ga Vasilij nemogaše poslati u Rusiju. Ali šta sliedi iz onoga rukopisa? Da i Rusi slovjensku azbuku i početak svoje prosvjete pripisivahu Cyrillu. Na toliko proniknù ova blagodat Slovjenstvom, tè se uprav nazvati može sveslovjenskom!

[2]) Const. Porph. ibid. pag. 167—168.

[3]) Cf. Photii epistolas ad Michaëlem metropolitam Mitylenae, Michaëlem Protospatharium, Joannem episcopum Heracleae, Paulum quondam archiepiscopum Caesareae in apostasiam (rimska crkva) lapsum, Gregorium Syracusanum. Baron. ad a. 870. e Cod. graeco, quas Petrus Morinus latinitate donavit.

Digitized by Google

Vasilij [1]) povjeri odgojenje svojieh sinov Konstantina i Lava, tè ga učini predsjednikom Akademije Magnaure (okô 875). Neimamo razloga, zašto bi Vasilija sumnjičili, kô da mu nebi bio na srdcu ležao crkveni mir; nu i njemu bješe kadkada izvanjskomu uplivu i zahtievanju popuštjati. Toga nitko neće tajiti, da isti Vasilij vazda štovaše Ignatija, i da nastojaše uzdržati porazumljenje s rimskom stolicom. Novi dokaz tomu je dao, kada se obratì pismeno na Ivana, tè mu očitovà svoje štovanje prama rimskoj stolici i želju za mir uzdržati, odkriv mu ujedno rane iztočne crkve, koje bi trebalo što prije izvidati. Ivan sada prvi put stupì u doticaj s iztočnom crkvom. On odlučì poslati u Carigrad nam dobro poznatoga Pavla jakinskoga i Eugenia ostijskoga biskupa. Napisà (dne 16. Travnja 878) knjigu na cara Vasilija [2]), u kojoj hvali njegovu težnju za mirom i slogom u crkvi [3]); buduć pako bješe dočuo „da se carigradska crkva jošte burka smutnjom nesloge", veoma žali; pošto se nadao, da će jurve uživati mir „utvrdjen velikiem trudom apoštolske stolice". Vasilij u svojih dvih poslanicah (877) moljaše za njeke imenovane poklisare; pošto jih pako, „jer prepriečene", nemogaše Ivan odpustiti, na mjesto njih poslà gore navedene „dobro mu poznate s pravovjerja i sa znanosti"; naloživ jim „pismeno, da udušiv sve razpre polag zakonov sv. otâc mir uvedu; i uništiv svaku prepirku milostju božjom pravici lovor priskrbe"!

Ovom prigodom poslužì se Ivan da radi o tom, kako će Bugarsku opet s rimskiem patrijarhatom sdružiti; nastavì indi nastojanja svoga predšastnika. S toga naložì svojiem poklisarom, da posjete Bugarsku, da se dogovore s knezom Mihajlom, i on-

---

[1]) Nicetas (Vita S. Ignatii op. cit. pag. 755) za neposredni povod, kojiem se Fotij uvučè u milost Vasilija, navadja: „Historiam sive genealogiam contexens Tiridatem illum inclytum Armeniorum regem... stirpis (Basilii) caput fingit.. Administer et fidus illi in hac scena et fabula Theophanes erat ea tempestate κληρικός βασιλικός, et apud Imperatorem sapientiae nomine satis praestans habitus."

[2]) Mansi XVII, 69.

[3]) Ibid.: „A Deo prouectum Imperium vestrum, quod eo auctore, iustitia et triumphis ornatis, minus nimirum validum, minusque gloriosum putatis, nisi etiam summa concordare pace seu concordia satagatis."

Digitized by Google

dješnje stvari dobro urede — a Vasiliju preporuča ih moleći, da bi im dao „valjana pratioca, koj bi ih do pomenutoga kneza zdrave doveo i odveo". Istiem poklisarom izručì više poslaníc [1]), koje se tiču Bugarske, imenito jednu na kneza ili kralja Mihajla [2]), u kojoj tuguje papa, što prionù za grčku crkvu, najviše radi toga, jer se plaši, da i Bugari „sljedeći Grke, koji po običaju padaju u razna krivovjerja i razkolja, neugreznu u dubljinu bludnje". Nastavlja zatiem: „to je, zašto danom i noćju za vas se brinimo. Mi netražimo od vas niti slave, niti časti, niti danka; tražimo bo ne vaša, nego vas, tè nehlepimo za vladom nad vašom otačbinom ili za gospodovanjem nad vašom državom; nego, kô što i prije, želimo opet poprimiti upravljanje vaše biskupije u vašoj pokrajini. Nemoj dakle, predragi sine! slieditì Grke, jer vazda misle samo o krivoj mudroliji i o prevarnoj lukavosti, da se vam nedogodi, što se njegda Gothom dogodilo... Medjuto — kô da bi se htio popraviti, da nebude zlo razumljen — mi negovorimo u tom razumku, kano da nije nam i njim jedna vjera, jedan krst i jedan Bog; ali jer mnogi, koji su im

---

[1]) U buduće Ivanove poslanice, koje se tiču slovjenske povjestnice, navadjati ćemo iz najstarijih regestah Ivanovih poslanic, nalazećih se u vatikanskom tajnom arkivu u rukopisu na pergameni na početku XI. stoljetja napisanom manjimi (minusculis) slovi lombardskimi, kojega porabu učtivi praefekt o. Theiner dragovoljno mi dozvolì. Na čelu prve strane, kakvieh ima 122, čita se: „Liber' fratrum Casinensium per ven. dnum Basilium pcipi Apostolorum dno. pp." Ovaj rukopis žalibože neobsiže svekolike Ivanove poslanice; jer počimlje: „Johannes episcopus Bosoni illustrissimo Comiti. Karissime tue nobilitatis", koja poslanica jest pisana dne 1. Rujna 867; dočim pred ovom posjedujemo 29 po raznieh rukopisih razpršenieh; s toga gore navedenieh važnieh poslaníc tičućih se panonske metropolije neima u tom rukopisu. — Drugi rukopis na papiru in folio iz XVI. vieka, ima takodje 316 poslaníc u istom redu kao i prvi, jedino neima 58 i 64 poslanice, koje su drugom rukom na prvom listu napisane. (Cf. Kukuljević: Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. Arkiv IV, 365—66.) Učeni Pertz (Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde V, 32) upotrebì takodje Cod. bibl. Vat. Fragm. registri Joannis VIII. sadržavajući 308 poslaníc. Rukopis, iz koga je izvadjen taj regestrum, po sudu Pertzovu polazi iz XI. vieka.

[2]) Regest. Arch. Vat. ep. 65. pag. 30 (Mansi XVII, 62): „Michaëli Regi Uulgarum.. Spiritualibus te.." Podpis: „Missa per Paulum et Eugenium episcopos mensis April. Ind. XI (878) die XVI."

Digitized by Google

podložni, pošto često njihov vladika ili car, ili oba bjehu uzroci krivovjerja, budi laskanjem, budi strahom prevareni njim spodobni postanu, a jao tada onim, koji se s njimi sdruže.. Vratite se indi k blaženomu Petru, poglavici apoštolov, koga obljubiste, koga odabraste, kojega zaštiti sebe i svoje podanike preporučiste i predaste; tè ako nas posluhnete, primiti ćemo vas otvorenim naručjem kano preljubljene sinove." Da pako Ivan faktično svoje pravomoćje na Bugarsku pokaže: obznanjuje Mihajlu, „da svojom osudom skinù s časti Sergija uškopljenika, rodom Slovjena, upletena u mnoge zločine, koj prevarom dodjè do svetjeničtva", tè bude od Jurja „uzvišen na nadbiskupiju bjelogradsku" [1]). Ove i tiem slične viesti imaše Ivan dočuti putem redovnika Ursa, po kom Mihajlo bješe mu poslao njekakav dar (xenium). — U ostalom iz ovoga spomenika uvidismo, da Ivan, žestoke i onako ćudi, nije se znao tako ograničiti na historično-juridično gledište ovoga pitanja, kako njegovi neposredni predšastnici Hadrijan II. i Nikola I.; već se upustio u sumnjičenja Grkov misleći, da će kroz ista primamiti kneza Mihajla; što dàkako u ono doba mogaše uzajemna ogorčenja samo umnožati.

U istom smislu pisao je Ivan i rodjaku Mihajlovu Petru [2]) „kano svomu znancu i draganu, koj bijaše u tom poslu knezu predteča i vodja i posrednik med papom i knezom", nagovarajući ga, „da bi ovu vjeru vazda ulievao pobožnomu kralju, da ju ovaj drugdje netraži, nego u Rimu, gdje bješe posadjena i ukorenjena od sv. Petra". — Isti Ivan mnogo je žeštje pisao „svim biskupom i ostalim duhovnikom grčkiem, nalazećim se u Bugarskoj", preteći im „da koj god od njih tečajem mjesec dán izza upoznate ove apoštolske odluke iz ciele Bugarske neizadje, u njoj rediti ili upravljati poslie pomenutoga vremena se osmjeli: taj vla-

---

[1]) Ibid.: „Ceterum gloria nestra sciat Sergium eunuchum, qui cum genere Slabus esset, et multis prauitatibus irretitus, per surreptionem obtinuit, et post etiam super aliis detectus et conuictus excessibus, ab episcopo tunc suo depositus fuisse dignoscitur, et post indigne satis a Georgio, qui falso sibi episcopi nomen usurpat, ad episcopatum belogradensem provectus est.. nostri esse sententia decreti depositum" Cf. supra pag. 270.

[2]) Autogr. Regest. ep. 66, p. 32 (Mansi XVII, 64): „Petro Comiti.. Dilectissimo filio nostro.."

Digitized by Google

stju sv. otâc i papinom odsudom bit će lišen svake službe, tè izbjeći će kaznu ili moći će se nadati oproštenju, kad se poboljša". Medjuto svakomu, koj se bude ovoj naredbi pokorio, obećaje papa ili biskupiju, koju imaše prije izvan Bugarske, ili ako još nije bio biskupom, prvu biskupiju izpražnjenu [1]). Ali papi trebalo je glavno patrijarhu Ignatija nagovoriti, da se okani Bugarske: zato u dotičnoj poslanici [2]) čini ga na to pozorna, da je bio već dva puta opomenut od rimske stolice, kojoj vendar imade zahvaliti svoju čast, da carigradskoj biskupiji neširi medje preko graníc, „koje metnuše njegovi otci". Nu on uz prkos tomu „uvukavši se protuzakonito u Bugarsku usudì se proti božjem zakonu unesti kosu u tudju žetvu. S toga nalaže, da ima za mjesec dán sve svoje duhovnike opozvati tako, da se za dva mjeseca nitko više u njoj nenadje. Neizpuni-li tu naredbu, „ima biti kroz dva mjeseca dotle lišen sv. tiela i dragocjene krvi gospoda našega, dok se nepokori oviem odlukam".

Nu za Ivana nastaše vrlo burna vremena, koja ga nepustiše nastaviti krepko započeto djelo. Lambert naime knez spoletski pod izlikom, da ima zapovied od Karlomanna, dodjè s vojskom u Rim; papi oduzè svu oblast, tè ga nadziraše povukavšeg se u Vatikan [3]). Pošto bi bio Lambert otišao, Ivan izobći njega

---

[1]) Regest. ep. 70. pag. 35 (Mansi XVII, 68): „Omnibus episcopis et ceteris clericis grecis uulgaricae dioeceseos inuasoribus ac per hoc excommunicatis. Miramur vos.. in alienam messem iudicii falcem misisse in Illyrici prouincias, quas nunc Uulgarum natio retinet, ingredientes, cum et s. Concilia sub sede b. Petri apost. principis has olim prouincias deguisse patenter innuant, et sedes apost. sit ab eis, qui hanc inhabitant regionem, recognita, requisita et multis precibus inuitata.."

[2]) Regest. ibid. (Mansi XVII, 67): „Secundo iam.. Nullus autem ignorat regionem Uulgarum a s. memoriae Damaso papa, et deinceps usque ad paganorum irruptionem a sedis apostolicae praesulibus, quantum ad ecclesiasticae prouisionis attinet privilegium, moderatam; praesertim cum hoc nonnulla scripta, sed praecipue diuersorum pontificum rom. res gestae, quae in archiuis antiquitus nostrae reservantur ecclesiae, clarius attestentur."

[3]) Ep. Berengario glorioso Comiti (Mansi XVII, 73: „Lectis nobilitatis... Venit (Lambertus) Romam et portam civitatis capiens, tantam civitatem invasam retinuit, ita sane, ut nobis apud b. Petrum consistentibus nullam urbis Romae potestatem.. haberemus; extititque paratus nobis iterum maiora inferre."

Digitized by Google

i njegove sljedbenike [1]); ali nije mu bilo obstanka u Rimu; s toga odè po moru na Genovu u Arelat, kamo prispjè na 11. Svibnja g. 878 [2]). Odavle po kopnu u Lyon, a kašnje u Troyes, gdje se na 1. Kolovoza sastadè sa svojiem prijateljem Ljudevitom, francezkiem kraljem; tè ondje (na 11. i. m.) u crkvi sv. Petra držaše sabor [3]), na kom potvrdì odsudu izobćenja proti Lambertu i biskupu Formosu, koga bješe izobćio još god. 876. na rimskom saboru.

U toli burnoj dobi imao se dàkako obustaviti ili bar odgoditi odlazak rimskieh poslanikov put Bugarske i Carigrada; ali dočim se Ivan još bavio u Francezkoj, vriedni starina patrijarha Ignatij dne 23. Listopada g. 878. prestavì se iz ovoga svieta [4]). Smrtju Ignatijevom uklonì se narodnoj stranci najveća zapreka; s toga znadijaše izposlovati, da milostju Vasilijevom [5]) Fotij jur tretji dan poslie pokopa posjedè patrijaršku stolicu. Prvašnja komedija ili bolje tragedija opet započè! Fotij i njegova stranka napela je sve sile, da rimska stolica i iztočna crkva priznade novoga patrijarhu; na čelu pako Fotijevoj stranci stajaše carski komornik Niketas, carski knjižničar Theophil, Theodor Santabaren, sin njekoga Pavlićana utekavšeg u Bugarsku, od Fotija sada posvetjen za biskupa, Petar tajni perovodja, sada biskup sardeski, i ujak Fotijev Lav Katakallos, uzvišen na čast drugara carske straže — dakle same osobe velikoga upliva u carstvu. Fotij sa svojom strankom „najprije nastojaše prevrnuti naredbe pokojnoga Ignatija tè sve ‚one namjestiti‚ koji bjehu od njega

---

[1]) Ep. ad Joan. archiepisc. Ravenat. Mansi XVII, 73.

[2]) Hincmari Annal. ad a. 878 (ap. Pertz pag. 506).

[3]) Mansi XVII, 345 & seq. — Cf. Richter: Programm zur Wahl eines Prorector's in Marburg. 1843. pag. 6.

[4]) Nicetas: Vita Ignatii pag. 758.

[5]) Const. Porph. in Vita Basilii ed. Paris. pag. 171: „Viro inclyto patriarcha Ignatio s. Deoque placitis moribus vita perfuncto.. ei rursus ecclesiam rite reddidit, qui non rite sibi antea eam vindicare visus est, legitimeque ac canonice τὸν σοφώτατον Φώτιον in regiae urbis vacante sede restituit.‘ Cf. Leo Gram. op. cit. pag. 472.

Digitized by Google

skinuti; one pako, koje navedè, da s njim obće, opet ih zaštitì, i često povisì na vìšje stolice; a prijatelje i privržene Ignatijeve što pozatvorì, što prognà i izmučì, tè na svake načine ugnjetavaše" [1]).

Poklisari rimske stolice Pavao i Eugen medjuto prispješe u Carigrad. S početka nehtjedoše obćiti s Fotijem [2]); nu kašnje dogodì im se, što njegda Rodoaldu i Zachariji — što mitom, znakom skvarene dobe, što grožnjom zavedeni, neizviestiv rimsku stolicu o stanju stvarij, nečekajući dalnjih naputkov, stupiše u obćenje s Fotijem [3]). Sada se u Carigradu o tom radilo, kako da se i papa sklonì na priznanje učinjene promjene. Ivana, koj se bješe njegdje okô Božića god. 878. iz Francezke preko Turina i Pavie u Rim vratio, htjeli su pripraviti kroz Grgura carskoga zapovjednika u južnoj Italiji, koj u tu svrhu poslà s listom Stjepana u Rim, moleći papu, „da bi podupirao dobre misli cara Vasilija, koj želi mir vratiti crkvi" [4]). Ivanu navlaš u toli burno doba ležaše mir na srdcu, tè vruće željaše „umiriti carigradsku crkvu raznovrstnimi pogoršenji smutjenu". Zato željno izčekivaše poklisare carske, tè jih preporučì Pandenulfu knezu kapuanskomu [5]). Carski poklisari dojdoše njegdje u drugoj polovini Travnja 879. preko južne Italije u Rim; tè izručiše dotične poslanice od cara i Fotija. Vasilij moljaše Ivana, „da bi prečastnoga Fotija primio na dostojanstvo patrijarhata, na čast vrhovnoga svetjenstva; da bi ga primio u svoje obćenje; da nebi

---

[1]) Nicet. ibid.

[2]) Ep. Joannis Photio ap. Mansi XVII, 148; XVI, 502: „Missos vero nostros tecum minime consecrare.."

[3]) Svjedoči novo-cesarejski biskup i suvremenik Stylian po grčkom rukopisu kod Baronia (ad a. 886): „Photius illos (poslanike) muneribus corruptos decepit, et imperatoris minis coegit, ut dicerent coram omni clero et populo, quod contra Ignatium (jer su bili poslani još za njegova života) a Joanne papa essent missi, ut illum anathemate damnarent, et Photium patriarcham promulgarent."

[4]) Epist. Joan. Gregorio primicerio, et imperiali bajulo: Litteris tuis. Mansi XVII, 115.

[5]) Ep. Joan. dilecto filio Pandenulfo (ap. Mansi XVII, 115).

Digitized by Google

trpio, da toliko vremena uzburkana crkva i nadalje ostane razciepana i uznemirena".

U škakljivu doisto položaju nalazio se je papa Ivan. Trebalo mu ili priznati Fotija za patrijarhu, ili mu se oprieti. Ako ga priznade, raditi će proti naročitim naredbam svojieh predšastnikov Nikole I. i Hadrijana II., pače proti odluci iztočne i zapadne crkve, koja na carigradskom saboru (869—70) Fotija s časti skinù i izobćì [1]). Opre mu li se, izvrgô je pogibelji mir crkve, olahkotio razkolje, pobunio proti sebi Vasilija, kojega pomoći trebalo mu proti svirepstvu Saracenov. Ivan da spasi jedno i drugo, na koliko bješe možno, udarì srednjom stazom. Kô što očitovà u poslanici na Vasilija dne 16. Kolovoza pisanoj [2]): „neimajući obzira na okolnosti vremena, tè pošto Ignatij od ovoga svieta se prestavì, scienio je za shodno pregledati kroz prste, što Fotij bez privoljenja rimske stolice opet posvojì patrijaršku stolicu" Medjuto Ivan nehtjedè priznati bezuvjetno Fotija; već zahtjevaše, da se izpune ova četiri uvjeta: *a)* da Fotij pred saborom izpovjedì svoje prvašnje pregreške i da moli za oproštenje [3]); — *b)* da „poslie smrti Fotijeve u buduće nitko od svjetovnjakov ili dvoranikov neuzvisì se na patrijarhat; već polag svetih odluk jedino misnici ili djakoni carigradske cr-

---

[1]) Cf. pag. 249.

[2]) Od ove poslanice, i njekih sljedećih, imademo dva primjerka. Jedan u latinskom jeziku, nalazeći se takodje u pomenutom Regestu vat. Arkiva, koj će možebit isti biti, koga spominja kardinal Baronius: „in codice vaticano charactere longobardo exarato, his ferme temporibus scripto" (Annal. eccl. ad a. 879). O njegovoj istinitosti dvojiti neimamo razloga; prem ga u novije doba učeni Bamberger (Geschichte des Mittelalters III, Kritikheft pag. 331—332) proglasì za podmetnuta. Drugi primjerak jest u grčkom prievodu od samoga Fotija; ali kô što je očevidno do zla boga preinačen i skvaren. Mansi XVI, 479 — XVII, 136: „Inter claras Τῆς ὑμετέρας... Data mense Augusto Ind. XII. Missa per Petrum presbyterum." U Regestu epist. 208, pag. 80—82.

[3]) Ibid.: „Eundem Photium satisfaciendo misericordiam coram synodo secundum consuetudinem postulantem." Ovaj uvjet Fotij u grčkom prievodu posve izpustì.

Digitized by Google

kve"[1]; — *c)* da se Bugarska rimskoj stolici opet vrati[2]; — *č)* da biskupom i svetjenikom od Ignatija redjenim i njemu privrženim, a od Fotija prognanim imaju se bez oklevanja vratiti prvašnje stolice i prvašnja mjesta. — U istom smislu pisao je Ivan Fotiju[3]) opazujući, da će ga „poslie smrti Ignatijeve" priznati za patrijarhu jedino radi toga, „da se mir ustanovi i razpre prestanu"; nu samo onda, kad izpuni gore navedene uvjete. O svem tom izviesti takodje biskupe crkve carigradske i ostale tri iztočne patrijarhe[4]). — Sve ove poslanice predadè Petru kardinalu, dodav mu još njeke ine naputke; tè ga tiem odpravì u Carigrad. Što taj posao neizručì samim desivšim se ondje biskupom Pavlu i Eugeniju, za razlog sám Ivan u odpremljenoj na iste spomenici[5]) navadja, „jer neobaviše prvo poslanstvo, kô što bi ga bili imali obaviti". S toga ih nagovara, da skupa s Petrom „vrlo razborito i složno rade o miru i jedinstvu crkvenom polag apoštolskieh odluk i polag sadržaja iste spomenice".

Imade odviše revnieh povjestnikov, koji vrlo strogo kore ovo mehkoćudno tobož i popustljivo postupanje Ivana VIII. u iz-

---

[1]) Fotij prevedè: „opominjemo tvoje carsko veličanstvo, da se zakon učini poslie smrti presvetoga Fotija sasluzbenika i brata našega nijednoga više iz svjetskoga reda neizabrati i nerediti na čast biskupsku . . ."

[2]) Ibid.: „Fieri iubemus.. Bulgarorum dioecesim.. a modo suo iure vindicare.." Fotij prevedè: „molimo (mjesto: iubemus) takodje, da u buduće ni Fotij brat i sudjelovatelj naš, ni nitko drugi izmed njegovieh nasljednikov nijednoga više neredi za Bugarsku . . ."

[3]) Mansi XVI, 512 — XVII, 148: „Experientia tuae.." Skvaren primjerak od Fotija u grčkom prievodu kod Mansia XVI, 512 — XVII, 150. 411: „τὴν σοφίαν καὶ . . ." U regestu ep. 210, pag. 83—88.

[4]) Mansi XVI, 499 — XVII, 146: „Quorundam sane.." U skvarenom grčkom prievodu kod Mansia XVI, 510 — XVII, 450: „τά ὑγιαίνοντα.." U Regestu epist. 209. pag. 82.

[5]) Mansi XVII, 154: „Quamvis contra.." U grčkom preinačenom prievodu: „Μετὰ τῆς θεοῦ.." Mansi XVII, 361. 467. U Regestu epist. 212, pag. 85.

Digitized by Google

točnom pitanju [1]). Nu po našem sudu težko bi bio mogô uspješnije djelovati u onieh okolnostih, sve da je iztočanom dosliedno prosio. Ivan si je mislio, da će više koristiti crkvi: izabere-li iz dvajuh manje zlo; krom toga pitao se kojekakvimi nadami, popusti-li u stvari, koja se u onaj par nije ticala dogme; u kojoj indi smio je popustiti nepovriediv ugleda rimske stolice — prem se pednipošto neda tajiti, da je Ivan u obće naglo radio, i to onako, kako je u prvi mah stvar shvatio.

Medju nadami, koje je odanle gojio, što Byzantincem popustì, jamačno nije bila posljednja, da će se Bugarska opet pridružiti rimskomu patrijarhatu; za čiem je on neprestano težio. S toga, pošto biskupi Pavao i Eugenij imahu u nječem kneza Mihajla uvrieditì, brže bolje poslà drugoga poklisara u Bugarsku s pismom, u kojem papa obećaje, da će odmah sve ono izpraviti, što pogriešiše onomadne njegovi poslanici [2]); samo neka se vratì „u naručaj rimske crkve, koja po ustanovljenju božjem jest glavom svih crkáv". Istomu poklisaru izručì pismo za Mihajlova rodjaka Petra, Srbulju, Sxdeca, i ostale velikaše bugarske [3]), moleći jih, da bi svedjer kneza nagovarali, da se ovaj s njimi ujedno povrati „u naručaj sv. rimske crkve". Ivan naumì svoga poklisara uputiti kroz Hrvatsku; zato predadè mu poslanicu na hrvatskoga kneza

---

[1]) Osobito Baronius revnuje, tè misli: „hinc puto factum.. quod ob nimiam Joannis animi facilitatem et mollitudinem, abiecta penitus omni virilitate, non papa, ut Nicolaus et Hadrianus, sed papissa fuerit contumeliae loco dictus.. atque ita a compluribus decantatum fuerit: Joannem VIII. fuisse feminam; sicque iactata vulgo invenerit eo modo locum fabula" (Annal. eccl. ad a. 879).

[2]) Regest. ep. 183, pag. 71 (Mansi XVII, 118): „Quia vos omnipotens.. et ecce parati sumus, ut vos lucrifaciamus, et quidquid legatorum nostrorum offuscatione nuper offensum est, ad purum corrigere, et omnia maturissime redintegrande curare.."

[3]) Regest. epistol. 184, pag. 71. (Mansi XVII, 119): „Petro, Cerbule et Sun(x)dice, ceterisque optimatibus et consiliariis dilecti filii nostri Michahelis regis Uulgarorum. Denique moneo...."

Digitized by Google

Sedeslava [1]), učtivo ga proseći, da propusti svoga poklisara kroz Hrvatsku i doprati ga do Bugarske.

Neima dvojbe, da ovom prigodom Ivan i Sedeslava pismeno ili ustmeno nagovaraše, da se opet vrati u naručaj rimske crkve ujedno s povjereniem si pukom; prem neimamo nikakva naročitoga spomenika. Papin poklisar imadjaše sastati se s hrvatskiem knezom malo prije, nego-li padè žrtvom domaće urote. Sedeslav naime bude umoren od Branimira njegdje u proljetju god. 879., koj se zatiem na kneževsku stolicu popè [2]). Branimir odmah odlučì opet se sdružiti s rimskom crkvom; u kojoj odluci imao ga ne malo učvrstiti novo naimenovani biskup ninski, Theodosij djakon. Obje glave hrvatskoga naroda, svjetska i duhovna, naumiše ovu odluku svoju oživotvoriti putem Ivana svetjenika, moravskoga poklisara k rimskoj stolici, koj se bio imao njegdje u Svibnju zaputiti kroz Hrvatsku u Rim.

Ovomu poslanstvu naime dadoše povod kojekakve spletke umno i lukavo izvedene proti Methodu toli kod rimskoga, koli kod istoga moravskoga dvora. Method dodjè — kô što vidismo — u slobodnu i samostalnu Moravsku; tè ga bar neposredno nemogahu smetati neprijateljski susjedi u svom apoštolskom dielovanju. On „učinjen svjetlom domovine povjereno si stado razboritiem bogoljubstvom nagovaraše, podučavaše i popravljaše, izkorjepljujući škodljiva, spasonosna sijući, a dižući crkve gospodnje do vrhunca najvišje slave [3]). On bijaše biskup, kakova

---

[1]) Regest. ep. 185, pag. 71 (Mansi XVII, 119): „Dilecto filio Sedesclauo glorioso Comiti Sclauorum. Quia fama tuae... glorię tuę precipimus atque mandamus, ut.. presentem legatum, quem ad gentem Uulgarorum dirigimus saluum et incolumem uenire faciatis usque ad dilectum filium nostrum Michaelem gloriosum regem eorum..."

[2]) Joann. Chronic. Venet. ap. Pertz pag. 21: „His diebus quidam Sclavus nomine Brenamir, interfecto Sedesclavo ipsius ducatum usurpavit..." Pošto već 21. Svibnja, kako ćemo niže vidjeti, papa Ivan primì Branimirova poslanika, navedena poslanica ili imala je biti pisana prije 2. Svibnja, tada bi indi datum VI Nonas Maji u Regestu od pisara samovoljno bio metnut, ili pako Ivan, kad ju je pisao, nije znao, što se u Hrvatskoj dogodì sa Sedeslavom.

[3]) Legenda moravska cap. 8.

Digitized by Google

narisà sv. Pavao, primjerom svim prednjačeći u učiteljstvu; on nije podieljen si od gospoda novac zakopao, ili prodao milost duhovnoga dara, ili čast svoju mehkoputnostju oprznuo — nego svekolike učinì baštinike blagodati, umnožavajući svjetlost slova, a kad razdieljivaše blagoviest, nije ikakva diela suztezao. Bez prestanka opominjaše takodjè veliki Method velikaše, naputjujući ih toli na pošteno življenje, koli podučavajući ih u nepokvarenoj nauci vjere, predavajući im istu poput kakova carskoga i istinitoga novca, poput spasa i utočišta za njihove duše" [1]). Dàkako sada mogaše mnogo sjegurnijim, mnogo odvažnijim korakom stupati po ljubeznoj Moravskoj, nego-li prije više godín, kad tamo prispiè u tudju biskupiju u odori poniznoga redovnika. Sada ga obasjavala svjetlost biskupskoga čina i metropolitske vlasti; okružavao ga znatan broj učenikov, što misnikov, što djakonov, koji iz njegovih ustij crpljahu božji nauk, iz njegovih prsij sisahu ljubav prama moravsko-slovjenskom narodu i jeziku; iz knjíg njegovom i pokojnoga mu brata rukom napisanieh čitahu veličja božja.

Od mnogobrojnieh sudjelovatelj i učenikov nadbiskupa Methoda povjestnica nam žalibože uzčuvala samo imena njih petero, naime: Klementa, Nauma, Angelara, Save i Gorazda [2]). Svi ovi od mladih noguh prionuše za slovjenske apoštole, tè se izobraziše pod njihovim rukovodstvom. Dviem od istieh znamo i za otačbinu. Klement naime bješe Bugarin [3]); vjerovatno sliedio je Konstantina i Methoda iz Bugarske u Panoniju i Moravsku; tè „primivši sjeme evandjelja poput plodna zemljišta pokazao se kano polje, koje polag božje rieči daje šestdeset- do sto-

---

[1]) Vita S. Clementis ed. Miklošić cap. IV & V.

[2]) Ibid. cap. II, IX, XV: „οὐκ ὀλίγοι γὰρ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἔπινον, ὧν ἔγκριτοί τε καὶ του χοροῦ κορυφαῖοι Γοράσδος τε καὶ Κλήμης, καί Ναοὺμ, καί Αγγελάριος και Σάββας."

[3]) Legenda o sv. Klementu kod Šafaříka loc. cit. LVII, cap. 1: „οὗτος (Κλήμης).. τῆς Βουλγαρίας φοςὴρ τὸ μὲν γένος εἶλκεν ἐκ τῶν Ευρωπαίων Μυσῶν, οὓς καὶ Βουλγάρους ὁ πολὺς οἶδεν ἄνθρωπος.."

Digitized by Google

struki plod". Gorazd bješe rodom Moravljanin [1]), od slovjenskieh Apoštolov primljen iz domaće djece u broj učenikov, koji imadjahu med sunarodnici utvrditi krstjansku vjeru i narodnu prosvjetu.

Koli gorostasan napredak nije imala činiti vjera u Moravskoj revniem djelovanjem toli brižljivieh, toli vještieh učitélj? Nu taj uspjeh na skoro prekoračì granice moravske prodrev u pograničnu Česku. Prem se krstjanstvo bješe uvuklo u Česku navlaš od ono doba, kad godine 845. na osminu bogojavljenja četrnaest českieh lehov sa svojom pratnjom u nazočnosti kralja Ljudevita dadè se u Reznu pokrstiti [2]): nemogaše vendar pod rukovodjenjem reznanskoga svetjenstva, kojega skrbi bješe izručena Česka, s veće strane slovjenštini nevješta, željnoga napredka činiti. Tinjajućemu u Českoj krstjanstvu novu kriepost, novi lik uliti bilo je pridržano našemu Methodu. Njegova slava razlegala se po posestrimoj Českoj, koja od njeko doba — kako vidismo — stupì u uzki savez s Moravskom, i to ne samo državni, nego i obiteljski. Češki indi knez Bořivoj sa svojom suprugom Ludmilom primì sv. krst od Methoda vjerovatno u dvoru Svatoplukovu, kô što scienimo [3]), njegdje god. 874—78. Sgoda ova toli važna za Česku čini prelaz iz tamne i mythične u jasnu i stanovitu česku povjestnicu; tè harna ruka českoga ljetopisca

---

[1]) Žit. sv. Methoda gl. XVII. — Vita S. Clem. cap. XII: „Γοράσδος.. ὅν ἐκ Μοράβου γενόμενον.." Po imenu htjedè Dobrovsky zakjučiti, da Gorazd bješe rodom Bugarin; nu dobro opazuje Palacky (Dějiny české I, 157): „že jméno Gorazd netoliko bulharské, ale i v Čechách známe bylo, dokazují sama jména Horaždiovic českých, i několikerých Horazdčic."

[2]) Rudolfi Fuld. annal. ad a. 845 (Pertz I, 364).

[3]) Dobner (Annal. Hajecii III, 252) izrazì se za god. 890. — Dobrovsky (Kritische Versuche: I. Bořivoj's Taufe. Prag 1803, p. 35. 89) za god. 887—90. — Šafařík (Slov. starožit. pag. 778) za 871. — Palacky (Dějiny české I, pag. 153 & seq.) za 873—74. Dobnerovo mnienje nemože stati, jer, kako ćemo vidjeti, god. 890. Methoda već nije bilo na svietu; ni Šafaříkovo, jer Method bješe god. 871. u zatvoru, a nikako ili u Moravskoj ili u Českoj; Dobrovskovo bi se moglo složiti, uzme-li se 887—88; Palackovo čini nam se odviše stisnuto.

Digitized by Google

metnù ju na čelo prošlosti svoga naroda [1]), a sav narod uzčuvà ju u svojoj uspomeni i svom životu, što je dàkako veći dokaz od kojekakova starinom potamnjela kviera [2]). Bořivoj i pobožna Ludmila počeše se vrlo brinuti za podignutje hramov Bogu trojednomu; pà se i ovdje vidjelo, da ih vodi duh njihova duhovnoga otca; prvi bo hrami u Českoj, koje domaća povjestnica spominje, kano u Litomišlu, u Levém Hradcu kod Vltave, gdje bješe kneževska stolica, na starodavnom Višehradu, bjehu posvetjeni sv. Klementu papi [3]), kojega štovanje razprostrli su slovjenski apoštoli, kamo bi god doprli.

Takove pobjede, koje slavljaše Method i slovjenština, nisu dàkako zadovoljniem okom mogli gledati njegovi protivnici. Kad mu htjedoše ugrabiti biskupiju iz rukuh, bijahu sramotno uzbiti — bilo im juridično priznati panonsku metropoliju; pà akoprem nastojahu svagdje joj štogod uštipnuti, kamo god njihova vlast doprè: nisu se vendar uzdali gdje god mu drago o tom raditi, da bi se opet uništila. Medjuto sada udariše drugom stazom i to mnogo lukavijom, zato i mnogo opasnijom; nastojahu naime tužiti i obiediti Methoda s krivovjerja i s nepokornosti, i to kod rimske stolice, kano vrhovnoga sudišta u crkvi, i kod moravskoga dvora, kano izvanjske podpore i zaštite njegove.

Njemačko, imenito solnogradsko duhovničtvo, neprestà Ivanu papi prišapćivati, da se Method odvratì od nauka rimske

---

[1]) Cosmas Pragensis († 1125) in Scriptor. rerum bohem. ed. Pelzel et Dobrovsky tom. I, cap. 14: „Anno Dom. incarn. DCCCXCIIII Boriuoi baptizatus est, primus dux s. fidei catholicae.“ U godini se dàkako Kozma prevari — ali kroz to sama sgoda ništa netrpi. Na koliko pako bješe mu stalo do historičke istine, vidi se iz njegova očitovanja: „Annos autem idcirco a temporibus Boriuoi primi ducis catholici ordinare coepi, quia in initio huius libri nec fingere volui, nec cronicam reperire potui, ut quando vel quibus gesta sint temporibus scirem.“

[2]) Iz svega se vidi, koli nepravedan je sud Dra. Dümmlera (De Bohemiae conditione Carolis imperantibus. Lipsiae 1854. pag. 17): „Et ego quidem minime dubito, quin tota narratio de Boriuoio duce a Methodio Moravorum episcopo baptizato vel omni careat fundamento vel certe fabulis exornata sit.“ Cf. Morav. Legend. cap. 14.

[3]) Boczek: Cod. dipl. I, 32. — Šafařík: Slov. starožit. pag. 779.

Digitized by Google

crkve, „da u podučavanju neuči ona, koja sv. rimska crkva od samoga poglavice apoštolskoga naučì i svaki dan propovieda, i da puk zavodi u bludnju“ [1]; on, „koj bi imao svojiem propoviedanjem sebi kano duhovnomu pastiru povjeren puk gospodnji spasiti i podučavati“. Ivan dobro znadijaše, da Method, kad bješe od Hadrijana posvetjen za biskupa, u njegove ruke položì obično vjeroizpoviedanje s prisjegom, da neće od njega odstupiti; poznavaše takodje duh i značaj Methodov — s toga „začudì se veoma dočuv, da inače uči, nego-li bješe riečju i pismom svoju vjeru izpovjedio pred apoštolskom stolicom“ [2]. U čem pako odstupì Method od nauka rimske crkve? Kô što ćemo niže vidjeti: Method u misi pjevaše nikejsko-carigradsko vjeroizpoviedanje („symbolum“) bez dodatka „i od sina“. Ovaj dodatak — kako indje opazismo [3] — bješe po svuda uveden u njemačku crkvu; s toga njemačko duhovničtvo upotrebì ovu prigodu, da osumnjiči pravovjerje Methodovo, kao da bi on s Fotijem nijekao izhodjenje duha sv. od otca „i sina“.

Druga tužba ticala se slovjenskoga jezika u liturgiji. Na drugom mjestu vidismo [4], da Ivan nije bio prijazan slovjenskoj liturgiji; tè da istom onom prigodom, kad žestoko branijaše metropoliju panonsku, po svom poslaniku Pavlu zabranì slovjenski jezik u liturgiji. Method medjuto, oslanjajući se na Hadrijanovu povlasticu, nastavì slovjenštinom služiti se u crkvi. Njemačka stranka neprestajaše buniti rimsku stolicu proti panonskomu metropoliti [5], kano njekakovu novotaru i okorniku.

Ali protivnici nastojahu ne samo rimsku stolicu povući na svoju ruku, nego i kneza Svatopluka. „Kad bi nam bilo —

---

[1]) Regest. pag. 77, epist. 202.

[2]) Ibid. ep. 201, pag. 77.

[3]) Pag. 200–1, not. 1.

[4]) Pag. 299.

[5]) Regest. ep. 202, pag. 77: „Audivimus etiam, quod missas cantes in barbara hoc est in sclauina lingua..“

Digitized by Google

osnovano opazuje vrli Palacky[1]) — veličinu historičnieh osob po tom mjeriti, što one svojiem nastojanjem postigoše: tada bi imali Svatopluka mnogo više u povjestnici postaviti od njegova predšastnika Rastica. Nu Svatopluk nije se mogô uzporediti sa svojiem stricem niti u veličanstvu misli, niti u čistoći i stalnosti svoje volje. Rastic borio se više za plemenitu ideu, za samostalnost zemlje i naroda; Svatopluk pako više za razširenje svoje osobne vlasti i vlade." Ova politika, kojom samoljubje manje više kretaše, vodila je Svatopluka već onda, kad nezahvalne ruke stavì na svoga strica; vodila ga u potonje doba za svoga vladanja, kad se sprijateljivaše s onimi, koje malo prije mržaše, riečju: ova politika, koja ga čini uzorom za mnoge vladare potonjieh viekov, ostadè mu za mjerilo. On bješe dàkako vladar poduzetan, odvažan, smion, a vrh svega hrabar, tè je svojimi svojstvi daleko nadkrilio suvremene Karolinge — nu ova liepa svojstva upravljaše po rečenom mjerilu. Kad mu stric na narodnosti vjeru, a narodnost na vjeri učvrstiti htjedè: onda i Svatopluk, kano podčinjena osoba, prionù za strica. Kad Rastica nesreća dopadè, a za njim takodje Methoda — Svatopluk ostadè miran. Kad Karolingi dirnuše u njegovo slavoljubje, dignù se na noge, namienjen si jaram hrabro stresè, tè prognà njemačko duhovničtvo, koje smatraše za orudje Karolingov, a vrata otvorì Methodu i njegovim učenikom. Svatopluk indi nije bio oddan onako čistom mišlju svomu metropoliti, kô što Rastic; niti se nije toliko skrbio, da bude slovjenština polugom za prosvjetu svoga naroda; pošto on, u kom je miroljubiva naobraženost imala uzmicati ratobornosti[2]), više se brinuo za političnu, nego-li za duševnu veličinu Moravske. Da naš opis Svatopukova značaja nije nepravedan, imati će prigodu čitatelj podpunoma se uvjeriti.

Pošto bi se bio Svatopluk pomirio i sporazumio s Njemačkom: njemačko duhovničtvo toli izvanjsko koli pastirujuće u Moravskoj u svojoj odpornosti proti slovjenskomu življu stadè

---

[1]) Dějiny českého národu I, 152—53.

[2]) Vita S. Clem. c. V. zove ga malko preošto: „τον Σφεντόπλικον... βάρβαρον ἄνδρα καὶ τοῦ καλοῦ ἀνότητον."

Digitized by Google

crniti Methoda pred knezom sumnjičeći njegovo pravovjerje; a jamačno i raztresahu glasove o nemilosti, u koju bio bi nadbiskup pao kod rimske stolice [1]). Promotrimo-li gore nacrtani značaj Svatoplukov, tad se nećemo začuditi, što se pustì toli lasno zavesti, tè počè dvojiti o pravovjerju svoga biskupa, i plašiti se za svoje pravovjerje [2]). I glede druge točke t. j. glede slovjenske liturgije njemačkoj stranci podjè za rukom ohladniti u Svatopluku ljubav prama istoj. Doisto velika stečevina!

Medjuto toliko bijaše razboritosti u Svatopluka, da nije sám odsude izrekô u tom pitanju, i svaku prepirku faktično prekinuo, kô što bi valjda bila željela njemačka stranka — već odlučì stvar predložiti rimskoj stolici. U tu svrhu njegdje u proljetju g. 879. odpravì Ivana popa u Rim. Od ovoga znamenitoga muža, i kô što se vidi, vrlo vješta poslovodje, ugodnoga toli rimskoj stolici koli slovjenskiem dvorom, žalibože neimamo nikakvieh poblizjieh viestij; nu imao je biti rodom vjerovatno panonski ili koruški Slovinac [3]). Pop Ivan putujući u Italiju prodjè kroz Hrvatsku; tè se imao svratiti u Nin, gdje se vjerovatno već onda desio bar duže vremena knez hrvatski [4]). Malo više

---

[1]) Žitie sv. Methoda gl. XII: „СИХЪ ЖЕ ВСѢХЪ НЕТРПЯ СТАРЫ ВРАГЪ... ВЪЗДВИЖЕ НѢКЫЯ НА НЬ.. ГЛАГОЛЮЩЕ: НАМЪ ЕСТЬ ПАПЕЖ ВЛАСТЬ ДАЛЪ, А СЕГО БЕЛНТЪ ВОНЪ ИЗГНАТИ И ОУЧЕНІЕ ЕГО."

[2]) Doznajemo iz Joan. epist. 201: „Quod autem, sicut didicimus, in recta fide dubitetis." — Moravska legenda odviše žestoko (cap. 10) veli: „Swatopluk regnum Moraviae gubernans... doctrinam viri (Methudii) vanam fore asserebant, et eos, qui una secum erroneos revocabant ad viam salutis et gratiae, laborabant exterminare."

[3]) Ivan papa zove ga samo: „Johannes presbyter". — Ljetopisac fuldski (ad a. 874): „Joannes presbyter de Venetiis." Posljednji pridjev uzimljen za „de Venedis" ili „Vendis". Kalajdović (Joan Exarch bolgarskij pag. 92) drži ga za potonjega bugarskoga exarcha, koj se uvick zvaše: „Joan presvyter". Ali taj zaključak čini nam se biti odviše smion.

[4]) Po našem mnienju najstarija stolica knezov hrvatskieh bješe Nin; s toga ondje je i sjedio biskup hrvatski.

Digitized by Google

napomenusmo, da Branimir, čim posjedè kneževsku stolicu na mjesto umorenoga Sedeslava, odlučì odstupiti od carigradske a vratiti se u rimsku crkvu. Za posrednika izmed apoštolske stolice i naroda hrvatskoga odabrà toli on, koli novoizabrani biskup ninski Theodosij rečenoga Ivana.

Možemo si misliti, kolikom radostju primì papa Ivan poklisara dvajuh slovjenskieh knezov, izmed kojieh jedan odtrgnuv se od grčke crkve, od iztoka povratì se k rimskoj crkvi, k zapadu — drugi pako stvari svoje crkve predložì njegovu sudu očekivajući od njega i rješitbu i savjet. Papa bude tako veseo, što se Hrvatska opet poklonì Rimu, da na Uzašastje gospodnje, dne 21. Svibnja 879. u crkvi sv. Petra, vrh oltara poglavice apoštolov svetačno se Bogu zahvali, i pomolì se za kneza Branimira i sav narod hrvatski [1]) Ujedno naumì papa ovom istom prigodom odlučno se latiti pitanja toli južnieh, koli moravskieh Slovjenov. On se dàkako začudì čuvši glasove raztrešene o Methodu; pa da se osvjedočiti uzmogne, na koliko su istiniti, na koliko-li neosnovani, velikom razboritostju napisà dne 14. Lipnja g. 879. knjigu na Methoda [2]), u kojoj mu zapovieda, da bez svakoga oklevanja dodjè u Rim, „da istinito upoznati uzmogne i slušati iz njegovih ustij, je-li tako vjeruje i propovieda, kô što je bio obećao rimskoj stolici ustmeno i pismeno". Za ini razlog, zašto ga zove u Rim, navodi papa, jer Method, prem mu je bio naložio, da pjeva misu ili u latinskom, ili u grčkom jeziku, nastavlja pjevati u slo-

---

[1]) Regest. ep. 191, pag. 73: „in die ascensionis Domini inter sacra missarum solemnia super sacrum altare s. Petri apostoli celebrantes elevatis sursum manibus benediximus tibi, et omni populo tuo, omnique terre tue.."

[2]). Ovu i ostale tri poslanice na Methoda i Svatopluka, kojieh vjerovnost do najnovije dobe nijekaše učeni benediktinac Blumberger, navodimo iz pomenutoga Regesta tajnoga arkiva od rieči do rieči (ep. 202, p. 77): „Reuerentissimo Methodio archiepiscopo panoniensis ecclesie. Predicationis tue doctrinis populum Domini tibi quasi spiritali pastori commissum saluare instruereque cum debeas, audiuimus, quod non ea, que sancta romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit, et cottidie predicat, tu docendo doceas et ipsum populum in errorem mittas. Unde his apostolatus nostri litteris tibi iubemus, ut omni occasione postposita ad nos de presenti uenire procures, ut ex ore tuo audiamus et cogno-

Digitized by Google

vjenskom jeziku. Isti dan napisà poslanicu na Svatopluka [1]), u kojoj obzirajuć se na njegovu dvojbu o vjeri opominje ga, „da se onoga drži, ono vjeruje, što sv. rimska crkva od samoga poglavice apoštolov naučì, držaše i držati bude do konca svieta,

---

scamus, utrum sic teneas, et sic predices, sicut uerbis et litteris te sancte romane ecclesie credere promisisti, aut non, ueraciter cognoscamus doctrinam tuam. Audimus et iam, quod missas cantes in barbara, hoc est in sclauina lingua. Unde iam litteris nostris per Paulum episcopum anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum solempnia celebrares, sed uel in latina, uel in greca lingua, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa, et in omnibus gentibus dilatata cantat; predicare uero, aut sermonem in populo facere tibi licet, quum psalmista omnes commonet Deum gentes laudare, et apostolus omnis inquit lingua confiteatur, quia Jhesus in gloria est Dei patris. Data XVIII Kalendas Julii indictione XII." Palacky (Cf. Erben: Regesta dipl. et epist Bohemiae pag 17) bilježi XIIII Julii vjerovatno zaveden, što se u vat. Regestu čita XUIII; ali U = V, kô što se vidi iz p. 121, gdje Indict. XV = XU. Cf. Boczek op. cit. pag. 39.

[1]) Ep. 201, p. 77: „Zuuentapu (co) de Marauna. Scire uos uolumus, quia nos qui per Dei gratiam beati Petri apostolorum principis uicem tenemus, pio amore uos quasi karissimos filios amplectimur, et paterna dilectione amamus, nostrisque assiduis precibus uos omnes Jhesu Christo Domino commendamus orantes semper pro uobis, ut Deus omnipotens, qui corda uestra inluminauit et ad uiam ueritatis perduxit, in bonis operibus confirmet, et usque ad finem in recta fide bonaque actione decoratos uos atque incolumes dignetur perducere. Quod autem, sicut Johanne presbytero uestro, quem nobis misistis, referente didicimus, in recta fide dubitetis, monemus dilectionem uestram, ut sic teneatis, sic credatis, sicut sancta romana ecclesia ab ipso apostolorum principę didicit, tenuit, et usque in finem seculi tenebit. Atque per totum mundum cottidie sancte fidei uerba, rectaque predicationis semina mittit. Et sicut antecessores nostros, sanctos uidelicet sedis apostolice presules parentes uestros ab initio docuisse cognoscitis. Si autem aliquis uobis, uel episcopus uester, uel quilibet sacerdos aliter adnunctiare, aut predicare presumpserit, zelo Dei accensi omnes uno animo unaque uoluntate doctrinam falsam abiicite, stantes et tenentes traditionem sedis apostolice. Quia uero audiuimus, quia Methodius uester archiepiscopus ab antecessore nostro Adriano scilicet ordinatus, uobisque directus, aliter doceat, quam coram sede apostolica se credere uerbis et litteris professus est, valde miramur. Tamen propter hoc direximus illi, ut absque omni occasione ad nos uenire procuret, quatenus ex ore eius audiamus, utrum sic teneat et credat, sicut promisit, aut non. Data ut supra." Cf. Boczek op. cit. pag. 40. — Erben op. cit. pag. 16. — Mansi XVII, 132.

Digitized by Google

tè svaki dan šalje po cielom svietu rieči svete vjere i pravo sjeme propoviedanja". Od ovoga nauka da se nepuste zavesti od nikoga; pačè „ako bi se ili Method, ili koj ini duhovnik osmjelio drugčije ih podučavati ili im propoviedati, imadu svikolici sv. revnostju uzpaljeni jednoglasno taj krivi nauk zabaciti". Pošto bi bio papa dočuo, da moravski nadbiskup inače uči, nego-li je bio obećao ustmeno i pismeno rimskoj stolici, nemože se dosta načuditi; a zato ga pismeno pozivlje u Rim.

Takove naredbe bješe papa učinio glede moravskoga pitanja; a doisto, kô što se vidi, nije se prenaglio. Isto tako posspješi okrenuti svoju pozornost narodu hrvatskomu. U poslanici, koju dne 7. Lipnja napisà na kneza Branimira [1]), napominjajući radostno njegov list poslat po popu Ivanu, zahvaljuje mu, „što želi biti u svemu vjeran i poslušan svetomu Petru i njegovu namjestniku", tè ga „prima i duhovniem naručajem grli" vratjajućeg se u krilo sv. apoštolske stolice, odkle kneževi otci pili su vodu sv. uauka. Nagovara ga zatiem papa, da svojoj odluci i nadalje vjeran ostane, Bogu se pokori, njegove zapovjedi ovršuje, i duhovničtvu primjernu čast izkazuje, jer „tada će bez dvojbe pobiediti sve svoje neprijatelje i urotnike". Napokon preporuča papa Branimiru, da štiti poslanika Ivana, odpremljenoga ujedno u Bugarsku. — U pismu na Theodosija, izabranoga biskupa ninskoga [2]), raduje se papa s njegove oddanosti prama

---

[1]) Regest. epist. 191, pag. 73 (Mansi XVII, 125): „Dilecto filio Branimiro. Relegentes nobilitatis tue litteras, quas per Joannem venerabilem presbyterum comunem fidelem nobis mandasti, quantam fidem et sinceram deuotionem circa ecclesiam ss. apost. Petri et Pauli, ac circa hos habeas luce clarius nouimus... paternoque amore utpote karissimum filium ad gremium s. sedis apostolice matris tue, de cuius uidelicet purissimo fonte patres tui melliflua s. predicationis potavere fluenta, redeuntem suscipimus... Data VII die mensis Junii indict. XII."

[2]) Regest. epist. 192, pag. 74 (Mansi XVII, 124): „Theodosio uenerabili diac. (DIAC) et dilecto (= electo) sce eccle Nonensis. Dilectionis tue... Sed toto corde... ad gremium sedis apostolice, unde antecessores tui diuinę legis dogmata cum sacrae institutionis forma, summique sacerdotii (episcopatus) honorem sumpserunt, redeas; quatenus et ipse ab apostolica sede.. episcopalem consecrationem per nostre manus impositionem Christo annuente percipias... Data XVII die mensis Junii Indict. XII." Dakle tri dana kašnje od poslanice na Methoda; a ne, kô što Mansi i ostali uzimlju: „Data IV die mensis Junii".

Digitized by Google

rimskoj stolici, koju mogaše saznati toli iz njegova pisma, koli iz ustij istoga popa Ivana; česa radi obećaje mu i privrženost i podporu. Ali opominje ga takodje papa, da nigdje drugdje netraži posvetjen biti za biskupa, nego u Rimu, gdje i njegovi predšastnici vazda bijahu redjeni; kamo ga indi pozivlje. — Isto tako u posebnoj poslanici pozivlje hrvatsko svetjenstvo i puk, da uztraje u vjernosti prama rimskoj crkvi [1]). Opomena ova, kô što se vidi, nije bila suvišna; jer sudeći po papinih odgovorih — poslanica bo Branimirova i Theodosijeva izgubiše se — knez i biskup hrvatski imali su nagaziti na odpor u njekoj česti puka i svetjenstva hrvatskoga, koje se nije rado odtrgnulo od carigradskoga patrijarhata; amo imali su spadati navlastito privrženici Sedeslavovi, koje jamačno carigradska vlada podupiraše; s toga povratak ovaj u krilo rimske crkve nije imao proći bez bune i urote proti knezu [2]), bez neposlušnosti i protivnosti naprama Theodosiju, odkle bilo mu je mnoga pretrpiti i progutati [3]).

Podpuni mir i zadovoljstvo bilo je tiem težje, pošto biskupi i duhovnici rimske Dalmacije, neposredno naime podčinjene Carigradu i upravljane po byzantinskom strategu, akoprem po svojoj prošlosti bili bi imali po sebi prianjati za rimsku crkvu, nisu se podufali, nisu smjeli „iz straha od Grkov i njim oddanieh Slovjenov“ odstupiti od carigradskoga patrijarhata. Ove okolnosti dobro su bile poznate papi Ivanu; s toga naumì pismeno ih pozvati u jedinstvo rimske crkve; a tiem većemu uspjehu se nadao, jer spljetska metropolija uprav u ono doba smrtju metro-

---

[1]) Mansi XVII, 126: „Cum litteras...“ Nenalazi se u Regestu vatik. arkiva; u Regestu, upotrebljenom od Pertza, jest pod brojem 185. — Nosi dat. od 7. Lipnja.

[2]) Ep. cit. ad Branimirum: „quanto ipse te Deo humiliter subdere... studueris... tanto super omnes inimicos tuos et rebelles aduersarios eris procul dubio uictor et potens... benediximus tibi et omni populo tuo, omnique terre tue, ut.. principatum, quem habes, prospere ac securiter regere possis..“

[3]) Ep. cit. ad Theodosium: „Johannes venerabilis presbyter de uestra parte ueniens, multa nobis tue bonitatis et patientie uiua uoce preconia retulit...“

Digitized by Google

polite Jurja II. bješe izpražnjena [1]), tè upravljana po arcipopu Ivanu. Papa indi napisà dne 10. Lipnja poslanicu na biskupe Vitala zadarskoga, Dominika osorskoga, Ivana upravljatelja spljetske metropolije, na sve biskupe dalmatinske, na žiteljstvo spljetsko i zadarsko, tè ostalo gradjanstvo dalmatinsko [2]). Papa ih nagovara, da sljedeći stope svojieh otác i predšastnikov vrate se u krilo rimske crkve tiem prije, pošto „njihovi predšastnici bjehu sretni, dokle su kano pravi sinovi hrlili k sv. Petru ključodržcu nebeskoga carstva; dočim oni imadjahu tolika zla podnieti, odkada se kano kakovi inostranci odvratiše od rimske crkve". Za prepriečiti, da se nepusti posvetiti novoizabrani metropolita spljetski od Fotija ili od njegova opunovlastjenika, pod kaznom izobćenja zahtieva papa, da izabranik dodjè u Rim, gdje će ga on sám posvetiti, ako možebit nije već bio posvetjen, a svakako od rimske stolice ima primiti nadbiskupski plašt. Ako pako ove apoštolske opomene i naredbe nebi htjeli sliediti radi straha od Grkov ili oviem privrženieh Slovjenov, obećaje im svojù podporu i vlast rimske stolice. Ostala pako — papa primjetnù — kazat će im poklisar ustmeno.

Ali papa Ivan htjedè opet ovom prigodom da pokuša Bugare dovesti u rimsku crkvu; s toga izručì popu Ivanu pismo

---

[1]) Stari imenik spljetskieh nadbiskupov kod Farlata Illyr. Sacr. tom. III. cap. II: „Georgius II. archiepiscopus obiit a. 879. seiunctus quidem a romano pontifice."

[2]) Regest. epist. 197, pag 75 & 76 (Mansi XVII, 129): „Reuerentissimis et SS. episcopis Uitali Jadrensi, Dominico Absarensi, ceterisque episcopis Dalmatinis, seu Johanni archipresbytero s. sedis salonitane, omnibusque sacerdotibus et senioribus populi habitatoribus spalatensis ciuitatis atque Zadarensis, ceterarumque ciuitatum. Pastorali solicitudine... quapropter nos plurimum.. monemus atque hortamur, ut.. electus a vobis canonice archiepiscopus una cum uestro omnium consensu et uoluntate ad nos ueniens gratiam episcopalis consecrationis seu pallium a nobis more pristino incunctanter percipiat... Porro si aliquid ex parte Grecorum uel Sclauorum super uestra ad nos reuersione, uel consecratione aut de pallii perceptione dubitatis, scitote pro certo, quoniam nos secundum patrum, decessorumque nostrorum pontificum statuta, vos adiuuare auctoritate curabimus... Data X die mensis Junii Indictione XII."

Digitized by Google

na kneza Mihajla napisano dne 8. Lipnja [1]), u kom sjetja ga papa na uzko odnošenje, u koje njegda bješe stupio s Nikolom I., komu bješe poslao svoga rodjaka Petra, Ivana i Martina; zatiem ga uvjerava, da će i on drage volje poslati u Bugarsku svoje poklisare, ako ga samo izviesti, što bi mogô učiniti kroz istoga „vjernoga Ivana popa", „da će rado primiti apoštolsko poklisarstvo i posjet".

Evo kolikom pozornostju pratio je Ivan onodobne slovjenske države, koje se žalibože, nenašav si pokoja, kolebahu med iztokom i zapadom, med grčkom i latinskom crkvom, med byzantinskom i njemačkom politikom. Izim onoga maloga odnošaja, što je kadkada jedan tè isti muž bio poslovodja više slovjenskieh dvorov, kô što se glede popa Ivana slučilo, ni moravski, ni bugarski, ni hrvatski, ni srbski vladari nisu se mogli popeti do jedino za njih spasonosne misli uzajamnosti, koju domoljubni iztražitelj narodne povjesti badava će tražiti u slovjenskoj prošlosti.

Slovjenski puci doisto bili su vriedni, da se rimska stolica pobrini za uzdržat jih u svom krilu tiem više, pošto vjerozakonska kriza na iztoku, od riešenja koje zavisila je sudbina onodobnoga krstjanstva i budući razvitak europejskih narodov, u onaj par ne samo što se nije svršila, nego stojaše na nestalnom početku. — Poslie došastja naime kardinala Petra u Carigrad Fotij sakupì u crkvi sv. Sofije, gdje prije deset godin bješe sbačen i izobćen, crkveni sabor [2]), koj bi ga imao svetačno priznati za patrijarhu, a kroz to oprovrći i uništiti sabor od godine 869. Odmah u prvoj sjednici oslovio je Zacharija, metropolita efezski, „božanstvenoga Fotija", primjetnuv, da taj sabor za pravovjerni sviet jest suvišan; nu da se drži jedino radi njekoličine razkolnikov, koji u svojoj nepokornosti proti Fotiju pozivlju se

---

[1]) Regestum epist. 193, pag. 74: „Dilecto ac spiritali filio Michaheli glorioso regi Bulgarorum. Quanto pietatis... Data VI Idus Junias Indict. XII."

[2]) Mansi XVII, 370–527. Acta ovoga sabora u grčkom jeziku pisana nalaze se u dvih starih rukopisih u knjižnici vatikanskoj pod br. 606 i 1115 i u biblioth. knezov Colonna. Učeni Metius prevedè je takodje

Digitized by Google

na rimsku stolicu, koja mu se tobož protivi. Da nije tomu tako, htjelo se dokazati na drugoj (16. Stud. 879) i tretjoj (18. Stud.) sjednici, u kojih Fotij dadè pročitati pape Ivana poslanice i naputke na svoje poklisare, ali dàkako u grčkom prievodu, koga on po svojoj volji sastavì, i na svoju slavu promienì. Isto tako pročità se jamačno podmetnuto pismo Mihajla, aleksandrijskoga patrijarhe, u kojem tobož moli, da bi se uništili zaključci sabora od god. 869., koje i on podpisà. Istu želju bili bi očitovali pismeno kroz poklisara patrijarhe antiochejski i jerusolimski u četvrtoj sjednici (24. Prosinca). Fotij indi dokazà sakupljeniem otcem, da ga svi tri iztočni patrijarhe i rimska stolica priznavaju za carigradskoga patrijarhu! Šta pako glede uvjetov, pod kojimi Ivan VIII. odlučì priznati ga? O prvom nije bilo ni spomena, jer se neslagaše ni s častju Fotijevom, ni s poslanicami, kako ih on prevedè; tà kojiem obrazom da moli oproštenje? Glede zahtjeva, da u buduće svjetovnjak se nesmie povisiti na biskupiju, opazilo se je, da se to težko izvesti dade. Šta se pako Bugarske tiče, ovo pitanje navratilo se caru na razsudjenje. Ali tiem brže odsudili su sabor od godine 869., i izobćili sve, koji nehtjedoše obćiti s Fotijem. Napokon u petoj sjednici (26. Siečnja 880) zaključeno je, da koga god „presveti Fotij patrijarha carigradski s časti skine ili izobći", taj se ima smatrati skinut i izobćen takodje „od presvetoga pape Ivana" — i obratno; inače imadu sada i u buduće nepovrediva i nepromienjena ostati prava rimske stolice [1]). Oviem pet sjednicam pridružene

---

u latinski jezik. Kô što se i bez porabe kritike vidi, ti spisi na toliko su skvareni, da nam je uprav nemožno sada razlučiti istinu od laži, vjerodostojno od podmetnutoga. S druge opet strane predaleko idu oni povjestnici, kano Bamberger (Gesch. des Mittelalt. Bd. III, 735), koji dvoje, jeda-li je držan taj sabor, a da-li nije sav izmišljen? O tom ni mi nesumnjamo, da onaj silni broj biskupov, koji (n. p. u prvoj sjednici njih 383) nije se mogô u tako kratko vrieme sakupiti, doisto je podmetnut, da se povisi ovaj sabor, već samiem brojem, na čast i vlast sveobćega sabora. Cf. Allatius: De octava Synodo Photiana, Romae 1662. — Jos. Assemani: Biblioth. iuris oriental. I, 156 & seq.

[1]) „Μηδὲν τῶν προσόντων πρεσβείων τῷ ἁγιοτάτῳ θρόνῳ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, μηδὲ τῷ ταύτης Προέδρῳ, τὸ σύνολον καινοτομουμένων μηδὲ νῦν, μηδὲ εἰς τὸ μετέπειτα."

Digitized by Google

su na zahtievanje Vasilijevo još dvie; šesta (8. Ožujka) držala se u carskoj dvorani, tè se glede nicejsko-carigradskoga vjeroizpoviedanja, ne bez uštipka i zadirkivanja zapadnjakah odredilo, da se ima čuvati „da mu se ništa ni najmanje neoduzme, nedodà ili u ičem promjeni, otcem bo netreba činiti nepravde"; a tko bi proti tomu radio, bio proklet. Ista naredba pročitala se u sedmoj sjednici (13. Ožujka) u crkvi sv. Sofije, gdje se zapjevalo „patrijarham Fotiju i Ivanu mnogaja ljeta". Oviem sjednicam je dodato pismo [1]), koje bi bio tobož papa Ivan poslao na Fotija, u kojem on svekolike, koji bi se „u svojoj ludosti osmjelili symbolu štogod dodati, kano prestupnike rieči božje osudjuje, kano bogoslovja Krstova i sv. otác rovatelje stavlja na isto mjesto s Judom". Poslanica ova bezdvojbeno je podmetnuta ili bar skvarena; nu opet s druge strane nemože se posumnjati, da papa Ivan, kô što nauk katoličke crkve o izhodjenju Duha svetoga branijaše, protivio se dodatku „filioque" [2]); s toga nije ni zahtievao, da se uvede, gdje nije bio u porabi.

Ova točka bješe jedna od poglavitijih, o kojoj se malo kašnje radilo pri iztragi panonskoga metropolite. Method naime primiv putem popa Ivana apoštolski breve, uputì se njegdje u proljetje g. 880. u Rim; Svatopluk mu dadè za pratioca svoga vasalla Šišmana („Semisisno") [3]). Neima dvojbe, da je Ivan, koj u iztočnom pitanju znadijaše toli udvorno postupati, imao Methoda učtivo primiti, koga osobno poznavaše. Svatopluk dao je po biskupu i vasallu Ivana izviestiti „o svojoj i svoga puka oddanosti naprama apoštolskoj stolici i naprama papi" — pačè odkrio mu, „da toli on, koli moravsko plemstvo i sav puk iza-

---

[1]) Mansi XVII, 239: „Photio reverendissimo et catholico fratri patriarchae constantinopolitano. Non ignoramus.... „Οὐκ ἀγνοεῖν.."

[2]) Cf. pag. 200—1. Photii liber de SS. mystagogia ed. cit. pag. 100. — Epist. cit. pag. 240: „Novit etiam fraternitas tua, quod quando accessit ad nos, qui non ita pridem a te missus est, de s. symbolo nostram sententiam perscrutatus est; et invenit illaesum, quemadmodum a principio traditum est nobis, servasse nos, nihil addentes, nihil auferentes.." Cf. Jos. Assemani: Biblioth. iuris orient. pag. 225 & seq.

[3]) Regest. ep. 257, pag. 99.

Digitized by Google

brahu za zaštitnika, pomoćnika i branitelja blaženoga Petra poglavicu apoštolskoga reda i njegova namjestnika; i da žele sagnuvši vrat svoj pod obrambom ovom do konca ostati" [1]). Svatopluk indi htjedè sebe i svoju zemlju u ono odnošenje postaviti naprama rimskoj stolici, u kojem njegda bješe Hrvatska, i u koje dojdoše malo ne svekolike države srednjega vieka.

Sada se radilo o tom, da se razvide tužbe njemačke stranke proti Methodu. Ove tužbe bijahu od najveće važnosti; jer se ticahu vjere i crkvenoga bogoštovja. A polag starieh crkvenieh zakonov tužbe podignute proti biskupu imale su se razviditi i riešiti na saboru. S toga Ivan, kojega sudištu Method kano metropolita neposredno bješe podčinjen [2]), sakupì biskupe, s veće strane talijanske. Neima dvojbe, da je i tužitélj nazočnieh bilo, prem neimamo naročitoga svjedočanstva. Imenito činim pozorne štioce na Theotmara nadbiskupa solnogradskoga. Ovoga vjerovatno god. 879. pozvà Ivan u Rim želeći s njim govoriti [3]); tè u istini nalazimo ga godine 880. u Rimu nemogući dobu pobliže opredieliti; nu scienimo, da se imao u isto vrieme tudie baviti s Methodom; tè se još iste godine, valjda poslie iztraživanja sudbenoga, s moći sv. Vinka doma vratio [4]). Svakako po našem sudu njegovo boravljenje u Rimu g. 880. nije bilo slučajno; već se ima smatrati u savezu s moravskiem pitanjem.

Vrhovni indi u crkvi sudac i vjeri nadziratelj „izpitivaše Methoda pred svojom bratjom sakupljenim episkopatom: jeda-li symbol prave vjere tako vjeruje i pod misom pjeva, kako ga za izvjestno vjeruje sv. rimska crkva, i kako bješe proglašen i pre-

---

[1]) Ibid.

[2]) Cf. Ep. rom. conc. a. 378 ad Grat. et Valent. (ap. Mansi III, 624). — Greg. M. epist. 8 (c. 45. C. II. q. 7).

[3]) Mansi XVII, 174: „Sicut nobis.. Unde his nostris apostolicis litteris uos monemus, et exhortamur, ut libenti ad nos animo properare omnimode studeatis..." Neima data.

[4]) Auctar. Garsiense ad a. 880: „Dietmarus archiepiscopus Salzburgensis Romam venit, et s. Vincentium adduxit in patriam."

Digitized by Google

dan od svetih otác po evandjeoskoj vlasti Isukrstovoj na šest sv. sveobćih saborov" [1]). Kô što se iz ovako označenoga sudbenoga predmeta vidi, pri iztraživanju radilo se o tom: α) je-li Method vjeruje sve ono, što se u symbolu otvoreno ili mučke za vjerovati predlaže u smislu rimske crkve i sveobćih saborov? Imenito: jeda-li nauk o izhodjenju sv. Duha, o kom se prepiralo med rimskom crkvom i fotijanskom strankom grčke crkve, vjeruje onako, kako ga rimska crkva predlaže? — β) jeda-li nicejsko-carigradski symbol pod misom pjeva bez dodatka ili s dodatkom „i od sina"? Tužitelji obiediše ga, da isti symbol pjeva bez dodatka, proti porabi i naredbam njemačke, a po običaju grčke crkve. S toga veoma nelogično zaključiše: da ni nevjeruje u izhodjenje Duha svetoga i od sina. Protivno — iz poblížjega iztraživanja uvidjelo se, da Method „vjeruje i pjeva polag evandjeoskoga i apoštolskoga nauka, kô što sv. rimska crkva uči i od otác predáno jest" [2]); dakle da prvi dio ove tužbe jest sasma izmišljen; jer Method zasvjedočì, da vjeruje u izhodjenje Duha svetoga od otca i sina u smislu rimske crkve. Naprama ovomu naročitomu izjavljenju pape Ivana, crpljenom na saboru iz samieh ustij obtuženoga Methoda, svakolika protivna uvjeravanja, budi Klementova životopisca [3]), budi panonske legende [4]), budi novijih pisác [5]), kao da bi bio panonski metropolita nauk Fotijev sliedio i branio, jer bez svakoga temelja posvema izčezavaju. Ili zar rimska crkva ili Ivan jednako s

---

[1]) Epist. cit.

[2]) Ibid.

[3]) C. V: „καὶ τῇ ὑπὸ τῶν Φράγγων εἰσαγομένῃ παραψθορᾷ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐβλάπτοντο, ὅι τὸν μὲν υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διετείνοντο, οἷς ὁ Ἅγιος (Μεθόδιος) ἀνθιςάμενος.. λογισμοὺς καθῄρει.."

[4]) Žitie sv. Methoda gl. XII: „ВЪЗДВИЖЕ (БРАГЪ) НѢКЫЯ НА МѢ.. ИЖЕ БОЛАТЪ НОПАТОРЬСКОЮ ЕРЕСІЮ.."

[5]) Hilferding: Geschichte der Serben und Bulgaren pag. 70 & seq. — Wattenbach: Beiträge.. pag. 22. 23. — Dümmler: Pannon. Legende pag. 195.

Digitized by Google

Fotijem učahu? ili zar Ivan, koga opisuju „kano razborita muža, odlikovavšeg se više s okretne i neumorno nasljedovane politike, nego-li revno držećeg se dogme“ — htjeo je kroz prste pregledati nauku protivnu rimskoj crkvi? Sud ovaj vriedja dostojanstvo Ivanovo, protivi se okolnostim, u kojieh Ivan iztraživaše pravovjerje Methodovo; on bo na saboru, gdje se o dogmi radilo, nemogaše držati se nikakve politike, no jedino sv. pisma i crkvenoga predavanja.

Iz posljedka sudbenoga iztraživanja doznajemo takodje, „da Method pjevaše symbol“ kô što se pjevao u rimskoj crkvi, i u kojem obliku predaše ga sv. otci. Pošto historičkom izvjestnostju smije se kazati, da kô što na nijednom sveobćem saboru do tada nije se riečca „filioque“ dodala bila, a symbol nicejsko-carigradski pjevao se u rimskoj crkvi bez svakoga dodatka, naš takodje Method upotrebljavaše ga bez rečenoga dodatka. U tom indi sliedio je rimsku i iztočnu crkvu, odstupio pako od njemačke crkve, koje ugled nije smatrao za sveobći. Glede ove točke tužba njemačke stranke bješe istinita; ali i bezkoristna i suvišna, jer se neticaše jezgre vjere, nego samo obreda i crkvene porabe, koja bijaše od vieka raznovrstna.

Nu ako je i bila njemačka stranka glede prve tužbe, tičuće se vjere i symbola, sasvim poražena, imala se nadáti pobjedi svojom drugom tužbom t. j. glede slovjenske liturgije. Nada ova doisto nije bila pretjerana — tà na cielom zapadu nije vladao ini jezik u službi božjoj nego latinski, a na iztoku jedini grčki i semitički, opunovlastjeni od više viekov; zatim bilo je poznato, da Ivan nije trpio slovjenštine u crkvi, da ju bješe već jednom strogo zabranio. Kô što se vidi iz riečij Ivanovih, koje ćemo malo niže u izvoru navesti, protivnici bjehu mu ocrnili slovjenski jezik kano varvarski, siromašan, neotesan i surov [1]) za svete obrede — kano pogibeljan vjeri i crkvenomu jedinstvu. Ali Method sve ove spletke utaštì, sve sumnje valjanimi razlozi razpršì. Method dokazà bogatstvo u riečih i oblicih slovjenskoga jezika, pismena prema glasu istoga od Konstantina „njegda redovnika“ sastavljena; prievod liturgičnieh knjíg izvorniku sasma jednak, riečju: dokazà vrstnoću slovjenskoga

---

[1]) Kô što Vita s. Clem. c. II: „δασύτης Βουλγάρου γλώσσης.“

Digitized by Google

jezika, da uz grčki i latinski u crkvi zamnieva. Prem u Rimu nije bilo jamačno mužev, koji bi se bili dovili do one visine u poznanju slovjenskoga jezika, na kojoj stojahu utemeljitelji slovjenske književnosti, kojim se i mi nakon tisuće godín puniem právom divimo: medjuto bilo ih je bezdvojbeno, koji su poznavali slovjenski jezik za moći razsuditi, jeda-li prievod izvorniku podpunoma odgovara? tà bilo je i biskupov i duhovnikov više godín pastirovavšieh u Bugarskoj, a nije oskudievalo niti Dalmatinov, koji već za rana u Rimu se naseliše [1]), med kojim i slovjenskimi dvorovi uprav u IX. vieku nalazimo toli često i živahno obćenje. Jednakiem uspjehom dokazà Method, da slovjenština u liturgiji jedinstvu crkve ne samo nije pogibeljna ili protivna, nego pače koristna, — a prekoristna rimskoj crkvi, koja — ako ju njegovala i branila bude — pritegnuti će u svoje krilo i one narode slovjenske, koji se bjehu sdružili s carigradskom crkvom; dočim — ako ju odsudi — stavila bi na kocku i panonsku metropoliju, gdje od deset godín puk bješe priviknuo svomu jeziku u crkvi. A da jedinstvo crkve nestoji u jedinstvu jezika i obredov, imao je pokazati na iztočnu crkvu, gdje od najstarijih vremen, kad crkveni vez med iztokom i zapadom još nebješe od svoje jakosti popustio, liturgija se slavila u raznieh jezicih.

Temeljito umstvovanje, osnovano odbijanje protudokazov, duševni značaj panonskoga metropolite na toliko djelovaše na papu i sabrane biskupe, da njegovo pravovjerje priznati, njegovo postupanje odobriti ni najmanje se neustručavahu. S toga papa oslonjen na sabornu iztragu proglasì: „Methodium, venerabilem archiepiscopum.. interrogauimus coram positis fratribus.. ille autem professus est, se iuxta euangelicam et apostolicam doctrinam, sicut sancta romana ecclesia docet, et a patribus traditum est, tenere et psallere“. Pače ne samo proglasì ga za pravovjerna, nego takodje za koristna crkvi: „nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et *utilitatibus* orthodoxum et *proficuum* esse reperientes..“ Šta se pako slovjenske knjige i liturgije tiče: papa Ivan u ime ciele crkve „pismena slovjenska“ pohvali, prievod blagovjesti i ostalieh liturgičnieh čitanj, kano i

[1]) Cf. Assemani Kalend. eccl. univ. tom. III, pag. 170. — Ginzel: Gesch. der Slawenapostel pag. 81.

Digitized by Google

časoslova odobrì; tè pošto se neprotivi ni pravoj vjeri, ni predavanju i crkvenomu običaju služiti se u crkvi slovjenskiem jezikom, opunovlastì ga kod službe božje, dnevnieh časov i ostalieh crkvenieh obredov, apoštolskom vlastju proglasiv: „Litteras denique sclauiniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus; et in eadem lingua Christi Domini nostri preconia et opera enarrentur iubemus; neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur.. Nec sane fidei uel doctrine aliquid obstat, siue missas in eadem sclauinica lingua canere, siue sacrum euangelium, uel lectiones diuinas noui et ueteris testamenti *bene translatas* et *interpretatas* legere aut alia horarum officia omnia psallere: quoniam, qui fecit tres linguas principales, hebream scilicet, grecam et latinam, ipse creauit et alias omnes ad laudem et gloriam suam.."

Kad bi se bilo kod sudbenoga iztraživanja dokazalo, da su tužbe njemačke stranke istinite i osnovane, Method bio bi po crkvenih zakonih [1]) radi nevjerstva ili krivovjerstva i radi štetnoga novotarenja u crkvi saborskom odlukom sa svoje časti skinut i, nebi-li se htio pokoriti, tè bludnje opozvati, izobćen. Pošto pako tužbe pokazale su se neistinite: trebalo je Methoda u metropoliji posebnom odlukom potvrditi, da se utašte svi napori i spletke protivnikov, i to u cielom obsjegu metropolitskieh práv toli glede svetjenstva i puka živućega u obsjegu panonske metropolije, koli naprama njemačkomu episkopatu, koj nije prestajao vriedjati odluke rimske stolice mješajući se u Panoniju, sada političnо podčinjenu njemačkomu praviteljstvu. Sve ovo ovrši Ivan proglasiv: „quia nostre apostolice auctoritatis precepto eius *archiepiscopatus*, et ei *priuilegium confirmauimus, et in perpetuum Deo iuuante firmum manere statuimus*; sicut antecessorum nostrorum auctoritate omnium ecclesiarum Dei iura et priuilegia statuta et firmata consistunt, ita sane ut iuxta canonicam traditionem omnium negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse et ea, uelut Deo contemplante, dispenset."

Kô što se iz ovieh sudbenieh odluk vidi, Method nije mogô slavnije izaći iz ove opasne borbe. Tužbe neprijateljske po-

---

[1]) Cf. cap. 18. de haeret. in VI^to V, 2. — Item X. de sent. excom.

Digitized by Google

kazale su se kao bezstidna izmišljotina; pravovjerje njegovo osvjetlano; svekolike naredbe, učinjene u panonskoj metropoliji, za razborite i koristne pripoznate; on odlukom namjestnika Isukrstova u svojoj časti bez svake povrede „za vječna vremena" potvrdjen; slovjenskomu jeziku, njegda od Hadrijana podieljena, od zavistnieh jezikov opadana, u drevnosti nečuvena povlastica pred cielim svietom odobrena! — Ali u ovaj vienac slave znadijaše umjetna neprijateljska ruka uplesti takodje otrovna bilja, s koga je ostalo cvieće malo kašnje povenulo!

Njemačka naime stranka, da bude u stanju bar s vremenom pobjedu ovu prevrnuti i u posljedicah uništiti dobre misli rimske stolice, naumì sve sile napregnuti, da panonsku metropoliju bar u obredu i jeziku razdvoji. Podjè joj indi za rukom Svatopluka na to sklonuti, da zapita u Rimu biskupiju latinsku, koja bi se imala utemeljiti u Njitri. Svatopluk se u istinu dadè zavesti, tè predložì za njitranskoga biskupa Wichinga, rodom Niemca Alemanna [1]). Pošto ovaj — kako ćemo niže vidjeti — bješe velik prijatelj Arnulfov, koj tada Panonijom upravljaše, možemo za stalno uzeti, da taj predlog nije učinjen bez upliva Arnulfova, koj se bio sa Svatoplukom na toliko sprijateljio, da ga umoli kumovati svomu prvorodjencu, tè mu i nadjenù ime kumovo prozvav ga Svatoplukom. Wiching bješe po svoj prilici do tada duhovnikom u Panoniji, i odlikovà se jamačno u spletkah proti Methodu. Papa Ivan nemogaše protiviti se moravskomu knezu; tè sám posvetì Wichinga za njitranskoga biskupa [2]). Obsjeg nove biskupije njitranske dàkako sada nemožemo točno opredieliti; ali po našem mnienju nećemo pogriešiti, reknemo-li, da biskupija njitranska obsizaše krom njekadašnje njitranske kneževine i dolnju Panoniju; Ivan bo — kô što gore vidismo — Methoda potvrdì na stolici metropolije panonske, na koju imadjaše spadati i Panonija Kocelova; pošto ovu opetovanu odluku

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 899.

[2]) Epist. cit.: „Ipsum quoque presbyterum nomine Uuichinum .. electum episcopum consecrauimus sancte ecclesie nitrensis." — Chronicon Passaviense ad a. 878. (Mittheilungen aus Handschrift. Frankfurt 1846, pag. 17): „Vichingus, der war ein weltgescheiter (zapletavica) Herr, das Evangelium den Mo(e)hren predigt er, wird Bischof mehr durch Gewalt als Einhelligkeit."

Digitized by Google

rimske stolice njemačka vlada nemogaše prevrnuti, radila je bar o tom, da onaj dio metropolije panonske, koj politički bješe u njezinoj vlasti, a njegda ujedno s njitranskom kneževinom pod pravomoćjem solnogradske crkve, sačinjavao bi vlastitu biskupiju, u kojoj bi vladao latinski i njemački živalj. Utemeljenjem dakle njitranske biskupije nastojaše rimska stolica umiriti njemačku stranku, koja ništa nehtjedè čuti o slovjenštini. Nu, kao da bi bio Ivan slutio razpre i nerede, koji će se odavle poroditi, da obezbiedi práva Methodu, „zapovjedì novomu biskupu, da bude pokoran svomu nadbiskupu u svemu, kako nalažu sv. crkveni zakoni". Da se pako nijedan svetjenik neopre panonskomu metropoliti možebit pod izlikom, što služi u njitranskoj biskupiji ili što nije Slovjen, već Niemac ili inorodac, papa zapovjedì: „da svikolici u obsjegu rečene metropolije služeći misnici, djakoni ili koga mu drago reda klerici, bili Slovjeni, bili inoga naroda, pokorni i poslušni budu Methodu tako, da ničesa nečine bez njegova znanja. Ako bi pako tko oporan i neposlušan bio, tè kakovu spačku ili razkolje činiti osmjelio se, a poslie prve i druge opomene nebi se popravio, takav kano razsijač kukolja ima se apoštolskom vlastju prognati iz crkve i iz države". Da se pako Svatopluk znao bude u takovu slučaju vladati, pošto papa želi, da se crkveni prestupnik i od države kazni, izručì Methodu sbirku propisov, koju će takodje Svatopluku predati. Ali ovi propisi („capitula"), koji bi nam vrhu ondješnjieh odnošajev mnogo svjetla razastrli, žalibože nedoprieše do naših rukuh.

Dakle — njemačkoj stranci ipak podjè za rukom izhoditi si u Rimu svoju biskupiju; prem bude ova Methodu podčinjena ne samo kano metropoliti, nego kano izvanrednomu povjereniku apoštolske stolice, komu bješe vlast data, izza kako će ona sama još jednoga biskupa predloženoga po Svatopluku posvetiti, gdje god mu se koristno svidjelo bude, nove biskupije u svojoj metropoliji dizati [1]), dakle: panonsku hierarchiju urediti. Stečevina

[1]) Ibid: „uolumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu et prouidentia et alterum nobis apto tempore utilem presbyterum uel diaconum dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noueris esse necessariam, ordinemus episcopum; ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis prefatus archiepiscopus uester, iuxta decretum apostolicum per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum valeat ordinare."

Digitized by Google

ova, kako se kasnije ukazalo, bješe za njemačku stranku od prevelike važnosti. Nu ona znadijaše još jednu stečevinu priskrbiti si u pogledu na liturgiju. Kô što malo više vidismo, rimska stolica opunovlastì slovjenštinu u crkvi; medjuto da se i latinštini koje pravo podieli, u smislu Hadrijanove naredbe bješe odlučila: „da se po svih crkvah panonske metropolije, gdje se inače služba božja u slov enskom jeziku činiti ima, radi većega počitanja najprije u latinskom jeziku zatiem u slovjenskom prievodu evandjelje čita radi puka latinštini nevješta, kô što u njekih crkvah biva.“ Ova naredba, kojom rimska stolica htjedè Slovjene prikučiti latinskoj crkvi, dobro shvatjena ni najmanje nije mogla štetiti slovjenštini; a Method prigrliv ju pokazà, da on slovjenštinom nenaumì „ogaditi“ ili odtisnuti latinštinu, kô što Solnogradjani bjehu ga obiedili. Protivno njemačka stranka nastojaše ogaditi i omraziti slovjenštinu kod Svatopluka i velikašev moravskieh; tè doisto postignù, da Svatopluk — vjerovatno putem Šišmana i Wichinga — izrazì papi želju, kao da bi on i velikaši njegovi voljeli u svojih gradovih slaviti božju službu u latinskom jeziku. Ivan dàkako molbu saslušà i odredì, „da ako bi knez i njegovi činovnici radje slušali misu u latinskom jeziku, ima se latinski služiti“. U onieh okolnostih ova naredba bješe za njemačku stranku ne malena pobjeda; jer kroz nju mogaše cviet naroda moravskoga na svoju ruku povući, odtrgnuti ga od svoga življa, zavesti u svoje osnove, odtudjiti ga od puka, za koga tobož glupost i sirovost rimska stolica njeke povlastice slovjenštini dopustì. Ovom lukavštinom — kojom se njeka stranka u XVI. i XVII. stoljetju poslužì takodje u Poljskoj — predočio se svietu obred slovjenski kano obred prostačtva, a obred latinski kano obred plemstva!

Na ovaj način rieši rimska stolica tužbu, koja se bješe povela o Methodovu pravovjerju i slovjenskoj liturgiji. Doisto svaki Slovjen biti će joj zahvalan, koj promotri, da u onih okolnostih, u kojih nahodjaše se med dvjema strankama, niti nemogaše inače riešiti ovo škakljivo pitanje. Što u slavnu odluku za Methoda i slovjensku stvar umiešao se ubitačni zamet, to nije njezina krivnja, nego kneza Svatopluka, koj nije poput svoga neumrloga strica za svoga metropolitu i svoj narod odvažno i razgovjetno izjavio se, već sljedeći mukli glas protivnikov, jednoj i drugoj stranci htio zadovoljiti. A da imademo obširnijih spomenikov iz one dobe, mogli bismo jamačno dublje zaviriti u spletke, o kojih

Digitized by Google

izvadismo do sada narisani tamni nacrt iz jedine poslanice Ivana VIII. napisane Svatopluku u mjesecu Lipnju g 880. poslie sudbene iztrage [1]). U njoj, pošto bi se bio radovao sa Svatoplukove oddanosti prama rimskoj stolici, koju bijaše izjavio putem Methoda i Šišmana, tè uvjerio ga o svojoj ljubavi i zaštiti, izvjestjuje ga papa potanko o svom postupanju i njegovu posljedku glede panonske metropolije; imenito: da se u iztraživanju pronašlo, da je Method pravovjeran; njegove naredbe da su koristne; s toga da ga natrag pošilja, da upravlja povjerenom mu crkvom, preporučajuć Svatopluku, „da ga primi dostojnom častju i počitanjem i veseliem licem kano vlastitoga pastira". Izvjestjuje

---

[1]) Učeni Blumberger tajeći njegda vjerovnost svih četirih poslanic Ivana VIII, protežućih se na moravsko pitanje, napokon sklonuo se, tè priznao gore navedene poslanice u Regestu pod br. 201, 202, tè 278 (po Pertzu ep. 194, 195, 268), o kojoj više nješto niže. Nu još godine 1855. sumnjao je: jeda-li je authentična poslanica Ivanova, koju bi bio ovaj pisao god. 880. u Lipnju na Svatopluka? Sumnja ota u Blumbergeru porodì se odanle; jer Monsign. Marini prepisujući iz Reg. autographa Ivanove poslanice za otca Wolny-a, i odavle za Boćkov diplomatar, navadja samo pomenute tri poslanice; o četvrtoj nečini ni spomena. S toga Blumberger (Sitzungsberichte der k. k. Akademie. Philosoph.-histor. Classe. Band XVII. Heft I. pag. 3—9) umolì bečku akademiju, da bi se potrudila osvjedočitì se, jeda-li se sbilja i četvrta poslanica Ivanova, koja je od najveće važnosti, nalazi u Regestu. — Sumnja g. Blumbergera jest neosnovana; jer se ista poslanica ciela čita u Regestu pod br. 257 (Pertz 247), pag. 99—100), odkle ju točno od rieči do rieči prepisah, tè radi njezine znamenitosti ovdje navadjam:

„Dilecto filio Sfentupulcho (СКАТОПЛЪКЪ) glorioso comiti. Industrie tue notum esse uolumus, quoniam confratre nostro Methodio reuerentissimo archiepiscopo sancte ecclesie Marabensis una cum Semisisno fideli tuo ad limina ss. apostolorum Petri et Pauli nostramque pontificalem presentiam veniente, atque sermone lucilluo referente didicimus tue deuocionis sinceritatem et tocius populi tui desiderium, quod circa sedem apostolicam et nostram paternitatem habetis. Nam diuina gracia inspirante contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem, vicariumque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobilibus uiris fidelibus tuis et cum omni populo terre tue amore fidelissimo eligisti, et usque ad finem sub ipsius et uicarii eius defensione colla summittens, pio affectu cupis, auxiliante domino, utpote filius deuotissimus permanere. Pro qua scilicet tanta fide ac deuocione tua et populi tui apostolatus nostri ulnis extensis te quasi unicum filium amore ingenti am-

Digitized by Google

ga nadalje, da je redio misnika Wichinga, koga mu bješe poslao, za njitranskoga biskupa, tako vendar, „da bude svomu nadbiskupu u svemu pokoran", kô što imadu mu biti poslušni svikoliki duhovnici koga mu drago naroda u obsjegu panonske metropolije. Izvjestjuje ga napokon, da opunovlasti slo-

---

plectimur, et cum omnibus fidelibus tuis paternitatis nostre gremio, veluti oves domini nobis commissas recipimus, uiteque pabulo clementer nutrire optamus atque nostris assiduis precibus omnipotenti te domino commendare studemus; quatenus ss. apostolorum suffragantibus meritis, et in hoc seculo aduersa omnia superare et in celesti postmodum regione cum Christo Deo nostro valeas triumphare. Igitur hunc Methodium, uenerabilem archiepiscopum uestrum, interrogauimus coram positis fratribus uestris episcopis, si orthodoxe fidei symbolum ita crederet, et inter sacra missarum solempnia caneret, sicut s. romanam ecclesiam tenere, et in sanctis sex universalibus synodis a s. patribus secundum euangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat. Ille autem professus est, se iuxta euangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti s. romana ecclesia docet et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse reperientes, uobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus, quem veluti pastorem proprium ut digno honore et reuerentia, letaque mente recipiatis iubemus, quia nostre apostolice auctoritatis precepto eius archiepiscopatus et ei priuilegium confirmauimus, et in perpetuum Deo iuvante firmum manere statuimus, sicut antecessorum nostrorum auctoritate omnium ecclesiarum Dei iura et priuilegia statuta et firmata consistunt, ita sane ut iuxta canonicam tradicionem omnium negociorum ecclesiasticorum curam habeat ipse et ea uelut Deo contemplante dispenset. Nam populus domini illi commissus est, et pro animabus eorum hic redditurus erit racionem. Ipsum quoque presbyterum nomine Uuichinum, quem nobis direxistis, electum episcopum consecrauimus sancte ecclesie nitrensis, quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem, sicut sancti canones docent, esse iubemus et uolumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu et prouidentia et alterum nobis apto tempore utilem presbiterum uel diaconum dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noueris esse necessariam, ordinemus episcopum, ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis prefatus archiepiscopus uester iuxta decretum apostolicum per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum ualeat ordinare. Presbiteros uero, diacones, seu cuiuscunque ordinis clericos, siue Sclauos siue cuiuslibet gentis, qui intra prouincie tue fines consistunt, precipimus esse subiectos et obedientes in omnibus iam dicto confratri nostro, archiepiscopo uestro, ut nihil omnino preter eius conscientiam agant. Quod si contumaces et inobedientes existentes scandalum aliquod aut schisma facere presumpserint et post primam et secundam ammoni-

Digitized by Google

vjenštinu u crkvi, i odobrì pismena slovjenska obretena po Konstantinu njegda redovniku, kô što i slovjenski prievod liturgičnieh knjíg — medjuto, ako bi se Svatopluku ili njegoviem činovnikom voljelo slušati latinsku misu, dopuštja, da mu se latinski služi.

Ova poslanica bude izručena ili Méthodu, ili pako budi Šišmanu, budi Wichingu; nu po našem mnienju vjerovatno panonskomu metropoliti, komu papa i „capitula" izruči, tè koga u istoj poslanici moravskomu knezu toli vruće preporuča. Neima dvojbe, da njemačka stranka za odsutja metropolite proti njemu svakojake glasove razasù, tè nastojaše puk od njega odvratiti. Da bi ona bila imala išta počitanja prama višjim naredbam, išta duha Isukrstova, kojiem se hvastaše, išta srama pred svietom: sada bi bila imala umuknuti, pošto svoje spletke zagledà odkrite na crkvenom vrhovnom sudištu, a opravdana onoga, koga svom biesnostju razuzdanieh strastij preko deset godín napadaše. Nu

---

cionem se minime contexerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesia et finibus uestris auctoritate nostra precipimus esse procul abiiciendos, secundum auctoritatem capitulorum, que illi dedimus, uobis direximus. Litteras denique sclauiniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus; et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrentur iubemus. Neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur, que precipit dicens: Laudate Dominum omnes gentes et collaudate eum omnes populi. Et apostoli repleti spiritu sancto locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei. Hinc et Paulus coelestis quoque tuba insonat monens: Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei patris. De quibus etiam linguis in prima ad Corinthios epistola satis et manifeste nos admonet, quatenus linguis loquentes ecclesiam Dei edificemus. Nec sane fidei uel doctrine aliquid obstat, siue missas in eadem sclauinica lingua cane e, siue sacrum euangelium uel lectiones diuinas noui et ueteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere, quoniam qui fecit tres linguas principales, hebream scilicet, grecam et latinam, ipse creauit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Iubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terre uestre propter maiorem honorificenciam euangelium latine legatur et postmodum sclauinica lingua translatum in auribus populi, latina uerba non intelligentis, adnuncietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri uidetur. Et si tibi et iudicibus tuis placet, missas latina lingua magis audire precipimus, ut latine missarum tibi sollemnia celebrentur. Data mense Junio, indictione XIII." Cf. Mansi XVII, 181. — Boczek: Codex dipl. Morav. I, 44. — Erben: Regesta Boh. I, 18.

Digitized by Google

jedva Method kući se vrati, ista stranka stadè mu mrežu plesti; pače njezina lukavština bješe sada pogibeljnijom, jer joj se metnù na čelo sám Wiching, koga bezdvojbeno podupiraše knez Arnulf, poslie smrti svoga naravskoga otca Karlomanna (22. Ožujka god. 880.) samostalni baštinik Koruške i Panonske, dočim Ljudevitu III., Karlomannovu bratu, Bavarska u dio padè [1]), na koju Arnulf vrebaše.

Njemačka stranka, sada u istoj panonskoj metropoliji vlastitom biskupijom zastupana, svedjer o tom nastojaše, da Svatopluka od Methoda i slovjenskoga duhovničtva odvrati. Pošto Svatopluk pismom gore navedenim pape Ivana imao se osvjedočiti o pravovjerju Methodovom, o kojem — kako vidismo — prišaptivanjem zlikovác bješe posumnjao; imao se osvjedočiti, da rimska stolica potvrdì slovjenštinu u liturgiji, prem mu po volji i latinštinu dopustì: njemačka stranka počela je o tom raditi, kako da rečeno pismo uzbije, tè vjerodostojnost mu u sumnju dovede. S toga naprè svoje striele proti objema glavniem točkama pomenute poslanice razglasujući: da se imao Method u Rimu svoje bludnje odreći; imao obećati, da će u buduće sliediti nauk rimske crkve; da se zakleo na grobu apoštolov, da neće više pjevati mise po slovjenski. Nu pošto Method s privoljenjem rimske stolice — kako rekosmo — i symbol pjevaše bez dodatka, što njemačka stranka smatraše za fotijstvo, i upotrebljavaše slovjenštinu pri službi božjoj: opet ga biedijahu i krivovjerstvom i krivorotstvom. Za nadziratelja pako panonskomu metropoliti navrgavaše se isti Wiching, veleći, da je u tom pogledu od same rimske stolice dobio njeke tajne naputke, tè mu bilo prisećі, da će jih točno ovršivati. U takovih okolnostih imao je dàkako veliki nered zavladati u panonskoj metropoliji; tà Wiching proti naročitoj naredbi papinoj ustao je proti svomu metropoliti, njemačko duhovničtvo imalo je sliediti svoga biskupa; a Method imao biti izvržen kojekakvim napastim, navalam i jadom. Pošto Svatopluk držao se hladnokrvno prama ovomu bezzakonju, njemačka stranka počè puk buniti, kao da bi bila od rimske stolice opunovlastjena Methoda sbaciti i odreći mu svaku pokornost: Methodu nepreostà drugo, nego groziti se strogostju zakonov, datieh mu u više

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 880. — Regino ad a. 880.

Digitized by Google

spomenutih kapitulih; on prem imadjaše pravicu i vlast u ruci, kô što bijaše blaga srdca nehtjedè je upotrebiti u cielom obsjegu; on „držaše doduše u rukuh napet luk i oštar mač, ali nikada nije izpustio strelice u srdce neprijatelja, niti nije pružio ruke, da rani“ [1]). Ali protivnikom ni to nebijaše dosta. Wiching htjedè svomu metropoliti prkositi pod plaštom rimske stolice. S toga izumì poslanicu, koju bi bio tobož papa pisao knezu Svatopluku, komu ju on jamačno kano povjerenik rimske stolice izručì. Ova od njitranskoga biskupa podmetnuta poslanica, kojoj njeki prepisatelj bezdvojbeno promienì ime pape, o kojoj se sàm Method tužaše, više nego-li vjerovatno nije ina, već ona, koju Dr. Wattenbach nadjè god. 1847. u cistercitskom samostanu Sv. Križa blizu Beča u rukopisu iz XI. vieka [2]); tè u bitnosti glasi ovako: „Suentopolko regi Sclauorum. Quia te zelo fidei ss. apostolorum principi, Petro uidelicet regni coelestis clauigero, omni deuocione deuouisti, eiusque uicarium pre cunctis huius fluctiuagi seculi principibus principalem patronum elegisti, eiusque te cum primatibus ac reliquo terre populo tuicioni pariter commisisti: continuis precibus Deum exoramus, ut ipsius muniaris suffragio.. Nos etiam, qui eius uicariacione fungimur, debitam sollicitudinem prote gerentes, in quocunque indigueris negocio, in his que ad salutem tuam pertinent Deo auxiliante protectorem inuenies in omnibus.... Igitur quia orthodoxe fidei anhelare te studio audiuimus, et certo indicio ex hoc agnoscimus, quod ad matrem tuam sanctam uidelicet romanam aeccle-

---

[1]) Vita S. Clem. ed. Miklošić c. V.

[2]) Beiträge zur Geschichte der christl. Kirche in Mähren und Böhmen p. 44—45. Wattenbach brani vjerovnost iste poslanice (ibid. p. 1). Ali da taj list nepolazi od Stjepana V., koga ime nosi: „Epistola Stephani pape ad Zuentopolcum regem“, sliedi već odanle, što Method, koga živa list spominje, jur pol godine ležaše u grobu, kad Stjepan posjedè rimsku stolicu; nevjerujemo pako, da nebi bio u to vrieme doprô do Rima glas o smrti Methodovoj. S toga mislimo, da potonji pisac ime Ivana pape, koje bijaše u izvoru na čelu lista, nemogavši složiti protuslovja ovoga lista s onim od god. 880., mjesto „epistola Joannis“ napisà „epistola Stephani pape..“ — Da pako taj list nije od Ivana, svaki štioc na prvi mah će razabrati, jer — kako rekosmo — podpunoma protuslovi istinitomu listu Ivanovom na Svatopluka od god. 880. — Tko ga dakle podmetnù? Kô što ćemo niže vidjeti iz Methodove tužbe i odgovora pape Ivana, njemačka stranka bješe razglasila, da Ivan poslà

Digitized by Google

siam recurrere uoluisti... tuam deuocionem amplectimur.... quae non alibi uagari, sed ipsam, quae caput est studuit consulere, aqua eciam omnes ecclesiae sumpserunt exordium. Uerum tamen fundamentum fidei.. istud est: tres certe persone subsistentes patris, et filii et spiritus sancti.. Pater solus dealio non est.. filius autem depatre.. spiritus uero sanctus patris et filii est spiritus." Ova nauka dokazuje se obširno iz sv. pisma. Nastavlja se: „Hanc fidem a Domino in apostolos et apostolis fundatam s. catholica et apostolica romana tenet ecclesia: quam tu ut firmiter teneas, monemus, exoramus et testificamus. Inqua et Wichingum uenerandum episcopum et carissimum confratrem aecclesiastica doctrina eruditum reperimus, et ideo eum uobis adregendam sibi commissam adeo aecclesiam remisimus, quia fidelissimum eum tibi, et prote satis solicitum in omnibus agnouimus. Quem uelut spiritualem patrem et proprium pastorem digno honore et debita reuerencia sincera mente recipite tenete et amplectimini, quia in eo exhibitum honorem Christo conferitis.. Ipse itaque omnium aecclesiasticorum negociorum officiorum habeat curam, et Dei timorem pre oculis habens dispenset eadem, quia et prohis et proanimabus commissi sibi populi ipse redditurus erit districto iudici racionem." Zatiem govori o četrdesetdnevnom postu, o postu po sriedah, petcih i subotah, tè o četverodobnom postu. „Methodius namque — piše nadalje — superstitioni, nonedificacioni, contencioni nonpaci in-

---

„drugu poslanicu" („alie littere") na Svatopluka proti Methodu; što on nijekaše — ova druga poslanica nije ina, nego ova našasta u Sv. Križu, pošto sadržava misli i težnje njemačke stranke, a s druge strane, kako se štioc može osvjedočiti, u obliku sasma dolikuje istinitoj poslanici pape Ivana od god. 880. tako, da varalica sliedom ju sliedjaše, jedino u protivnom smislu. Taj bezsramni varalica nije ini nego Wiching, kò što će se štioc osvjedočiti iz mjesta u poslanici, koje o njem glasi. — Cf. Ginzel op cit. p. 9—11. — Erben Regesta I, 20. — Mi odstupismo od Dra. Ginzela u tom, što velimo, da ta poslanica bješe od Wichinga podmetnuta u Moravskoj izza povratka iz Rima, da se s njom uništi učinak prve; dočim Dr. Ginzel misli, da prava poslanica Ivanova nebješe izručena Svatopluku, nego mjesto nje ova. Misli ovoj protivi se već to, što Method o svemu dobro izviestjen obznani papi, da njegova poslanica bješe predata knezu: „quas ei asseris fuisse delatas"; zatiem varalica nebi bio mogô navesti papu čudećeg se, što Method jurve odstupi od obećanja datog u Rimu, da neće više čitati misu u slovjenskom jeziku.

Digitized by Google

sistentem audientes plurimum mirati sumus; et si ita est ut audiuimus, supersticionem eius penitus abdicamus. Anathema uero procontemnenda catholica fide, qui indixit incaput redundabit eius. Tu autem et populus tuus sancti spiritus iudicio eritis innoxii, sitamen fidem quam romana praedicat aecclesia tenueritis inuiolabiliter. Diuina autem officia et s. misteria ac missarum solemnia que idem Methodius Sclauorum lingua celebrare presumpsit, quod neulterius faceret supra sacratissimum b. Petri corpus iuramento firmauerat, sui periurii reatum perhorrescentes nullo modo deinceps aquolibet presumatur. Dei namque nostraque apostolica auctoritate subanathematis uinculo interdicimus, excepto quod adsimplicis populi et non intelligentis aedificacionem attinet, si euangelii, uel apostoli exposicio aberuditis eadem lingua annuncietur et largimur et exortamur... Contumaces autem et inobedientes.. post primam et secundam admonicionem si se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab aecclesie gremio abici sancimus, et neuna ouis moruida totum gregem contaminet nostro uigore refrenari et auestris finibus procul excludi precipimus."

Ova poslanica jest kano kakav memorandum njemačke stranke, koje se glavne misli na ovo svesti dadu: „Method nastoji samo o krivoj nauci, o pogoršenju i o svadji"; on je svoju prisjegu, da se neće više služiti u crkvi slovjenštinom, prekršio, tè kao takav nije dostojan, da ga sliedite kano svoga pravoga i vrloga pastira; pa se netreba plašiti ni njegova groženja, ni ikakve pedepse, bilo i prokletstvo, jer sve, što od njega polazi, neima valjanosti, pače svaka kazan pasti će na njega samoga, kano krivovjerca, krivorotnika i zaveditelja. Naprotiv — vaš pravi pastir jest Wiching, pravovjeran i učen u crkvenoj znanosti; njemu dakle treba se posvema povjeriti, koj se toliko za moravski i panonski narod brini. Vrh svega okanite se materinskoga jezika u crkvi.

Dobiv Svatopluk ovu poslanicu u ruke, tè sravnjivajuć ju s prvom, šta je imao misliti? Šta ino, nego da ili jedna ili druga jest podmetnuta; ili pako, da Ivan u istinu — ko što bješe Wiching razglasio — za utažit i umirit Methoda napisà poslanicu od god. 880., dočim tajne njeke naputke dadè Wichingu, tičuće se baš protivnieh naredáb i odluk, koje zatiem papa, pošto je Me-

Digitized by Google

thod protivno radio, razgovjetno izrazi u drugoj poslanici. Da si posljednje Svatopluk mišljaše, vidi se iz pritužbe Methodove kod sv. stolice.

Method naime u toli zamršenih okolnostih, u čvoru ovieh spleták neznadijaše si bolje pomoći, nego ako se obrati na samoga papu. Dotično pismo žaliboże nedodjè do našieh ruk; medju tiem na sreću možemo sadržaj istoga popuniti iz Ivanova odgovora. Method dakle njegdje početkom god. 881. pismeno potužì se papi, kolike „muke i nesgode" ima sveudilj trpiti od svojih protivnikov, koji se hvastaju zaštitom rimske stolice; imenito: upità Ivana, što da drži o tvrdjenju i glasu, kao da bi bio on njekakvu poslanicu odpremio na Svatopluka; tè da bi bio Wichingu dao njekakve tajne naloge i zahtievao od istoga prisjegu, da će ih nastojati oživotvoriti?

Ivan časom nepočasì umiriti Methoda i izviestiti ga o stanju pitanja u posebnoj poslanici napisanoj dne 23. Ožujka 881. U njoj [1]) papa velikom ljubeznjivostju hvali njegovu pastirsku brižljivost, njegovu stalnost u vjeri; na čem blagodarì Bogu moleći ga, da bi Methoda svedjer više i više u svojih zapovjedih uzpalio, tè za napredak sv. crkve oslobodio ga od svih protivštin.

---

[1]) Regestum Arch. vat. epist. 278, pag. 110: „Methodio archiepiscopo pro fide. Pastoralis sollicitudinis tue curam, quam in lucrandis animabus fidelium Domino Deo nostro exhibes approbantes, et orthodoxe fidei cultorem strenuum existere contemplantes, nimis in eodem Domino iocundamur, et ei immensas laudes et gratias agere non cessamus, qui te magis ac magis in tuis mandatis accendat, et ad sancte sue Ecclesie profectum ab omnibus aduersitatibus clementer eripiat. Uerum auditis per tuas litteras uariis casibus uel euentibus tuis, quanta compassione tibi condoluerimus ex hoc aduertere poteris, in quo te coram nobis positum sancte romane ecclesie doctrinam iuxta sanctorum patrum probabilem tradicionem sequi debere monuimus, et tam simbolum, quam rectam fidem a te docendam, et predicandam subdimus, nostrisque apostolicis litteris glorioso principi Sfentopulcho, quas ei asseris fuisse delatas, hoc ipsum significauimus, et neque alie littaere nostre ad eum directe sunt, neque episcopo illi palam, uel secreto aliud faciendum iniunximus, et aliud a te peragendum decreuimus. Quanto minus cre-

Digitized by Google

Sažaljuje ga zatiem, što, kako iz njegova pisma mogaše razabrati, tolike jade i napade imadjaše trpiti. Uvjerava ga nadalje, da krom one poslanice, u kojoj se očituje njegovo pravovjerje, on nikakve ine nije pisao Svatopluku; a niti Wichingu nije dao nikakvieh ni tajnieh ni javnieh nalogov, koji bi se protivili budi rečenoj poslanici, budi ustmenim naredbam datim Methodu. Papa indi otvoreno očituje, da su svi ovi glasovi protivnikov puke izmišljotine. Toga radi uvjerava panonskoga metropolitu o svojoj blagonaklonosti i privrženosti, o kojoj nije mu treba ni dvojiti; tè ga hrabri nagovarajući, da sveudilj nastoji „puk podučavati u evangjeoskoj i apoštolskoj vjeri — a s raznovrstnieh do tada pretrpljenieh napastij neka se nežalosti; pače ima jê smatrati za tolike radosti, jer ako je Bog za njega, nitko mu nemože nahuditi. Pošto Method bješe se potužio proti svomu biskupu; tè mu se ovaj opirao uzprkos toli crkvenim zakonom u obće, koli posebnim naredbam, koje u toj prilici Ivan izrečè u svojoj poslanici na Svatopluka: naumi papa sudbeno iztraživati proti Wichingu. Zato pozvà Methoda u Rim, „da izza sudbenoga saslušanja obiuh t. j. tužitelja i obtuženoga izrekne odsudu vrhu svieh onieh krivd, kojieh se Wiching pomenutimi poslanicami proti svojoj dužnosti dionikom učinio, i da tako kazni njegovu smjelost svojiem sudom".

---

dendum est, ut sacramento hab eodem episcopo exhigeremus, quem saltem leui sermone super hoc negotio allocuti non fuimus. Ideoque cesset ista dubietas, et Deo cooperante, sicut euangelica et apostolica se habet doctrina, orthodoxe fidei cultum fidelibus cunctis inculca, ut de labore tui certaminis Domino Jhesu Christo fructum afferas abundantem, et gracia eius remuneratus mercedem recipias competentem. Ceterum de aliis temptationibus, quas diuerso modo perpessus es, noli tristari, quin pocius hoc secundum Apostolum omne gaudium prorsus exhistima, quia si Deus pro te, nemo esse poterit contra te, tamen cum, Deo duce, reuersus fueris, quicquid inhormiter aduersum te est commissum, quicquid iam dictis epistolis contra suum ministerium in te exercuit, utramque audienciam coram nobis discussam, adiuuante Domino, legitimo fini trademus, et illius pertinaciam iudicii nostri sentencia corrigere non ommittemus. Data X Kal. Aprilis Indictione XIIII" Cf. Mansi XVII, 199. — Erben Regesta I, 18. Dosada je svagdje s pogreškami tiskana.

Digitized by Google

Uslied toga neima dvojbe, da papa Ivan službeno pozvà Wichinga u Rim; prem pozivnica nedodjè do našieh rukuh. Koli razna imala je ona biti od poslanice na Methoda, pune blagosti i otčinske ljubavi?

Navedenom poslanicom padè krinka s obraza Wichingova i njegove stranke. Method imao je dàkako njom istinitost poslanice od g. 880. mjeseca Lipnja, podmetnutje pako druge: „Quia te" bjelodano dokazati pred očima naroda moravskoga, koj, polag panonskoga Žitia [1]), po običaju vladavšem u svih slavenskieh državah sakupì se na sabor, da razvidi razpru porodivšu se med svojiem metropolitom i biskupom. Pravica, rimska stolica i narod moravski bio je za Methoda; a Svatopluk bio je tako razborit, tè sliedjaše glas puka i naredbe vrhovnoga sudišta crkve; pače sada dodjè doba, u kojoj trebalo mu ovaj glas slušati iz iste političke svrhe, koja, kako opazismo, toli odlučno vazda djelovaše u njegov duh i život.

Istom srećom podjè za rukom apoštolskoj stolici urediti skoro u jedno doba pitanje hrvatsko. Papa naime, kô što gore (str. 323—4) vidismo, kroz popa Ivana bješe pismeno pozvao Theodosija, novoizabranoga biskupa hrvatskoga stolujućega u Ninu,

---

[1]) Žitie sv. Methoda gl XII: „СЪБРАВШЕ ЖЕ СА ВСА ЛЮДИ МОРАВЬСКЫА, ВЕЛѢХОУ ПРОЧЕСТИ ПРЕД ИНЫМИ ИПИСТОЛЇЮ, ДА БЫША СЛЫШАЛИ ИЗГНАНЇЕ ЕГО (Methoda, kô što naime protivnici govorahu) . . . ПОЧЕСТШЕ ЖЕ АПОСТОЛЬСКЫА КНИГЫ, ОБРѢТОША ПИСАНЇЕ: ЯКО БРАТЪ НАШЬ ,МЕѲОДЇИ СВАТЪИ, ПРАВОВѢРЕМЪ ЕСТЬ, АПОСТОЛЬСКО ДѢАНЇЕ ДѢЛАЕТЪ, И КЪ РОУКОУ ЕГО СОУТЬ ѿТЪ БОГА И ѿТЪ АПОСТОЛЬСКА СТОЛА ВСА СЛОВЕНЬСКЫА СТРАНЫ, ДА ЕГОЖЕ ПРОКЛАНЕТЪ, ПРОКЛАТЪ, А ЕГОЖЕ СВАТИТЪ, ТЪИ СВАТЪ ДА БОУДИ. И ПОСРАМЛЬШЕ СА РАЗИДОША СА ЯКО МЪГЛА СЪ СТОУДОМЪ." Kô što se iz citata legendistina vidi, pod „ЕПИСТОЛЇЮ" ima se navlaš razumievati poslanica: „Industrie tue". U ostalom „o sněmích" ili „věcích" kod starih Čehov i Moravljanov vidi kod Palackoga: Dějiny českého národu I, 204—205.

Digitized by Google

da dodje u Rim i čini se tu posvetiti poput svojieh predšastnikov. Theodosij pospješi u Rim, jamačno noseći preporuku i naputke kneza Branimira, koj putem svoga biskupa izjavì rimskoj stolici svoju privrženost. Ivan posvetì Theodosija; tè ga poslà natrag u Hrvatsku, predav mu knjigu na kneza Branimira, hrvatsko svetjenstvo, velikaše i sav puk, pisanu ili u drugoj polovici god. 880. ili najkašnje početkom god. 881 [1]). Papa pošto bi bio izrazio svoju radost nad tiem, što dočù iz ust Theodosijevih o privrženosti kneza prama apoštolskoj stolici, i nagovarao ga, da ostane stalan na toj stazi, zahtieva, da Branimir što prije pošalje u Rim svoje poklisare, s kojimi će se pobliže dogovarati o potrebštinah hrvatske crkve; da sporazumjevši se o svem, tada uzmogne poslati svoga poklisara u Hrvatsku, komu će „polag navade i običaja rimske crkve sav puk vjernost obećati".

Kô što se iz ovoga pisma vidi, trebalo je odvažnoga i uzajemnoga sudjelovanja kneza, naroda i biskupa hrvatskoga s jedne, a rimske stolice s druge strane, da se Hrvatska u vjernosti prama rimskoj crkvi utvrdi, i pošto se u njoj imalo koješta promieniti za vrieme, u koje bješe prionula uz Carigrad, trebalo je urediti i ustanoviti njezino crkveno stanje, a to tiem više, jer Hrvatska bješe jedina država med jadranskiem i crniem morem, koja u onaj par sdružì se s Rimom. Byzantinska naime Dalmacija, što iz straha od Carigrada, što iz kojekakvieh inieh razlogov, nepokorì se opomenam i pozivu pape Ivana, izraženom u Lipnju g. 880. pismeno i ustmeno kroz popa Ivana (str. 324—5); pače oddruženje od zapadne crkve još većma se ponovì i učvrstì, kad novi spljètski metropolita ne iz Rima, nego iz Carigrada dobì potvrdjenje i posvetjenje. Za spljetskoga naime metropolitu

---

[1]) Regest. epist. 297, pag. 116: „Excellentissimo uiro Barnimero, glorioso Comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus, cunctoque populo, pax et gracia a Domino Jhesu Christo. Audita per Theodosium..." Neima nikakova data u Regestu, kô što ga neimaju sve poslanice počem od 293 do 312. Epist. 292 nosi datum 3 id. Novemb. Indict. XV (882). Po redu dakle, u kojem umjestjene su poslanice u Regestu, naša bila bi pisana u god. 882., i to ne pred 11. Studenoga. Nu povjestnik se nesmie glede data oslanjati na regesta u onih poslanicah, kojim datum nije podpisan; jer registrant je poredì po samovolji, ili kako mu se bolje svidjelo.

Digitized by Google

bješe izabran Marin; on polag drevne navade i naročite opomene Ivanove nepotraži, da bi se u Rimu redio i odanle plašt primio; već pustì se rediti po Walpertu, patrijarhi oglajskomu, privrženiku i prijatelju Fotijevu [1]. Već g. 877. bio je Walpert kod pape obtužen [2]; zatiem jer se zavadì s Berengarom, frijulskiem vojvodom, kralj Karlomann bješe zapovjedio dne 8. Svibnja god. 879. iz Altöttinga, da se ima drugi patrijarha na njegovo mjesto izabrati [3]; s toga vjerovatno radi toga prionuo je uz Byzantince i obćio s Fotijem [4], da u njih nadjè zaštitu, i da neizgubi one česti svojega patrijarhata, koja politički bješe podčinjena byzantinskomu carstvu.

Hrvatska indi kroz to, što se Rimu pridružì, faktično odciepì se od metropolije spljetske; tè se nezavisno upravljala po ninskom biskupu, koj sada neposredno podčinjen rimskoj stolici bez svakoga obzira na rimsku, latinštinom hvastajuću se Dalmaciju, Hrvatsku ravnaše. Ova sgoda, na koju ćemo se kašnje vratiti, bješe od neizmjerne važnosti za slovjenski živalj u crkvi hrvatskoj, koga ninski biskupi više viekov toli hrabro i dosliedno zastupahu.

Isti Theodosij donesè u Rim inu viest o Bugarskoj; da naime Mihajlo, knez bugarski, uvaživ papinu poslanicu od 8. Lipnja god 879., bješe naumio skupa s Theodosijem poslati svoje poslanike u Rim. Pošto, nezna se iz koga razloga, toga neučini,

---

1) Vidi se iz poslanice Stjepana V. (Ivon. decr. V, 13. Mansi XVIII, 25): „Walberto patriarchae. Miramur iam... qui transgressis terminis tibi commissis in ecclesia Salonensi episcopum ordinare ad indecentiam sedis apostolicae praesumpsisti.."

2) Mansi XVII, 50: „Novimus vestram..."

3) Chronic. Aquilej. ap. Damberger op. cit. pag. 325.

4) Baronius ad a. 883. priobćuje grčko pismo Fotijevo iz knjižnice Vallicellanske u Rimu na Walperta „Μητροπολίτῃ Ἀκυλείας", koje počinlje: „Beatitudinis tuae..." Ovo pismo donesè u Oglaj posebni poklisar; radi o Fotijevu obljubljenom predmetu „De processione Spiritus sancti".

Digitized by Google

napisà mu Ivan list,[1]), u kojem se čudi, „što izza tako dugoga vremena još neposlà svoje poklisare k rimskoj stolici“; zato ga nagovara, „da bi jih odmah bez odvlake poslao“. Ovaj list papa vjerovatno izručì Theodosiju, koj ga iz Hrvatske odpremì u Bugarsku.

Ne bez razloga trudio se Ivan, da Slovjenstvo na vjernost prama rimskoj stolici primakne ili utvrdi; pošto na iztoku vjerozakonsko obzorje potamnì. Odmah poslie gore navedenoga (str. 326—8) carigradskoga sabora, vjerovatno prije nego se rimski poklisari u Rim vratiše, toli car, koli Fotij u posebnih poslanicah izviestiše Ivana o naredbah i zaključcih sabora. Pošto, kako vidismo, oni uvjeti, koje bješe papa prepisao, da uzmogne Fotija za zakonitoga patrijarhu priznati, na saboru nisu se izpunili, nastojalo se Ivana zasliepiti liepimi riečmi punimi najsniženije oddanosti prama apoštolskoj stolìci, tè da se ova oddanost po nješto i činî pokaže. izviestiše ga, da se „radi njegove ljubavi“ rimskoj crkvi Bugarska odstupila, istoj povratio monastir sv. Sergija blizu Carigrada; pače odpravilo se više brodov, „koji bi stali u papinoj službi za braniti zemlju sv. Petra“. Fotij pako, prem toliko se pozivao na svoj sabor, koj povratì mir crkvi, ni sám nije tajio, da nije molio na saboru za oproštenje, kako mu bijaše naloženo, i to zato, pošto „samo zlikovci imadu moliti za oproštenje“.

Papa Ivan pospješi odgovoriti Vasiliju i Fotiju dne 13. Kolovoza 880. Cara[2]) hvali, što se toliko brini za mir i slogu crkve; blagodari mu, što poslà brodovlje u pomoć, rečeni monastir i Bugarsku opet rimskoj crkvi vratì. Glede sabora veli, da je primio, što se u njem zaključilo okô priznanja Fotijeva; nu odmah primjetnù, da „neće ni on priznati, i da neima nikakve valjanosti, ako su rimski poslanici na saboru štogod uči-

---

[1]) Regest. epist. 300, pag. 117: „Dilecto et spiritali filio Michaheli glorioso regi vulgarorum. Miramur, quod...“ Bez data; ali imala je biti pisana po prilici u isto vrieme, kad i knjiga na Branimira.

[2]) Mansi XVII, 186: „Post innumeras sollicitudines... Data Idib. Augusti Indict. XIII.

Digitized by Google

nili proti datim si nalogom od apoštolske stolice" [1]. — U pismu na Fotija [2]) papa nevidi razloga, zašto nije ponizio se, tè umolio za oproštenje bratju, koju svojiem prvašnjiem postupanjem bješe uvriedio i sablaznio; tè mu očito veli, da samo tada, „ako bude nastojao obslužavati dostojno počitanje i pokornost prama rimskoj orkvi, ogrlit će ga kano brata i uzdržati kano predragoga susjeda" [3]).

Kô što se iz ovieh poslaníc vidi, papa Ivan do Kolovoza god. 880. nije još imao jasnoga izvjestja o carigradskom saboru, niti o tom, što se ondje dogodilo; podučen krom toga tolikimi prvašnjimi primjeri, postupao je u neizvjestnoj stvari veoma pozorno, ogradjajući se proti svakomu činu svojieh poklisarov, u kom nebi bili sliedili dotične naputke. U svojoj slutnji doisto nije se bio prevario; pošto poklisari, budi podmitjeni, budi prevareni, nepazeći, da se nisu izpunili uvjeti od Ivana propisani, svojiem vlastnoručniem podpisom odobriše zaključke sabora. Vrativši se u Rim, imali su Ivanu krivudajućiem izvjestjem slabo zadovoljiti; s toga papa, i onako drugiem putem kašnje valjda bolje izviestjen, poslà u Carigrad još iste god. 880. ili početkom 881. Marina djakona, u koga rimska stolica mnogo se pouzdavaše. Ali Marin, neprestrašena i poštena značaja muž, „hoteći izvršiti ona, koja mu bjehu prije dobro poznata, bude u Carigradu preziran i sramotjen, tè nepustivši se zavesti od onih, koji hlepljahu za tudjim, i hoteći saborske zaključke razriešiti, uništiti i za nevaljane proglasiti, trideset dán bude čuvan u zatvoru" [4]). Oslobodjen vrativši se u Rim izviestì potanko rimsku stolicu o iztočnom pitanju, i kako su se na saboru držali po-

---

[1]) Ibid.: „Si fortasse Legati nostri in eadem Synodo contra apostolicam praeceptionem egerint, nos non recipimus, nec iudicamus alicuius existere firmitatis."

[2]) Mansi XVII, 184: „Hoc nostri semper..."

[3]) Ibid.: „Quia nos, si tu debitam devotionem et fidelitatis incrementa erga sanctam romanam ecclesiam et nostram parvitatem observare studueris, et ut fratrem amplectemur, et ut charissimum proximum retinebimus."

[4]) Doznaje se iz pisma Stjepana V. na cara Vasilija kod Baronia ad a. 885: „Litteras Serenitatis vestrae..."

Digitized by Google

klisari. Na što Ivan sazvà sabor; tè izza potanke iztrage u crkvi iz propovjedaonice izobći Fotija i pomenute poklisare t. j. kardinala Petra, Pavla jakinskoga i Eugenija ostijskoga biskupa [1]). Ivan držaše god. 881. dva sabora u Rimu, naime u Travnju u crkvi sv. Petra [2]), zatiem njegdje u Rujnu [3]); po svoj prilici na prvom izrečè odsudu vrhu Fotija.

Ovim nemirom, s kojim se imao neumoran papa boriti u krstjanstvu, tuj s njemačkimi spletkami, ondje s lukavštinom grčkom, pridružiše se neprestane nevolje, nanešene mu divljostju i ratobornostju smjelieh Saracenov. Prem njegdje ljeti god. 880. grčkomu brodovlju podjè za rukom izlamske zanešenike okô Napulja potući [4]), njihova sila vazda, reć bi, neslomiva ostà, tiem više, što nadjoše podpore kod mnogieh gradov i knezov južne Italije, za koju se iztočni i zapadni carevi borahu. Ivan nadao se doduše većoj odvažnosti od Karla III., pridjevom tustoga, izza kako mu u Veljači ili Ožujku god. 881. carsku krunu u Rimu metnù na glavu [5]); on mu živimi bojami narisà drzovitost Saracenov, od kojieh rimska zemlja svaki dan to veće muke trpi; tè ga umolì za pomoć [6]). Nu Karlo, tielom i duhom slab vladar, kô što u svemu bješe spor i neodlučan, tako i u tom

---

[1]) Epist. Formosi papae ad Stylianum in Cod. Bibl. Column. Nro. 41 (ap. Baron. ad a. 880 et 891 — item Mansi XVI. p. 439. XVIII. p. 101): „Τὰ τῆς σῆς..“ „Litteras sanctitatis tuae...“

[2]) Vide Mansi XVII, 200. Ep. Joan.: „Omnibus episcopis Cajetam, Neapolim.. incolentibus. Quae et quanta...“

[3]) Mansi XVII, 206. Epist. Joan.: „Sacerdotibus et clero.. Ravenati: Nosse volumus.. Data IV Non. Octobris. Indict. XIV.“

[4]) Cf. Epist. Joan. Carolo Regi (ap. Mansi XVII, 189): „Susceptis gloriae.. Data 3 Kal. Novemb.“

[5]) Annal. Alam. ad a. 881 (ap. Pertz I, 51). — Regino ad a. 881 (ibid. 592). — Cont. Erchamp. ibid. II, 329. 330. — Cf. Boehmer: Regesta Karol. pag. 95.

[6]) Mansi XVII, 199: „Multarum oppressionum..“ Pisana dne 29. Ožujka godine 881.

Digitized by Google

poslu. S toga Ivan ni na iztoku, koj u novom Rimu tražaše svoje crkveno sredotočje, ni na razdrobljenom i nesložnom zapadu nenašavši dovoljne podpore, uz neizmjerne ine poslove nastojaše sám bar oto prepriečiti, da krasna Italija nebudo opustošena mačem i vatrom saracenskiem poput Afrike, Španjolske i Sicilije. Da složi knezove južne Italije proti obćemu neprijatelju, njegdje u Svibnju pospješi u Napulj [1]), komu tada i politički predstojaše biskup Athanasij, za čudo privržen Saracenom, radi česa poslie više opomen, poslie dogovora njegovieh poslanikov s papom u Gaëti [2]), napokon na pomenutom saboru (u Travnju) bješe izobćen. Pače Ivan sám vojenu sreću pokušà; jer kad četa saracenska pljačkaše okô Terracine i Funda, vojenom ju silom razbì, osamnaest brodov uhvatì, i do 600 zarobljenikov oslobodì [3]). U toli žalostnom stanju kako neuzigrà papi srdce, kad mu car Karlo oglasi, da se pripravlja doći s vojskom bar do sjeverne Italije, tè ga pozvà u Ravenu na dogovor. Ivan u pismu dne 11. Studenoga [4]) izražuje caru svoju radost i zahvalnost, moleći ga, da se što većma Rimu primakne, „nemože bo opisati se, na koliko se gazi rimska crkva i s kolikimi nevoljami ima se boriti". I doista Karlo dodjè s vojskom u Italiju koncem godine 881.; tè u Veljači g. 882. u Raveni, kamo prispiè takodje papa, „držaše sabor, na koj se sakupì veliki broj biskupov i velikašev" [5]). Ali čiem dočù, da mu je brat Ljudevit III. dne 20. Siečnja u Frankfurtu preminuo, iz Italije krenù u Bavarsku, gdje u Reznu primì poklon od velikašev; zatiem u Wormsu prisegoše mu vjernost svi stališi Njemačke [6]). Na taj način, pošto Karlo III. nasljedì države svoga otca, svoje bratje

---

[1]) Vide: Epist. Joan. Romano Ravenati (Mansi XVII, 201): „Ea, quae nostro..."

[2]) Cf. Epist. Joan. ap. Mansi XVII, 196: „Jam, quia te..." Pisana 14. Ožujka.

[3]) Epist. Joan. ap. Mansi XVII, 243: „Cum reversi..." Bez data.

[4]) Mansi XVII, 211: „Receptis Serenitatis..."

[5]) Ughelli: Italia sacra tom. II. pag. 251. — Mansi XVII, 558.

[6]) Annal. Fuld. ad. a. 882.

Digitized by Google

i stričadi, tè pod svojim žezlom sjedinì Njemačku, Francezku i Italiju, bude baštinikom sjajne krune i prostranoga carstva; ali ne — duha i sile Karla Velikoga, svoga silnoga pradjeda.

Što čašu biede i tuge Italiji i papi većma ogorči, bijahu bezzakonja, koja počinjahu pojedini knezovi, težeći za krunom ili plienom, ili za razširenjem svoje zemlje i vlasti. Medju ovimi osobito Gvido markez spoletski sveudilj robljaše i otimaše po papinskoj državi. U tako težkih okolnostih papa jadikovaše: „takova bolest leži nam na srdcu, tako se trese naša sieda glava pod sveudiljniem naricanjem i plačem, i pošto neprijatelji krstjanskoga imena pred našim očima zemlju nam pretvoriše u pustaru, tako ugreznusmo u tugu, da nemožemo ni spavati, ni blagovati; nigdje neima pomoći, svuda neprijatelji, da se neuzdamo ni izaći iz grada [1]). Mi trpimo tolika progonstva toli od poganov, koli od opakieh krstjanov, da ih uprav nemožemo izreći. Izim nebrojenoga plienjenja i otimanja i kojekakova zla, da umnoža našu bol, njeki čovjek markeza Gvida, po imenu Lombard, uhvati 83 čovjeka, tè im kod Narnia ruke posiečè, na što većina od njih pomrè“ [2]).

Ova jadikovanja i ona, koja izlì u Studenu u poslanici na cara Karla [3]), jesu posljednja uzburkanoga žitja pape Ivana. On bo preminù u Rimu dne 15. Prosinca 882, i to — smiemo-li povjerovati bavarskomu ljetopiscu — umoren batom od urotnikov, kojiem se stavi na čelo njeki rodjak papin [4]). Kô što za života njegova mnogobrojni neprijatelji crnijahu mu ime, isto tako do našieh danov neprestaje mu se spomen žigosati. Ali — tko si uzme truda, pa pročita samo njegove mnogobrojne listove, kojieh navist nije satrla, divit će se i njegovoj neutrudivoj djelat-

---

[1]) Epist. Riccardi imperatrici (Mansi XVI, 218): „Tanta cordis...“

[2]) Anselmo Archiepiscopo Mediol. (Mansi XVII, 219): „Privelegii sane...“

[3]) Mansi XVII, 206: „Cognoscentes de vestra...“

[4]) Annal. Fuld. ad a. 882: „Johannes.. prius de propinquo suo veneno potatus, deinde.. malleo, dum usque in cerebro constabat, percussus est, expiravit.“ Cf. Annal. Alam. ap. Pertz I, 52.

Digitized by Google

nosti i množtvu savezov i odnošajev, u koje dospjè uslied svoje časti i posebnih okolnostij svoje dobe. Malo imade u cieloj povjestnici toli uzburkanoga vremena, koli bijaše ono desetak godín, u kojieh Ivan sjedjaše na stolici sv. Petra. Bez prestanka imao se boriti ovdje sa zapletenom politikom previjanieh Grkov, ondje s nevaljalštinom razuzdanieh Karolingov; ovdje s gmižućom podlostju i gadniem svjetoljubjem necrkvenieh vladík, ondje sa slavohlepjem i samosilničtvom talijanskieh knezov — tè ako kadkada Ivana ostavi hladnokrvnost, koja strast u začetku udušiti umije, ako odviše lasno odapè strjelicu crkvene kazni, zar će mu se ovo uračunati u tako veliki grieh, koj će potavniti i sve njegove krieposti i bez obzira zastrti dobu, u kojoj crkvom upravljaše, u kojoj jedini trudio se, da spasi Italiju? Zar će se zaboraviti njegovo dugotrajno ustrpljenje, njekakvo političnо postupanje u iztočnom pitanju? S druge pako strane ime Ivana VIII. ostati će vazda uzko skopčano s povjestnicom Slovjenstva, koj u vrieme izvanjskoga napadanja a nutrnje nemarnosti jezik i narodnost uzè mu pod svoju zaštitu.

Što Ivan ni panonsko, ni hrvatsko, ni bugarsko crkveno stanje konačno neuredì, sám štioc znati će iz predjašnjieh razsuditi. Uprav kada mu se bilo uzhtjelo svojiem sudom riešiti pravdu med panonskiem metropolitom i njitranskiem biskupom — nastadè zanj najveća borba, koja mu nije ni pustila, da dublje zaviri u čvor zauzlan u dalekoj Moravskoj. S druge strane — kô što gore vidismo — taj čvor razrieši pravda i zreli sud naroda moravskoga; tè ga bar za koj časak presiečè oštri mač Svatoplukov, koj opet promieni svoju politiku naprama susjedniem Niemcem, imenito naprama svomu bivšemu prijatelju Arnulfu, knezu koruškomu i panonskomu. Ovoj promjeni dadoše bližji povod Megingoz i Pabo, sinovi Wilhelma i Engilskalka, poslie smrti kojieh za grofa iztočne marke namjestjen bješe Aribo, dočim právo na ovaj čin prisvajahu si Megingoz i Pabo. Kad ovi ništa nemogahu opraviti riečju, sdružívši se s njekimi bavarskimi velikaši protjeraše Ariba iz marke. On se utečè k Svatopluku, od prije svomu savezniku. Nu malo kašnje Karlo III., posjednuv njemački priestol, Aribu opet vratì marku ne bez znatnoga sudjelovanja Svatoplukova. Tada utekoše se sinovi Wilhelma i Engilskalka k Arnulfu, koj i onako netrpeći Karla za nje se zauzè; kod Arnulfa kovalo se takodje proti Svatopluku, mogućnomu zaštitniku Aribovu; tè ne bez razloga najviše poticanju Arnulfovu

Digitized by Google

i njegovieh štitjenikov ima se pripisati, što iste godine 882. Bugari, kojim se pridružiše njeki Arnulfovi vasalli, provališe u Moravsku; pače radilo se, kako da se smakne Svatopluk. Ovaj, poznavajući sebe i svoje neprijatelje, nije se ustručavao izaći na mejdan. Ali prije zahtjevaše od Arnulfa, da odpravi od sebe njegove neprijatelje, i da — može-li — „prije prisjegom posvjedoči", da nije istina, „kao da bi se njegovi ljudi urotili bili proti životu Svatoplukovu" i „lukavo sdružili se s Bugari". Ali „Arnulf odgovori, da neće učiniti ni jedno ni drugo". Na što Svatopluk god. 883. sdružen s Česi i s inimi Slovjeni prodrè u Panoniju, i bez odpora poplieniv ju vratì se natrag; pà opet g. 884. provalì u Panoniju s toli mnogobrojnom vojskom, da na jednom mjestu uredjene čete prohadjahu od jutra do mraka. Izza kako bi bio plienio dvanaest dán, povučè se kući, tè čest vojske ostavì na desnoj obali Dunava; na ovu nasrnuše Megingoz i Pabo; ali im bude vojska hametom potučena, mnogi uhvatjeni, a oni sami utopiše se u Rabi [1]).

Sve ovo, što se dogadjaše svojiem državam na iztoku, Karlo III. mirno gledaše; tè jedva izza dvogodišnjega rata, u kom njemačka vojska neosmjelì se niti pokazati Svatopluku, na jesen god. 884. dodjè u iztočnu marku, i blizu Königsstättena sazvà sabor, na koga prispiè takodje Svatopluk. Ovdje car potvrdì Ariba u markgrofiji, a Svatopluku dadè dolnju Panoniju sa dudljebskom župom, dakle cielu Kocelovu pokrajinu tja do Drave u leno, za koje prisežè caru vjernost [2]). Od ovoga vremena dolnja Panonija, kano čest moravske države, dolazi u spomenicih pod imenom panonske Moravske [3]) tako, da Moravska bješe Du-

---

[1]) Ovako Annal. Fuld. ad a. 884

[2]) Ibid.: „Homo sicut mos est (Svatopluk) per manus imperatoris efficitur contestatus illi fidelitatem iuramento." Da bi bio Karlo dolnju Panoniju u leno dao, to dàkako ljetopisac razgovjetno nekaže; ali sliedi iz njegovih izrek na više miest, kao n. p kad „Carantanum" zove „australem partem regni illorum (Moravorum)". Isto se vidi iz godine 892, kô što ćemo vidjeti; kano takodje iz riečij Konstantina Porphyr. de Adm. Imp. c. 40. — Gornja Panonija vazda ostadè sdružena s iztočnom markom. Cf. Dümmler: Die südöstl. Marken p. 48.

[3]) Vita S. Clem. cap. III: „Μόραβος τῆς Παννονίας." Isto stari imenik bugarskieh biskupov kod Du-Canga op. cit. pag. 174.

Digitized by Google

navom razdieljena na dvie glavne česti t. j. na preddunajsku i zadunajsku Moravsku.

Dakle — god. 884. Svatopluk popè Moravsku na vrhunac političnе slave, a granice joj razširi na daleko. Sada bo k Rastićevoj Moravskoj [1]) pridruži se dolnja Panonija; na sjeveru pako pružala se tja do Visle, kô što se razabrati može toli iz Kozme, koli iz panonskoga legendiste. Prvi naime spominja [2]), da Poljaci napadoše Moravsku, šta se dàkako razumievati može o susjednieh, dakle vislanskieh Poljacih; drugi pako govori [3]), da njeki poganski knez na Visli, „koj se rugaše krstjanom i pakosti djelaše", u ratu bješe uhvatjen, iz svoje kneževine, koja bude jamačno sdružena s Moravskom, odveden i pokrstjen. Na sjeveru dakle bar znatna čest Ljahov [4]), ili Vislanov [5]), kojiem bješe glavni grad starodavni Krakov, pokoravala se knezu Svatopluku. — Na zapadu stajao je Svatopluk u prijateljstvu i savezu s Česi i polabskimi Slovjeni njegdje tja do reke Sale, koji mu takodje platjahu danak [6]). — Toli prostrana država, od Visle do Drave,

---

[1]) Vidi str. 153.

[2]) Chronic. Boem. I, 14.

[3]) Žit. sv. Methoda gl. XI.: „ПОГАНЕСКЪ КНАЗЬ СНЛЕНЪ ВЕЛМИ, СѢДА ВЪ ВИСЛѢХЪ, РОУГАЛШЕ СА ХРИСТЇАНѦМЪ, И ПАКОСТИ ДѢЮШЕ. ПОСЛАВЪ ЖЕ (Method) К НЕМОУ РЕЧЕ: ДОБРО ТИ СА БЫ КРЕСТИТИ СЫНОУ, ВОЛЕЮ СВОЕЮ НА СВОЕИ ЗЕМЛИ, ДА НЕ ПЛѢНЕНЪ НОУДИМ КРЕЩЕНЪ БОУДЕШИ НА ЧЮЖЕИ ЗЕМЛИ, И ПОМАНЕШИ МА. ЕЖЕ И БЫСТЬ."

[4]) Nestor III: „Словѣне пришьдъше ови сѣдоша на Висле и прозваша ся Лѧхове."

[5]) Alfred I. (871—901) kod Šafaříka: Slov. starožit. pag. 979. — Bavarski zemljopisac ibid. pag 981.

[6]) Thietmar. Merseburg. (Pertz V, 835): „Moravi regnante Zuetopulco duce, quondam fuere principes nostri. Huic a nostris parentibus quotannis solvitur census.."

Digitized by Google

od Sale do Dunava doisto vriedila je ime „Velike Moravske“, kô što ju car Konstantin zove [1]).

Velika Moravska na jugu graničila je s jedne strane s koruškimi Slovjenci podčinjenimi Arnulfu; zatiem s Hrvati u gornjem Posavju t. j. med Savom i Dravom u današnjoj varaždinskoj, dielom i zagrebačkoj županiji, tè znatnoj česti mariborskoga okružja, koju pokrajinu dobì u leno od Niemca knez Braslav, jamačno Ljudevitu posavskomu i Ratimiru nasljednik u vlasti. S toga knez Braslav dodjè na spomenuti sabor, da kano vasall Karlu se pokloni [2]); — s druge strane graničila je na jugu što s Hrvatskom, što s Bugarskom, imenito pako s bugarskom Moravskom, koju nižjom i dolnjom prozvasmo za razlučit ju od Velike Moravske, odanle prozvate gornjom ili „višjom Moravskom“. Drava indi dielila je na jugu veliku ili višju Moravsku od nižje ili bugarske [3]), od Hrvatske Braslavove i koruške Slovjenske. Na iztoku Dunaj dielio je Veliku Moravsku od Bugarske, s kojom se takodje sticaše njegdje okô Matre i Torisa. Na sjeveru protezala se tja do nadvislanske okolice, obsižuć današnju austrijsku i dio pruske Slezke, tè zapadni dio krakovskoga namjestničtva; prama zapadu graničila je s Koruškom, iztočnom markgrofijom; dočim Česka i slovjensko Polabje bjehu s njom u savezu, a uza to polabski Slovjeni u današnjoj Saksonskoj i Pruskoj, koji se bez prestanka s Karolingi borahu za svoju narodnost, utekoše se pod Svatoplukovo vrhovničtvo i zaštitu.

Kô što se iz ovoga, mislim na historičkom temelju osnovanoga, zemljopisnoga nacrta vidi, Velika Moravska u svom položaju i prostoru bješe jakom predvojnom za sve zapadne Slo-

---

[1]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. XIII: „ἡ μεγαλη Μοραβια.“

[2]) Annal. Fuld. ad a. 884: „Postea veniente Braslavone duce, qui in id tempus regnum inter Dravum et Savum flumina tenuit, suaeque (Karoli) miliciae subditus adiungitur.“ Cf. Odsjek I. str. 43.

[3]) Const. Porph. de Adm. Imp. cap. XL. naročito veli, da se velika Moravska protezala na jug do Sriema (jamačno do Drave): „Ad cursum fluminis extat Sirmium (το Σερμιον), quod Belegrada abest duorum dierum itinere, inde magna Moravia..“

Digitized by Google

vjene, uz koju nanizala se bješe Hrvatska, Srbska i Bugarska. Šta je Bugarska naprama byzantinskomu carstvu, to je bila Velika Moravska naprama Njemačkoj; nu koli velika razlika nije bila med vladarima Bugarske i Moravske, i med njezinimi susjedi? Knez Mihajlo velike si zasluge stečè za svoj narod, što ga u krstjanski hram uvedè; ali svojom nestalnostju neznadijaše mu dati ni crkvenoga ni političnoga čvrsta temelja; dočim s druge strane nije se mogao mjeriti s byzantinskiem carem krepkiem i odvažniem Vasilijem. U Svatopluka bilo je puno duha, hrabrosti i odvažnosti, ali ne dosliednosti; on se vladao u svojoj politici, kako je vjetar zapuhnuo. Nu u svakom slučaju samostalnost svoje države vazda bješe mu pred očima; njoj za volju sklapao je ili razrješivao prijateljstva i saveze — nebrineći se u ostalom mnogo za crkveno stanje iste i duševno preporodjenje naroda.

Za jedno i drugo brinuo se Method. Njegova metropolija sačinjavala je jezgru gore opisane višje Moravske, s toga zovu ga njeki slovjenski spomenici [1]) i „nadbiskupom višje Moravske". Odkada se njemačke spletke odkriše, rimska stolica i sav narod moravski očito se izjavì za Methoda; odkada navlaš Svatopluk bješe se zavadio s Arnulfom, njemačka stranka nije smjela javno raditi proti Methodu. Ovo javno mnienje moravskieh Slovjenov suvišniem je učinilo putovanje Methodovo u Rim, kamo ga očekivao papa Ivan; — dapače nije bilo ni probitačno, da se Method odvaži na tako daleki put; pošto — kako vidismo — poslie pisma dne 23. Ožujka na Methoda upravljenoga Ivan nalazio se u vječnoj borbi sa Saraceni i talijanskimi knezovi, poduzimao razna putovanja u južnu i srednju Italiju, u kojem naporu napokon ga stižè smrt. S druge strane nastadè neprijateljstvo med Svatoplukom i Arnulfom, odkle se porodì krvavi rat. Sve ove okolnosti priečijahu Methodu poći u Rim: dočim vjerolomni Wiching jamačno se ustručavao pokorit se papinu pozivu, budući uvjeren, da se neće moći opravdati, tè da neće

---

[1]) Glag. Assem. Evangelistar Cod. Bibl. Vat. inter Slav. III. fol. 146: „Меѳодъ архиепископъ вышнїѧ Моравъ." Legenda o Methodu iz rukop. XIII. vieka kod Kalajdoviča (Joan. Exarch pag. 90): „Меѳодиѥ, архиепископъ вышнїю Моравоу."

Digitized by Google

moći izbjeći zasluženoj kazni; a za nastavšega rata po svoj prilici povučè se k Arnulfu. Uslied česa ni najmanje nedvojimo, da Method izza god. 880. nevratì se više u Rim, kô što njeki povjestničari mnijahu, oslanjajući se jedino na gore navedenu pozvanicu pape Ivana.

Odkada Svatopluk uslied promienjene politike okanì se njemačke stranke, a navlastito odkada oglušì zvek oružja, mogaše Method svom revnostju i neumornostju svoga apoštolskoga duha raditi okô preporodjenja Velike Moravske. Sada ciela panonska metropolija, i još više, bješe sdružena u ruci jedne političke glave; ništa ga dakle nije priečilo, da ukupnomu stadu posveti svoje sile. Prem radi nestatka onodobnieh spomenikov nemožemo dublje zaviriti u pojedinosti njegova djelovanja; ali kô što je ovo imalo biti neumorno, i žetva bješe velika. „Od te dobe — kratko ali krasno izražuje se životopisac — veoma počè rasti božje učenje, i množiti se strižnici po svih gradovih, i pogani odmetnuvši se od svoje bludnje vjerovati u pravoga Boga“ [1]). Šta razumieva životopisac pod „стрижници“? Iz iste opreke, kojom stavlja strižnike naprama poganom, može se zaključiti, da su mu strižnici isto što krstjanici. Naziv ovaj ima se odanle protumačiti, što krstjanski Moravljanì običavahu si strići kosu u znak, da posvetivši se krstjenjem pravomu Bogu imadu se odreći svake zalihosti poganske i svjetske. Da taj običaj vladaše u Moravskoj, svjedoče nam bavarski biskupi u svojoj poslanici na Ivana IX. pisanoj god. 900. med ostalimi veleći: „Ipsi (Moravi) Ungarorum non modicam multitudinem ad se sumpserunt, et more eorum capita suorum pseudochristianorum (u smislu bavarskoga episkopata) penitus detonderunt“ [2]).

U onoj tamnosti, kojom je obastrto onodobno djelovanje Methodovo, naći će ipak bistro i pazljivo oko domorodnoga iztraživaoca gdjekoju zraku. Kô što se iz gore navedenieh riečij panonskoga životopisca razabrati može: Method nagovaraše nadvislanskoga kneza, koj napadaše sjevernu krajinu moravske kneževine,

---

[1]) Žitie sv. Methoda gl. X.

[2]) Mansi tom. XVII. pag. 253—55.

Digitized by Google

da se pokrsti drage volje u svojoj zemlji, da nebude na to prinužden kao zarobljenik [1]). Odkle vidimo, da se Methodova djelatnost pružala daleko na sjever. — God. 884. dne 29. Lipnja nalazimo Methoda u Brnu. U to doba bijaše se bezdvojbeno rat svršio, tè se Svatopluk pobjedonosno povratio u domovinu Kad Method posvetjivaše apoštolskiem poglavicam crkvu u Brnu, ovoj svetkovini prisutstvovaše s neizbrojenim pukom knez Svatopluk; tè istiem na čast, kojieh zaštiti bješe se utekô, pomenutoj crkvi poklonì „vjeno u Brnu i Luči" [2]). Polag ovieh dvajuh spomenikov nalazimo Methoda u pastirskom poslu u Rastićevoj Moravskoj; nu iste godine 884. – po našem sudu — vjerovatno čiem se Svatopluk pomirì s Njemačkom na gore rečenom saboru, Method imao je pohoditi i panonsku Moravsku; što mu njegova metropolitska vlast ne samo dopuštjala, nego dapače u onieh okolnostih nalagala. Panonski bo Slovjeni nisu imali prilike vidjeti

---

[1]) Palacky (Děj. česk. I, 158) pita: „Neukazuje-li na sv. Ivana, královice neb krále charvatského, kteřý potom v Čechách, a to již za Bořivoje I. ostatek věku svého ztrávil, jakož legendy o tom svědčí?" Težko je odgovoriti na to pitanje; medjuto pomenuti Ivan nije bio naš zemljak, kô što njeki mišljahu; pošto i češki žitelji u zapadnom obronku Krkonoš zvahu su takodje Hrvati, isto tako žitelji okoj Krakova. U zakladnoj listini pražke biskupije od Benedikta VII. (973) opredjeljuju se medje biskupiji: „ad aquilonalem hii sunt termini... Psovane, Chrouati, et altera Chrouati..." Ap. Cosm. op. cit. pag. 167 & seq.

[2]) To svjedoči stari ulomak jedne listine u Kopitara (Glag. Cloz. pag. LXXI) i Bočka (Cod. dipl. pag. 47): „Scribit nempe a. 1062 frater M. praepositus de Raygrad S. Petri in Bruna et (Severo) Pragensi episcopo se invenisse in libro quodam, qui est Ecclesiae S. Petri in Bruna et inscribitur his verbis: Incipiunt traditiones et portiones ecclesiae s. Petri in monte — in cuius initiante charta prima conscriptus est sequens notitiae tenor in hunc modum: † C † In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Anno ab inc. D. N. J. Christi DCCCLXXXIIII consecrata est haec ecclesia in honore b Petri et Pauli principum apostolorum Dei per Reverendissimum in Christo patrem Methodium archiepiscopum Moravensem, ipso eorundem festi die dicato, ac prima eius dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore coram Zuatopolck duce glorioso et populo illegibili. Amen in aeternum. Amen, amen. Et hic finis. Aliud uero, quod vetustiora attingeret tempora, neque in libro praefato, neque alibi scriptura testante adnotatum reperi." Ni nutrnjega ni izvanjskoga razloga neimamo, zašto bi zabacili ovu listinu. Mi ćemo ju držat za authentičnu, dok god nas tko o protivnom neosvjedoči.

Digitized by Google

svoga obljubljenoga pastira jurve od one dobe, kad došavše pod vlast njemačku, imenito pod upravu koruškoga kneza, Method ih imao ostaviti (874); ali sada, pošto Panonija sdružila se s Moravskom, ništa nije priečilo Methodu posietiti i ovaj dio svoje metropolije. Da nemisli štioc, da tuj samo gatamo, upozornjujemo ga na sgodu, koju nam pripovieda panonski životopisac. Ovaj naime veli [1]), da se Method sastà „s ugarskiem knezom prišadšim na dunajske strane". Je-li to možno? zar se nije tuj pisac prevario? je-li se može složiti ovo izvjestje s inimi vjerodostojnimi spomenici? Mi — kô što čitatelj mogaše opaziti — nismo si uzeli za pravilo, da se imade sve ono zabaciti, što se nenalazi u kojem obljubljenom izvorniku; mi samo kritički iztražujemo: jeda-li se koja nova sgoda složiti može s ostalimi vjerodostojnimi spomenici ili ne? U prvom slučaju rado ju prigrljujemo, jer nam obogatjuje povjesti; u drugom bez oklevanja ju zabacujemo. Što nam je ovdje činiti? Zar mogoše okô 884. Madjari prodrieti „do dunajskieh strán"? Mi smo drugdje (str. 105) dokazali, da Madjari u drugoj polovini IX. vieka bivahu med Donom i Dnjeprom tja do crnoga mora u savezu s Kozari; ovdje sastaše se s njimi Konstantin i Method putujući (857) ka Kozarom. Madjari, kano svi nomadi, bjehu razdieljeni na plemena, i to od početka na sedam [2]), izmed kojieh svakomu predstojaše jedan poglavica (ἄρχον). Nu po volji kozarskoga chagana izabran bì Arpád, sin Salmucov (Σαλμουτζης) za vrhovnoga vojvodu cieloga naroda, „tè po svetačnom običaju i zakonu kozarskom na štitu podignuta proglasiše za poglavicu" [3]) Na taj način susriedì se sila naroda madjarskoga u glavi hrabroga i odvažnoga Arpáda;

---

[1]) Žit. sv. Methoda gl. XVI: „пришедшоу же на страны доунаискыа королю оугорьскомоу въсхотѣ и видѣти.. и иде къ немоу. ѡнъ же ꙗко достоитъ владицѣ, тако и пріатъ честно.. и побѣсѣдовавъ съ нимъ.. ѡтпоустн его.. съ дары великыми..."

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 39.

[3]) Id ibid. cap. 38: „quem etiam κατα το των Χαζαρων ἔθος καὶ ζακονον in scuto erectum principem fecerunt." Znamenito je, što se Konstantin služi slovjen. riečju „ζακον".

Digitized by Google

što bješe za isti narod od znatnieh posljedic. Narod madjarski, kano nomadički, komu najveće bogatstvo bjehu čerede volovske i konjske [1]), nije imao stalnieh sjedál; gdje nadjè dovoljne paše, ondje bila mu domovina; pa uza to „lovom i ribarenjem tražio si svakdanju hranu" [2]). Krom toga odciepì se od Kozarov, tè se utaborì u dalekieh pustarah Dnjepru na zapad, sve do Dunava kraj Dristra (Silistrije). Prem se već oko godine 840. madjarske čete u Podunavju s Grci sukobiše [3]); nu zapadnjakom budu Madjari ponješto poznati jedva god. 862., kad njihovi čopori pljačkahu na iztočnieh granicah kraljestva njemačkoga [4]); oni jamačno prodrieše preko Dunava u Panoniju; ili bar na granici plienjahu. U ovieh indi stranah imao se Method sastati s Madjari i njihovim vojvodom, koga panonski životopisac ili potonji prepisatelj „kraljem" zove; jer imadjaše vlast nad glavarì pojedinieh plemen.

Čudnovato! kad pred vratima Moravskoj stajaše njezin najveći neprijatelj, ona se nahodila u najvećoj snazi i slavi. Dà — „Moravska počè se širiti i svoje neprijatelje pobjedjivati" [5]): odkada pustì Methodu slobodno djelovati. To se opažuje u cieloj povjestnici, da crkveni poredak vazda za posljedicu imade državnu jakost i blagostanje; to se opažuje navlastito u ono doba, kad se država tek počme razvijati i uredjivati, kô što bješe upravo u Velikoj Moravskoj.

Ali promisao odlučì na brzo uztegnuti Moravskoj tolikoga dobročinca i otca! Method bo, „pošto bi bio od sebe uklonio svaku krivdu, i začepio mnogiem usta, svoj tek svršì, saču-

---

[1]) Leonis Tactica c. XVIII. §. 53.

[2]) Regino ad a. 889.

[3]) Leo Gram. ed. Paris. pag. 459. — Georg. Monach. p. 531.

[4]) Hincmar ad a. 862: „Hostes antea illis populis inexperti, qui Ungri vocantur, regnum eiusdem (Hludovici) populantur." Cf Annal. Alam. Cont. Sangall. ad a. 863: „Gens Hunnorum Christianitatis nomen aggressa est."

[5]) Žitie sv. Methoda gl. X.

Digitized by Google

vav vjeru i očekivajê zasluženi vienac; i pošto tako ugodiv Bogu mio mu bijaše, približì se vrieme, da primi pokoj radi muk, i nagradu za tolike trude" [1]). Pošto bi bili vjerni njegovi učenici uvidjeli, da mu sile ginu, i da mu se približuje posljednji čas, znajući da sretan uspjeh započetoga djela zavisi od nasljednika na panonskoj metropolskoj stolici, uprosiše ga, da bi odredio za života svoga nasljednika. Method poznajući dàkako dobro svoje učenike, odlučì za panonskoga metropolitu poslie svoje smrti Gorazda, i to zato: jer bijaše vješt latinskomu jeziku i latinskoj književnosti, pravovjeran i rodom Moravljanin [2]). Kano domaći sin mogaše lakše steći povjerenje svojieh zemljakov; kano vještak zapadnoj prosvjeti mogaše većma odoliti svakoj napasti svojieh susjedov; tè biti posrednikom med latinskiem i slovjenskiem življem. Sve ovo dobro promotrì brižljivi i razboriti Method. Ovom prigodom dàkako imao je panonski metropolita posvetiti Gorazda za biskupa.

Method na Cvjetnicu dne 4. Travnja „unidjè sa svojimi učenici u crkvu, gdje bješe ljudstvo sakupljeno, držà kratki govor, blagoslovì kneza i duhovnike i puk, i rečè: čuvajte me djetco do tretjega dana" [3]). Tako se i dogodì. O da bismo se mogli

---

[1]) Ibid. gl. XVII.

[2]) Ibid.: „въпросиша же и рекоша: кого чюеши отче и оучителю честныи! въ оученицѣхъ своихъ, да бы отъ оученїа твоего тебѣ настолникъ былъ? показа же имъ едиваго отъ извѣстныхъ оученикъ своихъ, нарицаемаго гораздалъ глаголя: сей есть вашеа земля слободь моужь, наоученъ же добрѣ в латыньскыа книгы, правовѣренъ, то боуди божїа воля и вашиа любы, якоже и моя." Vita S. Clementis c. VI: „Γοράσδος, ὃς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου τὰ τελευταῖα γνόντος ἀνακεχήρυκτο."

[3]) Ibid. — Vita s. Clem. c. VI: „Μεθόδιος τῷ ἄρχοντι προεῖπε τὴν οἰκείαν τελευτὴν μετὰ τρεῖς ἐσομένην ἡμέρας." — Dobrovsky: Mähr. Legende pag. 66.

Digitized by Google

duhom i tielom prestaviti u sveto ono kolo, gdje Method sabrane svoje učenike svjetuje! Kako im preporučao slovjenski puk, pravovjerje i ljubav prama materinskomu jeziku, ali takovu ljubav, koja tudje nemrzi, koja ima vazda pred očima sveobćenitost, katoličtvo Božje crkve! Kako ih nagovaraše, da imadu biti pripravni sve žrtvovati za ove dvie svetinje: „vaša srdca — veljaše — da se neuzdrmaju nikakviem strahom; neplašite se ljudskoga suda, niti onieh, koji mogu doduše tielo umoriti, ali nemogu dušu upropastiti. Pače ine utvrdjujte, da uzčuvaju skladište, koje primismo od apoštolov i sv. otác, tè koji će se od nas zahtievati na dan povratka. Pazite, vladajte se pametno, ne kano nerazboriti, već razboriti; da svojiem bdienjem uzčuvate srdca svoja i svoje bratje; jer bit će vam hodati posried mriež, i po vrhuncih gradskieh; k vam bo prijdu poslie moje smrti vuci razdiraoci, koji neće opraštati stadu, da puk zavedu; njim oprite se čvrsti u vjeri“ [1]).

„Kad tretji dan svanù, rečè: Gospodine! u ruke tvoje preporučam duh svoj. Tako na rukah duhovnikom preminù na šestoga Travnja, tretje Indikcije, godine 6393. poslie stvorenja svieta“ [2]), ili god. 885. poslie poroda Krstova. „Učenici njegovi učiniše mu dostojnu čast i crkovnu službu po latinski, grčki i slovjenski, učiniše opielo (сътребиша, трѣба = θυσία = sacrificium, odavle трѣбникъ = altare et templum, korjen jest „трѣбити“ = purgare = καθαρίζειν = secernere a cultu et usu profano, diis devovere) i sahraniše mu tielo u sbornoj crkvi. Pridružì se dakle k otcem svojim, patrijarhom, prorokom i apoštolom, učiteljem i mučenikom. Bezčislen narod sakupì se na sprovod; što izgubiše dobroga učitelja i pastira plakaše mužko i žensko, mali i veliki, bogati i ubogi, slobodni i rabi, udovice i sirote, inostranci i tuzemci, bolestni i zdravi — svi dodjoše na sprovod bivšemu sve sviem, da sve priobrete“ [3]).

---

[1]) Vita S. Clem. ibid.

[2]) Žit. sv. Methoda gl. XVII: „на роукахъ же їерѣнскихъ почи въ ·S· дєнь мѣсаца априла, въ ·г· индїкта, въ ·ѕS· ноє и ·т· и ·ѵг· єє лѣто ѡтъ твари всего мира.“ (6393—5508 = 885).

[3]) Id ibid.

Digitized by Google

Iz vjerodostojnoga izvjestja panonskoga životopisca vadimo dva do sada nestalna i veoma zamršena podatka, naime: o mjestu i dobi smrti Methodove. Dočim nespominjajuć starijih pisác još isti Dobrovsky [1]) mišljaše, da Method preminù u Rimu i bì sahranjen pokraj svoga brata u crkvi sv. Klementa [2]): iz našega izvora doznajemo, da on umrè u Moravskoj. Dobrovsky i jednomišljenici za svoje mnienje neznahu nikakova dokaza iz povjestnice navesti; već se jedino oslanjahu na često spomenutu poslanicu pape Ivana od 23. Ožujka g. 881., u kojoj ovaj Methoda pozivlje u Rim. Method — mišljahu si — doista dodjè u Rim; a pošto nisu znali za kašnje viesti, koje bi govorile o Methodu, zaključiše: dakle Method preminù u Rimu. Da je zaključak ovaj nelogičan, štioc znati će razabrati, tiem više, što ovoga mnienja zastupnici nisu mogli dokazati, da Method na onaj poziv sbilja dodjè u Rim, dočim mi dokazasmo, da se on nikamo nemaknù. Mnienje panonskoga životopisca, izim cieloga razvitka stvari, potvrdjuje i Klementov životopisac [3]), i poznati izvadak o pokrstjenju Korušác [4]), vrlo star, pošto se nalazi već u rukopisu iz XIII. vieka. Neima indi dvojbe, da Method preminù u Moravskoj, i da tudie bješe sahranjen. Ali gdje? Životopisac jedino nam kaže: „и положиша къ съборнѣи цѣрькви"; ali kô što nam je nepoznato mjesto, gdje bijaše ova sborna crkva, nepoznato nam je i mjesto, gdje sahraniše Methoda. Ni kroz to nije pitanje riešeno, odgovorimo-li, da sborna ili synodalna crkva, u koju Method pozivaše svoje svetjenstvo, bješe u stolnom gradu Velike Moravske ili u stolici kneza Svatopluka; jer za izvjestno neznamo ni to, gdje je ležalo stolno mjesto veliko-moravskoga kneza, pa bio i

---

[1]) Cyrill und Method pag. 122 & seq. — Mährische Legende p. 67 & seq.

[2]) Sadašnji Dominikani u samostanu sv. Klementa — kako me uvjeri njihov syndik — misle takodje, da se moći sv. Methoda nalaze u njihovoj crkvi. Sve da bi to istinito bilo, još nebi sliedilo, da Method u Rimu umrè; jer bi je bio mogô amo donieti koj učenik izza razorenja Velike Moravske.

[3]) Loc. cit.

[4]) Kod Wattenbacha: Beiträge.. pag. 52: „Tandem fugatus a Karentanis partibus intrauit (Methodius) Morauiam, ibique quiescit." Kô što je poznato, u krstjanskom smislu rieč „quiescit" znamenuje: „sepultus est". S toga groblja zovu se „loca pacis, quietis, dormitoria, coemeteria".

Digitized by Google

grad Djevin. — Drugo, što iz panonskoga životopisca izvadismo, jest: da Method preminù god. 885. dne 6 Travnja. Posljedak ovaj jest vrlo važan; jer se njim obaraju sva ona raznovrstna mnienja o godini Methodove smrti, koja bi bilo suvišno navadjati; tè izmed kojieh njeka rečenu godinu dotjeraše do 907; pa sva ova mnienja nisu se oslanjala na nikakav dokaz. Godina 885. slaže se ne samo s cielim tekom sgod, nego takodje s inimi podatci životopisca; jer god. 885. pada sbilja u tretju indikciju; šesti dan mjeseca Travnja jest sbilja tretji za Cvjetnicom (Dominica palmarum), pošto g. 885. bješe Uzkrs na 11. Travnja, kô što svaki računanjem može se uvjeriti [1].

Pitanje indi o mjestu i dobi smrti Methodove može se smatrati za riešeno, tè odgovoriti bez svake dvojbe: Method preminù u Moravskoj na veliki utorak dne 6. Travnja 885. Na ovaj dan slavi slovjenska crkva od njegda „памѧтъ оуспѣниѥ прѣподобнаго оц҃а нашего меѳодиа архиеп҃па вышнаѩ моравы, брата прѣподобнаго курила философа" [2].

Tiem sprovadjasmo i mi našega Methoda od onoga doba, kad izza smrti Cyrillove sva tegoba pastirskoga djelovanja med panonsko-moravskimi Slovjeni na njem sámom ostà, pa sve do groba, koga mu priredì Velika Moravska u svojoj zemlji posvetjenoj njegovimi apoštolskimi koraci. Vidismo, koli tegotan zadatak ga čekaše! On je imao uzkrisiti i urediti novu crkvu; a to u zemlji, koja već do sedamdeset i pet godín bijaše u drugih rukuh, iz kojieh trebalo mu ju iztrgnuti. On bješe doduše predobio apoštolsku stolicu, koja korist slovjenskoga puka u Panoniji i Moravskoj znadijaše skopčati sa svojom vlastitom; ali on i rimska stolica imadoše se boriti s protivnici, koje zastiraše mač i kruna, sila i lukavost; koji nisu gledali na obću, nego na svoju korist; koji se znadoše uvući u isti hram, komu za vrhovnoga svetjenika bješe odlučio Višnji našega Methoda, dočim proti njemu nastojahu pobuniti i stado i svjetskoga poglavicu; pače onaj isti jezik, koga Method bješe odabrao za slavu Božju, za obranu vjere, osumnjičiše kano promicalo razkolja, kano orudje djavolsko.

---

[1]) Cf. Christliche Weltuhr kod Dambergera: Geschichte des Mittelalters, tom. I. dodatak.

[2]) Assem. Evangelist. Cod. Vat. int. Slav. III. fol. 146.

Digitized by Google

A Method u takovoj borbi, koja pretijaše konačniem porazom? On nije krenuo glavom ni na lievo ni na desno; vazda imao je pred očima svoje poslanje; gledao na nebo; uhvao se u Boga i pravdu; čvrsto se držao Hristova namjestnika u crkvi. Vidismo, koli vjeran ostà svojiem načelom i tada, kad rimska stolica krivo uputjena dirnù u njegovo pravovjerje, zabranì jezik slovjenski, komu on bješe sve svoje duševne i umne sile posvetio. Sve se okolo njega rušilo. Iztok uzavrièe; novi Rim htjedè staromu prvenstvo oteti; sav thračko-ilirski poluotok vlasti mu odtrgnù. Kolika nebješe napast tude za Methoda i panonsko-moravsko Slovjenstvo? Od zapada jed, od iztoka med — odanle progonstva, odavle obećanja — cielo Slovjenstvo nagrnù u Carigrad; zašto da se i Method tamo nekrene, koj ondje njegda u miru danke boravljaše; gdje se mogô nadati, da će ga oberučke dočekati; gdje mu jak i veledušan zemljak na priestolju siedjaše? Zaisto samo čvrst značaj može takovu mâmu odoljeti; značaj pun ljubavi i požrtvovanja, uslied koga „upodobiv se sviem, na sebi ukazivaše sviuh priliku: strah božji, štovanje zakonov, puti čistoću, neprestanu molitvu i svetinju, slovo silno i krotko, silno naprama protivnikom, a krotko naprama oniem, koji opomene slušahu, jarost i milinu, ljubav, trud i muku, bivši sve sviem, da sve priobrete“ [1]).

---

[1]) Žit. sv. Methoda gl. II.

Digitized by Google

GLAVA IV.

Sudbina slovjenskieh učenikov i panonske metropolije po smrti Methodovoj.

Smrt Methodova bješe sgoda od najozbiljnijih posljedíc za crkvu panonsku i moravsku državu. Panonska metropolija smrtju Methodovom izgubì čvrsti stup, izgubì svoju mudru glavu, neumornoga pastira i otca. Ona nije doduše ostala nalik udovici plačuća; jer se Method za života poskrbì za svoga nasljednika, komu pridružì do 200 i više učenikov [1]). Ovaj liepi sbor imadjaše zastupati, braniti i njegovati djelo Methodovo, da vjekuje i preobrazì mladjano moravsko-panonsko Slovjenstvo; da oživotvori i razvije misao, koju Method začè, i u sried tolike borbe neumolivom postojanostju malo ne do gospodovanja izvedè.

Ali svemu tomu uzprkos, prem Method nije čedo svoga uma ostavio slicpomu udesu, smrt njegova panonsku metropoliju, s kojom bješe i vjera i narodnost slovjenska toli uzko skopčana,

---

[1]) Vita S. Clem. ed. Miklošić c. VI: „Ostendit hoc etiam multitudo presbyterorum et diaconorum et subdiaconorum, quos moriens ducentos intra fines ecclesiasticae suae dioecesis reliquit. Nam si soli Clerici tam multi erant, quantam laicorum multitudinem fuisse coniiciamus.“

Digitized by Google

izvržè velikoj opasnosti. U prošloj glavi vidismo obširno, koli neprestanom opreznostju imao se Method boriti s lukavom biesnostju njemačke stranke. Ovu napokon toli razboritost, postojanost i svetost Methodova, koli ugled rimske stolice, i promienjena politika kneza Svatopluka prinuždì da ušuti. Ovo bijahu tri glavna razloga, zašto Method posljednje godine mirno sprovedè, „tè danom i noćju jedino o tom nastojaše, da ine spasi". Sada od Rima nije se moglo očekivati nikakove pomoći; ondje bo sliedjaše promjena za promjenom, u tri godine sjedio je izza Marina I. i Hadrijana III. jurve tretji papa, Stjepan VI., na priestolju sv. Petra, a poslie Ivana VIII. političko obzorje bje još većma potamnilo; sila talijanskieh nasilnikov na dan rastijaše, a nije bilo nikoga, koj bi ju obuzdao. — I Svatopluk svoju politiku opet promienì; pošto bi bio postigô svoju svrhu, dolnju Panoniju u leno dobio, opet se pomirì s Arnulfom; a vjerovatno ovaj radi toga tražio je pomiriti se s možniem moravskiem knezom, da u njem nenadje nikakve zapreke, kad posegne za njemačkiem priestoljem, i da njemačkomu životu u Velikoj Moravskoj izgubljen upliv opet dobavi.

U toli prijaznih okolnostih njemačka stranka svoju glavu opet dignù; sada ili nikada scienilo se joj slovjenski živalj iz panonske crkve iztisnùti, tè svoj u nju uvući. Ali slovjensko svetjenstvo stalo je poput vojske dobro uredjene; Methoda više nebijaše — ali Method je živio u Gorazdu. Sve to dobro znadijaše protivna stranka; pa zato urotì se kličući: „dodjite, upropastimo Gorazda i zasjedajmo mu; da njega pustimo življeti, oživio bi nam Method" [1]). S toga najprije o tom radijaše, da Gorazda skine sa stolice metropolitske, tè povisì koga od svojieh; a za taj posao dàkako bijaše najvaljaniji Wiching, i onako biskup njitranski. Svatopluka u svoje kolo povući nije bilo jako težko; tà on nije bio ni najmanje oddan slovjenskoj crkvi; a možebit nije ni gledao rado slovjensko svetjenstvo, što mu razpuštenost u ponašanju prigovaralo, i strogo ga korilo, dočim valjda

---

[1]) Vita S. Clem. ibid. c. VII: „ἀλλά δεῦτε, εἰπόντες, Γοράσδον καταδυναςεύσωμέν τε καὶ ἐνεδρεύσωμέν... καὶ εἰ ζῆν οὗτος ἐαθείη, αναβιῷη ἂν ἡμῖν ὁ Μεθόδιος."

Digitized by Google

njemačko koješta je podnašalo, da si kneza prikloni. Svatopluk pusti se zavesti; Wichinga pusti gospodariti s panonskom metropolijom [1]).

Samovoljom takova muža, koj se bijaše urotio proti Methodu, i zakleo, da će njegovo djelo uništiti, smrtna rana dopadè panonsku metropoliju. Ove tom sgodom tako rekuć nestadè; jer se posvema odmaknù i izvrgnù od one svrhe i zadaće, radi koje nastojanjem Rastica, Cyrilla i Methoda od rimske stolice bijaše podignuta; sada bo nemogaše već biti posrednicom putem vjere i vezom narodnosti med rimskom crkvom i panonskiem Slovjenstvom; a što ju protivnici sasma neuništiše i sklopiše s njemačkom crkvom, jedini uzrok jest taj, jer znadijahu, da se neće pustiti Svatopluk tako daleko zavesti, koj toli bodro bdijaše nad nezavisnostju Moravske. Panonska indi metropolija prestadè biti narodnom.

Pošto njemačka stranka pobjedu održà, počè progaujati slovjensko duhovničtvo. Gorazda, Klementa, Lovru, Nauma i Andjelara „i ine vrle muže u verige sapete zatvoriše u tamnice. Za sva ova nasilja knez nije znao, a možebit bijaše odsutan; jer da bi bio prisutan, nebi se bilo šta takova počinilo; pošto, akoprem se bio podao Frankom i bijaše polusurov (ἡμιθηριώδης), štovaše vendar krieposti svetieh ljudij. Poslie toga predaše jih vojakom, da ih odprate do krajin blizu Dunava, odsudivši ih na vječno prognanstvo iz zemlje. Krstovi izpovjednici težijahu za Bugarskom; ondje bo nadijahu se pokoju“ [2]).

---

[1]) Ibid: „καὶ Βιχνῖχον.. ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάγουσι..“ Wiching nemogaše zakonito posjesti panonsku metropoliju, jer nije imao pravomoćja od crkvene glave, ali je on zatiem težio oslanjajući se na Svatopluka, kô što o njem govori Catalogus Cremifan. ap. Hansiz (Germ. sacra I, 166): „Hic Laureacensem (pasovsku) ecclesiam pressit, volens provinciam dividere, et auxilio Sventibaldi regis Moravorum in Sclavia metropolim suscitare.“

[2]) Tako u bitnosti Vita Clem c. XII—XIV. Sve podrobnosti nemogu podnesti kritiku.

Digitized by Google

Na taj način godine 886. t. j. odmah sljedeće godine po smrti Methodovoj [1]), njegovim učenikom bilo je ostaviti panonsku metropoliju, tè se na jug povući. Iz navedenieh riečij Klementova životopisca i iz opisa Velike Moravske možemo razabrati, da Methodovi učenici imali su biti dopratjeni kroz dolnju Panoniju njegdje do Drave, koju provalivši nadjoše se na bugarskom zemljištu, imenito u bugarskoj ili nižjoj Moravskoj. Rečeni životopisac svjedoči nam nadalje: da „Klemente s Naumom i Angelarom uputivši se prama Dunavu dospieše u njeko selo (κώμη τινί), gdje nadjoše čovjeka bogoljubna i gostoljubna; zatiem dalje putujući dodjoše u Bjeograd (Βελαγράδιον), najplemenitiju varoš izmed sviuh na Dunavu ležećih; tuj se prikazaše kanu Boriti (Βοριτακάνω), strategu i čuvaru grada, tè znatiželjnomu sve izpripovjedaše, što im se dogodilo. Kad bi bio sve čuo Borita, držao si za dužnost poslat ih k Borisu, inače Mihajlu knezu; znadijaše bo, da on teži za takovimi ljudmi". Knez ih vrlo ljubezno primì; gostoljubivo ih namjestì u svom dvoru; tuj „željno i rado svaki dan se razgovaraše s njimi, učeći se od njih stare povjesti i životopise svetác, i slušajući sv. pismo (τὰ τῶν γραφῶν) iz njihovih ust". Kad bi to opazili bili bugarski velikaši, pojagmiše se za dobit ih u svoje kuće; imenito s kneževim dozvoljenjem Ehac uzè k sebi Klementa i Nauma, a Časlav (Τζαςδλάβος) Angjelara, koj medju tiem „izza kako bi bio kod njega njeko vrieme živio, sladko izpustì duh u ruke andjeoske" [2]).

Tako Bugarska primì najizvrstnije učenike Cyrillove i Methodove, a kroz nje i slovjenski jezik u crkvu i slovjensku knjigu. Ona sada kod iste vjere promienì pravac; do sada imaše za učitelje Grke, a od sada Slovjene; pa ovim izručì svoju crkvu. Gorazd, prem rodjeni Moravljanin, baštinik Methodova duha, bude nadbiskupom bugarskiem [3]); tè podupri od svojieh u Bugarskoj

---

[1]) Sliedi iz Vita Clem cap. XIX, gdje se veli, da u osmoj godini poslie ove katastrophe Šimun dodjè na priestol bugarski; a toga 893—7 = 886.

[2]) Ibid. c. XV—XVI.

[3]) Svjedoči stari imenik bugarskih nadbiskupov kod Du-Cangia (Fam. byz. aug. pag. 174): „Γοράσδος χειροτονηθεὶς παρὰ Μεθοδίου..."

Digitized by Google

usadì i njegovaše stablo, koje u Moravskoj izčupà zavistna ruka; pa kad se razgranì i razplodì, stadè ga uživati svekoliko Slovjenstvo. — Što Mihajlo moravske bjegunce primì i njihovu upravljanju se povjerì, ulì znatnu snagu Bugarskoj, tè ju učinì predhodnicom u prosvjeti cielomu Slovjenstvu. Bugarska indì s pravovjerniem naukom, koga Method toli postojano branijaše, prigrlì takodje narodno promicalo, koje Rim opunovlastì i primì pod svoju zaštitu; kroz to postavì se u sried med iztokom i zapadom, koji se bjehu pomirili uprav u ono doba, kad se u bugarskoj crkvi tolika promjena učinì.

Izobćenjem Fotija po Ivanu (g. 881) pretrgnulo se opet obćenje med Rimom i Carigradom, tè se nije ponovilo ni za pape Marina († 884), odurna i onako Grkom još od tada, kad bješe kod njih kano djakon i Ivanov poklisar [1]). Na koliko nije bilo drago u Carigradu, što Marin stupì na Petrovu stolicu; pa na koliko se uzradovahu, što mu bijaše kratko vladanje, vidi se iz poslanice, koju bješe napisao Vasilij na Marinova nasljednika Hadrijana III. U njoj se osobito Marin kori kao glavni promicatelj nesklada med Carigradom i Rimom; pače nisu ga htjeli ni priznati u Carigradu za papu; jer on — kazalo se — bijaše biskup, a kao takav nije mogò ni smio ostaviti svoje stolice. Uza to Vasilij se tužio, što Rim nehaje za pomirenje; što se neće približiti Carigradu, pa mu nehtjedè ni oglasiti izbor novoga pape. U obće — opazuje se, da se u Carigradu počelo ozbiljno misliti, kako da se vrati sloga med objema crkvama; u dvoru podigla se stranka, s carevićem Lavom na čelu, kako da se upliv izmakne nevaljalomu Santabarenu, glavnomu zastupniku razkolja. Ali pomenuta poslanica nedospijè Hadrijanu u ruke; on bo umrè njegdje u Kolovozu god. 885. na putu u Francezku, kamo ga bješe pozvao car Karlo [2]). Nasljednik mu Stjepan VI. pospješi odgovoriti Vasiliju [3]). Papa se čudi, što Vasilij, koj inače slovi,

---

[1]) Cf. pag. 350.

[2]) Annal. Fuld. ad a. 885 (Pertz I, 402). — Boehmer: Regesta Karol. pag. 100. — Lib. pontif. III, 262. 263.

[3]) Pismo nalazi se u grčkom jeziku u knjižnici Colonna Cod. MSC. 45. (Baronius annal. eccl. ad a. 885). Mansi XVIII, 11.

Digitized by Google

da je „ravnoteža pravice“, toli strastno mogaše pisati proti Marinu, „koj isto ćutijaše i mišljaše s papom Nikolom“; pa „tko te učini — pita ga — za sudca papam, koj se imaš vladati po njihovih naukah, i koji za te Bogu se mole? A što sakrivi rimska crkva, da te ovuj napastnik (Fotij) zavede ozloglasit ju? Zar ti nije ona pisala po starom običaju, kad se radilo o tom, da se sabor u Carigradu drži? Molim te, pa komu bi pisala rimska crkva? Zar svjetovnjaku Fotiju? Jer da bi imao patrijarhu, čestje bi ga rimska crkva poslanicami pohadjala. Ali žalibože! slavni, od Boga čuvani Carigrad lišen je pastira, tè ga jedino tvoja carska sila resi“. Na koncu raduje se papa, što car svoga sina odlučì za svetjenski stališ; tè ga moli za pomoć proti Saracenom, imenito da pošalje vojnike, „koji bi branili rimske zidine proti njihovu nasrtanju“.

Medjuto nije se moglo nadati miru, dok god je Fotij patrijarševao. Al i ovo mu na skoro dospjelo; jer pošto bi bio 29. Kolovoza g. 886. Vasilij umro [1]), taj uzkrisitelj byzantinskoga carstva, vrli njegovatelj znanosti i umjetnosti, njegov sin i na priestolju nasljednik Lav VI., mudrac nazvat, odmah Fotija prognà u Gordon, jermenski samostan, tè učini patrijarhom svoga brata Stjepana, bivšega syncella u Fotija. Sada se Lav obratì na papu moleći ga, da bi novoga patrijarhu priznao i potvrdio, tè dispensovao sve one, koje bješe Fotij redio; med ovimi bio je sám mladi patrijarha, za djakona bivši redjen po Fotiju. U istom smislu pisao je Stylian, novocezarejski metropolita, od strane svoje i iztočnoga episkopata [2]). Ali izvjestje Lavovo u tom se razlučavalo od izvjestja Stylianova, što ovaj govori, da car prognà Fotija iz stolice, dočim Lav veli, da se Fotij sám odrečè i sada u miru živi. S toga Stjepan u svom odgovoru, od koga samo ulomak nam preostà [3]), prem odobrava, što je skinut Fotij, da se može

---

[1]) Cf. Muralt: Essai de chronographie byzantine p. 466.

[2]) Mansi XVIII, 4 et seq.: „SS. et B. Stephano, Domino ac oecumenico papae... Catholica et apostolica..“ Bez data.

[3]) Mansi XVI, 435; item XVIII, pag. 18: „Universis episcopis et reliquis clericis... Catholica Christi et Dei... „Ἡ καθολική.“ Jaffé (Regesta rom. pont. p. 296) stavlja ju odviše kasno „circa a. 888“.

Digitized by Google

stvar konačno riešiti, i sva protuslovja sravnati, zahtieva u Rim poklisare. Dalnji razvitak stvari radi nedostatka spomenikov nije nam poznat; ali to je stalno, da carević Stjepan bješe redjen još pred Božićem god. 886 i stupì na patrijaršku stolicu; i da se carigradska crkva s rimskom pomirì — jeda-li iskreno? to je dàkako drugo pitanje.

Bugarska indi, kako opazismo, spadajuća sveudilj na carigradski patrijarhat, primì u svoje krilo Methodove učenike u vrieme pomirenja iztočne crkve sa zapadnom; pa već s ovoga gledišta nije im trebalo ničesa promieniti od svoga pravovjerja, koga nasliediše od svoga učitelja; nije im trebalo prigrliti Fotijeva nauka o izhodjenju Duha svetoga, o kom opet do godine 993. nije se povela nikakva razmirica med Rimom i Carigradom [1]).

Klementov životopisac, imajući obzir samo na Bugare, popisao je glavnije učenike Methodove utekavše se u Bugarsku, nedotaknuv, je-li i koji predjoše u koju inu pokrajinu slovjensku? Po našem sudu, koj će se niže po sebi opravdati, imalo je više moravskieh prognanác preko Drave otići u Hrvatsku, gdje za posao bilo im zemljište pripravljeno kroz to, što biskupija ninska u faktičnoj nezavisnosti od spljetske jur tada počè zastupati hrvatsko-slovjenski živalj, kako ćemo na svom mjestu obširnije vidjeti.

Iz navedenoga dàkako nesliedi, da svi učenici Methodovi ostaviše Veliku Moravsku; znatan dio istih imao je ostati u njoj, ali bješe podčinjen njemačkomu duhovničtvu, koje mah i vladu preotè; a tiem svoju svrhu postižè. Ono imalo je sada veliki premah u Moravskoj; pošto je i sám Svatopluk živio u prijateljstvu s Arnulfom, koj ga znadijaše na svoju ruku navrnuti, da suzbije osnovu Karla III., hotećega ostaviti za nasljednika svoga jedinoga naravskoga sina Bernarda; Arnulf bo sabrav bavarsku

---

[1]) Bez temelja govori Dr. Ginzel (pag. 94) o prešavših u Bugarsku učenicih: „wo sie auch — freilich um den theueren Preis der Dahingabe des orthodoxen von ihrem Vater und Lehrer Method ihnen eingepflanzten Glaubens an den Ausgang des h. Geistes vom Vater und Sohn — Aufnahme fanden.“

Digitized by Google

i korušku vojsku, kojoj se pridruži odiel moravske, prinuždì Karla odreći se priestolja, i dadè se u Prosincu godine 887. proglasiti za kralja njemačkoga [1]); na što se Karlo najprije u Rezno povučè, a već u Siečnju god. 889. u Neudingu kod Dunava preminù [2]).

Evo sada Arnulf i Svatopluk susjedovahu; Arnulf kano kralj prostrane Njemačke, Svatopluk kano knez Velike Moravske! Koli razne nebjehu im koristi? a dok si znadijahu korist i težnje izjednačiti, moglo se nadati miru. Pa doisto uzajemno prijateljstvo njeko vrieme bješe toli čvrsto u njih, da papa Stjepan, dočuvši o sastanku, kojega bi bio imao držati Svatopluk s Arnulfom g. 890., pisao mu, da bi Arnulfa nagovorio, neka pospješi u Italiju, i „posjeti Rim i dom sv. Petra, tè posjedne talijansko kraljestvo, oteto od zlih krstjanov i bližnjih poganov“ [3]); jer poslie smrti Karlove proglasì se talijanskiem kraljem Berengar, dočim druga stranka htjedè imati Guida spoletskoga kneza; odkle se domaći rat porodì [4]). Doisto — za posta god. 890. Arnulf i Svatopluk sastaše se u Omuntersbergu, mjestu gornje Panonije [5]), kojom od god. 887. upravljaše Engilskalk, najmladji sin istoimenoga grofa; dočim Aribo, odkada Arnulf postadè kraljem, bješe potvrdjen u grofiji nad iztočnom markom; a Rudbert, Engilskalkov rodjak, vladaše cielom Koruškom ili bar jednom česti. O čem se u tom sastanku radilo, ljetopisci nezabilježiše; ali vjerovatno Arnulf htjedè, da se opredieli i označi

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 887. (G. IV. ap. Pertz I, 405): „Arnulphus cum manu valida Noricorum et Sclavorum (biti će moravski) supervenit, et ei (Carolo) molestus efficitur... ipsumque sine mora statuerunt ad regem extolli ...“

[2]) Annal. Fuld. ad a. 888. stavljaju dan smrti na 13. Siečnja (die Id. Jan.). Isto Herman Contract. ad a. 888.

[3]) Ibid. pag. 407.

[4]) Erchempert cap. 81 et 82. — Muratori: Annali d'Italia III, 865 & seq.

[5]) Annal. Fuld. ad a. 890: „mediante Quadragesima rex (Arnulf) Panoniam proficiscens generalem conventum cum Zuentibaldo duce loco, qui uulgo appellatur Omuntersberch, habuit.“

Digitized by Google

odnošaj Velike Moravske naprama Njemačkoj; pa Arnulf nastojaše Svatopluka sklonuti, da prizna njemačko vrhovničtvo, tè ga valjda kojekakviem obećivanjem vabljaše, odkale se valjda razasulo, što Regino veli [1]), da Arnulf darovà Česku Svatopluku. Viest doisto neistinita; kako bo mogaše njemački kralj pokloniti zemlju, koja nije bila njegova, i koja — kako vidismo — od više godín stala je u savezu s Velikom Moravskom? — Arnulf i Svatopluk razstaše se ogorčeni neopravivši ništa; a prijateljstvo se nagnula na konac, prem do boja još nedodjè [2]); jer i sljedeće godine opet se dogovarahu, ali bez uspjeha [3]); a kad se Svatopluk više nehtjedè upuštati u nikakav dogovor, tè ustručavaše se priti na sastanak, koga Arnulf uročì u godini 892., ovaj odlučì potražiti oružjem, što nemogaše postići dogovaranjem.

Ali Svatopluk bijaše strašan na oružju; za to dobro znadijaše Arnulf; s toga odluči potražiti si savcznikov. On sám sakupì veliku vojsku u Franačkoj, Bavarskoj i Švabskoj; u Hengstfeldu dogovaraše se s Braslavom, da i ovaj sa svojimi posavskimi Hrvati i Slovenci pomogne [4]); a da s umjetnostju i ratoborna divljač vojuje, pozovè u pomoć susjedne Madjare, koji sada bivahu u podgorju iztočnieh Karpatov [5]). Bilo se pako za-

---

[1]) Ad a. 890 (Pertz I, 601). Ovu viest njemački povjestnici ipak ugrabiše, da dokažu, da je Česka bila dio karolinžke države! Cf. Palacky: Děj. česk. I, 161.

[2]) Bez svakoga razloga tvrde Šafařík (Slov. starož. 805) i Palacky (I, 162), da već god. 890. dodje do rata.

[3]) Annal. Fuld. ad a. 891.

[4]) Id. ibid. ad a. 892: „Rex irato animo in Hengistfeldon (po Kopitaru: Glag. Cloz. LXXII današnji Hengstberg kod Wildona blizu Gradca) cum Brazlavone duce colloquium habuit; ibi inter alia quaerens tempus et locum, quomodo possit terram Moravorum intrare..“

[5]) Da je Arnulf Madjare sbilja u pomoć pozvao, svjedoči: Hermannus Contract. ad a. 892. — Widukind (ap. Pertz V, 426: res gestae Saxon. I, 19). — Luitprand (Antapod. I, 13 ap. Pertz V, 279) i isti Annal. Fuld. ad a. 892. S toga badava se trude dokazati njemački povjestnici, u novije doba Dr. Dümmler (De Arnulfo rege, i Südöstl. Marken pag. 54), da istovremena navala Madjarov na Moravsku bješe bez sporazumljenja s Arnulfom.

Digitized by Google

ključilo „s trimi vojskami udariti na Moravsku“: Arnulf od zapada iz sadašnje austrijske nadvojvodovine, dočim würzburžki biskup Arndt u isto doba s turinžkom vojskom udarì na Česku, Braslav od juga, a Madjari od iztoka. Zaisto lìepi gosti za Svatopluka! On dàkako nije imao tolike sile, da svim na jednom odoli; zato odlučì što pojedince napadati, što zatvoriti se u svoje tvrdjave. Madjari imali su na svojieh krilatih konjih prvi udariti; ali ih Svatopluk u tatranskieh klancih obkolì; s toga valjalo im se povući natrag, pa onda potražiti poljane za svoje konje. Tad se združiše s Arnulfom, koj u Srpnju (892) provalì u Moravsku; ali pošto Svatopluk ostadè samo u obrani, paleći i plieneći četiri tjedna Moravsku, napokon bez svakoga uspjeha vratì se kući, odpustiv svoje saveznike Madjare [1]). Bolja sreća nije snašla ni Arndta; on bo prinužden natrag se povući bude umoren od polabskieh Slovjenov, Svatoplukovih saveznikov u Mišni [2]); a ni Braslav valjda neprodjè bolje, prem se o njem ništa nečita.

Tako god. 892. staše Svatopluk nepobjediv — tri vojske nemogahu mu nauditi! Tek sada mogli su oddahnuti učenici zaostavši u Moravskoj i privrženici Methodovi. Wichinga više nije bilo u Moravskoj; već god. 893. nalazimo ga u dvoru njemačkom, gdje na mjesto Ansperta bude kancelarom Arnulfovim [3]); s njim bezdvojbeno odè veći dio njemačkieh duhovnikov. Svatopluk se valjda sad pokajao, što pustì učiniti s Methodovimi učenici; valjda naumì sagriešeno popraviti — ali bilo je zanj već prekasno! Arnulf nedà mu pokoja. On odlučì i Bugare proti njemu pobuniti, tè utanačiti s njimi savez. S toga još iste

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 892: „Rex... mense Julio Moraviam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine, Ungaris etiam ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur.“ Annal. Sangall. maior. ad a. 892 (Pertz I, 77): „Arnolfus contra Moravenses pergebat, et Agarenos (Madjare), ubi reclusi erant, dimisit.“

[2]) Regino ad a. 892 (Pertz I, 605). — Dithmar. mersemb. Chronic. (ibid V, 735).

[3]) Vide Hansiz: Germania sacra tom. I. pag. 167 & seq. Na više listin podpisuje se: „plissimi regis Cancellarius“. Cf. Monum. Boica XI, 436.

Digitized by Google

godine 892, poslie svoga uzmaka, u mjesecu Rujnu poslà u Bugarsku svoje pouzdanike, da bi s knezom ponovili tullnski mir (864), utanačen med Borisom i Ljudevitom, i da nebi više pustili Bugari Moravljanom kupovati sol (vjerovatno iz marmaroškieh dolin), da im na taj način uztegnu ovu toli potrebitu začinbu. Poslanici, da nedodju Svatopluku u ruke, nezaputiše se kroz Panoniju, nego kroz Braslavovu kneževinu, posavsku Hrvatsku, i to brodeći po Odri, Kupi i Savi [1]). U Bugarskoj „od kneza (a rege) bjehu častno primljeni, tè istim putem u Svibnju god. 893. vratiše se kući"; ali, kako se vidi, bez svakoga uspjeha, jer i u Bugarskoj — kô što će se vidjeti — bilo je dosta posla.

Medjuto Arnulf još iste godine (893) ponovì rat; ali ne samo bez svakoga uspjeha, već s osobnom pogibelji bilo mu se vratiti; pa i sljedeće godine 894. nije mu bolje sreća poslužila. Nu ova godina bješe posljednja Svatoplukova, a kroz njega i veliko-moravskoj slavi; on bo tečajem iste preminù. „Bio je — kako piše Konstantin — silan i bližnjim narodom strahovit; imaše tri sina; pa na umoru svoju državu razdielì na troje, tè svakomu sinu dadè jednu čest; ali najstarijega učinì za vladara, dva mladja njemu podvrgnù. Opomenù ih pako, da budu složni, predočiv im ovaj izgled: tri pruta svezà, pa je dadè prvorodjenomu, da je prekine; al njemu nemogavšu, dadè drugomu i treljemu. Zatiem razdieljene dadè svakomu svoj; sad bez muke pretrgnuše je. Na što preuzè govoriti: Ako budete složno i ljubezno živili, nikada vas neprijatelj neće pobiediti niti zarobiti; razdielite-li pako radi svadje i oholosti kneževinu u tri strane, nehoteći pokoriti se starijemu, i sami se budete upropastili, i uni-

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 892: „Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terestre iter non valentes habere per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein perfluente Saui fluminis navigio in Bulgaria perducti." Jur Krčelić (Notit. praelim. p. 78 & seq) razumievao je rieku Odru, koja teče u Kupu; ali dàkako na kratko je brodiva. Iz ovieh riečij vidi se takodje, gdje je ležala Braslavova kneževina; prem Mikoczi (Otia Croatiae pag. 288—93) nikako se nije dao uputiti; jer na silu htjedè, da se Hrvatska politički protezala tja do Drave, a Braslav da je upravljao dolnjom Panonijom; dočim mi znamo, da je ona spadala na Svatopluka.

Digitized by Google

štit će vas posvema neprijateljski susjedi“ [1]). Rieči, koje ako i nisu historičke, dostojne su zaisto posljednjih trenuták velikoga Svatopluka! Mi i sada, pošto ga sprovadjamo na groblje, opetujemo svoj sud češtje o njegovih kriepostih i manah izuštjeni. On spada med najveće vladare svoje dobe; pa na koliko duboko ostadè u spomeni naroda česko-moravskoga, vidi se odavle, što taj narod neće vjerovati, da Svatopluk umrè. „Puk pripovieda — još pražki ljetopisac zabilježì — da Svatopluk g. 894. izniknù i da ga od te dobe nitko nevidjè. Ali u istinu on mučen u duševnosti u noćnoj tmini zajaši konja, tè poletì na šumom obraštjenu goru Zobor (kod Njitre), gdje su živila tri pustinjaka. Ovdje u potaji umorì svoga konja i svoj mač zakopà u zemlju; pa zorom dodjè k pustinjakom, dadè se postrići, i živio je s njimi do svrhe, da ga oni ni poznali nisu. Nu sluteći svoju smrt, odkrì jim se, tè u taj par duh izpustì“ [2]). Moravski narod i sada očekuje Svatopluka, kô što Jugoslovjeni svoga Marka Kraljevića! Al u toj narodnoj priči leži duboka istina. Svatopluka imalo je nješto grizti u duševnosti; a što to bijaše? Smrt Rastićeva, nehajstvo za Methoda i progonstvo njegovieh učenikov, koje mogaše lasno prepriečiti. A zar se pokajao pred smrtju za ova dva svoja velika grieha, izmed kojieh prviem umorì svoga strica, a drugiem svoj narod — dakle jedniem i drugiem izdà svoju krv? —

Jedna zviezda bješe potamnjela na obzorju panonsko-moravskoga, ali u isto doba sinù druga na obzorju bugarskoga Slovjenstva. U Bugarskoj vladao je tada veliki Simeon.

Knez Mihajlo posljednje godine svoga žitja bijaše posvetio jedino duhovnomu razvitku bugarskoga naroda; on se trudijaše, da sva Bugarska i udaljene od sredotočja pokrajine prosinu krstjanskom prosvjetom. S toga obratì svoju pozornost na ochridsku pokrajinu, bugarski Kutmičivicu (Κουτμιτζιβιτζα) nazvatu, koja sada sačinjava dio Arbanaske i Macedonije, tè se protezala po prilici od rieke Vardara i grada Skopja do Valone, gor akroceraunskieh, Kostura i Vodena. Kutmičivicu oddielì kano posebnu

---

[1]) De adm. Imp. cap 41: „περι της χωρας της Μωραβιας..“

[2]) Cosmas prag. pag. 35.

Digitized by Google

pokrajinu sa svojim županom ili upravljateljem, kojiem imenovà Dovetu (Δοβετας). U ovom udaljenom predielu od same Bugarske imalo je krstjanstvo slabo stati; prem njegda u sav mah cvatijaše pod njegom ochridskoga nadpastira; zato da ga opet učvrsti, s Dovetom poslà knez Klementa i Nauma; ujedno „poklonì Klementu tri kuće u Dievolu (ἐν Διαβόλει), i kod Ochride darovà mu Glavnicu (Γλαβενίτζαν), mjesto za zabavu" [1]). Klemente kao pokrajinski biskup (regionarius) hodao je po cieloj Kutmičivici; svuda je „pukom rieč božju propoviedao; u svakom predjelu imao je ne malo učenikov, a svih ukupno do 3.500. Obično se bavio s njimi; nikad nije bio bezposlen; već ili podučavaše djetcu, njekim ukazujući pismena (τῶν γραμμάτων χαρακτῆρα), njekim tumačeći smisao sv. pisma, njeke uputjivajući u pisanju (πρὸς τὸ γράφειν τὰς χεῖρας τυπῶν), ili pako moljaše, ili čitaše, ili pisaše knjige. Višeput u isto vrieme radio je dvoje, i pisao i djetcu podučavao. Od svojieh učenikov redio je njeke za štioce (ἀναγνώς̣ας), njeke za poddjakone, a druge za djakone; u razne krajeve razposlao je do 300 učenikov" [2]). Klemente se je najviše bavio okô Ochride i Glavinice [3]); u Ochridu sazidà od temelja hram i samostan sv. Pantalejmonu, i još drugi, postavši kašnje stolniem [4]). Njegov drug Naum bivao je obično u mjestu riečice Diabija (Διάβοα) nazvatom, na iztočnoj obali ochridskoga jezera u sredini med Ochridom i Dievolom [5]).

Taj plod Methodova duha u Bugarskoj još se samomu Mihajlu pridesilo zreti; pa možebit odavle, što se on pred smrtju s duhovnimi poslovi rado zabavljao, razsuo se bio na zapadu

---

[1]) Vita s. Clem. c. XVII. ed. Miklošić. — Kako drugi životopisac (ed. Šafařík p. LVIII) veli, Glavinica je bugarski prievod od Kefalonie.

[2]) Vita s. Clem. ed. Miklošić c. XVIII.

[3]) Vita s. Clem. ed. Šafařík ibid. n 8: „Μάλιςα δε τάς διατριβάς εποιεῖτο περὶ τὴν Λυχνιδὸν Ἰλλιρίων πολιν.. ἤ νῦν Ἀχρὶς.. καὶ τὴν Κεφαληνιαν."

[4]) Ibid. n. 7. — Vita S. Clementis ed. Miklošić c. XXIII.

[5]) Šafařík: Muzejník, ročn. XXII., D. I. sv. 1. pag. 17.

Digitized by Google

glas [1]), da se Mihajlo, koj od njeko doba običavaše u pokorničkoj haljini noći u crkvi sprovadjati, u samostan povučè, ostaviv svojim sinom: Vladimiru i Simeonu cielu Bugarsku, da zajedno vladaju. U obće — spomenici ostavljaju povjestnika u velikoj tmini toli glede godine Mihajlove smrti, koli glede njegova nasljednika na priestolju. Zapadni ljetopisci [2]) navadjaju mu za nasljednika Vladimira, koj bi bio još iste god. 892. vladao, ostaviv poslie smrti Bugarsku bratu Simeonu; dočim byzantinski ljetopisci jurve god. 888. spominju Simeona kao kneza bugarskoga i nasljednika Borisova, neznajuć ništa o gore navedenoj priči. Klementov životopisac [3]) samo o tom znade, da Boris vladaše sve do smrti, da ga nasliedì Vladimir, koj bi Bugarskom upravljao bio četiri godine, imajući za nasljednika brata Simeona. Kako ćemo u ovaj smies uvesti red? Scienimo, da se nećemo prevariti, uzmemo-li za temelj, što nam domaći bugarski životopisac pripovieda, tè reknemo: da Mihajlo vladaše do godine 888., ostaviv Bugarsku svojim sinom Vladimiru i Simeonu. Vladimir imao je upravljati iztočnom i sjevernom, a Simeon zapadnom i južnom Bugarskom. Vladimir umrè za četiri godine (888—892); a u cieloj Bugarskoj nastupì Simeon; što bi se slagalo sa suvremenimi zapadnimi ljetopisci [4]); svakako vladanje Vladimirovo bijaše kratko i bez znatne zgode [5]).

---

[1]) Regino ap. Pertz I, 580. Annal. Metens. ad a. 868.

[2]) Annal. Fuld. ad a. 892: „Missos enim suos inde ad Bulgaros et regem illorum Laodomur... (Arnolfus) transmisit."

[3]) Ed. Miklošić c. XIX.

[4]) Šafařík (Slov. starožit. pag. 593) i Hil'erding (Geschichte der Serben und Bulgaren pag. 26) sliede Byzantince. Ovi bi dàkako mogli lasnije znati promjene u Bugarskoj, nego-li zapadni ljetopisci; ali neimamo nijednoga suvremenoga Byzantinca, koj bi nam bio pobilježio ove promjene.

[5]) Isti ljetopisac pripovieda, da se Vladimir bješe podao pijanstvu i razuzdanosti; pa kad bi bio otac dočuo, otidjè iz samostana, sbacì sina s priestolja, i zapovjedì ga osliepiti i baciti u tamnicu. — Na starobugarskom prievodu besjed sv. Athanasija čita se opazka: „БѢ СС (907)

Digitized by Google

Skoro pol vieka (843—892) za Mihajla i Vladimira okrom malieh čarkanj provedè Bugarska u miru; a sada nastadè za nju dugotrajno vrieme borbe. Simeon vodio je nov naraštaj iz rata u rat. Odmah početkom svoga vladanja zarati se s byzantinskiem carstvom. Sami Byzantinci navadjaju [1]) nam za uzrok; što dviem grčkiem trgovcem, Stavrakiu i Kosmi kroz Musika eunuka Cavcasu, koj imadjaše veliki upliv u dvoru, podjè za rukom svu trgovinu u Carigradu na svoju korist navući; a pošto bugarski trgovci, koji na veliko trgovahu u Carigradu, na carsku zapovied imali su se povući u Solun, pače i tuj im Grci svakojake tegobe činili: Simeon „izviestì Lava o tužbah svojieh podanikov; ali car nije mario, zaveden bo bijaše od Cavcasa, Musiku veoma oddana". Simeon odlučì mačem práva svojieh podanikov braniti; provalì u Macedoniju (sám Leo gram.: „ἐν Ρωμανία"), potučè i razbije grčku vojsku, ubivši samoga vojvodu Krinita; uhvatjenim Kozarom, koji Grkom pomagahu, dadè nose porezati, i takove „na sramotu Rimljanom poslà u Carigrad" (893).

Lav da se osveti, kô što Arnulf proti Svatopluku, tako i on proti Simeonu još iste godine pozvà u pomoć Madjare [2]) vrativše se iz moravskoga rata (892). Zato poslà „vojvodu Niketu, imenovanog Sklerû, na obalu dunavsku, da Madjarom darove prikaže i podigne ih proti Simeonu". Niketa sklopì savez s Arpadom; car pako odpremì „Eusthatia patricija i drugara brodovlja po moru, po kopnu Nikephora patricija i Foku i zapovjed-

---

лѣто ѹспе раб божїи.. къ блазѣ живыи.. великїи и честныи и благовѣрныи нашь кнѧз болгарскъ именем Борисъ, христїаное же нма ему Михаила, мца Маѧ въ ·к· денъ, въ суботныи ксчер." Možno, da Mihajlo g. 888 odstupì od vladanja, a preminù g. 907.

[1]) Leo Gram. ed. Paris. pag. 477. — Sym. logoth. pag. 462. — Georg. Monach. p. 551. — Const. Porph. de Adm. Imp. c. 40.

[2]) Kô što bi htjeli opravdati Arnulfa njemački povjestnici, tako i car Lav htio bi opravdati sam sebe, kao da on nije pozvao Madjare: „quum nostrae copiae — veli — adversus Saracenos occupatae essent, Turcas divina providentia adversus eos (Bulgaros) romanorum vice armavit.." Tactica c. 18. n 42.

Digitized by Google

nika (δομεςιχον) carske straže, koji prodrieše u Bugarsku". Dok se Simeon borio s Grci, „Madjari prešav Dunav skoro cielu Bugarsku zarobiše. Ovo dočuv Simeon pospješì proti Madjarom, koji se bjehu vratili s plienom preko Dunava (u sadašnju Vlašku); tri puta zametnù bitku; ali bješe prinužden uteći u Dristru (Silistriu); dočim pobjeditelji prodrieše tja do Prieslava; tè moleći Lava, da bi kupio pohvatane Bugare, kući se vratiše" [1]). Tako Madjarom, koje prošle godine Svatopluk natjerà u tjesnac, podjè za rukom pomoćju grčkoga brodovlja na Dunavu pobiediti velikoga bugarskoga kneza, a ova pobjeda bješe prva, koju stekoše vojujući proti evropejskoj, dobro uredjenoj vojsci.

Da udari svom silom na Madjare, Simeon zaželì mir utanačiti s Grci; Lav, komu se nije dalo vojevati s takoviem junakom, rado primì Simeonovu ponudu. Simeon bješe naumio Madjare sasma uništiti; zato učinì savez s njihovimi zakletimi neprijatelji Pečenezi. Madjari godine 894. prvi put provališe preko Dunava u dolnju Panoniju, gdje sve poplieniše, što bijaše za oružje potukoše, žene pako i djetcu odvedoše u robstvo [2]). Simeon sa svojimi saveznici prešav Dunav „Madjarom u zavičaj navalì, koji tada izvan svoje zemlje vojevahu, utamanì njihove porodice, tè prognà sve, koji zaostaše, da si domovinu brane. Vrativši se pako (iz Panonije) Madjari, na-

---

[1]) Izvan navedenieh pod br. 1. Byzantinác, svjedočì isto car Lav (ibid.): „classe nostra Istrum transmittente atque illos (Madjare) adiuvante, et Bulgarorum exercitum tribus proeliis fuderunt, divinitus ad hoc, ut videtur, missi." Bugarski prevodilac iz XIV. vieka Manassinog ljetopisa u knjižnici vatikanskoj inter Cod. lat. Vat. Nro. 7019, inter Sl. II. (Cf. „О прєводѣ Манассиной лѣтописи на словєнскїи ꙗзыкъ. Москва, 1842) na l. 167. pobilježì s crvenilom, kojiem svagdje označuje svoje dodatke: „сын львъ цр҃ь вжгры извєдє по пизмѣ на Сїмєѡна цр҃ѣ бл҃гарѡмъ. понєжє вонскж єго многажди разбн. иже и разбившє єго поплѣнившє бл҃гары, а то и затворн єл вь дръстрѣ."

[2]) Annal. Fuld. ad. a. 894.

Digitized by Google

šavši svoju zemlju opustošenu, preseliše se u zemlju, gdje i sada obitavaju“ [1]).

Ova pobjeda, koju Simeon održà nad Madjari, zasieca ne samo u bugarsku, nego takodje u evropejsku povjestnicu, a težko ikoja sgoda imadjaše toliki uticaj u budući razvitak Slovjenstva, kô što ova. Madjari naime — kô što vidismo — po opisu Konstantinovu [2]) bjehu posjeli zemlju od rieke Sereta dò s one strane Dnjestra, vjerovatno do Buga, tako da u današnjoj Moldavskoj graničjahu s Bugarskom. Prekodunavska Bugarska, prem bugarski knezovi počem od Kruma nastojahu napučit ju, vazda imadjaše malo žiteljstva. Zato bijaše lasno madjarskiem čoporom prekoračiti onu granicu, i širiti se po dolnjem Podunavju, tè prodrieti u Potisje; ali još uviek glavna sila ležala im med Seretom i Dnjestrom. Njim na iztok, dakle izza lédj, bivahu Pečenezi (Πατζινακιται). Sada pošto bi bio Simeon zavičaj Madjarov zarobio, Pečenezi posjedoše njihovu zemlju, udarivši svoje siedo od Dona do Dunava [3]); a Madjari oddielivši se od dunavskoga ustja i crnoga mora posjedoše najprije iztočno podgorje Karpatov, i namjestiše se u današnjoj Bukovini i jednoj strani Galicije, dočim su prolazili oddaljeni njihovi čopori mimo Kijeva [4]). Odanle prekoračivšim gore otvoriše se ravnice gornjega Potisja, tè se smjestiše ondje. Ovi predjeli — kako više

---

[1]) Tako Const. Porphyr. loc. cit. — Bugarski prevoditelj Manassin l. c.: „Сїмеѡнъ же пакъ воевавъ на вѫгръ поплѣни ѕема нихъ, а самѣхъ разби. и възвраще ся ѿтъ тѫдоу пакы бранъ състави съ гръкы и побѣди нихъ.“

[2]) De adm. imp. c. 38: „altera pars sedes posuit cum boebodo suo... εἰς τοποὺς ἐπονομαζομενοὺς Ατελκοὺζοῦ ..“ Atelköz madjarski = medjuriečje; jer ležaše med Bugom, Dnjestrom, Seretom i Dunavom.

[3]) Id cap. 38: „Patzinacitae.. Turcos debellatos eiecerunt, sedesque ipsi suas ibi posuerunt.“

[4]) Ovu viest uzčuvà nam Nestor (n. VIII): „по сихъ (Obrov) же придоша Печенѣзи, и пакы идоша Оугре Черини мимо Кыевъ.“

Digitized by Google

putih opazismo — sačinjavali su dio prekodunavske Bugarske; tuj — kako glase drevna madjarska predavanja [1]) — u doba došastja Madjarov bile su četiri kneževine, dàkako pod vrhovničtvom bugarskiem. Arpad najprije navalì na kneza Salana, vladaoca med Dunavom i Tisom sve do pod Tatre; razbì mu vojsku, Salan jedva utečè u (stolni) Bjelgrad („Alba Bulgariae"). Poslie ove bitke „dadè Arpad na drugoj obali Tise sazidatì grad, koga Slovjeni u svom jeziku Čèrngrad (Čongrad) prozvaše". U isto vrieme vojvoda Tuhutum s dopuštenjem Arpadovim podjè u Erdelj („terra ultrasilvana"), potučè kneza Gelova, zapovjedajućega nad tamošnjimi Bugari [2]) i Rumunji, i posjedè zemlju [3]). Zatiem poslà Arpad vojsku proti bugarskomu knezu Gladu, koj upravljaše kneževinom med Tisom, Marošem i Dunavom. Glad pobiedjen umolì za mir i pokorì se Arpadu. Još preostà Menumorut, knez nad krajinom med Tisom i Marošem. On nehtjedè se liepim načinom Arpadu podvrći; ali u bitci bivši svladan jedva živ utečè u svoj glavni grad Bihar (kod sadašnjega velikoga Varadina).

Jesu-li svi ovi podatci istiniti, do toga mnogo nestoji; ali to je istinito, da Madjari najprije zauzeše ovaj dio prekodunavske Bugarske, i to bez silne zapreke i velikoga odpora. Ovdje na prostranih poljanah uz velike rieke, gdje nadjoše najprikladniju zemlju svojiem čredam, najprije se smjestiše, tè i do danas najčistji živu. — Tiem načinom Simeon neizvedè svoju osnovu. On nije Madjare uništio; već ih samo prinuždio od-

---

[1]) Sakupì ih i pobilježì: Anonym. Belae notarius (kod Schwandtnera: Script. rer. hung. tom. I.) cap. 26, 30, 33—35. O njem dàkako u mnogih valja sud Schlötzerov: „Glaubt man hier nicht einen armen Kranken zu hören, der in einem Fieberparoxism tolles Zeug hergeschwatzt?.. Aus vermeintlichem Patriotism übertreibt und prahlt er einfältig, dichtet er unverschämt." Ali vendar kritičkiem izborom naći će se koj biser u tom blatu. Cf. Hilferding: Geschichte der Serb. und Bulg. pag. 84—88.

[2]) Narod bugarski u Erdelju do malieh ostanak posvema izčeznù.

[3]) Polag Engela (Geschichte des ungrischen Reiches I, 61) naproti madjarski Sikulci bili bi ostanci onieh Madjarov, koji poslie gore napomenute pobjede Simeonove bili bi utekli u erdeljska brda.

Digitized by Google

maknuti se od dolnjega Podunavja. Kroz to spasì doduše balkansku Bugarsku; ali pošto Madjari preseliše se do srednjega Podunavja i do Potisja, izgubì za uviek onaj dio prekodunavske Bugarske.

Madjari indi više izvanjskimi okolnostmi prinuždeni, nego-li svojiem vlastitiem nagonom u kratko vrieme budu susjedi Velikoj Moravskoj. Ovdje poslie smrti velikoga Svatopluka vladahu njegovi sinovi; ali žalibože ni neznamo, koliko jih je bilo i kako su se zvali. Konstantin — kako vidismo — govori o trih, ali jih neimenuje; njemački ljetopisci znadu samo za dva, po imenu: Mojmira i Svatopluka; a tretji po njekieh bi se bio zvao Svatoboj. Budi kako mu drago, to je stalno, da je Mojmir držao vladu u ruci, i da je poslie smrti svoga otca s Arnulfom mir utanačio (894), kojega uvjeti nepoznati su nam[1]).

Ovo primirje bješe samo izvanjsko, pa nije ni dugo trajalo. Od njemačke strane radilo se potajno, kako da se u Moravskoj nesklad zametne. Na nesreću veliku sinovi Svatoplukovi nisu imali pred očima opomene umirajućega otca; mladji Svatopluk težio je za vladom, i nije se htio pokoriti starijemu bratu; a ovo slavohlepje umjeo je podbadati Aribo, iztočni markgrof, i njegov sin Isanrich, kô što sámi njemački ljetopisci svjedoče[2]). Tiem se sbude, da četiri godine izza smrti velikoga Svatopluka njegovi sinovi se zavadiše i zaratiše! Svatopluk zaprosì pomoć od Njemác; oni rado ga saslušaše, tè g. 898. pospješì bavarska

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 894.

[2]) Annal. Fuld. ad a. 898. (Pertz I, 413). — Annal. Fiscon. MSC. Bibl. Reginae Nro. 703. ad a. 897: „Zendebalchus rex filium Arnulfi interfecit.“ Na što opazuje Dudík (Iter roman. Wien 1855. I. Th. p. 125): „Ein bis jetzt der Geschichte unbekanntes Faktum... welches.. als Veranlassung zu dem grossen Kampfe gegen das gross-mährische Reich immerhin angesehen werden kann.“ Ali učeni Benediktinac nije promotrio, da taj Svatopluk mogô bi biti jedino brat Mojmirov, za koga, a ne proti komu vojevahu Niemci. Zatiem neznam, tko bi mogô biti taj po Svatopluku umoreni „filius Arnulfi“? Meni je poznat samo jednom već napomenuti Svatopluk, kralj lotarinžki, i kumić moravskoga Svatopluka, koj poginù god. 900; zatiem Ljudevit, potonji nasljednik Arnulfov tako, da nam povjestnica nekaže ni jednoga sina Arnulfova, umrvšega god. 897.

Digitized by Google

vojska pod zapovjedničtvom Luitboldovim i Aribovim, plieneći i paleći u Mojmirovoj pokrajini [1]); ali većega uspjeha nepostižè; s toga opet u zimi iste godine poduzè drugu vojnu. Mojmir nemogavši na otvorenu odoliti tolikoj sili, imao je slieditì primjer svoga otca, branivši se iz tvrdjáv i gradov; a proti bratu borijaše se toli odvažno i hrabro, da ga svega liši zatvoriv ga u njekì grad, odkle ga sljedeće godine (899) ljeti njemačka vojska oslobodì, grad zapalì, tè, pošto mu nebješe više obstanka u Moravskoj, s privrženici u Bavarsku odvedè [2]). Malo zatiem, dne 8. Prosinca 899. preminù Arnulf, pošto bi bio još pred smrtju na pasovsku stolicu izpražnjenu smrtju Engilmara († 31. Pros. god. 898.) povisio svoga ljubimca Wichinga.

Kô što se iz ovoga vidi: Mojmir nije bio nedostojan sin tako ratobornoga otca, kô što bješe Svatopluk; on je prkosio i nutrnjemu nemiru i sili izvanjskoj — čemu se još većma čuditi imamo, promotrimo-li, da snaga i moć Moravskoj znatno padè, što joj se iznevjeriše saveznici, i što izgubì dolnju Panoniju. U Českoj naime vrli knez Bořivoj, ako ne prije, iste god. 894., kad i Svatopluk, preminù [3]). Njegovi sinovi Spitihněv i Vratislav prekinuše savez s Moravskom; na čela njekieh českieh ljehov dodjoše (895) u Rezno na sabor, Arnulf ih častno primì, tè se dobrovoljno utekoše pod obranu njemačke države; dočim Arnulf obrečè im pomoć, ako Mojmir na nje navalì. Isto po svoj prilici učiniše lužički Srblji i ostali polabski Slovjeni, njegda saveznici Moravskoj. Mojmir doma zabavljen radi toga nehtjedè se zaratiti; već se god. 897. potužì kod Arnulfa, od 25. Travnja god. 896. cara rimskoga [4]), što odpadše od njega prima i podupire [5]); ali ova pritužba bješe glas vapećega u pustinji.

---

[1]) Annal. Fuld. ibid. — Regino ad a. 898.

[2]) Annal. Fuld. ad a. 899: „Zuentibaldum suumque populum de ergastulo civitatis, in quo inclusi morabantur, eripuerunt, ipsamque civitatem igni succenderunt, atque in fines patriae suae pro misericordia (!) secum abduxerunt."

[3]) Palacky: Děj. české I, 169.

[4]) Boehmer: Regesta Karol. pag. 109.

[5]) Annal. Fuld. ad a. 897.

Digitized by Google

Mi smo gore više (na str. 383) opazili, da Madjari iste godine, u kojoj Svatopluk preminù, još prije, nego bi se bili udomili u Potisju i srednjem Podunavju, provališe u dolnju Panoniju i tuj sve poplieniše. Poslie njihova odlazka imao ju je posjesti Arnulf, koj se i onako držao riešena dužnosti, da ovo leno Njemačke preda Mojmiru poslie smrti svoga njegdašnjega prijatelja. Kašnje (896) izručì Arnulf dolnju Panoniju knezu Braslavu ili u leno, ili da s njom upravlja i da ju brani [1]).

Na taj način taj knez posavskieh Hrvatov dobì u vlast baštinu Kocelovu. Ali nju proganjaše okrutna sudbina; ne samo što se za nju od davna borahu Niemci i Slovjeni, nego ona bude najprva žrtva madjarskoga bjesnila! Madjarom bijaše odviše tiesna zemlja med Dunavom i Tatrami; njim se htjelo bogata pliena; s toga ljeti godine 899., kad njemačka vojska udarì na Moravsku, provališe u Italiju preko Furlanske. „Kad bi se bili njihovom samosilju i zvjerskoj bjesnosti sdruženi žitelji oprli, nebrojena množina ovieh poginù od strjeličnih udarác; mnogi biskupi i knezi bjehu umoreni“ [2]). Tada padè i Luitward, biskup vercelski; na 29. Lipnja potukoše se s Mletčani, a na 24. Rujna sraziše se na Brenti s glavnom vojskom talijanskom pod zapovjedju kralja Berengara, „gdje umoriše mnogo tisuć (Annal. Fuld. govore 20.000) krstjanov, a mnoge podaviše u rieci, i doprieše tja do Nonantule, gdje ubiše redovnike i zapališe samostan, mnoge rukopise (codices) sažgaše i porobiše cielo mjesto“ [3]). Napokon natovareni blagom bogate gornje Italije, koju poplieniše tja do velike sv. Bernardove gore, njegdje u proljetju god. 900. „povratiše se istim putem, kojiem bjehu unišli, u Panoniju“ [4]). Nije

---

[1]) Annal. Fuld. ad a. 896: „Imperator Panoniam cum urbe Paludarum (Moosburg) tuendam Brazlavoni, duci suo, in id tempus commendavit.“

[2]) Regino ad a. 901. Godina je pogrješna; u obće ovaj ljetopisac u chronologiji je vrlo slobodan.

[3]) Chronicon Nonantul. ap. Ughelli: Italia sacra tom. II. in Episcopatu Mutinensi.

[4]) Annal. Fuld. ad a. 900: „Ipsi (Ungari namque eadem via, qua intraverunt, Panoniam regressi sunt.“

Digitized by Google

indi za čudo, što ova liepa pokrajina, posuta malo prije tolikimi hramovi, u kojieh se razlegahu slovjenske pjesni, već god. 900. dolikovaše velikoj pustari, u kojoj „nije bilo vidjeti ni jedne crkve“.

Tek sada otvoriše se zapadnjakom oči i upoznaše ove divlje došljake; pa jih stadoše opisivati kao kakova strašila, o kojieh se neznade, odkud su, što-li su. Njeki ih držahu za Hune, Avare, Saracene, ini za narode Gog i Magog, prije konca svieta došavše, da poraze ljudstvo. Njeki njemački korjenodubac htjedè znati, da ime „Hungri“ od gladi (Hunger) dolazi, tè da ovi gladuši, obitavajući njegda u Panoniji, gladom prinuždeni odoše k azovskomu moru, a odavle opet se vratiše u pradomovinu [1]). A koliko straha nezadadè im njihovo obličje, ratobornost i okrutnost u boju? „Madjari su crna lica, ukopanieh očiuh, nizka stasa, po jeziku i ponašanju varvari i okrutni tako, da je uprav čudo, što Božja promisao ne ljudem, nego takovim ljudskiem nakazam toli razkošnu zemlju izvržè“ [2]). Pripoviedalo se [3]), da Madjari poput zvjeradi sirovo meso žderu, krv piju; da ljeti bivaju u šatorih, u zimi pako u kolibah iz drva i trstike. Konj, mač, strjelica i rogovji lûk bjehu im svakdanja zabava [4]); na leteć sigurno pogadjahu, tè se vazda najradje borahu iz daleka; a neprijatelja bi svladali većma naglostju i prevarom, nego-li snagom. Lukavost i vjerolomstvo nisu bili griesi ovoj divljači, priviknutoj svakoj nepogodi vremena. A jao pobiedjenomu! Oni nisu znali opraštjati; smrt odraslim,

---

[1]) Epist. Anonym. ap. Marteno: Collectio ampliss. I, 230: „a fame, quam patiebantur, Hungri vocati sunt.“ — Naš Toma Arcidj. cap. XIV: „His fere temporibus pars aliqua gentis Masagetum egressa de regione sua quae Mageria (Magjaria) nuncupatur...“

[2]) Otto Frisingens. Hist. Frider. I, 31.

[3]) Regino ad a. 889.

[4]) Leo Tactica c. XVIII, §§. 46—50, 52, 56—61. U ovih §§. naći će čitatelj, koj bi se rado upoznao s ratobornostju Madjarov, koješta zanimiva.

Digitized by Google

robstvo starcem i djetci, skvrnja ženskiem glavam [1]), svuda poraz i propast [2])!

Evo kakove susjede imaše Mojmir! Pa vendar Madjari, koji su bili jurve u Italiju prevalili, još nisu dirnuli u onako omedjašenu i saveznikov lišenu Moravsku, bilo što se sietjahu, kako zlo prodjoše s velikiem Svatoplukom; bilo što se neusudiše navaliti na zemlju prepletenu jakimi tvrdjami, koje vazda prkosjahu njemačkoj vojsci, obskrbljenoj inače s umnimi nasrtali, Madjari pako neumjehu tvrdjave osvojiti ako ne gladom [3]); bilo napokon, što Mojmiru podjè za rukom ublažiti njihovu ratobornost. A doisto — Mojmir bijaše ne samo junak u ratu, nego i vladar, koj znadijaše, da jedina vjera krstjanska može divljač upitomiti, strast obuzdati, običaje ublažiti, riečju: pravu čovječnost uvesti i učvrstiti. S toga na tiho radijaše, da se u madjarski narod krstjanska vjera uvuče; a nastojanje nije mu bilo bez svakoga uspjeha; jer već do g. 900. „ne malen broj Madjarov u Moravsku primi, tè jih pokrsti" [4]).

S istoga pogleda nastojaše Mojmir, da se i moravska crkva uredi. Rekosmo, da s prognanjem Gorazda, kao zakonitoga metropolite, posvetjenoga i ustanovljenoga od Methoda, panonskoj metropoliji dospijè. Onda poprimi vrhovno upravljanje iste zloglasni Wiching, koj se je badava trudio, da postane zakonitiem panonskiem metropolitom; pa kad Wichingu bijaše otići iz Moravske, tad ostadè metropolija bez svakoga, budi i uvukavšega se glavara i vladike. K tomu prispijè, da u svcudiljnieh krvavieh bojevih imalo je mnogo svetjenstva poginuti; a tko da se za nasljednike i mladi naraštaj pobrini? tko da redi i sveti? Moravska se opet nalazila u istih okolnostih, u kojieh bješe za Rastica. Mojmiru bilo je ili podvrgnuti svoju zemlju njemačkoj

---

[1]) Cf. Bened. Chron. c. 29 (Pertz III, 714). — Annal. Fuld. ad a. 894. — Annal. Saxo ad a. 906.

[2]) Cf. Dümmler: Die südöstl. Marken p. 70—2.

[3]) Leo: Tactica ibid. §. 61.

[4]) Epist. episcop. Germ. ad Joan. X. ap. Mansi XVII, 254.

Digitized by Google

crkvi, ili pobrinuti se kod rimske stolice, da upravi i uredi panonsku metropoliju. Prvo nije mu se htjelo; s toga odluči drugo. U Rim indi poslà svoje ljude za izprositi, da bi se posvetio metropolita za Moravsku; ovo poslanstvo imalo se odpraviti ili u drugoj polovini god. 898. ili u prvoj god. 899. Neima dvojbe, da je knez Mojmir sljedeći stope Rastićeve tražio od rimske stolice narodnoga muža za vladiku. Ivan IX. sjedeći na Petrovoj stolici njegdje od Lipnja god. 898., shvatio je podpunoma misli i naredbe Hadrijana II. i Ivana VIII. u moravskom pitanju, tè pospješi zadovoljiti pravednim zahtjevom i željam moravskoga kneza. Na koliko uvidjaše važnost ovoga pitanja, smie se već odanle zaključiti, što odmah poslà u Moravsku tri stožernika rimske crkve („de latere"), naime: Ivana nadbiskupa, i biskupe Benedikta i Daniela jamačno s nalogom, da se sámi na mjestu osvjedoče o stanju stvarij i potrebi duhovnoj moravskoga naroda. Rimski poklisari došavši u Moravsku na temelju crkvenoga ustroja uvedenoga od Hadrijana II. i Ivana VIII. panonsku metropoliju smatrahu za samostalnu, podložnu jedino apoštolskoj stolici; pronadjoše za koristno utemeljiti još tri biskupije, podčinjene panonskomu metropoliti, tè izmedju domaćega duhovničtva „u ime rimske stolice posvetiše jednoga nadbiskupa i tri suffragane biskupe" [1]). Kako su se zvali novoredjeni biskupi, žalibože nije nam poznato [2]); isto tako neznamo: koje, i kako omedjašene bijahu ove tri biskupije; nu to je stalno, da se i Panonija povukla u obsjeg ovieh biskupij; nju bo, bilo kako mu drago opustošenu, rimska stolica smatraše za bitni dio istoimene metropolije [3]).

---

[1]) Ibid.: „Intrantes praedicti episcopi in nomine vestro, ut ipsi dixerunt, ordinaverunt... unum archiepiscopum et tres suffraganeos eius episcopos."

[2]) Čudimo se, kako su mogli: Asseman (Kalend. eccl. univ. III p. 167), Palacky (Dějiny české I, 169) i Wattenbach (Beiträge.. pag. 31) navedene dosta jasne rieči tako tumačiti, kao da bi bio papa Mojmiru dao za nadbiskupa Ivana, za biskupe Benedikta i Daniela, a tretji da je bio od njih redjen. Ova trojica nisu bili ino, već papini poklisari, koji su imali obnoviti panonsku metropoliju, a zatiem vratit se u Rim.

[3]) S toga posvema neosnovano opazuje Dr. Ginzel (op. cit. p. 99): „Das Mähren verloren gegangene Pannonien kam um so weniger in Betracht, als dasselbe so gänzlich verwüstet war..."

Digitized by Google

Na taj način Mojmir i moravski narod opet dobiše iz ruk apoštolske stolice domaću hierarchiu; pa jamačno, ma i neprišli do kormila, zaostavši učenici Methodovi sada su smjeli odahnuti i slobodnije gibati se; slovjenska liturgija imala je opet oživljeti. Ali zar ova nova stečevina nije naišla na nikakove zapreke?

Na ovu toli spasonosnu naredbu Ivana IX. opet graknù njemački episkopat. Imenito solnogradski metropolita Theotmar, da obrani svoja tobož povriedjena práva, odvažì se pismenu ogradu odpremiti rimskoj stolici proti ovoj novotariji; a da joj važnost i uspjeh naraste, sastavì ju ne samo u ime svoje, nego i svojieh suffraganov, svega svetjenstva i puka. Med biskupi čita se: Waldo frizinžki, Erhenbald eichstaedtski, Zacharija sebonski, Tuto reznanski i Richar pasovski. Po svoj prilici ova poslanica bješe sastavljena na kom saboru; možebit na istom, na kom Wiching, ta i Niemcem odurna zapletavica, bješe s časti svrgnut; jer se i Richara, njegova nasljednika, ime u poslanici čita [1]; a svakako imala je biti pisana poslie 21. Siečnja 900., kad počè vladati Ljudevit, Arnulfov sin, jer se i on u poslanici spominje, a prije smrti Ivana IX., jer je na njega upravljena, dakle prije polovine Srpnja god. 900. Ovu poslanicu, o koje istinitosti nitko nemože posumnjati [2], nitko bio Slovjen, bio koga mu drago naroda, samo ako mu je vjera i ljubav sveta, neće pročitati bez velikoga udivljenja, bez skrajne ogorčenosti i bez duboke tu-

---

[1]) Wattenbach: Beiträge... g. 31. — Annal. Fuld. ad a. 899: „Wichingus, Alamannus quidam, contra instituta patrum, prius Maravensis ab apostolico destinatus episcopus, rege concedente (Engilmaro) successit. Sed non multo post a Deotmaro archiepiscopo, caeterisque suffraganeis suis contra voluntatem regis canonicali iudicio abiectus, ac Rihharius ad eandem sedem ordinatus est.“

[2]) Ta poslanica nalazila se njegda u starom rukopisu u bivšem reichbergskom samostanu. Prvi put je tiskana bila god. 1611, a kašnje više put, kano kod Dobnera (Annal. III, 345—51), Harduina (Acta Conc. VI, 453 et seq.), Mansa (XVII, 253—55), Boczka (Cod. dipl. Mor. I, 60 & seq.): „Summo Pontifici et universali Papae, non unius urbis, sed totius orbis, Domino Joanni, romanae sedis gubernatori magnifico, humillimi Paternitatis vestrae filii.“ Sliede imena. „Antecessorum vestrorum decretis...“

Digitized by Google

ge [1]). Neima primjera u povjestnici, da bi se bio pustio strastju na toliko zasliepiti i zavesti ikoj episkopat ciele pokrajine, kô što se tuj dadè zasliepiti episkopat solnogradske pokrajine strastju narodne mržnje, i pohlepom za gospodovanjem, koje ga na toliko zavedoše, da povjestnicu crkve i države cieloga naroda izvržè na ruglo.

Odmah od početka biskupi solnogradske crkvene pokrajine, da ocrne naredbu apoštolske stolice glede crkve moravske, proti kojoj naumješe se ograditi, proglašuju istu za toli protuzakonitu i opaku, da oni tobož ni sami nevjeruju, da bi ona polazila od apoštolske stolice, koju drže za izvor svetjeničke vlasti i krstjanske vjere [2]). „Pa vendar dodjoše, kô što sámi proglasiše — odmah primjetjuju Solnogradjani — tri biskupi vaši poslanici („de latere vestro" — legati a latere su uviek kardinali), naime: Ivan nadbiskup, Benedikt i Daniel biskupi u slovjensku zemlju (in terram Slavinorum), koja se Moravska zove, koja kraljem našim, i puku našemu, i nam takodje sa svojimi žitelji bijaše podvržena, i to ne samo glede duhovnoga právomoćja, nego i glede danka, koga nam davahu od svojega imetka (in tributo substantiae saecularis); jer ih mi najprije u vjeri podučismo, i kroz nas postadoše krstjani. S toga pasovski biskup, u kojega biskupiji živu puci one zemlje, odmah, odkada krstjani postaše, kadgod bješe dužan ili mu se htjelo, bez svake zapreke tamo je hodao, držao sabore s njimi i sa svojimi ondje bivajućimi zemljaci, punovlastno (potenter) ovršivao sve svoje dužnosti; pa nitko mu se neopiraše. Isto tako naši grofovi, koji s onom zemljom graniče, sveudilj ondje skupštine držahu („placita saecularia"), što je bilo za izpraviti izpravljahu, danke pobirahu; pa jim se nitko nije opirao sve dok Slovjeni nepočeše, napastju djavla zavedeni, na krstjansku vjeru mrziti, pravicu gaziti, oružjem navaljivati i opi-

[1]) Da svrha iztraživanja ovoga, kô što i cieloga djela, jest puko historička, netreba ni primjetnuti.

[2]) Ibid.: „Nequaquam . . . credimus, quod coacti quottidie audimus, ut de illa s. et apostolica sede, quae nobis sacerdotalis mater est dignitatis, et origo christianae religionis, profluxerit quippiam perversitatis, sed doctrina et auctoritas ecclesiasticae rationis."

Digitized by Google

rati se na toliko, dą nije bilo slobodno ni biskupu ni propovjednikom k njim ići; nego su po svojoj volji radili, što im se htjelo."

Evo tako htjedoše Solnogradjani, imenito pasovski biskup, učvrstiti i dokazati papi svoje historičko právo na Moravsku; ali na toliko pristrano i jednostrano, da neuzeše ni najmanjega obzira na historički razvitak ovoga tobožnjega práva, koj se ipak vazda u obzir ima uzeti, inače svaki čas trebalo bi — štono vele — europejski zemljovid pregledati, sravnati i preinačiti. Uza to, štioca ovoga djela nije treba upozorniti, da Moravska nikada nije bila njemačka pokrajina, kô što Solnogradjani tvrde, izuzmemo-li možebiti jednu ili dvie godine (870—71) od Rasticeva utamničenja do moravskoga ustanka [1]; već da Moravska uviek, od kada spomenici vrhu nje svjetlo siplju, imadjaše svoje kneze, koji priznavahu samo vrhovničtvo njemačkoga kralja, od koga osloboditi se podjè za rukom Rasticu i Svatopluku; nikada dakle njemački pogranični grofovi nisu se miešali u domaće poslove Moravske. — U ostalom, što se ima držati o tom historičkom právu solnogradske crkve, drugdje obširnije razpravismo; gdje vidismo, što je o istom mislila rimska stolica, i kako ga oprovrgnù i theoretično i faktično utemeljenjem panonske metropolije, koju napokon njemački episkopat bješe prinužden priznati. Ali ove toli važne sgode, kojom se označilo odnošenje Slovjenstva naprama Germanstvu u crkvenom pogledu, Solnogradjani sada ni jednom riečju nenapomenuše. Za njih nije nikada postojala panonska metropolija; za njih nije bilo ni Methoda, ni Hadrijana II., ni Ivana VIII. [2]. Samo pošto bi bili Moravljani iznevjerili se pasovskomu biskupu, nastala je u Moravskoj anarchia, nered i bezvladje, za koga „radilo se, što se htjelo"; al uprav

---

[1]) Vidi str. 265, 288—90.

[2]) Pošto Solnogradjani sve ovo nesramno mukom mimoidoše u svojoj poslanici, Blumberger bješe zaveden, da ne samo niječe istinitost poslanic Ivana VIII., nego i kategorički proglasi: „Das eigentliche oder Gross-Mähren ist nur der erdichtete Schauplatz der Brüder... Die Brüder gehören mit ihrer gemeinschaftlichen Wirksamkeit den Bulgaren an.' Wien. Jahrb. XXVI. S. 234.

Digitized by Google

tiem odstupiše Moravljani od pravoga krstjanstva [1]); pri čem Solnogradjani ne bez pogrde mučkè naznačiše dobu, kad Method upravljaše Moravskom; on bo njim vazda bijaše — krivovjerac, tat i razbojnik uvukavši se u stado njihovo, koga nije bilo vriedno ni spomenuti; jer nije ni bio zakoniti biskup. Ali Wiching? tà on je bio pravi biskup u Moravskoj; a kašnje sve do malo prije biskup pasovski? Solnogradjani dopuštjaju, da Wiching na molbu Svatoplukovu bješe redjen od Ivana VIII., ali ne za biskupa pokrajine, koja bi bila pasovske biskupije; nego za biskupa poslatoga k njekomu tek pokrstjenomu puku, koga sám Svatopluk oružjem si podložì, i prinuždì da se pokrsti [2]). Ovdje Solnogradjani razumievaju njitransku biskupiju, koje obsjeg dàkako nije spadao na pasovsku, nego na solnogradsku biskupiju; ali s gledišta njemačkoga episkopata solnogradski biskup imao je jednako pravo na njitransku kneževinu, kô što pasovski na Moravsku.

Iz svega ovoga kano historičkom dosliednostju izvadjaju Solnogradjani: da Ivan IX. poslavši svoje poklisare u Moravsku, koji su „bez znanja nadbiskupova i privoljenja biskupova, u kojega biskupiji bavili su se", redili jednoga nadbiskupa i tri biskupa, do tada okrom nasilja od samieh Moravljanov počinjenoga nepovriedjena práva pasovske biskupije, ili u obće njemačke crkve povriedì, tè razdjelivši pasovsku biskupiju u pet (četiri moravske) biskupij, u crkvi prouzročì razkolje [3]). A da je ovo postupanje papinskieh poklisarov protuzakonito, s toga da je sv. redje-

---

[1]) Ibid.: „usque dum incessente corda eorum diabolo christianitatem abhorrere, et omnem iustitiam detrectare.. coeperunt... Quando christianitas illis coepit vilescere."

[2]) Ibid.: „Antecessor vester Zuentibaldo duce impetrante Wichingum consecravit episcopum; et nequaquam in illum antiquum Pataviensem episcopatum eum transmisit, sed in quamdam neophytam gentem, quam ipse dux domuit bello, et ex paganis Christianos esse patravit."

[3]) Ibid.: „Nunc vero, quod grave nobis videtur et incredibile... qualia de illa apostolica sede nunquam audivimus exisse, neque canonum decreta sanxisse, ut tantum schisma una pateretur ecclesia; est enim unus episcopatus in quinque divisus..."

Digitized by Google

nje, kojiem oni u Moravskoj njeke posvetiše, nevaljalo, nastoje dokazati iz sabora afrikanskoga, iz odluk pape Lava i Celestina.

Izza toga odgovaraju biskupi na njeke tužbe, kojimi bi jih bili Slovjeni tobož obiedili kod rimske stolice, kao: da se neće nikako s njimi pomiriti. Biskupi toga netaje; ali svu krivnju bacaju na Slovjene, jer im se nećeju podvrći, ni danak vladaocem njemačkim platjati [1]). A vendar njemački vladari imadu puno právo od njih tražiti i pokornost i danak; jer ne samo što bjehu od njegda njihovi podanici; nego jih takodje silom pokoriše, kad bješe u njih buna nastala, pod kojom jamačno misle pobunu Svatoplukovu proti Rasticu. Iz ovoga tobož vjekovitoga historičkoga podaničtva Slovjenov izvadjaju biskupi: „s toga moradoše i moraju nam biti podanici; pa hoćeju ili nećeju pokorit će se našemu kraljestvu“ [2]).

Koli nedostojne su ove rieči biskupskoga dostojanstva i poslanstva: „sive velint, sive nolint, regno nostro subacti erunt“, razboriti štioc sám će razsuditi. Kamo sreće, da nisu radje izustili: „sive velint, sive nolint regno Christi subacti erunt!“ Pače — oni usudiše se opravdati podaničtvo Slovjenov ne samo s historičkoga nego i s naravskoga gledišta: „praotci bo našega prejasnoga gospodara, naime Ljudevita, cari i kralji polaze iz prakrstjanskoga naroda franačkoga; a moravski Slovjeni (Moravi Sclavi) iz poganov i bezbožcev. Oni carskom silom rimsko carstvo uzvisiše, ovi sniziše. Oni krstjanstvu vladu okriepiše, ovi oslabiše. Oni su na cielom svietu dobro vidjeni, ovi

---

[1]) Ibid.: „Et etiam cum ipsis (legatis) impacatos nos esse accusabant; quod non nostra culpa exigente, sed sua protervia faciente ita fatemur esse. Quia quando christianitas illis coepit vilescere, et insuper debitum tributum senioribus nostris regibus et principibus eorum solvere respuerunt, belloque resistere, et gentem nostram coeperunt lacessere, orta est seditio inter eos.“

[2]) Ibid.: „Et quoniam armis si eos defenderint, in servitium redegerint; idcirco iure proprio tributarios habere debuerunt et debent; et sive velint, sive nolint, regno nostro subacti erunt.“

Digitized by Google

se sakrivaju po skrovištih i gradovih". Iz svega ovoga kakav nauk naumješe dati Ivanu? Da neka dobro pazi, da nebi Slovjene ojačio, a Niemce oslabio [1]).

Nadalje — niječu biskupi „da bi bili Niemci, kô što su ih obtužili, s Madjari krstjansku vjeru oskvrnili, i mir prisegli na psa i vuka, i inovrstne gadne i poganske stvari" [2]). Vele, da oni nisu s njimi u ničem obćili, jedino da ublaže njihovu ratobornost, bili bi im darovali nješto lanenih odjevov, a nikakova novca. — Kô što se odavle vidi: Slovjeni imali su se pritužiti kod papinih poklisarov radi onoga saveza, kojega bješe Arnulf utanačio s Madjari. Pače „Slovjeni sami — primjetjuju biskupi — jurve od više godín čine bezzakonje, koje bi bili tobož ini jednoć učinili Oni ne malen broj Madjarov uzeše k sebi, tè postrigavši jim glave, kô što svojim nadri-krstjanom, poslaše jih proti nam krstjanom; tè nadošavši njeke zarobiše, njeke umoriše, njeke gladom i žedjom u tamnicah pogubiše; nebrojene pako povukoše u zatočje, a plemenite muževe i poštene žene u robstvo odvedoše — božje hramove popališe i uništiše sve sgrade na toliko, da po čitavoj Panoniji, našoj najvećoj pokrajini, neima ni jedne crkve; a vaši poslanici, ako im se hoće istinu kazati, moći će vam pripoviedati, koliko dan putovahu nevideći ničesa do opustošene zemlje".

Dakle i u tom su Slovjeni krivi, što se znatan broj Madjarov pokrstì; i tomu su krivi, što krasna Panonija opustošena ležaše! Ali da im se napuni mjera grehov, biskupi izvjestjuju papu, da začuvsi Niemci madjarsku navalu u Italiju, htjedoše se sa Slovjeni pomiriti, obećavši jim, da će im sve dotadašnje krivnje oprostiti, sve oteto im blago vratiti, samo nek miruju, dok unidju u Lombardiju, tè zemlju sv. Petra obrane i oslobode božjom pomoćju puk krstjanski. A Slovjeni? Ni toga se nije moglo od njih izprositi; pa oni „poslie tolikih zlob pri-

---

[1]) Ibid.: „Quapropter oportet vos ab alto speculari, et moderaminis temperiem prae omnibus tenere, ne peior pars confortetur, et melior infirmetur."

[2]) Da je i kod poganskieh Bugarov slični način prisjege i ugovore činiti bio u navadi, svjedoči nam Theoph. Cont. II, 17.

Digitized by Google

maju dobročinstva — i još krivo tuže, koji vazda proganjahu krstjane" [1]). Našega štioca netreba opomenuti, na koliko su ove rieči istinite; tà kad Madjari provališe u Italiju, bavarska vojska prodrè u Moravsku!

Napokon biskupi mole papu, da nebi vjerovao svakomu, koj jih osumnjičuje; nego da u takovoj sgodi dade se izviestiti ili kroz svoga ili njihova poklisara. A da papu odvrate od onih, koja učinì Moravskoj na korist, na zaključku izražuju svoju, ciele Njemačke i Koruške žalost, što se razkolilo jedinstvo crkve njemačke utemeljenjem biskupij u Moravskoj, nadajući se od njegove pravednosti, da će utaštiti, što bi vrag snovao putem lukavieh Slovjenov [2]).

Solnogradjani, da svoju ogradu učine, obćom njemačkom potužili su se takodje kod Hatta, mogučkoga metropolite, „da Moravljani, buntovnici proti franačkoj vladi, hvališu se, što su se od nje odciepili, i što jih papa počastì davši jim posebnoga metropolitu". Mole ujedno Hatta, „da bi i on o tom papu izviestio". Hatto časom nepočasì, već napisà knjigu [3]) na Ivana

---

[1]) Ibid.: „Quando vero Ungaros Italiam intrasse comperimus, pacificare cum eisdem Sclavis teste Deo multum desideravimus promittentes eis, propter Deum omnipotentem ad perfectum indulgere omnia mala contra nos, nostraque acta, et omnia reddere, quae de suis nostros constaret habere; quatenus ex illis securos nos redderent et tamdiu spatium darent, quamdiu Longobardiam nobis intrare et res s. Petri defendere populumque christianum divino adiutorio redimere liceret. Et nec ipsum ab eis obtinere potuimus, ut post tanta maleficia haberent beneficia; et sunt falsi accusatores, qui semper fuere Christianorum persecutores."

[2]) Ibid.: Communis gemitus et generalis dolor angustat, quos Germania et tota tenet Norica, quod unitas ecclesiae dividitur scissura. Est enim, ut praemisimus, unus episcopatus in quinque divisus. Ideo si quid fraus maligni Sclavorum calliditate adduxerit, iustitia avertat."

[3]) Mansi XVII, 203 et seq.: „Noverit igitur..." — Dümmler (Die südöstl. Marken pag. 78) nalazi u tom pismu: „Steine des Anstosses, welche unseren Argwohn rege machen, uns aber dennoch nicht berechtigen, den Brief für unecht zu erklären". Ali nestati će i ovoga kamenja smutnje, kad se promisli, da i ovo pismo napisà ruka strastju obuzeta.

Digitized by Google

još prije, nego-li Solnogradjani, da istom papu pripravi. Smisao i težnja dolikuje na dlaku gore navedenû pismu: i Hatto ni riečju nespominje Methoda, ni panonske metropolije; pače tvrdi, da Moravljani nisu nikada imali svoje metropolitske stolice, nego vazda bjehu podložni i državi i biskupiji bavarskoj [1]) — ali sada dobivši, kako vele, od apoštolske stolice svoga metropolitu, uzoholiše se; pa ovom gordostju, kako mnogi misle, doći će i do krvi. S toga moli papu, da prije, nego-li do toga dodje, snizi ih i opomene, „da napokon uzpoznaju, kojoj vladi imadu se pokoriti". Nebudu-li slušali ove opomene, tada će biti prinuždeni vrat skučiti pod franačke vladare [2]).

Kako uspješe ove poslanice njemačkoga episkopata kod rimske stolice, nije nam poznato; medjuto nedvojimo, da se odvažan Ivan IX. nepustì zavesti ni molbom, ni grožnjom, ako ga samo još u životu zatekoše, pošto on, kako gore rekosmo, umrè iste godine u Srpnju (pred 26.) [3]). S toga po svoj prilici panonski biskupi, posvetjeni po rimskieh poklisarih, ostadoše u Moravskoj [4]). — Ali ni sada nije se dopustilo dugo mirovati ni crkvi ni državi moravskoj. Njemački velikaši i biskupi uzeše si za načelo svoje politike naprama Slovjenom: „sive velint, sive nolint, regno nostro subacti erunt". Istomu dosliedno malo kašnje izza napisanieh navedenieh poslanic bavarska vojska, kojoj se pridružiše Česi, provali (900) u Moravsku, i tuj je palila i robila tri tjedna [5]); tè ju obustavì od dalnjega zuluma oluja,

---

[1]) Ibid.: „cum nunquam metropolitana sedes inter illos haberetur, sed semper illorum provinciae et dioecesi cohaererent.."

[2]) Ibid.: „Quod si vestra admonitio illos non correxerit, velint, nolint, Francorum principibus colla submittent."

[3]) Cf. Jaffé: Regesta rom. pont. pag. 305.

[4]) Pilgrim. de conv. Hungar. (ap Endlicher: Monum. rer. hungar. p. 132): „quondam Romanorum, Gepidarumque tempore proprios septem antistites eadem orientalis Panonia habuit et Mesia... quorum etiam quatuor usque dum Ungari regnum Bavariorum invaserunt... in Moravia manserunt."

[5]) Annal. Fuld. ad a. 900: „Bajoarii per Boëmiam, ipsis secum assumptis, regnum Marahanorum per tres hebdomades devastantes, tandem cum omni prosperitate domum reversi." Cf. Herm. Contr. eod. an.

Digitized by Google

koju madjarke čete navukoše nad Bavarskom. Madjari naime, čiem se bjehu vratili iz Italije, dočuvši kroz svoje poklisare, tobož radi mira poslate u Bavarsku, da na njemačkom priestolju sjedi diete, vidivši ujedno kraljestvo oslabljeno sveudiljnimi bojevi s Moravskom, provališe u iztočnu marku, predjoše u traunsku župu (Traungau), i tuj poplieniše blago samostanu sv. Floriana vlastito; pa se onda vratiše u dolnju Panoniju, gdje se sada čvrsto nastaniše. U isto vrieme bavarska vojska pod zapovjedju grofa Luitbolda i Richara, pasovskoga biskupa, srazi se s jednom madjarskom četom blizu ustja rieke Aniža (Ens), i razbiv ju potučè do 1200 Madjarov [1]. Tada „na obranu svoga kraljestva Bavarci sazidaše jaku tvrdjavu na obali Aniža", Anesipurch (sada Enns) odavle nazvatu.

Ove sgode otvoriše oči i Niemcem. Madjari ne samo što su svaki dan smjeliji bivali, nego im takodje susjedi postaše, odkada se nastaniše u dolnjoj Panoniji. Zato dragovoljno i Niemci i Moravljani god. 901. u Reznu se pomiriše, kamo bješe Mojmir svoje poklisare uputio. Uvjeti ovoga mira nisu nam žalibože poznati; s toga neznamo, jeda-li su se med nje i zahtievanja bavarskieh biskupov uvrstila ili ne; nu sudeći po izvanjskom uzroku, radi koga oba neprijatelja se pomiriše, i jedna i druga stranka imala je popustiti. Za učvrstiti ovaj mir, i uvjete — štono vele — izmieniti, od njemačke stranke poslat bješe u Moravsku biskup Richar i grof Ulrich [2]. Odavle, što biskup pasovski podjè u Moravsku, moglo bi se posumnjati, da se Mojmir sklonuo bješe podvrći se pasovskoj biskupiji; ali Richar mogaše takodje ići u Moravsku kano kraljevski povjerenik; s toga neuzdamo se stvar, u sebi dvojbenu, riešiti.

Slutnja Njemác nije bila kriva. Madjari u isto vrieme, kad se pomenuti mir dogovarao, provališe iz dolnje Panonije u pograničnu Korušku, tè na veliku subotu (11. Travnja 901) sraziše se s njemačkom vojskom, koja ih srećno potučè [3]. Od sada Ma-

---

[1]) Herm. Contr. ibid. — Annal. Fuld. ibid. — Annal. Alaman ad a. 900.

[2]) Annal. Fuld. ad a. 901. — Herm. Contr. ad a. 901.

[3]) Herm. Contr. ibid.

Digitized by Google

djari, izim neznatnoga četovanja, koje poduzeše u Istriju i Italiju [1]), cielom snagom udarahu na Moravsku, koju bjehu od svuda obkolili, i koja im bijaše jedina zapreka, da se nemogahu razlievati pram zapadu. Moravska i onako — kô što vidismo — liepih pokrajin i jakieh saveznikov lišena, dugotrajnimi ratovi bijaše oslabila; pa još takova umjela je madjarskoj divljači prkositi, pošto mudri i hrabri Mojmir god. 902. junački se jim oprè i u bjeg je natjerà [2]). Da je bilo Moravskoj malko oddahnuti; da su ju izvanjski neprijatelji, ako ne pomagali, bar u miru puštali; da su joj prvašnji saveznici, bratja po vjeri i krvi, vjerni ostali — o tada bi bila jamačno mladjahna Moravska sa svojiem knezom, u kom življaše duh Rastićev i Svatoplukov, nadošavše čudsko pleme ukrotila, krstjanskom vjerom upitomila, i poput ostalieh čudskieh i uralskieh plemen, koja se nemogahu dugo održati med izobraženijimi i mnogobrojnijimi Evropljáni, u svoj živalj pretvorila! Ali inače bješe zabilježeno u onoj knjizi, koju umrli neumie otvoriti. Moravskoj nije bilo dozvoljeno dugo zauzimati mjesto med evropejskimi državami. Ona nije mogla tolikieh ran preboljeti — ugrezla je u svojoj krvi Slovjenski povjestničar rado bi dàkako bar njezine posljednje trenutke doznao; ali žalibože ni toga mu nedozvoli prieka sudbina! Udarac za udarcem, rana za ranom sliedila je tako brzo, da prestrašeni suvremenici [3]) niti nepobilježivši, kako propadè Velika Moravska, na jednom opaziše Arpada na razvalinah Svatoplukove stolice, preko kojih madjarski čopori razliše se g 906. tja u Saksonsku [4]) tako, da je Velika Moravska po svoj prilici god. 905—6. imala pasti žrtvom medjunarodne mržnje, bratske nesloge i divlje ra-

---

[1]) Annal. Alam. ad a. 901. — Annal. Benevent. ad a. 904.

[2]) Herm. Contr. ad a. 902: „Ungarii Marhenses petunt, pugnaque victi terga vertunt."

[3]) Annal. Fuldenses, koji inače svojega vremena sgode dosta obširno pripoviedaju, nedopiru ni do Uzkrsa (12. Travnja) god 901. zaključujući: „Rex (Ludwicus) vero per Alamanniam, causas ibi disponendo, pascha domini *celebrandum* Franciam petiit."

[4]) Annal. Corbej. ad a. 906. (Pertz III, 4). — Hildesheim ad a. 906. (ibid. pag. 52).

Digitized by Google

tobornosti [1]), pošto bi se bila preko deset godín borila za svoju samostalnost i svoj obstanak. Regino, opat prumski, dovrživ svoje ljetopise god. 907., napisà u njih lakoničku nadgrobnicu Velikoj Moravskoj, zabilježiv o sinovih Svatoplukovih: „njegovi sinovi — veli — kratko vrieme nesretno vladahu, dok im Madjari zemlju posvema neutamaniše“ [2]). A vrli Mojmir? Ako nepadè do godine 907. na čelu svoga naroda vojujući: tad je i on imao i boriti se, i poginuti u velikoj bitci, koju su bili na bretislavskieh (požunskieh) poljanah Niemci i Slovjeni s Madjari dne 28. Lipnja g. 907. Ova bitka imala je odlučiti, hoće-li se Madjari održati u zavojštenoj zemlji ili ne? neće-li jednaku sudbinu s Avari dieliti, tè se ili Njemačkoj podložiti, ili poput Hunov povući se preko Karpatov k crnomorskiem ili azijatskiem pustaram? U ovoj bitci, kakovieh malo vidjaše Europa, Madjarom sreća poslužì: bavarsko plemstvo s hrabriem Luitboldom padè, visoki crkovnjaci, a med njimi nadbiskup solnogradski Theotmar, Uto frizinžki i Zaharija seborski, takodje poginuše. Sám kralj Ljudevit IV. biegom jedva život spasì [3]).

„Od te dobe — tako plače nad razvalinami svoje otačbine jedno domorodno srdce [4]) — nestaje svieh dalnjieh viestij o Moravskoj; gusta tmina naglo je zastrla nesretnu zemlju; a čiem se opet svjetlost pojavlja, i kneza i naroda jurve neima u redu evropejskieh narodov; ponosite tvrdje i gradovi, kojieh jake zidine tolikiem neprijateljem prkošahu, jesu uništeni, bramovi porušeni, duhovnici pomoreni, ljudstvo raztrkano, mrtva tišina vlada nad sveobćom pustoćom, — a nitko neumie povjedati, kada i kako sva ova groza se dogodì.“

---

[1]) Annal. Saxo. ad a. 906: „Ungari a Marahis caeduntur.“ Odkle Palacky (I, 172) izvadja: „že i r. 906. ještě Maďarové od Moravanův poraženi byli“. Ali ova sgoda, kako opazuje Dümmler (südöstl. Marken p. 66), krivo je uvrstjena u ovu godinu.

[2]) Ad a. 894.

[3]) Annal. Salisb. ap. Pertz I, 89. — Contr. Regin. ad a. 907. — Kalend. Merseburg. et Frising, ap. Dümmler op. cit. pag. 72.

[4]) Palacky: Děj. české I, 172.

Digitized by Google

Većega udarca nije doživjelo Slovjenstvo od onoga, kakoviem bijaše razor Velike Moravske. Mi smo višeput u predidučih štiocu predočili položaj zemljopisni i državni slovjenskieh plemen u IX. stoljetju, koja se u neprekinutom vezu protezahu od baltičkoga tja do aegejskoga i jonskoga mora. Na jugu, na thračko-ilirskom poluotoku razviše se i učvrstiše tri slovjenske države: Bugarska, Srbska i Hrvatska; — prva najveća i najsilnija; ali i tretja pokazala je dosta narodne snage i narodnoga života osobito tada, kada joj trebalo otresti se franačkoga upliva. Ove tri slovjenske države na jugu uslied svoga položaja i historičkoga razvitka imale su svoje političnosredotočje s veće strane u Carigradu; a šta se duhovnoga tiče, tražile su ga sada u Rimu, sada u Carigradu. Zapadni Slovjeni t. j. panonski, moravski, češki i polabski uslied svoga zemljopisnoga položaja dodjoše u doticaj i odnošaj s njemačkiem narodom i njemačkom vladom. A kô što IX. viek bijaše za cielu Europu viek političkoga i crkvenoga ustrojstva, dočim ni država ni crkva (u spoljašnosti) nije se bila razvila do stanovitieh oblikov, ova dva susjedna življa, njemački i slovjenski, imala su doći prije ili poslie do sražaja. Slovjenski živalj u doticaju i sražaju s toli silniem i dobro uredjeniem susjedom, koj ujedno postadè baštinikom rimske krune na zapadu, mogaše naći spas jedino u narodnoj kristalizaciji i koncentraciji. Pa uprav Moravska počela je postajati jedro i središte za sve zapadne Slovjene pod Rasticom i Svatoplukom; oko nje bijaše se već nanizala ne samo Česka, nego takodje ina razdrobljena ratoborna ali po sebi slaba plemena polabskieh Slovjenov. Moravskom indi državom u drugoj polovini IX. vieka bio se metnuo temelj slovjenskoj državi na zapadu, koja bi bila doisto vriedna suparnica njemačkomu kraljestvu. Što je još više — Moravska bješe takodje postavila tvrde temelje narodnoj krstjansko-slovjenskoj prosvjeti, koja bi se bila u tinji čas poput trakov razlila po cielom Slovjenstvu, tè u jednoj jedincatoj vjeri i književnosti bila bi sdružila i sjedinila sa sobom južne i sjeverne Slovjene. — Ove misli nisu ni fantastične, ni panslavistične, nego vadjene iz one veličajne i istinite knjige, koju povjestnicom zovemo. Nu to je istinito, da se za kratki čas svoga bivstvovanja poput mečte i strašila razpadoše, kad Moravska bude plienom madjarske ordije. Madjari bo, uništivši jedro nove zapadne slovjenske države, uništiše i nju za uviek; a uvukavši se u srdce Slovjenstva na zapadu, pobiše mu žitje, tè razrušiše onaj most, po kojem jedino mogaše obćiti zapadno Slovjenstvo

Digitized by Google

s południem. Uslied česa slovjenska povjestnica udari od te dobe dvostrukim oddieljeniem putem; Česi bo, koruški i polabski Slovjeni i Poljaci u svom duhovnom i političkom životu i razvitku udariše put Njemačke, južni pako Slovjeni i Rusi put Grčke ili Italije.

Kako je imalo biti moravskiem Slovjenom, koji živi ostadoše, pod onakvimi pobjeditelji, kakove gore opisasmo, sám štioc će si moći pomisliti. Koj samo mogaše iz ravnin, koje Madjari posjedoše, povučè se u planine; odavle dolazi, da u sjevernieh, tatranskieh predjelih sadašnje Ugarske čist „jako repa" narod slovjenski živi; tè iz ovieh nebotičnieh sjedál „Svatopluka bledá", i oplakuje u žalostnoj pjesni [1]) sudbinu svoje njekada preslavne domine! Panoniju — kako vidismo — Madjari posjedoše prije razora Moravske; ona jurve god. 900. dolikovaše prostranoj pustari; slovjensko žiteljstvo razbježè se kojekuda, imenito pako u Hrvatsku i Bugarsku [2]).

---

[1]) Dotičnu slovačko-moravsku krasnu pjesmu ovo priobćujemo:

U proudů valných Dunaje širého,
U žalné řeky Moravy zpěněné:
Ach tam na rům ich hradu Děvínského,
Tam smutí srdce Slováku raněné!
O vlasti věčná mých praotců slavných!
Ty divadlo hlučné dnů a bojů dávných;
Tu ležíš tiše v širém svém pomezí,
Šip časů zlostných ve srdci tvém vězí.

Už tvoje věky, už tvé časy zhasly,
Sláva tvá ve věčném utichla dřímání;
Synové jenom stíny slávy našli,
Nitra i Děvín v prach se žalně sklání.
Zrezavěn dřímá někde meč Mojmíra,
Přilbu Svatopluka skála i rum otvírá;
Jen zde a onde ze zapomenutí
Zpomínka v písni k nebesům se kroutí.

[2]) Const. Porph. de Adm. Imp. cap. 41: „Post hujus autem Sfendoploki mortem... orto dissidio et bello civili invadentes Turci (οἱ Τοῦρκοι) funditus eos extirparunt, regionemque eorum occuparunt... quaeque supererat multitudo dissipata confugit ad finitimas gentes, nimirum: ad Bulgaros, Turcos, Chrobatos et ad reliquas nationes."

Digitized by Google

Netreba primjetnuti, da razorom Velike Moravske i posljednjega traga samostalnoj panonskoj crkvi nestadè. Živi ostavši duhovnici povukoše se sa svojiem pukom u brda i gore, ili potražiše bolju, mirniju domovinu u bližnjoj Hrvatskoj i Bugarskoj.

Hrvatska tiem načinom po drugi put primì gostoljubivo Methodove učenike. Ovo naše mnienje potvrdjuje ne samo isti zemljopisni položaj Hrvatske naprama panonskoj Moravskoj, i naročito svjedočanstvo Konstantinovo, malo više navedeno; nego i starodavno predavanje o Svatopluku, koje se u hrvatskom narodu uzčuvalo, kano takodje o Cyrillu i Methodu, koje predavanje jedino tiem putem mogaše doprieti do Hrvatske. Što o „Konstancu filozofu" hrvatski ljetopisac i pop Dukljanin piše, drugdje [1]) vidismo. Oba znadu takodje pripoviedati o zakonosnih knjigah, „ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode, a zovu se Metodios" [2]); šta nas dàkako sjetja na knjige, koje Methodovi učenici imadoše sobom donieti. Pop Dukljanin pripovieda takodje mnogo o kralju Svetoplku [3]), koga on dàkako smatra za hrvatskoga kralja — ali pri našem iztraživanju nemožemo ovu viest, prem pomiešanu, dosta ocieniti, jer iz nje uvidjamo, da ime Svatoplukovo s počitanjem se izgovaralo ne samo po Njemačkoj i Grčkoj, nego i po jednokrvnoj Hrvatskoj, koja u potonjih vremenih htjedè si ga prisvojiti, i koja se ga sjetjaše, kada god se sjetjaše svoje knjige i slovjenskieh Apoštolov. Isti hrvatski ljetopisac [4]) i pop Dukljanin [5]) pripoviedaju o borbi Svatoplukovieh potomkov „s kraljem u ugarskom kraljestvu, imenom Attila . . i činiše meu sobom mnogo arvanje, i vazda Attila (Arpad), kada se bijahu, izgubljaše, i napokon nemogaše suprotiviti se i pobižè". Jurve od davna nestalo bješe i Moravske i Svatopluka,

---

[1]) Pag. 284.

[2]) Cod. bibl. vat. p. CVI (A·kiv. 21). — Presb. Diocl. c. XIII: „Multas leges et bonos mores (rex) instituit, quos qui velit agnoscere, librum Sclavorum, qui dicitur Methodius, legat."

[3]) Cap. IX—XIII.

[4]) Cod. Vat. p. CVII (Arkiv I, 22. 23).

[5]) Cap. XIV.

Digitized by Google

kad oboje spominjahu starci hrvatski u pripovjedkah i pjesmah, tè uz gusle javorove podučavahu svoju unučad.

Da imademo domaćieh suvremenieh spomenikov, koji bi nam onodobno crkveno i državno stanje Hrvatske opisali, našli bi svoje mnienje jamačno potvrdjeno. Kô što gore opazismo (str. 374), Hrvatska nadjè zastupnika i zatočnika svoga narodnoga življa u hrvatskom t. j. ninskom biskupu; dočim latinsko-talijanski živalj zastupaše spljetski nadbiskup i ostali biskupi po rimsko-dalmatinskieh gradovih, kojieh žiteljstvo još od rimske dobe bijaše rimsko-talijansko [1]), i više viekov ponosjaše se svojiem porjetlom, dok mu bijaše ustupiti pred mnogobrojniem i jačiem slovjenskiem življem [2]), koj napokon izišav iz selskieh graníc pobjedonosno uljeznù u gradove, gdje vjenčav slovjenštinu s talijanštinom pojavì i ukazà se u onoj osobitoj književnosti hrvatsko-slovjenskoj, koja niknù u hrvatsko-dalmatinskieh gradovih. Ali prije ove pobjede živalj hrvatsko-slovjenski imao se boriti u crkvi i državi; s toga i hrvatski biskup imao se boriti s latinskiem episkopatom po rimskoj Dalmaciji. Za obezbiediti narodni živalj držalo se za najpreče i najkoristnije, da se pravomoćje hrvatskoga t. j. ninskoga biskupa protegne na sve Hrvate, nepazeći na to, je-li oni bivaju u okružju ninske biskupije, ili pako u obsjegu biskupije, kojoj vladika biva u gradu s rimskiem žiteljstvom i podčinjenom byzantinskomu carstvu. Na taj način upliv latinskieh biskupov htjelo se stisnuti na rimske gradove i bližnju okolicu. Ovu osnovu oživotvoriti nadjè liepu priliku već Theodosij, biskup hrvatski, kada s Branimirom i narodom hrvatskiem ostaviv carigradsku crkvu prionù uz rimsku, i bude posvetjen od samoga Ivana VIII.; dočim spljetski nadbiskup s ostaliem episkopatom još njeko vrieme ostadè vjeran carigradskomu patrijarhu. U ovoj svojoj neodvisnosti od spljetskoga

---

[1]) Okô polovine X. vieka piše Konstantin Porph. de adm. Imp. cap. 29: „Slavi Romanos deleverunt, eorumque loca tenuerunt, reliqui autem Romani in orae maritimae oppidis servati etiam *nunc* tenent."

[2]) Lucius: De Regno Dalm. et Croat. lib. VI. c. 4: „Sclavi in continenti et insulis sensim irrepebant, in ipsisque civitatibus lingua latina corrupta ad instar italicae uterentur, slavicam quoque ex necessitate discere et loqui coacti bilingues effecti sunt, retenta tantum in scripturis lingua latina."

Digitized by Google

metropolite biskup hrvatski bio je faktičniem vladikom hrvatskoga naroda po cieloj političkoj Hrvatskoj.

Tako bijaše pripravljeno zemljište hrvatsko, kada stupiše nanj (886, 894, 899—901) Methodovi učenici i panonsko-moravski Slovjeni; lasno doisto primi od njih slovjenski nauk i knjigu, i to u onaj par bez odpora. Nu čiem dalmatinski episkopat vrati se u pokornost prama rimskoj stolici; što se po našem sudu imalo dogoditi, kad po smrti Vasilijevoj za njeku godinu učvrsti se mir i prijateljstvo med stariem i noviem Rimom, nastala je borba med spljetskiem metropolitom i hrvatskiem biskupom. Ova borba kasala se najprije njihova uzajemnoga odnošenja. Kô što se iz ulomka pisma [1]) Stjepana VI. (g. 885—91) na Theodosija, hrvatskoga biskupa, razabrati može, biskup hrvatski, smatrav se za neodvisna od spljetskoga nadbiskupa, bez svakoga obzira na omedjašene prije granice biskupije ninske imadjaše gore nacrtaniem načinom vriedjati pravomoćje spljetskoga metropolite, nehoteći mu se pokoriti. Metropolita imao se potužiti kod rimske stolice; odkle sliedjaše ukor, dočim Stjepan Theodosija opomenù, „da bi se učio pokoravati starim zakonom, da nebi prekoračivao granice svoga pravomoćja, koje mu predji označiše, ili pako da nebi kušao oholostju iz nižjega na višje crkveno dostojanstvo se popeti". Koje godine bješe pisana ova poslanica nemože se opredieliti; po našem sudu bila bi pisana med god. 888—90; dakle po svoj prilici za spljetskoga nadbiskupa Theodora II. ili Lava II. [2]). Ova poslanica, kô što se iz sgód malo kašnjih vidi, koje ćemo u tretjem odsjeku nacrtati, bijaše bez svakoga uspjeha; hrvatski biskup nastavljao je upravljati hrvatskiem narodom bez obzira na biskupijske granice.

---

[1]) Ivonis decret. VIII. c. 50: „Stephanus Theodosio episcopo. Nunquidne duabus... Disce paternis obedire regulis, ne inveniaris statutos a patribus terminos transgredi, vel per ambitionem de minori ad maiorem transire Ecclesiam, quod tentantem laica etiam communione sacri privant canones." Ovaj ulomak, u sebi taman, nemože se drugčije tumačiti, nego što ga mi protumačismo; a naše tumačenje potvrdit će naredbe spljetskoga sabora, držanoga g. 925., o kom ćemo obširnije progovoriti u sljedećem odsjeku.

[2]) Farlati: Illyr. sacr. III, 80. 81. Po starom rimskom imeniku spljetskih nadbiskupov Theodor i Lav biskupovahu poslie Marina, koga Walpert posveti, od god. 880—92.

Digitized by Google

Hrvatski veliki župan Branimir imao je podupirati biskupa hrvatskoga; jer bez njegove podpore ovaj bi bio težko tako brzo uspjeo. Na skoro Branimir preminù, komu već god. 892. nalazimo za nasljednika Mutimira, mladjega sina Trpimirova, dakle zakonitoga baštinika kneževske stolice. Njemu predloži parbu Petar, spljetski nadbiskup, i Adelfred, biskup hrvatski, koja se bješe med objema porodila radi crkve sv. Jurja, „quae sita est in Petalio". Ovu crkvu s dotičnimi zemljišti i kmeti bijaše poklonio Trpimir (852) spljetskoj crkvi [1]). Adelfred, Theodosijev nasljednik, nijekaše to veleći: „da ista crkva nije data sv. Dujmu i Anastasiju za posjedovanje, nego samo ondašnjemu biskupu Petrù za uživanje na vrieme". A pošto ondješnje žiteljstvo bješe hrvatsko, Adelfred smatraše istu crkvu za „podložnu svojoj vlasti". U ovoj parbi imao je dakle Mutimir razgovjetno svoju misao izreći, komu od onieh dviuh načél prija, t. j. hoće-li dopustiti, da se pravomoćje biskupa hrvatskoga protegne na svekoliko žiteljstvo hrvatsko, ili da bude omedjašeno granicami biskupije ninske? Mutimir sljedeći stope svoga otca „po božjem nadahnutju i skupnom vieću sa svimi svojimi viernimi i poglavicami puka.. spomenutu crkvu sv. Jurja sa svim dohodkom i troškom s rabi i rabinjami, polji, vinogradi, livadami i šumami, tè svim pokretnim i nepokretnim imetkom, podloži crkvi bl. mučenikov sv. Dujma i Anastasija", t. j. spljetskoj crkvi [2]).

Iz ove listine i to uvidjamo, da Mutimir nije priznavao ni njemačkoga, ni byzantinskoga vrhovničtva, tè se prozvà knezom

---

[1]) Cf. Odsjek I. pag. 73. Dotičnu darovnicu navadja Lucius (lib. II. c. 2) iz registra povélj spljetske nadbiskupije. Počimlje: „Tirpimirus dux Croatorum iuvatus munere divino regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege, per Indictionem XV sub die 4. Nonis Martii..." Indictio XV. dva puta dolazi za Lothara t. j. god. 837. i 852. Lucius odlučì se za prvu, a mi s Dümmlerom (Gesch. der Slawen in Dalmatien p. 43) odlučismo se za drugu, t. j. god. 852.

[2]) Povelju priobćuje Lucius (ibid. lib. II. c. 2). Sud bi izrečen u Bihaču „ante fores Ecclesiae s. Marthae martyrae (sic)". Bihač ili Bijač ovi nije poznati bosanski, kô što se njekim vidjelo, nego mjestance blizu Spljeta; pošto sudište se držalo u Bihaču dne 28. Rujna god. 892, a sljedeći dan t. j. 29. Rujna — kako povelja veli — došavši knez u Spljet sám postavi povelju sv. Dujmu na oltar. Zar se u jedan dan pride iz bosanskoga Bihača u Spljet?

Digitized by Google

jedino po božjoj milosti [1]). Iz iste listine okrom toga uvidjamo, da kneževski dvor u Hrvatskoj već tada bješe udešen prema inim europejskim, dočim imadjaše svoje dvoranike za službu knezu i kneginji, koji bijahu u istoj časti s državnimi župani. U njoj naime medju svjedoci navadja se: „jupanus palatii, jup. cavallarius, jup. camerarius, jup. pincernarius, jup. comitissae, maccecharius, jup. armiger, capellanus curiae" [2]). Uz dvoranike, koji kneza i kneginju pratijahu, nahode se ini župani, kneževski savjetnici, kano: župan hlievanski (Cleouiae), kliški (Clissae) itd.

Toli liepo uredjena i svaki dan snažnija Hrvatska bila je utočištem ne samo panonsko-moravskiem Slovjenom, nego i susjedniem Srbljem. Mutimir naime, srbski veliki župan, da učvrsti svoju vladu, i „da sám gospoduje", bratju svoju Strojmira i Gojnika prognà u Bugarsku, a kod sebe zadržà Petra, Gojnikova sina. Petar malo zatiem utečè u Hrvatsku. Kad okô god. 891. poslie smrti Mutimirove u Srbiji vladahu njegovi sinovi Pribislav, Branko i Stjepan, odmah sljedeće godine Petar vratì se u Srbiju i pomoćju svoje stranke nadvladà Mutimirove sinove, koji utekoše u Hrvatsku, a on bude srbskiem velikiem županom. Poslie triuh godín (895) Branko, provaliv iz Hrvatske u Srbiju, oružanom rukom pokušà osvojiti županiju, ali „od Petra svladan i uhvatjen bude lišen očiju". Ni Klonimiru, sinu Strojmirovu i njeke odlične Bukarkinje, neposlužì bolje sreća, kad iz Bugarske navali na Petra; jer ga ovaj pobiedì i umorì (897). Hrabri Petar znao

---

[1]) Ibid.: „Muncimir divino munere iuvatus Croatorum Dux, residente paterno solio..."

[2]) Službu ovich dvoranikov označuju ista imena. Njeka od njih dolaze u našem jeziku u latinskih takodje potonjih listinah, odkle možemo saznati, kako ih je narod hrvatski zvao: jup. palatii ili palatinus = dvorski = dvornik ili nadvornik (odkle madj. nádor), cavallarius = konjusnik, inače nazvat volar, camerarius = komornik inače posteljnik (vide Dipl. Krešim. de a. 1067 ap. Luc. II, 8, item de a. 1072 ibid. II, 15), pincernarius = mensae praefectus = ubrusar (Dipl. Zvon. de a. 1083 ap. Farlati III, 155), maccecharius = mazucharius (ματζούχα = mazucha = buzdovan) = buzdovanoša, armiger = štitonoša (Dipl. Krešim. ap. Farlati III, 138. U dipl. Krešim. de a. 1072. kod Luc. II, 15 čita se „scutarius").

Digitized by Google

se čvrsto držati na stolici srbskoj; on priznavaše vrhovničtvo byzantinsko, a njeko vrieme „mirno življaše s bugarskim knezom Simeonom, kojega sinu pače na krstu kumovaše“ [1]).

Pored Hrvatske navlastito Bugarska njegovaše Methodove učenike i privrženike. Njim i njihovu nastojanju o prosvjeti krstjanskoj naroda bugarskoga sám Simeon stavì se na čelo. Bugarska izgubì doduše u svom prostoru: prekodunavske pokrajine posjedoše što Madjari, što Pečenezi — ali ona bijaše još velika; a Simeon nakanì ju okriepiti i ojačiti nutrnjim uredjenjem i duševnim razvitkom. On „odlučì nadopuniti i izpraviti, što mu otac nesavršena ostavì“; a za to poslužì se mirom, kojega se uživaše Bugarska izza rata s Madjari do sedamnaest godín (895—913). Nješto više vidismo, koli blagotvorno djelovaše Klemente, pokrajinski biskup, u Kutmičivici. Simeon, da nagradi njegov trud, i da usreći njegovom neumornostju drugu pokrajinu zemlje bugarske, predstavì ga [2]) macedonskiem Dragovićem [3]) za biskupa u mjestu Drenovici (Δρεμβίτζας) ili inače Velici (Βελίτζας), ležećem na podrtinah Tiberiopola, kod ustja rieke Velice do Strumice se ondje izljevajuće [4]). Nu kroz to „Simeon častju Klementu i trud umnožà; jer našav puk svoje biskupije nevješt božjoj rieči i pismu, nije dao sna svojim očima, smatrajući si za najveću hranu i razkoš skrbiti za svoj puk; on si bo za uzor bješe predstavio Methoda, kojega žitje bolje od ikoga njemu bješe poznato, koj ga od nejake i djetinske dobe sliedjaše, i poznavaše sve rieči i čine svoga učitelja“[5]). Poznato je, da se za ono vrieme i kroz sav srednji viek uz svoje pobožne i učene

---

[1]) Tako Konst. Porph. de Adm. Imp. c. 32. On je jedino vrelo za srbsku povjestnicu one dobe.

[2]) Vita s. Clem. ed. Miklošić c. 20.

[3]) Cf. pag. 84, 150—152.

[4]) Asseman (Kal eccl. univ. III, 145) zlo istovjetuje Tiberiopol sa Strumicom, a ovu s Varnom. Stari imenik bugarskih metropolitov naročito istovjetuje Tiberiopol s Velicom: „Τυβεριοπόλις ἤτοι Βεληχα“.

[5]) Vita S. Clem. ibid. c. 22.

Digitized by Google

poslove biskupi i redovnici za to takodje skrbljahu, kako da pustare izkrče, obdjelaju, tè u plodnu zemlju obrate; gdje nebijaše dost ruk, tuj dozivahu naselnike iz susjedstva. Na taj način mnoga divljač po Italiji, Francezkoj, Njemačkoj itd. obratila se u liepi perivoj. „Pošto bi bila ona bugarska pokrajina, gdje Klemente biskupovaše, samimi divljimi stabli obraštjena, a pitomieh neimaše, dadè iz Grčke svake vrsti stabál donieti i ondje posaditi“ [1]). Tiem Klemente podupiraše materialno blagostanje Bugarske, s kojiem je vazda duhovno uzko skopčano.

Gorazda više nije bilo; on preminù. Simeon, da nagradi zasluge Klementove, imenovà ga njegoviem nasljednikom t. j. metropolitom Bugarske [2]); ali tako, da pošto metropolija tada još neimaše stanovitoga sieda, on ostane ujedno veličkiem biskupom, na koga po svoj prilici izim dragovićkoga predjela i Kutmičivica spadaše; s toga i smatraše se kano biskup ochridski [3]); a poznato je, da Ochrida ležaše u tadanjoj Kutmičivici.

Oviem pet učenikom slovjenskieh apoštolov, poznatiem iz žitja sv. Klementa, pridružio se takodje Konstantin. On je bio učenik Konstantina filosofa, od koga — kò što sám svjedoči [4]) — ime primì i djela nasljedovà; bio je takodje po svjedočanstvu

---

[1]) Vita S Clem. c. 23.

[2]) U često imenovanom imeniku bugarskieh metropolitov poslie Gorazda dolazi: „Κλήμης μενόμενος ἐπίσκοπος τυβεριοπόλεως ἤτοι Βελήκης...“ Vita S. Clem. odmah u početku: „Βίος... Κλήμεντος, ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρων“. Druga Vita (ed. Šafařík LVIII) dàkako u odviše prostranom znamenovanju zove ga: „ἐπισκοπος... παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ... τῆς χώρας Βουλγαρικικοῦ ἔθνους.“

[3]) II. Vita S. Clementis p. LVII: „μνήμη.. Κλήμεντος, ἐπισκόπου Βουλγαρίας τοῦ ἐν τῇ Ἀχρίδι...“

[4]) Kod Šafařika: Muzejník, ročn. XXII. D I. sv. 1. pag. 20: „Šestokrilat silu vъspriim, Šestvuju nyně po slědu učitelja (Konstantina filos.), Imeni jego i dělu poslěduja.“

Digitized by Google

suvremene bilježke [1]) učenikom Methodovim. S toga ako je bio rodom Bugarin, imao je poput Klementa iz Ugarske sa slovjenskimi apoštoli poći u Moravsku; svakako s njimi djelovaše u Velikoj Moravskoj, odkle s inimi prodjè u Bugarsku. Ovoga vrlo izobraženoga muža Simeon postavì za biskupa, po svoj prilici u Bugarskoj u strogom znamenovanju, a možebit u stolnom gradu Prieslavi, pošto ga nalazimo u tiesnom obćenju sa Simeonom, koj blizu priestolnoga grada u to vrieme sazidà vele krasnu crkvu na rieci Tyči [2]), sada Devni, izljevajućoj se u crno more izpod Varne.

Ovo su glavni učenici Cyrilla i Methoda, poznati nam iz vjerodostojnieh spomenikov domaćieh, koji prognani zlim udesom iz Moravske nadjoše zahvalniju postojbinu u Bugarskoj. Broj istieh dàkako imao je biti mnogo veći; ali nam ih do sada nenavistna prošlost neodkrì; a tko zna neće-li na skoro odkriti svoju koprenu i ukazati jih iztražitelju slovjenske drevnosti? Medjuto i ovo kolo trudoljubivieh mužev bilo je dovoljno, da prerova i napuni duhom Cyrillovim i Methodovim Bugarsku, da preporodi i duševno ju okriepi. Okolo njih sakupilo se odmah liepo kolo mladieh Bugarov, koji poprimiše isti duh, usisaše isti nauk, tè ga razprostirahu med sunarodnici. Amo spada osobito: Ivan pozdniji exarch bugarski, Theodor črnorizec ili redovnik, sin Doksov ili Duks [3]), pop Grigorij, črnorizec Hrabr, učeni zatočnik slovjenske knjige i „сватаго кѡстантина философа нарицаемаго кирила, мѫжа праведна и истинна", koga „чловчколюбѣць богъ посла, помиловавъ родъ словѣньскъ", i mnogi ini, koji u kratko vrieme učvrstiv vjeru, podignuv na-

---

[1]) Kod Palauzova (Viek itd. p. 98): „епископъ Константинъ... оученикъ сын Меѳодовъ, Архїепископа Моравы."

[2]) Ibid.: „на оустїи Тыча... идѣже сватаа ѕлатаа церкви новаа сътворена есть тѣмѫде (Simeonom) кнѧѕемъ."

[3]) Pošto u njekih djelih čita se „доуксъ", u drugih „Тоудоръ черноризецъ Доксовъ", učeni Rus Sreznjevsky misli, da se tuj imadu razlučavati dva muža, naime Tudor monah muža Duksa, koj mu nije ini, već sám knez = lat. dux, i to po svoj prilici Mihajlo, tako (dux) na-

Digitized by Google

rodnu književnost, o kojoj progovorit ćemo obširnije u sljedećem odsjeku, Bugarskoj otvoriše vrata zlatne dobe.

Ovoga hrloga razvitka slava ide s velike strane slavnomu Simeonu. On se sám tomu duhovnomu pokretu na čelo stavio; on bijaše jedan izmed riedkieh slovjenskieh vladarov, koj — kako ćemo vidjeti u sljedećem odsjeku — jednakom vještinom kretaše mačem i perom. Ali zato već on sám braše plod ovoga nastojanja; sám se mogaše osvjedočiti, da država razsvietljena, duhom jaka, jest takodje i tielom jaka; s toga da vladaru ima najvećma na srdcu ležati duhovni razvitak svojieh podanikov. Kolika je snaga u preporodjenoj Bugarskoj, vidjelo se u ratu, koj se s Carigradom zametnuo, o kojem naumismo na kratko progovoriti, pošto on dadè bližnji povod slavi, kojom se i Bugarska i Simeon ovjenčà.

Simeon naumiv nutrnjim ustrojem i književnom radinostju Bugarsku osrećiti, tražio je sa susjedi u miru življeti, osobito pako s Grci, kojieh umne plodove jurve u mladosti obljubì i med njimi se odgojì. On bješe jednom ovo miroljubje prekršio ne iz ikakve požude, al jedino da brani trgovačka práva svojieh podanikov. Utanačen za tiem mir vjerno čuvaše; pa ga naumì utvrditi i ponoviti s Aleksandrom, nasljednikom Lava VI., umrvšega dne 11. Svibnja 912. U tu svrhu poslà svoje poklisare u Carigrad Nu „car Aleksandro bezumnostju i oholostju zasliepljen poklisare sramotno odpravì i zagrozì se Simeonu misleći, da će grožnjami Simeona prestrašiti“ [1]). Ali Simeon neznaše za strah, pa odlučì povredu medjunarodnoga práva oružjem osvetiti.

---

zvati, pošto bi se bio odrekô knežestva. Ovo mnienje čini nam se posvema neosnovano; ime Dukš jest vlastito a ne častno — bijaše njegda u Slovjenstvu dosta navadno. Ja sam ga čitao u više hrvatskieh listín, toli glagoljskieh koli latinskieh; tè ovdje upozornjujem čitatelja samo na jednu glagoljsku od godine 1447., u kojoj se navadja: „ШТЄФАНЪ СНИЪ ДОКЪШИНЪ З БРНБНРА“ (vinodolskoga). „Dokšin“ i „Doksov“ jest isti oblik; s toga biti će: „Tudor črnorizec sin Dokšov = in“.

[1]) Incert. Cont. in Alexandro ed. Paris. p. 234.

Digitized by Google

U Kolovozu god. 913. dodjè Simeon s velikom vojskom pred Carigrad, i „povukav obkope od vlachernskieh sve do zlatnieh vrat obsjedè ga“ [1]). U Carigradu bješe se medjuto vlada promienila; jer poslie smrti (6. Lipnja 913) Aleksandrove nastupì sinovac mu Konstantin VII., inače Porphyrogeneta, Lavov sin, dječak od sedam godín, pod obskrbničtvom Nikole patrijarha, popečitélj Stjepana i Ivana Elade. Nu Simeon nije bio dosta pripravan da udari na toli jako utvrdjen grad; s toga počè ugovarati mir povukav se u Hebdom. Byzantinci ponudu radostno primiše; Nikola, Stjepan i Ivan dočekaše s mladiem Konstantinom na vlachernskieh vratih Simeona i njegova dva sina. „Patrijarha pristupì k Simeonu, mjesto krune metnù mu na glavu svoje vlastito pokrivalo (ἐπιῤῥηπτέριον), i pomolì se nad njim.“ Tada Simeona sa sinovi uvedoše u grad, velikom častju primiše u dvoru i tuj pogostiše [2]). Nitko nije dvojio o miru; ali Simeon nemogavši se složiti s Byzantinci o uvjetih mira, brzo se vratì natrag, da se pripravlja za drugu vojnu.

I doisto — Simeon sljedeće godine s velikom vojskom provalì u Thraciju; obsjedè Jedrenu, i za kratko osvojì — kò što byzantinski ljetopisci misle [3]) - izdajstvom zapovjednika Pankratuka Jermenca. Medju to Byzantinci znadoše Simeona velikiem blagom na to sklonuti, da jim povrati taj ključ carigradski. — Sada se obje stranke spremahu na žestoku borbu. Grci odlučiše ne samo sakupiti svu silu carstva, nego i potražiti saveznike proti Bugarom. Za povući svu vojsku iz Azije i Afrike, utanačio se mir s arapskimi Kalifi od Bagdada i Kervana; novo naimenovanoga patricija Ivana Bogu poslali su k Pečenezom, da sklopi s njimi savez, i da ovi u isto vrieme udare na Bugare, kad se bude grčka vojska sukobila sa Simeonom — riečju byzantinsko carstvo napelo je sve svoje sile, da ponizi jaku Bugarsku. Pače

---

[1]) Leo Gram. ed. Paris. pag. 490.

[2]) Ovu sgodu zabilježi takodje bugarski Manasin prevodilac na listu 172.: „при семъ Константинъ цр҃ь Сїмеѡнъ цр҃ь блгарскыи вьниде по мироу въ царградъ, и благословен са ѿ патрїарха и ѡбѣдова съ цр҃емъ и съ нимъ.“

[3]) Leo Gram. ibid. p. 491. — Cedren. ed. Paris. II, 612.

Digitized by Google

u oči samoga rata „drački predstojnik, prótospathar Lav Rhabduk dodjè u neretvansku županiju, da se s Petrom srbskiem velikiem županom (ἄρχων) sporazumi i posavjetuje o njekoj stvari“ [1]). Što bješe ta stvar, saznalo se je putem Mihajla, zahumskoga kneza Mihajlo naime Višević [2]), samostalni knez zahumski ili hlmski, prijatelj Simeonov, komu bješe god. 912. predao sina dužda mletačkoga Ursa Participatija II., uhvatjenoga kad se vratjaše iz Carigrada [3]), izviestì svoga prijatelja, „da car byzantinski darovì mami Petra, da poduprt madjarskom vojskom udari na Bugarsku“. Ovo izvjestje mi smatramo za istinito, prem ga Konstantin Mihajlovoj „nenavisti“ pripisuje. Grci bi bili rado, da Srblji i Madjari udare sa zapada, Pečenezi sa sjevera, a oni sami s juga po kopnu a s iztoka po moru. Kakova oluja spravljala se na Bugarsku!

Poslie dvogodišnje priprave zapovjedilo se carskoj vojsci u boj. Kako se u Carigradu — uzprkos tolikoj pripravi — lebdilo med nadom i strahom, vidi se odanle, što sva vojska pred odlazkom „padša na zemlju prisegom si vjernost obećala, da će jedan za drugoga umrieti“ [4]). Ljeti dakle god. 917. Lav Phokas krenù s vojskom po kopnu uz crno more, tè ga podupiraše brodovlje pod zapovjedničtvom Romana, pomorskoga drugara; bez svakoga odpora osvoji Debelt ili Zagor, Anhial i Mesembriu. Simeon sa svojom vojskom čekaše kod rieke Anhiala blizu Mesembrie. Ovdje — kako pripoviedaju ljetopisci [5]) — „zametnù se bitka med Rimljani i Bugari, tè po nedostiživu sudu božjem sva rimska vojska bude natjerana u bieg. Tada nastà i bieg i

---

[1]) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 32.

[2]) Id. ibid. c. 33: „Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλούμων...“ Pod oviem Mihajlom Viševićem ili Višeslavom bila bi učinjena krstionica, što je sada u gradskom muzeju u Mletcih (Vidi Kukuljevićev putopis po Italiji str. 86—88). Humski župani pisali su se sámi; „КНЕЗЬ ВЕЛИ ХЛЬМСКЫ“.

[3]) Joh. Chron Venet pag. 23.

[4]) Leo Gram pag. 492.

[5]) Id. ibid. — Cf. Cedren. op. cit. pag. 613, 614. — Zonar. II, 185, 186.

Digitized by Google

naricaj pun užasa tako, da jedan pogazì drugoga; mnogi padoše od ruke neprijatelja, a poraz bješe takav, da mu nije bilo pametara. Lav zapovjednik jedva utečè živ u Mesembriu . .". Ova Grkom toli pogubna, a Bugarom toli slavna pobjeda dogodì se dne 20. Kolovoza god. 917.

Roman bješe odjadrio k Dunavu, da Pečenezom pomogne; ali ovi divljaci videći nesklad med grčkimi vodjami, pa valjda i dočuvši za pobjedu Simeonovu, vratiše se kući; a grčko brodovlje odjadrì u Carigrad.

Izza potučene i razpršene grčke vojske nijedna sila nebi bila mogla uzdržati Simeona, da Carigrad neosvoji, i tuj svoj priestol učvrsti. Ali on imao je snovati ine osnove. Poslie pobjede na Anhialu on se neuputì svom silom put Bosfora — već poslà samo malene oddjele hrabrieh vitezov, koji doprieše tja do samoga Carigrada. Lav Phokas bješe medjuto na brzu ruku sabrao vojsku; tè se s Bugari sretnù kod Katasyrta. Ali i tuj Grkom bude loša sreća — „jer noćju navale Bugari na nje, Lava u bieg natjeraju, a sina s mnogimi inimi umore".

U ovieh bitkah umni Simeon proučì, da byzantinsko gospodovanje jurve dospieva; da bi ga trebalo izmieniti mladjaniem slovjensko-bugarskiem življem, koj bi bio jamačno truli iztok preporodio. On si bijaše ovu misao na toliko utuvio, „da rimsko carstvo držaše jurve u ruci" [1]). S toga počè obastirati se svom sjajnosti, da uzmogne posjesti Konstantinovo priestolje, čiem grčkoj trulosti posljednji udarac nanesè. Mjesto dojakošnjega naslova „knez", kojiem se svi njegovi predšastnici služahu, prozvà se „carom bugarskiem" [2]); a prem bješe mu slovjenština najmilija, da pokaže za čim teži, i da si prisvaja právo na baštinu byzantinskieh carev, prozvà se po grčki „βασι-

---

[1]) Cedren. II, 650: „Simeon.. ob multas de Romanis reportatas victorias imperium quoque romanum animo iam occupabat."

[2]) Vita s. Clem. ed. Miklošić. cap. XIX. zove ga: „Βασιλεύς πρῶτος Βουλγάρων". Slovjenski pisci, kao Ivan Exarch: „царъ" ili „цѣсарь". — Manasin prevodilac, koj prvašnje bugarske vladare zove kneze, Simeona zove „cara Blgarom" (Vidi l. 167, 172).

Digitized by Google

λευς", koj naslov nošahu samo byzantinski vladari; prozvà se takodje „samodržcem (αὐτοκράτως) rimskiem". Dvor si uredì po carsku; na javnu obkoljavahu ga „vojaci njeki zlatnimi štiti i pozlatjenimi buzdovani, njeki srebrnimi štiti i posrebrnjenimi buzdovani oboružani; ini svakovrstniem oružjem narešeni, a svi željezom omotani; tè ga pozdravljahu kano cara grčkimi uzklici (ὡς βασιλεα εὐφημουν τῃ Ρωμαιων φωνῃ)" [1]). Malo kašnje isti byzantinski cari nenazivahu više bugarskoga vladara „ἄρχων", nego „βασιλευς Βουλγαριας" [2]); radi koga naslova car Vasilij istoga Ljudevita II. bješe ukorio! [3])

Sada znatne promjene to u naslovih, to u državnieh ustrojstvih, tičućih se medjunarodnjega práva, da steku javnu vriednost, imale su biti priznate i uzakonjene od velevlastih; u srednjem vieku ovu povlasticu uživaše crkva. Simeonu indi trebalo se bilo okrenuti ili u Carigrad, gdje mu je sjedio patrijarha, ili u Rim k vidljivomu namjestniku Isukrstovu, namjestniku cara sviuh carev. Vidismo nješto više, kako Simeon još g. 913. u Carigradu prignù svoju glavu pred patrijarhom Nikolom i primì od njega blagoslov. Ali Simeon još tada nije gojio one misli i namjere, koje sada. Patrijarha, obskrbnik Konstantinov, jamačno nebi mu bio želje izpunio. Krom toga Simeon dobro znadijaše, u koli uzkom odnošenju stajaše mu njekoč otac s rimskom stolicom, i da ova podielì Karlu Velikomu krunu zapadnoga carstva. On se indi u Rim obratì, i to po našem mnienju na Ivana X. (914—928), kojega ćudoredni značaj oprznuše pristrani povjestničari, za koje krom Luitpranda neima inieh onodobnieh spomenikov [4]). I doisto Ivan X. poslà Simeonu „carsku krunu i pa-

---

[1]) Leo Gram. op. cit. pag. 500.

[2]) Const. Porph. de Caerem. Aulae byz. II, 428.

[3]) Vidi pag. 279—80.

[4]) Cf. Luitprand: Hist. II, 13 (ap. Pertz V). Već oštroumni Muratori (Annal. d' Italia tom. III. pag. 956 & seq.) odkrì mnoge laži, koje se u Luitprandu nalaze o Ivanu X. i njegovom odnošenju naprama Theodori, i koje Luitprand pocrpì iz suvremenoga Žitja, ili bolje rekuć iz satyre p oti Theodori. A zar suvremene listine i suvremeni Frodoard, kanonik rhemski († 966. Vid. Du-Chesne: Rer. Franc. tom. II) baš nikakve vjere u kritici nezaslužuju?

Digitized by Google

trijarški blagoslov“ [1]). Tako Simeon umoli i izprosi potvrdjenje novoga bugarskoga carstva od rimske stolice. U Carigradu se dakako nije liepim okom gledalo, što Simeon s Rimom se oprijateljio; amo po našem mnienju spada ukor, koga izrečè proti Simeonu patrijarha Nikola, prijatelj inače rimskoj stolici, u dotičnoj poslanici: „Još i sada — piše patrijarha caru bugarskomu [2]) — smatram te za svoga ljubeznoga sina, prem si već od davna zatajio mi onu pokornost, koju je dužan izkazivati sin svomu otcu.“

Tiem načinom popela se Bugarska na vrhunac svoje slave baš u ono doba, kada se Velika Moravska razpala; — jedne silne slovjenske kneževine na gornjem i srednjem Dunavu nestadè, kad se druga na dolnjem Dunavu i s obiuh strán ponositoga Balkana na carstvo povisi; Svatopluk življaše još jedino u spomeni svoga zarobljenoga naroda, kad Simeon utemelji prvo slovjensko carstvo byzantinskomu na užas. U svieh ovieh promjenah opazujemo moguću ruku višnje providnosti, kojoj se uzhtiè duh Cyrillov i Methodov prenieti u Bugarsku, da se ondje sahrani i njeguje, tè odanle po slovjenskom svietu razlije. Ovaj isti duh slavio je pobjedu u bugarskom carstvu kroz cara Simeona, kad on ne samo primi, podupiraše i proslavi učenike slovjenskieh apoštolov, nego prionù i uz Isukrstova namjestnika. Ovu novu slavu, kojom se ovjenčala Bugarska i njezin vladalac, pospješili su slovjenski učenici svojiem trudoljubjem, ali gledati

---

[1]) Ove važne sgode nespominje nijedan suvremeni spomenik; već bugarski car Kalojoan (Calojanes: 1196—1206, koj stupi u isti odnošaj s Inocencom III., u kom bijaše Simeon naprama Ivanu X. Odtrgnuvši se od Byzantinác umoli papu, da bi mu poslao krunu: „petimus ab Ecclesia romana, matre nostra, coronam et honorem.. secundum quod imperatores nostri veteres habuerunt“ Inocenc posla g. 1202. u Bugarsku Ivana svoga kapelana, naloživ mu: „ut de corona progenitoribus tuis (Calojanis) ab ecclesia romana collata tam per libros veteres, quam alia documenta inquirat...“ Ovoga iztraživanja posljedak priobći sám car u hrisovulji od god. 1203: „Praedecessorum nostrorum scripturas et libros inquirentes invenimus: Simeonem, Petrum et Samuelem coronam imperii et patriarchalem benedictionem accepisse a s. Dei romana Ecclesia.“ Vid. Raynaldi Annal. eccl. ad a. 1202, 1203. — Coleti: Illyr. sacr. VIII, 194, 210 & seq.

[2]) Ap. Baron. ad a. 917: „Συμεὼνι ἄρχοντι Βουλγαριας...“ Nije ga još htjeo prozvati „βασιλευς“.

Digitized by Google

ju svojim očima nije bilo svim dozvoljeno. U oči velikoga rata, od koga je zavisila sloboda ili propast Bugarske, dne 27. Srpnja god. 916. Klemente metropolita bugarski preminù, a „tielo bude mu sahranjeno na desnoj strani vježe (προνάου) ochridskoga monastira, koga on sám sagradì“ [1]), gdje se i do danas nalazi [2]). — Prem Bugarska od davna se razpadè; prem bugarska crkva, povučena u razkolje grčko, iznevjerì se duhu slovjenskieh apoštolov i njihovieh učenikov; prem narodni živalj s katoličkiem pravovjerjem postadè žrtvom fanariotskoga svetjenstva, od koga će se Bugarska osloboditi i opet procvietati jedino tada, kada prione uz „središte jedinstva“: uzprkos svim ovim tugam i nevoljam uzčuvala se sve do danas u obsjegu stare Bugarske, navlastito u njekadašnjoj veličkoj biskupiji, uspomena slovjenskieh apoštolov i njihovih glavnieh učenikov. Jur u jedanaestom vieku po svjedočanstvu Assemanova Evandjelistara slavila se: „ПАМАТЪ СТАГО СКАТНТЕЛѢ ОТЦА НАШЕГО КЛИМЕНТА ЕПИСКОПА ВЕЛИЧСКАГО“ na 27. Srpnja, kao na dan njegove smrti [3]); tè se i do danas slavi. Isto tako slavi se na 20. Lipnja spomen Nauma; a na 16. Srpnja ukupno: Cyrilla, Methoda, Save, Nauma, Gorazda, Klementa i Angelara, pod imenom svetih sedmopočetnikov, kako pobožan puk bugarski prozvà ovieh svojieh sedam praučitélj [4]). Ova spomen očitovala se takodje raznimi umotvori [5]): u Bitolju u Arbanaskoj nalaze se u tamošnjoj crkvi dvie kapelice sa starimi slikami Klementa i Nauma, — blizu arbanaskoga Bjelgrada (Berata) nalazi se samostan i crkva Gorazdu posvetjena, gdje i njegove moći leže, — u Djavatu (Διάβυα) kod ochridskoga jezera nahodi se stari samostan Naumu posvetjen, gdje se i nje-

---

[1]) Vita S. Clem. ed. Miklošić c. 27, 28.

[2]) Grigorović: Очеркъ путешествия по Турціи. Казанъ 1848. p. 77.

[3]) U drugoj legendi sv. Klem. ed. Šafařík LVII. stoji: „χρ (27) Ἰουνιου μνήμη του... Κλήμεμτος...“ Valjda će biti pogreška Ἰουνιου mjesto Ἰουλιου“.

[4]) „Μηνὶ Ἰουλίῳ . ιζ . ακολουθία τῶν ἁγίων ἑπταριθμων...“ Ova služba, kano i ostalih šest vlastitieh crkvi bugarskoj, tiskana je u Moškopolu u Arbanaskoj god. 1746. u 4tini.

[5]) Crpljeno iz Grigorovićeva gore navedenoga putopisa po Turskoj.

Digitized by Google

gove moći nalaze, a na stieni slike sviuh sedmopočetnikov, — u monastirih sljepačkom kod Kruševa [1]), i kalištkom nad ochridskiem jezerom vide se slike sv. Cyrilla, — napokon u ochridskom hramu prastare slike možebit iz X—XI. vieka Klementa i Nauma, nadgrobnica Klementu s cyrilskiem nadpisom i njegov kip.

Ali mnogo dragocjenije blago od ovieh spomenikov i umotvorov nasljedilo je manje više cielo Slovjenstvo od Cyrilla i Methoda putem njihovieh učenikov — blago, koje Slovjenstvo sačuvà od duhovnoga osiromašenja i propasti, tè ga višeput podižè iz mrtve tromosti na novi život. Blago ovo leži u pismenstvu, koje Slovjenstvo primì iz ruk svojieh apoštolov.

[1]) Stjepan Verković veli u Arkivu knj. IV. str. 164: „U monastiru Sljepče ima priličan broj starih rukopisah na pergamenu i debeloj artii pisanih; ali samo dva važna su t. j. jedna stara kronografia, a u drugom se sadrže slova o svetcima iztočne crkve, kao: Slovo o Konstantinu filosofu...“ Šteta, što nam Verković nepriobći bar popis ovieh „starih rukopisah“.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google